

A

JEZSUITÁK

TÖRTÉNETE.

ELSŐ KÖTET.

A JEZSUITÁK TÖRTÉNETE.

A LEGJOBB ÚJ ÍRÓK SZERINT KIDOLGOZTA

BOCSKAY BRUTUS.

ELSŐ KÖTET.

LIPCSE,
KÖHLER K. F.
1873.

Kecskeméten, 1873. Nyom. Szilády Károly fiánál.

Az olvasóhoz.

Krisztus tanai a papság kezében csakhamar elfajultak. A vallás egyházzá, az egyház hierarchiává lett, s a keresztyénség erkölcsi jelentősége a hatalom pompájában, a ragyogó külsőségekben elenyészett. A hierarchia feje, a pápaság uralkodott valláson és tudományon, mindkettőt kiskorúságra kárhoztatva. Az épület erős volt és szilárd, de a szellem mindinkább kiveszett belőle, s igy nem dacolhatott maradandóan az idők viharaival. De az emberiség végre felébredt évezredes kábultságából, s amint a renaissance felszabadítá a munkálkodó embert, úgy a reformátió felszabadította a gondolkozó és imádkozó embert a pápaság nyomasztó gyámsága alól.

A pápaság kétségbeesett erőfeszítéssel igyekezett a kor új szellemének ellenállani, s e hosszú küzdelemben, mely még ma sincs befejezve, leghatékonyabb fegyvereinek egyike a Jézus-társaság volt. A jezuitismus az új kor szelleme elleni reaktió megtestesülése. A legnagyszerűbb, legátgondoltabb, s kétségkivül leggyümölcsözőbb rendszer a theokratiai eszmék megvalósítására, melyet a világ valaha látott. E cél elérésére eszközül használt mindent: a templomot és szószéket, oltárt és gyóntatószéket, iskolát és piacot, zárdát és szinházat, fejedelmek kormánybotját s a katona szablyáját, a test bűneit és a lélek tévelygéseit, az emberek butaságát s gazságát, és ahol mindez nem használt: a méregkeverő kelyhét s az orgyilkos gyilokját.

És a harc még ma is folyik. Nem oly hatalmas többé a jezsuita szerzet, mint volt eltöröltetése előtt, de sokkal hatalmasabb ma, mint volt félszázad előtt. Nincs világi vagy egyházi intézmény, melynek sorsa az utolsó három század alatt változandóbb, fénynyel és viszontagsággal, diadallal és vereséggel teljesebb lett volna, mely önmagának több hasznot, az emberiségnek több kárt okozott volna, mint a jezsui-

ták szerzete. Üldözve, száműzve, a legkatholikusabb államoktól fekélyes tagként ellökve, s ami még szerzettel nem történt: bokros vétkezései büntetéseül a pápaság által eltörölve, majd ismét feltámadva s újra befogadva, anélkül, hogy természetét, a bűnt megtagadná, anélkül, hogy célját, az uralkodást feladná, — történelme a világtörténet legérdekesebb epizódjainak egyike.

És nincs része a világtörténetnek, mely Magyarországon kevesbbé volna ismeretes. A nagy tömeg alig tud róla egyebet, mint azt, hogy neve a legsértőbb gúnynevek egyike; az olvasó közönség túlnyomó része alig bir róla más fogalmakkal, mint melyeket a napisajtó közleményeiből merít, s csak igen kevesen vannak, kik a rend szellemét, természetét, s melyből az kitetszik, történetét ismernék.

Ezt pedig ismernünk kell. A jezuitismus örök, természetes ellensége minden szabadságnak s haladásnak, s ha ez ellenségen, mely már hazánk testén is annyi vérző sebet ütött, diadalt akarunk ülni, mindenekelőtt meg kell azt ismernünk.

Ez ösztönzött reá, hogy a legjobb, hű és részrehajlatlan történetirók munkáinak felhaszná-

lásával, a magyar olvasó közönségnek kezébe adjuk e könyvet, melynek segélyével a jezsuita rend történetéből megismerkedhetik annak elveivel, tetteivel és szellemével.

Ajánljuk azt az igazság minden barátjának figyelmébe.

Budapest, 1873. Márciusban.

Bocskay Brutus.

BEVEZETÉS.

A római egyházban már régen, a reformátió kitörése előtt, felébredt volt az oppositió szelleme. Teljesen vakká s rabbá tenni az emberiséget Rómának sohsem sikerült. Az egyház csakhamar levetkezve keresztyén jellegét, a világi hatalom, fényűzés és élvvágy intézete lett, melyben a vallás durva materialismussá, az Isten tisztelete ízetlen bálványimádássá lett.

A visszaélés és bűn e rendszere ellen, mely a pápasággal együtt növekedett fel, egymásután felszólaltak egyes felekezetek, zsinatok, uralkodók. Nem használt. A nép buta, a papság romlott maradt; sőt romlottabb lett napról-napra. Péter utódai, Kisztus helytartói diadalmas versenytársai lettek a gyalázatban egy Nerónak, Caligulának, Heliogabalnak. Róma volt tűzhelye, forrása a kor erkölcsi elaljasodásának, innen áradt szét az egyházi áldás és az erkölcsi demoralisatió az egész világra. Az emberiség egy-egy helyen fellázadt a bűnnek világuralma ellen, de köte-

lességeikről megfeledkezett uralkodók s az inquisitió mindannyiszor elfojtották a mozgalmat.

A reformátió volt az első szabadság-mozgalom az egyházban, mely maradandó jótéteményeket hozott az emberiségre. A reformátió az emberiség jobb részének megbotránkozásából, s azon általánosan érzett öntudatból keletkezett, hogy a dolgok régi rendje többé fenn nem tartható. A reformátió Európa népének jelentékeny részét elszakítá a pápaságtól, kettéosztá az egyház testét s e lefejtett tagokban visszaállitá a gondolat sokáig elnyomott szabadságát. A reformátió lemondott az egyháznak az állam felett követelt bitor fennhatóságáról s az egyházat a vallási térre korlátozta. A pápaság bűneitől visszavezette az embereket az evangéliom erényeihez. A reformátió a szabadság és erkölcsiség diadala volt.

E szabadság kiirtása életcélja a jezuitismusnak. E szerzet a reformátiót igyekszik kiirtani ma is, mint háromszáz év előtt, minden következményeivel, minden vívmányaival együtt, melyekkel az az emberiséget vallásban és tudományban, politikában és társadalomban megajándékozta. A jezuitismus nem lépett új eszmével a világ elé, nem mutathat fel positiv vívmányokat. Célja: megölni az emberi szellem szabadságát, hogy rajta az általa sugalmazott pápaság segélyével korlátlanul uralkodhassék. A gondolkozást a vakhittel, a szellem önállóságát az egyház tekintélyével, az ész fegyvereit az anyagi erő fegyvereivel, a haladást a maradás szellemével törekszik elnyomni és helyettesíteni. Szabadon gondolkozó emberek közönsé-

gét a római pápa despotismusa alá akarja vetni. Ez célja ma, és ez volt mindig, 1773-ban, ez 1814-ben, ez 1830-ban és 1848-ban. A jezsuitarend reaktiója a reformátió ellen nem mulékony jelenség; nem emberekhez vagy nemzedékekhez kötött mozgalom vala: a világosság elleni irtóháború volt az, mely ma nemcsak a protestantismus, hanem az összes emberiség jobb része ellen irányul. Közös és örök ellensége minden felvilágosodásnak, minden haladásnak. És ez állítás nem subjectiv felfogás eredménye, ez a tények ékesszólása, ez a történet tanúsága.

Ismerjük meg tehát a jezsuiták történetét és okuljunk belőle.

I. Fejezet.

(Loyola Ignác. — Kalandjai, csudái s hóbortjai. — Első társai. — A jezsuitarend megalakulása.)

Inigo Lopez de Recalde, „Loyola és Onoz ura“ Spanyolország Guipuzcoa nevű tartományában egy büszke, de szegény s tizenegy gyermekkel megáldott spanyol hidalgónak volt gyermeke. Inigo, magyarul Ignác, már kora ifjúságában apród gyanánt jutott a sötét katholikus Ferdinánd udvarába, ki azon politikát inaugurálta, melynek sikerült Spanyolországot nagy hatalma s példátlan segélyforrásai dacára, tönkre tennie. Ez udvarnál, mely Isten nevében hadat viselt a mórok és zsidók ellen, tölté Ignác első ifjúságát, buzgalommal részt véve az udvar minden processiójában s szerelmi kalandjában. Csakhamar bele is szeretett Castilia egy szépségtől ragyogó leányába, de a szép hölgy büszke volt, s nem érte be a hétszilvafás hidalgó szerelmével.

Ily körülmények közt Ignác kezdte az udvari életet kiállhatatlannak találni. Az állam szolgálatában nem volt kilátása, hogy valamire vigye, mert ifjúko-

rában mitsem tanult; elhatárzá tehát, hogy katonává lesz; úgy okoskodván, hogy e pályán ész nélkül is sokra lehet vinni. Felcsapott tehát, s miután protectió útján egy alárendelt katonai állásba jutott, víg életet élt; nyáron hitetleneket ölve, télen hivők leányait s feleségeit csábítva, — de csudát nem jutott eszébe elkövetni. Ezeket csak utóbb fogták rá jóakaró életirói, hacsak azt nem tekintjük csudának, hogy Pampeluna ostroma alkalmával (1521. Máj. 20.) sebet kapott, mely ágyba fektette. Míg eddigi élete az ifjúnak csak teljes tudatlanságát s tanulatlanságát bizonyítá, e betegsége most elméjének egy más hiányát hozta napvilágra. Seblázában ugyanis Ignácnak egyszerre megjelent Péter apostol és pillanat alatt meggyógyítá sebét, mely ügyetlen orvosok kezében már életveszélyes kezdett lenni. Némelyek ugyan azt állítják, hogy ezt a csudát is csak utóbb fogták rá, és pedig először Ribadeneira jezsuita, de a világtörténetre nézve nem nagy fontosságú, valjon Ignác maga képzelte-e magának sz. Péterrel vitt diskursusát, vagy pedig egy tanítványa fundálta ki a csodálatos történetet. Annyi áll, hogy ha csakugyan Péter gyógyította meg Ignácot, ezt kissé ügyetlenül cselekedte, mert Ignác úr egyik lába rövidebb maradt a másiknál, s azonfelül térde alatt még egy darab csont állt ki belőle, mi nagy szomorúságára vált a hiú lovagnak.

Loyola Ignác jezsuita életirói alig győzik azt a sok csudát elmondani, ami vele s általa történt. Igy Nierenberg Öséb jezsuita szerint, szülei épen azon vitáztak, mily névre kereszteltessék újon született gyer-

meköket, midőn egyszerre a félnapos fiú belekiáltott: „Ignác a nevem!“ — E szerint Ignác úr már születése előtt megtanult latinul, mert Nierenberg szerint az Ignác név innen származik: ignem jacio — tüzet dobok! — ami csakugyan főfoglalkozását is képezte az általa alapított szerzetnek.

A Péter-téle csudát csakhamar követte egy második. Ugyanis épen akkor, midőn arról gondolkozott, hogy életét régi lovagok módjára egy kiválasztott hölgy szolgálatának szentelje, megjelent neki szűz Mária és rábirta, hogy álljon az egyház szolgálatába, — természetesen azon értelemben, amint egy 16. századbeli tanulátlan spanyol ez egyház szolgálatát értette. Ignác hosszú betegségében szentek legendáinak olvasásával töltötte idejét, s midőn a láz által amúgy is felizgatott elméje ez épületes olvasmány által kellőleg megzavarodott, elhatárzá, hogy a pápa szolgálatának fogja szentelni életét. És ez időben a pápaság rá is szorult a védelemre. Egy csomó haszontalan s alávaló pápa uralkodása s a refomátió gyors terjedése alaposan fenyegette Róma hatalmát. Amire tulajdonkép szükség lett volna: az egyház gyökeres reformjára főben és tagokban, a római hierarchia nagy Augiás-istállójának kitisztitására, a papi reverendának a pápa bíborától kezdve az utolsó barát csuhájáig való lelkiismeretes kiporolására, arra senki sem gondolt. E helyett az egyház nagyjai szörnyű buzgalommal vitáztak oly nagy fontosságú kérdések felett, mint például, váljon sz. Ferenc kerek vagy hegyes csuklyát viselt-e, s ezáltal elvonták a világ figyelmét a vallás lényeges érdekeitől. Luther tételei

villámként gyujtottak Németországban s a pápának és bíbornokainak szeme, melyet oly sokáig erőszakkal bezárva tartottak, elkápráztott a gyors világosságtól. Az új tan nemcsak a világiak közt hódított, hanem behatott a zárdák setétébe is, és barátok s apácák siettek az eddig viselt jármot lerázni nyakukról.

Természetes volt, hogy oly korlátolt eszű, tanulatlan ember, mint Loyola Ignác, ki a spanyol inquisitió és udvar emlőjén növekedett fel, a reformátióban nem látott mást, mint vakmerő lázadást Isten ellen. Határzata, magát szűz Mária szolgálatának szentelni, mind szilárdabb lett, s amint felgyógyult, azon törte a fejét, miként hajthatná azt a legalkalmasabban végre. Feltette magában, hogy illő előkészületül e szent életre, egy jeruzsálemi zarándoklással fog addigi korhely életéért megvezekleni. Testvére Don Martin Garzias azon tapasztalatra vélt jutni, hogy kedves öcscse betegség közben in optima forma megbolondult, s igyekezett őt tevékeny, munkás életre birni. A derék báťya még öcscsének nagyravágyását is segélyül hívta, hogy észre térítse, nem vevén észre, hogy épen hiúsága és nagyravágyása voltak a főokok, melyek a harcképtelenné lett katonát és megsántult kéjencet az egyház karjaiba csábíták. Hogy rokonai rábeszéléseitől megszabaduljon, Ignác ürügyül adta, hogy Najera herceget megy meglátogatni, mi által sikerült hazulról megszöknie. Az első tett tehát, melyet a nagyratörő ifjú az „egyház szolgálatában“ véghezvitt, — közönséges csalás volt.

Najera herceg vára helyett Ignác a monfer-

ratai bencés apátságnak vette útját, hogy Máriának ott levő csudatevő képét megimádja. Vallási dühe már ez első úton kitört. Találkozott ugyanis egy mórral, s miután egy útjok volt, megpróbálta őt megtériteni, s nagy ügyetlenül azon kezdte a dolgot, hogy Mária szűzességéről akarta áldozatát kapacitálni. A jámbor muzulmánnak azonban sehogy sem fért a dolog fejébe s okokkal állt elő kételyeinek támogatására, mire Ignác oly dühös lett, hogy meg akarta gyilkolni, s a mórt csak egy véletlen menté meg a haláltól. Ignác második tette a szent pályán e szerint egy gyilkossági kisérlet vala.

Mielőtt még az apátságba ért volna, vett magának egy kabátot durva vitorlavászonból, kötelet kötött derekára, egy zarándok-butykost akasztott nyakába, aztán felkeresett egy jámborságáról ismert papot, meggyónt nála, s egy éjet átimádkozván Mária képe előtt, hajnalban észrevétlenül megosont a zárdából. Meghálálni az élvezett vendégszeretetet nem jutott eszébe.

A Barcellonába vezető úton meghallotta, hogy ott a pest's uralkodik, mire emberbaráti szíve nem engedte, hogy a nyomor szinhelyére menjen. Manresában maradt, s itt Isten dicsőségére szakállát, haját és körmeit úgy megnövesztette, hogy beillett volna valóságos vadembernek. Harmadik tette szűz Mária lovagjának tehát tiszta komédiázás volt.

E közben esze napról-napra jobban megzava-

ródott. Elbujt egy sziklabarlangba a városon kivül, naponként hét órát imádkozott s háromszor elverte önmagát, napokig nem evett semmit, vagy csak gyökereket és penészes kenyeret. Egyszer már majd éhen halt, midőn megtalálták s kórházba vitték. Itt éjjelenként ismét voltak mennyei jelenései s álmaiban felváltva szentekkel és ördögökkel találkozott. Felgyógyulva megirta „egyházi gyakorlatok" cimű munkáját, melyet sokan a tudatlan s míveletlen rajongótól megtagadnak, mely ellenvetésre azonban a jezsuiták azzal felelnek, hogy a munkát szüz Mária mondta tollába, amint ezt még földi életében kigondolta.

Midőn a pestis elmult, elkoldulta magát Barcellonáig, onnan áthajózott Gaetába, s innen gyalog Rómába ment, hol sikerült a pápa lábát megcsókolhatnia. Rómában nehány spanyol útikōltséget adott neki, melylyel elment Velencébe. Itt hajóra szállt, s rögtön elkezdett a hajós népnek prédikálni. De a matrózok sem vették tréfára a dolgot, s a tolakodó apostolt útközben ki akarták tenni egy lakatlan szigetre, miben azonban kedvezőtlen szelek által meggátoltattak, s ennek köszönhette Ignác, hogy 1523. Októberben Jeruzsálembe érkezhetett. Itt a mohamedánokat akarta úgy kutyafüttában megtériteni, s az ottani ferenciek priorjánál jelentkezett, hogy ő eljött a mohamedánismust kiirtani. A prior azonban megismerkedvén vele, belátta, hogy nem való térítő prédikátornak, mert fogalma sincs a keresztyénség elvei-

ről s kitiltotta Jeruzsálemből. Ekként, megtagadva az egyháztól, visszatért Olaszországba.

A pogányok elleni tervével felsülvén, elhatárzá, hogy a keresztyéneket fogja boldogítani; de ahoz tudni is kellett valamit, s evégből Ignác úr elkezdett grammatikát tanulni. Harminchárom éves korában egy fiú iskola padjain birkózott a latin nyelvvel, de alig ragadt rá belőle valami. Éjszakákon át imádkozni szokott, s utóbbi jezsuiták rájöttek, hogy szállásadója egy éjjel szobáját mennyei világosságtól ragyogni s Ignácot három lábnyira ágya felett a levegőben lóggva imádkozni látta.

De e némileg rendes életmód sehogysem volt ínyére, s egy szép napon felkerekedve újra elkezdte a koborló életet. Ez alkalommal egy barcellonai apácazárdán kezdte a térítést. A jámbor apácák vig életet éltek a klastromban, rendesen fogadtak férfilátogatókat s oly mulatságokat csaptak velők, melyek semmiféle „lelki gyakorlathoz" nem hasonlítottak. Jezsuiták biztosítanak, hogy Ignácnak sikerült a derék hölgyeket az erény útjára térítenie. Annyi áll, hogy egypár apáca, a térítő kedveért, nem eresztette többé magához régi kedvesét, s a dolog vége az l tt, hogy nehány nyeregből kivetett amoroso egy este jól elpáholta Ignácot, ki ekként megmutatta tanítványainak, miként kell mások elől a legjobb falatokat elhalászni.

Két évi apácatérítés után elég jártasnak tartá magát a tudományos nyelvekben arra nézve, hogy Alcalában filozofiát tanulhasson, amit meg is tett, anélkül azonban, hogy koborló, kolduló életmódjával,

prédikálásával s egyéb szent garázdálkodásaival felhagyna, minek következtében még a hatóságokkal is meggyült a baja. A toledoi inquisitio törvényszéke meg is tiltá neki azon feltűnő costume viselését, melylyel a világ figyelmét magára fordítani igyekezett. De csakhamar komolyabb bajba keverte magát. Két előkelő hölgy ugyanis, kiknek fantáziáját Loyola fanatikus beszédei felhevíték, titkon elhagyta Alcalát s koldús-ruhába öltözve, nyakába vette az országot, egy búcsú-helyről a másikra kóborolva. A rokonok Loyolát bevádolták, hogy a két asszonyt elbolondította, s Ignác úr börtönre vettetett, melyből csak a két buzgó hölgy hazatérése után bocsáttatott szabadon. Az inquisitió itélete megtiltá neki, hogy egyszínű ruhában járjon, s hogy térítsen, mielőtt legalább négy évig theologiai előadásokat hallgatott volna, mert e szent tudományhoz Ignác úr nem is konyított. Loyola erre a toledoi érsekhez fordult, ki őt saját költségén Salamancába küldte, hogy ott tanulmányait folytathassa.

Itt is feltünt úton-útfélen tartott predikációi által, s csakhamar egy csomó női párthívet gyüjtött maga köré, kik rábízták lelki üdvöket s feltétlenül követték tanácsait. A salamancai dominikánusok, sértve ezen üzletháborítás által, ki akartak fogni rajta. Ebédre hítták, s ételközben a subprior néhány fogas theologiai kérdést tett neki, s miután ezekre nem tudott megfelelni, lefogta s feljelentette a püspöknek, ki aztán őt néhány párthívével együtt börtönre vettette. A fogságból rövid idő mulva kibo-

csáttattak, de megtiltatott nekik nyilvános helyeken prédikálni. A spanyolok hálátlansága felett elkeseredve Loyola, azt gondolta magában, hogy ubi bene ibi patria s Párisba ment. De még mindig oly tudatlan volt, hogy itt újra a grammatikán kellett kezdenie. A tanítás azonban nem fogott a szent férfiún, ki idejének javát itt is prédikálással s hívek toborzásával töltötte. A mód, melyen ilyeneket magához csábított, azt eredményezte, hogy itt is bevádolták az inquisitió előtt, de Ignác úr most már ügyesebben tudta dolgait elrendezni, s a törvényszék által felmentetett.

A párisi egyetemen csakhamar több párthívet szerzett magának, kik tanulmányaikat elhagyva koldulásból éltek, s vasár- és ünnepnaponként bűnös testök korbácsolásával mulatták magokat. A rektor és a tanárok többször intették Ignácot, hagyjon fel üzelmeivel, s ez nem használván, nyilvános korbács-büntetésre itélték. De Loyola, félvén egyrészt a más által kezelt korbácstól, másrészt attól, hogy e nyilvános megaláztatás folytán elveszti befolyását társaira, inkább titokban alázta meg magát s kikönyörögte a rektortól a büntetés elengedését. Okulva ez eseten Loyola, mérsékelni kezdte magát, s 1532-ben baccalaureátust, 1534-ben magisteri rangot nyert a filozofiában. Üres idejét eközben a titkos lutheránusok kikémlésével töltötte, s feladta őket az inquisitiónak, mely aztán teljes véres szigorával lépett fel az eretnekek ellen.

Lassanként átlátta Loyola, hogy ha valamire

akar menni, magánál müveltebb és eszesebb embereket kell megnyernie, s ilyenek keresésére adta magát. Csakhamar talált is ilyeneket, a többi közt Faber Pétert egy savoyai pásztor fiát s Jasso Ferencet Pampelunából, kinek józan eszét nagyravágyásának felizgatása által igyekezett céljaira alkalmassá tenni. Ezekhez járult nemsokára Salmeron Altonz, Bobadilla Miklós, Rodriguez Simon és az utóbb hiressé vált Laynez Jakab.

E jeles hét férfiú egy szép napon a montmartrei apácazárda templomában megáldozván, ünnepélyesen összeesküdött a világ rendje ellen. Megfogadták egymásnak, hogy tanulmányaik végeztével Jeruzsálembe mennek, a pogányokat megtériteni; ha pedig e vállalat nem sikerülne, elmennek Rómába, s felajánlják a pápának feltétlen hódolattal szolgálataikat. Ez összeesküvés sikerülte feletti örömében Loyola másodszor is őrültségi rohamokba esett, melyekből kigyógyulva, Spanyolországba utazott, az 1537. év elejére Velencébe adva találkozót társainak.

Ez alatt Loyola hóbortos üzelmeinek híre ment a hivő világban, otthon a papok fel is használták már nevét; s midőn apai várába érkezett, már nagy csőcselék ment elébe üdvözölni a szent férfiút. Vallásossága azonban nem engedte apja házában laknia, s Azpetiában egy kórházba szállt, hol jezsuita irók szerint ismét csudákat produkált. Ördög-elűzés, halottak feltámasztása már gyermekjáték volt rá nézve. A többi közt volt a helységben egy szegény asszony, kinek egyik karja gutaütés következtében rég el volt

halva, de rögtön visszanyerte teljes erejét s ruganyosságát, midőn egyszer Loyola szennyes ingét kimosta.

Hazáját ily jótéteményekben részesítve, Velencébe ment s itt is prédikált és térített. Itt sikerült megnyernie két navarrai nemest, Eguia Istvánt s Jakabot, valamint a theologus Hosez Jakabot is Malagából, ki mint dühös eretnek-üldöző tüntette ki magát. A velencei papok azonban gyanusítani kezdték, hogy az ördöggel áll összeköttetésben, a pokol fogásait használja a tömeg megnyerésére, s hogy eretnek tanokat hirdet, s feladták, mint egy Spanyol- és Franciaországból megszökött eretneket, ki eljött Olaszországot megmételyezni. Loyola megszeppent, s hogy vádlóit megelőzze, egyenesen Caraffa Péter theatei érsekhez fordult, ki 1555-ben IV. Pál név alatt lépett a pápai székre. E dühös öreg ember, kinek feje Muratori szerint egy kis vulkán volt, annyira megszerette a hasonlóan dühös Loyolát, hogy protektiójába vette a pápai nunciusnál, minek folytán a vádlott felmentetett.

De a barátság nem sokáig tartott. Caraffa ugyanis 1524-ben egy új szerzetes rendet, a theatinusokat alapította, s megismerkedvén Loyola fanatismusával, őt rá igyekezett birni, hogy lépjen be szerzetébe. De Loyolának épen az volt ambitiója, hogy maga alapítson egy szerzetet, nem hajtott Caraffa kéréseire, és megőrizte önállását. Ezalatt Párisban maradt társai három új lelket nyertek meg számára Le Jay Claudiust, Codure Jánost és Brouet Pasquiert. E díszes kompánia, rongyokba öltözve, hátu-

kon egy-egy csomó könyvvel, nyakukba kerített óriási olvasókkal 1536 végén megindult Párisból s útközben Mária tiszteletére folytonos ekléssel rontva a levegőt, a kitűzött időre megérkezett Velencébe. Itt a jámbor férfiak állítólag betegek ápolásával töltötték idejöket, s utóbbi jezsuiták nagy részletesen elmondják, hogy megitták a vizet, melylyel a betegek sebeit kimosták, s hogy fekélyes daganatokból szájokkal kiszopták a genyt, ami, ha csakugyan megtették, csupán tökéletes tébolyodottságukat bizonyítja.

Tavaszszal együtt Rómába mentek, s itt Ortitz Péter pártfogása segélyével audienciát kaptak a pápánál III. Pálnál, ki áldásán kivül még 30 arany útiköltséget adott nekik. A Rómában levő spanyol kereskedőket is sikerült megkoppasztaniok s csakhamar 200 aranynyal — ami azon időben nevezetes összeg volt — tértek vissza Velencébe, magokkal vive a pápa engedélyét, melynél fogva bármely püspök által papokká szenteltethetik magokat; amit csakhamar meg is tettek. A pápai nuncius kezébe letették az örök szűzességi fogadalmat s az arkai püspök által felszenteltették magokat.

Loyolának eközben elment a kedve a jeruzsálemi úttól, és társait Vicenzában összegyüjtvén, tudtokra adta, hogy Isten a velencei respublikát a török szultánnal csupán azért keverte épen most háborúba, hogy őket a jeruzsálemi útban meggátolja, mert nagyobb munkára kivánja őket megtartani. E nagy munka pedig abban áll, hogy menjenek el a pápa

roskadozó trónját támogatni, és ajánlják fel neki szolgálataikat.

A cimborák ily módon értesülvén Isten szándékáról, nem mertek ellenmondani, s elhatározták, hogy Loyola, Faber és Lainez rögtön menjenek Rómába s feküdjenek le a pápa lábaihoz, mialatt a többiek az olasz egyetemeket végigjárva, híveket fognak toborzani. Jasso és Bobadilla ennek folytán Bolognába, Salmeron és Brouet Sienába, le Jay és Rodriguez Ferrarába, Codure és Hosez Páduába mentek. Ezúttal a kis társaság a következő szabályokat alkotta magának: 1) a tagok mindenütt kórházakban lakjanak s alamizsnából éljenek, 2) akik valamely helyen együtt vannak, egynek magok közül engedelmeskedjenek, 3) ahová csak jutnak, nyilvánosan prédikáljanak, 4) gyermekeket a katekizmusra oktassanak és 5) fáradságaikért pénzt el ne fogadjanak. És így már ez alapszabályokban megvolt a társaság célja: a hódítás; és szelleme: a hazugság, mert szabályaik értelmében alamizsnából kellett élniök s pénzt még sem volt szabad elfogadniok.

Loyola két társával Rómának vette útját. Ezek azonban unni kezdték a mulatságot, amit Loyola észrevevén, elszomorodott, s közel Rómához egy roskadozó kápolnába betért imádkozni; honnan csakhamar azon biztos hírt hozta társainak, hogy bármi történjék velök, Jézus Krisztus protektiójára okvetlenül számíthatnak. A kápolnában ugyanis megjelent neki az Atya Isten, s bemutatta őt Jézusnak, ki egy nehéz keresztet hordott vállán, és meleg sza-

vakkal pártfogásába ajánlta, mire Jézus kegyesen fogadta őt, s nyájasan mondá neki: „Rómában közeledben leszek.“ Ily módon biztosítva levén Isten protektiója iránt, Lainez és Faber is visszakapták jókedvöket, és a három vándor szerencsésen beért Rómába.

Caraffa bíbornok közbenjárására Loyola engedélyt kapott Rómában prédikálhatni. Magához hítta tehát társait, kik közül Le Jay Ferrarában már Este herceghez befurakodott gyóntatóul, s rákezdték az erény hirdetését. Volt azonban egy hatalmas vetélytársuk, egy tudós augustinus barát, ki nagy hévvel szónokolt az egyházi fegyelem romlottsága ellen, s bátran kimondván az igazságot, nagy befolyással bírt a tömegre. Hogy űzletök e veszélyes concurrentiától megszabaduljon, Loyola rávette társait, hogy az augustinus tanait mint eretnekségeket támadják meg. Ez azonban nem tetszett a népnek, három spanyol bizonyította Loyoláról, hogy már több ízben az inquisitió előtt állt, s Loyola pórul járt volna, ha protektorai már be nem látták volna, mily hatásos eszközt nyertek benne hatalmuk terjesztésére. Az augustinus kénytelen volt menekülni Rómából, s végre — az első ember, ki a jezsuiták boszúját magára idézte — máglyán halt meg.

E diadal által Loyola aktiái emelkedvén, most már behatóbban kezdett tervével foglalkozni. Társaival tanácskozásokat tartott, s ezekben megállapodtak, hogy a szegénységi és szűzességi fogadalmon kivül még egy harmadikat is felvegyenek az alakítandó

szerzet szabályaiba: a szerzetfőnök iránti feltétlen, vak engedelmesség fogadalmát; melyet a társaság tagjai 1539. april 15-kén le is tették. Loyolának, ki előre tudta, hogy ő lesz e szerzetfőnök, most főgondja arra irányult, hogy III. Pálnál a szerzet helybenhagyását megnyerje. Hogy a pápát erre hajlandóvá tegye, rendkivüli áldozatot kellett hoznia. Eszébe jutott tehát, ami még egy szerzet-alapítón sem esett meg, hogy a három fogadalmon kivül még egy negyediket vegyen fel az alapszabályokba, mely a szerzetet kötelezi a pápának feltétlenül engedelmeskedni s magát általa ingyen bármily szolgálatra felhasználtatni; s a társaság 1539. Május 4-kén e fogadalmat is letette. A szerzet belső szervezete felett is megegyezvén, már csak nevet kellett adni a társaságnak, s ilyenül, tekintettel Jézus Krisztus nyájaskodásaira, ki a Manresa melletti barlangban maga közölte a szerzet egész tervét Loyolával, a „Jézus-társaság" név fogadtatott el.

Eredetileg a jezsuiták állítólag csupa alázatosságból vették fel e nevet, de csakhamar nagy gőggel hirdették, hogy az első jezsuiták Isten és Krisztus voltak, kik a rendet személyesen alapították. Egy jezsuita iró világosan mondja: „a társaság nem emberek, hanem Isten műve" s ezt többé nem lehetett kiverni e barátok fejéből.

II. Fejezet.

(A Jézus-társaság első programmja. — Megerősittetése 1540. — Letelepedése Portugalban.)

Contarini bíbornok, megragadva egy kedvező pillanat alkalmát, a következő emlékiratot nyujtotta át a pápának:

„Aki társaságunkban, melyet Jézus nevéről kivánunk elnevezni, Isten keresztes zászlója alatt küzdeni, s egyedül Istent s földi helytartóját, a római pápát akarja szolgálni, a letett ünnepélyes szűzességi fogadalom után mindig emlékezzék meg arról, hogy azon társaságnak tagja, mely csupán azon célból alapíttatott, hogy a lelkeket keresztyén tanok és életmód által tökéletesítse, s az isteni szó nyilt hirdetése, az egyházi gyakorlatok, a szeretet cselekedetei, és mindenek felett az ifjúság s a keresztyénségben tudatlanok tanítása, a hivők gyóntatása és lelki vigasztalása által a hitet terjessze. Mindig szeme előtt tartsa Istent s utána az intézet végcélját, mely az Istenhez vezet, s minden erejével igyekezzék ezen Istentől kitűzött célt elérni. De mind-

egyik elégedjék meg a kegyelem azon mértékével, mely a szentlélektől osztályrészeül jutott, s hivatásának fokával, melyet elért, nehogy oktalanul buzgólkodjék. Hogy a szükséges rend, mely egy jól berendezett társaságban nélkülözhetetlen, fenntartassék: csupán és kizárólag az általunk választott elöljárónak legyen joga eldönteni, melyikünk mire használható, s e szerint a hivatalokat elosztani."

„Ezen elöljáró, a társaság beleegyezésével, hatalmaztassék fel: constitutiókat késziteni e kitűzött végcél elérésére, de a tanácskozásokban mindig a többség szava legyen döntő. Fontos esetekben a társulat legnagyobb része, melyet az elöljáró e célra összehívhat, vegyen részt a zsinatok ezen tanácskozásaiban; kevésbé fontos és ideiglenes ügyekben az elöljáró csak azok tanácsát köteles meghallgatni, kik tartózkodási helyén jelen vannak. A parancsoló hatalom azonban kizárólag az elöljárót illeti. A társulat minden tagja tudja, s nemcsak profess-házai kapuja előtt, hanem egész életén át és mindennap gondolja meg, hogy a társaság és mindazok, kik bele lépni fognak, szent urunk a római pápa és minden utódjai iránti hű engedelmességben harcolnak az Isten ügyéért. És ámbár az evangéliom tanítása szerint mindnyájan igaz hitünkkel hisszük és valljuk, hogy minden keresztyén alá van vetve a pápának, mint Jézus Krisztus fejének és helytartójának: mégis társaságunk nagyobb lealázására, minden egyesnek teljes elölésére és saját akaratunk megtagadására célirányosnak tartjuk, hogy ezen általános

kötelességen kivül még külön fogadalom letétele által is kötelezzük magunkat, oly módon, hogy a mostani vagy a jövendőbeli római pápák bármit parancsoljanak a lelkek üdvösségére s a hit terjesztésére, és bármily küldetésekre akarjanak minket felhasználni, küldjenek bár a törökökhöz, vagy a hitetlenekhez, Indiába, vagy az eretnekek és szakadárok közé, vagy a hivőkhöz: kötelesek legyünk minden kifogás és mentség nélkül engedelmeskedni; miért is mindazok, kik közénk lépni akarnak, mielőtt e terhet vállaikra vennék, soká és komolyan gondolják meg, birnak-e a szükséges szellemi eszközökkel, hogy e magaslatot az Úr tanácsa szerint megmászhassák, vagyis, valjon a szentlélek, mely őket hozzánk űzi, igért-e nekik annyi kegyelmet, hogy reményök lehessen az ő segélyével hivatásunk ezen terhét elviselni? és ez okból azon perctől fogva, midőn Isten sugallatára Jézus Krisztus hadi szolgálatának szentelték magokat, éjjel nappal övezzék át derekukat, s bármely órában legyenek készen e nagy tartozás törlesztésére."

„Hogy a missiókban és tartományi ügyekben minden nagyravágyásnak és vonakodásnak eleje vétessék, mindnyájan kötelezzék le magokat, hogy ez ügyekben soha, sem közvetve, sem közvetlenül a római pápával ne tanácskozzanak, hanem mindezek gondját Istenre, helytartójára a pápára, és a társaság elöljárójára bizzák. Valamint, hogy viszont ezen elöljáró is kötelezi magát, hogy missió-ügyekben a társaság beleegyezése nélkül soha alkudozásba nem lép."

„Mindnyájan együtt és egyenként fogadják meg, hogy mindenben, ami a szerzeti szabályok teljesítéséhez tartozik, a társaság elöljárójának engedelmeskedni fognak. Ez azonban csak oly parancsokat adjon ki, melyeket az Isten és a társaság elé kitűzött végcél elérésére célszerüeknek tartani fog. Hivataloskodása alatt mindig szeme előtt tartsa Krisztus, Péter és Pál szelidségének, jóságának és szeretetének példáját, s úgy ő mint minden tanácsosai, mindig ezen szabály szerint cselekedjenek. Különösen lelkökön viseljék a gyermekek és tudatlanoknak a keresztyén hitre, a tíz parancsolatra, és más hasonló elemi dolgokra tanítását, a személyek viszonyaihoz, a hely és idő körülményeihez képest. Az elöljáró és tanácsosai erre már azért is komolyan ügyeljenek, mert a hit alapja nélkül felebarátunk lelki épülésén nem dolgozhatunk, s ezenkivül még tartanunk kell attól, nehogy társulatunk egy vagy más tagja elvonja magát valamely tartomány szolgálatából, melyet belátásának mértéke és terjedelméhez képest kicsinynek tart; pedig felebarátaink épülésére s önmagunknak a szeretet és alázat műveiben való gyakorlására végre is misem szolgál annyira, mint ezen tanítás. Evégből az alárendeltek, a szerzet végtelen hasznára s az alázatosságnak soha eléggé nem élénk gyakorlására az elöljárónak minden szerzeti szabályban mindig engedelmeskedjenek, s őt mint a m e g t e s t e s ü l t K r i s z t u s t, tiszteljék."

„Miután azonban a tapasztalás tanítja, hogy nincs kellemesebb, tisztább és felebarátainkra nézve

épületesebb élet, mint az, mely a fösvénység ragályától legtávolabb 's az evangeliomi szegénységhez legközelebb áll; miután továbbá tudjuk, hogy urunk Jézus Krisztus a maga szolgáit, kik csupán Isten országát keresik, öltözetben s táplálékban csak igen szegényesen akarja részesíttetni, mindnyájan összesen és egyenként örök szegénységet fogadjanak és e mellett jelentsék ki, hogy sem egyenként, sem közösen fekvő javak tulajdonjogú birtokára vagy jövedelmeik élvezésére törekedni nem fognak, hanem megelégszenek azzal, amit szegényes ellátásukra ajándékul kapnak.“

„Ellenben legyen nekik megengedve, hogy egyetemeken egy vagy több collégiummal birjanak, melyeknek a tanulók hasznára és szerény használatára bizonyos jövedelmek, kamatok és javak adományoztatnak. Az ezen kollégiumok és a bennök tanulók feletti felügyelet, mindaz, ami a tanítók, elöljárók és tanulók elfogadását, elbocsátását, visszahivását s kizárását, valamint mindaz, ami bizonyos statutumok behozatalát, a tanulók tanítását, oktatását, épülését, megfenyítését, táplálatát s ruházatát, igazgatását s ellátását illeti, a főnöknek és az összes társaságnak tartatik fenn; úgy azonban, hogy sem a tanulók e javakkal vissza ne élhessenek, sem a társaság azokat saját használatára ne fordíthassa, hanem hogy kizárólag az előbbiek eltartására szolgáljanak, kik ha kiviláglik rólok, hogy szellemben és tudományban növekedtek, kielégítő vizsgálat után társaságunkba felvehetők lesznek.“

„ A rend minden áldozár tagjai, habár egyházi javadalommal nem birnak is, sem bármiféle jövedelmet nem húznak, kötelesek legyenek magánosan, mindegyikök külön, nem pedig közösen, az officiumot egyházi szokás szerint elimádkozni.“

„Ez az, amit szent atyánk Pál és az apostoli szék helyeslésével szerzetünk szándékairól egy tervezetben röviden előadhattunk. E sommás kivonat szolgáljon egyszersmind azoknak, kik életmódunkat kutatják, tudomásul, az utódoknak pedig, kik, ha Isten is úgy akarja, életünk példáját követni akarják, tanúságul. Miután saját tapasztalásból is meggyőződtünk róla, mily különféle és nagy nehézségekkel jár ezen életmód, jónak tartottuk egyszersmind elrendelni, hogy senki hosszas és szorgalmas vizsgálat nélkül e szerzetbe fel ne vétessék. Csak ha Krisztusban eszélyesnek s a keresztyén tanban és életmódban tisztának és szeplőtlennek találtatott, bocsáttassék Jézus Krisztus hadi szolgálatához, ki árassza kegyelmét a mi csekély kezdeményezésünkre, az Atya Isten dicsőségére, kié minden hatalom és dicsőség mindörökké Ámen.“

Loyola, mint láttuk izgatott képzeletű rajongó volt, nem tudott világosan gondolkozni, s egyetlen célja volt szerzetet alapitani, hogy hiressé tegye magát, anélkül, hogy tervének jelentőségéről s horderejéről tudomással birt volna. Joggal feltehetjük tehát, hogy az idézett terv nem tőle, hanem valószinüleg két társától, Laineztől és Fabertől ered., kik őt észben és itélő tehetségben messze meghaladták.

Miként fejlődtek ki e tervből a későbbi institutiók, e vaslogikával keresztülvitt szabályok, melyek alapján a szerzet rövid idő alatt hatalommá lett, látni fogjuk e munka folyamában; de alapeszméi a szerzet későbbi alkotmányának, bár némileg elfedve, már e tervben feltalálhatók.

Contarini bibornoknak nem nagy fáradságába került III. Pált Loyola tervei számára megnyerni, mert a régi kolduló-barátok buzgón menydörögtek és káromkodtak ugyan a felvilágosodás és a kor haladása ellen, de mint többnyire a nép söpredékének fiai, durvák és tudatlanok levén, másra nem voltak képesek, mint parasztos módon szidni és piszkolni, amit megérteni nem birták, s emellett pénzzsarolásaik, erkölcstelen életmódjuk, s cynikus kicsapongásaik által a világot folytonosan botránkoztatták. A főpapság is lehetőleg bepiszkolni igyekezett a tiara fényét; eladta és elkereskedte a tőle függő egyházi hivatalokat, s meg volt elégedve, ha dúsgazdag jövedelmeit bántatlanul húzhatta, ha henye dőzsölő életmódját háboríthatlanul folytathatta. A bibornokok rendszerint vad vágygyal eltelve a pápaiszék elnyerése után, rendesen olyanra igyekeztek fordítani a választást, kiről feltehették, hogy hamar búcsút fog venni a világtól. Ily körülmények közt örömmel kellett vennie Pálnak, midőn egy nagyobb részt tudományosan mívelt férfiakból álló társulat — mert Loyola társai ilyenek valának, — melynek nehány tagja már hires ember is volt, magát neki feltétlen engedelmességre felajánlta,

s mondják, hogy Pál, midőn a közlött tervezetet elolvasta, felkiáltott: „ime az Isten szelleme!“

Egyszersmind — jezsuiták állítása szerint kijelenté, — hogy lelkében előre látja, hogy Ignác és társai egykor még különösen nagy hasznára fognak válni az egyháznak. Loyola ugyan nagyon megörült a pápa szóbeli helyeslő nyilatkozatának, de mint az egyház hű fia, tudván, mennyire lehet bizni a pápák szavában, nem elégedett meg vele, s irásban akarta kikapni szerzetének forma szerinti megerősítését. Ezt azonban nem kapta meg oly könnyen, mert Pál a tervet három bíbornoknak adta ki beható megvizsgálás és véleményezés végett. Ezek közt a legnevezetesebb Guidiccioni Bertalan, ki elvből ellenezte minden új szerzet keletkezését, sőt a fennállók legnagyobb részét is be szerette volna szüntetni, maga is irt volt kevéssel előbb egy munkát „a szerzetes rendek“ káros voltáról, melyet be is mutatott a pápának. Ellenezte tehát a jezsuita-szerzet megalakítását is, és sehogy sem akart jóváhagyásába beleegyezni. A másik két bíbornok hajlandó volt a tervre, de Guidiccioni tekintélye és ékesszólása megingatta őket s a dolog sokáig elhúzódott.

Ignác úr az ügy haladása miatt aggódni kezdett, s megigérte istennek, hogy három ezer misét mondat neki, ha rábirja a pápát, hogy tervét helybenhagyja. Kissé furcsa és szatócsszerű fogalmai lehettek Ignác úrnak istenről, hogy őt ily kedveskedésekkel lefőzhetni vélte, de annyi igaz, hogy e tekintetben csak az egyedül üdvözítő egyház felfogá-

sát osztotta. Az egyház mindig hitte vagy legalább hirdette s hirdeti ma is, hogy valamely szentnek pártfogását megnyerhetjük, ha tiszteletére misét mondatunk. És a papok mondanak misét a tisztitó tűzből való megszabadulásért, valakinek egészségeért, sőt ha akad, aki megrendeli, még a lutriban nyerendő ternóért is; sőt „kényszer-miséket" is gondolták ki, melyek segélyével kényszeríteni lehet az ördögöt, hogy elrejtett kincseit fedezze fel és adja elő, vagy a tolvajt, hogy a lopott tárgyat viszszahozza. Schweicz katholikus kantonaiban, melyeken a római szerzetes szellem bélyege még tisztán fellelhető, a papok még most is fizettetnek a parasztokkal oly misékért, melyeknek célja a szarvasmarhát jó egészségben megtartani, a tehénnek s kancának könnyű ellést biztosítani, vagy az újszülött barmot üdvözölni. És a papság tőle telhető buzgalommal terjeszti és táplálja e babonát; mert pénzt hoz konyhájára.

Az istennek igért háromezer misénél nagyobb hatása volt azonban annak, hogy Loyola és társai, körülvéve a pápát, telebeszélték a fejét azzal, hogy mily fontos szolgálatokat volnának ők képesek neki s az egyháznak tenni, s minden lépten-nyomon biztosították, hogy engedelmes szolgái lesznek. A pápa már több izben fel is használta s elküldözte őket Olaszország egyes városaiba, kapacitálni a papságot, hogy legalább ne űzze nyilvánosan kicsapongásait, s a loyoliták mindig tudtak valami, legalább látszólagos eredményt felmutatni.

Ekkor véletlenül egy nagyszerű ajánlat érkezett Portugalból. III. János király és udvara egyszerre azon istenes gondolatra jutottak, hogy India újonszerzett tartományait a keresztyénség magjával bevessék. Hat darab térítőt kivántak Ignác úr kompániájából, kik az indusokat a pogányság bilincseiből kiszabadítsák, s őket a megváltó tanaival boldogítsák. Ignác azt felelte, hogy társasága még csak alakuló félben van, s igy annyi tagját el nem eresztheti Európából, de kettőt, Rodriguez Simont és Jasso Ferencet Portugalba küldte, hogy a király rendelkezzék velök. Ez esetet aztán kizsákmányolta a pápa behálózására és Guidiccioninak addig járt a nyakára kéréseivel, mig végre ez is engedett, hogy a tolakodótól megszabaduljon. Ribadaneira szerint, isten a bíbornok eszét egyszerre annyira felvilágosította, hogy az most ép úgy buzgólkodott a szerzet mellett, mint azelőtt ellene.

Nagyot nyomott a latban azon feltétlen engedelmesség, melyet a társulat a pápának fogadott, úgy, amint azt semmi más szerzet nem fogadta; ámbár ez engedelmesség az elöljáró teljhatalma által könnyen korlátozható volt, s mint a következés megmutatta, nem volt egyéb puszta frázisnál. A csalhatatlan III. Pál azonban nem látott keresztül Loyola s Lainez tervén, és 1540. September 27-kén a „Jézus társaságát“ egy bullával megerősítette, de kikötötte, hogy hatvannál több tagja soha ne legyen.

Amire Loyola Ignác oly bizton számított, most megtörtént: ő választatott egyhangúlag a szerzet

generálisává. E tisztesség ugyan illő alázatossági komédia nélkül meg nem eshetett rajta, s ő kézzel-lábbal igyekezett e méltóságot magától távol tartani, de végre „gyóntatója parancsára“ mégis kegyes volt elfogadni. Hogy pedig e tekintetben jó példával szolgáljon társainak, lényegtelen dolgokban még ezentúl is játszotta az alázatost. Egy ideig kuktaszolgálatot végzett a zárdában, s egykorúak bizonysága szerint e neméban az isten szolgálatának határozott talentumot mutatott. De csakhamar áttért oly dolgokra, melyekhez nem értett semmit s kezdett gyermekeket oktatni a vallás alapigazságaira.

Fő gondját azonban Róma prostituált hölgyeire fordítá, kiktől a pápaság székhelye csak úgy hemzsegett. V. Sixtus egyházfői gondjai alatt keletkeztek ugyan Rómában rendes bordélyházak, de azért e fajtája a nőknek biztalanná tette a sok papi lakossal biró város útcáit. Különben adót fizettek az egyháznak s a pápai pénztár „tejbér“ néven taksát szedett tőlük, mely évi 20,000 aranyat jövedelmezett az egyháznak. Számuk évről évre növekedett, mert pártfogóikat volt eszök a legmagasabb körökben keresni, s az egyház szolgái gondoskodtak róla, nehogy a kereslet csökkenése elűzze őket. III. Gyula alatt a város nyilvános hölgyei megszámláltattak, s 40,000 taksát fizető volt köztök, ide nem értve azokat, kik mesterségüket be nem vallották, s igy ingyen terjesztették az egyházi erényeket.

Loyola azon lelki rokonszenvnél fogva, mely őt a társadalom ezen osztályához vonta, külön tápinté-

zetet állított Rómában e hölgyek számára, s útonútfélen látható volt ily hölgyektől környezve, kiknek — természetesen — erényt s mérsékletességet prédikált. De Loyola mindenben hóbortos volt, és semmiben sem tudott mértéket tartani. Igen praktikus észjárásra mutat ugyan az, hogy alapított egy másik intézetet is „még el nem csábított“ leányok számára, hogy ide menekülvén, a világ csábjaitól megóvassanak, ad majorem — dei gloriam; de másrészt Loyola oly hóbortos túlzásra vetemedett, hogy tisztességes nőket, kikre kedve kerekedett, mint állítólag gyanúsokat, az útcán elfogatott és tápintézetébe hurcoltatott. Midőn egyszer egy férjes nőt, ki, mint beszélték, férjével nem élt egészen feddhetlen életet, megcsípetett, a nép megbotránkozott és azzal vádolta a jezsuitákat, hogy azon bűnt, melyet állítólag kiirtani igyekeznek, magok még természetellenesebb módon követik el. E vélemény mind hangosabban nyilvánult, s Loyola végre úgy vélt kibújhatni a vád alól, ha vádlói ellen panaszt emel. Kapott is aztán egy pápai dekrétumot, melylyel erkölcsös életmódját bizonyíthatta mindazok előtt, kik hittek pápai dekrétumoknak.

Ezen apró élvezetek és viszontagságok közepette Loyola csökkenthetlen buzgalommal dolgozott szerzete terjesztésén, mialatt Rodriguez és Jasso elmentek Portugalba. Ez országot a 14—16. században nem nagy számú, de bátor, lovagias, kalandkereső nép lakta, mely azonban regényes tulajdonaival kereskedői számító ügyességet párosított, s kevéssel előbb soha nem sejtett hírre, dicsőségre s gazdag-

ságra kapott, mert a pápa „isten szolgáinak szolgája“, nagylelkűen egy félvilágrészt ajándékozott a portugalloknak. E félvilágrészt ugyan még meg kellett hódítani, de legalább a papiron már megvolt.

Portugal hatalma tetőpontján állt, midőn megjelent benne a két jezsuita. Ezek mindenféle fogások segélyével a királyt és királynét csakhamar annyira hatalmukba keritették, hogy ezek megkérték a jámbor atyákat, mondjanak le Indiába utazásuk tervéről, maradjanak Portugalban, és térítsék a népet azon keresztyénségre, melyet ők tanítottak. Rodriguez elfogadta az ajánlatot, Jasso azonban, fensőbb parancs következtében, megmaradt szándékánál s Loyola sietett a portugal királyt még nehány jezsuita oda küldésével boldogítani. Téritési dühökben azonban oly fanatikus erőszakoskodásokat követtek el, hogy a nemesség s a nép nagy része csakhamar meggyűlölte őket, de már alaposan markukban tartották a király üstökét, ki átadta nekik a pompás lissaboni sz. Antáltemplomot, s Coimbrában nagyszerű kollégiumot épített számukra. Miként keveredtek vitába az egyetemmel, miként lépett fel ellenök maga az inquisitió, hogy aztán egyszerre melléje álljon, miként gátolták minden irányban Portugal szabad kifejlődését, mindezt utóbb meg fogjuk látni; előbb azonban át kell tekintenünk Angolországba.

III. Fejezet.

(A jezsuiták első megjelenése s megszökése Angliából. — Chinában — Braziliában — Japánban. — Térítés-módjuk. — Jasso.).

Két pápa nagyravágyó gőgje s egy király bűnei Angliát megnyitották a reformátió előtt. Amit VIII. Henrik kortársai ellen vétkezett, azt politikailag busásan jóvátette birodalmának, midőn nyiltan elszakadt a pápaságtól. III. Pál ily körülmények közt legalább azt akarta megmenteni, ami még meg volt menthető, — miután Anglia már elveszett, s a szabadság szelleme már Skóciába, hol az ingatag V. Jakab igen gyarló támasza volt a római egyháznak, sőt még Irlandba is behatolt, — s két nunciust küldött a birodalomba; ezek mellé pedig használható eszközökül elküldte Salmeront és Brouet-et, két fanatikus jezsuitát, kik szerzetök szabályai értelmében neki feltétlen engedelmességet fogadtak. A két jezsuita feladata volt mindenekelőtt Skóciában s Irlandban megszilárdítani a katholikus pártot, aztán onnan gyakorolni befolyást Angolországra. Loyola lelkökre kötötte, hogy legyenek óvatosak, tettessenek szelid-

séget s szerénységet, és járjanak el ravaszul, mert különben nem mehetnek semmire.

De e mindenek felett jezsuita tulajdonban a két barát még nem volt elég erős; vad, fanatikus zeloták voltak s nyers erőszakkal léptek fel, a legnagyobb viszszaélést űzték Rómából kapott privilegiumaikkal, s oly kevéssé tudták magokat egy népbe, mely épen szellemi átalakulása korát élte, beletalálni, hogy Salmeron és Brouet csakhamar egy tekintélyes párttal álltak szemben, s az ellentéteket eljárásuk által mindinkább elmérgesítették.

A nép előtt még új dolog volt, hogy a pápa helyett a királyt tekintse az egyház fejének, s miután sokan botránkozással nézték VIII. Henrik vétkes életét, mig a pápáét, ki távol tőlök vétkezett, nem ismerték, a jezsuita prédikátoroknak nem lett volna nehéz a római udvar pártját a tömegben terjeszteni. A nép nehezen mond le azon tanokról, melyekre egyszer már rászokott; s jóakaró szelidség sokat használhatott volna a katholicismus ügyének. De ehez értett a két jezsuita legkevésbbé. Féktelen káromkodásokkal és támadásokkal menydörögtek a szószékről, s bár ismételve figyelmeztettek és intettek, nem tudták dühöket mérsékelni. Lázító beszédeikkel végre önmaguk ellen lázították a népet, s midőn a kapca már szorulni kezdett, és félő volt, hogy ha tovább maradnak, még fogukat is ott hagyhatják a hálátlan földön, Krisztus vitéz harcosai egy szép napon odább álltak s titokban viszszaszöktek Rómába, mely gőgös reményekkel küldte ki őket Anglia meghódítására.

Loyola másik társa, Jasso Ferenc már több szerencsével járt az indusok közt. III. Pál három brevét adott át a buzgó érítőnek, melyeknek elseje őt Indiá apostoli nunciusává nevezte, a másik kettő pedig több rendbeli indus fejedelmek pártfogásába ajánlta. A keresztyénség Indiában már nem volt egészen új dolog, mert előtte már több ferenci barát járt ott téríteni. Jasso tehát midőn a parsok és mohamedánok-lakta országba indult, a tért már némileg előkészítve találta. Útközben a hajó legénységének a katekizmust magyarázta, s a nagy árboc alatt vasárnaponként ékes prédikációkkal tartotta a matrózokat.

Igy érkezett 1541. Májusban St. Goába, mely Portugal birtokát képezte India nyugoti partján. A püspök megengedte neki, hogy térítsen a pogányok közt, de most látta csak át, hogy a benszülöttek nyelvét nem értik, s így hiába prédikál nekik. Tanulni kezdett tehát s végre vitte annyira, hogy meg tudta magát értetni. Jasso úr dicséretes szorgalmának köszönhette, hogy az idegen nyelvet megtanulta, de későbbi jezsuiták Thurselinus és Bouchours nem mulaszthatták el az alkalmat, őt szerzetők dicsőségére csodatételekkel rágalmazni. Elmondják róla, hogy egy pillanat alatt beállt eszébe egy-egy ismeretlen nyelv tudománya, sőt bizonyítják, hogy nem egyszer különféle nyelvű emberek előtt prédikált, kik közül mindenki megértette a maga nyelve szerint; mert hát több nyelven tudott beszélni egyszerre. Ő maga jelentést tett Rómába, melyből kitűnik, mily gyárilag űzte a térítést, s mily nehezen törte bele

magát az ismeretlen nyelvekbe. Elmondja ugyanis, hogy először a ránézve idegen nyelven bemagolta a miatyánkat, aztán a hiszekegyet és a tizparancsolatot, s ez volt egész vallási apparátusa; mert ezeket pontonként elmondta hallgatóinak, kik közt gyermekek s felnőttek voltak vegyest, ezeknek minden pont után rá kellett mondaniok „hiszünk benne“ s ha ezen szerencsésen túlestek, Jasso őket rövid úton, minden további teketória nélkül megkeresztelte, s így szaporította az egyházat, anélkül, hogy a jámbor megtértek tudomással birtak volna róla, mily rettenetes üdvösségben részesültek általa. Igy nem volt csuda, hogy egész törzsek mától holnapra megfeledkeztek róla, hogy ők keresztyének s elkezdték újra gyakorolni régi vallásukat, s Jassonak sok fáradságába került őket meggyőzni arról, hogy már lemondtak a régi pogányságról. Az a haszna azonban a Jézus-társaságnak megvolt, hogy szép kollégiumot építhetett magának Goában, mely csakhamar megtelt Krisztus poroszlóival.

Jasso természetesen kirándulásokat is tett a szomszéd tartományokba, s a goai kollégium rektora, Gomez Antal kiséretében elment a gyöngyös partokra, a hollandok e gazdag birtokára is, hova a keresztyén tanok még soha el nem hatottak. Nem értette azonban e nép nyelvét, s hiába prédikált nekik a fák tetejéről, a nép nem igen törődött vele. De ez Jassot térítési buzgalmának phlegmájában nem háborgatta, s keresztyéni mértékletességgel megelégedett vele, ha csak a vallás külformáit terjesztheti.

Elkezdte tehát az embereket erőszakkal lefogatni és megkereszteltetni, templomaikat romboltatta, bálványaikat összezúzatta; helyökbe kápolnákat építtetett s szentek szobrait rakatott, s így csakhamar látszólag egész tartományok a keresztyén világba léptek, míg a nép lelkében s gondolkozásmódjában csorbítatlanul élt a régi pogányság; s a különbség csak az volt, hogy a nép régi bálványai helyett az új bálványokat imádta s tőlök várta a csudatételt.

Hasonló módon járt el Cochinban, Ceylonban, Nagapatánban, Meliapurban és Malaccában. Ezalatt a goai kollégium tanítványainak száma hatvanra szaporodott. Igaz ugyan, hogy ezek mind erőszakkal kereszteltettek meg, de Jasso 1545-ben új munkatársakat kapott Európából, kik közül Criminal Antal később nevezetes szerepet játszott, s ezek segélyével legyőzhetni vélte e csekély akadályokat. Mialatt az új állatszelidítők a collégiumi ifjúságot dressirozták, Jasso Tenate szigetére rándult ki, s ott drága fűszerekkel ellátva magát, átment a szerecsenek szigetére. Itt egy nap 25,000 embert térített és keresztelt meg, s azt már elhiszszük életiróinak, hogy estefelé már nem birta karját emelni és nyelvét mozgatni, hogy új báránykáit megáldja s felettök a keresztelési formulát elmondja. Hogy e gőzerővel űzött térítés nem volt térítés, s hogy az ily módon az egyház keblébe hajtott nyájaknak fogalmuk sem volt azon vallásról, melyet a buzgó jezsuita fejökre frecscsentett, bárki átláthatja. Ezt Jasso úr is felérte eszével, s nehogy a gyorsan megnyert nép ismét el-

veszszen, — valjon tán elkezdte őket behatóan tanítani Krisztus tanaira? nem, hanem — a portugal királyhoz folyamodott, kérve őt, terjesztené ki a szent inquisitio áldását e tartományra, nehogy az újdonsült keresztyének viszszatérjenek a pogányságra. Vasszigor, pallos és máglya kösse őket azon valláshoz, melyet még nem is ismernek; s melynek hatását csak a portugal papokon, matrózokon és katonákon volt alkalmuk tanulmányozni, kik válogatott bűnökbe beavatottan minden módon zsarolták és elnyomták a szegény benszülötteket!

Innen Jasso viszszatért Amboinába, hol a kolduló barát házat épített önmagának, mely csakhamar egy új jezsuita rezidenciává nőtte ki magát. Eközben történt, hogy S u m a t r a királya a rabló portugallokat saját fészkökben támadta meg. A portugal helytartó nem mert a túlnyomó számmal nyilt csatában megmérkőzni. Ekkor előállt Jasso, felszerelt egy csomó ladikot, megrakta matrózokkal s munkásokkal, s megigérte nekik, hogy maga fogja őket vezetni. A barát hazafias önfeláldozása száznyolcvan embert gyűjtött öszsze. Jasso mindnyáját meggyóntatta, megáldoztatta és minden bűnétől feloldozta, de midőn a kis sereg már indulni akart, kijelenté nekik, hogy esze ágában sem volt őket t e s t i l e g, de igen, l e l k i l e g vezetni; ők csak menjenek verekedni, ő majd a parton imádkozni fog értök, ami többet fog nekik használni, mintha velök menne. Imádsága azonban nem használt, s ha Európából segély nem érkezik, Malacca elveszett volna a portugallokra nézve.

Jasso, ki vad fanatismusa mellett tudott ravasz lenni, s a szemfényvesztés művészetében példányképül szolgálhatott társainak, csakhamar lassúnak találta a térítés eddigi módját s még rövidebb és tömegesebb diadalok után sovárgott. Csakhamar rá is jött, hogy miután az állam a királyban van megtestesülve, a király megnyerése által eo ipso meg lehet nyerni egész birodalmát is a vallás számára. Ezt sikerült elhitetnie C a n d i fejedelmével, s megigértette vele, hogy népét kényszeríteni fogja a megtérésre. Ez csakhamar keservesen tapasztalta, hogy mi sem veszélyeztetheti uralkodó trónját annyira, mint ha elég oktalan arra vetemedni, hogy alattvalói lelkiismeretén zsarnokoskodjék. Jasso tanácslá a királynak, használjon erőszakot, segélyt igért neki Európából, s a portugall király nevében örök barátságot esküdött neki; egyúttal irt Loyolának, hogy küldjön utána több missionáriust, s János királynak, hogy küldjön katonákat.

Ily módon a jezsuiták nehány év alatt Ázsiában derekasan terjeszkedtek, egymásután építették a kollégiumokat, s falaik közt új eszközöket gyártottak magoknak. Ez idő tájt tették lábukat Amerika földjére is; mert midőn János 1549-ben hajóhadat küldött Braziliába, hat darab jezsuita ment a sereggel.

Nagyszerű tér nyilt itt egy missionárius tevékenységének. A természettől pazarul megáldott Brazilia erőteljes és harcias, de gyermekded kedélyű népét nem lett volna nehéz Krisztus tanainak meg-

nyerni, ha a keresztyénséget megértetik velök. A megváltó magasztosan egyszerű jelszavait: „szeressétek egymást“ és „jobb kezed ne tudja amit a bal tesz“ — a jóindulatú nép, mely szolgálatkész vendégszeretettel fogadta az idegen jövevényeket, kiknek fegyvereit s eszközeit meglepetve bámulta, könnyen megértette s magáévá tette volna. De Krisztus tanainak egyszerű hirdetése helyett a jezsuiták azokat alaposan elhallgatták. Nem a szeretet istenéről beszéltek, hanem a harag, boszúállás és kegyetlenség istenéről menydörögtek a népnek, s e borzasztó istent az amerikaiak semmivel sem találták ajánlatosabbnak régi főistenöknél, kit már megszoktak, kit féltek s ki őket ellenségeik ellen védelmezte. A jezsuiták beszéltek a népnek az eredendő bűnről, elmondták, hogy Krisztus isten fia, azt magára vette, hogy az ördögöt a pokolban megtámadta, és hogy szeplőtelen szűztől született; érthetetlen dolgokra tanították a népet, s vak hitet követeltek tőle oly istenek és szentek iránt, kiknél különbekkel vélt birni saját bálványaiban s igy nem csuda, hogy nem akart megválni apái vallásától.

Az új és érthetetlen vallás, melyet a jövevények ármánynyal és erőszakkal rákényszerítettek a benszülöttekre, még léleknemesitőleg sem hathatott reájok, mert a vallás hívei, a portugal jezsuiták, matrózok, katonák és kalandorok, kik magok sem birtak fogalommal a valódi keresztyénségről, minden bűnben és gyalázatban nagyot míveltek s csakhamar undor és borzalom tárgyaivá tették magokat.

Midőn a jezsuíták Braziliába érkeztek, meg kellett tanulniok a nép nyelvét. Első dolguk volt tehát házakat építeni s elhódított földeket mívelni a magok számára, s e mellett a nép nyelvét tanulni. De mire e nyelven ki tudták fejezni magokat, eljárásukkal már gondoskodtak róla, hogy szavaik viszhangra ne találjanak az elkeseredett kedélyekben, s minden diadaluk abban állott, hogy a foglyokat, mielőtt a mészárszékre vitettek volna, megkeresztelhették. Az emberséges vadak azonban egyszerre azon gondolatra jöttek, hogy a keresztség veszélyes babona; s a kereszteltek húsát ízetlenebbnek találták, mint a nemkereszteltekét, és nem engedték meg többé a jezsuitáknak a keresztelést. Ezek most úgy segítették magokon, hogy a halottak testét nedves kendővel megérintették, s amellett gondolatban elmondták a keresztelési formulát, és meg voltak róla győződve, hogy az ily módón megtérített hullák lelkei egyenesen a paradicsomba vándorolnak.

A térítésnek és keresztelésnek ez istenkáromló, nevetséges paródiáját látva, méltán kérdhetjük, szabad volt-e az ilyeneket megtérteknek, keresztelteknek tekinteni, azon isten híveinek, kinek még nevét sem ismerték? — A jezsuiták Európába küldött jelentéseiben azonban mindezek valódi keresztyénekként szerepeltek, s a jezsuiták nagy hódításai a vallás javára mind efféle szemfényvesztésekből állottak.

Jasso társai Indiában elszéledve, ily módon térítettek és kereszteltek. Cap Comorin Criminal Antalnak jutott, s e vad fanatikus azt hitte, hogy leg-

gyorsabban s legtökéletesebben úgy érheti el célját, ha a tűzhöz és vashoz folyamodik. Ily eszközökkel természetesen nem sokra ment, s az ország benszülött papjai, a braininok, könnyen meghiusíthatták törekvéseit. A benszülöttek az idegenek által mind erősebben nyomattak, zsaroltattak, s az uj hit nem levén képes elvesztett szabadságukat kárpótolni, midőn a braminok a népet fegyverre szólitották régi templomai védelmére, ez tömegesen felkelt, szövetkezett a badagokkal s megtámadta a portugallokat. A harc elkeseredett volt, mert a népnek mindene, régi jogai, vallása s hazájának szabadsága állt a kockán. Criminal, ki több hajlandósággal birt a kard, mint a kereszt iránt, és személyesen vezette hadát, teljesen megveretett s csapatainak túlnyomó részével maga is megöletett. A jezsuiták e verekedő barátot, ki megérdemelt halállal múlt ki egy nép fegyverei alatt, melyet elnyomni akart, megtették szerzetök első vértanújának.

E vereség azonban Jassot sem ki nem józanitá, sem vissza nem ijeszté; sőt arra ösztönözte, hogy annál nagyobb buzgalommal űzze hóditási terveit.

Ez időtájt ismerkedett meg a chinai Angerrel, ki gyilkosság miatt megszökött hazájából s kalandorként bolyongta be Ázsiát. Jasso rokon lélekre vélt találni a gyilkosban, s azon kedvező szín, melyben Anger hazáját a jezsuita előtt lefestette, Jassoban vágyat keltett megismerkedni a birodalommal és bele vinni a keresztyénség zászlaját. China magas fokú miveltséggel birt, mely nagy mértékben meglepte az elő-

ször odajött európaiakat. Antonio Molo és Francesco Zeimoto portugallok 1543. októberben Siamból Chinába utazásuk alkalmával, vihar által Japán partjaira vettettek, s ott a földmivelést úgy, mint az ipart nagy virágzásban találták. A nagy terjedelmű birodalom felett egy fejedelem uralkodott, számos helytartó és és alkirály segélyével, kik szigorúan szolgáltatták az igazságot, és vallási tekintetben a teljes türelem elvét vallották s minden felekezetnek teljesen szabad vallásgyakorlatot engedtek. A japániak hitték a lélek halhatatlanságát, a halál utáni jutalmat vagy büntetést, de ez utóbbit nem tartották örökkévalónak, mert a büntetés végtelenségét ellentétben állónak találták a legfőbb lény isteni jóságával. Legfőbb papjuk, a Dairo egyenrangú a császárral, de nem bir végrehajtó hatalommal. Papjaik közt, kik bonc-oknak neveztettek, voltak barátok, apácák, remeték; vallásukban volt kép- és ereklyeimádás, csudák, processiók, bucsújárások, ép úgy mint a katholikus egyházban és vallásban; ismerték az olvasót, böjtöltek és sanyargatták testöket s annyi babonás szokással birtak, hogy akár pápistáknak is beillettek volna. Van köztök egy felekezet, mely isten létezését s a halál utáni létet tagadja, de nagy lelkiismeretességgel gyakorol minden polgári erényt, mint pl. a vendégszeretetet és felebaráti szeretetet, s a kereskedelemben, valamint minden érintkezésben igen becsületes és megbizható. Szóval: a keresztyénség Japánban sok érintkezési pontot talált az ország régi vallásában és szokásaiban, s könnyen lett volna terjeszthető.

Jasso megkeresztelte Angert s 1549. augustusában C o n g o x u m á ban, Saxuma királyság fővárosában partra szállt. Rögtön hozzá fogott az ország nyelvének tanulásához, s az ott általánosan uralkodott vallási türelem folytán, minden nehézség nélkül engedélyt kapott a keresztyénség hirdetésére. A nép meghallgatta őt, de értelmetlen s érthetetlen rajongónak tekintette, amihez még járult, hogy egész lénye visszataszitólag hatott a benszülöttekre. Miután ezek nagyon hozzá voltak szokva régi papjaikhoz, Jasso felöltözött boncnak s utánozni kezdte ezek életmódját; de midőn különféle cselekkel híveket kezdett magának szerezni, az igazi boncok felléptek ellene. Elmentek a királyhoz s kifejtették előtte, mily helytelen dolog megengedni egy idegen boncnak, hogy az ország régi védisteneit legyalázza s helyettök egy más ismeretlen, haragvó és féltékeny istent hozzon be, ki maga mellett más istent nem akar megtűrni. A király ingadozott, mert nem akarta a türelem elismert elvét megsérteni. Ekkor a boncok erélyesebben léptek fel és azzal fenyegették a királyt, hogy Japán többi királyaihoz fognak segélyért fordulni ellene, ha a betolakodott idegent el nem kergeti. A fenyegetés használt s egy törvény adatott ki, mely halált szabott minden benszülöttre, ki keresztyénné lesz s Jassot társaival, Cosimus Turrianussal és Fernandez Jánossal együtt, kiutasította a birodalomból.

Jasso eltávozott s ha jezsuita életiróinak hihetünk, a szomszéd Firando királyságban sokakat megtérített; de innen is csakhamar odább ment, hogy

Meacoban, az egész Japán fővárosában tágabb működési tért keressen. Útközben azonban vállalata Nangatebán, a birodalom leggazdagabb városában teljesen hajótörést szenvedett. A nép kinevette prédikációit, s a király, ki őt maga elé idézte, s kinek a jezsuita elmondta volt, hogy ő Navarrából való és a japániakat az örök üdv birodalmába akarja bevezetni, mint hóbortos rajongót bocsátotta el magától.

Jasso úr mindeddig egyszerű, szegényes barátruhát viselt. Ez nem használván, elhatárzá, hogy ezentúl fényben és pompával fog fellépni, hogy a tömeget elkápráztassa. Vett tehát magának egy bárkát, mely pompás japáni szőnyegekkel és lobogókkal volt felékesítve; maga belebútt egy bő fekete alsóruhába, fölébe felvett egy zöld felsőruhát, mely egészen be volt lepve aranyhimzéssel s drágakövekkel, s oly pompát fejtett ki, minővel csak a legmagasabb rangú boncok szoktak élni. Kiséretét is kellőleg felcicomázta, s hogy a császárt és udvarát megnyerje, nem jött puszta kézzel, hanem vitt magával egy két aranyórát, jól hangzó zeneszereket s mindenféle csillogó apróságokat, melyek Japánban még sohasem látott kincsek valának; s igy felszerelten, kicsapongó reményekkel ért Meacoba.

A császárnak megtetszettek az ajándékok, egy elhagyott boncházat adott lakásul a jövevényeknek s megengedte nekik vallásuk tanait hirdetni, mit Jasso, jezsuiták állitása szerint, oly nagy sikerrel cselekedett, hogy egy év alatt vagy 3000 ember tért át a keresztyénségre. De a benszülött papok itt is felléptek ellene. „Miféle istenről prédikál nekünk ez az idegen

bonc? mondák a belföldiek, egy kegyetlen istenről, ki egy borzasztó börtönt épített, a poklot, melyben az embereket örök büntetésekkel sujtja; egy vérszopó istenről, kit megszelidíteni, megengesztelni nem lehet, ki még a szerencsétlen iránt sem tud könyörületes lenni! Minő igazságtalan isten az, ki oly törvényt ró az emberekre, mely erejöket felülhaladja, s őket, ha azt beteljesíteni nem birják, örök büntetésekkel bünteti! Oly isten, ki elrendelte, hogy senki máskép ne üdvözülhessen, mint egyetlen fiának törvénye által, s ki egy, istenhez a legnagyobb mértékben illetlen részrehajlással ezerötszáz évet el engedett múlni anélkül, hogy e törvényt Japánnal, a világ legnemesebb részével, megismertesse!"

Valjon mit felelhetett Jasso e vádakra, mivel cáfolhatta meg e szemrehányásokat? A jezsuita rend történetirói nem jegyezték fel cáfoló argumentumait, de ily esetekben szokásos általánossággal elmondják, hogy a boncok minden ellenvetését diadalmasan tönkre silányította. A benszülött papokat azonban sehogysem tudta tanai helyességéről meggyőzni, s ezek figyelmeztették a kormányt, hogy vigyázzon a keresztyénekre, mert az új vallás még veszedelmessé válhatik az országra.

Japánban időzése alatt azt hallotta Jasso, hogy a nép egész miveltségét, vallását s minden vallási szokásait Chinától kapta; úgy okoskodott tehát, hogy, ha sikerülne a chinaiakat megtéritenie, egész Japánt egy csapással Krisztus aklába terelheti. Egy alkalommal meghallván, hogy Bungoban egy portugal hajó

kötött ki, mely Chinába szándékozik vitorlázni, rögtön oda ment. A kapitány, ki neki ifjúkori barátja volt, nagy ünnepélyességgel s ágyú lövésekkel fogadta a jezsuitát. A király e nagy lárma okát tudakolta, s midőn megtudta, hogy egy szent ember tiszteletére történik, őt látni kivánta. Jasso, új szokásához híven, s hogy a keresztyén papoknak jó hírnevet szerezzen, fényesen felöltözködve ment az udvarhoz, mely nagy bámulva nézte Európa főboncának nagy pompáját. A király nyugodtan kihallgatta s a szokásos türelemnél fogva szabad gazdálkodást engedett neki. A boncok ugyan itt sem nézték jó szemmel a dolgot, de a királynak érdekében állván a portugallokat kimélni, nem hajtott papjai kifogásaira.

A boncok a királylyal nem boldogulván, egy igen egyenes és becsületes eszközhöz nyúltak a jezsuita ellen, s felhívták őt, jelenjen meg egy vallási vitára, melyben az ő részökről egy tudós japáni bonc fog részt venni. E vallási párbaj az udvar jelenlétében ment végbe, s jezsuiták szerint Jasso maradt a győztes. De a boncok nem érezték magokat legyőzve, s egymásután három ezren jelentek meg a jövevényt megcáfolni.

Ferdinánd Mendez Pinto, ki a portugal kiséretben részt vevén, e zsinaton jelen volt, útleirásában részletesen szól e tanácskozásról, s azt mondja, hogy a japániak igen találó argumentumokkal és éles észre mutató kérdésekkel álltak elő, melyek általjában isten tulajdonságaira, az első ember bűnesetére, a megváltásra és sok egyébre vonatkoztak, amit a keresz-

tyének magok sem értenek, de amit vakon kell hinniök, ha — a papok szerint — nem akarnak megszűnni keresztyének lenni. A keresztyénség alaptanai, a felebaráti szeretet, az áldozatkészség stb. ellen nem tettek semmi kifogást, de a jezsuita missionáriusok ezekre kevés súlyt fektettek.

Ha igaz is, hogy Jasso győzött e vitában, praktikus eredménye annak mégsem volt, mert a király megmaradt régi vallásánál s a nép hű maradt megszokott boncaihoz. Hiába töltvén itt negyvenhét napot, Jasso hajón megindult Sancian chinai szigetre, hol azonban értésére adták, hogy a követen kivül idegennek nem szabad lábát a „közép birodalmának" földére tennie. Jassot azonban ez el nem ijeszté. Viszszament Goába, azon szándékkal, hogy az alkirályt és érseket rá fogja beszélni egy chinai követségre, melynek kiséretében ő majd belophatja magát a birodalomba; ha pedig egyszer benn lesz az országban, majd fog magáról gondoskodni tudni.

Egy gazdag portugal kereskedő nagy pénzáldozattal kieszközölte, hogy követül küldessék s magához véve Jassot, megindult Malaccába. Ez elutazása előtt letette a goai kollégium rektorát Gomez Antalt hivatalából s helyébe a neki vakon engedelmeskedő Barzea Gáspárt nevezte. Gomeznek ugyanis nem igen volt inyére a szolgai fegyelem, saját nézeteit követte s javításokat hozott be a kollégiumba, mit Jasso mint valódi jezsuita, meg nem tűrhetett.

Kellemetlensége volt Portugal goái helytartójával is, ki nem akarta az illető kereskedőt követségbe

bocsátani. Jasso előmutatta Rómában nyert rendkivüli felhatalmazásait, s midőn ez sem használt, átkot mondott a helytartóra. Ez azonban ezzel sem törődött, s lefoglaltatta a követség hajóit. Látván, hogy minden fáradsága hasztalan, Jasso barátjával egy bárkára ült s megszökött Sanzianba. Barátok úgy mint ellenségek, kikkel itt találkozott, lebeszélték chinai útitervéről, de ő fel nem adta szándékát, melyet azonban már végre nem hajthatott.

Alkudozásba bocsátkozott ugyanis egy chinai kereskedővel s nagy öszszeg pénzt igért neki, ha magával viszi Kantonba, s a kereskedő végre beleegyezett. Az útazásra már minden előkészület meg vala téve, midőn Jasso Xavér egyszerre forrólázba esett és 1552. dec. 2-kán a tengerparton, Alvarez György házában, mely utóbb jezsuita kollégiummá lett, meghalt.

Holtteste egy nagy koporsóba tétetett, mely oltatlan mészszel volt megtöltve. Két évvel utóbb a koporsó Goába vitetett, a sz. Pál kollégium templomában elhelyeztetett s kötelességéhez képest számos csudát mivelt. VIII. Orbán pápa 1623-ban szentté avatta s nemsokára India védszentjévé avancirozott. Szobra a Comorin hegyfokon állíttatott fel és számos búcsújárás kétes szerencséjében részesült. Az életében mívelt csodák közt, más apróságokon kivül, négy halott feltámasztási műtétet találunk. Ezenkivül egy gyermekágyas aszszony, kit három napig a legirtóztatóbb kínok gyötörtek s kiről már mindenki lemondott, rögtön és minden fájdalom nélkül megszülte gyermekét, midőn

Jasso előtte a keresztyénség alaptanait kifejtette. Jasso Xavér Ferenc komoly és buzgó férfiú volt, de nem mint lelkiismeretes keresztyén, hanem mint élelmes vállalkozó kezelte a térítés munkáját; ezreket térített meg, anélkül, hogy tudtak volna róla valamit. A jezsuiták neki köszönhették, hogy keleti Indiában utóbb oly nagy hatalomra vergődhettek, melyet nem a keresztyénség terjesztésére, hanem kereskedelmi célok elérésére használtak fel.

IV. Fejezet.

(A jezsuiták a spanyol félszigeten. — Corpus institutorum Societatis Jesu. — A rend tagjainak osztályozása. — Titkos jezsuiták).

Mialatt Jasso Xavér Indiában foglalt tért a jezsuita uralom számára, társai Európában főgondjukat arra fordították, hogy szerzetöknek sok és befolyásos tagokat nyerjenek, s e tekintetben nagy hasznot vontak azon pártfogásból, melyben a portugal király és királyné által részesíttettek. Ennek köszönhették, hogy az egy coimbrai kollégiumnak már 1544-ben hatvan tagja volt, — míg III. Pál megerősitő bullájában a szerzet összes tagjainak számát határozta hatvanra.

Rodriguez tüntette ki magát ez irányban leginkább, nem sajnálva fáradságot, nem röstelve csalárdságot, hogy tehetséges, vagyonos és befolyásos ifjakat nyerhessen meg a szerzetnek. Hiába zúgolódott emiatt a lissaboni nép, hiába fordultak a főnemesség legkitünőbb tagjai a királyhoz, s figyelmeztették, hogy ily módon a nemzet vagyonának nagy része a jezsuiták kezeibe fog jutni; csak azt érték el vele, hogy fogságba vettettek, vagy az országból, vagy legalább

az udvartól száműzettek. A király, ki a jezsuitákat pártolta, nem türte az igazmondást.

Szint ily gyorsan terjedtek a jezsuiták Spanyolországban, hol nagy előnyükre vált a nép rendkivüli hajlama a rajongásra, az általánosan elterjedt babona, a népnevelés gyalázatosan elhanyagolt állapota, amit céljaikra nagy mértékben ki tudtak zsákmányolni. Vad fanatismussal dühöngeni s isten dicsőségét folyvást az ajkon hordani elegendő volt arra, hogy a babonás nép által szentnek tartassék valaki; s Faber és Araoz igen alkalmasak valának a tömeg ilynemű bolondítására.

Akadtak ugyan itt is jámbor és józan emberek, kik az egész gazdálkodást visszásnak s a keresztyénség elveivel ellenkezőnek találták, de ezek csakhamar eretnekeknek kiáltattak ki s az inquisitio borzasztó börtönébe vettettek, vagy pedig máglyán multak ki. E hangok nemsokára elhallgattak, mert a jezsuiták ellen szólni annyi volt, mint önmagát elveszteni; s a jezsuiták tűzzel vassal dühöngtek a keresztyénség jobb része ellen. Jövedelmezőbb dolognak találták a gyülölet, boszú s irigység istenét hirdetni, kinek kiengesztelésеért mindig jól megfizettették magokat.

Spanyolország nevezetesebb városaiban egymás után keletkeztek jezsuita kollégiumok, s Borgia Ferenc, Gandia hercege, székvárosában maga is pompás palotát emelt a szerzetnek. E gyors siker sokakat elcsábított a szerzetbe lépésre s Loyola mindenkit felvett, aki külső állása folytán bármikép ajánlatosnak látszott. Ezek közt volt a rajongó Portel Vilmos is. Elég hóbortos volt a jámbor, de szerencsét-

lenségére vallásosabb, mint igazi jezsuita lehet; miért is nem maradt más hátra, mint feloldani őt a szerzetesi fogadalom alól s a rendből kitaszítani. Ettől kezdve Loyola jobban megválogatta embereit.

III. Pál nem szűnt meg a szerzetet minden módon protegálni, és 1545. jun. 3-kán egy új brevét adott ki, melyben azt ismételten megerősítette, s minden tagját feljogosította minden templomban, minden helyen, minden nyilvános utcán és téren tanítani, prédikálni, gyóntatni, s minden bűn és vétek alól még azon esetekben is absolválni, melyeket a pápai szék magának tartott fenn. Engedélyt adott nekik még arra, hogy nehány fogadalmukat más jó cselekedetekre átváltoztathassák, hogy misét napfelkelte előtt, sőt délután is mondhassanak, s az utolsó vacsorát és más szentségeket a megyés püspökök és lelkészek engedelme nélkül is kiszolgáltathassák. Aki pedig e pápai szabadalmak gyakorlatában őket bármikép akadályozná, mint lázzadó, minden fellebbezés nélkül, egyházi büntetésekkel kényszeríttessék engedelmességre. E breve megolvasható a „Corpus institutorum Societatis Jesu" cimű munkában.

E könyv két kötetben, 1400 negyedrétű lapon 1635-ben Antwerpenben nyomatott, s a következő tizenhét részre oszlik: 1) 59 darab pápai bulla és privilegium, melyek más jogok bitorló megsértésével protegálják a szerzetet; 2) a constitutiók, melyeket Loyola Krisztus és szűz Mária személyes segítségével dolgozott ki, melyek azonban valóságban inkább a ravasz és eszes Lainez tollából eredtek; 3) a társulat

egyes tagjainak magaviseletét tárgyazó szabályok. Ezek szerint a tagok minden szellemi s anyagi szabadsága feltétlenül alávettetik a rend főnöke akaratának. A jezsuita akarat dolgában valóságos hulla legyen, — deinde ac cadaver. E vak engedelmesség könnyitésére Loyola megköveteli, hogy az engedelmeskedő a parancsolót ne gyarló embernek, hanem magának Jézus Krisztusnak tekintse, ki maga az örök jóság és bölcseség; 4) a rend első négy közgyűlésének dekrétumai, kivéve a magán ügyekre vonatkozókat; 5) e gyűlések kánonai, vagyis a dekrétumok kivonatai; 6) azon formulárék és szabályok, melyeket a generalis vikáriusnak, az assistenseknek, a generális monitornak, a rend titkárának és helyetteseiknek szem előtt kell tartaniok; 7) a jezsuiták összes iskolai rendszerök; 8) rendeletek arról, miként kell az elöljáróknak magokat bizonyos esetekben viselniök; 9) mindazon privilegiumok, melyeket a pápák bullákban, levelekben, vagy csak szóval a szerzetnek adtak; 10) különös utasítások a provinciálisok és superiorok számára; 11) az ötödik szerzet-generális, Aquaviva Claudius utasítása a superiorokhoz a lelki betegségek gyógyításáról; 12) az elöljáróknak szóló különös hat fejezet, melyekben Aquaviva a szerzetesi kötelességek elhanyagolását panaszolja, s a superioroknak lelkökre köti a fegyelem szigorú kezelését; 13) Loyola Ignác lelki gyakorlatai; 14) negyven fejezetben utasítás arra, mikép vesse magát az ember alája a lelki gyakorlatoknak; 15) 29 levél, telve panaszokkal a szerzetben uralkodó bűnök felett. Az e fejezetben tettetett

alázatossságot azonban kellő világításba helyezik azon elbizakodott öndicsérések, melyekkel a jezsuiták önmagokat traktálják, például az „Imago primi saeculi“ cimű munkában. Borgia Ferenc, a harmadik generális, óvja a szerzetet a gőgtől és kicsapongástól, kapzsiságtól és világi hiuságtól, s lelkökre köti a szegénység fogadalmát. Vitelleschi (1615—1645) azonban igy szól: „vádolnak, hogy gőgösek vagyunk, hogy minden dolgok kormányzására törekszünk, mindent maguuktól akarunk függővé tenni; hogy túlságosan el vagyunk telve saját bölcseségünkkel, más embereket megvetünk és kicsinylünk, hogy szeretünk kéjelegni és bőségben élni, hogy pénzvágyók vagyunk s a máséra törekszünk, s hogy inkább eszélyes és politikus emberek, mintsem papok vagyunk.“ A történet eléggé igazolja mindezen vádakat.

Az idézett (Imago) munka III. könyvében ellenben olvassuk: „Izraelnek azon tüzes szekere, melynek elrablását Elizeus egykor siratta, mely isten különös kegyelméből, ezen az egyházra nézve oly viszontagságos időben, mindenek örömére ismét megjelenik, s melyben katonák helyett egy csapat angyal ül“ — ez nem más, mint a jezsuiták szerzete. Továbbá pedig: „A jezsuiták az eretnekek elleni harcukban sz. Mihályhoz, a hitetlenek téritésében sz. Gábrielhez s felebarátaik iránti jócselekedeteikben sz. Rafaelhez hasonlítanak. A szegények és gyermekek gyónását ép oly buzgalommal hallgatják, aminővel a nagyok és fejedelmek lelkiismeretét vezérlik.“ Az 5. könyv 8. fejezetében olvassuk: „Ily szent férfiak el nem kárhozhatnak.

Valahányszor egy jezsuita meghal, halálos ágyához jő Krisztus, hogy a haldokló lelkét magával vigye." Az 1. könyv 10. fejezetében pedig: „A társaság ment az idő mindazon gyarlóságaitól, melyeknek még az egyház is alá van vetve. Sohsem vénülhet, sohsem romolhatik meg." Ezt irták a jezsuiták önmagokról ugyanazon időben, midőn Vitelleschi a fent idézett képet tartá elibők.

Az institutiók 16) része a társulat minden könyveinek lajstromát, a 17) rész pedig a tartományok, házak, collegiumok, residentiák, seminariumok, missiók jegyzékét foglalja magában, melyből kitűnik, hogy 1679-ben volt a jezsuitáknak 35 provinciájok, 2 alprovinciájok, 23 profess-házuk, 578 collegiumjok, 78 probatió-házuk, 88 seminariumjok, 160 residentiájok s 106 missiójok. Tagjainak száma pedig 17,655 volt, köztök 7,870 áldozár.

Később, 1757-ben a munka új kiadást ért Prágában, melyből azonban, könnyen felfogható okokból, a generálisok említett levelei kihagyattak. Ezek helyett bele igtattattak „szabályok a szerzettagok számára" öt fejezetben; ezek közt Aquaviva Claudius generálisnak 1614. Aug. 1-én kelt rendelete, melylyel megtiltja a jezsuitáknak a királygyilkosság megengedett voltát szóval vagy irásban védelmezni. Már maga azon körülmény, hogy ezt különösen meg kellett tiltani, kellő világitásba helyezi a jezsuiták e részben követett eljárását. Ehez járul még a rendeletnek, látszólagos határozottság mellett tagadhatlan kétértelműsége, mely a probabilismus tana által támogatva, in optima

forma kimenti a királygyilkolást, de csak akkor, ha az a jezsuitarend érdekében követtetik el.

E szerzetben nemcsak áldozárok és laikus testvérek vannak, mint más szerzetekben. Különféle módon lehet valaki jezsuita. Pasquier szerint a jezsuiták két részre oszlanak, a nagy és kis observancia szerint élőkre. Az elsőt a tulajdonképeni professusok követik, kik négy fogadalmat tettek le. A másodikat követők csak egy fogadalmat tesznek le, a feltétlen engedelmességét. Miután ezeknél a szűzesség és szegénység fogadalma elesik, könnyen felfogható, hogy a második osztály segélyével a szerzet rendkivüli módon terjeszkedhetett, miután bármily állású emberek, papok s világiak, házasok s nőtlenek lehettek jezsuitákká.

A konstitutiók azonban négy osztályát említik a szerzettagoknak:

1. A társaság legtágabb értelemben magába foglalja mindazokat, kik a generális iránti engedelmességben élnek; a noviciusokat és mindazokat, kik azon szándékkal, hogy a társaságban fognak élni és halni, a próbaidőben élnek, hogy utóbb egy vagy más fokozatba felvétessenek.

2. Szorosabb értelemben a társaság professusokból, coadjutorokból és felvett tanítványokból áll. E három osztály képezi az öszszes szerzet-testet.

3. Harmadik és tulajdonképeni értelemben a társulat csupán a professusokból és igazi coadjutorokból,

4. legszorosabb értelemben pedig csak a professusokból áll, nem mintha a társulatnak más tagjai

nem volnának, hanem mert ezek a legelőkelőbbek, s választók és választhatók a generális választásánál. (Constitutiones Societatis Jesu P. V. cap. 1.)

Az utolsó és legmagosabb osztályba csak kevesen jutnak, úgy hogy a szerzet, aránylag rendkivüli kiterjedéséhez, csak kevesek által igazgattatik, s hogy a rend valódi alapelveibe csak e kevesek beavatvák.

Eszerint elég volt az engedelmesség fogadalmát letenni, hogy valaki a szerzet tagjává lehessen; még a rend ruháját sem kellett felvennie. Aki a társulatba be akart lépni, különféle vizsgálatoknak vettetett alája; s bár a constitutiók csak két ilyet említenek, ezeket még egy harmadik előzte meg, mely a körülményekhez képest hol hosszabb hol rövidebb volt; mert irányadó elv volt, hogy a főnököknek alaposan kell ismerniök mindenkit, ki a társulatba felvétetik.

A belépők kezdetben vendégeknek tekintettek, s a szerzet belszervezetéből csak annyit láttak, amennyi szükséges volt arra, hogy a felvétel utáni vágyukat növelje. Ha erre végkép elhatározták magokat, egy külön vizsgálóházba küldetnek, ha különben felvételöknek semmi akadály nem áll útjában. Ilyenek: eretnekség és excommunikátió, emberölés, nős állapot, elmegyöngeség s azon körülmény, ha az illető előbb már más szerzethez tartozott. A generálisnak azonban joga van bárkit dispensálni ez akadályok alól, ha felvételét rendkivül kivánatosnak találja.

Tizenkét-húsz nap mulva, melyet a vizsgálóházban töltöttek, a felveendőknek képességei kerülnek vizsgálat alá. Kötelesek a generális vagy meghatal-

mazottja előtt felfedni legtitkosabb gondolataikat, meggyónni gyermekkoruk óta elkövetett minden bűneiket; s ha a jelölt ismételten kijelentette, hogy mint jezsuita akar élni és meghalni, akkor megkérdezik, ha el van-e határozva, azon vélemények tekintetében, melyek az egyház és tanitói által nincsenek egyhangúlag elfogadva, csupán a jezsuiták magyarázatát követni, magát minden kétely és lelkiismereti dolog esetében kizárólag a társaság itéletének alávetni s annak nyilatkozatával megelégedni. Ha ezekre kellőkép igennel válaszolt, vak engedelmességet fogad elöljárójának, s megigéri, hogy minden önkénynek aláveti magát. Ez megtörténvén, a felveendő a világban hátrahagyott javairól rendelkezik, ami azonban, fontos okoknál fogva, az első vizsgálati év végeig is halasztható. A nála lévő pénzt a szegényeknek, vagy rendszerint elöljárójának adja. Minden e tárgyak felett folytatott alkudozás leiratik, s a felveendő aláirásával kötelezi magát. Ezt úrvacsora követi, s a jelölt csak ezután bocsáttatik a második vizsgálatra, a tulajdonképeni noviciátusra, mely két vagy még több évig tart. Ez idő arra szolgál, hogy az újonc jelleme alaposan kikémlelhető legyen, s a vak engedelmesség mintegy második természetévé tétessék.

A vizsgálati idő letelte után, mely a körülményekhez képest megrövidithető, az újoncok leteszik fogadalmukat, melyet két nagy ünnepen ismételniök kell a szentség, több jezsuita atya s a jelenlevő nép színe előtt. Ez ünnepélyesség dacára fogadalmuk még sem ünnepélyes, mert a constitutiók világosan mond-

ják (5 rész. 4. fej.): „Bár sokak előtt tétetnek le, mégis csak egyszerű fogadalmak, mert a letevőnek és az elfogadónak szándéka — intentio — a pápai széktől nyert engedély alapján arra irányoztatik, hogy azt ünnepélyesnek ne tekintsék."

Az ujonc igy szól: „Mindenható örök Isten! Én N. N. ámbár isteni tekintetedre igen méltatlan, de bizva végtelen jóságodban és könyörületességedben s ösztönözve a vágytól, neked szolgálni, a legszentebb szűz Mária és isteni felséged teljes mennyei udvara előtt szegénységet, szűzességet és örök engedelmességet fogadok a Jézus társaságában, s igérem, hogy bele lépvén, abban mindvégig a társulat constitutiói szerint fogok élni; végtelen jóságodra és kegyességedre s Jézus Krisztus vérére kérlek tehát, fogadd el kegyesen ezen áldozatot, s azon gazdag kegyelmedet, melyet rám árasztottál, hogy azt megtehessem, add meg annak végső beteljesitésére is."

E fogadalomról mondják a constitutiók; „e szavak: a társulat constitutiói szerint élni, azt jelentik, hogy aki a fogadalmat leteszi, ezt azon hallgatólagos feltétel alatt teszi, ha t. i. a társulat őt meg akarja tartani. Ő a constitutiók örök megtartására kötelezi magát, míg a társaságnak jogában áll őt kizárni, mely esetben azonban nem köteles többé fogadalmához ragaszkodni." Sajátságos ruganyossága a legszigorúbb fogadalmaknak! Az ember szegénységet fogad, de megtarthatja világi javai haszonélvezetét, mig a generális vagy helytartója el nem határozza, hogy

professussá legyen. Az újonc megtartotta az örökösödési jogot, de örökös a szerzet volt.

A vizsgálati idő letelte után az újonc approbált tanítványnyá lesz s másokat oktat tudományos tekintetben vagy még maga is oktatásban részesül; vak eszköz a generális kezében, kinek önkényétől függ őt egy világi coadjutor alárendelt helyzetében meghagyni, vagy három vagy négy fogadalmú professussá tenni, mert határozott szabályokhoz kötve nincs. A világiak azonban sohsem tudják meg, mely fokot foglalja el valamely jezsuita.

A legközelebbi osztály a coadjutoroké. E rangot, úgymint a professusét elérheti valaki anélkül, hogy a tanítványok osztályában lett volna; szintígy lehet valaki professussá anélkül, hogy coadjutor lett volna, — mindez az illető képességeitől, a kedvező alkalomtól s attól függ, mily haszna van a szerzetnek valakinek előmozdításából. Ez osztály papira és világira osztatik, s az elsőbe tartozóknak jól kitanult áldozároknak kell lenniök, hogy a gyóntató-tan- és szószékben működhessenek. A világiak csak laikus testvérek s más irányban kell képzettséggel birniok. Ez osztály fogadalmai nem egyenesen istenhez, hanem a szerzet generálisához vagy ennek helytartójához intéztetnek, nyilvánosak, de nem ünnepélyesek, kötelezők a letevőre, de nem a társaságra nézve. Mielőtt valaki a fogadalmat letenné, vagyonáról rendelkezik, és pedig majdnem mindig a társulat javára; de még ekkor nincs joga azt tetszése szerint valamely collégiumnak adomá-

nyozni, hanem átadja a generálisnak, ki kénye kedve szerint rendelkezik vele.

A három fogadalmú professusok nem fogadnak különös engedelmességet a pápának; fogadalmuk, melyet különben az előbbiekével egyenlő formában tesznek le, azonban a hallgatólagos szándék erejénél fogva ünnepélyes. Egy fokon állnak a coadjutorokkal, de nem kell papoknak lenniök s a generális választásánál nem birnak szavazattal. Sajátságos közép helyzetökről szólva, Suarez jezsuita őket egy rangba helyezi a coadjutorokkal, kiktől nem azért tagadtatik meg az ünnepélyes fogadalom, mintha nem volnának megpróbált becsületességűek, vagy mintha a társulatnak igen fontos szolgálatokat nem tehetnének, hanem mert saját tökéletességökre nézve elegendő, ha csupán egyszerü kötelékkel fűzetnek a szerzethez. A három fogadalmú professusoknak nem kellett papoknak lenniök. Ebben van a dolog kulcsa.

Monclar Ripert, francia generális-prokurátor, („Compte rendu des constitutions des Jésuites“) világosságot derít e kérdésre, s azon következtetésre jut, hogy a három fogadalmú professusok közt világiak is vannak, valamint hogy már Loyola felvette Borgia Ferenc gandiai herceget.

A tudós Monclar szavai szerint: „Jézus-társasága egy hadsereg, melynek eredeti célja isten dicsőségét, s a hitetlenek, eretnekek, sőt katholikusok lelki üdvösségét is, előmozdítani. E feladatát másként be nem töltheti, mint ha mindenhová befurakodni törekszik. — A felveendő a vizsgálati idő alatt sohsem

vesztette el azon rangot, melyet a polgári társadalomban elfoglalt. Mi hasznuk is lett volna a jezsuitáknak belőle, ha egy bibornokot vagy ministert életközösségre megnyernek? — Sokkal többet használhatnak az ilyenek a társulatnak, ha a világban állásukat megtartják, s abban a generális által vezettetik magokat. A constitutiók minden ponton a hatalmasok megnyerésére törekszenek, mert ezáltal lehet a legtöbb lelket istenhez vezérelni. De van-e biztosabb út nagy urak megnyerésére, mint őket jezsuitákká tenni? Ekkor nem kell nekik többé udvarolni és szeszélyeiktől félni, mert engedelmességet fogadtak a szerzet iránt, s a szerzet kétségkivül több hasznot von valamely tagjából, ha az minister, mint ha gyóntató! Ha valamely hivatalos személyiség hivatva érzi magát a szerzetbe lépni, a generálisnak vaknak kellene lennie, ha őt egyszerre jezsuita ruhába akarná bujtatni; — hasznosabb a szerzetre nézve, ha megmarad hivatalában, s onnan mozdítja elő a szerzet érdekeit. — A társulat terjeszkedésére leghatalmasabb eszközökkel e titkos seregben bir, mely őt szolgálja, anélkül, hogy a világ tudna róla valamit. Ha valamely város becsukja kapuit a jezsuiták előtt, e világi tagok segélyével nyitják meg azt magoknak. — Törvényszékben, tanácsban a világi jezsuiták hatalmasan dolgoznak a rend érdekében."

„Kezdetben csak Rómában lehetett a fogadalmat letenni, most bárhol; azelőtt csak négy fogadalmú professusok voltak, most vannak három fogadalmúak, s ezek nem kénytelenek papok lenni. A világi ruhát

megtarthatják, amint hogy a jezsuiták öltözet dolgában nem is birnak kényszerítő rendszabályokkal. Chinában mandarinok, Indiában braminok; nem alkalmazkodnak más szerzetek szabályaihoz s a tridenti zsinathoz, mely a barátruhát kötelezővé teszi. Még az együttlakást is elengedheti a főnök alattasainak. Még a szerzetházakban lakó újoncok is gyakran elhagyják azt, a hat nagy vizsgálat közül négy a házon kivül történik, sőt még a lelki gyakorlatokat is végezheti az ember saját szállásán. — Minden más szerzetben a professusok a szerzetházban creáltatnak, csak a jezsuitáknál nem," — ami mind csak arra való, hogy a társulat titkos, a világ által ilyeneknek nem ismert tagokkal birhasson. Elképzelhető, mily hatalommá válhattak ily módon a jezsuiták, midőn a társadalom minden osztályában birtak titkos tagokkal.

Erre mutat a professusok esküje is, mely a constitutiók végén olvasható:

„Én N. a Jézus-társaság professusa, igérem a mindenható istennek, szűz anyja és egész mennyei udvara, a főtisztelendő pater generális elöljáró vagy helytartója előtt, hogy soha semmit nem fogok tenni a társulat constitutióiban rendelt szegénység ellen, sem annak megváltoztatásába egyezni nem fogok, kivéve azon esetet, ha fontos okok kivánják annak korlátozását. Igérem továbbá, hogy soha, még közvetve sem fogok előmozdításra törekedni a társaság valamely méltóságára. Igérem azt is, hogy soha praelaturát vagy méltóságot a társaságon kivül keresni nem fogok, s a netán rám esendő választást nem fogadom

el, kivéve, ha az iránti engedelmességből, ki halálos bűn terhe alatt nekem parancsol, kellene azt elfogadnom. Ha valakit tudnék, ki e praelaturára vagy méltóságra igényt tart, őt minden, ez ügyre vonatkozó körülménynyel együtt, a társulatnak vagy generálisának feljelentendem. Végre igérem, hogy azon esetben, ha ez úton bármikor püspöki méltóságra jutnék az egyházban, azon gondnál fogva, melyet saját lelki üdvömre s a rám bizott hivatal helyes betöltésére fordítanom kell, a társaság generálisát mindig tisztelni fogom, hogy sohsem fogok vonakodni, meghallgatni azon tanácsokat, melyeket ő kegyes lesz nekem személyesen vagy egy ezzel megbízott társulati tag által adni. E tanácsokat pedig igérem, hogy követni fogom azon mértékben, melyben őket jobbaknak találandom a magaméinál. Különben mindez a constitutiók és deklarátiók értelmében magyaráztassék."

Ha tehát valamely jezsuita püspök vagy bibornok lesz is, azért jezsuita marad s vak engedelmességgel követni fogja a szerzetgenerális akaratát, s nem egy püspök és bibornok volt is ily titkos jezsuita. Nobilius Róbert és Rochefoucault bibornokokról, s a nantesi püspökről (1736) bebizonyíttatott, hogy ily titkos jezsuiták voltak; ilyen volt Pázmány Péter is Magyarországon.

Következnek a négy fogadalmú professusok, a társaság tulajdonképeni lelke, oszlopai. Választók és választhatók minden gyűlésben, kizárólag jogosítvák a legfelsőbb méltóságokra a szerzetben; csak ők van-

nak a rend minden titkaiba beavatva. Ezektől a constitutiók a tulajdon akarat teljes elfojtását, tökéletes önmegtagadást, eszök, ismereteik, személyök teljes alárendelését követelik még papi minőségökben is. Magas születés vagy rang azonban helyettesíthetik a képzettséget, amit elhatározni a generálistól függ, kinek egyetlen irányadója a társaság érdeke. Négy fogadalom letételére a tagoknak igen csekély része bocsáttatik, melyet a generális maga választ ki a tömegből. Esküjök egy a három fogadalmúakéval, csakhogy külön esküvel kötelezik magokat missiók dolgában a pápának engedelmeskedni.

Tudjuk, mily sokáig vonakodott a pápai udvar az új rendet megerősíteni, s csak miután Loyola különös engedelmességet igért a pápának, adta ki III. Pál bulláját; s az utóbbi pápák mindig e feltétlen engedelmességre hivatkoztak, de mint látni fogjuk, kevés sikerrel.

A feltétlen engedelmesség ezen fogadalma kizárólag a missiókra vonatkozik, mert a constitutiók nyiltan mondják: „ily értelemben kell venni az apostoli leveleknek azon engedelmességre vonatkozó szavait, melylyel a pápának tartozunk," — tehát feltétlen engedelmesség, mely azonban az intentió segélyével annyira korlátozható, hogy csupán egy dologra terjedjen ki, vagyis az egy helyről másra való utazásra! Ily módon játszta ki és játsza ki a szerzet magát a római pápát.

Ezenkivül maga a generális is feloldozhat bárkit, még a missiók dolgában is, a pápa iránti enge-

delmesség alól. A negyedik fogadalom tartalma szerint, a pápa csak oly professusokat küldhet missiókba, kik e fogadalmat letették, ilyenek pedig mindig igen kevesen vannak; s ezeket is joga van a generálisnak bármikor, bárhonnan visszahívni, anélkül, hogy tettéről számot kellene adnia a pápának. A generális ellenben a társulat bármely tagját, még a professiót le nem tetteket is, bárhová elküldheti. Miután azonban a négy fogadalmat letett professusok oly magos állást foglalnak el a többiek felett, a negyedik fogadalom pedig inkább külszin, mint valóság, e kis számú választottaknak szükségkép más hivatással kell birniok, mint azzal: eszkimókat vagy indiánokat téríteni.

V. Fejezet.

(A rend belszervezete, — kormányzása. — A generális. — A jezsuiták a tridenti zsinatón. — Viszályaik a világi papsággal. — Portugalban.)

A jezsuiták az egyetlen szerzet, melynél szokásban van fogadalmat letett tagok kirekesztése. Minden jezsuita örökre leköti magát a szerzetnek, de ez őt bármikor elcsaphatja. Ha valaki titkon hagyja el a rendet, ez őt üldözi s ha teheti elfogja, miben hajdan kezére járt a világi hatalom; ha használható tagja volt a szerzetnek, vagy ha veszélyessé válhatnék ránézve, a rend minden áron igyekszik őt hatalmába keriteni, kémeket küld utána, elfogathatja s úgy bánhatik vele, mint kiátkozottal, amit V. Pius 1565. jan. 15-ki bullájában nyiltan megengedett. A visszahozott szökevényt a generális, példaadásul, kénye kedve szerint büntetheti.

A generális engedelme nélkül jezsuita ki nem léphet a rendből; ha pedig ez engedélyt megkapja, csak a karthauziak szerzetébe léphet, hol nyelve örök hallgatásra van kárhoztatva. A generális ellenben bárkit elbocsáthat, viszont a társulat is elcsaphatja

a generálist, de csak akkor, ha bűne oly külső cselekedettel van összekötve, mely kifelé botrányt vagy kárt okoz a szerzetnek. Ily bűnök: kicsapongás, a kollégiumok jövedelmeinek önjavára vagy kifelé való ajándékokra felhasználása, ingatlan javak eltulajdonítása és tévtanok terjesztése.

A tagok titkos okoknál fogva is elcsaphatók, s az elbocsátottnak nem kell még azt sem megmondani, miért űzetik el. A constitutiók ugyan azt mondják, hogy a kicsapott tagnak vele hozott vagyona visszaadandó, de hozzá teszik, hogy csak ha természetben még megvan, s igy e tekintetben is teljesen a generális önkényére van bizva.

Nagy része volt ez elbocsátásokban a politikának is. Ezért mondja Godefroi generális advocátus 1733-ban a francia királyhoz intézett emlékiratában: „ez elbocsátások a társaság áthathatlan titkainak egyikét képezik. A rend az elbocsátottakat ép oly könnyen visszafogadja ismét, amint eleresztette. Miért gondoskodik annyira elbocsátott tagjairól? Ha ezek csakugyan feloldvák minden kötelezettség alól, miért érdeklődik irántok annyira? Vagy talán ez elbocsátásokkal ugyanazon hallgatag feltételek kötvék össze, melyekkel a fogadalom jár? Kétségkivül. A társaság csak egy bizonyos időre bocsátja el tagjait s a fogadalom kötelező ereje a visszalépés után újra kezdődik. — A társulat még egy más eszközzel is él, befolyását az emberekre kiterjeszthetni. Titkos jezsuiták által igyekszik hatni, kik egy-időre szándékosan bocsáttatnak el. Akiről tiz-tizenkét évig mindenki

tudta, hogy jezsuita, egyszerre ruhát változtat, a világba lép, annak módja szerint él. Mindenki azt hiszi, hogy nem jezsuita többé, de ha pontosan ismernők elbocsáttatása feltételeit, mily titkos terveknek nem jutnánk nyomába!"

Az ily világgá bocsátott tagokból a társaság mindig nagy hasznot vont. Igy pater Grebert Flandriából, tizenhárom évig volt jezsuita. Ekkor anyja meghalván, kilépett a szerzetből, hogy — mint első szülött fiú örökölvén, azon vagyont, mely különben öcscsére nézett volna, új belépése által szintén a szerzet kezébe juttassa. Zani gróf Bolognában tett így 1627-ben. Mint másodszülött fiú, a szerzetbe lépett s ünnepélyesen lemondott minden a maga vagy szerzete javára leendő örökösödésről. Tizenegy év mulva meghalt atyja, s rögtön rá bátyja. A jezsuita rögtön kilépett a rendből, hogy beleüljön az örökségbe, de előbb esküvel kötelezte magát, hogy bizonyos idő mulva vagyonával együtt visszatér a szerzetbe.

E csekély kitérés után lássuk a társaság kormányzását.

A jezsuita szerzet három osztályból áll. Az elsőt a kollégiumok, újonc-, vizsgálóházak és rezidenciák; a másodikat a missiók, a harmadikat a professházak teszik, ide nem értve azon személyeket, kik fogadalom által kötvék a szerzethez, de nem élnek zárdai közösségben.

A társaság élén a generális áll; utána jönnek a provinciálisok mint a tartományok főnökei, s a rektorok és praefektusok, a házak, kollégiumok, mis-

siók és noviciátusok élén. Ezekhez alárendelt láncszemek csatlakoznak. Ezenkivül van nyolc assistens, kik közül négyet a generális választás utáni congregátió, négyet a generális nevez ki; a generális prokurátorok, kik közül az egyik a pápa, a többiek a kath. uralkodók udvaraiban képviselik a szerzet ügyeit. Minden tartománynak van egy vizitátora, egy generális titkárja, ki állandóan Rómában székel, s egy monitorja, ki a generális mellett van. A közgyűlés, melynek tagjai a tartományok küldöttei, majd mindig Rómában tartatik, de csak rendkivül sürgős esetekben gyülhet össze. A generális választására megjelennek a generális vikárius, négy assistens, s minden tartományból három négy-fogadalmú professus, beleszámítva a provinciálist. Ezek bezárkóznak, mint a bibornokok pápaválasztás alkalmával, de a választás befejezéseig csak kenyeret és vizet kapnak.

A generális élethossziglanra választatik, s ha aggsága képtelenné teszi a kormányzásra, generális vikáriust nevez magának. Ő korlátlanul uralkodik, számadásra vonhat mindenkit, de maga senkinek sem tartozik vele; tetszése szerint osztogathat hivatalokat és letehet bárkit, de felette még assistenseinek sincs hatalmuk; ezeket fontos esetekben tanácsadásra szólítja fel, de mindig csak ő határoz és akarata törvényerővel bir. Az assistensek, kiket a congregátió választott, ruha és táplálatbéli szükségeiről gondoskodnak, támogatják hivatalos dolgaiban, indítványokat tesznek neki, s hibáit bejelentik a társaságnak, ami azonban neki nem válik rövidségére, mert elbocsát-

hatja assistenseit s másokat nevezhet helyökbe. Ép ily korlátlanul uralkodik a missionáriusok felett, kik sáfárkodásukról csak neki tartoznak számadással.

Ugyanily korlátlan hatalommal igazgatja a rend jövedelmeit és vagyonát, melyből azonban sem el nem idegeníthet, sem el nem ajándékozhat semmit. A constitutiók azonban megengedik, hogy ajándékok által is mozdítsa elő a rend érdekeit, s a vagyoni állapotba csak neki van bepillantása, mert a provinciálisok hozzá küldik számadásaikat, és bármely szerződés érvénytelen, ha ő nem bir róla tudomással. Szabadon rendelkezik azon hagyatékokról, melyek kollégiumoknak adatnak. Másra fordíthatja ezeket, mint mire az örökhagyó rendelte; de a constitutiók óvatosságra intik, nehogy a fizetők megbotránkozzanak.

A jezsuita Mariána igy ír hires könyvében a szerzetről: „a jezsuiták monarchiája zsarnoki, számtalan esetben nem törvény szerint történik az eljárás; mert vagy nincs törvény, vagy van alóla dispensátió; a generális senki tanácsával nem él, legfeljebb két-három embernek hisz minden provinciában, kiknek rabszolgai szellemét ismeri; a többieket, legyenek bár jobbak és tudósabbak, megveti. A generálisnak nincs más gondja, mint egyeduralmát fentartani, s mindig tart a többiektől, nehogy hatalmát megrövidítsék. Kormányzásában nem igyekszik jó uralkodókhoz hasonlítani, inkább a zsarnokok példáját követi. Gyűlöli a generális congregátiókat s mindenkép meggátolni igyekszik gyűlések tartását, nehogy eljárásáról kérdőre vonassék. Kormányzata független és korlátlan; s

tévedjen bár, mellette van mindig a társaság túlnyomó része, mely tetszésével adózik neki. Némelyek mindent helyeselnek tudatlanságból, mások kedvkeresésből s a legtöbben nem mernek ily hatalmas elöljárónak ellentmondani, hogy bántatlanul élhessenek, hivatalhoz jussanak, vagy abban megmaradhassanak."

Minden jezsuita teljesen a generális kezében van, ki felebbezés nélkül rendelkezik vele. Hogy örökre le maradjon láncolva, csak jezsuitának gyónhatik, és pedig annak, kit elöljárója neki kijelöl. Önálló véleménynyel még az egyházban vitás kérdésekben sem szabad birnia. Minden héten gyónnia kell, különben koplaltatják. A generálisnak a constitutiók két eszközt nyujtanak minden jezsuita kiismerésére: 1) A legalsó foktól a legfelsőig, mindenki folytonos szigorú felügyelete alatt áll társainak, kik minden rajta észlelt hibát az elöljárónak feljelentenek. 2) Minden jezsuita köteles félévenként, minden coadjutor és professus évenként egyszer a generális vagy megbizottja előtt minden gondolatait tartaléktalanul feltárni; s ez általános gyónások után alkot magának a generális véleményt a szerzet minden egyes tagjának képességeiről és jelleméről.

Az említett könyvben olvassuk: „Bámulatra méltó segédeszköznek találtuk a társaság jó kormányzására, ha az elöljáróknak mód nyujtatik alattvalóikat alaposan kiismerni. Igen fontos minden alárendeltünknek hajlamait s kedélyállapotát ismernünk, s tudnunk, mily ballépéseknek és vétkeknek voltak vagy vannak leginkább alávetve; ezáltal megitélhetjük,

mely nehézségek és feladatok multják felül erejöket, s találóbban meghatározhatjuk, mily rendszabályokhoz kell egyáltaljában nyulnunk, hogy az összes társaság érdekét előmozdíthassuk. Egyáltaljában, az alattvalók függése elöljáróiktól a legbiztosabb eszköz őket szeretetben, engedelmességben és egységben megtartani.“

A valóságban ez eszközök, mint a tapasztalat bizonyítja, terrorizmusra, csalfaságra s szolgaiságra vezettek; de ezekkel ért el a társaság oly sikereket, melyek a párisi egyetemnek a királyhoz intézett emlékirata szerint „a rend keletkezése előtt lehetlennek látszottak, s melyeket az utókor, ha e szerzet nem létezik többé, meséknek fog tartani.“ Minden jezsuita testileg, lelkileg szolgája a generálisnak, ki keleti despotismussal uralkodik a rend felett.

Ez volt szervezete azon társaságnak, mely megalakulása után rögtön megkezdte a harcot a lélek szabadsága ellen. Faber, Le Jay és Bobadilla a német udvarokba mentek a hatalmasokat elcsábítani s Le Jay Regensburgban oly vad dühvel lépett fel a reformátió ellen, hogy a nép kis hijja, hogy a Dunába nem dobta; amiért azonban a bigott herceg meghítta Ingolstadtba a theologia tanárának. Faber Hondt-Pétert nyerte meg Kölnben, ki utóbb Canisius néven lett ismeretessé.

Midőn a tridenti zsinat 1595. dec. 13-kán megnyilt, III. Pál, ki nagy aggodalommal nézett e gyülekezet elibe, minden reményét a jezsuitákba helyezte, mert a többi tudatlan s nyers barátoktól nem sokat várhatott. Loyola Lainezt és Salmeront küldte

Trientbe, óvatosságot és szerénységet tanácsolva nekik, amit azonban ezek meg nem tartottak. Lainez nagy elbizakodottan lépett fel a zsinaton s tört pálcát Mária szeplőtlen fogantatása mellett, mely kérdés eldöntése azonban a 19. század jezsuitáinak maradt fenntartva.

Azon apró esetekben és erőszakoskodásokban, melyekkel a pápa a zsinatot először ártalmatlanná tette, utóbb eszközzé silányitotta saját céljaira, leghasználhatóbb eszközöknek a jezsuiták bizonyították magokat. Lainez különösen kitüntette magát minden római visszaélés, és főkép a pápa korlátlan hatalma védelmében, úgy, hogy az egyház jobb püspökei megbotránkozva hallgatták beszédeit. A zsinat tulajdonképeni célját: a protestánsokkal való kibékülést s az egyház reformját, legalább a legkiáltóbb visszaélések beszüntetését, a pápának és jezsuitáinak teljesen sikerült meggátolniok.

Ezalatt a szerzet mindinkább terjeszkedett Németországban. Már V. Károly császár alatt Le Jay, Bobadilla és Faber feltüntek a wormsi és regensburgi országgyűlésen. Főtörekvésök volt a császár kibékülését a protestánsokkal megakadályozni s a viszályt köztök elmérgesíteni. Annyira be tudták fonni a hatalmasokat, hogy a császár öccse Ferdinánd, Le Jayt már triesti püspökké akarta tenni, amit azonban Loyola meg nem engedett, még akkor sem, midőn a pápa nyiltan kivánta. A jezsuitáknak bele kellett szokniok a feltétlen rabszolgaságba.

Az augsburgi birodalmi gyűlésen a kibékülés

legszenvedélyesebb ellensége Bobadilla volt, ki itt oly szemtelen módon viselte magát, hogy a császár kénytelen volt őt birodalmából számüzni. A fanatikus barát gőggel eltelve vértelen vértanúsága felett, Rómába ment, hol Loyola s a pápa dicséretekkel halmozták el; Loyola persze csak négyszemközt, nehogy a császár a szerzetre megharagudjék.

Jobban jártak a jezsuiták Kölnben, melynek derék érseke Hermann, Melanchtont és Pistoriust magához hítta, hogy velök az egyházi fegyelem javítását előkészítse. Ez ellen Faber és Canisius szenvedélyesen felléptek, s fellázították a papság azon részét, mely igen kényelmesnek találta a laza és sülyedt egyházi fegyelmet. Hermann, erről értesülve, megtiltá a tanácsnak új szerzeteket befogadni a városba, s a titokban belopódzott jezsuitákat kiparancsolta. A tanács azonban e gyökeres rendszabály végrehajtása helyett a rendeletet csak megmutatta a jezsuitáknak, és felszólította őket, hogy ne éljenek közösségben, vagy hagyják el a várost. A jezsuiták erre a karthauzi zárdába s magánosokhoz vonultak vissza, kik őket pártfogásukba vették. Canisius pedig összeköttetésbe lépett a lüttichi papsággal, mely őt követül küldte a császárhoz, hogy az érseket bevádolja, s a dolog vége az lett, hogy Hermann letétetett és excommunikáltatott, a jezsuiták pedig kollégiumot építettek, és kezdték az ifjúság nevelését kezökbe ragadni.

Bajorországban s Austriában Vilmos herceg és Ferdinánd, a reformátió iránti hajlamok elfoj-

tására a jezsuitákhoz fordultak. Vilmos pompás kollégiumot épített nekik Ingolstadtban, fia Albrecht hasonlót Münchenben, nem hajtva a nép ellenzésére Csakhamar annyira jutottak itt a dolgok, hogy senki hivatalba nem juthatott, ha esküt nem tett rá, hogy a katholikus egyházat védelmezni fogja, s aki ezt nem akarta, börtön vagy számüzetés lett sorsa. Nem neveztetett senki plébánossá, mielőtt a jezsuitáknál vizsgálatot nem tett. Albert herceg annyira vak volt, hogy maga elment a kollégiumba s vigasztalta kedves jezsuitáit a nép gyűlölete felett. Gazdag ajándékokkal halmozta el őket s Bajorország csakhamar tele volt zsúfolva jezsuitákkal.

I. Ferdinánd, ki bátyját a császárságban követte, szintén nagy pártfogója volt a jezsuitáknak Austriában valamint Magyarországban, hova ez időtájt szintén behatoltak. Egy rendelettel Canisius katekizmusát behozta az iskolákba s a vad eretnek üldözőt a bécsi püspökség administrátorává tette.

Leyen János trieri érsek, megyéjét, melynek nagy része a reformátióhoz hajlott, a jezsuiták segélyével kényszerítette vissza a római akolba. Példáját követte a mainzi érsek s csakhamar Trierben, Mainzban és Aschaffenburgban jezsuita kollégiumok és iskolák keletkeztek.

Kezdetben a világ a jezsuitákat hóbortos rajongóknak tartotta. De midőn lassanként észrevette szilárd szervezetöket, törekvésöket mindenütt befurakodni, az ifjúságot kezeibe keríteni; s a vallási béke helyett vallási gyűlölséget s üldözést szítani, élesebben

látó férfiak csakhamar átlátták a szerzet veszélyes voltát államra s egyházra nézve egyiránt.

Ezek közé tartozott a híres domonkosrendű prédikátor Cano Menyhért, kinek a jezsuiták salamancai kollégiumján alkalma nyilt a szerzetet tanulmányozni. Beszélt ellenők a szószékről s tekintélyével oda vitte a dolgot, hogy a salamancai tanács és egyetem már a jezsuiták eltávolítása felett kezdett tanácskozni. Azonban Loyola egy brevét íratott a pápával a salamancai püspökhöz, s utóbb kieszközölte, hogy a veszélyes Cano a városból eltétetett. „Ha a jezsuiták úgy folytatják, ahogy elkezdték — irta Cano V. Károly gyóntatójához, — el fog jönni az idő, melyben a királyok szeretnének nekik ellentállani, de nem lesznek többé rá képesek.“

Alcalában is, mely a toledoi megyéhez tartozott, csakhamar gyűlöltté tették magokat a jezsuiták. Martinez Siliceo érsek csakhamar interdiktummal fenyegette őket, s mindazokat egyházi átokkal, kik hozzájok mennek gyónni, s lelkészeinek megtiltotta, hogy templomaikban a jezsuitákat misézni engedjék. Loyola egyelőre farkbehúzásra inté hiveit, de csakhamar kieszközölt egy pápai bullát, mely őket a püspökök minden censurája alól kivette s az apostoli szék különös védnöksége alá helyezte. Siliceo kénytelen volt a pápa előtt meghunyászkodni s a jezsuiták diadalmaskodtak.

Saragossában az érsek, papság és a nép egyiránt nem szenvedhette őket. Visszavonultan s megvetve éltek tehát mindaddig, mig a ravasz Strada Ferencnek nem sikerült az alkirályt behálóznia, ki

nagy összeg pénzt adott nekik, melyen kényelmes házat építettek magoknak. Most már templomra fájt a foguk. Ehez úgy jutottak, hogy nagy szemtelenül az ágostai barátok telkére építettek egy templomot, s midőn ezek privilegiumaikra hivatkozva, e rablás ellen felszólaltak, a jezsuiták előálltak a maguk privilegiumaival, melyek értelmében fel voltak jogosítva tetszésök szerint bárhol templomokat s kollégiumokat építeni s ezeket saját papjaik által felszenteltetni.

Az építést 1555-ben befejezték, s az alkirályt egész udvarával és a város előkelőivel együtt meghítták a felszentelésre, mely nagy ünnepélyességgel volt végbemenendő. A nagyvikárius, felismerve az augustinusok panaszának igazságos voltát, betiltotta a felszentelést, de a jezsuiták nem hajtottak szavára. Másnap a papság minden szószékről és templomajtón kihirdette, hogy aki a jezsuiták istentiszteletén megjelenik, egyházi átok alá esik. Miután erre sem engedtek, az érsek általános harangzúgás és a szokásos ceremoniák kiséretében kimondta az átkot a saragossai jezsuitákra és követőikre, s az interdiktumot a városra mindaddig, míg azt el nem hagyják. Ez akkor még hatott. A nép megijedt, beverte a jezsuita kollégium ablakait s tetejét, és a páterek éjjel megszöktek a városból.

E gyalázatos kiűzetéssel azonban be nem érték, nagy buzgalommal ármánykodtak az udvarnál, a pápai nunciussal elhitették, hogy bennök Péter széke gyaláztatott meg, s oly zajt sikerült ütniök, hogy az érsek tanácsosnak látta a kimondott átkot visszavonni s a

jezsuiták nagy pompával visszakisértettek a városba. A szegény ágostaiak pedig nemcsak hogy elvesztették telköket, de a jezsuiták által terjesztett rosz hirek folytán kénytelenek voltak a városból elköltözni s zárdájokat ellenségeiknek átengedni.

Portugalban Rodriguez az udvar és király kegyét teljesen megnyerte a szerzet számára. Ő vezette a trónörökös János nevelését, Torrez Mihály jezsuita Katalin királyné, és Gonsalva da Camera Lajos jezsuita a király gyóntatója lett. Igy befészkelvén magokat a trón kegyeibe, hiában való volt minden ellenök emelt panasz, s nem csudálhatjuk, ha Telles jezsuita krónikájában ezeket irhatta: „midőn nemcsak a Jézus-társaság, de maga Rodriguez Simon atya ellen, ki a királynál nagy kegyben állt, különféle üldözések törtek ki, ő felsége semmi eszközt nem hagyott megkisértetlenül, ama rágalmazó iratok szerzőinek felfedezésére, melyek becsületünket megtámadták. A legszigorúbb vizsgálatot s inquisitiót rendelte el. A bűnösök rendkivüli szigorral büntettettek s életfogytiglanra száműzettek a birodalomból, mintha csak ő felsége azokat, kiket ellenségeinknek tartott, nem akarta volna többé alattvalóinak tekinteni. A király tisztelete társaságunk és hajlama Rodriguez iránt, napról-napra nőtt, és midőn Rodriguez Almerinben betegen feküdt, a király, a sereg és több főpap kiséretében, maga hozzá ment, őt meglátogatni.“ stb. Ugyanezen Telles szerint, Aveiro herceg oly mértéktelen tisztelettel viseltetett Rodriguez iránt, hogy ha találkozott vele,

mindig letérdelt előtte. Igy cselekedtek Castanseira gróf s más udvaroncok is.

Rodriguez főtörekvése kezdet óta oda volt irányozva, hogy előkelő és tehetséges ifjakat csábíthasson a szerzetbe, ha kell, erőszakkal is. Thiotint, a braganzai herceg testvérét, a jezsuiták formaszerint megszöktették. Nagybátyja panaszra ment a királyhoz, de Rodriguez kijelenté, hogy az ifjút ki nem adja, s azzal fenyegette a királyt, hogy ha elveszik tőlök, az egész szerzet kiköltözik az országból. A király már annyira be volt hálózva, hogy neki adott igazat.

A nagy befolyás és tekintély, s a gyorsan szerzett gazdagság a portugalli jezsuiták nagy részét lusta, kicsapongó életmódra csábította, minek folytán a coimbrai kollégium sülyedésnek indult. Loyola ezt megtudván, s Rodriguez túlságos engedékenységének tulajdonítván, ezt visszahítta a provinciálisi hivatalból. Ez látszólag engedelmeskedett, de a feltétlen engedelmességet még nem vette oly szigorúan, s legalább a királynál eláztatta főnökét. Elmondta neki, hogy Loyola annyira nagyravágyó, hogy húgát Borgia Jánossal akarja elvétetni, s hogy őt azért hivja vissza Portugalból, mert mindig ellenezte, hogy az országból oly nagy összegek vitessenek ki és folyjanak a generális zsebébe. E dolog oly izgatottságot szült az udvarnál, hogy egy ideig szó volt a jezsuiták kiüzetéséről, de ezeknek sikerült a vihart elhárítaniok fejökről. Loyola is belátta, hogy jó lesz az udvarnál befolyással biró emberekkel birnia, s nem kivánta

tovább, hogy tanítványai az udvaroktól távol tartsák magokat, mint azelőtt. Sőt midőn M i r o Jakabot a király gyóntatójává nevezte, s ez szabódott a nagy tisztesség elvállalásától, Loyola megparancsolta neki a hivatal elfogadását, kifejtvén, hogy az udvari levegő mégsem oly veszedelmes, mint némelyek gondolják; ott is lehet jót cselekedni, sőt a királyok több lelki táplálékot szükségelnek, mert nehezebben érik el az üdvösséget, mint a szegény emberek. Nem is akadt többé jezsuita, ki fel nem használt volna minden alkalmat, befolyást szerezhetni.

Ezalatt Coimbrában a jezsuiták elleni ellenszenv veszedelmes mérvben növekedett s új táplálékot merített azon köztudomásra jött vádakból, melyeket Gomez emelt Loyola ellen. A nép gyűlölete csakhamar veszélybe is sodorta őket, melyből csak rektoruk G o d i n Manó ravasz komédiája segélyével menekülhettek. Ez ugyanis a kollégium minden tagjait összegyüjtötte a kápolnában s könyezve kérte őket, imádkozzanak az egész társaságért s főkép egy emberért, kinek nagy szüksége van szószólásukra; s hogy maradjanak együtt imádkozva mindaddig, mig ő vissza nem tér. Godin erre szobájába ment, levetkőzött, meztelenül elment a városba, s ahol emberekkel találkozott, elkezdte magát korbácsolni, az összefutott népet pedig kérte: „Krisztus kedveért feledjétek el a botrányt, melyet társaságunk nektek okozott. Nekem van benne legnagyobb részem, bűnöm méltó isten haragjára, s kérlek tikeket, szelidítsétek meg őt imáitok által.“

Ezután visszatért a kápolnába, elmondta társainak sticklijét s őket rábeszélte, hogy ugyanezt tegyék. A jezsuiták most félmeztelenül, elől keresztet cipelve, vezeklő zsoltárokat énekelve s magokat korbácsolva bejárták a várost. A közönség szaporodott, s midőn már elegen valának, Godin oly megható beszédet tartott a népnek, hogy a buta tömeg elkezdte kérni a jezsuitákat, legyenek könyörülettel — önmagok iránt; s igy a jezsuiták e csel által nemcsak lehetővé tették helyben maradásukat, de sőt tekintélyben is nyertek a buta tömeg előtt, melyet tettetett bűnbánatukkal lefőztek.

VI. Fejezet.

(Franciaországban, Németalföldön, Velencében, Sveiczban, Piemontban. — A párisi és löweni egyetem a jezsniták ellen. — Lainez kijátsza a pápát.)

Bármily gyorsan terjedtek a jezsuiták mindenfelé, Franciaországba sokáig nem tudták magokat befészkelni. Hiába küldött Loyola fiatal jezsuitákat a párisi egyetemre. Végre Laineznek és Salmeronnak sikerült a tridenti zsinaton du Prat Vilmos clermonti püspököt behálózniok, ki nekik saját párisi házát átadta. A párisiaknak azonban az újfajta barátok sehogysem tetszettek, a nép egészséges ösztönével gonosz szándékokat tulajdonított nekik s a Sorbonne egy tudora tanácsolta, hogy mint gyanús egyéniségek és kolduló kóborlók, utasíttasanak ki az országból. De lothringeni Károly bibornokot Rómában tartózkodása alatt Loyola, hiúságának való hizelgése által annyira meg tudta volt nyerni, hogy ez hazatérve, pártfogásába vette a szerzetet, s annyira vitte a dolgot, hogy II. Henrik király 1550-ben egy pátensben megengedte a jezsuitáknak, hogy összekoldult és zsarolt pénzökből Párisban vagy a királyság valamely

más városában házat s kollégiumot építhessenek, és abban a maguk módja szerint élhessenek.

E pátenst, hogy teljes érvénynyel birjon, a parlamentnek be kellett volna registrálnia. Ez azonban vonakodott és nyomatékos előterjesztést tett a királynak. Bruslart generál prokurátor, s Marillac és Segnier, a parlament tanácsosai, három főindokot hoztak fel a jezsuiták befogadása ellen. Először feleslegés új szerzetet alkotni, amit különben több zsinat is megtiltott már, mint pl. a laterani is. Másodszor, a jezsuitáknak a pápa által engedett felmentése a tized alól megkárosítaná a lelkészeket, kik leginkább ebből élnek; és harmadszor, miután az ország püspökeinek felügyelete alól ki volnának véve, a francia papság szabadságával ellentétbe jönnének. Hozzá tették még, hogy miután a folyamodók, saját szavaik szerint, úgyis a mórok megtérítését tűzték főcéljokká, menjenek a mórok országába, hol francia pátensre nem lesz szükségök.

A jezsuiták még nem mertek nyiltan fellépni a parlament ellen; ehelyett a lotharingiai bibornoknak úgy adták elő a dolgot, mintha becsületökben megsértettek volna. Ez minden eszközt mozgásba tett érdekökben, s egy év mulva egy új királyi pátens ismét megerősíté a szerzetet, s a király rövid úton megparancsolta a parlamentnek, hogy pátensét ellenmondás nélkül lajstromozza be. Ez önkényes eljárás, mely a törvénynyel s a parlament jogaival éles ellentétben állott, csak növelte a betolakodottak elleni elkeseredést, és a parlament elhatárzá, hogy nem enged.

Hogy azonban a királynak ideje legyen tette jogtalanságát átlátni, egyelőre az illető okmány bejegyzését csak elhalasztotta. Midőn erre a jezsuiták, bízva az udvar pártfogásában, nagy hévvel követelték a pátens belajstromozását, a parlament a jezsuitákra vonatkozó pápai bullákat és a király pátensét a párisi püspök és theologiai kar elé terjesztette véleményezés végett, kijelentve, hogy csak ez után teheti meg a bejegyzést.

Du Bellay Eustach, Páris tudós püspöke és a Sorbonne, erre alaposan tanulmányozás tárgyává tették a szerzetet, s két év mulva 1554-ben kiadták véleményöket. A jezsuiták csak két bullát terjesztettek a király s parlament elé, III. Pál 1543-iki és III. Gyula 1550-iki bulláját, a többit elhallgatták. Ezekből most du Bellay számos ellenmondást mutatott ki, mely Krisztus egyházában nem tűrhető; bebizonyítá, hogy a pápai privilegiumok sértik a püspökök, egyetemek s a világi hatalom méltóságát, s azt tanácsolta, építsenek a folyamodók számára házakat a török határon, hol hitetleneket téríthetnek, de ne fogadják be keresztyén országba.

A Sorbonne véleménye, melyet 1554. dec. 1-jén a theologiai kar minden doktora aláirt, igy hangzott: „e társulat, mely minden szokás ellenére Jézus nevével ruházza fel magát s válogatás nélkül felvesz minden büntetésre méltó embert, mely semmi olyas által meg nem különbözteti magát másoktól, miáltal a barátok magokat szokás, viselet és életmód dolgában a világi papságtól megkülönböztetni szokták, — e társulat, mely szentségek osztogatásában, a prédikáló és

tanító hivatalban oly privilégiumokat kapott a pápai széktől, melyek a püspökök és ordináriusok jogaival, s a hierarchiai renddel ellenkeznek s a többi szerzeteket, valamint a világi urakat és fejedelmeket megrövidítik és az egyetemek szabadságát csorbítják, — e társulat eléktelenítí a szerzetességet, megerőtleníti a szerzetesi erények fáradságos, jámbor és szükséges gyakorlatát, s más rendek tagjait fogadalmaik megszentségtelenítésére csábítja. Elvonja a hivőket jogos lelkipásztoraik iránti engedelmességöktől, egyházi és világi elöljáróságok jogait megrabolja, mindkét osztályban nyugtalanságokat szít, a népben viszálkodást és mindenféle rendetlenséget okoz. Ha mindent egy szóba akarunk összefoglalni, úgy e társulat a hit veszedelmére, az egyházi béke zavarására, a szerzetesi fegyelem aláásására s általjában inkább rombolásra, mintsem építésre látszik alkotva lenni."

A fő ok a jezsuiták ellen a pápa hatalmi igényeihez való túlságos ragaszkodásuk volt, melyek ellen Franciaország, mely a zsinatokat a pápa fölé helyezte, minden áron megvédeni igyekezett magát. Bellay és a Sorbonne véleménye általánosan helyeseltetvén, a párisi püspök a jezsuitáknak megtiltott megyéjében minden papi functiót s példáját több francia püspök követte. A nép örült, hogy most a jezsuiták ki fognak fizetni; de csalódott. A jezsuiták visszavonultak a St. Germain des Pres-i apátságba, s ennek exemptus volta által védve, pártfogójukat a clermonti du Prat-t rávették, hogy saját püspöki rezidenciájában építsen nekik házat. Ezt azonban a clermonti tanács nem

engedte meg s a jezsuitáknak egyelőre be kellett érniök azzal, hogy alsó Auvergneben Billan városkában építhessenek magoknak kollégiumot.

A Sorbonne itélete nagy megrőkönyödést szült a római jezsuiták közt. Némelyek cáfolni, mások a pápa által elátkoztatni akarták, de Loyola, ki ábrándozóból mindinkább ravasz csalóvá lett, kerülni kivánt minden lépést, mely feltűnést okozhatna. Az eszély e percben hallgatást parancsolt. A jezsuiták elhatárzák bevárni az alkalmas időt, midőn tenni lehet. Hogy azonban erre előkészülve legyenek, Loyola minden jezsuitának meghagyta, adasson magának a befolyása alatt álló papoktól, püspököktől, uraktól és királytól erkölcsi bizonyítványt, melylyel a Sorbonne állitásait megcáfolni lehessen. Csak a spanyol jezsuiták nem tudtak várni s az inquisitió által elátkoztatták a Sorbonne itéletét, és mindazokat, kik azt elteszik vagy terjesztik.

E küzdelmek közben halt meg Loyola Rómában 1556. julius 31-kén. A jezsuiták igyekeznek őt hol szentnek, hol lángésznek festeni, de valójában kicsapongó korhely, majd rajongó bolond, korlátolt eszű, míveletlen ember, s végre amennyire esze megengedte, raffinirt csaló volt; mely ékes egyházi erényekért XV. Gergely által 1622. március 12-kén szentté avattatott.

Midőn Franciaország háborút izent V. Károlynak, a jezsuiták eltávolíttattak az országból s Löwenbe mentek. Itt mindenkép terjeszkedni s híveket gyűjteni iparkodtak. Az általok alapított egyházi testvérületek, mint pl. a szűz-Mária-congregátió által

sokak féltékenységét vonták magokra, másrészt azonban nyilvánosan űzött vezekléseik által elcsábították a közönséget, melyet a papság már hozzá szoktatott volt, a vallást külső komédiákban keresni. A jezsuiták a tudatlan nép babonája segélyével gyorsan terjedtek, s hogy mennyire meg tudták a kellemest a hasznossal, a világi élvezeteket a lelki üdvösség eszközeivel egyeztetni, bizonyítja nőstény testvérületeik példája, melyekbe eljártak a tartomány fiatal asszonyai, magokat jezsuita gyóntatóik által — vesszőztetni.

A löweni egyetem a papsággal együtt hangosan felszólalt e kicsapongások s főleg a nők meztelen vezekeltetése ellen, de sokáig hiába. Mária királyné, Károly császár testvére kormányozta ekkor Németalföldet, mint helytartó. Neki a jezsuiták nem igen voltak inyére s véleménye szélesebb körben terjedni kezdett. Midőn Károly, fia, II. Fülöp spanyol király javára Németalföldről lemondott, a még életben levő Loyola levelet irt ennek, melyben a jezsuiták pártolására felkérte, de Fülöp, bármily vad fanatikusnak volt nevelve, kezdetben nem nagy hajlandóságot mutatott reá. Németalföld jobbjai alaposan gyűlölték a szerzetet, melyről Spanyolországból is gyanús hírek érkeztek; s a közönség nem tudta megállni, hogy ne botránkozzék meg benne, midőn látta, hogy a jámbor nők napjában háromszor is eljártak áldozni a jezsuitákhoz, s az éj leple alatt a kollégiumokba lópodztak, kétségkivül csak azért, hogy gyóntatóikkal — lelki gyakorlatokat tartsanak.

A spanyol udvar azonban már előbb meg volt nyerve a jezsuitáknak, a vad despota II. Fülöp maga is belátta, hogy még hasznát veheti a szerzetnek s nemsokára adott nekik pátenseket, melyek megengedték nekik a letelepedést Németalföldön, de azon feltétel alatt, hogy a püspökök és lelkészek engedélye nélkül ne lelkészkedjenek, kollégiumok s ingatlan vagyon szerzése tekintetében pedig a rendek beleegyezésétől függjenek. E pátensek tizenöt brabanti törvényszékhez valának intézve, de Flandria tanácsa megtagadta azok bejegyzését. A jezsuiták erre óvatosan meghúzták magokat. Löwenben egy házat béreltek s csendben folytatták áskálódásaikat. Csakhamar annyira megnyerték a brabanti tanács egy tagját, Schoran Illést, hogy saját házai egyikét Löwenben nekik ajándékozta. A tanács helybenhagyása iránt kevés volt a remény, de a dolgok csakhamar a jezsuiták javára fordultak.

Parmai Margit, Németalföld helytartója anynyira beleszeretett a jezsuitákba, hogy a Löwenben összegyült tanács kénytelen volt a jezsuiták befogadásába beleegyezni, amit azonban csak igen megszorító feltételek alatt cselekedett. A jezsuiták szentül igérték e feltételek megtartását, de természetesen egy betűt sem tartottak meg belőlök.

Loyola élte vége felé Natalis Jeromost vikáriusnak küldte Spanyolországba, s mindenki őt tartotta generális vikáriusnak. Lainez Jakab azonban három nappal Loyola halála után, a Rómában levő professusok által önhatalmúlag megválasztatta magát e méltóságra; mint ilyen tudosította a külföldi provinciá-

lisokat Loyola haláláról, s hítta meg új generális megválasztására.

Hogy célját biztosan elérhesse, egy csomó feltétlenül hozzá ragaszkodó embert gyorsan professussá nevezett, mert csak ezek szavazhattak. Most új nehézségek támadtak. Midőn Lainez Barcellonában akarta a közgyűlést megtartani, IV. Pál minden jezsuitának megtiltotta a Rómából való távozást, majd Bobadilla csinált magában a szerzetben ellenpártot neki, kit gőgje s önkényes eljárása miatt sokan gyűlöltek, sőt sokan a pápához is panaszra mentek ellene. Lainez-nek azonban sikerült a pápát tettetett alázatosságával lefőzni, s igy Bobadillát eltávolíthatta Rómából.

A közgyűlés 1558. májusban megtartatott. IV. Pál nem bizott a jezsuitákban, s nagyon ellene volt a generális korlátlan hatalmának. Pacecho bibornokot tehát biztosul küldte a gyűlésbe s azt izente nekik, hogy a jezsuiták tartsák magokat más barátok példájára a kanonikus órákhoz, s ne életfogytiglanra, hanem csak három évre válaszszanak generálist. E terv kijátszására Lainez egy szabályt fogadtatott el a gyűléssel, mely megtiltá, hogy egy generális halála s egy újnak megválasztatása közti időben a rend alapszabályai megváltoztattassanak. Igy a választás megtörtént s Lainez elérte célját. A castiliai almancarivi származású Lainez 46 éves, a leggőgösebb, leguralkodnivágyóbb s legravaszabb és leglelkiismeretlenebb emberek egyike volt még a jezsuiták közt is; és maguk a szerzet irói is ilyennek festik.

Lainez a gyűlés elé terjeszté a rend constitútióit.

Ezek elfogadtattak egy sereg magyarázat kiséretében, melyek Loyola eredeti tételeit sokban megváltoztatták. A pápa kivánatáról azonban nem volt szó. IV. Pál efelett megboszankodván, a gyülés három napig tárgyalta rendeletét, aztán kérte őt, hadd maradjon minden a régiben. A pápa megharagudott, összeszidta jezsuitáit s haragjával fenyegette őket. Unokaöcscse, Caraffa bibornok kijelenté a gyülésnek, hogy a generális hivatala csak három évig tarthat, hogy a szerzetnek, hasonlóan másokhoz, kötelessége lesz a hora canonikákat elénekelni, s hogy e két intézkedést fel kell venni a dekrétumok közé. IV. Pállal nem volt tanácsos tréfálni; a jezsuiták tehát szinre alávetették magokat, azon hallgatag reservátával, hogy csak a 83 éves aggastyán haláláig igérnek engedelmességet. Elrendelte egyszersmind a gyülés, hogy a közös istentisztelet csak a professus-házakban tartassék, miáltal a pápa parancsa szinte kijátszatott, mert ilyen háza még csak kettő volt a szerzetnek, Rómában és Lissabonban.

A szerzet ügyét Németalföldön előmozdítandó, Lainez személyesen ment Hollandiába, s midőn a nagy tanács végzése ismét kedvezőtlenül ütött ki, azt ármány által önmagában megosztani igyekezett. Ez az udvar segélyével sikerülvén, megengedtetett a jezsuitáknak, hogy Löwenben kollégiumot építsenek, mely nemsokára a legnagyobbak egyikévé lett. Nagy küzdelmek után Antwerpenben is sikerült egynek alapítása. Nehány spanyol kereskedő költségén ugyanis a jezsuiták itt egy nagy házat építettek, anélkül, hogy

7 *

bárkinek szóltak volna róla, s midőn a ház elkészült, tizennégy jezsuita beleköltözött. A püspök azonban e csalfa betolakodás felett megharagudva, interdiktumot mondott kápolnájokra, s a becsempészett barátok kénytelenek voltak odább állani. Erre több spanyol kereskedő egy pompás palotát vett a városban, s előbb titokban megnyerve a tanács egy részét, kieszközölte, hogy a jezsuiták benne lakhassanak. Nemsokára professus-házat és kollégiumot is építettek hozzá, melyben Európa legelőkelőbb ifjait demoralizálták.

Hasonló ármányos makacssággal tolakodtak Velencébe. A senátus itt is ellenök volt, de végre lekenyerezték a doge Venerieri Ferenc maitressét, s ez kieszközölte nekik a letelepedési engedélyt. Olaszországban különben könyebben furakodhattak mindenüvé mint másutt, mert ez a babona, tudatlanság és pápaság hazája volt, s mert itt a püspökök már akkor oly szolgai helyzetben valának, hogy nem volt joguk, mely a jezsuiták betolakodása által csorbítható lett volna.

Sveicban már nem ment a dolog oly könnyen. Egy vén bolondot rávették, hogy örökösei kitagadásával nekik hagyja vagyonát, de a respublika úgy Chur mint Graubünden kantonból kitiltotta őket. Visszavonultak tehát Comoba, s innen igyekezték magokat a Veltlin völgybe becsempészni. Wallisba sem bocsáttattak be, hol a község gyűlésében Alett Bertalan férfiasan felszólalt ellenök. Alett egy évvel utóbb a jezsuiták által megmérgeztetett.

Ez időtájt Emanuel Filibert, Piemont és

Savoya hercege, római kath. felebaráti szeretetből elhatárzá újra megkisérteni a waldensiek felekezetének kiirtását, mely századok óta ezer és ezer vértanú árán tengette életét. Ezt meghallván Lainez, sietett jó szolgálatait a hercegnek felajánlani. Possevinus Antal jezsuita, ki Magyarországon is szerepet játszott s ki isten érdekében semmi kegyetlenségtől nem irtózott, a herceg udvarába ment s ki is eszközölt magának két kollégiumot. Possevinus mindenféle álöltözetben bebarangolta az országot, az eretnekeket kikémlelendő, kiket aztán a herceg katonáinak feladott. A waldensiek istentiszteletök alkalmával, melyet, üldöztetvén, kénytelenek voltak éjjel tartani, támadtattak meg e gyilkos-csapatok által s válogatott kegyetlenségekkel ölettek le. Az asszonyokkal máglyákat rakattak, s a papokat azokon égették meg. Possevinus néhány ezer katona élén járta be az országot, mindenütt gyilkolva, pusztítva; mig végre az üldözött nép fegyvert fogott, hóhérait leverte s a fejedelmet kényszeríté, hogy szerződésileg biztosítsa neki a szabad vallás-gyakorlatot, mit Emánuel a jezsuiták nagy fájdalmára meg is cselekedett.

VII. Fejezet.

(Jezsuiták kicsapongásai. — Befogadtatásuk Franciaországba. — Sz. Bertalan-éj, 1572. — Gyilkossági kisérlet IV. Henrik ellen. — A párisi parlament előtt.)

Piemontban, mint láttuk, a jezsuiták felsültek erőszakos térítésökkel. Csúfabban jártak Toskána egy városában, Montepulcianoban. Nehány jezsuita szónoki ékesszólása s méginkább behizelgő, ravasz bánásmódja a személyes érintkezésben, gyorsan hatalmas pártot szereztek a szerzetnek a város asszonyai s leányai között, kik seregesen tódultak a jezsuitákhoz bűneiktől megszabadulni, vagy újakat elkövetni. Már ekkor szokás volt a jezsuitáknál, hogy a gyóntató székben megjelent nőket oly körülményességgel kérdezték ki nemcsak elkövetett bűneik, hanem egész családi életmódjuk felett, mely legjobb bevezetésül, sőt utasításul szolgálhatott újabb vétkezésre. Ennek híre ment a városban, s apák és férjek kezdték nem szeretni, hogy nejeik és leányaik trágár discursusokkal traktáltassanak. Egy fiatal asszony csak végerőmegfeszítéssel tudta magát egy jezsuita karjaiból kiszabadítani. Egy más jezsuita a mezőn erőszakot tett

egy leányon, egy harmadik bejárós volt egy bordélyházba. A rektor, Gombar nem elégedett meg többé az egyes számmal s több nővel, köztük két testvérrel állt coelibátusi viszonyban. Ezek egyike a másik elleni féltékenységből felfedezte a dolgot bátyjának, ki erre mindkettőnek megtiltá a jezsuita zárda és templom látogatását. A dolog a kis városban csakhamar köztudomásra jutott, apák és férjek leányaiknál s nejeiknél jezsuiták szerelmes leveleire s egyéb bűnjelekre bukkantak, s bepanaszolták a rektort a püspöknél. A rektor erre megszökött s Lainez által a szerzetből kitaszíttatott, mert a rend csak a titkos botrányt tűrte meg kebelében. Ez azonban a montepulcianoi jezsuitákon nem segített. A nép megszűnt nekik adózni s így kénytelenek voltak a város nagy örömére kiköltözni.

Alig létezett a szerzet, már általánosak voltak a panaszok kicsapongó életmódja felett. A kor legkomolyabb férfiai vádolják erkölcstelen életmódjok miatt a jezsuitákat. Igy Vargas Alfonz a keresztyén királyokhoz a jezsuitákról intézett jelentésében, igy Jarrige Péter négy fogadalmú jezsuita, ki azonban végre megtért s protestánsá lett, „a jezsuiták a vérpadon, főben járó bűneik miatt“ cimű munkájában. Az e munkában foglalt vádakat a jezsuiták utóbb valódi papi módon cáfolták meg. Különféle ármányokkal rávették Jarriget, hogy vonja vissza munkáját s lépjen ismét a szerzetbe, és midőn ezt megtette, az antwerpeni kollégiumban — elevenen befalazták.

Ezalatt Franciaországban Medici Katalin jutott uralomra. E romlott asszony uralkodása új reményt öntött a jezsuitákba Francziaországra nézve. Az összes egyetem ugyan 1559-ben összeült s magáévá tette a Sorbonne theologiai kar itéletét, de a jezsuiták annyira meg tudták már nyerni a kicsapongó királyné udvarát, hogy új pátenseket kaptak, s a parlamentnek megparancsoltatott, nem törődve az egyetem itéletével, a jezsuiták bulláit és szabadság leveleit belajstromozni. A parlament ismét a párisi érseknek adta át az irományokat megvizsgálás végett. A jezsuiták tudván, hogy a francia papság mily féltékenyen őrzi egyháza szabadságát, hogy gyanúját elaltassák, egy folyamodásban lemondtak minden előjogról és kiváltságos helyzetről, melyet pápai bullákban nyertek. Az érsek rászedette magát, beleegyezett a szerzet befogadásába, de csak igen korlátozó feltételek alatt. E feltételek a jezsuitákat annyira alárendelték a püspököknek és világi papságnak, hogy más szerzet azokat el nem fogadta volna; a jezsuiták azonban elfogadták, el levén határozva, hogy nem fogják megtartani. Uj parancs küldetett a parlamenthez, s tagjai biztosíttattak, hogy a jezsuiták csak oly módon szándékoltatnak befogadtatni, mely a gallikán egyház jogaival és szabadságával nem ellenkezik, mert az állam fenntartja magának a jogot őket ismét eltávolítani. Végre az önkényesen kiadott pátensek belajstromoztattak, de a parlament mitsem határozott a szerzet javára.

Ekkor halt meg II. Ferencz. Medici Katalinnak, ki most fiának IX. Károlynak kiskorúsága alatt a kor-

mányt vitte, első dolga volt a jezsuiták felvételét megsürgetni, nehogy azt a csapást mérjék az országra, hogy önkényt eltávoznak. A parlament azonban határozott lépés helyett csak azt rendelte, hogy a legközelebbi zsinat döntse el az új szerzet felvételének kérdését. A poissyi zsinat, melyre Lainez is megjelent a szerzet ügyét támogatni, s melyen Tournon és Lothringen bibornokok terrorizálták a papságot, végre 1561. sept. 15-kén befogadta a szerzetet, de oly korlátozó feltételek alatt, melyek az irántok uralkodó ellenszenvet bizonyították. E feltétek szerint nem volt szabad magokat Jézus-társaságnak és jezsuitáknak nevezniök, nem tekintettek szerzetnek, csak társulatnak, a megyés püspökök teljes hatósága alá adattak, kiköttetett, hogy a pápától nyert szabadalmaikról lemondjanak, stb. s végre, hogy a letelepedési engedély rögtön megszünjék, a mint a feltételek bármelyikét megszegik. E zsinati végzést a parlament is belajstromozta.

A sz. Jakab utcában rögtön elkezdtek erre a jezsuiták egy nagy házat építeni, s mindjárt meg is szegték az elfogadott feltételeket, mert az épület homlokzatára felírták „a Jézus-társaság kollégiuma.“ Iskolájukat megnyitván, azon követeléssel álltak elő, hogy az az egyetembe bekebleztessék, mire minden fakultás kijelenté, hogy a jezsuitáknak egyetemi jogot adni nem lehet. Erre könyörgésre fordították a dolgot, lemondtak különféle akadémiai méltóságokról, megigérték, hogy mindig illő tisztelettel fognak az egyetem iránt viseltetni és statutumait követni fogják, de szerzetesi fegyelmök megsértése nélkül. Ismét elutasíttatván a

parlamenthez folyamodtak, mely a két félt ügyének törvényszék elé vitelére utasítá.

Ez alkalommal hangosan nyilatkozott az általános gyűlölet a csalás és uralomvágy e szerzete ellen, melyet Tournon bibornok a papság terrorizálásával csempészett az országba. Pasquier István képviselte e pörben az egyetemet; kimutatta, hogy a jezsuiták megcsalják a világot, hogy ismert fogadalmaikat anynyiféleképen magyarázzák, amint érdekök magával hozza; felemlíti, mint fosztanak ki ármányosan egyes családokat vagyonukból, mint rontják meg az ifjúságot a vallás álarca alatt, s mint szórják el mindenütt az árulás és erkölcstelenség magvát. „Ti akik a jezsuitákat megtűritek, mondá a parlamenthez, be fogjátok látni, bár későn, eljárástok szomorú következéseit, s tények által meg fogtok róla győződni, hogy a jezsuiták ármány, csalás, babona, tettetés és gonosz fogások által nemcsak a királyságban, hanem az egész emberiségben a közbékét meg fogják zavarni.“ Méltóan támogatta őt du Mesnil. „Ily intézetek által, úgymond, a királyság erkölcsei és törvényei megrontatnak s megzavartatnak.“ Kifejté, mily kivételes állást foglalnak el az egyházban, miként csalták ki Franciaországba bebocsáttatásukat oly feltételek elfogadása által, melyeket nem is szabad megtartaniok.

Ezek ellenében Verzovis oly vastag dicsőítésekkel védelmezte a jezsuitákat, melyek hallgatóit több ízben megnevettették. Főargumentuma a szerzet mellett annak gyors elterjedése s a pápai bullák,

tehát épen az valának, ami leginkább szólt ellenök. Becsületes úton igy nem jutván sikerre, a jezsuiták az udvarhoz fordultak. Possevinus Bayonneba ment az udvarhoz, s a koronától oly ajánló leveleket és rendeleteket kapott, melyektől teljes sikert remélt. Ezalatt Lainez a pápától kért protekciót a párisi egyetem ellen. Mindenféle ármányok által végre oda vitték a jezsuiták a dolgot, hogy a per eldöntetlen maradt.

Alig voltak a jezsuiták egy évtized óta Franciaországban elismerve, működésök már megtermé gyümölcsét, mely legsetétebb, legundokabb lapját képezi az ország történetének. Nem birván a hugenottákkal, IX. Károly, a jezsuita király, összeesküvés által határzá el őket kiirtani. XIII. Gergely pápa előre értesíttetett a történendőkről, „biztosítsa ön őszentségét, mondá Károly a pápai követnek, hogy minden a legjobb szándékban s csak a kath. vallás dicsőségére fog történni," — s a pápa előre áldását adta a szent mészárlásra. Augustus 24-kére (1572) a református párt fejei különféle ürügyek alatt Párisba csalattak. A király fanatizált katonái, többnyire vakhitű sveiciak, egy csapat csőcselék társaságában e nap estéjén lesték a harangszót a Germain l' Auxerrois zárda tornyából, mely jeladásul volt szolgálandó. Feladatuk volt, minden házat, melyben hugenotta lakik, megostromolni, minden eretneket leölni, — busás jutalom fejében. Előtte való nap papok és barátok a szószékről hirdették, hogy Istennek tetsző dolog az eretnekeket meggyilkolni, aki ezt teszi, érdeme-

ket szerez magának a király, isten s az egyház körül. A gyilkos had az utcákon s téreken katonailag elrendeztetett, karján fehér karkötőt, kalapján fehér keresztet viselt. Guise, Tavannes és más efféle hősök vezették a csordát, — a merénylet értelmi szerzői, a jezsuiták óvatosan a háttérben maradtak.

Megkondulván a jeladó harang, Guise először is Coligny házába vezette csapatát. Ő maga az udvaron maradt, mig Vesme fegyvereivel az admirál hálószobájába rontott, ki feje volt a hugenották pártjának. Coligny térden állva kapta a halálos vágást; teste az ablakon kidobatott, a gyalázatos had által megcsonkíttatott, s végre a montfauconi akasztófára akasztatott. A jámbor és hazájának oly nagy szolgálatokat tett férfiú fejét a király Lothringen bibornoknak küldte Rómába kedveskedésül.

A fanatismuson kivül a rablási vágynak is része volt e borzasztó tettben. A leölendő áldozatok vagyona előre pontosan összeiratott s a főbűntársak biztosíttattak, hogy részök lesz a zsákmányban. IX. Károly és anyja a Louvre ablakából nagy gyönyörködve nézték az éjjeli mészárlást az utcán, sőt a király sajátkezűleg lőtt menekülő hugenottákra. Más- és harmadnap az udvar a vértől bűzhödt, s még hullákkal belepett utcákon demonstrativ sétát tett. Midőn a díszes compánia az akasztófához jutott, melyen Coligny teste függött, s az udvaroncok a rothadás szagától visszatántorodtak, Károly mosolyogva mondá nekik: „halott ellenségnek mindig jó szaga van.“

Párisban két nap és két éjjel tartott a gyilko-

lás. Egy arany-míves saját vallomása szerint egymaga 300 eretneket mészárolt le ez idő alatt. Közbe aztán gazdag katholikusok is leölettek, s megraboltattak. Párisból a gyilkolás pusztító ragályként hatott ki a tartományokra. A katholikusok a legnagyobb borzalmakat Lyonban, Rouenben, Bordeauxban, Castresben, Touloüseban, Meauxban, Orleansban, Angersben és Bourgesben vitték végbe, hol mindenütt patakokban folyt a vér. Az egy Lyonban 1800 ember öletett le. Vicomte d' Orthez, Bayonne parancsnoka, a mészárlást elrendelő parancsra azt írta a királynak, hogy „levelét a katonák és polgárok előtt felolvastatta, s talált köztök jó polgárokat és jó katonákat, de hóhérokat nem," s jezsuita szokásként nehány hó mulva megmérgeztetett. Provenceban, hol a protestánsok nagy számmal voltak, Tunde gróf meggátolta a mészárlást, amiért aztán Avignonban maga orvúl meggyilkoltatott.

XIII. Gergely nagy elragadtatással vette hirét e szent cselekedetnek, és sietett ünnepélyt rendezni az örömteljes alkalomra. Az angyal-vár ágyúi hangosan hirdették a pápa megelégedését az eretnekek halála felett, fényes tűzijáték oszlatta el az éj setétét s azon bibornok, ki első hozta e hőstett hirét, 200 arany jutalmat kapott. A pápa képen úgy mint érem által megörökíttette e szent napot. Az érem egyik felén egy gyilkoló angyal látható karddal és kereszttel kezében, körülötte holttestek és menekülők, aláirva a pápa neve. A másik oldalon „Ugonotorum Strages 1572." felirat olvasható.

Százezer ember gyilkoltatott meg e napokban Franciaországban. A kar, mely e borzalmakat végrehajtotta, a világi hatalom karja volt; de az észt, mely e borzalmat kigondolta s a kart felfegyverezte, a papok s mindenek felett a jezsuiták sugalmazták. De a gyilkolás nem vezetett eredményre. A kálvinisták összeszedték minden erejöket s a koronát békére kényszerítették, mely Larochelleben köttetett meg.

A sz. Bertalan éj a jezsuiták szerzetét megerősítette Franciaországban. Ahol ily dolgok történhettek, ott Loyola fiainak otthon kellett érezniök magokat. Befolyások, hatalmuk nőtt is napról-napra, s nagy részök volt a liga összeesküvésében is III. Henrik ellen; melynek vége Henriknek Clement Jakab domonkos barát általi meggyilkoltatása lett. E zavaroknak, melyek évtizeden át feldúlták Franciaország békéjét, lelke a jezsuiták voltak. Spanyolország jezsuita ágensei a sz. Jakab utcai kollégiumból vezették az összeesküvést, melynek célja volt Franciaországot belzavarok által gyöngíteni, nehogy spanyol szomszédjára nézve veszedelmessé váljék.

V. Sixtus hirét véve III. Henrik meggyilkoltatásának, nyilt consistoriumban dics-beszédet tartott a gyilkos felett. Mariána jezsuita hirdette, hogy Clement a király meggyilkolása által halhatatlan dicsőséget szerzett magának. A bordeauxi jezsuiták, kiket a kormány az összeesküvésben való részvétel miatt a városból kiutasított, nagy örömmel hirdették, hogy ime, amely nap ők Bordeauxból kiűzettek, ugyanaz nap kellett Henriknek elesnie!

De III. Henrik halála nem vetett véget a jezsuita párt üzelmeinek. Utóda a jeles IV. Henrik lett, kora legkitünőbb, legnemesebb fejedelme. A reformátió hive levén, V. Sixtus rögtön III. Henrik halála után Cajetán bibornokot Bellarmin és Tyrius jezsuiták kiséretében Franciaországba küldte, hogy Henrik trónralépését meggátolják. Henrik, minden hiveivel együtt átok, az ország interdiktum alá vettetett. Henrik végre, hogy hazájának a belnyugalmat visszaadja s jólétének előmozdítására fordíthassa minden erejét, katholikussá lett. A pápa feloldozta az átok alól s egész Franciaország királyának ismerte, csak a liga folytatta még lázzadó harcait, s e ligának lelke most is a jezsuiták valának. E liga, megtagadva hazáját, meg királyát, valódi jezsuita módon a spanyol királyhoz fordult segélyért, s felajánlta neki Franciaország koronáját, azon feltétel alatt, hogy irtsa ki a protestánsokat.

IV. Henrik bátor, lovagias, nagy eszű s jó szivű uralkodó volt, kinek egyetlen célját népe boldogsága képezte. Mondása: „azt akarom, hogy minden paraszt tyúkot ehessék vasárnaponként,“ teljesen megfelelt tetteinek s a nép bálványozó szeretettel viseltetett királya iránt, ki barátja, s ministere, Európa e korbeli legnagyobb államférfia, Sully herceg által támogatva, országa boldogításának szentelte minden erejét. IV. Henrik minden királyi erényt egyesített magában, csak egynek volt hijával, melyet e kor közéjök számított: nem osztotta kora fanatismusát. Józan, türelmes volt, fontosabbnak tartotta a nép jólétét a papzsák megtöltésénél s afelett senki sem lehetett

kétségben, hogy vallási üldözést a mig él, nem fog tűrni birodalmában.

A jezsuiták ezért esküdt ellenségei lettek a királynak. Római és spanyol emissáriusok árasztották el az országot, nyilťan és titokban hirdetve a király elleni gyűlöletet. A szószék a lázításnak háládatos eszközévé lett. „Egy Aodra van szükségünk, prédikálta Commolet jezsuita a templomban, legyen bár katona vagy pásztor, az mindegy, — Aodra van szükségünk. És nem sok idő mulva meg fogtok érni egy isteni csudát, vagy inkább higyjétek, hogy a csuda már megtörtént."

Az óhajtott Aod csakugyan meg is jelent; sőt tán már megvolt, mert Commolet szavaiból, melyek hitelességét számos tanú esküvel bizonyítá, világos volt, hogy a jezsuita prédikátor már be volt avatva azon merényletbe, mely Franciaország minden becsületes emberét megrémítette. Egy katona, Barrière Péter ugyanis Melunbe utazott, hogy a királyt meggyilkolja, de keze reszketvén, csak könnyű sebet tudott rajta ejteni, s elfogatván átadatott a törvényszéknek. Barrière önkényt, — mert a szentegyház vallató eszköze, a kinpad, nem használtatott ellene, — bevallá, hogy Borade jezsuita beszélte rá a merényletre, mig egy másik jezsuita, mint maga hallotta, nyilvános prédikátióban megdicsérte a gyilkos szándékot. Barrière kivégeztetett, s utolsó szava átok volt azokra, kik e gaztettre buzdították. Figyelmet érdemel vallomása, melyben elmondta, hogy a jezsuiták azzal biztatták, hogy azon esetre, ha merénylete alkalmával megöletnék,

az angyalok rögtön a menyországba fogják vinni s isten maga mellé ültetve fogja őt az örök üdvösségben részesíteni. Ellenben a pokol örök gyötrelmeivel fenyegették azon esetre ha felfedezi azokat, kiknek tanácsára cselekszik.

E tett a közvéleményt fellázította a jezsuiták ellen, kikben mindenki a közbéke és rend veszedelmes ellenségeit látta. Eközben a liga felségárulό tervei a maguk meztelenségében napvilágra jöttek. IV. Henrik azonban boszú és büntetés helyett kegyelmet adott mindazoknak, kik meghódolnak, s hűségesküt kivánt a rendektől és az egyes szerzetektől. Minden szerzet sietett letenni e hódolati esküt, csak a jezsuiták nem, s midőn Lyonban nyilt ellenszegülésre vetemedtek, a nép, mely még jól emlékezett rá, hogy nehány évvel előbb a jezsuiták a király leghívebb szolgáinak hirdették magokat, fellázadt s megostromolta kollégiumjokat.

A katholikusok és protestánsok közt még mindig nem volt teljes a béke. Minduntalan fedeztettek fel összeesküvések, s a vizsgálat mindig egyházi szószékekre és zárdákba vezetett, mint a bűn forrásaihoz. A jezsuiták üzelmeinek, kik mindig tűzzel és vassal akarták a más véleményűeket kapacitálni, kik folyton lázították a népet, hogy a zavarosban halászhassanak, s nem akartak senkinek engedelmeskedni a messze külföldön lakó pápán kivül, kinek saját generálisuk sugallta akaratát, a jezsuiták üzelmeinek veszélyes voltát az ország mindinkább belátta.

Az egyetem most ujra megkezdte harminc évi

fegyverszünet után, harcát a betolakodott szerzet ellen. A jezsuiták teljes kiüzetését követelte a birodalomból, s 1594. april 18-kán egy erre vonatkozó dekrétumot szerkesztett. Az összes papság támogatta az egyetemet, s mindkét testület rendkivüli buzgalommal működött e fekély eltávolításán, mialatt a jezsuiták mindent elkövettek, hogy ez ügynek a parlament elé kerülését meggátolják. Pártfogóik, Bourbon bibornok, a clermonti püspök, Rochefoucauld s Nevers herceg szintén erősen dolgoztak mellettök, de minden igyekezetök csak a nép elkeseredését növelte a társaság ellen.

A parlament végre mindkét felét törvényszék elébe idézte. Az egyetemet Arnauld Antal képviselte, s nagy ékesszólással beszélt a jezsuiták ellen. Bebizonyította, és minden állítását tényekkel támogatta, hogy e szerzet mindenütt, ahová csak eljutott, kizárólag arra törekedett, hogy veszedelmes hatalmat nyerjen a nagyok s általok a nép sorsa felett. Mindenütt, jelesen Franciaországban, szüntelen forrongást okoztak és cseleket szőttek, hogy a spanyol kormányt, mely már kezökben volt, világuralmi terveiben előmozdítsák. Arnauld tudománynyal és lelkiismeretes tanulmánynyal készített beszéde majd minden európai nyelvre lefordíttatott, s mindenütt rokonszenvvel s megelégedéssel fogadtatott. Szerzője annyira magára vonta a szerzet gyülöletét, hogy nemcsak maga egész haláláig szenvedett a jezsuiták üldözésétől, de még gyermekei is ki valának annak téve.

A papság nevében Dolle Lajos beszélt, rövi-

den vázolta a jezsuiták részvételét a liga lázzadásaiban, és annak bizonyítására fektetett legnagyobb súlyt, hogy e szerzet ellentétben áll az egyházi hierarchia alapelveivel, s ezt pápai indultumok és brevék segélyével bizonyította be. Aztán fejtegetni kezdé a szerzet szellemét, s kimutatta, hogy a szegénység fitogtatott palástja alatt kapzsiság és zsarolás által oly gazdagságra vergődött, minővel hatalmas uralkodók sem birnak; és hogy a jezsuiták szegénységi fogadalmukat oly ármányos módon tudják magyarázni, hogy annak megsértése nélkül halomra gyüjthetik kincseiket. Beszédét azon állítással fejezte be., hogy e szerzet minden fogadalma csak szemfényvesztés, s hogy főelve: semmi elvhez nem kötni magát. Ha tehát nem akarják a jezsuitákat teljesen eltávolítani az országból, mint ezt az egyetem kivánja, legalább tiltsák el őket minden papi működéstől, s első sorban a lelkészkedéstől.

A jezsuitákat Duret Claudius ügyvéd védelmezte, általános frázisokkal, amint gonosz ügyet védelmezni lehet. Mennyire nem bizott különben ügyesen alkalmazott ellenokai sikerében, elárulta maga, midőn még az itélet kihirdetése előtt odahagyta a tárgyalást. Miután IV. Henrik egy a parlamenthez intézett levélben az ügy végeldöntését sürgette, Barny, a clermonti kollégium rektora, egy emlékiratot készitett a szerzet védelmére, melyben nevetséges dicsőitésekkel halmozta el saját szerzetét, s nyilvános tényeket méltánylandó szemtelenségggel eltagadott vagy elferdített. Merészen tagadta pl. azt, hogy a jezsuiták állami

ügyekbe avatkoznak, hogy részök van a kitört nyugtalanságokban, miután, — és ebben áll egész bizonysága, — a szerzet szabályai mindezt meg nem engedik. Mindazt, ami a társaság ellen felhozatott, egyszerűen hazugságnak nyilváníta. Emlékirata a rabulistika és szemtelenség ékes szülöttje volt, s a jezsuiták nem is ettől, hanem saját ravaszságoktól reméltek menekülést. A parlament tagjai közt sokan voltak, kiknek a jezsuiták a liga harcai alatt, persze egyszersmind saját érdekökben, nagy szolgálatokat tettek, s ezeket igyekeztek most ügyöknek megnyerni. Soknál ez sikerült, a fontos ügy elhalasztatott, s a parlament a szünnapokra szétoszlott, anélkül, hogy azt elintézte volna. Elnöke de Thou Kristóf, a hires hassonnevű történetiró atyja, e szavakkal fejezte be az ülést: „ilynemű pört elintézetlenül hagyni annyi, mint a király életét kikerülhetlen veszélynek kitenni. Megvárhattuk a parlamenttől, hogy e szent életet itélete által biztosságba fogja helyezni. Én már sokkal idősebb vagyok, semhogy e vita végét megérjem, de hogy halálom előtt még kimondjam véleményemet, őszintén kimondom, hogy üdvös volna minden jezsuitát kikergetni Franciaországból.“

A király élete veszélyben van! Inté de Thou Franciaországot, de tán maga sem hitte, mennyire volt igaza.

VIII. Fejezet.

(Új gyilkolási kisérlet IV. Henrik ellen. — A jezsuiták vád alá helyeztetnek s kiüzetnek Franciaországból. — Visszatolakodnak. — IV. Henrik meggyilkoltatása.)

A francia jezsuitáknak volt egy rajongó, kicsavart eszű tanítványuk, Castel János. A hóbortost a jezsuita nevelés csakhamar gonosztevővé qualifikálta. Egy papirra tett általános gyónásában, melyet iratai közt találtak, bevallotta, hogy a természet elleni bűnben részes, sőt hogy testvérhugán vérfertőztetést igyekezett elkövetni. Az ily szép erényekkel ékeskedő ifjú, kit gyóntatója s lelki tanácsadója, Gueret jezsuita két évig oktatott filozofiára, a szerzetben közkedveltségben állt; pártfogói gyakran meghitták titkos értekezletekre s kollégiumjokban részt engedtek neki venni lelki gyakorlataikban. Az úgy nevezett „elmélkedő szoba“ a kollégiumban, Castel vallomása szerint borzasztó kinézésű ördög-álarcokkal volt feldíszítve, s ezek között tartott egy-egy páter a bűnösnek üdvös prédikációkat, melyeknek célja volt a hallgatót alaposan megbolondítani.

Páter Gueret és társainak ilynemű hókusz-pokuszai Castelt azon meggyőződésre hozták, hogy testtel lélekkel örök kárhozatra van itélve, s csak ha valamely az egyháznak rendkivül hasznos tettet visz végbe, menekülhet meg a pokol gyötrelmeitől. Rosz szelleme ily rendkivül hasznos tettként a király meggyilkolását súgta neki. A jezsuiták kollégiumában gyakran hallotta azon állitást, hogy megengedett, sőt istennek tetsző dolog a királyt, mint zsarnokot megölni, kit a pápa trónján még meg sem erősített. Teljesen átlátván ily módon szándékának istenes voltát, midőn a király 1594. dec. 27-kén Párisba jött, megleste őt, hogy meggyilkolja. Tőrével torkon akarta szúrni, de Henrik véletlenül félrehajlott egy udvari úr felé, s igy csak ajkán kapott sebet.

Castel elfogatott, s nyiltan bevallá tettét, indokaival együtt. Leirhatatlan elkeseredés vett erőt Párison, s a nép igazságos haragjában az egész párisi jezsuita truppot agyonverte volna, ha a kormány fegyveres erővel meg nem védi s el nem fogatja a bűnös barátokat. Pater Gueret s a rektor Guignard János fogságra vettettek, s ez utóbbinak papirjai közt iratokat találtak, melyekben példátlan szemtelenséggel gyalázta a királyt. Ez iratban dicsérve említi a királygyilkos Clementet, ki egy Nerot ölt meg, midőn III. Henriket meggyilkolta, s ki csak egy isten lelkétől vezérlett cselekedetet követett el tőrével. Franciaország koronáját le kell venni a Bourbonok fejéről, s ha IV. Henriket nyilt harcban nem lehet legyőzni, bármily úton vagy módon el kell tenni láb alól.

A parlament Castel elitéltetése után e bizonyítékok alapján a jezsuitákat vád alá helyezte. Fleury István, a parlament első tanácsosa felkiáltott: „mily bizonyítékokra várunk még ily veszedelmes felekezet ellenében? Nem volt-e igazuk vádlóiknak, midőn állították, hogy a király és birodalom üdve össze van kötve az egyetem érdekével? Valjon azáltal, hogy a végleges itéletmondás ármány által elhalasztatott, mit tettünk egyebet, mint hogy a jezsuitákat intettük, hogy a király élete ellen már rég megindított bűnös szándékuk végrehajtásával siessenek? Mily szerencsétlenek az uralkodók! Sokan csak akkor hiszik, hogy éltök veszélyben forog, midőn már az orgyilkos tőre alatt elvérzettek!“

A parlament tisztes elnöke, de Thou szintén felkelt, ismételte amit már egyszer a jezsuiták ellen mondott és hálát adott istennek e gyalázatos merénylet meghiusításáért. Szemben az ország legtekintélyesebb férfiaival, szemben az új gaztett, s a napvilágra került bizonyítékokkal, a jezsuiták hajdani pártolói elnémultak, és senki sem merte a köz erkölcsiséget megsérteni azáltal, hogy mellettök szót emeljen. Általános volt ellenök az undor, a gyűlölet, s mindenki rémülten gondolt a zavarra, melybe az ország döntetett volna, ha a gaz merénylet meg nem hiúsul.

A parlament Castel Jánost, mint király-gyilkost közönséges módon végrehajtandó halálbüntetésre itélte. A jezsuiták, mint az ifjúság elcsábítói, mint a közbéke magzavarói, mint a király és ország ellenségei arra itéltettek, hogy három nap alatt házokat s kollégium-

jokat, két hét alatt pedig az egész királyságot elhagyják, ellenkező esetben mint felségsértők büntettetvén; vagyonuk pedig jámbor alapítványokra fordíttassék. Ezenkivül minden francia alattvalónak, felségárulás büntetése alatt megtiltatott, gyermekét külföldi jezsuita intézetbe küldeni nevelés végett.

Castel János 1594. dec. 29-kén végeztetett ki. A jövő év január 7-kén Guignard János páter nyerte el megérdemlett büntetését a vérpadon, a nép átkaitól kisérve, mely bene látta a bűntett értelmi szerzőjét. Castel születési háza leromboltatott, s helyére egy piramis alakú emlék emeltetett, melynek mindegyik oldalára a király-gyilkolásra, a jezsuiták tanaira s a parlament itéletére vonatkozó felirások alkalmaztattak. A jezsuiták Guignardból természetesen vértanút csináltak, s nem nyugodtak, mig 1605-ben nem sikerült lerontatniok bűneik ezen ékes szólóemlékét.

A parlament most már komolyan vette a dolgot, és 1595. márc. 21-kén egy jezsuita tanítványt örökre száműzött, amiért egy fiatal tanulót arra igyekezett csábítani, hogy áljon be egy jezsuita tanintézetbe. Ugyan e sors érte, és pedig igen szelíden Hay jezsuitát, ki nyilvánosan hirdette, mennyire szeretné a királynak nyakát kitekerni. Henrik úgy, mint a parlament, most nagy buzgalommal működtek a jezsuiták eltávolításán.

Január 8-kán a birodalom minden parlamentjéhez egy ediktum küldetett, mely megrendelte nekik, hogy a szerzet ellen kiadott rendszabályokat haladék-

talanul foganatosítsák. A roueni, dijoni s rennesi parlamentek nagy örömmel lajstromozták be a rendeletet és elkergették területökről a jezsuitákat.

S mit tettek most Jézus katonái?

A maguk módja szerint fogták meg a dolgot. Miután institutióik megengedik, hogy ideiglenesen kiléphetnek a szerzetből, a jezsuiták levetették a csuhát, polgári álruhában az országban maradtak, s miután senki sem tudta rólok, kivel van dolga, észrevétlenül becsempészték magokat különféle hivatalokba és méltóságokba. Ez ármányos világcsalás új parlamenti határozatott tett szükségessé, mely a kilépett jezsuitáknak, felségsértés büntetése alatt megtiltá magán vagy nyilvános iskolák nyitását. Mily szivóssággal tapadták a jezsuiták az egyszer elnyert prédához, bizonyítja egy pör, mely e határozat folytán keletkezett. Loyonban a szerzetnek sikerült számos pártfogóra szert tennie, s a polgárok folyamodtak a parlamenthez, hogy egy Porsan nevű egyénre, ki már 1594-ben kilépett volt a jezsuita szerzetből, ráruházhassák az iskolai-kollégium fölötti főfelügyeletet. A parlament azonban nem hagyta magát rászedetni s a garázdálkodó exjezsuitát hűsre tétette.

Ez alkalommal M a r i o n közügyvéd bebizonyítá, hogy a jezsuiták egyik főcélja az uralkodók és alattvalók közti kapcsot meglazítani s felbontani. A parlamenteknek általjában temérdek nehézséggel kellett megküzdeniök, hogy a rendeleteket végrehajthassák. Hisz a jezsuiták megkapták azt, amit semmi más szerzet nem kapott, de még kérni sem mert, azon engedélyt t. i. a pápától, hogy szerzeti szabályaikat a szük-

séghez képest változtathassák, s az idő és hely körülményeihez alkalmazhassák.

A jezsuiták leginkább Guiennebe és Languedocba vonultak, hol a becsületesebb és értelmesebb hivatalnokok által ugyan meg nem tűrettek, másoknál azonban lakhelyre s védelemre találtak, kik mint a liga hivei az ország törvényeinek végrehajtását mindenkép meggátolni törekedtek. Midőn egyszer miattok majdnem lázadásra került a dolog, a Beziersben ülésező languedoci parlament erélyesen lépett fel ellenök. Bellay közügyvéd találólag festé a szerzet képmutatását, mely mindig a vallást használja ürügyül, hogy gyűlöletet s viszálkodást szíthasson. A Sorbonne jóslataira hivatkozott és mondá: „a jezsuiták a szószéken, gyóntatószékben, s gyalázatos, lázító iratokban igazolták a a király gyilkolást; a társadalom kötelékei bomlásnak indultak hazánkban azon pártoskodások, szövetkezések és ármányok által, melyek tőlök erednek. Amióta e jövevények ifjainkat tévedéssel elkápráztatják, mindenfelé rendetlenséget, zavart és törvénytelenséget látunk. Kapzsiságuk és fösvénységök mindenre elragad.“

E parlament is számüzte őket, mint bűnösöket Franciaországból; de ők nemcsak hogy nem engedelmeskedtek, hanem egy még nálok is ritka szemtelenségre vetemedtek. Toulouse ugyanis ez időben meghódolt a királynak s IV. Henrik a liga tagjainak általános bűnbocsánatot adott. A jezsuiták, mintha e bűnbocsánat rájok is kiterjedne, miután Tournon városkának hasonnevű urát magoknak megnyerték, összeszedtek egy csomó fiatal embert és nagy merészen kollégiu-

mot nyitottak a városban. A párisi parlament Tournon úrnak megparancsolta, hogy a jezsuitákat két hónap alatt távolítsa el városából, s midőn ez, általok felizgatva, az engedelmességet megtagadta, őt mint felségárulót, vagyonának s rajta birt hatóságának elvesztésére itélte. Egyszersmind ismételtetett a rendelet, mely megtiltá a jezsuita iskolák látogatását, s kijelenté, hogy aki jezsuita intézetben tanult, semmiféle akadémiai grádust el nem nyerhet.

A szerzet institutióinak végtelen ruganyossága, azon körülmény, hogy sok, a szerzetből látszólag kilépett jezsuita előkelő méltóságokba és hivatalokba tolakodott, s temérdek a parlament ellen intézett röpirat, melylyel az országot elárasztották, lehetetlenné tette Franciaországot tőlök teljesen megtisztítani. Institutióik mindenről gondoskodnak, még kiűzetésök esetéről is. Ha valamely országból elűzetnek, egyszerűen el nem mennek, levetik a csuhát s látszólag megszűnnek szerzetesek lenni, a valóságban azonban azok maradnak.

Igy tettek Franciaországban is, azon felül sikerült különféle előkelő hivatalokba tolakodniok, s a legmagosabban álló, főkép udvari személyekre észrevétlen, de annál hatalmasabb befolyást gyakorolniok. A jezsuiták elmentek, de a jezuitismus bennmaradt az országban.

E befolyást természetesen arra használták fel, hogy a szerzet visszafogadását kieszközöljék. Először a pápai kúria igyekezett a királyt a jezsuiták számára megnyerni. IV. Henrik azonban kezdetben mitsem akart rólok tudni, s római követének Sillerynek udvarias,

de határozott választ írt e tárgyban, melyben a többi közt mondja, hogy „szivesen teljesítené ő szentsége kivánatát s pártfogásába venné a jezsuitákat, ha jövőben kötelességökhöz híven viselnék magokat iránta s alattvalói iránt, ha a vallás köpenye alatt nem zavarják meg többé az ország békéjét s kevesebbet avatkoznak a világi ügyekbe. E körülmények azonban, párosulva telhetetlen gazdagodási vágyukkal s a király élete ellen intézett merényleteikkel oly gyűlöltekké tették őket, hogy ők, ha ő (IV. Henrik) a nép kivánságát s a parlament végzéseit támogatta volna, sokkal szigorúbban büntettettek volna, mint az tényleg történt. A király csakis a sz. szék iránti tekintetből bánt oly kiméletesen a jezsuitákkal, ámbár épen nincs oka velök elégedettnek lennie, miután száműzetésök óta meg nem szűnnek nyilvánosan úgy, mint alattomos útakon alattvalóit meghasonlítani.“

VIII. Kelement kivánatának ezen első megtagadtatása nem ijesztette el attól, hogy azt koronként ne ismételje. Még sajátkezű leveleket is irt e tárgyban a királynak, de ez, derék tanácsosa Sully által támogatva egy ideig nem engedett.

A jezsuiták erre egyik gyönge oldalán igyekeztek hozzá férni a királyhoz. IV. Henrik szerette a szép asszonyokat s bennök a változatosságot. Az álruhás jezsuiták és pártfogóik e gyöngéjét törekedtek kizsákmányolni, s azon kezdték, hogy nejét, Valois Margitot megutáltassák vele, kit különben sem szeretett soha. E házasság, melynek a katholikusok és hugenották közti békét kellett megpecsételnie, nem sokáig volt

szerencsés. Henrik csak rövid ideig élt nejével Pau várában; nemsokára viszály keletkezett köztök az istentisztelet felett s Margit visszatért Párisba, és ott kicsapongó életet élt. Henrik már trónraléptekor ajánlá nejének különben is gyermektelen; házasságuk felbontását, de ez nem egyezett belé. A jezsuiták most e szándékot igyekeztek megújítani, hogy Margit helyébe, ki a királyra természetesen semmi befolyással nem lehetett, oly nőt ültessenek, kinek segélyével ők uralkodhassanak rajta.

A jezsuiták e célból a zsoldjukban álló De la Varenne Fouquet Vilmos segélyével, ki bizalmas embere volt a királynak aljasabb nemű szolgálatokra, ennek figyelmét, II. Ferenc toskánai herceg leányára, a ragyogó szépségű Medici Máriára irányozták, egy 26 éves bigott és uralomvágyó nőre, ki bámulatosan beillett egy jezsuiták által vezérelt királynénak. Henrik ennek folytán VIII. Kelemenhez fordult, kérve őt, bontaná fel Margittal való házasságát. Kelemen megtette azt, de viszont-szivességül kikérte a jezsuiták visszafogadását.

Páter Mágius Lőrincz, egy udvari ármányokban kitanult jezsuita, küldetett Rómából Párisba s magával hozta a pápa válaszát. A jó hir hozóját nem lehetett sem udvariatlanul fogadni, sem visszaküldeni. Mágius Párisban maradt s módját ejtette, hogy gyakran érintkezhessék a királylyal. Igy a jezsuita párt lassanként fölibe kerekedett az udvarnál a Sully által vezérelt jezsuita-ellenes pártnak.

Már 1559-ben nyilt kisérletet merészeltek tenni

a királynál. Midőn Medici Máriával Lyonban esküvőjét tartotta, Pater Magius többed magával lábaihoz vetette magát a királynak. Henrik a szokásos formalitásokkal felelt nekik s inkább udvariasságból, semmint szándékosan azt is mondta nekik, hogy még visszaveszi őket országába. Magius e perctől fogva nem tágított a királytól s őt minduntalan igérete teljesítésére buzdította. Henrik vonogatódzásai ellenében a jezsuiták hatalmas szószólóra találtak az új királynéban. Egy fantastikus karmelita apáca, Mária-Magdolna által Medici Máriának már Flórencben telebeszéltették a fejét a jezsuitarend nagyszerűségével. A hóbortos és ennek alapján szentség hirében álló apáca még egy scénát is csinált Máriának Flórencből való elutazásakor. Útját állta ugyanis és karjait az ég felé nyujtva kiáltá: „imádkozzál, imádkozzál, imádkozzál!“ -- „Helyes viszonzá Mária, imádkozni fogok szüntelen, de te, kit isten különös kegyelmével tüntetett ki, te mondj nekem három dolgot, melyért különösen imádkozzam.“

„Először azért imádkozzál, felelt az apáca histerikus páthoszszal, hogy isten felséges férjedet, a királyt világosítsa fel, hogy a jezsuita atyák szent szerzetét Franciaországba ismét befogadja; — másodszor imádkozzál azért, hogy isten azon kegyelmét szállítsa reád, hogy bájaid által a királyt a jezsuiták viszszahivására rábirhasd; — harmadszor végre imádkozzál azért, hogy a francia nép, mely felett mint királyné uralkodni fogsz, mielőbb részesülhessen a Jézustársaság áldásos működésének szerencséjében.“

E jelenet mély benyomást tett Mária lelkére, ki azt hitte, hogy közvetlenül isten szólt hozzá s ennek folytán férjét egy szép nő minden csábeszközeivel rá igyekezett birni a szerzet visszafogadására.

Henrik azonban halasztotta a dolgot s a lyoni esküvő után már négy év telt el minden eredmény nélkül. A jezsuiták most új próbát tettek. Az 1603. év szent hetében Armand Ignác provinciális, Chatelier, Brossart és De la Tour Metzbe mentek a királyi udvarhoz. Fouquet kihallgatást eszközölt számukra a királytól, oly pillanatban, midőn Sully nem volt jelen s Henrik csupa titkos jezsuitától volt körülvéve. Armand térden állva hosszú beszédet tartott, s merész képmutatással bebizonyítani igyekezett, hogy a jezsuiták sohsem szűntek meg hűségöket a királyi ház iránt minden úton módon bebizonyítani. Henrik udvarias bevezetés után azt felelte nekik, hogy a parlament csak hosszas és beható megfontolás után hozta ellenök irányzott végzéseit, hogy azonban ő kész az ügyet ismét megvizsgálni.

Henrik, mint maga bevallotta, félt a jezsuitáktól s e félelem okozta, hogy végre engedett neje és környezete sürgetéseinek. Sully minden ékesszólását felhasználta, hogy a királyt szerencsétlen szándékáról lebeszélje, de hiába. Henrik nyiltan bevallotta, hogy leginkább a saját élete iránti tekintetből kész őket visszavenni, sőt jótéteményekkel elhalmozni, mert ők kétségkivül a legvégső, legerőszakosabb eszközökhöz folyamodnának, ha végkép megfosztatnának a reménytől, Franciaországba visszajuthatni. Neki folyton fél-

tenie kell életét, mig a jezsuiták ellene vannak, s ez állapotnak véget akar vetni. Ezenkivül azt remélte Henrik, s a jezsuita ágensek egyelőre megerősíték hitében, hogy sikerülni fog korszerü reformokat hoznia be a szerzetbe, visszafogadásának feltételeül. A jezsuiták még azt is elhitették vele, hogy ő lesz majd a szerzet reformátora s ezáltal a kereszténység jótevője.

E félelem és a remény rábirták a királyt, hogy a jezsuitákat visszabocsássa az országba, s még 1603-ban Rouenban pátenseket adott ki, melyekkel nekik megengedte, hogy Toulouse, Ayen, Rhodes, Bordeaux, Perigneux, Limones, Tournou, Le-Puy, Aubergaz, Beziers, Lyon, Dijon és La Flédie városokban letelepedjenek és kollégiumokat alapítsanak. Engedélyét azonban azon két feltételhez kötötte, hogy

1) nyilt királyi engedély nélkül sehol az országban ezeken kivül kollégiumokat ne nyissanak;

2) hogy mindazon jezsuiták, kik Franciaországban akarnak tartózkodni, született franciák legyenek; a király nyilt engedélye nélkül külföldi a szerzetbe fel ne vétessék, sem kollégiumaikban meg ne türessék. A Franciaországban jelenleg tartózkodó idegen jezsuiták az országot három hónap alatt hagyják el; az udvarnál pedig ezentúl mindig tartózkodjék egy francia születésü jezsuita és szolgáljon kezesül a többiek magaviseletéért.

3) Mindazok, kik jelenleg a Jézus-társaságban élnek, vagy abba belépni fognak, minden hely elöljárósága előtt kivétel és mentalis reservátió nélkül, esküvel kötelezzék magokat, hogy mitsem fognak

tenni a király, vagy a királyság köznyugalma ellen. Minden elöljáróság az ezen esküről szóló iratokat küldje be a királyi kancellariának, s azokat, kik az esküt letenni nem akarják, minden tekintet nélkül űzze ki az országból.

4) A király engedélye nélkül jezsuita sem vétel, sem ajándék, sem bármily más módon ingatlan birtokot ne szerezhessen; a jezsuiták sem közvetve sem közvetlenül öröködési joggal ne birjanak, s a szerzetbe lépők ingatlan javai ne a szerzetre, hanem törvényes örököseikre szálljanak.

5) Minden jezsuita, kivétel nélkül, és minden esetben, alá legyen vetve az ország törvényeinek.

6) A jezsuiták a püspökök, alapitványok, plébániák, egyetemek s a többi szerzetek privilégiumaiba sem egyházi sem világi tekintetben ne avatkozzanak, s ennélfogva az illető püspök nyilt engedélye nélkül sehol papi functiókat ne végezzenek.

E feltételek bizonyítják, mennyire nem bizott Henrik a jezsuitákban.

Franciaország alkotmánya szerint a pátenseknek a parlament által be kellett lajstromoztatniok, hogy érvényesek legyenek. A parlament határozottan ellenezte a jezsuiták visszafogadását s kezdetben halogatás által igyekezett azt meggátolni. Ez nem használván, a parlament első elnöke, De Harlay Achille számos tag kiséretében megjelent a király előtt s őt a parlament nevében szándékáról lebeszélni törekedett; de hiába. Henriken erőt vett volt a félelem, több parancsoló rendeletet küldött a parlamentre, mely

végre 1604. január 12-kén a pátenseket kényszerítve belajstromozta.

A feltételek, melyek alatt Henrik őket visszafogadta, egyenes ellentétben álltak a szerzet egész irányával s institutióival, s ők csakis azon feltett szándékkal fogadták azok teljesítését, hogy azt nem fogják tenni. Ezer fogás és csel állt rendelkezésökre, melylyel az irott szót elferdíthették.

Mindenek előtt a király személyét igyekeztek megnyerni. Pater Cotton, a legravaszabb s udvari ármányokban legjártasabb jezsuiták egyike lett a király gyóntatója, s oly ügyesen tudta annak gyöngéit, főkép asszonyok iránti hajlamát kizsákmányolni, hogy a királyt lassanként teljesen sikerült behálóznia, ki már elkezdte a dolgokat jezsuitája szemüvegén át nézni.

A visszafogadás feltételeit megszegve, még az első évben Amiensben és Poitiersben is nyitottak kollégiumokat, dacára a püspök és lakosok ellenállásának, csel és erőszak segélyével. Csak ily gyorsan sikerült Viennebe, Rouenba, Caenba, Reimsba és Bearnba betolakodniok. Legtöbb helyen a legzsirosabb javadalmakat kiragadták a papság kezéből, s a leggazdagabb alapitványok és priorságok jövedelmeit kollegiumaikkal egyesítették. Az ország főtörvényszékei hiába igyekeztek erőszakos kapzsiságoknak gátot vetni. A különben belátásos IV. Henriket egész udvarával együtt Cotton rövid idő alatt annyira vakká tette, hogy a király gyakran mellőzte a törvény rendes útját, s hatalmi szavát latba vetve, mindent megadott a jezsuiták-

nak, amit csak szemök szájok megkivánt. A derék Sully szomorúan nézte a jezsuiták napról napra növekedő befolyását.

Tudták ők jól, hogy a nagy minister határozott ellenségök, s Sully több izben magára vonta a szerzet gyülöletét. A jezsuiták el szerették volna pusztitani azon piramist, mely Guignard jezsuita kivégeztetésének emlékére emeltetett s a népet folyton a szerzet gaztetteire emlékeztette. Sully ellenezte legerélyesebben kivánatukat, de a király végre beleegyezett annak teljesitésébe. Az államtanács éjjel és csendben kivánta a piramist eltávolíttatni, a jezsuiták azonban nappal és nagy komédiával akarták ezt végrehajtatni. „Henrik nem a sötétség, hanem a világosság fejedelme“ kiálltott fel P. Cotton, s e hizelgés hatott. A király elrendelte, hogy a piramis nappal és nagy ünnepélyességgel bontassék le.

E perctől fogva a jezsuiták elhatározták Sullyt megbuktatni, s e célra szövetkeztek az udvar könnyebb fajtáju női személyzetével, mely a szigoru erkölcsü minisztert szintén nem szenvedhette. Pater Cotton magára vette, hogy a királyt bizalmatlanná teendi Sully iránt. E célból rágalmazni kezdte a ministert a királynál, de vádjai csakhamar hamisaknak bizonyulván be, terve hajótörést szenvedett.

A jezsuitáknak rövid idő alatt sikerült Franciaország minden tartományába s jelentékeny városaiba befurakodniok, csak Párisba nem bocsáttattak még be. Már több ízben kisérletet tettek a királynál, hogy engedélyét erre kinyerjék, de a király ismerve a párisi nép hangulatát, nem teljesíté kérésöket. Végre, nehogy éle-

tével fizesse meg vonakodását, 1606-ban megengedte nekik egy pátens által, hogy a clermonti kollegiumot elfoglalhassák, de megtiltotta nekik, hogy iskolát nyissanak s tanitsanak; — természetesen hiába, mert a jezsuiták lassanként ezt a feltételt épen ugy ki tudták játszani, mint a többit. Nem alapithatván Párisban iskolát, házukban először tápintézetet nyitottak nemes ifjak számára, s miután magoknak nem volt szabad benne tanitaniok, világi tanárokat fogadtak belé, sőt az intézet igazgatásával is világit biztak meg, — természetesen titkos jezsuitákat, kik az intézetet csakhamar telivér jezsuita iskolává tették. Ez intézetbe aztán ügynökök segélyével becsalták a legelőkelőbb párisi családok fiait. Mig itt ezeket titkon dressirozták céljaikra, Cotton a királyt annyira behálózta, hogy 1609-ben megengedte nekik theologiai előadások tartását a clermonti kollegiumban.

Itt azonban váratlanul ellenállásra találtak. A párisi egyetem, a tekintélyes régi Sorbonne, már régóta gyanús szemmel nézte a jezsuiták gazdálkodását. Meg akarta őrizni a tudomány szabadságát s tisztaságát a jezsuita tanok mételyétől, s az egyetem fakultásai egyesültek az oppositióra. A theologiai kar elnöke, a hires Richer nagy beszédet tartott ellenök, melyben a többi közt mondá: „A jezsuiták mindenkit s mindent hatalmuk alá akarnak hajtani; hogy ezt elérjék, az egyetlen tanítók akarnak lenni a világon. Kezdet óta álutakon és ármányok segélyével furakodtak be mindenhová s a vakmerő gonoszság egyetlen törvényök. Ha a theologia tanitása nekik megengedtetik, csakhamar magukhoz fogják rántani a tanitást minden más tudományban és

művészetben is.“ A karok erre egyértelmüleg elhatározták, hogy a jezsuiták szándékát minden erejökkel ellenezni, pátenseiknek a parlament általi belajstromozását meggátolni fogják s a királynak előterjesztést tesznek.

A jezsuiták erre, szokásuk ellenére, behuzták a farkukat. Belátták, hogy e dolognak egy királyi rendelettel nem lehet véget vetni, hogy e harc az egyetemmel sokáig fog tartani s nagy mérveket fog ölteni, és — miután Henrik, minden gyöngesége dacára barátja volt a tudomány szabadságának, attól tartottak, hogy e harcban könnyen ők lehetnek a vesztes fél. Elhatározták tehát más végét fogni a dolognak.

Mint láttuk, Henrik csupán félelemből szánta el magát a szerzet visszafogadására, s korával együtt félelme a jezsuitáktól napról napra növekedett. Különféle titkos intések s névtelen levelek, melyek őt egy összeesküvés lételére figyelmeztették, oly izgalomban tartották, hogy egész éjeket álmatlanul töltött, folytonos balsejtelmektől gyötretve. Egész életének célja volt országát nagygyá, népét boldoggá tenni, s a gondolat, hogy a népnek, melynek egész életét áldozta, kebeléből kelhet ki gyilkosa, egészen mélabússá tette. És csakugyan, alig volt Francziaországnak királya, ki jobban megérdemelte volna népe szeretetét s tiszteletét, mint IV. Henrik. Bölcs külpolitika által jó ideig sikerült magát távol tartania az európai zavaroktól, hogy minden erejét kizárólag a belháboruk által sokat zaklatott ország jólétének emelésére fordíthassa. Ő számos visszaélést kiírtott a kormányzatból, alatta a paraszt biztos védelemre talált a földesúr és tartományi helytartók zsar-

noksága ellen, a kereskedés és forgalom előmozdítására utak és csatornák készittettek, ipar- és földmivelés erélyes támogatásban részesültek a kormány által. Henrik főtámasza, e jótékony müködésében, első minisztere Sully volt.

Miután Franciaországot ekként belsejében megerősítette, Henrik ismét a külpolitikára fordítá figyelmét. A habsburgi ház fenyegető túlsúlya ellenébe, mely Austrián s Magyarországon, Német és Spanyolországon s Amerikán uralkodott, egy általános európai államszövetséget igyekezett létrehozni; melynek célja legyen: minden háborúnak elejét venni, az egyes államok közti viszályokat egy minden állam választottaiból álló békesenátus által eldöntetni. E szövetséges államok, — Henrik terve szerint — belső jólétöket kölcsönös támogatás által segítsék elő; a népeknek ne kelljen többé uralkodóik dynasztikus viszályai miatt háboruba menniök, hanem élhessenek békében és jólétben. Az oroszok, — kik még nem tekintettek e korban európai nemzetnek, — és törökök ellen, kik az európai civilizátiót fenyegetik, állíttassék fel egy közös védelmi sereg, mely Európát minden kivülről jövő béketörés ellen biztosítsa. E terv kétségkivül csak ábránd volt; de ily ábrándok csak egy nemes lélekben születhetnek meg.

E szövetség éle az osztrák-spanyol hatalom ellen lett volna irányozva, mely általa kényszeríttetett volna magát a szövetkezett hatalmaknak alávetni s hegemoniáját feladni. Hogy a bécsi és madridi udvarok e terv irányában közönyösek nem maradhattak, az ma-

gától értetődik. Még közelebbről érintette e terv, mely az emberiség boldogítását célozta, a jezsuitákat. Az osztrák-spanyol dynastia ugyanis, vagyis azon hatalom, mely főtámogatója volt a szerzetnek, általa megaláztatott, vagy legalább hatalmi terjeszkedésében korlátoztatott volna. De a IV. Henrik által megkezdeni szándékolt politika, eltekintve ettől is, már magában véve sokkal inkább ellenkezett a jezsuiták szándékaival és céljaival, semhogy minden eszközt alkalmazásba ne vettek volna meghiusítására. A szerzet célja ugyanis, melyre minden törekvései irányozva valának, egy általános keresztyén universális monarchia alapitása volt, melyben a pápa, s általa a jezsuiták uralkodjanak népek és királyok felett, kik a római pápa egyszerű hűbéreseivé váljanak. Ehez járult, hogy a szerzet e korban még élénken kifejezett spanyol nemzeti jelleggel birt. Spanyolok által alapíttatott, s bár más nemzetbeliek is léptek belé feles számmal, a magosabb és befolyásosabb hivatalok benne mégis spanyolokkal valának betöltve. Spanyol kezekben futottak össze mindazon láthatatlan szálak, melyek segélyével az egész társaság egységesen és biztosan vezettetett, s melyek által a szerzet egyes tagjai tudtokon kivül oly tettek elkövetésére és tervek előmozdítására használtattak, melyekről sejtelemmel sem bírtak.

E spanyolok gyülölettel nézték Franciaország hatalmának felvirágzását ; elhatározták tehát Henriket bármily módon ártalmatlanná tenni. Hasznát a franczia királynak már úgysem vehették. IV. Henrik, mióta a trónra került, a jezsuiták gyilkos merényleteitől való

félelemből mind engedékenyebb lett irántuk. A mit ő megadhatott a jezsuitáknak, azt már megkapták; amire azonban még ezenfelül törekedtek, azt jól tudták, hogy tőle többé meg nem nyerhetik, de igenis megnyerhették volna gyönge és bigott feleségétől, Medici Máriától, ha mint özvegy királyné kormányzóságra jut. El tehát a királylyal láb alól!

IV. Henrik több oldalról kapott intéseket és figyelmeztetéseket, óvakodjék az élete ellen készülőben levő összeesküvésektől, midőn Kur- Brandenburg és Pfalz-Neuburgnak akart haddal segítségére menni. Párisból való távolléte idejére nejét Máriát szándékozott a kormányzósággal megbizni, miért is azt 1610. máj. 13-án ünnepélyesen megkoronáztatta. Másnap délután, mielőtt a hadsereghez utaznék, a király kocsin elment beteg ministerét Sullyt meglátogatni, hogy tőle búcsút vegyen.

A király nyitott hintóban ült. Kiséretében volt Epernon herceg s még hat más udvaronc. A testőrök, kik a királyi fogatot rendszerint kisérni szokták, ezúttal elmaradtak, mert Henrik kerülni akart minden feltünést. Délutáni 4 óra tájban ért a kocsi a szűk kovácsutcába — rue de la ferronerie — hol nehány lassan döcögő terhes szekér elzárván a közlekedést, a király fogata kénytelen volt nehány pillanatra megállani.

A király épen kihajolt a kiséretében levő Lavardin marsallhoz, hogy kocsija megállásának okát megkérdje, — a kocsit egy bámész csoport vette ugyanis körül, mely nagy városban oly gyorsan összekerül, — midőn a tömegből egyszerre előre tör egy férfi s nagy kiváncsian bámulva a királyt, észrevétlenül a kocsi közelébe fura-

kodik. A körülállók épen figyelmeztetni akarták viselete módjának illetlenségére, midőn egyszerre villámgyorsasággal felszökik a hátulsó kerékre, egy éles kést ránt ki övéből s azzal kétszer a király mellének szúr. Az első szúrásnál a kés egy bordán megcsúszott, a második azonban épen sziven találta a királyt s Franciaország legnemesebb fejedelme pár pillanat mulva kiadta lelkét. „A tőrszúrást, mely őt megölte, — mond Rotteck — egész Franciaország érezte, s az egész nemzet feljajdult halálán.“

A gyilkos menekülni igyekezett, de a feldühödt nép rávetette magát s megfogta, mielőtt még ideje lett volna a véres kést elvetni magától. Egyelőre a város börtönébe vitetett, honnan harmadnapra a parlament törvényszéke elébe állíttatott. A gyilkos Ravaillac Ferenc 1578-ban Augoulême-ben született; eleinte irnok, majd iskolamester volt községében, s végre adósságok miatt börtönbe került. Itt vallásos rajongásba esett s midőn kiszabadult, Párisba utazása közben a feuillánsok szerzetébe lépett, mely a cistercieknek egy alfaját képezte. Majd kilépett ismét a zárdából s visszatért szülővárosába. A pör ellene oly hanyagul, sőt részrehajlóan vitetett, az ügy oly kevéssé vizsgáltatott meg, hogy a történetirás csak csekély adatokkal rendelkezik e nagyfontosságú gaztett históriájának megirására; s majdnem úgy látszik, mintha attól tartottak volna, hogy az ügy tüzetesb vizsgálata oly személyek bűnrészességét hozhatná napvilágra, kiket a törvényszék nem mert megtámadni.

Ravaillac ugyan állhatatosan tagadta bűn-

társait, de hogy ilyenekkel birt, az kétségtelen a következőkből. Be van bizonyítva, hogy Madridban és Milanóban a király meggyilkoltatásának hire már el volt terjedve, mielőtt a gaztett még végrehajtatott volna. Nyolc nappal a gyilkosság előtt egy futár ment Lüttichen keresztül, s ott elbeszélte, hogy a német uralkodóknak megy hírül vinni Henrik meggyilkoltatását. Montargisban a templom oltárán egy bilét találtatott, melyre az volt írva, hogy egy vakmerő ember nemsokára véget fog vetni a király életének. A poitiersi városbirónak, mely város két napi járásnyira fekszik Páristól, eljárt a szája, s ugyanazon órában, melyben Henrik megöletett, mondá egy játszótársaságban: „A király vagy meg van már halva, vagy épen most hal meg.“ A városbirónak két fia volt a jezsuiták szerzetében, s midőn elfogatott, a börtönben nadrágszíjával megfojtotta magát, mielőtt még vallatás alá vették volna. Két héttel a király halála előtt egy Target nevű párisi lakos, névtelen levelet kapott Seelandból, melyben irták neki, hogy azon tartományban óránkint várják egy nagy fontosságú esemény hírét, mely Franciaországban menne végbe, s hogy minden osztrák uralom alatti tartományokban nappal és éjjel imák tartatnak egy fontos terv szerencsés sikerüléseért. Május 12-kén a királyné komornyikja egy levelet kapott, melynek irója a király halála felett sajnálkozott, mely pedig csak 14-én következett be. Kölnben a spanyolok már május elején beszélték egymás közt, hogy Henrik tőr által fog eltétetni láb alól, s Mastrichban hozzá tették, hogy ez, ha még meg nem történt, rövid idő alatt meg fog történni. Az embruni érsek,

a király első orvosának testvére, azon időben, midőn a király meggyilkoltatott, nehány más főpappal volt együtt s mondá nekik: „Lehetetlen, hogy amint most állnak a dolgok, a királyt valami nagy szerencsétlenség ne érje; s meglehet, hogy ez épen e pillanatban történik, melyben róla beszélünk." Douvayban egy pap a gyilkosság órájában felkiáltott: „E percben gyilkolják meg a világ legnagyobb királyát!" A dieppei kormányzó nővére, ki Picardiában a sz. Pál zárdában apáca volt, apátnőjéhez fordult e szavakkal: „Asszonyom, imádkoztasson a királyért, mert megölik." S nemsokára hozzátette: „Ah, vége van!"

E körülmények világosan bizonyították, hogy Ravaillacnak voltak bűntársai, még pedig az úgynevezett jó katholikusok körében, mert köztök, s mindenek felett azon városokban, hol jezsuita házak valának, volt a király meggyilkoltatásának hire már előre elterjedve. Hogy IV. Henrik egy nagy, talán a királyi palotába is beható katholikus összeesküvésnek esett áldozatul, annak Dujardin Péter testőrkapitány pőrében is világos nyomaira akadunk. E tiszt utazás közben hoszszabb ideig tartózkodott Nápolyban. Ide menekült a kath. liga nehány legnyugtalanabb s legveszedelmesebb tagja Franciaországból, s itt titkos összejövetelekben szőtték gonosz terveiket. E tanácskozásokban egy spanyol jezsuita, Lerma herceg nagybátyja, Pater Alagon elnökölt. A francia szökevények már régóta eszközt kerestek setét terveik végrehajtására, s azt hitték, hogy a kapitányban, ki a nélkül, hogy szándékaikat ismerné, került társaságukba, emberökre ta-

lálták. Pater Alagon magára vállalta, hogy e tekintetben a kapitánynál tapogatódzni fog. Meglátogatta őt. Némely közönyös tárgyak után a társalgás Biron marsallra tért át. A jezsuita, Bironról, ki a spanyol és savoyai követtel összeesküdött volt avégre, hogy Henrik dynastiáját láb alól eltéve Franciaországot a spanyol korona hatalma alá juttassák, s ki, árulása felfedeztetvén, 1600-ban a vérpadon nyerte el megérdemlett büntetését, elragadtatással beszélt, mint a század legnagyobb hőséről; egyszersmind szidta IV. Henriket, mint kinek főszándéka a katholikusokat tönkre tenni.

Dujardin sejtette, hogy a jezsuita szavai mögött valami titkos cél rejlik, tettette tehát magát, mintha teljesen egy véleményen volna vele, hogy a király ellenségeinek nézeteit s terveit közelebbről kiismerhesse. Alagon, megcsalva a tiszt látszólagos beleegyezése által, mind világosabban nyilatkozott. Elmondta Dujardinnek, hogy isten őt szemelte ki a végre, hogy egy nagy szolgálatot tegyen a keresztyénségnek, s biztositá őt, hogy csak tőle függ, ha tekintélyes évdíjon felül még a spanyol monarchiában nagy méltóságokat akar elérni. „Adtam már önnek egy intést, végzé a jezsuita, midőn azon elnyomatásról beszéltem, melynek a katholikusok Henrik uralkodása alatt ki vannak téve. Ha ön elszánja magát őt megölni, én önt a madridi udvar leggazdagabb s legtekintélyesebb nemesévé teszem.“

A kapitánynak nagy fáradságába került eltakarni azon borzalmat, melyet e gyalázatos terv felett érzett. Sikerült azonban magán erőt vennie s azon igérettel

vált el a jezsuitától, hogy meg fogja a dolgot fontolni s néhány nap múlva majd bővebben megbeszélik a dolgot. Dujardin nem tartotta tanácsosnak rögtön a beszélgetés után feladni minden összeköttetést az összeküvőkkel, mert több kém járt szüntelen nyomában, kik minden léptére vigyáztak; s ő bizonyosan el lett volna veszve, ha csak legkevésbé is jelét adja, hogy az összeesküvést nem helyesli.

Dujardin tehát több napon át megjelent a ligisták gyülekezetében, kik mindenképen igyekeztek őt a király-gyilkolás végrehajtására felbuzdítani. Egy napon ebédre hitta őt a kivégzett Biron marsall titkárja, Herbert, kinél számos francia menekülttel találkozott. Itt hallotta, hogy találkozott egy fanatikus rajongó, ki el van keseredve IV. Henrik ellen. Még beszéltek róla, midőn egy borzas hajú, torzonborz szakállú, elvadult kinézésü férfi lépett a szobába, — Ravaillac Ferenc. A társaság barátságosan fogadta őt. Epernon herczeg, — ugyanaz, ki Henriket meggyilkoltatásakor kisérte, s ki gyanúban áll, hogy Verneuil marquisnéval, a király volt kedvesével együtt, a nápolyi összeesküvést vezette, — Epernon herceg küldte volt őt levelekkel a nápolyi alkirályhoz.

Ravaillac belépte után a beszélgetés csakhamar az előbbi modorban ismét folytattatott. A társalgás Henrikről „a zsarnokról“ szólt, s mindnyájan megegyeztek benne, hogy istennek tetsző dolog volna a keresztyénséget ezen üldözőjétől megszabadítani. Ravaillac setét tekintetében vad fanatismus lángja csapott fel. Felugrott és felkiáltott: „Meg fog halni, amint Franciaországba visszatérek, esküszöm reá, kerüljön bár saját

életembe!" — s az istenfélő társaság nem győzött a gazembernek eléggé gratulálni határozatához.

Dujardin borzadva látta, mily gonosztevők közé került. Igyekezett tehát lehető gyorsan megszökni, de minden oldalról körül levén véve ligista kémekkel, csak hosszabb idő múlva s több meghiúsult kisérlet után sikerült Nápolyból menekülnie.

Midőn Franciaország földére tette lábát, a véres tett a rue de la Ferronerie-ben már el volt követve. Dujardin e hir hallatára sietteté útját Páris felé, de útközben bérlett banditák által megtámadtatott s több késszúrást kapott mellébe. Nehéz sebekkel terhelten börtönre vettetett, — senki sem tudta miért, s ott sebeiben csakhamar meghalt. Sorsa azonban nem az egyetlen példa arra, mily kevéssé sietett a francia igazságszolgáltatás Ravaillac büntársait felfedezni, sőt miként igyekezett minden veszedelmessé válható tanút ártalmatlanná tenni. A történelem, e megvesztegethetlen és igazságos birája az embereknek, egy még eclatansabb esetet jegyzett fel, mely azonkivül még világosan bizonyítja, hogy a jezsuitáknak részök volt e gaztettben, vagy legalább annak előkészítésében.

V e r n e u i l marquisné egyik komornájának, C o m a n asszonynak, mint mondá, bizonyítékok voltak a kezében arra nézve, hogy a marquisné, boszúból a felett, hogy Henrik által elhagyatott, Epernon herceggel, kit a király után kedvesévé fogadott, elhatározta, hogy Henriknek meg kell halnia. Ravaillac állitólag maga mondta vad fanatismusában Comannénak, hogy fontos megbizatásai vannak a hercegtől s hogy a királyt meg fogja ölni. Co-

manné több ízben megkisérté a királyt vagy királynét e tervről értesíteni, de alárendelt állásánál fogva nem volt azon helyzetben, hogy tanúk nélkül beszélhessen velök. Több udvari emberhez fordult tehát, s rájok bízta a borzasztó titkot azon reményben, hogy el fogják juttatni a királyhoz. De ezek vagy megnyugtatni igyekeztek őt, vagy kinevették s nem akarták elhinni híreit.

Végre, nem levén többé nyugta, elhatározta, hogy a király gyóntató-atyjának, pater Cottonnak fel fog mindent fedezni, s általa inteni meg a királyt. A jezsuiták collégiumába ment tehát, de a király gyóntatóját nem találván otthon, a társaság prokurátorával kivánt beszélni. Bebocsáttatván, felfedezte előtte mily veszélyben forog a király élete s könyörgött neki, kövessen el mindent a király megmentésére. A jezsuita első pillanatban megdöbbent, midőn egy komornát a borzasztó titokba beavatva látott, de csakhamar erőt vett magán s szemét jámborul égnek fordítván, mondá neki: „Kedves gyermekem, ez igen nehéz dolog, melyben mindenekelőtt istenhez kell fordulnom tanácsért. Különben tanácslom, hogy senki mással a dolgot ne tudassa, különben könnyen az lehetne a vége, hogy önt becsukják.“

E tanács jóakarattal adatott, de a jezsuita mégis nem igen bizott benne, hogy Comanné azt követni s a titkot megőrizni fogja, mert az asszony már nehány nappal utóbb a Bastilleba csukatott. A börtön néma falainak a szegény asszony minden veszedelem nélkül elmondhatta titkát.

Mindezen körülményekből megcáfolhatlanul következik, hogy IV. Henrik erőszakos halála egy nagy

kiterjedésű titkos összeesküvés műve volt, melyben a legkülönfélébb elemek a jezsuiták vezetése és moráljok fedezete alatt nyujtottak kezet egymásnak.

Ravaillac állhatatosan amellett maradt, hogy nincsenek bűntársai, és meglehet, hogy hitte is, vagyis nem tudta, hogy csak egy láthatatlan hatalomnak eszköze. A vallatás bebizonyítá, hogy meglepően jártas azon jezsuita könyvekben, melyek a királygyilkolás jogosságát védik, a mi annál feltűnőbb, mert semmi más theologiai és erkölcstani könyvet nem ismert. Egy viszontagságos élet balságai által felizgatott s kicsapongásra hajlandóvá lett fantáziája ekként a kárhozatos könyvek olvasása által annyira feltüzeltetett, hogy végre csak egy gondolat élt lelkében: Henrik meggyilkolásának ádáz gondolata.

De, kérdjük, ki itt a bűnös? A beszámítás alá nem eshető, tévútra vezetett fantasta, vagy azok, kik az őrjöngőnek a kést markába adták, midőn elhitették vele, hogy istennek tetsző dolog az oly bűn, melyet az emberiség örök utálatával megbélyegez?

Említettük, hogy a vizsgálat Ravaillac ellen felületesen vezettetett. Úgy látszott, hogy féltek, miszerint felfedezésekre találna vezetni, s a törvényszék első elnöke bizalmas baráti körben több ízben kijelentette, hogy az ügy jelen helyzetében és „fensőbb utasitás folytán“ lehetetlen mélyebben a dologba hatolnia.

A jezsuiták különben gondoskodtak róla, nehogy Ravaillac valahogy kijózanodjék mámorából s elmélkedni kezdjen tettének indokai és szándékának genesise felett, s ennek folytán rájok nézve kellemetlen vallomá-

sokat tegyen. A király gyóntatója, Cotton naponként meglátogatta börtönében és telebeszélte a fejét. Még mások jelenlétében is több ízben lelkére kötötte: „Kedves barátom, óvakodjál nagyon, nehogy ártatlan és becsületes embereket, vagy épen jó katholikusokat vádolj."

Még sajátságosabb szerepet játszott ez ügyben Aubigny jezsuita páter. Neki Ravaillac, mint maga bevallá, gyónásközben elmondta véres szándékát. Aubigny e vallomás nyomán kérdőre vonatott, hogy miért nem intette a királyt, amit pedig még a gyónás pecsétjének megsértése nélkül is megtehetett volna. S valjon mit mondott a tiszteletreméltó jezsuita? Kezdetben nem is akarta ismerni a szerencsétlen Ravaillacot, de midőn ez vallomását határozottan ismételte s a páternek arcába vágta hazugságát, Aubigny biztosítá a törvényszéket: „isten azon különös kegyelemben részesített engem, hogy a mint a gyóntatószékből kilépek, rögtön elfelejtem mindazt, amit benne hallottam." És e jámbor szemforgatással kisért, ép oly gaz mint nevetséges mentség elég volt arra, hogy Aubigny szabadon bocsáttassék, a helyett, hogy mint bűnrészes elvegye érdemlett büntetését.

A jezsuita irók igen természetesen kereken megtagadnak minden részvételt Henrik meggyilkolásában. És szemtelenségök nem lep meg többé senkit, annyiszor látta már a világ, mily mesterileg tudják a történetet meghamisítani.

Ravaillac halálra itéltetett. Óriási néptömeg gyült a vesztőhelyre, s hogy mennyire sajnálta a nép elvesz-

tett királyát, ékesszólóan hirdette a düh és elkeseredés azon kitörése, melylyel a gyilkost fogadta. Az őrök alig bírták visszatartóztatni a népet, mely a gonosztevőt szét akarta tépni. Midőn a kiséretében levő papság hangos imát kezdett mondani lelkeért, a nép kiáltása elnyomta szavát. A nép nem akarta tűrni, hogy annak lelkeért imádkozzanak, ki őt szeretett királyától megfosztá. E látvány végre magához térítette a gyilkost őrjöngéséből, mely még a börtönben sem hagyta el, s végperceiben gyóntatójához fordulva mondá:

„Ha valaha gondoltam volna reá, hogy azt fogom látni, amit most látok, ha tudtam volna, hogy a nép annyira szereti a királyt, sohsem követtem volna el azon tettet, mely most ide hozott, s melyet lelkem mélyéből megbánok. De nekem mindig azt mondták, és mindig hittem, hogy a király megölése által roppant örömet fogok okozni a népnek s hogy ez hálás lesz érette.“

Emlékezetre méltó vallomás egy gonosztevő ajkáról a halál előtti pillanatban, mely vakító világot vet azok bűnrészességére, kik elhitették vele, hogy a király meggyilkolása istennek kedves és a népre nézve örvendetes cselekedet leend!

IX. Fejezet.

(A jezsuiták Olaszországban. — Németalföldön. — Orániai Vilmos meggyilkoltatása. — Gyilkossági kisérlet fia ellen. — Kiüzetések.)

Olaszországban kevesebb nehézséggel kellett a jezsuitáknak küzdeniök mint egyebütt, mert a pápai szék erős támaszt látott bennök a maga számára s mindenkép protegálta a szerzetet, mely nagy elkeseredéssel inditotta meg az írtó háborút a reformátió ellen. E szellemi forradalom leküzdésére első sorban erkölcsi, szellemi fegyverekre volt szükség. Olaszország tudatlan s közönyös papsága, mely csak a nyers erőszakhoz s az inquisitió fegyvereihez volt szoktatva, ilyenekkel nem rendelkezett, s a praelatusok szivesen befogadták megyéikbe a jezsuitákat, hogy ők magok nyugton élhessenek, nem törődve vele, ha a szerzet a világi papság rovására gazdagodik is fel.

A társaság jól tudta, hogy akié az ifjuság, azé a jövő, s Olaszországban is első sorban az iskolákra vetette magát, nem mulasztván el azonban az úgynevezett eretnekek ellen prédikálni és iratáikat elégetni. De épen ezen ága tevékenységöknek költötte fel ellenök az első gyanút. IV. Pius egy seminariumot készült alakítani fiatal klerikusok kiképzésére, s a jezsuiták, amint a szán-

déknak neszét vették, előtérbe tolakodtak, s minden áron kezökbe igyekeztek keríteni az intézet vezetését, jól tudván, hogy a papság egy része ellenséges szemmel nézi őket. Ez ki is világlott csakhamar, s volt rá ok. Számos pap panaszlevelet intézett a pápához, melyben elmondták, hogy már senki sem szenteltetik pappá s nem juthat egyházi hivatalba, mielőtt a jezsuiták által meg nem vizsgáltatik; s figyelmeztették a pápát, hogy nem illő, sőt a római papságra nézve sértő dolog hogy a fiatal papok kiképzése idegenekre bizatik, s hogy tartani lehet tőle, miszerint e szerzet az egyház hátrányára, a legtehetségesebb tanítványokat önmagának fog igyekezni megnyerni.

Ez irat elveszett, s tudtunkkal csak Sacchin idéz belőle egyes részeket, természetesen hozzátéve, hogy az tele van irigységgel és féltékenységgel. Kétségkivül nyomatékos dolgoknak kellett benne felhozva lenniök, különben Pius, ki oly hő pártfogója volt a jezsuitáknak, nem ingattatta volna meg magát általa szándékában. Magát a pápa gyóntatóját, Ribera jezsuitát a természetelleni bűnnel vádolták s a milanoi érsekről, Borromeo Károly bibornokról kiki tudta, miszerint annyira behálóztatta magát a jezsuiták által, hogy kevés híján maga is azzá lett. Szörnyen pártfogolta és gazdagította a szerzetet, amiért a többi papok annyira meggyülölték, hogy egy Farina nevü kispap a humiliátusoknak szerzetétől egyszer rálőtt, mialatt Károly az oltár előtt imádkozott.

A pápát az említett irat annyira felbőszítette, hogy Laineznek és Riberának minden közlekedést a bi-

bornokkal megtiltott. A panaszok mindenfelől ömlöttek Rómába s Lainez annyira megijedt, hogy már egyszer megpróbált fegyveréhez, az önmegalázás szinleléséhez folyamodott. Mindenfelé vezeklő napokat rendelt el a szerzetért, ő maga nyilvánosan énekelt és imádkozott a collégiumokban, böjtölt és korbácsolta magát. Nem volt csudálható, hogy a tudatlan tömeg a komédia által megcsalatta magát, de a keresztyénség csalhatatatlan fejének már több esze lehetett volna. Piusnak azonban nem volt, s ismét kibékült a jezsuitákkal, őket egy csomó főpap és bibornok kiséretében professházukban személyesen meglátogatta, hol a jezsuiták tizenhat nyelven írt üdvözlő versekkel fogadták s hiú lelkét áradozó dicsőitésekbe fulasztották.

E léha lármával szemben egy cimzetes püspök lépett fel ellenök a római papság nevében. Két iratban a Jézus-társaságát elnevezte pokoli és elátkozott sektának, mely nemcsak mások fiait, leányait, feleségét s vagyonát kezébe keríteni iparkodik, hanem az összes papságnak romlására törekszik, amit ő kész tanúkkal bebizonyitani. E két iratot a jezsuitáknak sikerült megsemmisíteniök, úgy, hogy ma már egy példány sincs közőlök a világban, s létezésökről csak Sacchin könyvéből értesülünk, ki azt természetesen hazugságokkal teljes pamphletnek nevezi.

Lainez generálisnak e küzdelem élete végső napjait keseríté el. A tridenti zsinatról visszatérte óta folyton betegeskedett, mig végre 1565. jan. 19-én meghalt. A pápa sajnálta, mint hatalmának fanatikus terjesztőjét. Lainez raffinirozott, ügyes csaló volt, mes-

ter az ármányban és tettetésben. A jezsuita írók szentet csinálnak belőle, pedig csak szenteskedő volt. Loyola halála után tanusitott magaviselete, gőgös fellépése, ügyes maneuvrirozása a választás vezetésében, utóbb pedig kormányzatának tényleges eredményei bizonyítják, hogy nem közönséges tehetségű s teljesen alkalmas ember volt oly társulat vezetésére, melynek célja: az egész világra kiterjeszkedve, a hatalmat mindenütt a maga kezébe ragadni. Mindenesetre meszsze fölötte áll tehetség dolgában Loyolának, s őt kell a jezsuitarend szellemi megalapitójának tekintenünk.

Halála után egy korlátolt tehetsegű emberre esett a választás. B o r g i a F e r e n c, spanyol grand, Gandia hercege, Katalonia alkirálya, egy születés, társadalmi állás, gazdagság és tudatlanság által kitünő férfiú lett utóda. Borgiát, ámbár felesége s több gyermeke volt, Loyola 1547-ben felvette a szerzetbe, de nem kötötte le külsőleg, úgy hogy Borgia még több éven át mint világi ember és államférfi szerepelt és csalta a világot, ámbár a szerzetnek már tagja volt. V. Károly császár, ki nem volt oly nagy pártfogója a szerzetnek, mint némelyek gondolják, roszalta e lépést. Élte végnapjaiban ugyan maga is baráttá lett, sőt végrendelete végrehajtását Borgiára bízta, de a Jézus-társaságnak, mely gazdag adományt várt tőle, nagy boszankodására egy garast sem hagyott.

A Jézus-társaság vezérletében kezdetben az eszelős bolondok raffinírt gonosztevőkkel váltották fel egymást. Loyola után Lainez következett, ez után pedig Borgia, ki ép oly tébolyodott askéta volt, mint Loyola,

kitől csupán az undorodásig menő félig igaz, félig tettetett hunyászkodási képessége által különbözik. Székfoglaló beszédében a többi közt ezeket mondá: „Azon kegyelmet kérem tőletek legtiszteletreméltóbb atyák, hogy úgy bánjatok velem, amint a parasztok és szamár-hajcsárok teherhordó állataikkal bánnak. Ezek ugyanis nemcsak hogy megterhelik állataikat, hanem vezetik is, és ha megbotlanak, felkelni segítik. Ha lusták, megverik s ha elesnek, felemelik. Én a ti teherhordó állatotok vagyok, ti raktátok meg hátamat. Bánjatok velem tehát épen úgy, a hogyan ezen állattal bánni szoktak, hogy majdan felkiálthassak: Lássátok, én vagyok a ti társaságtokban a teherhordó szamár, de legalább megvan az a vigasztalásom, hogy örökké köztetek lehetek."

Hogy a jezsuiták ily korlátolt eszű embert állítottak oly szerzet élére, mely oly nagyralátó terveken működött, oka csak az vala, hogy Borgia társadalmi helyzetéből nagy hasznot véltek húzhatni. Különben a társulat egész gépezete már kellőleg be volt rendezve, a rugók és kerekek mozgásban voltak, a gép már javában működött, s hogy meg ne akadjon, arról volt nehány tehetséges embere a társaságnak, a ki gondoskodjék. A minden tartományban elhelyezett assistensek és provincialisok képesek voltak az egész szervezet menetét egy képtelen generális kormánya alatt fentartani.

Borgia Ferenc alapját vetette a szerzet úgynevezett újoncügyének, javitotta a missio ügyet s a tanítást s a francia, spanyol és portugál királyokat felszólította, támadják meg teljes erejökkel a törököt. De a keresztyén uralkodóknak nem volt érkezésök a félhold ellen hada-

kozni, annyira el valának foglalva saját országaikban, hol résen kellett lenni, hogy rögtön nyakát lehessen szegni minden szabadabb gondolatnak, s elnyomni minden törekvést az igazság után. E mindenekfelett „keresztyén“ fejedelmek élén II. Fülöp állt, ki midőn egy hajótörésből szerencsésen megmenekült, nem tudott istennek méltóbb hálaáldozatot hozni, mint azt, hogy az inquisitio minden börtöneit megnyitotta, s a bennök tespedő eretnekeket egyszerre — égette meg.

Fülöp világuralomra törekedett, s mint a jezsuitáknak, úgy neki is benn volt a keze minden összeesküvésben, mely e korban koronás fők ellen intéztetett. A francia liga polgárháborúit, melyek Fülöp érdekében vérrel áztatták Franciaországot, már láttuk fentebb. Még cifrábban mentek a dolgok e katholikus szörnyeteg saját birodalmában.

E lapok keretén túlterjed, részletesen elmondani Németalföld történetét e korban. Ismeri mindenki azon gyalázatos, vérszopó rendszert, melylyel Fülöp s helytartója Alba herceg Németalföld népét végre arra kényszerítették, hogy fegyveres felkelésben küzdje ki szabadságát egy gaz király zsarnoki kormányától. A jezsuitáknak jelentékeny részök volt azon gazdálkodásban, mely II. Fülöp nevét örök undor tárgyává teszi a históriában. Ők Spanyolországban, hol hatalmuk főszéke vala, úgy mint Németalföldön, hol általános gyülőlet tárgya valának, minden eszközzel a spanyol zsarnokság terjesztésén dolgoztak. A még akkor kevés kivétellel katholikus nép kebelében előharcosai, kémjei voltak az idegen absolutismusnak. Kollégiumjaik pincéi tele vol-

tak fegyverrel s puskaporral, melyet a haza ellenségei, a spanyolok számára gyüjtöttek. Midőn a rendek, hogy a nép hüsége s kitartása iránt az országot biztosítsák, e célra egy esküformulát készítettek, azt minden világi és minden pap letette a ferenciek és jezsuiták kivételével. Az elsőknek még elnézték a dolgot, de a jezsuiták békezavaró természetét a világ már eléggé ismerte. Antwerpenben a nép agyon akarta őket verni s a tanács nem tehetett egyebet, mint hogy az életökben fenyegetett jezsuitákat hajóra rakatta és Antwerpenből örökre kitiltotta. Melunbe mentek, de midőn a közönség itt megtudta, miért űzettek el Antwerpenből, nem eresztette be őket a városba. Igy jártak Doornikban, Brüggeben s egyebütt is. Utrechtben azon hazaáruló terven dolgoztak, hogy a várost kezére játszák az ellenségnek, minek folytán rektoruk Bodden János, prokurátorjuk Posmann Gerard és koadjutorjuk Nötin Fülöp a törvényszék itélete alapján lefejeztettek.

Nem fanatizált csőcselék, hanem tudományos, részrehajlatlan birák dekretálták kiüzetésöket. És sorsukat megérdemelték, mert magok mondják: „Az eretnekek természetesen azt állítják, hogy csak hasonlót hasonlóval, üldözést üldözéssel viszonoznak. És nem tagadjuk, makacsul küzdöttünk ellenök a kath. hit fenntartása érdekében, és meg kell vallanunk, hogy eretneknek tőlünk nyugta nem lehet. Amíg van bennünk lehellet, nem fogunk megszünni a katholikus nyáj védelmében e farkasok ellen ugatni; de hogy katholikusok is bántalmaztak bennünket, az annál-

inkább bánt, mert ezáltal az eretnekek gyülölete is nyer fontosságában.“

Még gyülöltebbé lettek Németalföldön a nép azon alapos meggyőződése folytán, mely szerint tevékeny részt vettek az ország bálványának, a szeretett orániai hercegnek élete ellen intézett összeesküvésekben. Már 1582-ben Jaurigni János, egy fiatal spanyol, rálőtt a hercegre, de csak könnyü sebet ejtett rajta, melyből felgyógyult. A tettest egy őr a helyszínén leszúrta, s nem találtak zsebében egyebet egy jezsuita kalendáriomnál, és egy rajongó imákkal s mondásokkal teleírt irótáblánál. Felderíttetett, hogy e tettre egy tönkrement spanyol kereskedő s a gyóntatószékben egy barát buzdították fel. Jaurigni teste közszemlére kitétetett. Egy napon eltünt s a nép azzal vádolta a jezsuitákat, hogy a hullát ellopták és ereklyeként őrzik kollégiumjokban, ami ha nem volt is igaz, mutatja mily véleménynyel volt a közönség a jezsuitákról.

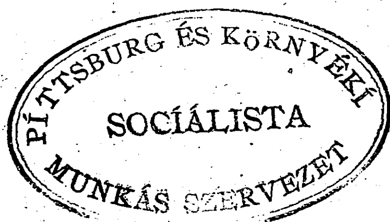
Orániai Vilmos azonban végre is a jezsuitáknak esett áldozatul. Gerard Boldizsár által 1586-ban pisztolylövés által meggyilkoltatott. A gyilkos megvallotta a törvényszék előtt, hogy már két év óta bajlódott a gyilkolási tervvel, hogy Trierben egy jezsuita előtt felfedezte szándékát, ki őt megdicsérte érte, sőt azon esetre, ha ez alkalommal elveszne, vértanúi koronát igért neki a más világon. Később még három jezsuitával s egy mezítlábos baráttal tanácskozott a dologról, kik mindannyian biztatták, áldást adtak rá

s megigérték, hogy ha szándékát végrehajtja, imájokban mindig különösen meg fognak róla emlékezni.

A gyilkosok, a spanyolok és jezsuiták célja az volt, hogy az orániai családot az ország kormányából kitúrják, ami azonban nem sikerült, mert a rendek Vilmos halála után fiát, Móric nassaui grófot választották fejökké. A nemes ellenfél tehát folytatta orgyilkolási kisérleteit. Egy szegény leideni kádár, Panne Péter épen azon percben fogatott el, midőn Móricot meggyilkolni akarta, s azt vallotta, hogy Duvayban volt a jezsuiták provinciálisánál, ki örök mennyei üdvösségen kivül még e földi életben tekintélyes nyugdíjat és zsiros hivatalt igért neki azon esetre, ha sikerül Móric grófot megölnie, ami szerfelett szent és érdemdús cselekedet volna, miután ez ember az eretnekek pártolása által annyi ezer és ezer embert csábít örök kárhozatba. Ez istenfélő tanácscsal ellátván őt a jezsuita, még megáldoztatta, aztán útnak eresztette Leidenben két álruhába öltözött jezsuita felkereste őt s óvatosságra intette. Tőlök kapta azon négyélű tőrt is, melyet elfogatásakor magától eldobni megkísértett.

A köztársaság egyesült rendei ez évben falragaszok által a jezsuitákat egy, úgy a fejedelmek életére, mint az államok nyugalmára nézve veszélyes felekezetnek nyilvánították. Az ország minden tartományából elüzettek. s mindenkinek szigorúan megtiltatott bármely ürügy alatt külföldi jezsuita iskolát látogatni. A kiutasitottak minduntalan megkisértették magokat ismét becsempészni, s a kitiltó rendeletet ennek folytán többször kellett ismételni. Harlingenben 1616-ban egy

álöltözetbe bújt jezsuitát fogtak el, s papírjai közt bizonyitékokat találtak arra nézve, hogy több jezsuita mint kém és titkos emissárius küldetett Németalföldre, azon utasítással, hogy minden lehető módon igyekezzenek Róma hatalmát terjeszteni. Utasításul volt nekik adva, hogy mindenekfelett hatalmas és tekintélyes embereket, főkép kormánytagokat igyekezzenek megnyerni. E papirokból kitünt, hogy a jezsuiták Németalföldet kerületekre osztották, melyek mindenikében egy álruhába bújt jezsuita lappangott. Volt egy közös, szintén álruhában járó főnökük, kihez terhes körülmények közt tanácsért fordulniok kellett, s ki felváltva Leidenben és Utrechtben tartózkodott. Ez időben, midőn e felfedezés történt, Pater Tempelius volt a titkos banda főnöke. Ez ügynökök azonfelül pénzt is gyüjtöttek terveik előmozdítására. Mindez világosan bizonyítá, mily nehéz oly társulat ellen küzdeni, mely a vallás érdekének palástja alatt privilegiumot kapott minden becstelenségre — ad majorem Dei gloriam!

AZ ELSŐ KÖTET

TARTALMA.

Weber Gyula: a „Demokritos“ szerzője nyomán, a legujabb korig kidolgozva „A pápaság története.“ 11. kötet. Ára 8 frt 80 kr. Napjainkban, midőn a pápaság annyi beszéd tárgyává teszi magát, nagy érdekkel bir ez a könyv minden mívelt emberre nézve. Hogy ez a mű szabadelvű, felvilágosító modorban van irva, azért kezeskedik a szerzőnek, „Democritos“ irójának neve. Ezentúl azt jegyezzük meg, hogy ez a mű kezdettől a legújabb korig közölvén a pápák történetét, soha sem avul el s veszti el érdekét, tehát egy könyvtárból sem kellene hiányoznia.

Az iránytű vagy: **Kereszténység az atheismusban.** Ára 1 frt 20 kr. (E mű egyfelül a Krisztusi kereszténység, másfelül a büchneri anyagelvies irány szempontjából vizsgálja a vallási s jogi intézményeket, békés fejlesztést ajánl mind a vallás mind a jog terén, amennyiben a legszabadelvűbb reformokat a meglevő alap szétrombolása nélkül kivánja létesíteni. Az államok emelkedése, virágzása s hanyatlása okait a vagyoni intézményekben keresi. E végből élesen megtámadja a pénzkereskedést, mint a társadalmi bajoknak szerinte igazságszerű okát, annak közvagyonná tételét sürgeti, melynek alapjául a papi javak szolgálnának. Szerző egyetemes, világpolgári szempontra emelkedik, a nélkül, hogy megszűnne hazafi lenni, sőt a valódi világpolgárságot a valódi hazafiságban keresi. E műről a hazai sajtó több oldalról elismerte, hogy mély gondolkozással s „színdús“ irálylyal van írva, mindamellett egyszerű, érthető, kellemes és tanulságos olvasmányt nyút.)

Toldy István: „Az egyházreformról.“ 3. kiadás. Ára 1 frt 20 kr. (E jeles mű már harmadik kiadást ért, részletesen foglalkozik az egyházi kérdéssel s papi javak világiasításával.)

Volum

lume 2

A

JEZSUITÁK

TÖRTÉNETE.

MÁSODIK KÖTET.

A

JEZSUITÁK

TÖRTÉNETE.

A LEGJOBB ÚJ ÍRÓK SZERINT KIDOLGOZTA

BOCSKAY BRUTUS.

MÁSODIK KÖTET.

LIPCSE,

KÖHLER K. F.

1873.

Kecskeméten, 1873. Nyom. Szilády Károly fiánál.

X. Fejezet.

(A jezsuiták tönkreteszik Portugalt. — A szerzet „titkos utasitásai.“ — Jezsuita börtönök. — Kisérlet a rend reformálására.)

Portugal III. János alatt ért virágzása tetőpontjára, ki 1521-ben lépett a trónra. Az új világ felfedezése a gazdagság új forrásait nyitá meg az ország számára, de egyszersmind hozzájárult romlásához. Nem álmodott kincsek özönlöttek át a tengeren, s ez kalandossá, pazarlóvá tette s végre elpuhitotta a népet. De azért az ország még sokáig fentarthatta volna magát a hatalom egyszer elért fokán, ha szerencsétlen királya nem veszi a jezsuitákat hallatlan módon pártfogásába. Ezek vad türelmetlenségök s a babona terjesztése által oly végletekre szították a vallási fanatismust, hogy az inquisitió még a spanyolnál is borzasztóbb módon terrorizálhatta Portugalt.

III. János 1557-ben meghalván, unokája S e b e s t y é n követte a trónon, ki csak három éves levén, helyette nagyanyja Katalin vitte a kormányt. Midőn ez 1562-ben a politikától visszavonult, a kiskorú uralkodó nevelője nagybátyja lett, H e n r i k bibornok, Braga, Evora és Lissabon érseke, és nagyinquisitor, ki a pap-

ság érdekét minden másnak fölébe helyezte, és minden percben kész volt a nép és ország javát a papságénak feláldozni. Oldala mellett álltak s nézeteit mindenben oszták Gonsalva da Camera és Henriquez Leon jezsuiták. Tehetséges emberek valának, de egyetlen gondjuk volt a királyi gyermeket egészen a papság s főkép saját szerzetök érdekéhez képest nevelni. Ez okból mindenekelőtt képzeletére igyekeztek hatni, s rávették azon kalandos tervre, hogy igyekezzék Krisztus és Portugal zászlóját az aequatoron feltűzni. Azon tudat azonban, hogy a jövő uralkodó egészen kezökben van s hogy belőle eszközt és játékszert faraghatnak magoknak, oly gőgösökké s elbizakodottakká tette a jámbor atyákat, hogy magukviseletével úgy a népet, mint a nemességet magok ellen ingerelték. Katalin királyné, ki már kezdetben is ellenezte, bár hiába, hogy a fiatal herceg jezsuita nevelők kezébe adassék s ki törekvéseiken keresztül látott, végre fellépett ellenök. A jámbor atyák egyszerre azzal kezdtek izgátni mindenfelé, hogy szégyenletes dolog asszony által kormányoztatni, midőn annyi jeles férfi él az országban; aztán körülvették Henrik bíbornokot, fejtegették előtte, mily alapos igényekkel bir a trónra s mennyire illenék kezébe a királyi pálca. Henrik rá is ment a lépre s a kormánybot után nyúlt, nem gondolván meg, hogy csak vak eszközként szerepel nehány nagyravágyó jezsuita kezében. Katalin királyné végre megúnta, hogy szüntelen aljas ármányok ellen legyen kénytelen küzdeni s 1562-ben kijelentette az ország rendeinek, hogy a gyámságot Don Henrik bíbornok infans kezébe leteszi.

Sebestyén 14 éves korában mentetett fel a gyámság alól. Koronázása napján az ország tiszteletreméltó ministere Manezes Elek komoly szavakat intézett hozzá, óvta az emberek bizonyos fajától, mely saját önzése és hatalma érdekeit helyezi mindenek fölé. „Ez emberek, mondá, a fejedelmek minden szenvedélyének hízelegnek, hogy azon belátásra hozzák őket, miszerint azon idő, melyben becsületes férfiak felügyelete és vezérlete alatt álltak, egy elviselhetlen kényszer és megszégyenítő lealáztatás ideje volt. Hogy egy ily módon félrevezetett fejedelem kegyét megnyerhessék, minden szeszélyét dicsőitéseikkel fogják elhalmozni. E veszélyes hizelgők mitsem fognak elmulasztani, ami magán érdekeiket elősegítheti. A fejedelem figyelmét birodalma ügyeiről észrevétlenül elvonva, mindinkább saját társaságuk ügyeire fogják fordítani és sikerülni fog nekik az állam jólétét és hatalmát azon mértékben gyöngíteni, amelyben önmaguk gazdagságban és erőben fölibe emelkednek.“ Ez igaz és bátor szavakért a tiszteletreméltó aggastyán utóbb megbűnhödött.

A jezsuiták a királyt nagyanyjától mindinkább elidegenitették, úgy hogy ez lábbal taposta azon tiszteletet, melylyel neki tartozott, s minél jobban beleszeretett a jezsuitákba, annál sértőbb lett viselete nagyanyja iránt. Midőn e barátok gőgje kiállhatatlanná kezdett lenni, Katalin királyné megírta Borgia Ferenc generálisnak, hogy az állam nehány jezsuita fondorkodása folytán napról napra nagyobb zavarokba sülyed; emlékeztette őt azon jótéteményekre, melyekben a társaságot részesítette, s megigérte, hogy kész azokat megkétszerezni, ha a jezsuiták

magokba térnek s meggyőződnek róla, mily veszélybe döntik az államot sőt saját rendjöket is. Minden ellene irányzott bántalom okának Gonsalva da Camerát mondja, ki mint tanító és gyóntató a királyt elcsábítja. Kérdi, ha valjon isten szolgálata és dicsősége megkivánják-e, hogy nehány jezsuita a királyt rabszolgájának tekintse, s az államon, mint magán birtokon uralkodjék. Végül kéri Borgiát, hívja vissza a jezsuitákat az országból, de el ne árulja, hogy e kérelmet ő intézte hozzá.

Borgia Ferenc generális azonban, kinek fiát Jánost használta a királyné közvetítőül, a szerzetre nézve előnyösebbnek találta Portugal és Katalin bajain nem segíteni. Teljesen meg volt elégedve övéi gazdálkodásával s Gonsalva da Camerát minden jezsuita történetiró elhalmozza hazug dicséreteivel.

A jezsuiták folytatták Portugalban megkezdett munkájokat. Azon ministereket, kik szellemök vagy erélyök folytán veszélyeseknek látszottak rájok nézve, egymásután kitúrták hivatalaikból s helyöket saját teremtményeikkel töltötték meg, nagy hasznára a szerzetnek, nagy romlására az országnak. Hogy még jobban megfészkelhessék magokat, a coimbrai egyetem tanárait eretnekséggel vádolták, s többen ezek közől az inquisitió kezeibe vándoroltak, mint a jeles Buchanan György is, ki úgy hazájának, mint a coimbrai egyetemnek, melybe III. János hítta meg, fődíszére vált. Alig sikerült a jezsuitáknak eltávolítani az élesebb látású és becsületes embereket, munkába vették a nép rendszeres butítását, tudomány helyett babonát terjesztettek, s annyira vitték, hogy midőn 1569-ben a pestis pusztított Lissa-

bonban, a nép azzal igyekezett erőt venni a ragályon, hogy ajándékokkal halmozta el a jezsuitákat, kik megigérték, hogy a pestist agyon fogják imádkozni, amit meg is tettek, mert, mint tudjuk, a lissaboni dögvész csakugyan meg is szünt.

E gazdálkodás sok embert tett elégedetlenné, és voltak akik szerettek volna is felszólalni, de szavuk nem bocsáttatott a királyhoz, kit a jezsuiták folytonos mulatságokkal vettek körül s utazni vittek a tartományokba nehogy a fővárosban uralkodó forrongást észrevegye. A nagyok egy része s Katalin királyné Sebestyént Valois Margittal, IX. Károly nővérével akarták összeházasítani. De Margit sokkal eszesebb nő volt, semhogy a jezsuiták rá biztosan számíthattak volna, s azon felül Gonsalva mély ellenszenvet csepegtetett a fiatal királyba az összes nőnem iránt. Kikeltek tehát Margit ellen s egy osztrák hercegnőt ajánltak a királynak, jól tudván, hogy a Habsburgháztól kosarat fog kapni. Különben ezúttal oly esetlenül szőtték ármányaikat, hogy Maggio Lőrinc osztrák jezsuita provinciális Borgiának írta: „Itt kiki tudja, hogy a király sok bolondot követ el, hogy a jezsuitákat azzal vádolják, hogy őt is jezsuitává akarják tenni s hogy ez okból gátolják meg házasságát a francia király testvérével.“

Hogy a zavart még inkább növeljék, a jezsuiták a fiatal király fantastikus kalandvágyát minden módon táplálták, s mindig azt fejtegették előtte, mily nagy igazságtalanságot követett el nagyapja. Jánosnak ugyanis elég esze volt belátni, hogy kis országa az uj világban nyert tartományait képtelen lesz állandóan megtartani, s

e hódítások nagyobb részéről lemondott. Gyóntatója Rodriguez, kinek a dolog sehogy sem volt inyére, isten haragjával s helytartójának átkával fenyegette őt s a babonás öreg csakugyan nagy aggodalmak közt adta ki lelkét. Most a jezsuiták azt hazudták unokájának, hogy a mórokkal kötött egyesség isten becsületét sérti, s kifejtették előtte, mily nagy érdemeket szerezne magának a mennyország körül, ha a mórokat a föld szinéről kiírtaná s tartományaikban a római vallást meghonosítaná.

A hóbortos királynak megtetszett a gondolat, bár minden józan ember igyekezett róla lebeszélni, még nagybátyja II. Fülöp spanyol király is, — jól tudván, hogy makacs öcscse annál kevésbé fog lemondani az eszméről, melyre országának ereje elegendő nem lehetett; sőt midőn a lebeszélés nem használt, ötven gályával és ötezer emberrel segítette, csakhogy minél mélyebben belebonyolódjék a háborúba, mely Spanyolország szomszédját majd a bukás szélére fogja sodorni.

Az ország gyászt öltött e hír hallatára, de a király nem törődött annak jólétével, zsarolt a népen temérdek pénzt s katonát és 1578. junius 24-kén nem egészen 20,000 emberrel hajóra kelt. A portugall nemesség legnagyobb részét, számos püspököt és családja minden hercegét, egy nyolc éves fiút sem hagyva ki, magával vitte. Az őrült vállalat természetesen egy csapással semmivé lett. A hadjáratot józan fővel első sorban Laroche ellen kellett volna megindítani; ehelyett azonban a portugallok az alkassarquiviri homoksivatagon mentek át s Al Kantránál vagy Alkassarnál egyszerre 40,000 ma-

rokkóival álltak szemben. A királynak 14,000 gyalog s 2000 lovas katonája volt. Az ütközet annyira tönkretette a portugall hadat, hogy alig maradt hírmondó belőle. Le Blanc, ki 60 marseilleivel vett részt az ütközetben, beszéli, hogy e napon 12,000 keresztyén öletett meg, 800-nál több nő és 200 gyermek rabszolgául esett. Ugyanő Sebestyén holttestét egy szekrényben látta, melyet utóbb elküldtek a spanyol királynak. Ily módon a király a nemesség virágjával együtt elesett, a trón megürült, és most rá lépett Don Henrik infans és bibornok.

A jezsuiták egy ideig ellenségei voltak Henriknek, de ez gyönge és idegen befolyás iránt fogékony ember levén, csakhamar sikerült ismét kegyét megnyerniök. A jezsuita érzelmü államtanácsot rávették, hogy a portugall jezsuita provinciálist, páter Seraon Györgyöt bízza meg a bibornokot trónra emeléséről értesíteni. Ez alkalmat a jezsuiták felhasználták arra, hogy a Sebestyén elleni aljas szándékok gyanuját magokról Alcasova Péter és da Sylva Lajos államtanácsosok nyakába háritsák. Ezek, valamint Lajos infans fia, Antal és János braganzai herceg, rögtön el is tiltattak az udvartól.

A jezsuiták szörnyü alázatosan viselték magukat Henrik iránt, de a nép közt titokban azon hírt terjesztették, hogy Sebestyén király még él s egykor bizonyosan vissza fog térni, hogy így a népet folytonos izgalomban, s ezáltal befolyásuk alatt tarthassák. Egy ily árnyék jó szolgálatot tehetett nekik azonkívül az élő uralkodó körül is, kire vele rá lehetett ijeszteni.

Henrik király jó öreg volt már, de mégis meg akart nősülni, azon reményben, hogy koronáját egyenes utódjára fogja hagyhatni. Nem kapván azonban Rómából dispensátiót, még életében vita támadt a trón betöltése felett. Henrik a braganzai hercegnőhöz hajlott a követelők közül leginkább s őt egyelőre trónörökösnek nyilváníta. A jezsuiták azonban nagy patronusokat, a világtörténet legvadabb zsarnokát II. Fülöpöt szerették volna Portugal trónján látni, s Henriquez Leon jezsuita, a bibornok-király gyóntatója ennek mindig arról beszélt, mily nagy érdemeket szerezne magának isten körül, ha a portugall koronát a spanyol királynak tenné fejére. Henrik, ámbár bíbornok létére jobban értesülve kellett volna lennie isten akaratáról, mint egy egyszerű barátnak, hígvelejűségében csakugyan ingadozni kezdett s megfeledkezett róla, hogy a trónt a braganzai herczegnőnek már odaigérte. A portugallok nem akartak idegen királyt. Hogy a külszín megóvassék, a király úgynevezett részrehajlatlan birákat megbízott, vizsgálják meg az egyes trónkövetelők igényeinek jogosságát. E birák mind jezsuita creaturák levén, előre lehetett itéletök eredményét tudni, s II. Fülöp már fegyverkezett, hogy itéletöknek karddal adjon nyomatékot, midőn még az ügy eldőlte előtt Henrik 1580-ban egyszerre meghalt, az országot a legnagyobb zavarban hagyva maga után.

Fülöp Alba herceget hatalmas sereggel küldte az országba. A nép Antal herceget kiáltá ki királynak s a nemzet hősiesen küzdött szabadságáért, de a tulnyomó erő alatt végre leroskadt. Portugal megszűnt

önálló ország lenni. Fülöp hallatlan zsarnoksággal uralkodott a tartományon; ezrenként gyilkoltatta le mindazokat, kik az ország önállása ügyének még valaha szolgálatot tehettek volna. Az értelmiség, a szolgalelküek hitvány csapatát kivéve, le levén öletve, a jezsuiták jobban érezhették magokat az országban. Most már zavartalanul, ellenőrzetlenül bolondithatták s butíthatták a tömeget. És megtették. Míg a provincialisok s a társulat néhány kiváló tagja az udvarnál lakott és ármánykodott, az alárendeltek a nép közt elszórva, ennek lelkét hálózták be.

Hogy a népnél minél kedveltebbekké tegyék magokat, a jezsuiták minden, a trónváltozás alkalmával elkövetett kegyetlenségért a felelősséget kizárólag a királyra háritották. Fülöp ezt megtudván megboszankodott, de ismerve embereit, s elveiken felnevelkedve, nem lépett fel nyiltan ellenök, hanem V. Sixtustól a szerzetesrendek gyökeres reformját követelte azon reményben, hogy e kifejezés alá foghatja majd a jezsuitákat is.

Ugyanekkor több jezsuita is panaszszal fordult a pápához. Akadtak ugyanis egyes jámborok, kik tisztességes szándékkal léptek e szerzetbe, s midőn szellemével és szervezetével megismerkedtek, megbotránkoztak rajta. „Néhány embernek (a négy fogadalmú professusoknak) gazsága annyira megy, és vakmerőségök, melylyel a sz. Ignác constitutióinak szellemét meghamisitják, annyira sikerült, — úgy mondanak panaszlevelökben, — hogy általános ellenszenv tárgyát képezik. E constitutiókat szappanbukoréknak nézik,

mely oly gyorsan támadt, amint elenyészik. E romlásnak oka abban rejlik, hogy elöljáróink a professusok, minden jog és méltányosság ellenére teljesen önkényesen bánnak velünk. A tettek és szokások visszásssága már oly mély gyökereket vert, s ez elöljárók annyi, sz. Ignác szabályaival ellenkező rendkívüli szabályokat és szokásokat léptettek életbe, hogy a legjobbak, legöregebbek és legbölcsebbek közőlünk gyakran kételkednek benne, ha valjon az emberek ezen összezavart tömege csakugyan egy a szentszék által szentesített szerzet-e, vagy pedig oly emberek zsinagógája, kik törvény nélkül, önkény szerint élnek? Nem merjük nevünket aláirni, s ezt még szentséged parancsára sem tehetnők, anélkül, hogy igazságtalan-bántalmazásnak ne tegyük ki magunkat. Ha azon professusok, kik e tartomány élén állnak, valaha megtudnák, hogy mi vagyunk ez irat szerzői, mint gyalázatos terveik ellenségeit üldözőbe vennének. Ők már rég törvénynyé tették, hogy az, ki csak egy szóval is merte kivánni sz. Ignác konstitutióinak e professusok visszaéléseire való alkalmazását, a legkeményebb büntetésnek legyen kitéve."

Azon „rendkivüli szabályok," melyek e helyt említtetnek, csak az úgynevezett „titkos instruktiókat" jelenthetik, melyek a 17. század elején a paderborni jezsuita kollegium rektoránál találtattak, melyek akkor roppant feltünést okoztak és latinból több ízben lefordíttattak. E titkos utasítások (instructio secreta, máskép aurea monita) 16 fejezetben a következők iránt adnak útmutatást:

1. A jezsuitának, hogy kedveltté tegye magát, mindig szem előtt kell tartania, hogy úgy felebarátai, mint saját érdekében működjék. Ez okból kórházakat s börtönöket látogasson, gyóntasson, alamizsnát gyűjtsön, s azt nyilvánosan ossza ki, hogy mások épüljenek rajta s annál bőkezűbbek legyenek irántunk. Mutasson legalább külsőleg mindig alázatot és megelégedést. Fekvő javakat „a mieink“ ne vásároljanak mindjárt, hacsak azt hü barátok kölcsönzött neve alatt nem tehetik. A bérlőktől a szükség álarca alatt igyekezzenek lehető magas bért zsarolni, s ügyeljenek reá, nehogy a kormányok valóságos jövedelmeinket kitudják.

2. Hogy a nagyoknál kedveltté tegye magát a jezsuita, óvakodjék azok gyülöletes és botránkoztató tetteit kárhoztatni, sőt igyekezzék azokat kimenteni, alkalmazkodjék mindenben hozzájok, hizelkedjék nekik, nyujtson nekik például házasságkötéseknél, nagyravágyó terveikben, háborúban, s egyebekben segédkezet, de mindig úgy intézze dolgát, hogy a szerencsétlen eredményt nekünk ne tulajdoníthassák. Ily természetü szemrehányások ellenében hivatkozzék merészen általános szabályainkra, melyek szigorúan megtiltják államügyekbe avatkoznunk. Vállaljon el készségesen minden megbizást, üzletet, követséget stb. s nyerje meg ajándékok által a kegyenceket; igyekezzék házasságokat hozni létre oly családok közt, melyek minket pártolnak. Tartson össze az udvari hölgyekkel s legyen elnéző a lelkiismeret vezetésében, hogy más gyóntatókat, mint ellenségeinket a

többi barátokat, kitúrbasson. A nagyokat hívja meg iskoláinkba s halmozza el minden tisztelettel. Ellenségeskedést és viszálkodást lehet köztök előidézni és fenntartani, hogy aztán békítőül léphessen fel, miáltal titkaikba jobban behatolhat s legalább az egyik felet magának lekötelezheti.

3. A világiak pártfogása hasznos ránk nézve, ellenségeink ellen peres ügyekben, jószágok s házak vásárlásában, és a nép ellen; anélkül, hogy szükségkép közvetlenül a dolgokba avatkozni látszassunk. A püspökök és főpapok pártfogása pedig hasznos ránk nézve a világi papok javadalmai s a szentszék iránti tekintetből. Legkönnyebben elérhetjük mindkettőt, ha az illetőket lelki vezérletünk alá vehetjük.

4. A gyóntatóknak kezdetben úgy kell tenniök, mintha a nagyoknak csupán lelkiismeretét akarnák vezetni s csak aztán, észrevétlenül kell állami ügyekre áttérniök. Mindenki rajta legyen, hogy rögtön tudomására jusson, ha egy gyóntatói állomás valahol megürül. A gyóntató a nagyokkal a legnagyobb elnézéssel és szelídséggel bánjék s predikátióiban és titkos beszélgetéseiben kerülje mindazt, ami kellemetlen lehetne rájok nézve, elégedjék meg a legcsekélyebb fizetéssel, válaszsza ki magának a kastélyban a legjelentéktelenebb szobát s mindent ne közvetlenül, hanem biztos közvetítők segélyével intézzen. Még a csemegéből és liqueurökből (confectiones et aquas destillatas) is csak keveset vegyen.

5. A barátokat a jezsuita nagylelküen türje meg, de hitesse el a néppel, hogy a mi szerzetünk a többi szerzetek minden tökéletességét magába foglalja s hogy a barátok hivatalokra és üzletekre képtelenek. Kutassa hibáikat s hozza azokat ravaszul és mélabús szánalommal napvilágra. Különösen szigoruan kell bánni azokkal, kik mellettünk az iskolákba tolakodnak.

6. Gazdag özvegyek megnyerésére oly atyákat kell kikeresni, kik már túl vannak a fiatalságon, de megnyerő modorral s még friss, szép és erőteljes kinézéssel bírnak. Ezeknek igyekezniök kell, hogy a gazdag özvegyek lelki tanácsadóivá lehessenek, őket az özvegyi állapot érdemes voltában megerősitsék, a házasság nehézségei, veszélyei s viszontagságai tekintetében felvilágosítsák, s ügyeljenek reá, nehogy háztartásuk a cselédség által elhanyagoltassék. Ajánlhatnak nekik oly vőlegényeket, kik látszólag tetszetősek, de úgy fessék le nekik azokat, hogy elmenjen a kedvök a házasságtól. Sokkal jobb az özvegyeket a szerzetesi fogadalmak számára nyerni meg. Sokba kerülő vendégeket s fiatal embereket távol kell tőlök tartani, a házi cselédséget pedig a mi teremtményeinkké tenni. Ha pedig Jézus szegénységére utasítanának bennünket, ki kell nekik jelenteni, hogy isten egyháza monarchiává alakulván át, csak tekintély és hatalom által tarthatja fenn magát.

7. Ha az özvegy már ennyire jutott, a szerzet érdemeiben való részvételre lesz bocsátható. A gyóntató evégből látogassa meg őt gyakrabban, mulattassa őt kellemesen, legyen elnéző a gyóntatószékben. Ha

leányaik férjhez mennek, csináljon verset ez alkalomra... Beszéljen nekik a szentek tökéletességéről, kik legközelebbi rokonaikat mellőzve, minden vagyonukat a szegényeknek adták... Ha hűségének és bőkezűségének kézzelfogható jeleit adta, mindent meg lehet neki engedni, amit érzékisége követel, de minden nyilvános botrány kikerülésével.

8. Oda kell törekedni, hogy az atyák fiaikat szerzetünkbe adják, és pedig jó módjával vagy erőszakkal. Oly országokban, melynek urai társulatunkhoz tartoznak, a rokonoknak nem lesz bátorságuk ez ellen felszólalni, s ha teszik, hiába fogják tenni. A fejedelmek nevelőinek azonban mindig a miéink közől kell választatniok.

9. A gyóntatók mindig rajta legyenek, hogy kollégiumaik jövedelmeit szaporitsák; ha ezt nem teszik, eltávolítandók. Gazdagoknál oda kell törekedni, hogy javaikat ránk irják s magok érjék be évdíjakkal, hogy istent annál nyugodtabban szolgálhassák. Egyetlen fiúknál mindent meg kell kisérteni, hogy szerzetünkbe vonhassuk őket. Merészen fellépve el kell őket szüleiktől idegeníteni s bebizonyítani nekik, hogy isten előtt a legkedvesebb áldozat az, ha ők, bár szüleik tudta nélkül s akarata ellenére is, a világot elhagyják. A hol fiúk és leányok vannak, először a leányokat kell apácákká, devotusokká tenni, azután a fiúkat. A gazdagoktól pénzt kell kölcsön venni, aztán a szegénység ürügye alatt a visszafizetést mindaddig elhalasztani, mig valami betegség nem következik be,

mely alkalommal igyekezni kell a beteget az adósság elengedésére bírni. Igy lehet, az örökösök haragját kikerülve, a szerzetnek legjobban használni. Hű és ragaszkodó orvosokat is igen tanácsos szerezni.

10. A szerzetben külsőleg szigorú rendnek s fegyelemnek kell uralkodnia. Beteges vagy hanyag tagok eltávolítandók, vagy bármily módon mortifikálandók (sic!) hogy megszabaduljunk tőlök.

11. Nehogy azonban a kizárttak nekünk árthassanak, igyekezni kell nekik minden módon ártani, a másodosztályú devotusok, cselédek s mások által, őket hamis bizonyítványok által hitelöktől megfosztani s csak sajnálattal és részvéttel beszélni rólok.

12. Fiatal emberek választásánál mindenekfelett arra kell nézni, hogy jó családból származó, gazdag, tehetséges és szép külsejű ifjak legyenek. Az ilyeneknek tehát lehetőleg kedvökben kell járni, igyekezni kell őket ballépésekre csábitani, hogy aztán a büntetés ellen megóvhassuk s ezáltal a szerzetbe lépésre birhassuk.

13. Gyóntatóinknak óvakodniok kell az apácákkal való barátságot megrontani, kik legelőkelőbb jótevőink lehetnek. Sok van köztök, ki menyasszonyi kincsének felét nekünk adta, s azonfelül rokonait a mi érdekünkben megdolgozta.

14. Gazdag özvegyek gyóntatóit a társaságnak első sorban kell megtartania és kedvezményekben részesítenie; ha azonban megvénülnek, fiatalabbakkal kell őket pótolni, kik még teljes erőben vannak. Ezek

után leginkább kell a kémeket, pedellusokat, s több efféléket pártfogolni. Kedvezményeket kell nyujtani azonfelül gazdag és tekintélyes ifjaknak is, kiket első sorban kell Rómába küldeni, valamint azokat, kik vagyonuknak legalább felét a szerzetnek adták. Természetes, hogy azokat is meg kell becsülnünk, kik ily ifjakat vezetnek hozzánk.

15. Külsőleg megvetést kell mutatni a pénz és gazdagság iránt; középszerű, hétköznapi alamizsnát, valamint közönséges emberek eltemetését a szerzet templomaiba, vissza kell utasítani. Csekély javakat a körülményekhez képest vissza is lehet adni, de a rájok fordított költségeket előbb jól felszámítva, le kell belőlök vonni. Végül intetnek az előljárók, hogy e titkos tanácsokat gondosan megőrizzék, s csak kevés, jól megválasztott atyákkal közöljék, kik azoknak a társaság javára hasznát vegyék. Ha e tanácsok, mitől isten óvjon, idegenek kezébe esnének, kereken tagadni kell azokat, s ezt a mieink által, kik ez utasításokat nem ismerik, esküvel is erősíttetni, s ellenökbe felhozni nyomtatott szabályainkat, melyek ezeknek épen ellenkezőjét tartalmazzák. Erősen kell rá vigyázni, nem vesztette-e el azokat valaki, s aki azok biztos megőrzésében hanyagságot vagy bűnt követne el, könyörtelenül kicsapandó. E tanácsok létezését különben minden körülmények közt kereken el kell tagadni.

E parancshoz híven a jezsuiták nem mulasztották el e titkos utasításokat mindig bátor szemtelen-

séggel eltagadni, pedig nem, foglalnak magokban egyebet, mint azon vezérelveket, melyeket a jezsuiták tetteikben mindig szem előtt tartanak. Egész történetök e titkos szabályok kerékvágásában mozog. Még alig beszéltük el a szerzet történetének fél, és pedig első félszázadát, midőn még a keletkezés küzdelmeivel volt elfoglalva, és e történet csak példatárul szolgál e szabályokhoz. Nem rettentek vissza lázzadástól, háborútól, orgyilkolástól, visszaéltek az iskolával, a szószékkel és gyóntatószékkel, hogy a társaság anyagi érdekeit előmozdíthassák. Összeköttetéseik által kezök mindenhová elért, az emberek féltek tőlök, és volt rá okuk. Már Montesquieu írta rólok: „Félek a jezsuitáktól, mert ha egy nagy urat megsértek, megfeledkezik ő rólam, vagy én róla, vagy elköltözöm más országba, de ha a jezsuitákat bántom meg, mindenütt utólérnek.“

A jezsuiták titokban, de borzasztóan szokták magokat megboszulni. A jezsuiták kollégiumaiban oly börtönök vannak, mint a kapucinusokéiban; melyek már gyakran lefestettek. Rómában külön nevök van a missiói állomások szerint, u. m. China, Japán, Paraguay; s ha valaki egy eltűnt páter után kérdezősködött, azt mondták neki, hogy Chinában, Japánban vagy Paraguayban van, s a becsületes világiak azt hitték, hogy az illető más világrészben van missióban, míg Róma földalatti börtöneiben szenvedett. Midőn Münchenben az igazság rátette kezét a kollégiumra, annak börtönében tizenegy jezsuita ruhába öltözött rothadásnak indult hullát találtak bilincsbe

verve, kik éhen haltak a tömlöcben. A páterek azt mondták, hogy őrültek voltak. De hogy mitől őrültek meg, s hogy, ha megőrültek miért verettek láncra, s miért haltak meg, és hagyattak holtan a bilincsekben? e kérdésekre nem tudtak feleletet adni.

Suarez, a jezsuiták leghiresebb kasuistáinak egyike, azon majdnem hihetetlen kérdést veti fel: „Szabad-e egy testvért, a táplálék megvonása által, lassanként éhen halatni?“ — s ezt feleli rá: „Úgy látszik, szabad; mert az ilyen ember nem arra itéltetik, hogy megölessék, hanem csak arra, hogy mintegy magától, bensőleg elhaljon.“ (Videtur posse, quia talis non damnatur ut occidetur, sed tantum, ut quasi ab intrinseco moriatur.) E munka folyamában fogunk még a jezsuiták kasuistikájával s „Compendium theologiae moralis“-ukkal, mely fiatal gyóntatóiknak utasításul szolgál, foglalkozni.

De térjünk vissza azon jezsuitákhoz, kik panaszukkal V. Sixtushoz fordultak. E pápa 1590. aug. 23-kán meghalt, mielőtt még a szerzetes rendek reformjához láthatott volna, utódja VII. Orbán csak 12 nappal élte túl megválasztatását s még csak meg sem koronáztatott. XIV. Gergely vak imádója volt a jezsuitáknak s mindenkit elátkozott, a ki csak szólni is mer ellenök. E pápai bulla támogatásával Aquaviva generális beérhette volna, de úgy okoskodott, hogy a több jobb az elégnél s 1593-ban, a szerzet ötödik közgyülésén egy igen szigorú decretumot adatott ki mindazon jezsuiták ellen, kik azon ürügy alatt,

hogy szent buzgalom készti őket az eredeti szerzetszabályok fentartására, folyamodásaikkal a pápához mernek fordulni.

E decrétumban olvassuk: „Az effélék elfajult fiai szerzetünknek, mert oly dolgokat kivánnak, melyek intézményünk alapjait nyilván láthatólag megingatnák s a constitutiók által megszabott kormányformát megváltoztatnák, hogy újonnan megállapított formák szerint a társaság egész épületét aláássák és alapjaiból felforgassák. Az ilyenek tehát, a kongregátió itélete szerint, mint ily nagy zavarok okozói, mint mások elcsábítói s bűntársai, mindazon censurák és büntetések alá esnek, melyek a pápai bullákban foglaltatnak. Azonkivül, hogy mindnyájan, mint a viszszavonás okozói a társaságban, belőle bélpoklosok gyanánt kitaszítandók, a generális különösen fenntartja magának a jogot, őket még kicsapatásuk előtt belátásához képest megbüntetni. Ha azonban bizonyos akadályok nem engedik meg a szerzetből való kizáratásukat, veszítsenek el minden hivatalt, fokot és méltóságot, valamint minden szavazási szabadságot.“

Ez volt sikere nehány spanyol és portugall jezsuitának, kik a pápai székhez fordultak, hogy szerzetök reformáltassék s eredeti alakjára visszavezettessék. A ravasz, ármányos és erőszakos Aquavivának nem volt nyugta mindaddig, mig V. Pált rá nem vette nemcsak arra, hogy ezen, az egyház történelmében páratlan decrétumot egész kiterjedésében megerősítse, hanem arra is, hogy a szerzet generálisának korlátlan teljha-

talmat adjon a legönkényesebb szigorral járhatni el annak áthágói ellen.

De hagyjuk őket tovább gazdálkodni isten dicsőségére Portugalban, mely az ő segélyökkel vesztette el önállását, és lássuk, miket miveltek más országokban.

XI. Fejezet.

(A jezsuiták Lengyel- Svéd- és Oroszországban.)

A jezsuiták már 1570 körül megkezdték hódító hadjárataikat Európa éjszaki részében, de csak ritkán mutatták magokat azoknak, amik valóságban voltak. Lengyelországban, hol józan türelem volt irányadó minden vallásra nézve, de a katholikus bírt legtöbb követővel, a társaság tagjai szerzetesek gyanánt léptek fel, mig Svéd-, Dán- és Oroszországban álöltözetben jelentek meg és ürügyül adták, hogy világi dolgokban utaznak. Lengyelországban kezdetben teljes közöny uralkodott irántok, melynek fedezete alatt provincialisuk Magius alatt, kinek sikerült a vilnai püspök pártfogását megnyernie, titokban és csendben készítették elő magoknak a tért. Nehány évvel utóbb az Erdély trónjáról Lengyelország királyi székére meghitt Báthory István, a nagy birodalom minden részében megengedte nekik kollegiumok és házak építését; ugyanazon okból, melyből őket Erdélybe befogadta volt, hogy t. i. az ifjúság nevelésének erősebb lendületet adjon.

István, korának legfelvilágosodottabb fejedelme volt, és nyíltan hirdette, hogy a királynak nem szabad alatt-

valói lelkiismeretén uralkodni akarni. Hogy a jezsuitákat mégis befogadta, csakis annak tulajdonítható, hogy nem ismerte őket. Midőn Erdélyben a rendek erélyes fellépése a jezsuiták által nevelt Báthory Zsigmondtól kierőszakolta a jezsuiták eltávolítását az országból, Lengyelországot már két jezsuita provinciára osztották, s húsz városban bírtak házzal és kollégiummal, de gyors terjedésök dacára, katholikusoknál úgy mint protestánsoknál, általános gyülölet tárgyát képezték. Mindenfelől jött ellenök a panasz, hogy befurakodnak a családokba, örökségeket zsarolnak, a különböző vallású szomszédok közt viszálkodást szítanak, s a rendek csakhamar itt is éles oppositióban állottak miattok a király ellenében.

Ez időtájt Prosnoviczban a nemességnek egy emlékirat nyujtatott át, melynek szerzője, fájdalom, ismeretlen, s mely világosan bebizonyította, hogy a Lengyelországban uralkodó belviszály főokai a jezsuiták.

Ez emlékirat felsorolja gazságaikat, aztán kifejti, hogy minderre természetesen a vallás érdekében keresnek ürügyet; de az kétségtelen, hogy a jezsuiták erőszakos és kegyetlen vallásüldözésök által többet ártottak mint használtak a katholicismus ügyének. A másképp gondolkozókat nem kapacitálás utján, nem okokkal megtériteni, hanem üldözni és gyülöltekké tenni törekszenek. Bármennyire dicsérik némelyek nevelési rendszeröket, a tapasztalás megmutatta, hogy az ifjak tudatlanul hagyják el intézeteiket, hogy egyetlen tudományuk abban áll, hogy tehetséges embereket oktalan pedanteria segélyével el tudnak tompítani; tudjuk, hogy sok jezsuita kollégiumok-

ban nevelt nemes ifjak csak akkor váltak képesekké a közügyet valamely módon szolgálni, ha utazás és önálló tanulmányozás segélyével sikerült az iskolában beszítt jezsuita szellemet levetkezniök; s még ekkor sem voltak oly használhatók, mint azok, kik középszerű protestáns intézetekben nyerték nevelésöket. Tudjuk azt is, hogy a jezsuiták iskoláik tanszékeit rövid eszű, de a szerzet elveiben jól dressirozott emberekkel töltik be, éleseszű és tehetséges tagjaikat pedig az udvarok és kormányok körében tartják, hogy itt a szerzet érdekében ármánykodjanak."

„Lengyelországban titkos, de hatalmas befolyást gyakoroltak a királyválasztásoknál, hogy a királyi tekintély védelme alatt hasznosabban mozdíthassák elő céljaikat. Liflandban, Rajában, Volhiniában, Litvániában zavargásokat idéztek elő, Krakóban elkergették a papokat, hogy templomaikat elfoglalhassák. Ők gyújtották fel a krakói lutheránusok templomát, mi az egész várost kitette az elégés veszedelmének. Fehér-Oroszországban erőszakkal foglaltak birtokokat, s megrabolták a vagyonosabb polgárokat. Lengyelországi kollégiumaik valódi paloták és megerősített várak, telve a néptől kicsalt és kizsarolt kincsekkel. Nem csudálhatjuk, ha az elhalt birodalmi kancellár és tábornok Zamoyski János azt mondta, óvakodjanak ez embereknek részvételt engedni az állam ügyeiben; nem csodálhatjuk, ha a krakói püspök oly embereknek tartotta a jezsuitákat, kiknek egyenes hivatásuk a katholikus vallást aláásni, lázzadásokat szítani, a becsületes hazafiakat elnyomni s a nép erkölcseit megrontani." Végül az irat

szerzője a híres Dr. Pirre hivatkozik, ki azt mondta, hogy Lengyelországnak nagy szerencsétlensége, hogy a jezsuitákat ki nem kergette, s tényeket hoz fel, melyek égető szükséggé teszik eltávolításukat.

Ez irat, bármily jól volt írva és indokolva, csekély hatást tett, mert a nagy hatalomra jutott jezsuiták már biztosságban voltak aziránt, hogy a szerencsétlen országban, minden magángyülekezetben úgy mint országgyülésen, ki tudják magoknak a szótöbbséget csinálni. Az ország jobbjai csak azt tudták kivinni, hogy a jezsuitáknak megparancsoltatott, hogy kollégiumaikban csupán a nevelésnek és tanításnak éljenek, s elrendeltetett, hogy az udvarnál csak egy jezsuitának, a király gyóntatójának legyen szabad laknia. Misem történt az állam nyugalma biztosítására, a polgárság kivánatainak teljesítésére, a világi papság és az egyetem jogainak biztosítására, melyek a jezsuiták által naponként megsértettek. Meghagyatott számukra ezentul is a vétkezés korlátlan szabadsága, melyet teljes mértékben ki is zsákmányoltak.

Nehezebben tudtak S v é d o r s z á g b a befurakodni. Az összes nép protestáns volt, mig végre III. János királyt neje, a Jagello házból származott Katalin rávette, hogy a jezsuitákat az országba bebocsássa. El is jöttek, de világi álöltözetben, nehogy magokra vonják a nép figyelmét s bizalmatlanságot gerjeszszenek. A Löwenben nevelt Nicolai Lőrinc különös buzgalmat fejtett ki a szerzet meghonosításában. A király a theologia tanárává nevezte őt s megbízta egy új lithurgia készítésével. A többi jezsuiták csak álruhában lopództak az országba, de Nicolai még meszszebb ment. Protestánsnak

adta ki magát szemben a közönséggel, és Luther iratai-ból igyekezett a jezsuita tanok helyességét bizonyítani. Miután azonban belátták, hogy a nagy reformátort inkább nevetségessé tenni, mintsem megcáfolni igyekszik, nagy lőn a megbotránkozás; a nép lármázott, s a rendek bepanaszolták a csalót, ki jezsuita létére protestánsnak adja ki magát. A becsületes emberek undorral és megvetéssel fordultak el tőle, a király zavarba jött, s a jezsuiták azt tanácsolták a protestáns uralkodónak, hogy kérjen a pápától segélyt, hogy dicsőséges szándékát népe ellenére megvalósíthassa.

János király csakugyan követet küldött Rómába, de egyszersmind véleményt kért az új lithurgia felől az összes papságtól, melyet ez kivétel nélkül, mint „katholikus mérget" elvetett. A papok azonban nem értették meg a király szándékát, ki, bár formaszerint szabad véleménynyilvánítást kivánt, mégis csak saját akaratának helyeslését várta tőlök. A király felháborodva, a papság legbuzgóbb szószólóit, mint önfejű és lázzadó embereket börtönre vettette.

Pápai legátusnak Possevin Antal jött Rómából Stockholmba, de ez is álarcba bújt s a királylyal egyetértőleg a császár követének adta ki magát, hogy a népet tévútra vezethesse. XIV. Gergely utasításul adta neki, hogy a katholicismust nyilvánosan léptesse életbe Svédországban. Possevin, kit Savoya völgyeiben mint a kard és máglya emberét tanultunk ismerni, nem helyeselte társainak titokba burkolódzó, csúszó-mászó eljárását, hanem mindenképen leplezetlen erőszakkal kivánt fellépni. De Svédországnak volt alkotmánya, voltak rendei,

kik azt híven őrizték, s a király belátta, hogy koronájával játszik, ha erőszakos vallási rendszabályokkal nyúl az alkotmányba, miután pedig a trónhoz jobban ragaszkodott, semhogy azt kockáztatni akarta volna, elhatárzá, hogy ez alkalommal is álutakon, csendben de kitartóan fogja megkisérteni, nem lehetne-e népének Róma tanait nyakába erőszakolni?

E dicséretes szándék végrehajtásának kezdetéül Stockholm főtemplomában egy új szószéket állíttatott, melyen Nicolai bebizonyítani igyekezett, hogy a szentek segítségül hívása evangelikus tan. Alig szokott a nép egy kissé e tanhoz, a király s a jezsuiták egy jelentékenyebb lépést tettek, s behozták a halottak csontjainak imádását. Élt — bár már félig elmosódott vonásokban — a nép emlékezetében Erich király, ki 1155-ben választatott Svédország királyává, ki a keresztyénség behozatalát előmozdította, Norvégiát ismét békés úton egyesitette Svédországgal, Finnország déli részét megtérítette s a törvényt némely pogány maradványoktól megtisztította. Magnus dán herceg által Upsalában megtámadtatván, lefejeztetett, utóbb pedig szentté avattatott és Svédország védszentjeként tiszteltetett. János király e férfi csontjait kiásatta, aranyba foglaltatta s római cerimoniákkal átvitette a templomba, hogy ott megimádják. A kiváncsiság sok embert vont oda, s megkezdődött az ereklye imádás veszedelmes divatja. Nyomon követte azt egy egyetem alapítása, melynél csak jezsuiták neveztettek tanárokká, mialatt svéd ifjak külföldi jezsuita kollégiumokba küldettek nevelésre, mert a jezsuiták mindig szem előtt tartották azon elvet, hogy akié az

ifjuság, azé a jövő. Miután a király titokban áttért a katholikus vallásra, palotájában egy kápolnát építtetett magának, hol római szokás szerint naponként misét olvastatott, gyónt és áldozott. Mindenkép előmozdította ultramontán katholikusok becsempészését az országba. Az upsalai érsek ugyan nyiltan fellépett e csalárd gazdálkodás ellen, nagy hatással írt a jezsuiták ellen, s kimutatta a katholizáló törekvések hazafiatlan voltát, de a megtámadottak nem zavartatták magokat általa, hanem tovább írtak és prédikáltak Róma érdekében.

A bigott és babonás királyné egészen szerelmes volt a jezsuitákba, s fiát Zsigmondot, kire István király halála után a lengyel korona szállt, e szerzet kezébe adta s általa neveltette. Hogy a lengyel választó királyságban trónjelöltül felléphessen, L e l e s z i János jezsuita által teljesen római elvekben neveltették, nem gondolva meg, hogy épen ezáltal vesztheti el jogát a svéd koronára.

Bármily erősnek látszott Katalin hite, végórájában mégis alapjában megingattatott. Haldokló ágyán ugyan Zsigmondot, ki 1588 óta a lengyel koronát viselte, megeskette, hogy hű marad a katholikus hithez s azt hitte, hogy ezáltal istennek kedves dolgot cselekszik; de azért ellenállhatlan félelemmel volt eltelve a purgatorium iránt, melyet a jezsuiták kellő borzasztó színekkel festettek le előtte. Iszonyú lelki szenvedések közt fetrengett ágyában, csupa borzalomból nem bírva meghalni, mig végre V e r s e v e c Sztaniszló, gyóntatója, azon biztositással igyekezett őt megnyugtatni, hogy a purgatorium nem létezik s a róla szóló tan csak

mese, a nép elrémítésére. Katalin megbotránkozva halt meg.

János király szerelme a jezsuiták iránt is múlni kezdett, midőn magát Possevin Antal által megcsalatva látta. Ez ugyanis azt igérte volt neki, hogy a jezsuiták befolyása által Liefland birtokába fog juthatni; de midőn a svéd- és lengyelországi béke épen Possevin közbenjárásával köttetett meg, benne Lengyelország igényei még Lieflandnak azon részére is elismertettek és megerősíttettek, mely már tényleg Svédország kezében volt. A királynak e miatti boszankodását második neje, Bielka Gunila, ki sem a jezsuitákat, sem Róma ármányait nem szenvedhette, felhasználta arra, hogy a jámbor atyák először az udvartól, aztán a birodalomból eltávolíttassának. Tanszékeik csakhamar ellenfeleikkel rakattak meg s mindazok, kik ezentúl a katholikus vallásra áttérnének, számüzetéssel fenyegettettek. Igy használtak Svédországban a katholicismusnak.

János halála után a birodalmi gyűlés az egész ország számára megállapította az ágostai hitvallást, az istentiszteletet megtisztította minden római cerimoniától., s e határozatokat Zsigmond lengyel királynak is megküldte, hogy esküdjék meg rájok s hagyja helyben, mielőtt még svéd királylyá koronáztatnék. De Zsigmondot fiatal kora óta a jezsuiták sokkal jobban félrevezették, semhogy a józan ész szavára hallgatott volna; s midőn Svédországban megjelent, nemcsak egy pápai legátust, hanem egy csomó, a svédek által gyűlölt jezsuitát is hozott magával. Nem volt tehát csuda, hogy a rendek Upsalában kelt határozatát megsemmisítette, a

katholikus vallás nyilvános behozatalát kivánta, s a jezsuitáknak megengedte, hogy terjedelmes, mindenféle idegen jogokat sértő privilégiumaikat teljes mértékben gyakorolják. Az ország megbotránkozott ez eljáráson, minden szószéken megszólalt a panasz a vallásszabadság csorbítása felett, mert a jezsuiták, tudván hogy a király védelmére számíthatnak, erőszakosan jártak el térítésökben, nem riadva vissza a legdurvább kényszertől sem, s Róma tekintélyes összegeket küldött jezsuitáinak, hogy Svédországot az egyedül üdvözítő egyház kebelébe visszacsalják, bizton remélve, hogy azt Péterfillér alakjában majd kamatostul visszakapja.

De a közönség nyugtalankodni kezdett. A nép úgy okoskodott, hogy a király még nincs megkoronázva, tehát nem kell neki engedelmeskedni, és sokan kivánták, hogy Károly, Ostgothland hercege koronáztassék királylyá. E végső eszközhöz folyamodni azonban még sem Károly, sem a rendek nem akartak a végszükség órája előtt, s újra megkisértették lelkére beszélni Zsigmondnak, még pedig oly sürgetőleg, hogy ez megijedt, és mindent, amit tőle kivántak, megigért, természetesen azon jezuitikus reservátával, hogy lehetőleg keveset, s hacsak lehet, mitsem fog belőle megtartani. Maga a legátus engedékenységet tanácsolt neki, megmagyarázván, hogy katholikus felfogás szerint nem köteles oly igéreteket teljesíteni, melyeket meggyőződése ellenére s a kényszer nyomása alatt tett. Ezzel kapcsolatban kisérlet történt Károlynak orvúl meggyilkolására, ki azonban jókor megintetvén, a veszélyt szerencsésen elhárítá magáról.

Miután a nemzet kivánatának minden pontja a papiron teljesíttetett, Zsigmond megkoronáztatott. Amint a koronát fején érezte, híven azon katholikus elvhez, mely szerint eretneknek adott szót nem kell megtartani, nyiltan életbe léptette a katholikus vallást, katholikus tanácsosokat választott magának s a protestánsokat minden tekintetben háttérbe szoritotta, szóval a jezsuita növendék csakhamar egész meztelenségében állt a világ előtt. Alig ment ismét Lengyelországba, a rendek szabadságaik megsértése felett panaszkodtak s nyíltan kijelentették a királynak, hogy kénytelenek lesznek őt a koronától megfosztani, s azt annak adni, ki kész az országot saját törvényei szerint kormányozni. Zsigmond, kit minden igazságérzet hiányában csak vad fanatismusa vezérlett, Lengyelországban gyorsan sereget gyüjtött, megszállta Stockholmot és Kalmart, s egy ütközetet is nyert, de Linköping mellett két nappal utóbb megveretvén, ismét kiszoríttatott az országból, s a trónt Károly herceg foglalta el, IX. Károly név alatt. Igy Zsigmond kevés évek alatt a második király volt, ki trónját a jezsuiták barátsága által vesztette el.

Possevin O r o s z o r s z á g b a is benyomult, magával vivén egy sereg jezsuitát különféle álöltözetekben. De az oroszok, bár mélyen a babonába valának sülyedve, az apáiktól öröklött görög babonát többre becsülték az idegen rómainál s nem akartak erről hallani sem. Midőn azonban Possevin elővette csábításának rendes eszközeit, a fényes igéreteket, Wasziljevics Iván cár ingadozni kezdett s reményt adott a

páternek a görög és latin egyház egyesülésére. Az angol követ azonban csakhamar semmivé tette e reményt, a pápa teljhatalmát és Róma uralomvágyát oly találó színekben festvén le a cár előtt, hogy ez saját hatalmát kezdte félteni, s nem akart az egyesülésről többé hallani sem. A hóbortos II. Fedor cár alatt azonban ide is sikerült betolakodniok. Fedor, ki a birodalom törvényei ellenére katholikus nőt vett feleségül, Kreml-ben adott lakást a jezsuitáknak, minden módon pártfogolta őket s megengedte nekik, hogy nyilvános istentiszteletet tarthassanak. Ezek azonban, s főkép Knermkovszky Miklós jezsuita, a maguk módja szerint visszaéltek a szószékkel. A cár és pártfogolt jezsuitáinak gazdálkodása végre oda vitte a dolgot, hogy egy szép éjjelen a Kreml egy csoport lázzadó által megtámadtatott és Fedor agyonlövetett, — a harmadik uralkodó, ki a jezsuitáknak köszönhette bukását. Halála által Oroszország ezektől is hosszú időre megszabadult.

XII. Fejezet.

(Angliában. — Öt jezsuita-összeesküvés. — Kiüzetésök.)

Angolországban VIII. Henrik s még inkább a nagy Erzsébet alatt mély gyökereket vert a reformátió. A pápaság átkozódó bullái nem levén képesek a protestantismust a britt szigeten kiírtani, V. Pius más eszközökkel kisérté meg nyomatékot adni átkozódásainak. Az úgynevezett Collegium Romanumban sok angol ifjú nevelkedett, kik mindannyian setét szerzetesi szellemben neveltettek, s most a pápa a spanyol királyt és Lothringen bíbornokot rábírta, hogy állítsanak Douvayban és Rheimsban hasonló jezsuita tenyészdéket. Ezekben az angol ifjúságot Piusnak azon 1570-iki bullája szellemében tanították, melyben ő Erzsébet királynét a keresztyénség testéről lerothadt tagnak nevezi, mindenféle más válogatott szitkokkal illeti, trónvesztettnek nyilvánítja s alattvalóit hüségi kötelességüktől feloldja. A tanárok az ifjak lelkébe gyülöletet és megvetést csepegtettek eretnek királynéjok ellen, kit csak zsarnoknak, az igazhivők üldözőjének,

a lelkek elmérgesítőjének neveztek. E tanok rendszeres ismétlése mellett felizgatták képzelő tehetségöket s azon gondolathoz szoktatták őket, hogy hazájokban a vértanúság koronája vár reájok. Minden eszköz, mely a célhoz vezethetett, jó volt rájok nézve, nem riadtak vissza a lázzadástól s az orgyilkosság már nem volt többé rendkivüli dolog rájok nézve.

E kollégiumokban a jezsuiták ágenseket neveltek a pápaság számára, kik terveit Angliában előmozdítsák. Ez ügynökök élén a somerseti származású Person Róbert állt, egyike a legvakmerőbb embereknek, kit a jezsuita szerzet legnagyobb s legérdemesebb tagjai közé számít. Különböző álnevek alatt egy sereg röpiratot írt és terjesztett Erzsébet ellen, melyben őt a legaljasabb szitkokkal illette; az országot, hol katonának, hol szatócsnak, hol más valaminek öltözve bebarangolta, mindenfelé elszórva a lázzadás magvait. Person irataihoz képest még Luther s ellenfeleinek polemiája is finom és udvarias volt. Nyiltan hirdette, hogy mindazon királyok s királynék, kik az utóbbi időben az angol trónon ültek, fattyak vagy eretnekek voltak, hogy sem Erzsébetnek, sem az uralkodóház hercegeinek nincs joguk a kornára, mely egyenesen Spanyolország legkatholikusabb királyát illeti; hogy senki sem köteles hű és engedelmes lenni a királyné iránt, mert a pápa, kinek joga van királyokat megtenni és letenni, őt elátkozta stb. E lázító pamphleteket, melyek a becstelenség és hazugság bélyegét félreismerhetlenül magokon viselték, a jezsuiták az irodalom legnemesebb ágának tekintették. Ribadaneira

azokat a leghasznosabb művecskéknek — opuscula utilissima — nevezi.

Erzsébet azt tapasztalta, hogy mindazok, kik mint haza és felségárulók jónak látták Angliából megugrani, vendégszerető fogadtatásra találnak e jezsuita kollégiumokban és figyelmessé lett veszélyes voltukra. Hogy magát e tekintetben bővebben tájékozhassa, a a rheimsi és római kollégiumba megbízható embereket küldött, kiknek elűzött katholikusokként kellett fellépniök, hogy az azokban uralkodó szellemet megismerhessék. E kiküldöttek csakhamar jelenthették Angliába, hogy három jezsuita, Campian Eduard, Severin Rudolf és Briant Sándor álöltözetben, különböző helyeken partra szálltak Angliában, hogy a népet a királyné ellen fellázítsák, és hogy ötven embert fogadtak fel, kiknek segélyével a királynét, Leicester grófot és Walsingham államtitkárt meg akarják gyilkoltatni. Mindazok, kik e titkot felfedezték, Eliot György, Cradok, Sled, Mundi és Hill, esküvel erősítették jelentésöket, mire a három jezsuita elfogatott és felakasztatott.

A jezsuiták dicsérettel halmozzák el e három gonosztevőt, főkép pater Campiant, ki könyveikben mint hős és szent, mint a katholicismus dicső vértanúja szerepel. És valjon halhatott-e meg három ily válogatott gazember az akasztófán anélkül, hogy isten hófehér ártatlanságuk bizonyítására valami csudát ne míveljen? A jezsuiták ez alkalmat sem mulasztják el, hogy szerzetöket különféle csudás jelenségek hű leirásával ne dicsőitsék. Igy Bambin, ki Campian éle-

tét írta le, elmondja, hogy Alef bírónak vér folyt ki keztyűjéből, midőn az itéletet kimondotta, s mégis midőn kezét megvizsgálták, legcsekélyebb sérülés nyomai nem voltak rajta találhatók; sőt mialatt Campian lelkét az akasztófán kiadta, a Themse egész vize megállott medrében s csak a szent halála után kezdett ismét folyni.

De minde csudák mitsem bizonyítanak. Ha Campian tagadta is bűnét állhatatosan, be volt róla bizonyítva, hogy ő, a pap, majd katonának, majd világinak öltözve belopódzott katholikus családokba, hogy az ellenállás és engedetlenség szellemét vigye beléjök, egyetlen törekvése volt a királyné és alattvalói közt a hűség és engedelmesség kötelékeit megszaggatni. Úgy mint Person, ő is terjesztett lázító röpiratokat, melyekkel a népet felkelésre izgatta, s mindezek azon időben vérpadra vezettek, melyet Campian még akkor is megérdemelt volna, ha nem vett volna részt egy különösen a királyné élete ellen intézett összeesküvésben.

A vizsgálati iratokban felhozatik, hogy mióta a jezsuiták a britt szigeten megjelentek, sohsem múlt el négy év anélkül, hogy az állam ellen valami árulást ne követtek volna el. Ez állításnak csatányos bizonyságául jelent meg 1584-ben Parry Vilmos, miután Campian 1581-ben felakasztatott. Tönkrement ügyvéd volt, kicsapongás és pazarlás által elvesztette egész vagyonát s most bármi áron ismét úrrá akart lenni. Ezen törve fejét azon gondolatra jött, hogy isten nagyobb dicsőségére Anglia királynéját meggyilkolja. E tárgyról

Velencében Palmio Benedetto jezsuitával értekezett, ki ily veszedelmes eretnek királyné meggyilkolását szerfelett hasznosnak látta isten dicsőségének növelésére, s hogy Parryt szándékában megerősítse, lángoló színekben festé le előtte a katholikusok borzasztó sorsát Angliában, s fejtegette neki, mily rengeteg érdemet szerezne magának isten körül az, ki e szerencsétlen állapotnak bármily módon végét vetné. Az orgyilkos utnak indult. Párisban egy földijével, Alan Vilmossal találkozott, ki egy felségsértő iratot írt volt Erzsébet ellen, de aki még okoskodásaiban nem jutott el az orgyilkolásig. Parry Párisban is felkereste a jezsuitákat s páter Codret Hannibal nem győzte eléggé dicsérni istenes szándékát. Parry erre a jezsuita kollégiumban magához vette az úr testét s a pillanat ünnepélyességének növelésére még Joyeuse és Vendosme bibornokok is jelenvoltak a derék férfiú áldozásánál.

Londonba érve, Parry azon ürügy alatt, hogy fontos felfedezéseket kiván tenni készülőben levő összeesküvésekről, kihallgattatást kért a királynétól, melyet ez meg is adott neki s őt nyájasan fogadta, sőt több ízben maga elébe bocsátá. Parry többször beszélt tanúk nélkül a királynéval, de valahányszor szemben állt vele, inába szállt a bátorsága, s nem mervén tervét maga végrehajtani, közölte azt egy rokonával, Rueil-lel, azon reményben, hogy kész társra fog benne találni. Ez azonban cimboraság helyett feladta Parryt, s ez Palmionon és Codreten kívül még Chreikton Vilmos jezsuitát

vallotta be bűntársakúl. Ez előbb a lyoni kollégium rektora volt, aztán Skóciába ment, s ott II. Fülöp spanyol királynak Anglia elleni terveit igyekezett előmozdítani, végre pedig álruhában magába Angliába becsempészte magát. Chreikton elfogatván azt írta Walsingham államtitkárnak, hogy ő Lyonban egyszer beszélt ugyan Parryval, de lebeszélte gyilkos szándékáról. Chreikton, elég megfoghatatlanúl, e vallomás alapján szabadon bocsáttatott. Már midőn V. Sixtus Jakab skót királyt egy spanyol hercegnővel akarta összeházasítani, hogy a római egyháznak visszaszerezze s Metelan kancellár e tervet ellenezte, Chreikton tervet csinált ennek meggyilkoltatására, mely csak azon szenvedett hajótörést, hogy nem volt elég pénze oly embert felbérelni, ki a tettel együtt annak veszélyét is kizárólag magára vállalja. Életének bármely éve elegendő anyagot szolgáltatott volna elitélésére, de azért szabadon bocsáttatott, mig Parry Vilmos elnyerte megérdemlett büntetését.

Hogy az ország nyugalma végre biztosittassék, szigorú törvények hozattak az orgyilkolás, árulás és lázzadás ellen, a jezsuitáknak pedig, e diszes erények apostolainak meghagyatott, hogy két hét alatt hagyják el Angliát; aki pedig ez idő eltelte után az ország határain belől találtatnék, vagy abba visszatérne, valamint az, aki neki lakhelyet ád, a felségárulás bűnébe esik; a külföldi jezsuita intézetekben tanuló angol ifjak azonnal térjenek haza, különben szinte felségárulóknak tekintetnek. Úgy történt tehát itt is mint Franciaországban, de azért a jezsuiták különböző

álcák alatt Angliában is megmaradtak, s most már titokban működve, annál veszedelmesebbek lettek.

Nem sok idő múlt el s a jezsuiták egy új összeesküvést szerveztek; melylyel a többi közt Stuárt Mária vesztét is előmozdították, kinek katholicismusától sokat reméltek; anélkül azonban, hogy magokat a veszélynek kitegyék. Az összeesküvés világi tagjai Stuart Máriával együtt a vérpadra hurcoltattak, a gaz terv szellemi szerzőinek, a jezsuitáknak azonban hajuk szála sem görbült meg.

Stuart Mária halála nagy csapás volt a pápára s a jezsuitákra nézve, kik, míg élt, őt egykor trónra juttatni s általa az országot magoknak meghódíthatni remélték. Az idegen papuralom főtámasza az ország kebelében elbukván, az egyház Anglia legveszélyesebb külellenségével szövetkezett ellene. Sixtus kiátkozta Erzsébetet s II. Fülöp spanyol királyt rávette, indítson hódító hadjáratot Anglia ellen. S mialatt a spanyol kényúr a „nagy ármádát“ szervezte, mely isten segélyével Angliát elfoglalandja, jezsuita emissáriusok járták be az országot mindenfelé lázítva és a viszály magvait szórva. G a r n e t Henrik, ki mindenféle álruhákban kóborolta be a birodalmat, a legbuzgóbb lázítók egyike vala, kiket a szerzet Fülöpnek rendelkezésére bocsátott. Mindez azonban nem használt. Erzsébet eszélyesebb király, katholikus alattvalóinak nagy többsége jobb hazafi volt, semhogy országukat örvénybe döntötték volna.

E kisérletek hajótörést szenvedvén, a jezsuiták ismét szokásos fegyverökhöz, a gyilokhoz folyamodtak.

Holte jezsuita Tullen Patrikot bírta rá, kísértse meg a királyné meggyilkolását, a mi isten előtt igen kellemes cselekedet volna, őt bünbocsánattal és az úr testével előre ellátva. Creswel jezsuita ki ez időben Spanyolországban tartózkodott, Filopater András név alatt, ugyanekkor egy átkozódó röpiratot adott ki Erzsébet ellen, melyben őt méltatlan szitkokkal halmozta el s a népet nyiltan lázadásra szólította fel. Midőn Tullen terve meghiúsult, nemsokára Williams és Yorke jelentek meg, kiket hasonlókép páter Holte világosított fel a királygyilkolás istenes volta felett s látott el bünbocsánattal és minden szükséges szentséggel, s hogy mi se hiányozzék, ez alkalommal Person jezsuita írt dicsbeszédet az orgyilkosokra.

Ezen eszközök is felfedeztetvén s kivégeztetvén, egy év mulva, 1597-ben Squirre Eduárd lépett a róm. katholikus orgyilkosok sorába. Squirre mint eretnek az inquisitio kezébe jutott, melynek börtönében Walpode Richard jezsuita semmi fáradságot nem kimélt, őt az egyedül üdvözítő egyház kebelébe visszatéríteni, és sikerrel. Amint Squirre megtért, Walpode őt rábeszélte, gyilkolja meg Erzsébet királynét s kegyencét a hatalmas Essex grófot, ki a római pártnak természetesen szintén ellensége volt. A tőr és lázzadás eddig Angliában nem vezetvén célhoz, ezúttal méreggel próbáltak szerencsét. A derék jezsuita Walpode, mint igen lelkiismeretes ember, nem bízván meg másokban, maga készített mérget s azt Squirrenek azon utasítással adta át, hogy kenje be vele Erzsébet és Essex lovának nyergét, mielőtt kilovagolnának. A méreg azonban nem te-

vén meg a kivánt hatást, s a jámbor páter azt hivén, hogy tanítványa megcsalta, oly dühbe jött, hogy őt feladta. Sqirre elfogatott, s a kínpadon bevallotta, ki bízta fel e bűnre, mialatt a bűn szerzője nyugodtan élt ad majorem Dei gloriam Spanyolországban anélkül, hogy gaztettéért valaha kérdőre vonták volna.

Nagyobb szabású árulást gondolt ki Garnet Henrik, Catesby Robert és Tresham Ferenc segítségével. Az elsőnek, ki provinciálisa volt a szerzetnek, megbízásaival Winter Tamás és Termond Robert Spanyolországba mentek páter Creswelhez. Céljok volt Fülöp királyt új nagyszerű vállalatra bírni Anglia ellen, s őt biztosítani, hogy Anglia minden katholikus lakosa kész hozzá csatlakozni és zászlaja alá állani. Ezenkívül rá kellett venniök a királyt, hogy több, hozzá híven ragaszkodó katholikusnak évdíjat adjon, mert Angliában sok, Erzsébet kormányával elégedetlen, de szegény nemes van, kiket jó pénzen meg lehetne nyerni. Különösen meg kell igérni a királynak, hogy ha Anglia partjain kiköt, kitűnően felszerelt s begyakorolt lovasokat fog kapni. Fülöp megigérte, hogy sereget fog küldeni Angliába s egyelőre három milliót osztatott ki az elégedetlenek közt, hogy őket céljainak megnyerje.

A római udvar is sietett hozzájárulni e hazafias terv előmozdításához. VIII. Kelemen pápa két bullát küldött Garnetnek, egyet az angol katholikus papok, másikat a világiak számára, melyben ezeket a királyné ellen lázítja.

E vétkes üzelmek azonban felfedeztettek s a királyné 1602-ben egy ediktumot adott ki, melyben minden, élete ellen intézett összeesküvések szerzői gyanánt a jezsuitákat jelöli meg, kik a népet fellázitani igyekeztek, monopoliumokat állítottak, hogy a lázadást pénzzel támogathassák, megpróbálták az állam ügyekbe avatkozni s szóval és írásban koronájáról rendelkezni merészeltek. Erzsébet kénytelen volt szigorú rendszabályokkal lépni fel Róma ágensei ellen, mi természetesen az angol katholikusok sorsát sem javíthatta; s a katholikus papok jobb része felirást intézett VIII. Kelemenhez, melyben bebizonyitá, hogy a jezsuiták okai mindazon viszontagságoknak, melyeket a katholikusoknak Angliában tűrniök kell. A jezsuiták minden katholikust gyanússá tesznek, mert ők feledve, hogy papok, oly uralomvágyó politikát követnek, mely a legképtelenebb kicsapongásokra vezet. Királyságokkal és koronákkal kereskedtek, gyalázatos rágalmazó iratokat terjesztettek a legfőbb hatalom ellen, összeesküdtek az ország külellenségeivel s több bűnt követtek el, melyre Anglia törvényei halálos büntetést szabnak. A katholikusok Angliában mindig részesültek türelemben, és soha nem volt sorsuk oly terhes, minőnek más országokban a máskép gondolkozók kitéve voltak, amint ezt az inquisitio borzalmai, a salzburgiak kényszerített kivándorlása a múlt században, s a katholikus türelmetlenség számtalan más tényei bizonyítják. A katholikusok elleni szigorúbb rendszabályok egyetlen oka Angliában az volt, hogy Róma és Spanyolország Anglia koronáját a tör-

vényes uralkodó fejéről letépni igyekeztek, s e törekvéseikben mindig katholikusokat használtak eszközül, kik jezsuiták által betanítva s bűnbocsánattal ellátva, semmi eszköztől nem riadtak vissza, mely terveik végrehajtására alkalmasnak mutatkozott. A jezsuiták és követőik, kiket az igazság keze elért, nem vértanúk voltak, hanem gonosztevők.

XIII. Fejezet.

(Jezsuita összeesküvések Anglia ellen. — A lőporösszeesküvés. — Bellarmin könyve „a pápai hatalomról.“ — Két gyilkossági kisérlet I. Jakab ellen.)

Erzsébet 1603-ban meghalt, népe szeretetétől s a világ tiszteletétől kisérve sírjába. Csak a jezsuiták folytatták előbbi munkájokat, nem kímélve a holtat, mint előbb nem kimélték az élőt. Gyülöletőket a halál sem tudta megengesztelni. Person Róbert egy „katholikus martyrologiumot“ írt, mely Spanyolországban jelent meg, s melyben minden ez időtájt Angliában kivégzett orgyilkos és hazaáruló, mint a vallás vértanúja dicsőíttetett meg, bűntetéseik természetesen túlzással elferdíttetvén, hogy a meghalt királynő emléke még gyülöletesebbé legyen.

Nagybritannia és Irland trónjára Stuart Máriának második férjével, Darnley Richárddal nemzett fia, VI. Jakab skót király ült I. Jakab név alatt, harminchét éves korában. A spanyol-jezsuita párt meg lehetett volna elégedve a Stuart sarjadék trónrajutásával, kinek első tette volt a katholikusok vallásszabadságát törvénybe

igtattatni, ha céljok a vallás érdeke lett volna. A következmények azonban csakhamar bebizonyíták, hogy e párt vezéreszméje nem a vallás, hanem a hatalomvágy volt.

Garnet Henrik jezsuita provinciális, Catesby Robert ezredes és Tresham rögtön Erzsébet halála után Wright Kristófot Spanyolországba küldték, hogy azt a királynak hirül vigyék s Garnet levelet írt Creswelnek, hatna oda minden lehető módon, hogy a király pártfogásába vegye az angol katholikusokat. Ugyane buzgalmat mutatták Flandria jezsuitái is; Bandwin, Stanley Vilmos és Owen Hugo ugyanis Guy Fawkest hasonló megbízással küldték Spanyolországba, szintén Creswelhez, ki mint angol a madridi udvarnál az Anglia elleni összeesküvések képviselője vala. Főkívánatuk természetesen háboru volt Anglia ellen. Angliában ezalatt azon hírt terjesztették, hogy a kormány kegyetlen üldözéseket készít elő a katholikusok ellen. De az új spanyol király III. Fülöp az ország pénzügyeit bomlásnak indulva s a népet az örökös harcba belefáradva látván, azt felelte e hazafias küldötteknek, hogy nem szándékozik fegyverrel támogatni az angol katholikusokat, annál kevésbbé, miután Jakab királylyal békealkudozásokat folytat.

A jezsuiták elesve a külsegély reményétől, ily módon magukra maradtak. Első tervök volt I. Jakab koronáztatásának napján Londont több helyen egyszerre felgyújtani. Az öt skót azonban, kik a terv végrehajtására felbérelve valának, tetten kapatott s a gazságnak eleje vétetett. Az elégedetlenek erre egy újabb tervre vete-

medtek, mely kalandosságára nézve ritkítja pártját a történelemben s a lőporösszeesküvés neve alatt ismeretes.

Angliának volt egy régi törvénye, mely mindazokat, kik nem az anglikán egyházhoz tartoztak, bírsággal sújtotta. I. Jakab, pénzre levén szüksége, e törvényt előkereste s a többi közt Catesby Robertre Northamptonból is alkalmazta. E derék férfiú erre összehítta elvtársait Percy Tamást, Wright Jánost, Guy Fawkest és Treshamot s így szólt hozzájok: „A királyt százféle módon el lehetne tenni láb alól. De mit nyertünk vele, ha a wálesi herceget s a yorki herceget életben hagyjuk? Ha azonban a királyt és fiait már megöltük, még hátra van a parlament, mely szigorúan s figyelmesen fogja lépteinket vizsgálni. Még a birodalom több nagyjától, hatalmas lordoktól s mindazon eretnekektől kell tartanunk, kiknek nem bírunk ellenállni. Mindez akadályokat tehát egy csapással el kell hárítanunk utunkból s minden erőnket egyesítenünk kell, hogy e nagy vállalatot végrehajthassuk." E bevezetés után elmondta, hogy talált eszközt, melylyel a katholikus vallás előkelőbb ellenségeit egy csapással meg lehet semmisíteni. S ez abban áll, hogy alá kell aknázni lőporral a parlament épületét s a királyt a hercegekkel és az egész parlamenttel együtt levegőbe röpíteni. A gondolat, százakat, köztük sok ártatlant egy csapással legyilkolni, még hárompróbás pápista lelkeket is megborzaszthatott volna, s Catesby, tartván tőle, hogy lesznek, kik ily nagy gaztettől visszariadnak, sietett társainak lelkiismeretét az által elaltatni, hogy Gar-

net Henrikhez fordult, kit mindnyájan orákulumként tiszteltek, és kérdezte őt, ha meg van-e engedve a vallás szükséges védelmére az eretnekekkel együtt ártatlanokat is megölni, feltéve hogy az elesendő bűnösök száma nagyobb, mint a bűnteleneké?

Garnet azt felelte, hogy ha a katholikusok hasznot vonnak belőle s az ártatlanok száma sokkal kisebb a bűnösökénél, akkor mindenesetre szabad valamennyit egyszerre meggyilkolni, s nem mulasztá el véleményét épületes példák elmondása által támogatni. Az összeesküdtek, lelkiismeretöket ekként a szent férfiú szavai által megnyugtatván, tervök teljesítéséhez láttak; előbb azonban egy ünnepélyes istentisztelettel egybekötött tény által egymást hűségökről biztosították. Gerard jezsuitánál ugyanis meggyóntak, s az úrvacsorához járulván, a következő esküt tették le: „Esküszöm a szentháromság s azon szentség nevében, melyhez járulandó vagyok, hogy abból, ami rám bízatott, sem közvetett sem közvetlen módon, sem szavak által sem másként senkinek semmit fel nem fogok fedezni, sem a többiek beleegyezése nélkül e terv kivitelével nem fogok felhagyni.“

Percy bérbevett egy házat, tőszomszédjában a régi Westminster-palotának, melyben a parlament ülésterme volt s megkezdte a palota kilenc láb vastag alapfalait aláásni. Miután a parlament megnyitása még az 1604. év folyamában volt szándékolva, utóbb azonban 1605. febr. 7-kére, majd ismét ez évi októberre halasztatott, az összeesküvőknek elég idejök volt setét tervök végrehajtására. Együttal Catesby és társai beutazták a vidé-

ket, hogy a katholikus lakosságot felkelésre buzdítsák s újabb összeköttetéseket keressenek. Ily módon csatlakoztak hozzájok Keyes Robert, Rookwood Ambrus, Graunt János, Wright Kristóf és Winter Robert. Catesby még szolgáját, a vakmerő Bates Tamást avatta a titokba, kit Termond jezsuita külön e célra betanított és szándékában megerősített. Nem bírván azonban a palota alapfalait átfúrni, egy pincét béreltek magában a palotában, állítólag kőszén raktárul. E bolthajtásos hézagba, mely épen a parlament ülésterme alatt volt, éjnek idején kőszén és más égő anyagokon kivül, harminchat lőporos hordót helyeztek el.

Végre 1605. november 5-ére tűzetett ki a parlament megnyitása, mely nap Anglia egész törvényhozása meggyilkoltatandó vala. Lord Mounteagle azonban tiz nappal előbb névtelen levelet kapott, melyben intették, ne menjen el az ülésbe, mert borzasztó csapás várja a házat. E levelet, melyet állítólag Tresham Ferenc írt, a lord megmutatta az államtitkároknak s ezek a királynak. A parlament megnyitása előtti napon tehát lord Mounteagle s az első kamarás a westminsteri palotába mentek az előkészületeket megtekinteni, s beléptek az összeesküvők pincéjébe is, melynek ajtaja minden gyanú elhárítása végett nyitva állt. A pincében az előttök ismeretlen Guy Fawkest találták. Kérdésökre ez Percy szolgájának adta ki magát. Beesteledvén, Fawkes ismét leszállt a pincébe, s mindent elrendezett, hogy másnap reggel a parlamentet, talán önmagával együtt a levegőbe röpítse. Éjjel azonban megjelent Knewett Tamás katonakiséretben a pincében, s Fawkest elfogta.

Zsebeiben három kanócot, az ajtó megett egy lámpást, s midőn a kőszenet félretakarították, 36 hordó lőport találtak.

Fawkes rögtön vallatás alá vétetett, s midőn a király kérdezte tőle, mirevaló a pincében levő sok lőpor? szemtelenül felelte: „Hogy a skót koldusokat visszaugrassuk a hegyek közé, ahonnan előjöttek.“ Csak azt sajnálta, hogy nem volt ideje, különben Knewettet katonáival s magával együtt légbe röpítette volna.

Az összeesküvök, tervök felfedeztetését megtudva, Holbeach várába menekültek, Strafford grófságban, s ott Littleton Istvántól kértek menedéket. Walsh Richard, Worcester vicomte azonban fegyveresekkel üldözőbe vette őket. Catesby, Percy s a két Wright a csatázásban elestek, Graunt, Digby, Rookwood, Bates, Tresham, Littleton s a viaskodásban megsebesült Winter azonban elfogatván Londonba vitettek. Mindannyian kényszerítés nélkül bevallották tervöket. Tresham a jezsuita provinciálist Garnetet is felemlíté, ki utóbb annyit maga is bevallott, hogy az utolsó hat hónap alatt sokat érintkezett Treshammel.

A jezsuiták ez összeesküvésben óvakodtak becses személyeiket nyiltan veszélynek kitenni, de a per tárgyalása és elfogott levelezések biztos gyanút árasztottak Gerard János, Garnet Henrik, Oldekorn, Tesmond Oswald és Greenwel jezsuitákra. Nem levén feltalálhatók, a törvényszék díjt tűzött ki felfedezésökre, mert a közérdek kivánta, hogy a szándékolt gaztett minden, még távolabb álló részesei is napvilágra kerüljenek. Garnet és Oldekorn a merény meghiusultá-

nak hírére, egy inas kiséretében, egy Albington nevű lovag várába menekültek s ott egy kéménybe bújtak el, mig végre kézrekerülve Londonba vitettek. Inasuk útközben megölte magát.

I. Jakab tudta, hogy Garnet bizalmas viszonyban állt Catesbyvel, s meg volt róla győződve, hogy részes volt a tervben, de azért megparancsolta, hogy jól bánjanak vele. Garnet a börtönben kiméletes bánásmódban részesült. Megkisérték ravaszsággal venni ki belőle vallomását. Társat adtak ugyanis melléje a börtönbe, egy megbízható embert, azon utasítással, hogy adja ki magát jó katholikusnak s a kormány ellenségének. Ez oly cifrán tudott káromkodni és oly keservesen szidta az eretnek kormányt, hogy a ravasz Garnet nem kételkedett igazhivőségében s levelet bízott rá egy nő számára, ki szintén a börtönben volt, s kivel e jezsuita azelőtt bizalmas lábon állt. E levélben röviden megírta neki amit vallott, meg hogy miről nem kérdezték, s utasítást adott neki, mikép feleljen egy dologra s mikép hallgasson el mást. Egy másik levelet a szintén elfogott pap Rookwood számára adott át e kémnek, melynek tartalma egészen jelentéktelennek látszott. Midőn azonban a papírt véletlenül egy gyertya lángja elé tartották, rögtön más sorok tüntek elő a közönséges tintával irt sorok közt, melyekben a jezsuita azt írta büntársának, hogy ez utóbbi ügyre nézve egészen nyugodt, mert tudja, hogy a kormánynak nincsenek ellene szóló döntő bizonyítékok kezében.

Mindkét levél a törvényszéknek átadatott, mely azonban még ezzel sem érte be s új kedvezményekben

részesíté Garnetet. Ez egyszer Oldekornnal kivánt beszélni, ami megengedtetett neki, de a két derék férfiu oly helyen bocsáttatott össze, hol két tanú őket titokban kihallgathatta. A törvényszék e társalgásból felvilágosítást nyert nehány addig homályos pontra nézve s másnap külön hallgatta ki a két foglyot. Garnet azt hitte, hogy a törvényszék csak gyanúra támaszkodik s makacsul tagadott mindent, mindig papi méltóságára hivatkozva. Oldekornra azonban bűnössége rábizonyíttatván, a provinciális is kénytelen volt vallomást tenni, de Garnet ezúttal is kétértelmüségekkel igyekezett magán segíteni és saját szavait mindenfelé magyarázta. Csak annyit vallott be, hogy vagy öt hónap előtt Greenwel Péter beszélt neki egy összeesküvésről s hogy Catesby általános kifejezésekkel említette előtte, hogy a katholikusok egy vállalatra készülnek vallásuk védelmében.

Kellőleg kihallgattatván Garnet, a legfőbb törvényszék elé állíttatott, hogy a vád főpontjai iránt ismételve kérdőre vonassék. Itt is azt mondta, hogy csak elejtett megjegyzéseket hallott az összeesküvésről, majd ismét azzal állt elő, hogy Greenwel csakugyan közölt vele egyes részleteket, de a gyónás alkalmával, s ennek titkát nem szabad elárulnia. Nottingham lord kérdezte tőle, valjon azt is elhallgatná-e, ha valaki más gyónná neki, hogy a királyt holnap meg akarja gyilkolni, mire a jezsuita azt felelte, hogy kötelessége volna azt titokban tartani; egyébiránt ő Greenwelnek lelkére beszélt, álljon el szándékától. Szóval Garnet apró mellékkörülményeket bevallott, de a lényeges pontokat makacsul ta-

gadta, mig végre saját kezeirásával bebizonyították neki, hogy Greenwel nem gyónásban beszélt neki az összeesküvésről; nem is bűn gyanánt vallotta be neki, hanem tanácskozott vele, mint valamely előtte már ismeretes dologról, melyben csak tanácsot és utasitást kér tőle; hogy ez és Catesby csak azért fordultak hozzá, hogy helyeslése által bátorságot öntsön társaikba; hogy a páter egy alkalommal Essex grófságban hosszasan beszélgetett e tárgyról Garnettel, s hogy Greenwel kérdésére, ki legyen a terv sikerülte után az ő védnökük s az ország kormányzója? Garnet azt felelte, hogy erről csak akkor lehet beszélni, ha egyszer tudják, mennyire sikerült a vállalat. Garnetre bűnössége ekként rábizonyíttatván, 1606. május 3-án Oldekornnal együtt kivégeztetett, míg Greenwelnek és Gerardnak sikerült szökés által megmenekülniök. Garnet a vesztő helyen, megijedve a haláltól még beszédet tartott a néphez, büntetését igazságosnak ismerte el, s elátkozta az összeesküvést.

E rendkivüli dolog természetesen roppant feltünést okozott s a jezsuitáknak nagyon érdekökben állt övéiket ily borzasztó bűnös tervekben való részesség vádja alól lehetőleg tisztára mosni. Annyi áll, hogy gyilkoló eszközökkel kezökben nem álltak ki nyíltan a síkra, sőt becses személyöket szokás szerint igyekeztek a veszély korlátain kivül tartani, de lázító iratok és hírek terjesztése, a szószék s mindenekfelett a gyóntatószék gonosz felhasználása, a büntettek eltitkolása s előmozditása, tanács és bűnbocsánat osztogatása által ők voltak lelke, intéző szelleme a gaz vállalatnak. Bellarmin, a híres

jezsuita bibornok, Aquaviva generális és Juventius, Garnetet becsületes, tökéletes szerzetesnek festik, ellenségeinek nem kell hinni, mert azok protestánsok vagy az egyház más ellenségei. A szent gonosztévő védői nem átallták azt sem hazudni, hogy Garnet sohsem vallotta be bűnét s még a vesztőhelyen is megesküdött ártatlanságára, s hogy a többiek közől is egy sem vallott jezsuitára. E hazugságokkal és ferdítéssel teljes védelmeken kivül a jezsuiták természetesen nem lehettek el anélkül, hogy Garnet kivégeztetésénél előfordult csudákat ne hirdessenek. Híven elmondják, hogy, midőn a provinciális felnégyeltetett, véréből egy csepp egy búzakalászra esett, s a kalászon rögtön megjelenet Garnet arcképe oly híven visszaadva, amint az, szakértő festészek nyilatkozata szerint, csak isten keze által történhetett stb.

A parlament megnyitása alkalmával I. Jakab a trónról kijelenté, hogy jól tudja, miszerint a katholikusok nagyobb része hű és becsületes alattvalókból áll, kik a keresztyén és polgár kötelességeiről emelkedett nézetekkel bírnak s nem volnának képesek azokat megszegni, hogy azonban hűségök iránt annál inkább biztosítva legyen, szükségesnek látja tőlök egy eskü letételét kivánni. Ez eskü, mely utóbb más vallásúak által is letétetett, igy hangzott:

„Ezennel őszintén s lelkiismeretem meggyőződésével isten és emberek előtt vallom és elismerem, hogy uralkodónk Jakab törvényes ura e királyságnak, s minden más birtokában levő országoknak és tartományoknak; hogy a pápának sem önhatalmából, sem a ró-

mai egyház vagy az apostoli szék tekintélyénél fogva semmi módon nincs joga a királyt letenni, birodalmától s uradalmaitól megfosztani, külföldi uralkodót felhatalmazni arra, hogy az említett királyt megtámadják, őt vagy országát zaklassák, hogy nincs joga alattvalóit a hűség és engedelmesség kötelessége alól feloldani vagy bárkinek megengedni, hogy ellene fegyvert emeljen, lázzadást szítson, neki kárt okozzon, vagy hogy személye, birodalma, kormánya vagy egyes alattvalói ellen erőszakoskodást kövessen el. Ennélfogva, dacára minden kiközösítő itéletnek, melyet a pápa vagy utódai, bármily okokból, vagy hatalmi előjogok alapján a király ellen kiadtak vagy kiadni fognának, s dacára a hűség és engedelmesség kötelessége alól történt feloldásnak, — őszinte hűséget és hódolatot fogadok ő felsége, utódai és maradékainak, s esküszöm, hogy őt és utódait minden összeesküvés vagy merénylet ellen, mely életök, koronájok vagy méltóságuk ellen, ily kiközösítő itélet ürügye alatt, vagy más módon intéztetnek, tőlem telhetőleg védelmezni fogom. Igyekezni fogok minden, a király elleni árulást és összeesküvést, ha tudtomra esnék, felfedezni és ő felségének bejelenteni. Esküszöm, hogy teljes lelkemből istentelennek és eretneknek tartom s magamtól elutasítom azon tant, mely szerint a pápa által excommunikált vagy birodalmuktól megfosztott fejedelmeket alattvalóiknak szabad bármikép letenni és meggyilkolniok. Hiszem és lelkemben meg vagyok róla győződve, hogy sem a pápának, sem bárki másnak nem áll hatalmában engem ezen eskü alól egészben vagy részben feloldani. Elismerem és vallom, hogy törvényes

hatóságom kötelez jelen eskü letételére s fogadom, hogy ezen eskü pontjait, a szavak természetes jelentése szerint, minden kétértelműség és titkos tartalék nélkül magyarázom. Végre kijelentem, hogy mindezt jó indulattal, önkényt s a keresztyén hit igazsága szerint cselekszem. Isten engem úgy segéljen."

Ez esküben, mint látjuk, a király csak azt kivánta, mi iránt minden királynak biztosítva kell lennie alattvalói részéről, hacsak magát s koronáját szüntelen veszélynek kitenni nem akarja; szomorú benyomást csak azon záradék tesz az olvasóra, mely a titkos tartalékot zárja ki, s mely a jezsuiták erkölcstelen, esküszegő eljárása által vált elkerülhetlenné, s bizonyítja, mennyire el volt terjedve e korban a hazugság e gyalázatos tana. A katholikusok kevés kivétellel belátták, hogy ez eskü csak a legméltányosabb és alattomban értetődő kötelességekre terjed ki és siettek azt letenni. A jezsuiták azonban V. Pál pápa parancsának engedelmeskedtek, ki örök kárhozattal fenyegetett mindenkit, ki ez esküt leteszi, és megtagadták annak letételét. A pápa két brevében adta ki fenyegetéseit s ágensei házról házra jártak az angol katholikusoknál, s őket a pokol kínjaival való fenyegetés által fellázítani igyekeztek. Ekkor lépett fel Bellarmin „A pápa hatalmáról" szóló munkájával, s Jakab király esküjét személyesen védelmezte egy elleniratban. Gerson, Gretzer, Bekan, Suarez és más jezsuiták röpiratokkal árasztották el a közönséget, melyekben a pápa szemtelen igényeit védelmezték s őt minden királyok királyának kikiáltották. Bellarminnak erkölcstelen elvekre s históriai tények elferdítésére alapított munkája, mely

Spanyol- s Olaszországban és Németország egy részében elismerésre talált, Francia és Angolországban általánosan elvettetett.

Bellarmin könyvéből a jezsuiták új bátorságot s szemtelenséget merítettek, és Angliában nemcsak hogy a kivánt eskü letételét megtagadták, hanem azt még nyíltan istentelennek és eretneknek hirdették. Ehez járult, hogy a madridi angol követ jelenté, miszerint a Spanyolországban *tartózkodó* angol katholikusok nyiltan beszélik, hogy nemsokára meg fognak királyuktól szabadulni; és ez időtájt csakugyan kisérlet is történt Jakabot vadászat alkalmával agyonlőni, ami nem sikerülvén, mérget próbáltak neki adni. Garnet Tamás jezsuita beutazta az országot s engedetlenségre ingerlé a népet a király rendeletei ellen, mig végre elfogatott és 1608-ban kivégeztetett. Ennyi gazság s a parlament sürgetései végre rábírták a királyt, hogy beleegyezzék a jezsuiták kiutasításába. A jezsuiták azonban most sem engedelmeskedtek s mint előbb, bennmaradtak az országban.

A jezsuiták különféle álruhákba bújva 'biztosították becses személyöket, s gaz garázdálkodásukat csak az angol katholicismus bánta meg. Erzsébetnek a katholikusok ellen intézett törvenyei megújíttattak, kimondatott, hogy a katbolikusok többé nem jelenhetnek meg az udvarnál, hogy csak tiz mértföldnyi távolságban Londontól lakhatnak, hogy egy békebíró által kiállított útlevél nélkül lakhelyöktől öt mértföldnél messzebb eső helyre nem mehetnek stb. E rendelkezések kétségkivül igazságtalanok és szigorúak valának, de a katholikusok azokat tisztán a jezsuiták haza- és felségáruló üzelmeinek kö-

szönhették. A jezsuiták minden lépése, melyet Anglia földén tettek, egyegy bün volt az ország és nemzet ellen, s ha van valami rendkivüli azon rendszabályokban, melyekkel Anglia magát az isten nevében vétkező gonosztevők ellen biztositani igyekezett, úgy annak csak azon szelidséget és mérsékletet találhatjuk, mely ez intézkedésekben nyilatkozik, azon korban, midőn a szárazföldön a győztes katholicismus máglyával, kínpaddal és hóhérbárddal üldözte a protestantismust, midőn az atlanti oceántól az erdélyi határokig nem volt egy talpalatnyi föld, melyet ártatlan vér ne fertőztetett volna be isten dicsőségére!

XIV. Fejezet.

(A jezsuiták kiüzetése Velencéből. — Ármányaik a köztársaság ellen.)

Ez időtájt Velence heves viszályba keveredett Rómával, és kitartása által végre győztesen kelt ki belőle. A respublika már megsokallta volt népének a pápa javára való kizsebelését. Velence városában kétszáznál több templom és zárda volt, melyek a város földterületének felét elfoglalták. A papok adófizetés ellen pápai privilégiumokkal levén biztosítva, ezáltal az adóteher mindinkább a szegény nép vállaira nehezedett. A köztársaság tehát betiltotta új templomok s zárdák alapítását, új szerzetek behozatalát s jószágadományozásokat a papság javára, miáltal a pápa haragját már magára vonta.

Ehez járult még három papi gonosztevő esete. Egy ágostai barát egy tizenkét éves leányon erőszakot követett el, aztán, hogy az őt el ne árulhassa, meggyilkolta, de felfedeztetvén, halálra itéltetett. Egy más pap, Sarrabeno Scipio mindenkép igyekezett egy

patricius feleségét elcsábítani s ez nem használván, megkisérté erőszakot tenni rajta. Ez sem sikerülvén, dühében annyira megfeledkezett magáról, hogy ruhájára nyilvános helyen egy gyalázatos képet akasztott. Ezenkivűl azzal vádoltatott, hogy a vicenzai püspöki szék üresedése idejében, a püspöki irodára alkalmazott törvényszéki pecsétet megsértette. E két jó madárnak méltó cimborája akadt Valdemarino Brandolino apátban, ki utonállással s rablással vádoltatott, azonkivűl saját nővérén vérfertőztetést követett el s ráadásul apját, bátyját és egy szerzetes társát egy bandita által meggyilkoltatta. Mindketten börtönbe vettettek.

A keresztény vallásnak e lábbal tapodását a pápa el nem nézhette. Velence, midőn három reverendában járó gonosztevőt az igazság kezébe szolgáltatott, megsértette az egyház vétkezési szabadságát s ezért lakolnia kellett. V. Pál kijelenté, hogy hasonló dolgot meg nem tűr s kész életét áldozni az egyház függetlenségének fenntartásáért. Velence követe igyekezett a pápát észre téríteni, s bebizonyította, hogy hazája sohsem adta fel jogát a papi gonosztevőket a világiakhoz hasonlóan megfenyíteni; de hiába. Pállal nem lehetett okosan beszélni. Két brevét küldött nunciusának Grimani doge számára. Az egyikben az említett gonosztevők szabadonbocsátását, a másikban azon kormányrendeletek visszavonását követelte, melyek a papi javakat tized alá vetették.

Grimani vita közben meghalt, s helyébe a pápa fellépése ellenére, ki az excommunikált köztársaságot

a doge-választástól eltiltotta, Donato Lénárd választatott. A köztársaság, hogy ügyének nyomatékot adjon, a vitás kérdéseket egyetemek és tudós theologusok elé terjesztette, kik mindnyájan helyeselték eljárását. Velence erre határozottan kijelentette a pápának, hogy eljárásától el nem áll, s mint eddig, úgy fog ezentúl is cselekedni. Pál szeretett volna engedni a férfiasan fellépő köztársaságnak, de a jezsuiták, élökön a hirhedt Bellarminnal, nem engedték észre térni. A velencei kormánynak általános kitételekkel élő decretumaiban ugyan a jezsuiták nem voltak megnevezve, de azért azokat magokra magyarázták, jól tudván, mennyi oka van Velencének őket távol tartani magától. Nem egyszer történt már, hogy a köztársasággal ellenséges lábon álló hatalmak annak váraiba barátokat, főkép jezsuitákat küldöztek, kik vallási ürügyek alatt becsempészve magokat, állami titkokat kémleltek ki s azokat rendszerint a spanyol udvarnak feljelentették. Továbbá épen a jezsuiták zsaroltak össze legtöbb vagyont, tekintélyes jószágokat szereztek magoknak, s házaik és kollégiumaik hercegi palotákhoz hasonlítottak. Nekik állt leginkább érdekökben a pápát makacsságra buzdítani s meg is tették. Rá is vették 1606-ban, hogy egy dühös átokbullát adjon ki a köztársaság ellen, mely egész Olaszországban kihirdettetett. Velence, az interdiktum kimondása után visszahítta követét Rómából, a senátus a világi és szerzetes papság főnőkeit maga elé idézte és szigorúan megtiltotta nekik a pápai kormány bármely rendeletét elfogadni, felbontani és kihirdetni, s meghagyta, hogy ami kül-

deményt Rómából kapnak, felbontatlanul adják át a kormánynak.

A köztársaság teljesen hadi lábra állt Rómával, s a papság, erélyt és határozottságot látva a kormányban, sietett engedelmeskedni. Az interdiktum dacára az istentisztelet celebráltatott, mint azelőtt. Csak a jezsuiták nem tudták magokat becsületesen viselni. Félig megfordították ugyan a köpönyeget, s hogy a pápával is, a köztársasággal is fenntartsák a jó barátságot, megigérték az istentisztelet folytatását, az interdiktum dacára, de igéretöket meg nem tartották, s azzal álltak elő, hogy készek ugyan igéretöket teljesíteni, de a misét nagy fontossága miatt nem lehet az istentisztelet általános kifejezése alá foglalni, s lelkiismeretök és a pápa iránti köteles engedelmességök nem engedi meg, hogy tilalma dacára nyilvánosan misét mondjanak.

E kétkulacsosság méltó büntetéseül a senátus meghagyta nekik, hogy az egész országból takarodjanak el s a várost még az nap hagyják oda, s mindenkinek gályarabság terhe alatt megtiltotta velök közlekedni. A pátriárka vikáriusa elfoglalta a jezsuiták templomát s őket a kikötőben rájok váró hajóig kisérte. Útközben még megkisértették a népet lázzadásra bírni a senátus ellen, de a nép ahelyett, hogy elbolondittassa magát, szitkokkal és kőhajigálással felelt nekik, úgy hogy a jámbor pátereket fegyveres őrizet alatt kellett a hajóra szállítani.

A jezsuiták, szerzetökben a kémkedési tudomány nagy tökélyre fejlődvén, már hírét vették a senátus

rendeletének, mielőtt még az kezökhöz jött volna. Felhasználták tehát a hátralevő időt arra, hogy a kapucinusokat hasonló ellenállásra ingereljék, elhitetvén velök, hogy az egész világ szeme rajtok függ, minélfogva jó példával kell előre menniök. A tudatlan barátok bementek az ügyetlenül kivetett tőrbe, kijelentették, hogy szintén nem fogják az istentiszteletet folytatni, s gvardiányok elég együgyű volt nyiltan kimondani, hogy azt a jezsuiták tanácsára teszik; minek következménye az volt, hogy utánok küldettek a jezsuitáknak. Egyszersmind elrendeltetett, hogy a jezsuitákat számüző senátusi végzés csak egyhangú határozattal legyen visszavonható.

A jezsuiták még arra is felhasználták az időt, hogy gazdagabb protektoraiktól útipénzt csaljanak ki, aztán becses egyházi edényeiket, öltönyeiket és drágaságaikat az útból eltakarítván, a spanyol követnél s más titkos barátaiknál deponálták, sok ezüstöt s aranyat beolvasztottak, hogy könnyebben magokkal lophassák s egy csomó iratot elégettek.

A szabadság és felvilágosodás ez esküdt ellenségei ki valának űzve az országból, de azért nem nyugodtak. Titkos híveiket minduntalan az ország határára hívták, hogy kémkedéseikről számot adjanak s lázító iratokat csempészszenek be, sőt némely merészebbek álruhában vissza is lopództak. A senátus csakhamar megtudta, hogy Bariban, Parmában, Ferrarában, Bolognában, Mantuában és Palermoban szenvedélyes prédikációkat tartottak a köztársaság ellen s a népet isten haragjával és örök kárhozattal fenyeget-

ték, ha Velencéért háborúba megy. Kisült továbbá, hogy midőn Velence IV. Henriket Franciaország törvényes királyának elismerte, a senátorokat körülvették, s hízelgések, fenyegetések és a bűnbocsánat megtagadása által rábírták, hogy vonják vissza elismerésöket. Visszaéltek a gyóntatószékkel, az asszonyokat betanítván, hogy kiközösített férjeiket ne engedjék magokhoz közelíteni, s a gyermekeket, hogy kiközösített apjoknak nem tartoznak engedelmeskedni. Kézre került egy jezsuitának a pápához írt levele s abból kiderült, hogy Velencében 300-nál több nemes ifjú, elcsábítva a jezsuiták által, pártján áll s kész hazája ellen minden parancsát teljesíteni. Midőn Bergamoból és Paduából váratlanul kiűzettek, a házaikban talált iratokból kisült, hogy hathetenkint Rómába a generálisnak feljelentették mindazon állami és családi titkokat, melyeknek a gyóntatószékben tudomására jutottak.

A kézrekerült iratok alapján törvényszéki vizsgálat intéztetett a szerzet ellen. A fő vádpontok ellenők abban álltak, hogy a gyóntatószékben megtudott titkokkal visszaéltek, az ifjuságot iskoláikban tévútra vezették, hogy hízelgés és fenyegetés úgy mint megvesztegetés segélyével az állam ügyeibe avatkoztak. E vádak alapján 1606. julius 14-kén a köztársaságból örökre számüzettek.

Pál most egy furfangos eszközhöz folyamodott a köztársaság ellen. Általános jubileumot hirdetett, mely teljes bűnbocsánattal járt, de minden excommu-

nikátió és interdiktum alá vetett embert és országot eltiltott a mennyei kegyelem e bőséges forrásától. Az olasz nép szörnyű bolondja volt az efféle jubileumoknak s a pápa remélte, hogy a jezsuiták által titokban megdolgozott velencei köznép fel fog lázzadni a senátus ellen, melynek eljárása őt e rettenetes jótéteménytől megfosztotta. A jezsuiták utasításokat küldtek a köztársaság területén élő titkos híveikhez, jelentvén nekik, hogy szerzetöket a pápa felhatalmazta, hogy mindazoknak búcsút adhatnak, kik nem kerülik a misét és a köztársaság eljárását nyiltan rosszalják. Ugyanakkor és kapcsolatban ez ügygyel azonban egy más, igen veszélyes játékot is űztek; névtelen iratokban t. i. a pápát Antikrisztusnak nevezték el s a köztársaságot felszólították, váljon el a kuriától. A velenceiek jelszava volt ugyan „előbb vagyunk velenceiek, aztán keresztyének," de azért a jezsuiták tudták, hogy a köztársaság keményhitű katholikusokból áll s esze ágában sincs Rómától elszakadni. E névtelen iratok célja tehát az volt, hogy azok a senátusnak tulajdoníttatván, a köznépet fel lehessen ellene lázítani. A senátus azonban visszautasította a bennök kimondott elveket, s jutalmat tűzött ki szerzőik felfedezésére. Midőn ennek folytán kisült, hogy e röpiratok a jezsuitáktól erednek, a senátus 1606. augustusban mindenkinek, kor és nemkülömbség nélkül, szigorúan megtiltotta velök levelezni, s meghagyta, hogy a külföldi jezsuita intézetekben tanuló velenceiek rögtön visszatérjenek.

A pápa e viszályban mindenekfelett Spanyolor-

szágra támaszkodott, mely setét fanatismusa és világuralmi törekvései folytán egész Európa gyűlöletét magára vonta volt, miért is a hatalmak a pápát engedékenységre intették Velence irányában. Midőn végre Francia- és Angolország kijelentették, kogy segítségére fognak menni Velencének, a pápa megijedt s örömmel fogadta el az alkudozások vitelére a Henrik által küldött Joyeuse bíbornokot.

Páter Cotton, Henrik gyóntatója azonban titokban lelkére kötötte a bíbornoknak, hogy a jezsuiták visszafogadtatását foglalja bele a Velencével kötendő egyességbe. A pápa természetesen szintén párttogásába vette a szerzetet; de a senátus egy hajszálnyit sem engedett végzéséből s kimondta, hogy a jezsuiták teljesen külön és oly fontos okokból számüzettek örökre az országból, melyek az interdiktummal semmi összefüggésben nem állnak; miután nem mint papok, hanem mint lázítók és alkotmánysértők büntettettek meg. A pápa jó ideig ingadozott, de végre tanácsosnak látta jezsuitái rovására engedni. A köztársaság nem vonta vissza a számüzési itéletet s igy a jezsuiták számára nem maradt hátra egyéb, mint időről időre álruhában lopódzni az országba, s titokban áskálódni isten dicsőségére.

A Velence és Róma közti vita Franciaország közbenjárására kiegyenlíttetett. Joyeuse bibornok megjelent a senátus előtt, és kijelentette a pápa nevében az interdiktum beszüntetését. A velenceiek nem engedték magokat ünnepélyesen absolváltatni, s Ró-

ma úgy segített magán, hogy Joyeuse bíbornok, midőn a senátus előtt megjelent, titokban köpönyege alatt keresztet csinált, — mi által Róma a senátust minden bűntől feloldottnak tekintette, és így irói mai napig azt állítják, hogy Velence ünnepélyes absolutiót kapott.

XV. Fejezet.

(Jezsuita összeesküvések Japánban. — Ricci Chinában. — A jezsuiták mint mandarinok. — A chinai jezsuiták fellázadása a pápa ellen.)

Mielőtt az európai jezsuiták történetét folytatnók, vessünk egy pillantást ázsiai gazdálkodásukra. Japánban Jasso Ferenc halálakor hagytuk el őket, hol az alkirályok és helytartók egymás iránti féltékenységét ügyesen ki tudták zsákmányolni. A portugallok, tudván, hogy királyuk az udvarral otthon egészen jezsuita kézben van, meghunyászkodtak e barátok előtt, mit látván a japánok, kik maradandó kereskedelmi viszonyt akartak kötni Portugallal, szintén hízelegni kezdtek nekik. Több helytartó megkereszteltette magát s egy egy csomó alattvaló követte példájokat, ami a türelem e hazájában minden baj nélkül megtörténhetett. Három ilyen alkirály által — Bungoból, Aranából és Omurából a jezsuiták 1585-ben követséget küldettek a pápához, XIII. Gergelyhez, mivel kettős célt akartak elérni. Egyrészt bámulatba ejteni Európát a jezsuiták ázsiai hódításai és eredményei felett, másrészt a japániaknak

túlhajott fogalmakat nyujtani a pápaság nagyságáról és hatalmáról; és egyelőre mindkét célt el is érték.

De a japániak csakhamar rájöttek, hogy a portugallok viszálkodást igyekeznek szítani a birodalom nagyjai közt, hogy aztán az egészet annál könyebben kezökbe keríthessék. A bonczok észrevéve, hogy a nép közt e felfogás terjedni kezd, siettek azt a maguk javára felhasználni s a jezsuitákat szenteskedéssel és vétkes politikai üzelmekkel vádolták. Végre azokkal együtt, kiket régi vallásuktól elcsábítottak, kiutasíttattak a birodalomból, de mint Európában, úgy itt is meg tudtak maradni az országban. Azt azonban nem tudták meggátolni, hogy megtéritett híveik, kik a keresztyénségből nehány szembeszökő külsőségen kivül egyebet nem ismertek, vissza ne térjenek apáik vallására.

Ha csakugyan a vallás terjesztése lett volna a jezsuiták célja, megtűrtek volna magok mellett más szerzeteket is, melyek ugyanazon cél előmozdításán működtek. Miután azonban a hatalom és befolyás monopoliuma képezte törekvéseik tárgyát, féltékenyen nézték mindenkit, kiben concurrenst láthattak; s midőn V. Pál Sotelo ferenci-barátot nevezte Japán püspökévé, ezt addig rágalmazták, mig végre börtönbe vettetett s ott meghalt.

Nem a vallás terjesztésében, hanem politikai és financiális törekvéseikben veszélyes concurrenseket nyertek a jezsuiták a hollandusokban, kik szintén megtalálták a Japánba vezető utat s most úgy mint a portugallok, az egész kereskedést az országgal magokhoz ragadni igyekeztek, mialatt a jámbor atyák japáni-

híveiknek vallási kötelességökké tették, csupán a portugallokkal kereskedni. A jezsuiták irói vádolták a hollandokat, hogy meghiusították minden fáradságot, melyet ők a keresztyénség elterjesztésében ott kifejtettek s hogy a „vértanúk“ minden vére őmiattok hiában folyt. Pedig ennek első sorban a jezsuiták voltak okai. Első dolguk itt is világi javak szerzése volt. Előkelő családok fiait házaikba csalogatták, tudván, hogy benszülött missionáriusok által jobban szaporithatják azok számát, kiket isten nevében megadóztathatnak. Az evangéliummal nem törődtek, s oly gyárilag űzték a térítést, hogy Crasset szerint 1587-ben már 200,000 olyan ember volt Japánban, kiket a jezsuiták keresztyéneknek neveztek. Három évvel utóbb e számból 20,000-en kivégeztettek, de nem vallásuk, hanem veszedelmes politikai irányuk miatt.

A jezsuiták nem egy örök istent hirdettek, ki az égben lakik; ezt a japáni hatalmasok szívesen megtűrték volna, de mindenekfelett annak a földön lakó mindenható helytartóját, ki már egyszer egy világrészt elajándékozott, kihez követségeket küldtek s ki iránt tiszteletet és feltétlen hódolatot követeltek. E mindenható földi viceistennek eszébe juthatott volna bármikor Japánt is elajándékozni valakinek, s csak természetesnek kell találnunk, ha Japán császárja attól tartott, hogy még veszedelmes összeütközésbe jöhet ezen előtte addig ismeretlen földi istennel, és saját álláspontjáról kiindulva úgy okoskodott, hogy jobb lesz a bajnak nehány ezer keresztyén megöletése által elejét venni. Magában az udvarban is voltak egyesek, kik azon gyanúban áll-

tak, hogy titkon a jezsuiták által alakított felekezethez tartoznak, s kik titokban tartották keresztyén voltukat, hogy annál nyomatékosabban mozdíthassák elő az idegen bonczok érdekeit. Előbb utóbb be kellett következnie a katastrófnak..

A jezsuiták egy hollandi iroda tulajdonosát, Caront azzal vádolják, hogy egy levelet juttatott az udvar kezébe, melyet egy hollandi kapitány adott neki, ki azt egy Japánból St. Goa-ba vitorlázó portugal hajótól vette el. E levélben a keresztyéneknek, kik addig már 400 ezer főre felszaporodtak, általános felkeléséről s a császár meggyilkoltatásáról volt szó.

E válságos időkben a jezsuiták oly kapzsiságot mutattak, mely veszedelmessé vált rájok nézve. Egy befolyásos udvari ember négy fiával együtt keresztyénné lett, s midőn legifjabb fia sulyosan megbetegedett, azt egy falusi jószágára küldte jezsuiták kiséretében. Atyjok meghalván, idősebb két fia az apai örökség ezen részét is el akarta foglalni, de a páterek nem akarták azt kiadni s a két fiatalabb fiu, kiket jezsuita nevelőik eszközökké dressiroztak, a barátok pártjára álltak. Az idősebb testvérek panaszt tettek a császárnál, mondván neki: „Sem a családok vagyona, sem a birodalom nyugalma, sem az uralkodók élete nincs biztosságban, mig minden portugall, azon benszülött japániakkal együtt, kik e tanok által már megmérgeztettek, ki nem írtatik.“ Egyúttal átadták a királynak a Caron által felfedezett levelet.

Erre minden tartomány helytartójához rendelet küldetett, hogy az idegen és benszülött keresztyéneket

irtsák ki. Az udvarnál tartott kémjeik által e parancsról értesíttetvén, a jezsuiták által elcsábított két ifjú gyorsan összeszedett 37,000 keresztyént s azok élére állt, de a sereg a császár túlnyomó hadserege által szétveretett s csak keveseknek sikerült a hegyekbe menekülve életöket megmenteniök. A jezsuiták természetesen koholmánynak mondják a Caron által felfedezett levelet. De valjon honnan vett volna két ismeretlen fiatal ember egyszeribe egy 37,000 főből álló sereget, ha nem lett volna a felkelés előkészítve? Mi lehetett ez egyéb egy előrekészített vállalatnál, mely csak azért szenvedett oly gyorsan hajótörést, mert ideje korán felfedeztetett? A japáni kivégzettek nem a vallás vértanúi, hanem politikai összeesküvés áldozatai valának A jezsuiták egész Európát betöltötték jelentéseikkel a japáni keresztyének számának mesés szaporodásáról, ami lehetetlen lett volna, ha a kormány gátakat gördit tevékenységök elé, vagy épen üldözi a keresztyéneket. Az egyszerre kitörő üldözésnek tehát más, a vallás ügyétől idegen okának kellett lennie. Ez a jezsuiták önzésében rejlett, törekvésökben: az uralmat magokhoz ragadni, s elnyomni, kifosztani azokat, kiknél vendégszerető fogadtatásban részesültek. A jezsuiták voltak kizárólagos okai mindazon viszontagságoknak, melyeket a keresztyéneknek ez országban s egyebütt Ázsiában eltűrniök kellett. Ők tették a keresztyén nevet Japánban oly gyűlöltté, hogy az idegennek, midőn a birodalom partjára lép, a felfeszített Krisztus képét meg kell tapodnia s ráköpnie, bizonyságául annak, hogy nem tartozik azon felekezethez, mely az állam ellenségének bizonyítá magát. — Valjon tették-e

ezt azon jezsuiták is, kik különféle ürügyek és álarc alatt utóbb az országba lopództak? talán ezt is megtették a „lelki reserváta" segélyével.

Japánon kivül nem vesztették a jezsuiták szem elől Jassonak Chinára táplált terveit sem, és 1581-ben sikerült is nehány jezsuitának Guang-tang tartomány Chao-Ching nevű városában letelepedni. Előkelő szerepet játszott köztök Ricci Máté, ki a chinaiak nyelvével s szokásaival már előbb megismerkedett s tanult mathematikus és mechanikus volt, minek utóbb jó hasznát vette. Ricci Rómában lépett a szerzetbe. Az újoncok mestere páter Valignano csakhamar jelentékeny tehetséget fedezett fel benne a mennyiségtan és mechanika iránt, s tanácsolta neki, igyekezzék magát e tudományokban lehetőleg kiképezni, mert a chemia és csillagászat után ezek birnak Chinában és Japánban legnagyobb tekintélylyel. Ricci mindkettőben kiképezvén magát, St. Goa-ba ment a chinai nyelyet megtanulni, melyre négy évet áldozott, aztán egy láma, vagyis Fo-isten papjának ruhájában Chao-Chingba ment. A chinaiaknál két vallás volt uralkodó. Az egyik Fo-é volt, sok istennel, csudákkal és babonákkal s apáca és barát-klastromokkal, melyek sokban hasonlítottak a római intézményekhez. A másik, Kong-fu-tse vallása, bálványimádástól, csudáktól és babonától ment, oly erkölcstannal bir, mely sokban hasonlít Krisztus eredeti tanaihoz. Az elsőhöz a miveletlen nép nagy tömege ragaszkodott, a másodikhoz a mívelt osztályok tartoztak, kik vallásuk alapítóját, Confuciust, bár csak embernek tartották, majdnem isteni tiszteletben részesítették.

Ricci kezdetben csak számtanban és mechanikában tanította az ifjuságot, aztán katekizmust írt chinai nyelvben, melyet lehetőleg Confucius tanaihoz alkalmazott. A szentháromságról, Krisztus születése s menybemeneteléről s a megváltás művéről szó sem volt benne. Ezután egy gazdag tudóséhoz hasonló öltözetben Nankingba ment, lerakva magáról mindent, ami európai származását elárulhatná. Miután gyógyítással is foglalkozott, itt egy előkelő mandarin hivatta, kinek beteg fiáról a chinai orvosok már lemondtak, és Riccinek sikerült a kuruzslással megrontott ifjú egészségét helyreállítania. A mandarin hálával eltelten felszólítá őt, menjen vele Pekingbe, a birodalom fővárosába, ami már régóta fővágya volt a jezsuitának. Oda is ment 1595-ben s az előkelő világ nagy álmélkodással nézte azon csudálatos dolgokat, melyeket neki produkált. Legnagyobb feltünést okozott egy harang, mely az időt mutatja s magától üt, — vagyis egy közönséges kakukkos óra, minőt még a mennyei birodalom nem látott.

V a n-l i é császárhoz is eljutott a csudálatos műnek híre, és Riccit meghítta az udvarhoz, ki sietett a csudás órát néhány phisikai csecsebecsével együtt az ég fiának ajándékozni. Alig távozott el a jezsuita, a császár neki feküdt a szép ajándéknak. Előre-hátra tolta mutatóját, üttette, összehítta feleségeit, kik szintén megbámulták a csudát s annyit piszkálták, hogy egyszerre megállt. A császár elszomorodva a bűvészért küldött s midőn az megjelent, az órára mutatva mondá neki: „Meghalt!" — A jezsuita feltalálta magát. „Ha az ég fia parancsolja, ismét élni fog" mondá s néhány óra múlva

visszahozta a császárnak a megigazított órát. Az egész udvar belebolondult az új mesterműbe. Ricci ezt észrevevén, rögtön megrendelt Európában egy csomó kakukkos órát s néhány jezsuitát. Ő az udvarnál fő órafelügyelővé neveztetett, s feladata lett az órákat felhúzni és az elromlottakat kijavítani. Lassanként előállt vegyészeti s számtani ismereteivel is, kalendáriumot készített, földabroszt csinált Chináról, az elsőt, melyet a világ látott; mire a császár udvari mandarinná nevezte, egy nagy házat ajándékozott neki, hogy benne kollégiumot nyisson, melyben csillagászok, mathematikusok, vegyészek, optikusok s más művészek képeztessenek.

A páter hajtott hasznot a chinaiaknak, de a kereszténységet nem terjesztette az országban. Itt a jezsuiták sohsem léptek fel a pogány szokások és erkölcsök ellen. Tanítványaik ezek szerint éltek, imádták házi isteneiket, résztvettek hazai vallásuk ünnepeiben s ha megbetegedtek, Fo papjaitól adattak magoknak utalványt az üdvösségre. Az idősebbek több feleséget tarthattak, sőt nővéreikkel is összeadhatták magokat. A jezsuiták beérték vele, ha eltűrték, hogy a keresztvíz fejökre öntessék; ezenkivül egy jezsuitát kellett lelki tanácsadóvá fogadniok, egyebekben élhettek kedvök és kényök szerint. Ezért a jezsuiták megigérték nekik, hogy a túlvilágon örök üdvösségben fognak élni, a földön pedig Európa minden művészetét megtanulván, földieik felett ki fognak tűnni s a császár kénytelen lesz őket alkalmazni a legfőbb hivatalokra. Ennél kényelmesebbé az új vallást még sehol sem tették a jezsuiták.

Ricci nagy tekintélyre vergődött s nemsokára enge-

délyt kapott több más városban is alapíthatni kollégiumokat. A boncok azonban kezdtek bizalmatlanul tekinteni a betolakodott jövevényekre. A jezsuitáknak azonban sikerült a magok részére hódítaniok egy heréltet, ki nagy tiszteletben állt a császár nejénél s ezek által igyekeztek egy határozó csapást mérni ellenfeleikre. A dolog jól is indult, midőn egyszerre ügyök gyorsan megfordult.

Egyszerre egy iratot kezdtek terjeszteni, mely igen nyers kitételekkel támadta meg a császárt. Ez kutattatni kezdte szerzőjét s a jezsuiták egy boncra fogták a dolgot, kiről tudva volt, hogy leghevesebb ellensége a szerzetnek. A jámbor bonc, kinek semmi része nem volt a bűnös iratban, halálra botoztatott.

De nemcsak a boncokkal keveredtek a jezsuiták viszálkodásba, hanem keresztyénekkel is. A makaoi püspöki vikariátus uralomvágygyal vádolta a jezsuitákat, miáltal a különben is bizalmatlan chinaiak gyanakodni kezdtek, s a jezsuiták gyakori és titkos utazásaik e gyanút még növelték. A kormányzó tehát Martinez Ferenc jezsuitát egy ily titkos utazása alkalmával elfogatta és agyonbotoztatta. Pater Longobardi csak nehezen tudta ugyanezen sorsot elkerülni. Riccinek sikerült ármány által kivinnie, hogy a kormányzó tette hivatalosan elhamarkodásnak nyilváníttatott, mi által a szerzet becsületének a külszínre nézve megadatott a kellő elégtétel. Ricci azonban nem sokáig élvezte diadalát, mert 1610-ben meghalt, s a császár pompás sírkövet állított neki a császári órák felhúzása körül szerzett érdemeiért.

Kevéssel utóbb a császár is meghalt s utódja Tieng-ki nem sokat törődött a jezsuitákkal. Kiang-han helytartója, ki Nankingban székelt, 1615-ben egy emlékiratban bevádolta a jezsuitákat az udvarnál s mindjárt hozzálátott kiüzésökhöz, kollégiumaikat becsukatta, templomaikat leromboltatta, s egy csomó jezsuitát a bambusznáddal megismertetett s hajón Macaoba szállíttatott. Hasonló sorsban részesítette őket Guang-Tang helytartója. Az említett emlékiratnak igen fontos dolgokat kellett tartalmaznia, mert annak folytán a császár kiadta a kiutasítási rendeletet, dacára annak, hogy az udvari jezsuiták nagy tekintélyben álltak mint csillagászok, zenészek s több effélék. A császár nemsokára meghalt és sokan azt hiszik, hogy a jezsuiták keze által.

Ez időtájt a tatárok a birodalomba törtek s chánjok megverve a rosszul hadakozó császári sereget Peking közeléig nyomult előre. Ekkor Seu mandarin, ki Candidenak keresztelt leánya révén teljesen a jezsuiták kezében vala, azt tanácsolta a császárnak, hogy kérjen segélyt a portugalloktól, mert minden nemzetek közt ezek értenek legtöbbet a tüzérséghez; s a segély fejében engedjen a keresztyéneknek szabad vallásgyakorlatot, a jezsuitáknak pedig akadálytalan letelepedést a birodalomban.

Tum-Lié, Van-Lié császár unokája Chan-Sy tartományban császárrá kiáltatta ki magát s a jezsuita páter Cofler rögtön hozzá sietett, magával vive a jezsuita doktor Luccát s több műszaki tisztet s néhány barátot, kik egyszersmind tisztek voltak, s kiket a ma-

caoi helytartó küldött neki. A keresztyének segélyével, kik már erős pártot képeztek, a jezsuiták a praetendensnek oda igérték az egész birodalmat, ha magát feleségeivel s gyermekeivel együtt megkereszteltetí; amit azonban ez, nehogy a chinaiakat maga ellen ingerelje, megtagadott. Midőn serege megveretett, beleegyezett, hogy két felesége s gyermekei megkereszteltessenek, minek fejében Lucca egy keresztyén sereget igért gyűjteni. A császárnék Helena és Anna nevet kaptak s az elsővel Cofler levelet is iratott VII. Sándor pápának, melyben őt egész China alázatos hódolatáról biztosítá. A trónörökös Tam-Tim Constantinnak kereszteltetett, és Cofler szószerint ezt jövendölte neki: „A gyermek, ki hasonlóan isten fiához, éjfélkor született, mindenben szerencsés lesz s naphoz hasonlít, mely ragyogását egész Chinára ki fogja terjeszteni.“

Mindezekből közönséges ember azt hinné, hogy a jezsuiták teljes lélekkel Tum-Lié pártjához csatlakoztak. De a jezsuitáknak több eszök volt, semhogy a másik párttal elrontsák a dolgot, midőn még nem lehetett tudni, melyik fog győzni. Alig foglalta el Litse-tsing Pekinget, midőn Bsan-Quei, a legutóbbi császár testvére a Mandzsurságban nagy sereget szedett össze, Pekinget ostrom alá fogta és Li-tche-tsinget lemondásra kényszerítette. A győző azonban gyorsan meghalt s fia Sun-tsin megindult China többi tartományait meghódítani, de babonásságában Schall Ádám jezsuitának, ki Pekingben a csillagászat tanára volt, megparancsolta, hogy kérdezze meg a csillagokat, aki is a legfényesebb győzelmeket jósolta meg neki. Sun-tsin csakugyan egy-

másután meghódította a tartományokat, végre Tum-Liét is elfogta s családostul együtt megölette, ki nem véve Constantint sem, kinek egész Chinát be kellett volna ragyognia. A jezsuiták, kik a legyőzöttnek udvarában álltak szolgálatban, minden cerimónia nélkül átmentek a győzőhöz, és pedig Schall parancsára, ki a generálistól titokban a chinai missió generális vikáriusává neveztetett. Ha Tum-Lié győzött volna, természetesen ehhez pártolták volna át.

A jezsuiták most hatalmuk tetőpontján állták. Schall Ádám legfőbb rangú mandarinná neveztetett, egyszersmind az európai boncok elnökévé, a birodalmi mathematikusok törvényszékének főnökévé lett, s engedélyt kapott bármily dologban közvetlenül Sun-tsinhez fordulhatni, amit az udvar legfőbb méltóságai csak irott folyamodásokkal tehettek. Schall ezentúl nyilvánosan, csak pompás drágakövekkel megterhelve, ragyogó palankinban vitetve jelent meg, előtte testőrök jártak, kik a népet bambuszbotokkal kergették szét útjából, ha nem sietett tiszteletteljesen helyet csinálni. Pater Verbies hasonlókép magas hivatalt kapott.

Az ugorkafára ekként felkapott jezsuiták collégiumaikban mathematikai eszközöket, órákat, zongorákat készítettek, építészeket, zenészeket, mechanikusokat, orvosokat sőt diplomatákat is neveltek, kiket Kong-hi, a császár fia és Schall tanítványa szivesen használt szolgálatra. Verbies ágyúkat öntött, melyek jobbak valának a chinaiaknál, s a jezsuiták azokkal saját collégiumaikat erősítették meg. Nyolcvan évvel Ricci megérkezése után már harmincnyolc kollégiummal s százötven templommal bírtak, de a keresztyénség terjesztésére nem tettek semmit.

A hollandok ez időtájt kisérletet tettek Chinával kereskedelmi összeköttetésre lépni, de a jezsuiták, tartva a concurrentiától, oly alaposan elrágalmazták őket, hogy a császár elfogadta ugyan a követeket ajándékaikkal együtt, de őket siker nélkül ismét haza küldte. A páterek mindenkép igyekeztek a befolyás monopoliumát megtartani, de azért 1633-ban Morales János dominikánus és Antal kapucinus mégis eljöttek Chinába a keresztyénséget hirdetni, s megborzadva látták itt a jezsuiták gazdálkodását. E papoknak nem fért fejökbe miként lehet az állítólag keresztyénségre térteknek megengedni, hogy pogány szokásaik szerint éljenek, hogy Confuciusnak s halottaiknak chinai módra áldozzanak s a chinai és római istent együtt vagy felváltva imádják. Midőn Morales emiatt szemrehányásokat tett a rektornak, csak gúnyt és csúfolódást kapott válaszul. Rómába visszatérve X. Ince előtt lefestette a jezsuiták keresztyéntelen üzelmeit Chinában s őt kérte, itélne a dologban. A pápa a dominikánus részére döntötte el a kérdést, s ez nagy örömmel ment ismét „a közép birodalmába" azon reményben, hogy a jezsuiták engedelmeskedni fognak. Ezek azonban páter Mártint Rómába küldték, s miután időközben a jezsuitabarát VII. Sándor jutott a pápai trónra, ezzel pedig könnyű volt elhitetni, hogy a jezsuitákat galádul rágalmazták, a csalhatatlan pápa elődjével ellenkező értelemben itélt. Egy csomó polemikus irat jelent meg, éveken át elkeseredetten folyt a harc a két fél közt, mig végre XII. Ince a jezsuitákat kárhoztatta s e végzését Rómában kihirdettette. Maigrot Károly pápai vikárius

1693-ban Chinában kihirdettette, hogy XII. Ince a chinai keresztyéneket azon pogány szokásoktól, melyeket nekik VII. Sándor megengedett, szigorúan eltiltja s e rendelet minden áthágójára ünnepélyesen átkot mondott. És mit tettek erre a jezsuiták? Ők ugyan feltétlen engedelmességet fogadtak a pápának s őt akárhányszor az ég, föld és pokol urának nevezték, most azonban változatosság kedveért üldözőbe vették a pápai vikáriust, s az előny részökön volt, mert nagy befolyással bírtak az udvarnál. A keresztyének Európában úgy, mint Chinában megbotránkoztak e vita felett, s XI. Kelemen Tournon Maillard Tamás antiochiai cimzetes püspököt küldte Chinába, hogy a vitás kérdést megvizsgálja s tett tapasztalásaihoz képest intézkedjék. Maillard buzgó pap volt s teljes életében a jezsuitákhoz ragaszkodott, kiknek ennélfogva reményök volt, hogy az ő javukra fog itélni. Körül is vették hízelgéseikkel, de midőn Tournon űzelmeiket istenteleneknek, pogány szokásaikat kárhozatosaknak nyilvánítá, addig rágalmazták őt a császárnál, míg ez a püspököt börtönre vettette, hol a jezsuiták mérgezett csokoládé segélyével a másvilágra expediálták.

Rómában elbámultak a szerzet engedetlensége felett, mely különös engedelmességet fogadott a pápának, sőt Tamburini generális 1711-ben assistenseivel és prokurátoraival együtt a pápa lábai elé vetette magát, őt a szerzet legmélyebb hódolatáról biztosítá s megigérte neki, hogy minden meg fog történni, amit tetszenie fog megparancsolni, főkép a chinai pogány szokások tekintetében. A generális egyszersmind ki-

jelentette, hogy így beszél és így gondolkozik vele együtt az egész szerzet, s ezt irásban is adta, melyet mindnyájan aláírtak.

Igy történt Olaszországban. Chinában azonban folytatták amint elkezdték, mert jól tudták, hogy ha híveikből valódi keresztyéneket akarnának csinálni, egész gazdálkodásuknak rögtön vége volna, ami nagy anyagi veszteséggel járna a szerzetre nézve. A pápa Mezzabarba Károlyt 1719-ben apostoli követi felhatalmazással Chinába küldte, hogy határozottan lépjen fel és végleg hozza rendbe az ügyeket. E felhatalmazást arra használták fel a jezsuiták, hogy Kong-hi császárral elhitették, miszerint a pápa fennhatóságot követel magának China felett. Mialatt Tamburini generális Rómában a pápa lábai elé borult, s őt e szerzet mély hódolatáról biztosítá, Chinában a jezsuiták a pápa követjét még keservesebb sorssal fenyegették, mint aminő Tournont érte. A chinai jezsuita Fan Lajos plane elég szemtelen volt Mezzabarbának nyiltan szemébe mondani: „A pápa úgy látszik uralkodni akar mindenek felett. S valjon mi az a pápa? Egy bolond, ki még a hollandokat és angolokat sem képes engedelmességre szorítani, s ő akar Chinában úr lenni? Majd teszünk mi erről. A hollandoknak és angoloknak volt eszök, midőn a római szék iránti endelmességet felmondták."

F a n L a j o s bennszülött chinai volt, és saját álláspontjáról s a jezsuitáktól nyert oktatása értelmében igaza is volt. S i m o n e t t i jezsuita még tovább ment és nyiltan fenyegetődzött: „Ha a pápa Jézus

társaságát zaklatni merészelné, ez kénytelennek látná magát bebizonyítani az egész világ előtt, hogy mire képes." Társa Mourao pedig hozzátette: „Nem értem, mikép tehet a pápa jó lélekkel ily intézkedéseket. Kétséget nem szenved, hogy térhes halálos bűnt követett el, midőn e bullát kiadta, mert ha ennek tartalma szerint élnénk, missiónk rögtön semmivé lenne."

Mezzabarba ötször volt Kong-hi császárnál audientián s ez igen okosan felelé neki: „Miként is lehetséges, hogy a pápa chinai szokások felett itélni akar, melyeket sohsem látott s melyekről semmi személyes ismeretekkel nem bir? Mit mondana a világ rólam, ha európai ügyekben itélni akarnék?" A pápa csalhatatlansága s a szentlélek sugalmazása tekintetében oly célzásokat tett, melyek a követet zavarba hozták, mert be kellett látnia, hogy a csalhatatlan VII. Sándor megengedett és helyeselt oly dolgokat, melyeket az ép oly csalhatatlan XI. Kelemen kárhoztat és istentelennek nevez, s a pápát végül vak vadásznak nevezte, aki jó szerencsére lövöldöz a levegőbe. A körülötte álló jezsuiták hangosan nevettek a császár ezen ötlete felett, a követ pedig térden állva irult-pirult a chinai felség előtt.

A jezsuiták a főembereket oly bizalmatlanokká tették Mezzabarba iránt, hogy ez a palotában folytonos felügyelet alatt tartatott, és senki sem bocsáttatott hozzá a jezsuitákon kívül, kik keserű szemrehányásokkal halmozták el. Végre visszautazott Rómába, diadalmi jelül nem vive magával egyebet, mint a megmérgezett Tournon csontjait.

A pápa tehát semmire sem ment feltétlenül engedelmeskedő jezsuitáival. De ezeknek is lejártak aranynapjaik Chinában. Kong-hi császár meghalt, s utóda Yong-thing nem nagy barátja volt a jezsuitáknak, mert volt alkalma tapasztalni, hogy elődje azon mértékben vesztette el népe szeretetét, melyben a jezsuitákat s felekezetöket pártolta. S e tekintetben Kong-hi sokra is ment, még a dynastia hercegei s az első főurak sem járhattak hozzá oly szabadon, mint e jámbor missionáriusok.

Most tehát nyiltabban fel lehetett lépni a betolakodók ellen, s China első hatósága „az erkölcsök törvényszéke,“ melynek beleegyezése nélkül a császár törvényt sem nem hozhat, sem el nem törölhet, újolag megvizsgálta a szerzet ellen támasztott fővádakat. A keresztyénségnek általában szemére vetették, hogy aláássa az állam alapjait, a jezsuitáknak pedig különösen, hogy a békét szüntelenül zavarják, s a népet zsarolják. E törvényszék itélete elegendő világot vet a jezsuiták chinai gazdálkodására. Kimondta, hogy csak azon missionáriusok tűressenek meg továbbra is, kik az udvarnál élnek s mint naptárkészítők és mathematikusok az államnak hasznot hajtanak, mindazok azonban, kik a tartományokban tartózkodnak, templomokat épitenek s a mindkét nemű tudatlan tömeget elcsábítják, mint veszedelmes emberek kiutasíttassanak. Ennek folytán a jezsuiták kiexpediáltattak az országból, csak az udvari jezsuiták maradtak benn, folytatták a kalendárium-csinálást és tömték zseböket, mert mindhárom pekingi házuk egyenként 50,000 tallér évi jövedelmet hozott.

Ezeken kívül maradtak még az országban nehányan, kik titokban foglalkoztak a keresztyénség terjesztésével, de általános utálat tárgyává lettek kicsapongó életmódjuk miatt. A nankingi püspök XIV. Benedeknek keservesen panaszkodott e jezsuiták mély erkölcsi sülyedtsége felett, kik a gyóntatószékben s azon kívül csak leányok csábításával foglalkoznak. Az udvari jezsuiták azonban, abba hagyva a vallás terjesztését, tovább élték világukat, s még 1780-ban páter Hallenstein mandarin volt és a pekingi mathematikai törvényszék elnöke.

XVI. Fejezet.

(Keletindiában. — A jezsuiták mint bramánok. — Viszályuk a pápával. — Az indiai missio botrányai. — A szerzet gazdagsága. — A jezsuiták mint kereskedők és uzsorások.)

Kelet-India első térítői igen komolyan fogták fel a keresztyénséget. Aki áttért Krisztus vallására, annak nem volt szabad többé semmiféle pogány szokást követnie s az első térítők ily módon kevés hívet szereztek az új vallásnak, de aki általok keresztyénné lett, valóban az is volt. Midőn azonban a jezsuiták laza moráljukkal az országba jöttek, melylyel megfért az, hogy valaki keresztyén legyen s a régi bálványoknak áldozzon, midőn hatalmukat sikerült megszilárdítaniok s rettenetes eretnek-törvényszéket állítottak fel, mely még az európai inquisitiónál is gyalázatosabb módon dühöngött mindazok ellen, kik nem akartak megtérni, vagy apáik hitéhez visszatértek, — a jezsuiták úgy nevezett keresztyénsége nagy lendületet nyert, főkép midőn térítési buzgalmukat még ágyúval, máglyával s a legborzasztóbb börtönökkel támogathatták. St. Goanak gazdagság által elpuhított lakosai nem bírtak ellenállni a minden

tekintetben felettök álló portugalloknak, és csapatszámra hajtatták magokat a keresztviz alá. A dolog könnyen ment, a jezsuiták nem kivántak egyebet mint alamizsnát és meg nem értett imádságok elhadarását, azonkívül kiki tehette és hihette a mit akart.

A jezsuiták mint tudjuk nem tűrik a concurrentiát. A kapucinusokat, kiknek különben is kevés hívök volt, kitúrták, elvették tőlök Madurában templomukat s Pondicheryig hatoltak előre, hol páter Nobili Robert bramánnak öltözve s mindenben az ország szokásait követve élt, hogy a bennszülötteknek az idegenek elleni gyülöletét megnyugtassa. Sikerült is a jezsuitáknak híveket szerezniök, mert ahol nem pénzről volt szó, szertelen türelmet tanusítának.

Az indusok hitték a lélekvándorlást, szerintök az üdvözültek lelke legszívesebben egy tehénben lakott s Coromandelben és Malabárban, a ki a halottas ágyra került, csak akkor érzé magát boldognak, ha végperceiben egy tehén farkát tarthatta kezében. A tehenek excrementumait hamuvá égették s e hamut jámbor vezeklők a fejökre hintették, mikor istenhez akartak közeliteni. Ha a leány anyányi lett, érettségének bizonyítványait zenekiséret mellett körülhordták a városban s mutogatták a közönségnek. A menyasszony a szemérmetlenség és nemzés képét nyilvánosan nyakába akasztva viselte. A lelki tisztaságot fürdőben találták meg, ugrálás és imádkozás segélyével. E szokások a jezsuiták keresztyénségével megfértek. Az új keresztyén arák ép úgy nyakukban hordták a díszes képet, a Krisztus hivei ép úgy fejökre szórták az égetett tehénganajat, mint a

többiek, s hogy a hasonlatosság minél tökéletesebb legyen, a szeretet és egyenlőség vallásának terjesztői a páriákat ép úgy megvetették, mint a telivér bramánok. A páriákat még ha áttértek is, kizárták az egyházi közösségből, megtagadták tőlök az úrvacsorát, és a jezsuita soha el nem ment egy pária lakására, hogy őt a halottas szentségekkel ellássa. A haldokló páriát kihozták az utcára s Jézus papja ott nem újjával, de egy ecsettel olajozta be, nehogy a jámbor páter az előkelő és gazdag osztályok szemében az érintkezés által saját tekintélyének ártson. A páriák gyermekeit más rituále szerint keresztelték és csak pogány neveket adtak nekik, a keresztyéneket az aristokratia számára tartva fenn. Ily módon sikerült veszélytelenné tenniök magokra nézve az indus előitéleteket, sikerült a kapucinusokat kitúrniok a gazdagabb körökből, és sikerült Krisztus tanaitól épen oly távol maradniok, mint magok a bramánok.

XV. Gergelyhez temérdek panasz érkezett az Európától távol működő jezsuiták gazdálkodása ellen, minek folytán utásításokat küldött Indiába azon meghagyással, hogy az ottani téritők azok szerint éljenek s meghagyta nekik, hogy kerüljenek el minden pogány szokást és cerimoniát. A feltétlenül engedelmeskedő jezsuiták azonban a rendeletet szépen ad acta tették s nemcsak nem követték, de 1680-ig még létezését is eltitkolták.

A jámbor indusok sehogysem jöhettek tisztába az iránt, hogy melyik tulajdonkép az igazi keresztyénség? A kapucinusok egy istent hirdettek, ki mellett egy sereg szentet ugyan megtűrtek, de a régi szokásokat, mint pogányokat s ördögieket betiltották, mig a jezsuiták

ezeket megengedték és mégis keresztyének akartak lenni. Konkurrenseiknek boszantására a jezsuiták Mária menybemenetelének ünnepén 1700-ban nagy processiót rendeztek, s egy Mária képet pogány pompával körülhordoztak, mi felett a hitetlenek nagy gúnyolódásra fakadtak. Hogy a feltünés még nagyobb legyen, a legközelebbi évben szinjátékot rendeztek, amint az kollégiumaikban s templomaikban szokásos volt. Ez alkalommal sz. György történetét hozták szinpadra. A monda szerint Diocletián császár Györgyöt felszólította, áldozzon a római isteneknek. „Nos tehát mutasd meg isteneidet“ mondá György, mire Apollo templomába vitetett. Itt keresztet vetett a szobrokra s azok rögtön összeomolva porrá lettek.

Ez ékes historiát kellőleg adandók, a jezsuiták templomukban állványokat állítottak fel, de azokból nem római, hanem indus templomot csináltak, s abba Malabár minden bálványát másolatban felállitották. Ezáltal a komédia természetesen érthetőbbé vált a pogányokra nézve, de könnyen veszedelmet idézhetett rendezői fejére. Az állhatatos Györgyöt egy malabári ember adta, s midőn a jól ismert s a nézők nagyobb része által nagy tiszteletben tartott bálványokkal szemben állott, nagy buzgósággal kezdte rájok vetni a keresztet, de hiába. A szobrok épen maradtak, míg néhány más komédiás elő nem állt s kézzel le nem ütötte és meg nem taposta.

A bramánok s nem keresztyén malabáriak e komédiában vakmerő és szemtelen kigúnyolását látták saját isteneiknek, dühbe jöttek és kis híja volt, hogy boszújok mindjárt a hely színén ki nem tört. Az ide-

genek azonban a városban és az egész tengerparton sokkal hatalmasabbak voltak, s igy Pondichery lakosai kénytelenek valának boszankodásukat egyelőre elfojtani, anélkül azonban, hogy lemondanának a viszszafizetésről.

A bramánok a szomszéd Tanjaour királyához fordultak, elmondták neki a jezsuiták sértő fellépését s hogy tisztán láthasson mindent, szemei előtt utánozták a szent komédiát. A király rögtön szigorú rendeletet adott ki a keresztyének ellen s mindenkit halállal fenyegetetett, ki az új és ennyire türelmetlen vallással fel nem hágy. A jezsuiták ugyan itt is szörnyü nagyra voltak térítésükkel, de azért vértanúkat fogniok nem sikerült s Krisztus hívei siettek vissza régi bálványaikhoz, melyek iránt lelkökben sohsem voltak hütlenek.

A kapucinusoknak igazuk volt, midőn azt állították, hogy a jezsuiták maguk okai, ha a benszülöttek ily gyorsan elpártolnak ismét a keresztyénségtől; mert hiányos vallási oktatásuk s a keresztyén és pogány szokások és cerimoniák összevegyítése valódi keresztyéneket sohsem teremhet, minek folytán a frissen sült hívek az első veszély elől mindjárt megfutamodnak. Az oly látványos komédiák által, mint melyet fentebb említettünk, csak a vallást szentségtelenitik meg s teszik a pogányok szemében nevetségessé. A jezsuiták ezek ellenében természetesen nem mulasztották el ellenfeleiket hamisítással és eretnekséggel vádolni.

Minden oldalról hevesen ostromolva mindazok által, kik átlátták, mily veszélyes e gazdálkodás a vallásra nézve, a Pápa Tournon bíbornokot terjedt felhatalmazással Indiába küldte, hogy személyesen győződjék meg az ügyek állásáról. A bíbornok már Európában kellőkép meggyőződött arról, hogy egyenes úton ez emberekkel mire sem lehet menni, elhatárzá tehát a jezsuiták ellen saját fegyverőket, a tettetést használni, mi pap létére nem is esett nehezére. Midőn Pondicheryben 1703-ban partra szállt, a jezsuiták barátjának adta ki magát, dicsérte vallási buzgalmukat, sokat érintkezett velök s teljesen megnyerte bizalmukat. B a n c h e t és B a r t h o l d o jezsuiták rá is mentek a lépre s elbeszélték neki egész eljárásukat. Főnökük, a tökéletesebb jezsuita Tochard emiatt szemrehányásokat tett s meghagyta nekik, vonják vissza mindazt, amit a bibornoknak mondottak, vagy igyekezzenek más értelmet adni szavaiknak. A két jezsuita igyekezett is legközelebbi alkalommal a parancsnak eleget tenni, de a bíbornok már tudta, amit tudni akart s nem engedte magát rászedetni.

Tournon 1704. jun. 23-kán egy dekrétumot szerkesztett, mely azon makacsság által lett nevezetessé, melylyel a szerzet ellene szegült. A rendelet főpontjai azon pogány szokásokra vonatkoztak, melyeket a jezsuiták az újon-megkereszteltek megengedtek, sőt egyházi működésökben maguk is követtek. Megtiltatott nekik só, nyál és rálehelés nélkül keresztelni s a megkereszteltek pogány neveket adni; az említett képet többé keresztyén menyasszony ne viselje, s a felnőtt-

ség bizonyítványaival tartott processiók a keresztyéneknél szünjenek be. Megtiltatott a nőket, bizonyos jelek idejében az oltári szentségből kizárni, meg az, hogy a keresztelt malabáriak fürdőt és tehénganajat használjanak lelkök megtisztítására. Szigorúan meghagyatott nekik, hogy még a legalacsonyabb páriát is el kell látni a szentségekkel s őt az aristokratiával együtt a közös istentisztelethez bocsátani, s hogy különbség nélkül részesítsenek mindenkit a vallásos oktatásban. Végül a nagyobb átok mondatik ki mindazokra, kik e decrétum ellen vétenek, az áldozárok ezenfelül még a papi müködéstől is felfüggesztetnek.

A jezsuiták úgy tettek, mintha megadnák magokat, engedelmességet igértek s megalázták magokat a bíbornok előtt, ki Krisztus nevében engedelmességre intette őket; de alig hagyta oda Kelet-Indiát, kigúnyolták őt dekrétumával együtt s mindent mozgásba tettek, hogy a pápai szék rendeletei alól kivonhassák magokat; elhiresztelték, ami egyszerűen hazugság volt, hogy Tournon felhatalmazás nélkül jött s igy dekrétuma nem kötelező. Pondichery helytartóját s Meliapur püspökeit megvesztegetés által részökre hódították. Hebert kormányzót, ki nem hajolt meg előttök, ármánykodás által kitúrták hivatalából s annyira eláztatták a francia udvarnál, hogy végre egészen tőlök függött. A király gyóntatója T e l l i e r elég szemtelen volt nyiltan mondani Hebertnek: „Emlékszik ön rá, mit tett pátereinknek Indiában? Itt önnek fogják ugyanazt tenni; amint ön elárult minket, úgy fog elárultatni.“ Azáltal, hogy vak engedelmesség s feltétlen összetar-

tás uralkodott a szerzetben, hogy egy akarat vezette azt, mely semmi eszköztől vissza nem riadt, a szerzet már akkor oly hatalmassá lett, hogy sem Benedek sem utódai nem birtak már vele. XIV. Benedek végre be akarta fejezni a dolgot s Norbert kapucinust megbízta, írja meg a keletindiai missio történetét. Norbert maga hosszabb ideig missionárius volt, szerzetétöl megkapott minden szükséges okmányt s egy derék két kötetes munkát írt e tárgyról francia nyelven. A pápa teljes helyeslését adta a munkára. A jezsuiták azonban mozgásba tették a fél világot, hogy a pápát rábírják, elátkozni a munkát, mely az ő kivánatára íratott és szigorú censura alatt nyomatott. A könyvnek nem tudtak ártani, mert ez az igazságot hirdette, de szerzőjét haláláig üldözték. Hazáját Lotharingiát el kellett hagynia, de a jezsuiták keze mindenütt elérte s még Svaic protestánsai közt is el tudta keseríteni életét.

De hát mit csináltak a jezsuiták Indiában, ha sem a pogány babonák ellen, sem a keresztyén tanok mellett nem küzdöttek? fogja kérdezni az olvasó. Kereskedést űztek és halomra gyüjtötték a kincset. Szegénységi fogadalmuk nem állt ennek útjában, mert ruganyosabb dolog a szerzet constitutióinál még nem volt a világon. Tekintélyes és gazdag családok fiai léptek a szerzetbe s magokkal vitték vagyonukat. Volt ugyan szó róla, hogy tisztán alamizsnából kell élniök, de ez csak a profess-házakra szólt, ilyen pedig a szerzet virágzásának tetőpontján csak 24 volt az egész világon, 612 kollégium s 399 rezidentia és probatió-

ház mellett, melyek mind gazdag vagyonnal bírtak s feleslegökkel a 24 szegényebb házat bőven ellátták. Kollégiumaikkal temérdek apátság egyesíttetett. A francia, spanyol, portugal és német uralkodók azonkívül mesés összegeket ajándékoztak gyóntatóiknak.

Ily körülmények közt a szerzet evangéliumi szegénysége csakhamar hazug phrázissá lett. A párisi egyetem már 1626-ban mondta a jezsuita kollégiumok bevételeiről: „Ők a legjobb s leggazdagabb javadalmakat, temérdek fekvő jószágot s alapítványt összeszedtek; jövedelmök oly nagy, hogy már eltitkolni sem bírják. Kollégiumaik jövedelem úgy mint pompa tekintetében királyi palotákhoz hasonlítanak.“ És nemcsak a nagyok és gazdagok pénztára állt nyitva előttök, a szenteskedés és babona segélyével a szegény nép ládáját is meg tudták nyitni.

A jezsuiták ünnepelt történet-irója Juventius írja, hogy a társaság évenként 70,000 misét mond, s legalább 100,000 olvasót imádkozik jóltevőiért. Valahányszor valaki házaiknak valamit juttat, a jezsuiták rögtön előállnak s a jótétemény mennyiségéhez és fontosságához mérten sietnek ezt több ezer mise és imamondás által meghálálni. Igy például egy egész kollégium vagy ház alapítójáért, amig él 30,000 misét mondanak s 20,000 olvasót imádkoznak, halála után ugyanannyit, és pedig oly módon, hogy ha az illető több kollégiumot alapít, ez adag is megtöbbszöröztetik. Egyáltaljában a jezsuiták által évenkint mondott 480,000 misének legnagyobb része azoknak válik hasznára,

ık jótékonyságuk által a társaságot különösen lekö-
elezték magoknak. Ily aláváló módon csaptak vásárt
. szentségből.

De nemcsak az imát és misét tudták a jámbo-
ok ekként értékesíteni, még egyebekkel is keresked-
ek, sőt még az uzsoráskodást sem vetették meg.
Azon ürügy alatt, hogy ily távolfekvő helyeken fenn
em tarthatják magokat, ha kereskedést nem űznek,
XIII. Gergelytől egy bullában kicsalták magoknak az
ngedélyt a kereskedésre. Később ugyan ez engedély
isszavonatott, de erre már nem hajtottak. Pénzvá-
yuk volt oka annak is, hogy más missionáriusokat
neg nem tűrtek magok mellett. Heliopolis püspöke
rta rólok: „A jezsuiták sehol senkit meg nem tűr-
ek magok felett vagy mellett. Mindazt, amit más
ilágrészekben tettek, Európa előtt eltitkolni igyekez-
ek, főkép kereskedésöket, melyet pápai tilalmak da-
ára nagy ügyességgel űznek stb.“

Nagy hasznát vette a szerzet azon affiliáltaknak,
ik csak vak engedelmességet fogadtak a szerzetnek,
le világi öltözetben jártak s világi állásban éltek, s
gy megtehették mindazt, amit szerzetesi ruhában nem
ehettek volna. Ezek kereskedtek s uzsoráskodtak s a
ámzsában járó kollégák zsebre dugták a nyereséget,
mint ezt minden kormányzó jelentése bizonyítja.

Martin, az indiai francia birtokok kormányzója
rja rólok jelentésében: „A hollandusok után a jezsui-
ák űzik Indiában a legterjedtebb, leggazdagabb ke-
eskedést, különbet mint a brittek, dánok s más né-
ek. Nehány jezsuita foglalkozik térítéssel, de ezek a

szerzet titkait nem ismerik. A kereskedést világi jezsuiták segélyével űzik, kik nem járnak szerzetes ruhában s Goában, Surateban és Agrában kereskedőknek tartatnak. Be van bizonyítva, hogy még örmények és törökök is állnak a társaság szolgálatában. Ez átöltözött jezsuiták mindenbe beavatkoznak s igen jól tudják, mely kereskedőnél vagy bankárnál kapható valamely árú legjobban. Titkos levelezésök segélyével mindig mindenről értesülve vannak. E titkos jezsuiták rengeteg nyereséget hoznak szerzetöknek s csak neki számolnak. Rájuk nézve különös utasítások léteznek, melyeket igen híven követnek, mert vak engedelmességre, hallgatásra s a szerzetnek minden erejökkel való szolgálatára kötelezték magukat. Ezen az egész világon elszórt jezsuiták bizonyos titkos jelekről ismerik meg egymást.“

„Azon árúkkal, melyeket Indiából missióik hamis ürügye alatt Európába küldenek, nagy üzleteket csinálnak. Az átöltözött jezsuitáknak küldik azokat, kik első kézből kapván az árúkat sokat nyernek rajtok. E tekintélyes kereskedést oly ügyesen el tudják titkolni, hogy Európában még senki sem mert ellene felszólalni, mert nem tudta volna állítását bebizonyítani.“

Martin több ízben körülményes jelentéseket tett ez ügyben Franciaországba, de ahelyett, hogy e visszaélést beszüntetné, a keletindiai kereskedelmi társaság nyiltan megparancsolta, hogy tégyen meg a jezsuitáknak mindent, amit tőle kormányzói minőségében kivánnak, sőt kölcsönözzön nekik pénzt is, amennyit

akarnak. Ez azt bizonyítja, hogy még a kereskedelmi társaság is titkos jezsuita vezetése alatt állt.

Martin folytatja: „A jezsuiták ezáltal úgy elbízták magokat, hogy maga az egy páter Tochard 150,000 piasterrel (= 390,000 frt) adóssa a társaságnak minden írás nélkül. Du Quesne úr hajóhadán a keletindiai jezsuitáknak 58 árúkötegjök volt, s ezek közt a legkisebb is nagyobb, mint a társaságéi; és pedig nem egyházi dolgokkal, hanem árúcikkekkel megtöltve. Nem megy francia hajó Indiába, mely ily küldeményeket ne szállítana. Sok jezsuita bramánnak öltözik, ezek nyelvét beszéli, velök eszik s iszik s velök megy gyöngyöt és gyémántot keresni, miáltal a keletindiai társaságot megkárosítják s a vallást pelengérre állítják. A térítés ürügye alatt kereskedést űznek a bramánokkal. Nem is térítettek még meg ezek közül senkit. Egy banián, ki három nagy utazást tett velök, biztosított, hogy az egész idő alatt soha egy szót nem beszéltek vele vallási dolgokról."

„Nehány hét előtt két jezsuita Pondicherybe jött s azon árúkból, melyek hajóinkon Franciaországból ide érkeztek, harminc árú-köteget vettek át, melyeket tovább küldtek Madrasba. Bizonyítja ez, hogy vétkes egyetértésben állnak Franciaország ellenségeivel." (Ekkor ugyanis háború folyt Francia- s Angolország közt.)

Az Antillákon pater de la Valette ötven percentet nyert árúin, melyeket Franciaországba küldött s a szigetek egész kereskedése az ő kezén ment keresztül. Saldanha bibornok is felszólalt ez üzérkedés ellen s bebizonyítá, hogy a jezsuitáknak folytonosan

két hajó áll szolgálatukban s minden Keletindiába utazó bámulattal emlegeti a társaság virágzó kereskedését. A leggazdagabb európai városokban, mint Marseille, Páris, Genua, Róma, a társaság külön bankárokkal bírt, kik mind titkos jezsuiták voltak. Miután XIV. Gergely megengedte nekik az orvoslást, minden házukban fűszerkereskedést nyitottak; s némely orvosszert Franciaország minden gyógyszertára a jezsuiták párisi raktárából kapott. Rómában minden tilalom dacára, majdnem az egész kenyér- bor- és fűszerkereskedés az ő kezökben volt. De nemcsak közönséges kereskedést űztek, a legalábbvaló uzsora is kedvenc foglalatosságuk vala. Tournon bíbornok szerint a jezsuiták Indiában 25 –100 percentre kölcsönöztek pénzt. Ily módon temérdek pénzt harácsoltak össze, s bátran szembeszállhattak a pápa rendeleteivel, mert ahol ármány nem használt, vesztegetéssel segíthettek magokon.

XVII. Fejezet.

(A jezsuita állam Paraguayban. — Cardennas püspök és Palafox érsek üldöztetése a jezsuiták által. — Mexikóban. — Abyssiniában.)

A jezsuiták nem elégelték meg, hogy koronákkal s koronás fők életével játszottak, nagyravágyásuk még azon addig hallatlan kisérletre is rávitte őket: önálló államot alakítani, s így lett meg Paraguay, az egyetlen állam a világon, melynek egy szerzetes-rend volt királya. A terület, melyen az egyház szolgái politikai művészetüket megkisértették, a mai Paraguay nevű államon kívül, mely 4175 □ mértföldet tesz, magában foglalta a mai egész La-Platát és a Banda-orientalt. Szeliden lejtős síkot képezve, kevés, alig ezer lábnyi magas hegyekkel, pompás folyamok által nedvesítve, a félig tropikus éghajlat alatt egyike a világ legtermékenyebb országainak, melyben a pálmafa néha 180 lábnyi magasra nő.

E pompás területet a spanyol Juan Diaz de Solis fedezte fel, ki 1516-ban a Rio de la Plata-ba behajózott, de az indusok által, amint a partra lépett,

megöletett, s a hajón levő legénysége szeme láttára feluzsonnáltatott. Három évvel utóbb az elfoglalási kisérlet megújíttatott, és nagyobb erővel kezdetvén meg, sikerrel. A spanyolok városokat s erődöket építettek, s hogy az indusokat munkára használhassák, térítő barátokat küldtek a nyakukra. A térítés azonban sehogysem ment mindaddig, mig nem Vittoria Ferenc, Tukuman püspöke 1586-ban a szomszéd Braziliából s Peruból jezsuitákat nem kért kölcsön. Anchieta és Atiensa provinciálisok siettek neki nyolc darabot küldeni. A jezsuiták e célra jól kiválogatták embereiket, s a küldöttek csupa áldozárok voltak, kik az indus nyelvet és szokásokat már eltulajdonították volt, amit azelőtt egy más pap sem tett. Ily módon csakhamar meg tudtak egyezni a benszülöttekkel. A compánia tagjai, Arminio Pál főnöksége alatt, Angelo Ferenc, Barsana Alfonz, Villegas Juan, Ortega Manó, Gran István, Salonio Juan és Fields Tamás voltak. Bejárták az ország városait, főkép Corduát s Assumptiont, aztán a nagy Guayra tartományt, melynek nyelvét különösen Ortega és Fields jól ismerték. Minden igyekezetök dacára három évig tartott, mig egy kis lakházra s kápolnára szert tudtak tenni Villarica városkában. Itt megtelepedvén, több társat küldettek magoknak s Assumptionban csakhamar kollégiumot alapítottak, melyet a templommal együtt már gazdagon fel tudtak szerelni. Hat évvel utóbb missio házat építettek Corduában, egy mást Santaféban s épen új letelepedési helyek után láttak, midőn 1602-ben a dolgok az országban egyszerre más fordulatot vettek.

A jezsuiták eleinte mint missionáriusok beutazták az országot, prédikáltak és kereszteltek, de az új hivők, amint térítőik odébb álltak, siettek visszatérni régi vallásukhoz. E vándor életből azonban azon hasznuk lett, hogy alaposan megismerkedtek az országgal, melynek bensejéről a spanyoloknak fogalmuk sem volt. Midőn ezt Aquaviva generálisnak megírták, ez egy ravaszul kigondolt tervet küldött nekik. P a e z István jezsuitát elküldte Paraguayba a szerzet házait megvizsgálni, s midőn ez a körülményekkel kellőkép megismerkedett, kijelenté hiveinek, hogy e földön egy külön keresztény államot kell alakítaniok., melyen a generális Rómából korlátlan hatalommal uralkodjék.

A jezsuiták rögtön hozzáfogtak tervökhöz. Hirdetni kezdték, hogy a spanyolok kegyetlenül bánnak a benszülöttekkel, ami különben igaz volt, s hogy ily gazdálkodás mellett az ország folyton veszti népességét. A spanyolok a veszedelmes barátokat Corduából St. Jagoba kergették, de akkor már az indiánok közt sikerült nagy pártot szerezniök magoknak. A guaranik szelid, jóindulatú törzsét tömegesen kezdték keresztelni s a spanyolok ellen, kiket még alig ismertek, gyülöletre gerjeszteni. Ezután a spanyolok előtt ismeretlen vidékeken összegyüjtötték a szétszórt lakosságot nagyobb községekbe. Ezeket Bourgadoknak vagy Reductióknak nevezték s egyegy jezsuita lelkész s elöljáró alá rendelték. Az indiánoknak megmagyarázták, hogy eddigi szétforgácsolt állapotukban a spanyolok ellen semmire sem mehetnek, de próbálhatnának valamit, ha 8—10,000 főből álló Bourgadokat képeznének. A

papi pásztorok ellen a vadak nem tettek kifogást, mert kacikáik s főnökeik Alkádok neve alatt meghagyattak; csak az köttetett ki, hogy ezek minden fontosabb és minden büntetési esetben a két jezsuita elöljáró engedélyét kérjék ki. Emellett nagy protektoruknak III. Fülöpnek azt írták, hogy a kereszténység ügye nem halad, mert a Paraguayban levő spanyolok igen gőgösek, kapzsik, istentelen s mindenekfelett korhely emberek, kik a keresztyénséget a néppel csak megutáltatják. Szeretnének tehát egy keresztyén köztársaságot alapítani, melyet ne világi helytartó, hanem egy jezsuita kormányozzon. A spanyol király Paraguayban is királynak ismertetnék el s minden benszülött után évenként egy tallér adót kapna. Fülöp, ki mindig pénzzavarban volt, 1609-ben elfogadta az ajánlatot, melyet IV. Fülöp 1663-ban ujra megerősített. Néhány évtized alatt a jezsuiták harminc, 8—10,000 főből álló Bourgadot alapítottak, ezeknek lelkészei s vikáriusai egy superior alatt álltak, kinek hatósága öt Bourgadra terjedt ki. E községekben mindenkinek dolgoznia kellett, a felnőtteknek s férfiaknak a mezőn, az asszonyoknak és gyermekeknek kendert s gyapotot kellett fonniok. Ezen kivül hajlam és képesség szerint különféle iparüzésre tanitották a benszülötteket.

Megtanították a benszülött indusokat minden mesterségre, de ennek fejében mély babonában tartották. A jezsuiták isten megbizottainak adták ki magokat; parancsaikat térden állva kellett fogadni, s nagy szerencse volt, ha valakinek megengedtetett ka-

bátjuk szegélyét megcsókolni. A templomok tele voltak szobrokkal, melyek egyes tagjaikat mozgatni tudták, szemöket forgatták s mindenféle torzképet tudtak vágni, hogy a népbe félelmet és borzalmat öntsenek. A benszülöttek rabszolgákká lettek, tulajdonjoggal nem bírtak; minden, ami az országban volt, a jezsuitáké vala.

E rabszolgaság fejében ékes vallási komédiákkal igyekeztek a népet kárpótolni. Charleroix jezsuita szerint a jezsuiták Paraguayban a templomokban tánccal és komédiával mulattatták az indusokat. „E célra én — Charleroix — huszonnégy ügyesebb gyereket betanítottam. Ezek egyszer tánczoltak, másszor lovagjátékokat produkáltak, hol gyalog, hol lóháton. Egyszer 6 rőf magas rudakon táncoltak, másszor kötélen, majd karikát hánytak stb., másszor kis vigjátékokat adattam elő velök." Egy más Bourgad lelkésze pedig jelenté: „ünnepnapokon vecsernye után néhány gyereket szépen felöltöztetünk, kik aztán a templomban, hol az egész község jelen van, szép táncokat adnak elő. Ezeket a nyilvános körmenetekben is alkalmazzuk, hol a szentség előtt mindig táncolnak néhányan, mint egykor Dávid idejében a frigyláda előtt."

Ahol a jezsuiták tanyáztak, onnan a spanyolok kizárattak, sőt az indusoknak meghagyatott, hogy erőszakkal is utasítsák el őket. A jezsuiták gyorsan terjesztették tartományukat, mely csakhamar Paraguaytól Braziliáig terjedt. A spanyol király a papíron királya maradt az országnak s kapott belőle annyi adót, amennyi 30—40,000 alattvalónak megfelelt, te-

hát vagy tizedrészét annak, amit kapnia kellett volna, mert a tartománynak már ekkor legalább tiz annyi lakosa volt.

A jezsuiták országukban műhelyeket s gyárakat készítettek, ágyút öntöttek, fegyvert kovácsoltak, terjedt kereskedést űztek növényekkel, első sorban a paraguayi fűvel, s évenként 60—80,000 rőf gyapotkelmét szállítottak ki, azonkívül cukrot, dohányt, bőröket s más terményeket. Minden Bourgadban voltak raktáraik telve árúcikkekkel, ezüsttel, aranynyal, gyémánttal. Fő kereskedelmi helyeik Santafé, Buenos-Ayres és Tucuman voltak. E kereskedésből évenkint tiz millió tallérnál több tiszta hasznuk volt, ami mind Rómába folyt be. A keresztyénség terjesztése ekként gazdagon jövedelmező üzletté vált kezökben. A kereskedés terén kivított fényes sikert természetesen lehetőleg titkolták a világ előtt, s annál nagyobb lármát ütöttek térítésök eredményével. Midőn pedig a portugali udvarnál beszélni kezdtek kereskedésökről, szokás szerint rágalom és gyanúsítás miatt panaszkodtak.

De a panasznál ritkán álltak meg, s a „keresztyén köztársaság" szintén mutat fel eseteket, miként gyakorolták a felebaráti szeretet erényét. Cardennas Bernát paraguayi püspöknek egyszer eszébe jutott megyéjét meglátogatni. A jezsuiták féltek a püspöki visitátiótól, s miután hizelgés és rábeszélés által nem sikerült őt szándékáról lebeszélniök, elkezdték a templomban prédikálni ellene, kijelentették, hogy a nép nem tartozik neki engedelmeskedni s végre a

spanyol kormányzót 30,000 tallérral megvesztegették, ki a püspököt elfogta, egy ladikba ültette, és evező nélkül egy nagy folyó hullámaira bizta. A viz nyolcvan mértföldnyire vitte a püspököt folytonos életveszedelem közt Los Corientosig, hol sikerült kiszállnia. Itt Cardennas jónak látta magát meghúzni, mialatt székhelyén a jezsuiták s a kormányzó halálbüntetést szabtak arra, ki más mint jezsuita templomba jár misére vagy prédikációra. A la-platai királyi törvényszék azt itélte a dologban, hogy Cardennas helyeztessék vissza püspöki székébe, de csak akkor juthatott visssza, midőn a kormányzó onnan eltávozott. A jezsuiták azonban még ekkor sem nyugodtak. Fellázították ellene a kananokokat, a püspökséget megürültnek nyilvánították s élte végeig üldözték.

Az új kormányzó véget akart vetni ez aljas üzelmeknek, de a jezsuiták oly befolyással bírtak az udvarnál, hogy ha hivatalát meg akarta tartani, kénytelen volt velök egy követ fújni. Hogy a jezsuiták kegyét megnyerje, Cardennast saját templomában két hétig ostromzár alatt tartotta s a püspök éhen halt volna, ha híveinek nem sikerül titkon ennivalót csempészni be hozzá. A jezsuiták a püspök halálát vagy végeltávolítását kivánták.

Ekkor a dolgok egyszerre új fordulatot vettek. A kormányzó váratlanul meghalt s Assumption lakosai fellázadva a jezsuiták embertelensége ellen, Cardennast kiszabadították és kormányzóvá tették. A nép annyira gyülölte a jezsuitákat, hogy ezek nem mertek nyilvánosan mutatkozni. Cardennas a tanács sürgetésére a je-

jezsuitákat 1649-ben kénytelen volt a városból kiutasítani.

A jezsuiták erre 4000 indust saját gyártmányú fegyvereikkel felfegyvereztek, kormányzóvá Leon Sebestyént választották, megtámadták Assumptiont s benyomultak a városba. Egy barát itt a püspököt excommunikálta, Leon két hétig egy föld alatti börtönben fogva tartotta, aztán nehány katonával ladikra ültette, s ezeknek azon utasítást adta, hogy csak a 200 mértföldnyire fekvő Santa fében engedjék kiszállni. Nehogy ez eljárás lázzadást okozzon, a jezsuiták kegyetlen büntetéseket szabtak némelyekre, másokat pedig excommunikáltak, amitől a babonában nevelt nép szörnyen megrémült.

Cardennasnak nem maradt más hátra, mint Európaba menni s ügyét a spanyol vagy római udvar előtt személyesen védelmezni. A spanyol király visszahelyezte őt előbbi méltóságába s a pápa elitélte a jezsuiták önkényeskedését. Cardennas igazságot kapott a papiron, de mielőtt a valóságban megkaphatta volna, — hirtelen meghalt.

Különben nem ő volt az egyetlen, kit a jezsuiták itt kötelessége vértanujává tettek. Igy járt Palafox János mexikói érsek s Angolopolis és Osma püspöke is. Minden hatalma dacára nem birta magát a szerzet ellen megvédeni. Ezzel pénzügyek felett vesztek össze. A spanyol királyok, midőn Mexikót kezökbe kapták, a tizedet a püspöki székesegyháznak ajándékozták. A jezsuiták jövedelemre áhítoztak. Mennyire felgazdagodott volt már e szerzet Mexikóban, arról fogalmunk lehet Palafox érseknek

X. Incéhez írt levelében: „Közép-Amerika majdnem minden gazdagságát a jezsuiták kezében találtam. Két kollégiumjoknak magának 300,000 birkája van. Míg a székesegyházaknak s a többi szerzeteknek összesen három cukorfőzdéjők van, a jezsuiták az egy Mexikó tartományban magok bírják a hat legnagyobbat, melyeknek mindenike 500,000—1.000,000 tallért ér s évenként 100,000 tallért jövedelmez. Azonkívül nagy bérleteket tartanak, s mértföldekre nyúló területeken gazdálkodnak. A leggazdagabb ezüstbányák kezökben vannak. Hatalmukat s gazdagságukat oly magasra vitték, hogy a papság nemsokára kénytelen lesz tőlök koldulni kenyerét."

A püspöki székesegyházat a jezsuiták, midőn tizedét elvonni igyekeztek, nagyon megkárosították. Palafox békés úton igyekezett a jezsuitákat eljárásuk jogtalanságáról meggyőzni, de ez nem használván, a királyi kormánynál tett panaszt. Az itélet kedvező volt rá nézve, de a jezsuiták meg nem nyugodtak. Megkisérték magokat hatósága alól elvonni s engedélye nélkül kezdtek papi functiókat végezni, amit a tridenti zsinat egyenesen betiltott. Erre hivatkozva a püspöki vikárius 1747-ben felszólítá a jezsuitákat, mutassák elő felhatalmazásukat, de mig ezt nem teszik, tartózkodjanak a gyóntatástól és prédikálástól. A jezsuiták először azt állították, hogy van rá privilegiumjok, de nem kötelesek azt előmutatni, mert egy második privilégium felmenti őket e kötelesség alól. Emellett szemtelenül folytatták működésöket, nem törődve az érsek tilalmával. Palafox erre a legnagyobb átok terhe alatt eltiltotta a jezsuitákat

a papi működéstől s megyéje híveinek megtiltotta, hogy gyónásra vagy prédikációra hozzájok járjanak.

A jezsuiták nem mervén pört kezdeni, az alkirálynál bepanaszolták Palafoxot és vikáriusát, hogy a Jézustársaságot megtámadták. Az alkirály jó pénzért elrendelte, hogy az érsek vegye vissza interdiktumát s ne zavarja többé a jezsuitákat a gyóntatásban és prédikálásban. Az érsek az alkirályhoz fordult, s ez nem mert nyiltan fellépni ellene. A jezsuiták látván ingadozását, egy erőszakos csapással kisérték meg a dolgot a maguk részére eldönteni. Nagy szemtelenséggel kimondták az érsekre és vikáriusára az egyházi átkot, s azt dob és trombita szó mellett Mexiko minden utcasarkán kihirdették. „Mindazok, kik az érseknek engedelmeskednek vagy hozzá ragaszkodnak, bármily rangból valók legyenek, ha van vagyonuk, 2000 arany bírsággal, ha nincs négy évi vármunkával, alrendű emberek 200 vesszőcsapással s 4 évi vármunkával büntettessenek, minden meghallgatás és fellebbezés nélkül.“ S a jezsuiták már oly hatalmasok voltak, hogy bitorlásuknak katonai erővel tudtak nyomatékot adni.

A közszeretetben álló Palafox nem akart zavart okozni, s elhagyta székhelyét, bujdoklásában a római és spanyol udvarokhoz írt s ügyét elibök terjeszté. Egy X. Incéhez írt levelében mondja: „A hegyek közé menekültem, és kigyók meg skorpiók társaságában biztosságot keressem és békét, amit a jezsuiták kiengesztelhetlen társaságában nem találhattam. Husz napot töltvén folytonos életveszedelemben, alig táplálkozva, nem találva italt könnyeimen kívül, végre

egy kis kunyhóra akadtam, melyben négy hónapig rejtőztem.“

Alig volt Palafox eltávolítva, a jezsuiták úgy kezdtek gazdálkodni, mint egy meghódított ellenséges tartományban. Önkényes kegyetlenséggel jártak el, és senkinek sem volt szabad még részvétét kifejeznie sem az üldözött érsek iránt. Fogság, számüzés napirenden voltak, a kivégeztetések egymást érték, s az érsek ismertebb híveinek nem maradt hátra más, mint ellenségei közé állniok, hogy életöket megmenthessék. E rémrendszer által végre annyira vitték, hogy a püspöki szék megürültnek nyilvánittatott, dacára annak, hogy Palafox három vikáriust nevezett ki, kik hivatalát távolléte alatt ellássák. A jezsuiták e vikáriusokat börtönre vetették s Palafoxnak minden a jezsuiták ellen kiadott rendeletét érvénytelennek nyilvánították. S hogy boszujok teljes legyen, tanítványaik az érsek püspöki botját egy ló farkára kötötték, püspöksüvegét a kengyelbe akasztották s a lovat gúnydalok éneklése közben körülvezették a városban. A püspököt eretneknek nyilvánították, s a püspöki áldást szócsövön át ordították a népre; s a jámbor atyák nemcsak tűrték, de helyeselték e szentségtelen tréfákat.

De ez őrült garázdálkodásnak csakhamar vége lett. Megjelent egy spanyol hajóhad s egy királyi rendeletet hozott magával, mely a kormányzót letette, utódává Jukatan püspökét nevezte s Palafoxot hivatalába visszahelyezte. A királyi irat azonkívül a jezsuiták elleni egész eljárását nyiltan helyeselte. Nemsokára Rómából is megjött a hitterjesztő congregátió dekrétuma, s a pápának

egy brevéje, elitélve mindent, mit a Jézustársaság az érsek ellen cselekedett. De a jezsuiták, bár külön fogadalmat tettek a pápa iránti feltétlen engedelmességre, nem látták szükségesnek parancsára hajtani, s bár ez ügy már 200,000 tallérjokba került, nem szüntek meg a madridi és római udvaroknál ármánykodni, felhasználva rágalmat, vesztegetést, nem riadva vissza a legaljasabb eszközöktől, hogy Palafoxnak árthassanak. Ez egyszer azonban nem mentek semmire, nem maradt tehát számukra egyéb, mint magokat irataikban hazugságokkal védelmezniök.

Mialatt Ázsiában és Amerikában a jezsuiták aránylag rövid idő alatt mindenfelé elterjedtek, Afrikában Abyssinia fensíkjára szorultak. Itt már a 4. században kisérték meg Frumentius és Aedesius a keresztyénységet meghonosítani, és számos hívet szereztek is neki. Midőn a hatodik században a mohamedanismus keletkezett s fegyverrel kezdett hódítani, Egyptomot is meghódította a nubiai határokig, s Abyssinia keresztyén oázként maradt mohamedán államoktól környezve. Európa századokon át mitsem tudott e keresztyén gyarmatról. A portugallok 1484-ben Afrika keleti partjain megtudták, hogy Benin megett egy hatalmas keresztyén király uralkodik, kit Za-Oganának hívnak. Két évvel utóbb Cavilha Pero vezetése alatt egy expeditió ment oda, csakugyan megtalálta a keresztyén országot s engedélyt kapott a a királytól a kereskedésre. E kereskedés az európaiakat mindinkább megismertette az abyssiniaiakkal s Rómában csakhamar kisütötték, hogy ez ország lakosai keresztyének ugyan, de rosz keresztyének, mert nem hitték,

hogy Krisztusban az emberi és isteni természet vegyülés, átváltozás és elválás nélkül, egy személyben egyesítve van. Ezenkívül a keresztelést nálok a környülmetélés előzte meg, s a bőjt naplementig tartott, mig Rómában már délben véget ért. Legnagyobb bűnök azonban az volt, hogy az alexandriai patriarkát ismerték el egyházi fejöknek, nem pedig a római pápát, kiről ép úgy nem tudtak semmit, mint ő nem rólok. Midőn nem sikerült őket barátságosan rábeszélni, hogy cseréljék fel régi ismert főnöküket egy új ismeretlennel, Róma nyakukra küldte a jezsuitákat, hogy hódítsák meg őket a pápaság számára.

A jezsuiták portugall hajókon érkeztek meg, kollégiumokban telepedtek le s elkezdték a népet hízelgéssel, igéretekkel s vesztegetéssel téríteni. A 16. század végén páter Paeznak sikerült Sozinios trónörököst megnyerni s ez megiérte, hogy annak idején mindent el fog követni „az egyház egysége“ érdekében. Szavát meg is tartotta, s midőn 1603-ban trónra jutott, felhagyott eddigi „eretnekségével“ s megesküdött, hogy ezentúl csupán a pápát fogja az ország papi főurának elismerni. Az uralkodó példáját az udvaroncok és helytartók túlnyomó része követte, a jezsuiták diadala bizonyosnak látszott s XV. Gergely 1622-ben Mendez Alfonz jezsuitát Abyssinia patriarkájává nevezte s vallási dolgokban teljhatalommal ruházta fel. Az együgyü Sozinios király megigérte, hogy az idegen papi uralkodó ügyét teljes hatalmával támogatni fogja.

A jezsuiták most elérkezettnek vélték az időt, midőn erőszakkal láthatnak a térítéshez. De váratlanul

makacs és jól szervezett oppositiora találtak. Tanítás és jó példaadás helyett vad kegyetlenséggel üldöztek mindenkit, ki nem sietett a jezsuiták táborába átpártolni. Gyülöletet és viszálkodást támasztottak az eddig békés és boldog országban. Legnagyobb akadályuk a nagyszámú papság volt, mely kafisokból (plébánusok) debterátokból (esperesek) komosatokból (főpapok) állták, élükön az abunával, vagy metropolita püspökkel. Ezekhez járult egy sereg barát és apáca, s mindezek makacsul ragaszkodtak vallásukhoz, és semmi kedvök sem volt jövedelmeiket az idegenek javára feláldozni. E papság nagy befolyással birt a népre. A jezsuiták most azt kivánták tőlök, mondjanak le befolyásukról s vessék magokat egy idegen s ismeretlen úr hatalma alá. A papság mitsem akart tudni Rómáról, a pápáról s a jezsuiták újításairól. Ennek dacára lassú és békés működéssel a jezsuiták talán célt értek volna; ehelyett azonban nem okulva a japáni s chinai tapasztalásokon, egy csapással akarták az országot meghódítani.

Rávették a királyt, parancsolja meg a helytartóknak, hogy a legnagyobb szigorral járjanak el az ellenállók, főkép a papság irányában. Egymást érték a kivégeztetések. De ezek csak a régi vallás reaktióját idézték elő; a nép papjainak vezérlete alatt tömegesen kijelenté, hogy nem fog meghajolni s kész inkább meghalni régi vallásáért. A jezsuiták azonban nem vonultak vissza, hanem Zela helytartót rábeszélték, akasztasson fel néhány papot elrettentő például. Erre kitört a lázzadás az országban, s Sozinios fia Facilidos javára lemondott a trónról, reá bízva a zavarok kiegyenlítését.

Az új király helyreállította a belső békét, a portugallokat, a latín patriarkát s a jezsuitákat kiutasította az országból, s midőn ezek egy lázzadást kisértették meg a maguk javára támasztani, többet közülök nyilvánosan kivégeztetett s egy rendeletet hirdettetett ki, mely nekik halálos büntetés terhe alatt megtiltá az ország határait átlépniök.

A jezsuiták rövid, de véres szerepet játszottak Afrikában s nem is kisértették meg többé katholicismusokat terjeszteni oly országban, hol a kereskedés nem volt eléggé jövedelmező. A portugal telepítvényeken, Afrika nyugati partjain ugyan jelentek meg később a Jézustársaság ügynökei, de nem a vallást terjeszteni, hanem négereket vásárolni, kiket aztán az amerikai gyarmatokban drága pénzen ismét eladtak — ad majorem Dei gloriam.

XVIII. Fejezet.

(Austriában. — Kiüzetésök Csehországból. — Vallásüldözés — Viszályuk a prágai érsekkel. — A jezsuiták más szerzeteket fosztogatnak. — A 30 éves háború.)

Austria fővárosába, Bécsbe, 1551-ben jöttek az első jezsuiták. Első dolguk volt az iskolákba befurakodni. I. Ferdinánd nagy eredményeket várt tőlök az oktatás mezején, s elég vigyázatlan volt egy fanatikus jezsuitát, Canisius Pétert maga mellé venni. Bécs püspökévé is ki akarta nevezni, amit Loyola makacsul ellenzett, nehogy nagyravágyást vethessenek a szerzet szemére, de végre beleegyezett, hogy a püspökséget kormányozza.

A jezsuiták, szokásukhoz híven kezdetben alázatosan s szerényen léptek fel, s nemcsak a bécsiek lelki, de testi üdvösségéről is siettek gondoskodni, és pompás üzletet csináltak az ú. n. jezsuitaporral, mely chinarindből készült. Kezdetben magántanítással foglalkoztak s a dominikánusok zárdájában laktak. De csakhamar jobbra fordult sorsuk, midőn rektoruk, Bobadilla, a császár gyóntatója lett s annak kegyét kihízelegte magának. Fer-

dinánd 1554-ben átadta nekik a karmeliták elhagyott zárdáját, hogy kollégiumot csináljanak belőle s a linzi vámjövedelmekből évdíjt rendelt számukra. Két hónappal utóbb a császár támogatása által még egy polgári convictust is kaptak, 1558-ban pedig egy semináriumot szegény tanulók s theologusok számára, két év múlva pedig már nemes ifjak számára állíthattak nevelőintézetet. A császárt kegyence Canisius rávette, hogy Prágába is vigye be a jezsuitákat, hol a Kelemenzárdát adta nekik évdíjjal együtt. Canisius nyitotta meg Magyarországot is a jezsuiták számára. Insbruckba néhány Canisius által felfűtött pietista hercegnő protectiója vitte be őket. Alig telepedtek le a jezsuiták, a protestánsok észrevették, hogy kémekkel vétetnek körül, gyanusíttatnak és minden alkalommal megkárosíttatnak általok, s Canisius csakhamar méltó gúny-nevet kapott: canis austriacus (osztrák kutya.)

A császár által protegálva a jezsuiták 1556-ban kollégiumokat építettek Ingolstadtban és Kölnben s innen a Rajnavidékét, a sváb földet, Austriát, Tirolt és Bajorországot elárasztották.

Midőn a magyarok győzelmes szabadságharca 1606-ban vallásszabadságot biztosított a magyar protestánsoknak, az osztrák rendek Mátyás főhercegtől, ki Magyarországgal a békét megkötötte, mindaddig megtagadták a hűségi esküt, míg a felekezetek egyenjogúsága nekik is meg nem igértetett. Három évvel utóbb hasonló privilégiumot eszközöltek magoknak a csehek. De ezalatt főkép II. Rudolf protektiója segélyével a jezsuiták már számos zárdát és jószágot szereztek magoknak. Sléziá-

ban annyira elhatalmasodtak, hogy a rendek már 1596-ban panaszt emeltek a császárnál túlságos elterjedésök miatt. Nem használt. Ármány és vesztegetés segélyével egymásután befurakodtak az egyes városokba; mely törekvésben legtöbb hasznát vették a gazdag és kicsapongó asszonyoknak.

Felderült a jezsuiták napja, midőn II. Ferdinánd lépett a trónra. Fiát Ferdinánd az ingolstadti jezsuitákhoz adta nevelésbe; maga pedig Lorettoba vándorolt s miután sz. Mária és a pápa áldását megkapta, hazament a protestantismust Németországban, Austriában és Magyarországban kiírtani. A jezsuiták elhitették vele, hogy a protestantismussal együtt a szabadság eszméje is ki lesz irtva a népből, s II. Fülöpöt állították elébe követendő például.

Alig tért vissza Ferdinánd Lorettóból, megindította Austriában a protestánsok üldözését, erőszakkal, fegyverrel s akasztófával terjesztve a jezsuiták vallását. Austria történetének minden lapja e korban vért izzad, mely Stiriában, Karantánban, Krajnában s Görzben ontatott. S Ferdinánd, gyóntatói, Lamormain Vilmos és Weingartner János jezsuiták társaságában gyönyörködött a véres mulatságban.

A jezsuitáknak egyik legjelentékenyebb ellenzője Austriában e korban Nasus János brixeni püspök volt, s küzdelme e szerzettel sokkal jellemzőbb, semhogy ehelytt hallgatással mellőzhetnők. Buzgó katholikus és a római vallás sikeres terjesztője volt, s mint ilyen, Ferdinánd által udvari prédikátorrá neveztetett az insbrucki udvari templomhoz. De a jezsuiták irigyelték tőle hiva-

talát s elkezdték a háta megett rágalmazni. Nasus azonban megfelelt e vádakra, 1573-ban egy befolyásos paphoz írt levélben, melyben a többi közt írja: „Ha valaki a gyóntatásból árulást csinál, benne egy embert vallat és kikérdez, mit tesz egy más, harmadik, negyedik vagy hatodik ember, ha így egész családok titkát kitudni igyekszik, az nem istent szolgálja, hanem gazságot és árulást követ el. — — Ha a gyóntató a szolgálótól kérdezi a gyóntatószékben, mit tesz asszonya, miféle emberekkel érintkezik ura, mit esznek s minő vendégeket fogadnak a háznál, mit beszélnek erről vagy amarról, kivel vétkezett asszonya vagy ura személyesen, — ha ártatlan szűzektől testi dolgokat kérdez, mikre még sohsem gondoltak, s ezáltal azt okozza, hogy ezentúl testökre gondolnak és vele játszanak, — ez vétek.“ stb.

És Nasus nem volt eretnek vagy rosz katholikus, legalább nem tartotta annak XIII. Gergely, ki őt 1578-ban a franciskánus zárdák biztosává nevezte, s nem azon papok, kik 1580-ban brixeni püspökké választották. Érdemeit az egyház körül már V. Pius is elismerte. Nasus vad, fanatikus pap volt, — de egyenes lelkű, buzgó ember. De épen ezt gyülölték benne a jezsuiták s tőlök telhetőleg üldözték és bántalmazták haláláig.

M i k s a kormánya alatt az osztrák katholikusok és protestánsok talán egyesültek volna, ha Róma és a jezsuiták útját nem szegik minden kiegyezkedésnek. V. Pius már készült a császárt átok alá vetni s a birodalom fejedelmeinek új császár választását ajánlani, mert Miksa nem akarta a protestánsokat üldözni. Tanácsolták neki, űzze ki a birodalomból a jezsuitákat, kik így ármány-

kodnak ellene, de ő rosszul magyarázott türelemből nemcsak ki nem üzte őket, de akadálytalanul terjeszkedni engedte.

A türelmes császár kormánya alatt a jezsuiták minden eszközzel harcoltak a protestánsok ellen. Rómába írt leveleikben magok dicsekszenek vétkes tevékenységökkel és Crusius Márton nyiltan kimondja, hogy céljok a protestánsokat oda vinni, hogy vagy katholikusokká lenni, vagy a birodalmat elhagyni kényteleníttessenek. Khlesl Menyhért bibornok és lutheránusból lett jezsuita pártfogása alatt a szerzet annyira elterjedt, hogy 1610-ben már 460 tagja volt Austriában. Stiria, Karantán és Krajna rendei ismételten panaszolták, hogy a jezsuiták „veszélyes és az országra nézve szerfelett káros praktikáik által közvetlenül a legkegyetlenebb vallási üldözéseket idézték elő.“ Szerintök a jezsuiták „idegen, békebontó, ártalmas, veszedelmes és nyugtalan emberek, kik a vallás palástja alatt az ország rovására meggazdagodni törekszenek, erőszakos eszközökkel élnek“ stb.

Egy e korban készült emlékiratban olvassuk: „Tekintet nélkül a Mátyás császár által a cseheknek adott felséglevélre, a jezsuiták ez idő óta még szenvedélyesebben dühöngtek a protestánsok ellen. Annyira mentek gyülöletökben, hogy nemcsak világi s politikai dolgokban ártottak nekik amennyire csak bírtak, hanem a magán életben is meghasonlásba hozták embertársaikkal. Mindenki tudja, hogy a gyóntatószékben és prédikációikban híveiknek megtiltják az evangelikusokkal polgári közlekedésben élni. Annyira ment a dolog, hogy katholikus nem mert többé evangelikus nőt venni, né-

hogy a jezsuiták által üldöztessék, mert András páter nyilt szószéken prédikálta, hogy jobb az ördöggel, mintsem lutheránus nővel összeházasodni, mert az ördögöt szentelt víz és exorcismus segélyével ki lehet űzni, lutheránus asszonyoknál azonban a kereszt, szent olaj és keresztvíz kárba vész. Reussban a jezsuiták azt prédikálták, hogy aki az evangelikusoknál veszi az úrvacsorát, magát az ördög testét eszi meg. Oberglockauban anynyira vitték, hogy az evangelikusok a hóhér által nyilvánosan esküszegőknek és hitetleneknek nyilváníttattak. Glatzban, Sedlitzben a lutheránusokat nyiltan gazoknak, gonosztevőknek s árulóknak nevezték. Lutherről prédikálták, hogy tolvaj, rabló, megszökött hithagyó, s hogy az ördög cimborája volt, kivel együtt megevett egy hordó sót stb." Igy gazdálkodtak a jezsuiták néhány évvel Mátyás trónralépte után.

A csehek koronázás elött kikötötték maguknak privilégiumaik helybenhagyását s azt, hogy Ferdinánd a császár halála előtt ne lépjen trónjukra. A Mátyás kiséretében Csehországba jött jezsuiták azonban rögtön elkezdtek áskálódni s a népet csendben céljaikra előkészíteni, s mindenfelé hirdették, hogy a császár türelmi törvénye érvénytelen, hogy nem kell követni, mert kényszerítve volt kiadására. Ez értelemben írt röpiratokkal árasztották el az országot, a katholikus vallásnak egész Németországban leendő restauratióját hirdették, hogy a reformáltakat lázzadásra ingereljék, s ezáltal alkalmat nyerjenek üldözésökre.

A jezsuiták által nyíltan és titokban szított üldözés végre a protestánsokat csakugyan önvédelemre kény-

szerítette. A cseh protestánsok segélyért folyamodtak a magyarokhoz s 1618-ban a jezsuiták kiüzetését dekretálták. Tizennégy napot engadtek nekik az eltávozásra s a haza ellenségének nyilvánítottak mindenkit, ki jezsuitának lakhelyet ád. Minden visszalopódzó jezsuita halálbüntetéssel fenyegettetett. Ez ediktumban olvassuk: „Mindenki tudja, mily nagy veszélyeknek lőn kitéve e királyság, amióta a jezsuiták szenteskedő felekezete benne megtelepedett, s mennyi bajt és viszontágságot kellett ez idő alatt elszenvednie. Ezt mi rendęk, valamint alattvalóink s a királyság többi lakosai is keservesen éreztük, s miattok sokszor kellett életünket és vagyonunkat kockáztatnunk. Miután tehát kitudtuk, hogy mindezen rendetlenségeknek fő oka az említett mérges jezsuitarend, melynek egyetlen célja a római széket megszilárdítani, s a föld minden királyságait s tartományait annak hatalma és igája alá vetni, mely minden eszközt felhasznál, hogy a protestánsokat egymás ellen bujtogathassa, mely azon országok rendei közt, hol különféle vallások léteznek, zavargást és ellenségeskedést szít, mely minden gazembernek megengedi a királynak s az úr felkentjének élete után törekedni s jutalmul ezért még örök életet igér neki; — miután tehát e veszedelmes és lázzadó jezsuitaszerzetnek azon borzasztó vállalatok miatt, melyeket a világ s egész birodalmak fejei ellen megindított, katholikus országokból is ki kellett üzetnie, — ennélfogva határozzuk —“ stb.

A császár hajlandó lett volna engedni a cseheknek, de a fanatikus Ferdinánd főherceg más irányba terelte s Csehország csakhamar felkelésre kényszeritte-

tett. A harminc éves háború kitört s II. Ferdinánd lépett a Habsburgok trónjára. A jezsuiták most uralomra kerültek s még türelmetlenebbül űzték izgatásaikat. Tanner Ádám bebizonyítá, hogy a vallási béke nem köti a császárt, mert téves vallásnak nem szabad szabadságot adni.

Kümer passaui jezsuita rektor írta az időtájt Lamormainnek: „Hallom, hogy a császár ismét nagy toborzást visz végbe a csehek ellen. Ha katonákkal jár el, akkor sok jót remélek a magunk számára. Ha azonban a dolog barátságosan kiegyenlíttetnék,tartok tőle, hogy nekünk nem jut többé hely Csehországban. mert az áll, hogy a rendek minket csak úgy fogadnak vissza, ha karddal kényszeríttetnek reá. Adjon isten katholikus uralkodónknak jó és fris kedvet hozzá! Az alkalom sohsem volt ily kedvező a cseheket minden előjogaiktól és szabadságuktól megfosztani. Ehez azonban erős, elhatározott szív kell, mert a csehek is nagyban fegyverkeznek." stb.

A háború, melyet a jezsuiták óhajtottak, előkészítettek és a befolyásuk alatt álló Ferdinánddal megindíttattak, kitört, s a császári sereg túlnyomó száma megverte a cseheket a fehérhegyi ütközetben, melyben számos, a cseh szabadság védelmére jött magyar is vérét ontá. A fehérhegyi ütközet Ferdinándot korlátlan úrrá tette Csehországban s füstölgő falvak és vérrel áztatott mezők hirdették a katholicismus és absolutismus diadalát.

A szövetkezett politikai s egyházi reakció sietett kizsákmányolni a diadalt. Ferdinándnak tanácsosai fényes mészárlásokat ajánlottak. A császár mély romlott-

sága dacára kételkedett a gyilkolás jogosságában s gyóntatójától, Lamormaintől kért tanácsot, valjon követheti-e lelki üdvének veszélyeztetése nélkül Alba herceg példáját. A jezsuita igennel felelt, s megindult a kegyetlen üldözés. A távollevő protestánsok in contumaciam elitéltettek, nevök az akasztófára függesztetett, vagyonuk elkoboztatott. Oly bűnökért büntettettek sokan, minőket soha el nem követtek, vagy elkövetni nem is lehet,— mert gazdagok és protestánsok voltak. Seregesen végeztettek ki Csehország legnemesebb fiai válogatott kegyetlenségek közepette. Az ország szabadsága, önállása, nemzetisége a jezsuiták által vezérelt s az egyházi tyranismussal szövetkezett fejedemi absolutismus által elfojtatott; mely elől számos cseh protestáns Magyarországba menekült.

A cseh nemesség és értelmiség legnagyobb része kiírtva, koldusbotra juttatva vagy elűzve lévén hazájából, a katholikus reaktio sietett magának a jövőt térítés által biztosítani. Nem akarjuk bőven leírni a módot, melyen a szeretet vallása Csehországban terjesztetett, de nehány vonást fel kell jegyeznünk a jezsuita befolyás által vezetett térítés jellemzésére. A térítés anyagát a protestánsok és még létező hussíták képezték. A papok s katholikus urak korbácscsal és kutyákkal hajtották a népet a templomokba, vagy kardcsapásokkal kergették processiókra. Aki úrvacsoránál nem akart megelégedni magával az ostyával, hanem azt két szin alatt akarta magához venni, a templomban agyba főbe verték, az úr testét töltött pisztoly vagy puska csövének végére szúrva dugták szájába. Egy nemes lóháton beugratott a ker-

cini templomba, lekapta az oltárról a szentelt borral telt kelyhet s azzal lovát megitatta, aztán jobbra balra kardcsapásokat osztogatva kinyargalt. A szülőket úgy kényszerítették megtérésre, hogy gyermekeiket szemök láttára kínozták és megcsonkították. Két katona felkapott két lábánál fogva egy gyermeket, azt karddal kétfelé vágta s a véres tagokat apja ölébe dobta e szavakkal: „Nesze valami két szín alatt." Hasonló, sőt még nagyobb kegyetlenséggel bántak el a papokkal. Bistritzben egy 70 éves öreg papot ágyában öltek meg, Möller Pál prédikátort a szószéken lőtték le, társát Lapitát mellette leszúrták, aztán beleit kiszaggatták. Másoknak protestáns könyvekből raktak máglyát s annak tüzében megsütötték. Maresch lelkészt, miután szeme láttára mindkét lányát meggyalázták, aztán lándzsákkal agyonszúrták, megfojtották, másokat megcsonkítottak vagy felnégyeltek. Bessler Jánost egy fához kötötték s célba lőttek belé, mig lelkét ki nem adta stb.

A jezsuiták, kik fenn az udvarnál azon rendeleteket sugalmazták, melyek alapján ez embertelen kegyetlenségek elkövettettek, a templomok szószékein dicsbeszédekkel kisérték e mészárlásokat. „Mindezen rendszabályok meg ne lepjenek s ne szomorítsanak el benneteket, — prédikálták a megrettent népnek — mert hiszen csak a ti javatokon működünk. Az eretnekek olyanok mint a gyermekek, vagy a lázban őrjöngő betegek, kiktől mindent el kell venni, nehogy megsértsék magokat. Ki kell csavarni kezökből a kést és a kardot; meg kell őket igéretekkel nyugtatni és félrevezetni, melyek meg nem tartatnak. Tartsátok maga-

tokat szerencséseknek, hogy van aki szorongatott lelketeknek segítségére siet, mutassátok a császárnak hálátokat s támogassátok őt minden erőtökkel és vagyontokkal. Ha a katholikus tan bármikép tévedhetne, mi készek volnánk minden felelősséget magunkra vállalni, s szavainkért lelkünk szolgálhat kezességül."

Akik azon sajnos tévedésben élnek, mintha a jezsuiták gyülöletből üldözték volna a protestánsokat, azok felvilágosítására szolgálhatnak a jezsuita Lamormainnek a császár jelenlétében mondott szavai: „Az akatholikusok nagyon tévednek, ha azt hiszik, hogy ellenségök vagyok, mert tévelyeiket betiltom. Nemcsak nem gyülölöm, sőt szeretem őket; mert ha nem szeretném, nem törődném velök s meghagynám őket tévedésükben. De, isten a tanúm, annyira szeretem őket, hogy kész vagyok lelki üdvösségöket éltem veszedelmével előmozdítani. Ha tudnám, hogy halálom képes volna őket az igazi hitre visszatéríteni, még ez órában szívesen nyujtanám fejemet a hóhérbárd alá." Mily megható, és — gyalázatos szenteskedés attól, kitől a császári kormány legvérengzőbb rendszabályai eredtek!

Ekkor kapták kezökbe a jezsuiták a prágai egyetemet. Az egyetem ugyan a prágai érseknek volt alárendelve, de a jezsuiták a pápa által annyi mindenféle privilégiummal voltak felszerelve, hogy csakhamar kitúrták belőle az érseket. Egy rendeletet fogalmaztak tehát, s Ferdinánd, ki önmagát a Jézus társaság fiának nevezte, mint engedelmes fiú, aláirta. „Császári és királyi hatalmunknál fogva, — így szól a rendelet — a karolini egyetemet jogszerüen és örökre egyesít-

jük a Prága városában a Jézus-társaság számára alapított Ferdinánd-collégiummal; hogy pedig az egyesítést semmiféle az említett egyetemre vonatkozó privilégium ne gátolja, jelen rendeletünkkel megsemmisítünk minden privilégiumot, mely az általunk elrendelt egyesítéssel ellenkeznék. Ennélfogva akarjuk, hogy a jezsuiták császári kollégiumának a Jézus-társaság statutumai szerinti mindenkori rektora egyszersmind az egész egyetem rektora legyen, s ezáltal megsemmisítünk és eltörlünk minden igényt, melyet bárki ez állásra táplálhatna. Hasonlóképen, a nevezett rektornak alárendeljük az alsóbb iskola és Prága város minden más iskolájának tanítóit; s ezek legyenek kötelezve híven követni a rektornak, vagy annak parancsait, kit ő az iskolák vizsgálásával vagy szabályok alkotásával meg fog bízni. A rektor irásbeli engedélye nélkül senkinek ne legyen joga bármily szakban új iskolát nyitni. Egyszersmind az említett rektorra ruházzuk a felügyeletet az egész cseh királyságban létező, vagy ezentúl felállítandó minden kollégiumok és iskolák felett. Végre az emlitett rektort az eretnekek inquisitorává és korrektorává nevezzük, és szabad, császári hatalmunkból reáruházzuk a censurát minden nyomtatandó s eladásra szánt könyv felett."

Prága érseke ez időben Harrach Ernő volt, orthodox katholikus, ki azonkívül fontos szolgálatokat tett volt a dynasztiának. A rendesen setétben ólálkodó jezsuiták oly jól eltitkolták előtte szándékukat, s törekvéseiket, hogy Harrach elámult, midőn az említett rendeletet neki megmutatták, mely az egyetemnél

bírt minden jogától s befolyásától egyszerre megfosztá. Megbotránkozva ezen a pápához és Ferdinándhoz folyamodott. Harrach a császár előtt kifejté, hogy e rendelet az érseki szék s cseh papság jogait érzékenyen megcsorbítja, s figyelmeztette őt, hogy a jezsuiták hatalmának ilynemü terjesztése veszedelmes következményeket vonhat maga után. De hiába. Az érsek kénytelen volt megadni vagy kitenni magát a szerzet gyülöletének. „Amint a jezsuiták észrevették, — írta utóbb VIII. Orbán pápának, — hogy ellent készülök nekik állni, elkezdték érseki törvényhatóságomat titokban és nyíltan megtámadni. Aki az én törvényszékem itéletével nincs megelégedve, védelmet és támogatást talál a jezsuitáknál. Nem adhatok ki rendeletet, melyre ők ellenrendelettel ne lépnének fel. Ezenkívül egyetlen törekvésök világi hatalmukat gyarapítani. Hogy céljokat e téren minél biztosabban elérhessék, nincs tan, melyet tévesnek vagy veszélyesnek tartanának, ha csak arra használható, hogy érseki tekintélyemet a világ szemében csorbítsa. Nyilt rágalmazások, s ami még gyalázatosabb, káromló iratok által szolgáimat az udvarnál s a nagyoknál meggyülöltették, s ezáltal oda juttattak, hogy alig találok valakit, aki nekem szolgálni, vagy érseki tekintélyemnek védelmére valamit tenni merne. Még a hatóságomnak alávetett papságot is annyira fellázították ellenem, hogy sokan vakmerően megtagadják tőlem az engedelmességet. Annyira jutottunk, hogy az érseki hatalom e királyságban nem az enyim többé, hanem a jezsuitáké.“

Az érsek betiltott minden az egyetemen eszközöltetni szokott akadémiai aktust, a promótiókat pedig különösen érvényteleneknek nyilvánitá, de a jezsuiták nem törődtek vele. A császár ugyan átlátta, hogy a jog az érsek részén van, de egészen a jezsuiták kezében levén, nem mert ellenökre tenni valamit; azzal igyekezett tehát Harrachot kiengesztelni, hogy javára lemondott minden cseh királyi városban létező egyházi hivatalok és javadalmak betöltésének jogáról. A pápa bíbornokká tette az érseket, hogy engedékenységre birja, de Harrach nem engedett, s a római hitpropaganda elismerte az akadémiai cselekvényeket betiltó rendeletét. A jezsuiták azonban erre sem hajtottak, s nyilt bizonyságát adták, hogy Rómával s a pápával sem törődnek, ha nem azt teszi, amit ők akarnak, dacára annak, hogy neki feltétlen engedelmességet fogadtak s állítólag az ő érdekében a földet vérrel áztatták. A pápa felháborodott a vakmerő szerzet ellen, de a hatalmas Ferdinánd iránti tekintetből nem lépett fel ellene. Midőn azonban a császár 1638-ban meghalt, kiadatott a pápai itélet, mely szerint a jezsuita szerzet köteleztetett az erőszakos uton, jogtalanul elfoglalt prágai egyetemet minden javaival együtt a császárnak visszaadni.

Mennyire nem voltak a jezsuiták eszközeikben válogatósak, mutatja a zárdaviszály is, mely közvetlenül a restituáló ediktum kiadatása után — 1629 — kiütött. Ez ediktum elrendelte, hogy mindazon javak, zárdák és javadalmak, melyek az 1552-ben kötött passaui szerződés óta protestáns kézre kerültek, a

hajdani katholikus tulajdonosoknak visszaadassanak. A hajdani és „jogos" tulajdonosok természetesen csak az eredetileg birtokló szerzetes rendek lehettek. De az alkalom, könnyen gazdag zárdákhoz és jószágokhoz juthatni, a jezsuitákra nézve sokkal kedvezőbbnek látszott, semhogy azt elszalaszthatták volna.

Ez ügyben is díszes szerepet játszott Lamormain. E ravasz barát alkudozást kezdett két az udvarnál levő bencés apáttal, hogy sürgessék az ediktum kiadását s igyekezzenek a császárt rábírni, hogy minden apáca-zárda s néhány kisebb apátság a jezsuitáknak adományoztassék. A két, szerzetestársai által felhatalmazással ellátott pap magától mitsem tehetett, de a császár gyóntatóját biztosította barátságáról. Elutazásuk után Lamormain azonban a császárhoz ment s elhitette vele, hogy ezen apátok zárdáikról önként lemondtak a jezsuiták javára, s Ferdinánd, nem merve gyóntatójának igazmondásában kételkedni, meghagyta Wallensteinnak és Tillynek, hogy több zárdát adjanak át a jezsuitáknak. Az apátok elbámultak az ediktum ilynemü végrehajtásán, s midőn a jezsuiták nyilvánosan előálltak a Lamormain által hazudott „önkénytes lemondással" azt egyszerűen valótlannak nyilvánították. Meghátrálni már nem lehetett; arra fordították tehát a dolgot, hogy megtámadták magát az ediktumot s azt kezdték bizonyítani, hogy a császár a pápa tudta nélkül pápai javak és zárdákról nem rendelkezhetik. Rómában pedig egy iratot terjesztettek, melyben a császár kincstári tanácsosait eretnekek gyanánt festették le,

kiknek célja a pápai szék tekintélyét és előjogait Németországban elnyomni.

L a y m a n n jezsuita egy munkájában nagy megvetéssel írt a szerzetes rendekről, s kisütötte, hogy isten egyházán valamennyi barát nem tud segíteni, s azért rendelte isten a jezsuitákat az egyház közvetlen szolgálatára. A kérdéses apátságokat megszünteknek állította, minélfogva a császárnak joga van azokat tetszése szerint eladományozni, másrészt pedig a jezsuiták az egyetlen rend, mely megszűnt szerzetek javait jogosan birtokba veheti, annálinkább, miután a többi barátok minden jogaival és privilégiumaival fel van ruházva.

Pater H a y bencés visszautasítá e bitor igényenyeket, s a németeknek a pápával kötött concordátumaira hivatkozott, mely a pápákat kötelezi, hogy minden papot védjenek meg a számára alapitott javadalom birtokában. A jezsuiták ez ellenében azt állították, hogy minden pápának joga van rendkivüli esetekben a konkordátumokat megszüntetni, ha az az egyháznak hasznára válnék; ez pedig történik akkor, ha a jezsuiták kapják meg az elévült jószágokat, mert a katholikus vallás terjesztéséről úgy lehet legjobban gondoskodni, ha apátságok jövedelmei és jószágai jezsuita kollégiumok alapítására, s kis katekizmusok és olvasók vásárlására fordíttatnak. A bencések erre azt felelték, hogy mindez ostobaság és hazugság, hogy a jezsuiták szegénységökre nem hivatkozhatnak, mert a velenceieknek 500,000 tallért ajánlottak azon esetre,

ha a köztársaságba ismét bebocsáttatnak. Szóval a két díszes rend in optima forma hajba kapott és szidta egymást a hivő világ nagy lelki épülésére.

A vita mind elkeseredettebbé lett, s végre a bencések azzal álltak elő, hogy az egész veszekedés a császár gyóntatójának szemtelen vakmerőségéből ered, ki elég arcátlan volt a császárt hazugságokkal tévútra vezetni; amire a jezsuiták azt felelték, hogy Lamormain teljesen a rend alapszabályai értelmében járt el, hogy csakis úgy s nem máskép cselekedhetett, és fenyítést érdemelt volna, ha mint császári gyóntató meg nem kisért minden eszközt, melylyel szerzete érdekét isten dicsőségére előmozdíthatja.

Álljon itt még néhány diszes példája annak, miként jártak el a jezsuiták más srerzetek ellen, midőn pénzről volt szó.

Bernardinus apácák 1631-ben a restituáló edikťum folytán a birtokukban volt voltigerodei női apátságot elfoglalták. A jezsuitáknak azonban kedvök jött ez apátságot magoknak megkaparítani. A császárral elhitették, hogy a zárda még lakatlan s igen alkalmas volna egy jezsuita noviciátus számára, kérték tehát, adományozná nekik. Meg is kapták az engedelmet, hogy a zárdát birtokukba vehetik s most a feladat volt: a benne lakó apácákat kicsalni belőle. Édeskés részvéttel beszélték nekik, mennyire sajnálják, hogy ily szemérmes apácák lakhelye annyira ki van téve a katonák portyázásainak s rábeszélték őket, hogy személyök s erényök biztossága érdekében költözzenek

egy időre Goslarba. Alig hagyták el az apácák a zárdát, a jezsuiták siettek azt elfoglalni. Midőn amazok e gyalázatos cselt hírül vették, visszasiettek, de most már a jezsuiták voltak birtokban, s a védtelen asszonyokat katonák segélyével elkergették. Az iratokban melyek ez ügyben az osnabrücki püspöki vikariátushoz küldettek, adatokra találunk, melyek a jezsuiták vérlázító durvaságát mutatják. Több apácát, ki a templom karában énekelt, kiragadtak a jezsuiták a karból, a kolostor kapuja elé hurcoltak s ott fekve hagytak.

Hasonlóképen elrabolták a clarenthali és marienkroni női apátságokat. Prága mellett a cistercitákat túrták ki egy apátságból; s csak a vestfáli béke vetett véget erőszakoskodásaiknak. Ez okból számos birodalmi herceg már ekkor követelte a jezsuiták számüzetését Németországból, mert a felekezet minden szerződés kötelező erejét aláássa, midőn irataiban nyiltan hirdeti, hogy nem kell oly fejedelmekkel kötött szerződéseket teljesíteni, kik a pápa fennhatóságát el nem ismerik.

Austriában ezalatt virágzott a vallásüldözés. Minden protestáns özvegynek, és katholikushoz férjhez ment protestáns nőnek ki kellett az országból takarodnia. Kiskorú gyermekeik, örökségök elvesztésének terhe alatt az országban maradni kényszeríttettek. Gyermekek, még felnőtt szüzek is, erőszakosan kiragadtattak szüleik karjaiból s a jezsuitákhoz adattak nevelésbe, kik az ily tanítványokat vagyonilag is jól megfejték.

Az elűzött evangelikus lelkészek plébániáit a jezsuiták osztották fel magok közt, úgy, hogy egynek gyakran 7—8 község is jutott. Egy jezsuita Cseh-Bródban elhitette a lakosokkal, hogy vallásosságuknak legékesszólóbb bizonyítványát azáltal adhatják, ha iránta bőkezüek, mert ő képviseli a faluban az istent. Midőn zsebét kellőleg megszedte, a helybeli pék szép feleségével megszökött, a községet isten más képviselőjére hagyva örökül. Efféle botrányoktól csak úgy hemzseg e kor története.

A vallásüldözés annyira pusztított Ausztriában, hogy az egész monarchiában már csak 30 régi nemes család létezett, melyek tudniillik vagy sohsem tértek át a reformátióra, vagy még jókor visszatértek. A monarchia többi nemessége vagy kiírtatott, vagy elmenekült, s Európa minden állama megtelt osztrák menekültekkel. Ferdinánd sietett a csorbát új, igazhitű nemesség creálása által helyreütni, s 30 herceget, 70 grófot és 100-nal több bárót gyártott, — törzsét a mai osztrák aristokratiának, mely keletkezése óta alázatos szolgája volt a jezsuitáknak.

Tizenegy vérrel és borzalommal teljes év Austriát, mely már majd egészen protestáns volt, ismét katholikussá tette. De Ferdinánd, jezsuitái által uszítva ezzel be nem érte, s egész Európát meg szerette volna hódítani a jezuitismus számára; és milliók vesztére vétkes szándéka kivitelére talált egy nagy tehetségű de vad, vérszopó, barbár és romlott eszközt, a jezsuiták által nevelt W a l l e n s t e i n t; kit tanítói foly-

tónos kegyetlenségekre ingereltek, s midőn veszélyessé kezdett lenni rájok s a Habsburgokra nézve — meggyilkolták. A harminc évig folyt vallásháborút végre az osnabrücki békekötés befejezte, mely Austriát elgyöngíté, s Németországot feldarabolta. Harminc évig tartó Bertalanéj volt ez Németországban. Százezrek vesztek el hóhérbárd alatt vallásuk miatt, Németország lakosságának két harmadrészét elveszté, annyira, hogy a frank tartománygyülés Nürnbergben 1650-ben a bambergi és würzburgi érsekek helybenhagyásával elrendelte: 1) hogy tíz éven át hatvan évvel ifjabb emberek zárdába nem léphetnek, 2) hogy a világi papok kötelesek rögtön megházasodni, 3) hogy minden világinak szabad két feleséget venni. Az ország annyira elnéptelenedett, hogy egyes vidékek ily eszközökhöz folyamodtak a tartomány benépesítésére. Milliók vére ontatott, a protestantismus híveinek nagy részét elveszté, — de a kath. vallás mitsem nyert a hosszú vérengzés által. A protestánsok vallásszabadságot kaptak, s a vallási irány a vestfáli békekötés óta mindinkább háttérbe szorult Európa politikájában. Nem nyert e harcban más, mint egyik oldalon a felvilágosodás ügye, másikon a — jezsuiták, kik e háborús idők zavarait lehetőleg kizsákmányolták szerzetők felgazdagitására.

Azon szoros kapcsolatnál fogva, melyben Magyarország sorsa a Habsburgok monarchiájával már e korban állott, itt lesz helyén a jezsuitáknak Magyar-

országon viselt dolgait elbeszélni. Ezt pedig alig tehetjük hívebben s kimerítőbben, mint ha két fejezetet átveszünk Toldy Istvánnak „A jezsuiták Magyarországon“ cimű dolgozatából, mely a mult évben a Pesti Naplóban megjelent s onnan számos magyar és német lap által átvétetett.

XIX. Fejezet.

(Magyarországban. — Kiüzetésök Erdélyböl 1588. — A jezsuiták, mint az absolutismus elöharcosai. — Két jezsuita uralkodó. — Az első szabadságharc. — Kitiltásuk Magyarországból. 1608.)

A mohácsi vész után nehéz idők borultak Magyarországra. Az ország két részre szakadt két király közt, kiknek egyike sem volt ily nehéz időkben a trónra teremve. Ferdinánd, kit a nemzet azon reményben választott királylyá, hogy az osztrák ház nagy külhatalma segélyével az országot a félhold ellen biztosítani fogja, nem volt képes azt kelet felé a török becsapások ellen megvédeni. János, kit azért támogatott az ország fele, hogy uralkodása által Magyarországot egy idegen hatalom fokozatos elnyomásától megóvja, az ország önállóságát sem Ferdinánd, sem a porta ellen megvédeni nem birta. A két király közül egyik sem tudta általánosan elismertté tenni hatalmát, uralkodásuk folytonos, számos alkudozás által megszakadt, de be nem fejezett polgárháboru vala, mely a töröknek mindinkább előkészítette az utat Magyarország kebelébe.

Mindaz, a mi a nemzetre nézve becses volt, folytonos veszedelemben forgott. Az ország integritása naponként megcsorbíttatott, önállása Ferdinánd trónraléptétől kezdve folytonos, hol nyilt, hol alattomos támadásoknak volt kitéve; az élet és tulajdon biztossága a szakadatlan harcban, mely egyrészt a két ellenkirály, másrészt magyar és török közt vivatott, kérdésessé lett; s a mit az egyéni és politikai szabadságból a háboru megkimélt, azt a trón hatalmi törekvései fenyegették. Midőn így az élet s tulajdon biztossága elveszett, midőn a nemzet politikai szabadságát a dynastia s a félhold egyiránt fenyegette, a nemzet kétszeresen fogékonynyá lett a reformátió iránt, mely legalább az egyházi téren kizárta a zsarnokságot. Vallási dolgokban a magyar mindig türelmes volt, és sem a protestáns hitvallásért, sem a katholikus dogmákért lelkesülni nem tudott. De élénk, viszontagságok által megedzett politikai érzékével csakhamar átlátta, hogy az egyházújításban szövetségest nyerend politikai szabadsága számára, s a reformátió oly gyorsan terjedt az országban, hogy néhány évtized mulva a katholikus papok már a római egyház végromlásáról panaszkodhattak Magyarországon. 1523-ban a törvény még fej és jószágvesztést mondott ki a lutheránusokra. 1548-ban, midőn I. Ferdinánd az országgyülés által rendszabályokat akart megszavaztatni a a protestantismus ellen, a rendek erélyesen visszautasították propositióit. A reformátió 25 év alatt annyira elterjedt az országban, annyi és oly előkelő szószólókat nyert a törvényhozásban, hogy az országgyülés többé nem volt ellene felhasználható. A törvényes állami ha-

talom elutasította magától a dicstelen feladatot: a lelkiismeret szabadságát korlátozni.

De sem a katholikus papság, sem a trón nem mondott le ellenséges szándékairól a hitujítás ellen. I. Ferdinánd udvarába a jezsuitáknak már sikerült befurakodniok. Borgia Ferenc és Roderich Kristóf jezsuiták nagy befolyással birtak az udvarnál s a királyt a dynastia hölgyei révén folyton izgatták a reformátió ellen. Buzgalmok erőteljes viszhangra talált az ország kebelében a fanatikus Oláh Miklós esztergami érsekben, s udvar és főpapság csakhamar megegyeztek a felett: mily eszközhöz nyuljanak a reformátió ellen.

Behítták a jezsuitákat az országba.

Még alig létezett e szerzet két évtized óta, és már a leghatásosabb eszköznek bizonyítá magát a papi hatalom terjesztésére s a protestantismus üldözésére. Oláh Miklós tehát Victoria Péter osztrák tartományi főnökőt 1559-ben tanácskozásra hitta meg a szerzet behozatalának módozatai felett.

Két év mulva már benn voltak az országban. 1561-ben Ferdinánd a széplaki apátságot, s a bényi prépostságát a világi papok kezéből kivéve a jezsuitáknak adta, s ugyanez évben kezökbe adatott a nagyszombati főiskola, mely csakhamar főfészke lett a vallási fanatismusnak. Oláh után Draskovich György szerzett magának légtöbb érdemet a jezsuiták állandósítása körül; alatta 1586-ban kapták a turóczi prépostságot, s más javakat. Alig tették lábukat Magyarország földére, megindult az irtó barc a protestantismus ellen, melyet a katholikus történetirás euphemistice ellen-reformátió-

nak nevez. Seidel János és Flander Antal jezsuiták csakhamar előkelő szerepet játsztak e küzdelemben, s bár, aránylag más szerzetekhez, számuk csekély volt, kath. egyháztörténetirók már a 16. században dicsekedve constatálják, hogy a jezsuitáknak sikerült a nép vezéreivé tenniök magokat. 1541-ben a törökök elfoglalták Budát, 1561-ben a jezsuiták elfoglalták Nagyszombatot; két fontos és szomoru következményű esemény Magyarország történetében!

Erdélybe a jezsuiták Báthory István roszul alkalmazott türelmességének aegise alatt hatoltak be. Báthory István, korának legfelvilágosodottabb fejedelme, a távol Erdélyben nem lévén alkalma a jezsuiták üzelmeivel megismerkedni, készpénznek vette, a mit a részrehajló hir felőlök beszélt, s az ifjuság nevelésének vélt behozataluk által szolgálatot tenni. Behozta tehát őket 1579-ben, s nekik adta 1581-ben a kolosmonostori apátságot. Két év alatt már három házuk volt Erdélyben: Kolozsvártt, Monostoron s Fehérvártt, s mindhárom helyen kezökbe ragadták az oktatás ügyét. De néhány hónap elég volt a közönség figyelmét gazdálkodásuk veszedelmes voltára fordítani. Jobb ügyre méltó buzgalommal vetették magokat fekvő birtokok szerzésére s Horváth Mihály szerint „tisztöket túllépve, vallásukat erőszakkal terjesztették, utcán, templomokban, processiók által oly helyeken is, hol az nekik meg volt tiltva. Váradon elfoglalták a reformáltak templomát s a keresztnek fegyveres kézzel való körülhordása által majdnem nyilvános mozgalomra adtak okot. Kozmáson a papra rárohan-

tak, lakából kikergették, könyveit széttépték. A székelyföldet, Vásárhely és Karansebes környékét bebarangolták, nem nevelés, hanem vallásuk terjesztése végett stb.“ Ily s hasonló üzelmek az erdélyi nép szemét csakhamar felnyitották, a váradiak egy jezsuita szónokot kidobtak a városból s a fejedelemtől a szerzet eltávolítását kivánták; az ország rendei pedig 1581-ben kikötötték, hogy több jezsuita be ne hozássék az országba. Nem használt semmit. A jezsuiták szaporodtak s gazdagodtak, sőt Báthory Zsigmond trónralépte óta már a kormány rudjára is rátették kezöket. A fiatal fejedelem, ki nevelését L e l e s z i Jánostól, lelke vigasztalását Carigli Alfonztól kapta, teljesen e két jezsuita kezében vala, kik udvarát saját teremtményeikkel töltötték meg, s a fejedelmet teljesen kis ujjokon forgatták. „Saját szemeinkkel láttuk, írták a rendek egy felterjesztésökben a fejedelemhez, hogy a jezsuiták nemcsak hivatalból, hanem minden időben nagyságod körül vannak; ha ellenök szólunk, ezt ugy állítják elő, mintha felségsértés volna; nagyságod személyét tőlünk elfordítják, s mi miattuk nem vagyunk biztosságban.“ Végre azon zavarok, melyeket a fejedelem önkényes eljárása okozott, alkalmat nyujtottak a nemzet kivánatának teljesülésére, s 1588. a medgyesi országgyülésen a rendek keresztül vittek egy törvényt, mely a jezsuitákat az országból kitiltotta.

Erdélyben az ország kicsinysége s Báthory Zsigmond személyisége hamarább megérlelte a jezsuiták elleni közérzületet, mint Magyarországon, de az értelmiség mindkettőben egyiránt ellensége volt e szer-

zetnek. Ez ellenszenv okait akkor, midőn e szerzet még az idő rövidsége miatt nem vétkezhetett annyit, mint mai napig, s midőn veszélyessége s erkölcstelensége még nem volt oly általánosan ismeretes, egyrészt azon támadó magatartás szolgáltatta, melylyel e szerzet a protestantismus ellen fellépett, másrészt azon körülmény, hogy a jezsuiták Magyarországon úgy, mint Erdélyben, nemcsak egyházi, hanem világi téren is az absolutismusnak, még pedig leggyülöltebb nemének, az idegen absolutismusnak voltak előharcosai.

Félreismerhetlenül bizonyítja ezt azon szerep, melyet az önálló Erdély kérdésében játszottak. A mióta 1540 körül meghiusult a remény az egyesült Magyarország ereje által a török invásiót elháríthatni, azóta Magyarországnak legfontosabb érdeke Erdély külön állásának fentartása volt. A külön Erdély megszünése a 16. században e tartományt s vele Magyarország azon részét, mely vele járt, vagy a szultán, vagy a császár kezébe adta volna. Ha a szultán lett volna ura Erdélynek, s a hozzákapcsolt magyar megyéknek: e tartomány ép ugy elpusztult, elnéptelenedett s elmagyartalanodott volna, mint Magyarország azon részei, melyeken a félhold uralkodott. Ha a császár vette volna hatalmába: az udvar absolutismusa csakhamar oly diadalt vitt volna Magyarország politikai s vallási szabadságán, minőt utóbb Csehorszégén nyert. E kettős veszélyt hárította el Erdély Magyarországról. Egy külön, nagy mértékben önálló magyar országot képezett, mely hol a török, hol a császár ellen harczolva mindegyiknek lehetlenné tette egész Magyar-

ország elfoglalását, mely egyrészt felhasznált minden alkalmat a nemzetet a török jáеromtól megszabadítani, másrészt folyton éber őre volt az összes nemzet politikai s vallási szabadságának, s pénzt, hadat és vezéreket adott Magyarországnak, valahányszor ez szabadságát a hierarchia és udvar ellenében megvédeni fegyverre kelt. Erdély nélkül az absolutismus ép úgy semmivé tette volna Magyarország alkotmányát, mint semmivé tette a többi osztrák tartományokét, s az ellenreformátió ép úgy kiírtotta volna Magyarországon a protestantismust, amint kiírtotta Austriában, Spanyolországban, Olaszországban. Erdély míg egyrészt állandó bástyája volt az összes nemzet politikai szabadságának, másrészt az osztrák ház, s a porta hatalmát egymás ellen, másfél századon át ellensulyozta ugy, hogy egyiknek sem sikerült Magyarországot teljesen elnyomnia. Mialatt Magyarország a szultán és a császár zsarnoksága alatt szenvedett, Erdély az ország keleti részében fenntartotta a szabadság szellemét. A törvény itt már 1566-ban kimondta, hogy „az országban isten igéje szabadon hirdettessék, s kiki azt a vallást követhesse, melyet akar.“ Szabad alkotmány birtokában, megáldva oly kitünő fejedelmekkel, mint Bocskay, Bethlen, Rákóczy, anyagilag, s szellemileg virágzó ország volt, a keleti despotismus torkában ékesszóló képviselője s fentartója a nyugat civilisátiójának, s a szabadság eszméinek, mindaddig, mig az osztrák ház kezébe kerülve állami önállásával szabadsága, anyagi jólétével szellemi virágzása is el nem hervadt a bécsi absolutismus sivár kebelén.

Az osztrák ház I. Ferdinánd óta folyvást Erdély birtokára törekedett. Teljhatalma mindaddig biztos nem lehetett, míg Magyarország harmadrésze külön államot képezett, készen minden pillanatban védelmére kelni a másik résznek. S e törekvésben a jezsuiták kezdet óta életrevaló eszközei voltak a dynastiának. János király halála után Martinuzzi György tartotta fenn Erdélyt, s vele Magyarország politikai lételét, ő óvta meg a török s a császár ellen, s a jezsuita tanács után járó I. Ferdinánd más eszközök hiányában orgyilok által tétette el láb alól Magyarországnak e korban legnagyobb, legbecsületesebb emberét. A szándék azonban meghiúsult, s a jeles Báthory István alatt végkép elveszni látszott a remény Erdély elfoglalására. Megváltoztak ismét a viszonyok, midőn az aránylag türelmes Miksát a II. Fülöp udvarában nevelt, setét és zelotikus Rudolf, Báthory Istvánt pedig a jezsuiták által demoralizált Báthory Zsigmond követte a trónon.

Báthory Zsigmond diszpéldánya volt egy jezsuita uralkodónak. Természettől fogva eszes, bátor de könnyelmü, más viszonyokban felnevelkedve dicsővé, jótékonynyá tehette volna uralkodását. Szerencsétlenségére jezsuita kézbe került. Leleszi János volt nevelője, és gyóntatója Carigli Alfonz, ki jezsuita gyóntatók szokásaként csakhamar minisztere, tanácsosa, mindene lett s kit nem egyszer használt politikai küldetésekre. Ily kezekben a fiatal fejedelem könyelműsége kegyetlenséggé, bátorsága oktalansággá, esze hitszegéssé lett. Meggondolatlan, vakmerő felkelése a török ellen

többet ártott, mint használt az országnak, bár e hadjárata képezi egyetlen fénypontját uralkodásának. Történetének többi lapjait kicsinyes csalfaság, gyilkolások s hitszegések hosszú sora tölti be. Hidegvérrel megölette hü emberét Gyulayt, és Gálffyt, kinek trónját köszönte, s egy diszmészárlás után, melyben a vele rokon erdélyi aristokratia fejeit legyilkoltatta, a leöltek hullái mellett térdre ereszkedve felsóhajtott: „Teremtő s megváltó istenem, miben vétettem ellened annyira, hogy atyámfiai vérével kényteleníttessem bemocskolni kezemet? Hol az atyafiui szeretet? De többre becsülendő az isten minden rokonságnál.“ Valódi jezsuita lélek, mely tud egyszerre gyilkolni s imádkozni.

1588-ban kitiltattak a jezsuiták Erdélyből. De Báthory már teljesen hatalmukban volt, s a törvény által kitiltott rend a fejedelem udvarában talált titkos, majd nyilt menhelyre. Carigli élte végéig oldalán volt és rosz szelleme vala Zsigmondnak. Tanácsára 1595-ben a a jezsuiták ismét behozattak, s mind nagyobb befolyásra és hatalomra vergődtek. Hálából a szent atyák erélyesen működtek Báthory udvarában országának a Habsburg-ház kezébe való játszásán. Azt már megmutatta a tapasztalás, hogy Erdély, a míg saját akarata szab benne törvényt, a szerzetet meg nem tűri kebelében. Idegen hatalom alá kellett tehát az országot juttatni, hogy a Jézus-társaság benne szabadon terjeszkedhessék. Carigli Alfonz ezt tette élete céljává. Erre kiváló alkalom nyilt, midőn Erdély trónján saját nevelésük: Báthory Zsigmond, Magyarországén pedig azon szintén jezsuiták által nevelt Rudolf ült, kinek trónra-

lépte után első dolga volt a jezsuitákat minden támadás ellen biztosítani. Carigli rávette a fejedelmet, lépjen szövetségre Rudolffal, trónjának természetes ellenségével. Báthory megtette, sőt 1595-ben elvette Mária Kristierna főhercegnőt. A szövetség célja csakhamar kitűnt, midőn a fehérvári országgyülés kényszeríttetett a jezsuitákat ismét bebocsátani az országba. De ezzel még biztosítva nem valának. Az állhatatlan, hiú és hitszegő fejedelem uralkodásában, mind e rosz tulajdonai dacára nem láttak maradandó garanciát. Havasalföldi hadjárata után tehát rávették, űzze el magától nejét, kinek elvétele a Rudolffal kötött szövetséget megpecsételte, mondjon le Erdélyről a császár javára, s legyen pappá. Báthory mindjárt csináltatott is magának reverendát s 1597-ben Erdélyt eladta Rudolfnak. Lemondott a trónról s Carigli kiséretében 1598. elment Oppelnbe, mely egyik részét képezte Erdély vételárának, s várta a bíbornoki kalapot, melylyel a jezsuiták lemondása esetére biztatták. De a szent atyák nagy befolyása dacára a veres kalap sokáig nem akart megérkezni. A fejedelem egy szép napon megunja a várakozást, s Erdélybe utazik, hogy a még üresen álló trónt elfoglalja. A rendek több feltét alatt, melyek egyike az volt, hogy a jezsuitákat pusztítsa el Gyulafehérvárról, ismét elismerik fejedelemnek. Zsigmond feláldozta jezsuitáit, hogy a trónt megtarthassa. De ezek, a gyulafehérvári eset után, még kevésbbé bizván benne, ismét körülveszik, s csakhamar annyira viszik a jellemtelen bábot, hogy az egy év mulva ismét alkudozni kezd Rudolffal Erdély eladása iránt. De most már a rendek megsokallták a dolgot, s Báthory Endre trónralépése meggá-

tolta az ország másodszori elkereskedését. A szerencsétlen, tanitói s gyóntatója által demoralizált fejedelem Lengyelországba menekült, majd ismét visszajött s fegyverrel akarta a trónt elfoglalni, mig végre menekülnie kellett saját hazájából. Sorsa s uralkodása, melynek minden lapját hitszegés, ártatlan vér ontása s önérdekből szított polgárháboru fertőztetik be, intőpéldájául szolgálhatott minden népnek s uralkodónak, hangosan óva mindkettőt a jezsuiták veszedelmes tanácsadásától. A jezsuiták, kik az országot ennyi zavarba döntötték, Báthory Endre halála után ismét kiűzettek belőle. De az ezt követett bonyodalmak, polgárháboruk és Básta György véres tyrannismusa alatt ujra behatoltak. A bécsi udvar gondoskodása: a katholicismust Erdélyben bármily eszközökkel terjeszteni, valóban megható látvány volt, melynél szívemelőbbet csak a két jezsuita fejedelem: Rudolf és Báthory Zsigmond viselt dolgai nyujtának.

Mialatt Erdélyben már ily befolyásos szerepet játszottak a jezsuiták, mialatt a jezsuita növendék Báthory, Erdélyt elárulta, a jezsuita tanácsadó Carigli az ország önállása ellen intrigált, s a jezsuita Rudolf tábornoka, Básta György tüzzel s vassal pusztította a szerencsétlen tartományt, Magyarország is viszontagságos napokat élt. A vallási üldözés karöltve a politikai elnyomással, főleg Rudolf trónralépte óta mind nagyobb mérveket öltött. Saját királya ellenségképen bánt a nemzettel, saját papjai egymás ellen izgatták a népet, mely ezenfelül a török folytonos becsapásainak volt kitéve. E zavarok alatt a jezsuiták is mindinkább megfészkelték magukat, hatalmuk s befolyásuk napról-napra növeke-

dett. A rend, a pápa alapító levele értelmében, kolduló szerzet volt, de azért az egyháztörténet már a 16. században kénytelen volt azt a „jószágos szerzetek" közé sorolni.

Vagyonban s befolyásban gyarapodva, a jezsuiták éltető lelke valának azon reactionárius mozgalomnak, melyet a katholikus hierarchia Oláh Miklós óta a protestantismus ellen megindított, s melyet az udvar békés és erőszakos eszközökkel támogatott. Az egyházi és világi reactió Magyarországon csakhamar öntudatára jött érdekei közösségének, s egymást segítette azon küzdelemben, mely az ország politikai szabadsága, s a magyar protestantismus létezése ellen vívatott. Végre csordultig telt a pohár, s az 1604: 22. törvénycikknek a törvénykönyvbe való becsempészése jelt adott a szabadságharcra, melyre a nemzet a dynastia eljárása által kényszeríttetett. Nem volt ez egy felekezet vallási háborúja, mely fanatismusból fog fegyvert a más vallásuak ellen. Bocskay zászlaja alatt egy sorban küzdtek katholikusok és protestánsok, nem Luther vagy Kálvin tanaiért, hanem az ember vele született jogáért: istent a maga módja szerint imádhatni, s az ország politikai szabadságáért, mely az udvar által naponként megsértetett. És az 1604-ki felkelők tudták, hol kell a vallási szabadság legkiengesztelhetlenebb elleneit keresni. Egyhangulag kivánták a jezsuiták eltávolítását az országból. A korponai gyülésből 1605-ben tizenöt pontba foglalva küldték fel követeléseiket Rudolfhoz, s ezek közt a 8-ik pont a jezsuiták kiüzését kivánta, „mert a közbékét zavarják." A király nem engedett, s a harc tovább folyt. A kassai gyülésen a fel-

kelt rendek erre maguk dekretálták a szerzet kiüzetését; s Bocskay még halálos ágyán is lelkökre kötötte hiveinek: ne mondjanak le a rend eltávolításáról.

Végre, midőn Rudolf konoksága már komolyan veszélyeztette a dynastia létezését, Mátyás főherceg, hogy az uralkodó házat kritikus helyzetéből megmentse, nemzet és király közé lépett, hogy véget vessen a belső háborunak. Mátyás erélye s eszélyessége, mely végre Rudolf trónlemondására vezetett, a magyar szabadságharcot is némileg kielégítő eredményre vezette. Mátyás már 1606-ban kezdett alkudozni a felkelőkkel. Tett nekik engedményeket sok tekintetben, csak a jezsuiták ügyében nem. Ez első szerződést Rudolf helybenhagyta, de a felkelés nem fogadta el. Ujabb csatározások, s alkudozások után végre létrejött Mátyás és a felkelők közt a bécsi békekötés. Az alkudozásokban legtöbb nehézséget a végvárak, s a vallás ügyei, ez utóbbiak közt ismét a jezsuiták okoztak. Az udvar nem ok nélkül, legcsökönyösebb volt a katonai kérdésekben s a jezsuiták dolgában. E tekintetben a békealkudozás nem is vezetett eredményre, s a békeokmányba e pont iktattatott: „Nem egyeznek meg a magyarok abban, hogy a jezsuiták Magyarországon állandó jogokat és birtokokat birjanak. Azonban ő felsége jogaihoz ragaszkodik." A jezsuita-kérdés megoldása ez által a jövő országgyülésre halasztatott, melynek a megkötött békét az ország törvényei közé kellett igtatnia. A jezsuita szellemü Rudolf, kényszerhelyzetében megerősíté a békét, de már azon reservátával, hogy „mindazon cikkelyek, melyek a vallást, s az egyházi rendet illetik, oly értelemben

vétessenek, hogy koronázási esküjével semmi módon ne ellenkezzenek,“ — s a protestánsok szabad vallásgyakorlatát kimondó cikkelyhez is odatette záradékul: „hogy a róm. kath. vallásra ebből semmi rövidség ne háromoljék.“ A nemzet átlátta e clausulák jezuitikus irányát, s azok kihagyatását követelte a törvénykönyvből; s e követeléstől csakis Mátyás közbenjárására állott el, ki biztosította a rendeket, hogy a záradék „nem rosz szándékból“ iratott a szövegbe.

Ennyi harc és alkudozás után végre a békeokmány törvénybe igtáttatott, s e törvénykönyv a jezsuiták dolgában is megvalósította a nemzet kivánatait. Az 1608: 8. törvénycikk kimondta, hogy a jezsuiták Magyarországon „birtokokat és birtokjogokat ne birhassanak.“ A magyar főpapság azonban, melyben hiában keressük azon férfias függetlenségi érzetet, melyet e korban a francia papság tanusított, nem tudta elviselni az ellenreformátió vérebeinek, a jezsuitáknak kitiltását, és ünnepélyes óvást tett azon törvények, s különösen a jezsuitákról szóló cikk ellen, melyek az országot a belháboru csapásaitól megmentették. Ellenmondásuk azonban nem vétetett figyelembe, Mátyás nem hajtva rájuk: már mint magyar király, megerősítette az uj törvényeket, és midőn a nagyrészt katholikusokból álló országgyülés által a jezsuiták kiüzettek, s a protestáns Illésházy választatott nádorrá, a nemzet nagy része azon reménynek adta át magát, hogy vallási viszályok nem fogják többé az ország békéjét megzavarni.

XX. Fejezet.

(Pázmány Péter s Eszterházy Miklós. — A jezsuiták terjeszkedése a törvény ellenére. — Új szabadságharcok. — A linci béke.)

A bécsi békekötés (1606.) a vallásüldözésnek és szabadságharcnak nem vetett véget, csak annak uj korszakát inaugurálta. A kath. főpapság óvást tett a vallásüldözést korlátozó törvények ellen; Mátyás csak nehezen volt rábirható a jezsuiták kitiltását kimondó törvény szentesítésére, s Rudolf, midőn a békét aláirta, már el volt határozva azt megszegni. Az 1608-ki országgyülésen feltünt egy nagy tehetségü protestánsból jezsuitává lett pap. Pázmány Péter, ki egy renegát fanatismusával hirdette a támadó háborut a reformátió ellen, s maga Mátyás, kinek V. Pál sajátkezü levelében lelkére kötötte a jezsuiták pártfogolását, már az 1609-ki nádorválasztás alkalmával ármánykodni kezdett, nehogy ismét protestáns jusson az ország első hivatalába. II. Mátyás türelmetlenség és absolutistikus hajlamok dolgában ugyan nem hasonlítható sem elődéhez, sem utódához, s Rudolf és II. Ferdinánd között méltánylandó mérsékletet tanusított mindkét te-

kintetben, de az absolutismus s a katholikus hierarchia érdekei már annyira össze valának forrva, annyira uralkodtak a kormány politikáján, hogy Mátyás személyes tulajdonai csak csekély befolyással lehettek a dolgok menetére. A vallásüldözés és az ország alkotmányos jogainak naponkénti megsértése folytattatott, mintha a bécsi béke nem is léteznék. Erdélyt Mátyás is minden áron hatalmába igyekezett keríteni, hogy általa Magyarországot szabadsága legerősebb támaszától megfoszsza, s céljának előmozdítására igyekezett a jezsuitákat az országba visszacsempészni, a mi Rákóczy Zsigmond gyöngesége mellett sikerült is. A jezsuiták Erdélyben buzgón működtek az ország önállásának aláásásán, s az egyházi és politikai reactió érdeksolidaritását félreérthetlenül hirdették Mátyás seregei, melyek Forgács Zsigmond alatt az Erdély elleni háboruban sz. Mária képét tűzték zászlajukra. A világi absolutismus a katholicismus érdekeivel kendőzte arcát, s ez a jó haszon fejében odaadta magát e szégyenletes szerepre. Rákóczy Zsigmond halála után erdélyi jezsuiták bejárták az országot s szították az elégedetlenséget Báthory Gábor fejedelem ellen, hogy őt megbuktatván, az országot osztrák kézre juttassák. Ily körülmények közt természetes volt, hogy az erdélyi közvélemény hangosan követelte a törvény ellenére behozott szerzet eltávolítását. Báthory Gábor 1610-ben lefoglaltatta a jezsuiták gyulafehérvári házát, kik a fejedelem boszujától félve, Havasalföldre futottak, s az elkeseredés hazaáruló üzelmeik felett annyira elragadta volt a rendeket, hogy a gyulafehérvári ország-

gyülésen nemcsak a jezsuitákat, hanem egy végzés által minden katholikus papot kitiltottak az országból. E rendszabály kétségkívül túllőtt a célon, igazságtalan volt és a vallási tekintetben oly türelmes Erdélyben nagy mértékben meglepő is, mert a bár csekély számu katholikusokat senki sem akarta komolyan papjaiktól megfosztani, és csakis azon közelkeseredés és megbotránkozás által magyarázható meg, melyet a jezsuiták gazdálkodása okozott.

Mialatt Erdélyben a jezsuiták magát a katholikus egyházat ily veszélybe sodorták, Magyarország vallási viszonyaiban nagy változás ment végbe e korban. A tizenhatodik század végén, dacára Oláh Miklós és a jezsuiták tevékeny izgatásainak, a katholikus egyház igen megfogyva állt szemben a protestantismussal. Nem vesztette el politikai előjogait, nem roppant vagyonát, sőt hatalmas és maradandó védelmezőt nyert a dynastiában; de ijesztő mérvben vesztette hiveit, s ezekben azon alapot, mely nélkül minden előjogok és fensőbb támogatás dacára állása szilárd nem lehetett. A nép nagy, a közép- és főnemesség tulnyomó része a protestáns egyház híve volt. Csak a 17. század első felében változott meg e viszony a római hierarchia javára, s a jezsuita Pázmány Péter müködése képezi a forduló pontot a magyar egyháztörténetben. Fényes észtehetségeivel s gyülölettel és fanatismussal teljes lelkével az ellenreformátió élére állott Magyarországon, s müködése, támogatva az Eszterházy Miklós-féle politikusok és II. Ferdinánd fegyverei által, uj virágzásra emelte a katholicismus sülyedő ügyét s

ujabb csapásokat hozott Magyarország politikai s vallási szabadságára.

Pázmány Péter s Eszterházy Miklós voltak az udvaron kívül e korban a jezsuiták főtámaszai Magyarországon. Pázmányban a magyar egyházi reaktió áll személyesítve előttünk. A protestánsból 13 éves korában katholikussá, 16 éves korában jezsuitává lett ifjú a szerzet kolozsvári, majd krakói, bécsi s végre római collégiumában nyerte nevelését, melynek befejeztével megindult Magyarországra a protestantismust kiírtani. Visszatérve hazájába, csakhamar feltűnt tollának ügyessége, rábeszélő tehetsége, s azon rendkívül szenvedélyes gyülölet által, melylyel az egyházújítás ellen viseltetett. 1608-ban lépett fel a jezsuiták mellett írt védirata által. Az országgyülés után a térítésre vetette magát s ravaszsága és ékesszólásával számos főuemest sikerült a protestantismustól eltérítenie, mialatt a népet szónoklatok és iratok által izgatta protestáns testvérei ellen. Tehetségei s még inkább fanatismusa csakhamar nagy befolyásra emelték. Forgách primást a nagyravágyó jezsuita már kis ujján forgatta. Az egyházi reaktió nagy reményeket kötött hozzá, s 1615-ben nádorrá akarta tenni. Ez ugyan nem sikerült, de ez alkalommal a pápa látszatra feloldozta szerzeti fogadalmai alól, ami lehetővé tette a hatalom bármely polcát elfoglalnia. De vágyainak célját a nagyratörő barát csak a vérengző II. Ferdinánd alatt és által érhette el. Ferdinánd dühös katholikusokkal töltötte meg a főhivatalokat, kikre az ország elnyomásának nagy munkájában bizton számolhasson. Az uralkodó, ki Lamormain

jezsuitától vette lelke vigasztalását, s a katholicismus érdekében fél Európa földét vérrel áztatá, Pázmányra és Eszterházy Miklósra vetette szemeit, mint legalkalmasabb eszközeire céljainak. Eszterházy nádorrá, Pázmány esztergami érsekké lett.

A magyar történetirás mindeddig több kegyelettel mint kritikával Pázmány nevénél meg szokott állani, hogy pár magasztaló phrázissal áldozzon a katholikus egyház helyreállítójának. És ezen exclusiv szempontból joggal. A katholikus egyházat Magyarországon a reactio állította ismét talpra, s a reactionak II. Ferdinánd csak karja, de lelke Pázmány Péter volt. Igazolt azon dicséret is, melylyel tehetségei el szoktak halmoztatni. Nagy lelki erő jellemzi benne az embert, rendkivüli ravaszság s kitartás a politikust, ékesszólás a szónokot és irót. De akik e tulajdonok előtt meghajolva, több hódolattal a tekintélyek, mint érzékkel az igazság iránt, tömjéneznek neki s eszét és buzgalmát dicsőitik, ne feledjék, hogy Pázmány mind e fényes tulajdonait élte végéig hazája s a szabadság ellen fordította. Ideje végre széttépni a gondolattalan pietás azon fátylát, mely Pázmányt, s egyik csücskével Eszterházyt is fedezi, s kimondani az igazat a maga egyszerüségében: Pázmány és Eszterházy az idegen absolutismus buzgó eszközei voltak Magyarországon. Ferdinándot, kit a németországi vallásháborúk teljesen elfoglaltak, s ki szerette volna Magyarországon, bár nagy áron a békét fenntartani, e „nagy hazafiak,“ de még nagyobb jezsuiták, Pázmány s Eszterházy izgatták folyton a Bethlen, s vele Magyarország szabadsága elleni háborúra. Pázmány

saját vallomása szerint jól tudta, hogy a nemzet szabadsága az önálló Erdélylyel áll és bukik, a mit Lányi is constatál egyháztörténetében, de azért élte végéig szította az Erdély elleni háborút. A „nagy hazafi“ anynyira lelkén hordta török és német által pusztított és nyomorgatott hazájának felvirágzását, hogy midőn érsekké lett, nyiltan hirdette: „immár nem kell tovább halasztani az eretnekek kigyomlálását; mert jobb ha az országot a farkasok és a rókák lakják, mintsem az eretnekek,“ és amint a harminc éves háború Németországban kitört, Magyarországon ujra megindította a fegyveres templomfoglalásokat, melyek uj felkelésre vezettek. Személyesen beutazta az országot II. Ferdinánd királylyá választatása mellett izgatva, a kiket megtérített, azokat nemcsak a katholicismusra, hanem egyszersmind az udvar pártjára, a nemzet ellenségeinek sorába térítette, s a „nagy hazafi“ külön növeldéket alapított, melyeknek célja volt a nemes ifjakat jó katholikusokká és aulikusokká nevelni. A pápa feloldozta szerzet-fogadalmai alól, de Pázmány mindaddig, mig halála (1637) meg nem szabadította tőle az országot, jezsuita maradt. Nem ismert hazát, gyülölte a szabadságot, egyetlen célja a hatalom volt, és sikerült kivívnia magának azon dicsőséget, hogy korának azon embere volt, ki legtöbbet ártott hazájának.

Hü bajtársa, eszköze volt Pázmánynak Eszterházy Miklós nádor, ki jeles tehetségeivel s a nemzetben birt nagy befolyásával hasonlókép a világi s egyházi reactió ügyét szolgálta. Világi volt, de miután maga bevallja, hogy „esküvel kötelezte le magát az

egyházi rend iránt", (Horváth M. 3. köt. 639. l.) valószínű, hogy a Jézus-társaság azon titkos affiliáltjai közé tartozott, kik világi mezben észrevétlenül, s igy annál hatékonyabban működnek a szerzet érdekében. E két ember vezette Magyarországon a reaktiót. Igaz, ugyan, hogy egyszer alaposan meghasonlottak egymással, de az ellenségeskedésnek a papi és világi jezsuita közt magasabb okai valának. Pázmány Regécz várát szerette volna magának adományoztatni. Eszterházy nem volt a kivánat igazságossága felől meggyőzhető, mert a vár saját tulajdonát képezte. Ez ügy hosszas ellenségeskedések magvát szórta el a két vezérférfiú közt. Pázmány 1633-ban kiátkozással fenyegette Eszterházyt, s ez nem használván, az udvarnál kezdett árulkodni ellene. Lázadónak, s a törökkel cimborálónak rágalmazta a királynál Eszterházyt, kinek misem állt annyira távol lelkétől, mint ezen — ama korban oly hazafias — felségárulás. A Regécz birtoka feletti vitát még inkább elkeseríté a két nagyravágyó ember féltékenysége, kik a befolyás felsőbbségéért folyton versengtek egymással. Hiába panaszolta Eszterházy, hogy feledik, „mit cselekedett a kath. religióért és a szerint a papokért is," — ez egyházi érdemek Pázmányt nem tudták meghatni, s azon ármánykodott az udvarnál, hogy vegyék el Eszterházytól nádori fizetését. Végre a tökéletesebb jezsuita győzött a kevésbé tökéletesen. Eszterházy teljesen viszszahúzódott, főkép, midőn Pázmánynak sikerült őt az udvarral meghasonlásba hoznia. A két „nagy" ember e kicsinyes huzavonái eltartottak Pázmány haláláig; de ez ellenségeskedés csak a személyekre terjedt. Az ügy,

melyet közösen szolgáltak, a reactió nemes ügye nem szenvedett általa rövidséget.

A jezsuitákat, e kettős reactió legbuzgóbb előharcosait az 1608-ki törvény ugyan kitiltotta volt Magyarországból, de a főpapság már meghozatalakor protestált e törvény ellen, s a korona három századon át csak azért látszott a magyar országgyülés törvényeit szentesiteni, hogy legyen mit megszegni. Ez volt sorsa az 1608: 8. törvénycikknek is. Forgách Ferenc bíbornok és esztergomi érsek nagy buzgalmat fejtett ki a használható szerzet terjesztésében, s a jezsuiták a törvény tilalma dacára mindinkább felszaporodtak. Kezdetben a korona és főpapság, e két pártfogója a jezuitismusnak, a feltünőbb esetekben a törvény nyilt megszegése helyett azt különféle cselfogásokkal igyekeztek kijátszani. Érdekes és ama kor s emberek politikai erkölcsiségére nézve jellemző azon mód, melyen a turóci prépostság a szerzet számára a törvény ellenére megtartatott. Az 1608-ki törvény értelmében el kellett azt venni a jezsuitáktól. Mátyás tehát Forgách bíbornoknak adományozta a prépostságot, ez pedig irásban lekötelezte magát, hogy a prépostság jövedelmét átadja a jezsuitáknak, s a jószágot csak oly tisztekkel kezelteti, kiket a szerzet elfogad, kik tőle függnek s neki számolnak, miáltal a szerzet tényleg tulajdonosa maradt a vagyonnak. Forgách halála után a prépostság Pázmányra ruháztatott, azon további feltétel alatt, hogy ha a jezsuiták egyszer visszabocsáttatnak az országba, azt nekik átadja. Ily módon korona és főpapság összeesküdtek a jezsuitákkal a törvény kijátszására.

De az efféle esetek a kivételek közé tartoztak. Az udvar és főpapság lelkiismerete nem sokáig s nem minden esetben volt ily scrupulozus, s a törvény alattomos kijátszása helyett, főkép a nikolsburgi béke után, csakhamar divatba jött annak nyilt lábbal tapodása.

Azon helyeken kívül, hol a jezsuiták már előbb házakkal s javakkal bírtak, 1598-ban megtelepedtek Sellyén, 1604-ben Lőcsén, 1613-ban Homonnán, 1615-ben Ungvártt, 1626-ban Győrött, 1631-ben Kassán, 1633-ban Gyöngyösön s Komáromban, 1635-ben Szegszárdon, 1636-ban Szathmártt, Sopronyban és Kőszegen, 1640 körül Szepesben s Nagy-Károlyban, 1644-ben Trencsénben sat. Lipótvár, Moticska, s más városoknak is kijutott a kétes szerencséből; a jezsuiták, amerre Ferdinánd hadai jártak, mindenütt megfészkelték magukat, s az uj szabadságharcban Rákóczy György kállói proclamátiójában (1644) joggal panaszolta, hogy „jezsuitákkal az ország tele tömetik."

A bevallott eszközökhöz, melyekkel a jezsuiták a protostantismus kiírtására törekedtek, első sorban a térítés tartozott. Mialatt Pázmány a főurakat győzte meg a római hit egyedül üdvözítő voltáról, alsóbbrangu jezsuiták bebarangolva az országot, uton utfélen térítették a népet. E térítés azonban nem a római vallás hirdetéséből állt. A jezsuiták fegyvere a polemia, melyre már iskoláikban dressiroztatnak, s térítésök nem a katholikus tanok fejtegetésében, hanem a protestantismus elleni gyülölet hirdetésében állt. Bethlen panaszolva írta Ferdinándnak, hogy a protestáns urak „a jezsuiták alattomos vádaskodásai által zaklatva,

mintha számkivetésben volnának, folytonos remegésben töltik életöket." Mily szellemben hirdették e szent atyák a szeretet vallását a népnek, mutatja azon hitvallás, melyet Magyarországon mindazok által aláirattak, kik általok taríttettek vissza a pápa vallására. E hitvallás 6. fejezete szóról szóra igy hangzik: „Elismerjük és valljuk, hogy a pápának, mindenki kivétel nélkül mindenben engedelmeskedni tartozik, s hogy a kik rendeletei ellen cselekszenek, hogy az ily eretnekek necsak tűzzel elégettessenek, hanem kell, hogy testtel és lélekkel a pokolnak át is adassanak." A 20. fejezet: „Valljuk, hogy a római tan a katkolikus, tiszta, isteni, üdvözítő, régi és igaz, ellenben az evengélikus tan hamis, téves, istenkáromló, átkozott, eretnek, kárhoztatandó, felségsértő, koholt és istentelen . . . . . Elátkozzuk szüleinket, kik ez eretnek vallásban neveltek bennünket, elátkozzuk mindazokat, kik a róm. kath. hitben megingattak, elátkozzuk azon vezéreinket, kik az átkozott kelyhet nekünk nyujtották . . ." A 22. fejezet: „Esküszünk egyszersmind, hogy amig csak egy csepp vér foly ereinkben, amaz átkozott evangélikus tant minden módon, nyilvánosan és titokban, csellel s erőszakkal, szóval és tettel, sőt fegyverrel is üldözni fogjuk." Ily szellemü valláshirdetés mellett nem azt csodálhatjuk, hogy a vallási fanatismus utóbb Magyarországon is kitört, hanem csak azt, hogy nem taszította még véresebb zavarokba az országot.

A római vallás, vagy helyesebben a papi hatalom terjesztésének második bevallott eszköze a tanítás volt.

A hol a jezsuiták letelepedtek, mindenütt iskolát állítottak, vagy a létezőket elfoglalták. Pázmány 1635-ben egyetemet is alapított Nagyszombatban, s azt jezsuiták kezébe adta. Hogy a nemességet, melynek tömegében rejlett a protestantismus ereje, Róma és az udvar ügyének meghódítsa, külön nemesi finöveldét alapított Nagyszombatban. A király megerősíté az intézetet, „a katholikus religió öregbítésére s a jó erkölcsök előmozdítására,“ — oly módon, hogy ha a jezsuiták Magyarországból kiüzetnének, Bécsbe tétessék át. Az intézetet, mely természetesen szintén jezsuiták kezébe adatott, a szerzet gyorsan divatba tudta hozni, s csakhamar 5—700 nemes ifju, részben protestáns szülők gyermekei, szítták itt magukba a jezsuita tanokat. Az iskolákon kívül Pázmány és ágensei különféle, a jezsuiták vezérlete alatt álló testvérületeket alkottak. A csuháját levetett jezsuita izgatásai s ernyedetlen tevékenysége rövid idő alatt mindenütt utat nyitott a szerzetnek. A jezsuiták, kik Lamormain által Ferdinándon, Pázmány által a magyar egyházon uralkodtak, a nagyokat mint házi papok és lelki tanácsadók, a népet, mint tanítók, prédikátorok és gyóntatók dolgozták meg céljaikra.

Az egyesült egyházi és világi reactió csakhamar ismét fegyverhez kényszeríté nyulni a nemzetet. Most is Erdély adta a vezért s a haderő túlnyomó részét Magyarország eltiport szabadságának védelmére. A nemes becsvágygyal bíró, bátor és ravasz, uralkodni tudó és a szabadságért lelkesülő, buzgó és mégis türelmes protestáns Bethlen Gábor zászlója köré gyültek mindazok, kik a nemzet jogaiért készek valának vért s vagyont kockára

tenni. Bethlen harcai nem voltak vallásháborúk. Bethlen, bár világi s papi jezsuiták folyton ármánykodtak ellene, oly türelemmel viseltetett e szerzet iránt, melyet még saját katholikus párthívei is megsokalltak. Midőn Nagyszombatot elfoglalta, bántatlanul hagyta e szerzetet, mely legelkeseredettebb ellensége volt, sőt Erdélyben elnézte, hogy Gyulafehérvárra és Monostorra visszamenjenek. Ez a törvény ellen volt, de Bethlen objectiv részrehajlatlanságát bizonyítja. S e tekintetben a vezér hű kifejezése volt pártjának. Katholikusokból és protestánsokból állt azon nemzeti párt, mely őt vallotta fejének. S hogy e vegyes elemek miért helyeztek oly nagy súlyt a jezsuiták eltávolítására, megtanuljuk Rákóczy György 1644-ki proclamatiójából, melyben írja: „A klérus örökös országává akarja tenni Magyarországot az ausztriai háznak, s a maga vallásán levő világiakon is mind lelki, mind testiképen uralkodni. — A jezsuita szerzet az ország szabadságának romlására az evangelica religio elnyomására minden módon törekszik. A nemzet jobb része tehát ellensége volt a főpapságnak s mindenekfelett a jezsuitáknak, mert ezek az ország vallási s politikai szabadságának ellenei valának. S papság és jezsuiták üldözték Bethlent és híveit, nemcsak mint protestánsokat, hanem mint a nemzeti jogok védőit is. E felfogás vonul keresztül e kor minden szabadságharcán, ezt tükrözik vissza a felkelés minden okmányai.

Alig lépett Bethlen Gábor Erdély trónjára, Mátyás és a jezsuita-párt az ultramontán Homonnayt állítá vele szembe, ki azonban trónját komolyan veszélyeztetni nem bírta. Midőn aztán a harc a felkelés és az

udvar közt kitört, a pozsonyi országgyűlés 1619-ben Bethlen alatt törvényt hozott, mely a jezsuitákat az országból büntetés terhe alatt kitiltja. Egy másik törvényben büntetést szabott a hazájok ügyét elhagyott főurakra, kiknek száma Pázmány működése folytán mindinkább szaporodott. Elismerte ugyan az országgyűlés a király kegyelmezési jogát, de kikötötte, hogy Pázmánynak s Homonnaynak ne adassék kegyelem. Ugyanez országgyűlés fegyverszünetet kötött Ferdinánddal, de ez nem vezetett békére, s a jezsuiták Homonnayja csakhamar Lengyelországban toborzott zsoldos kozákhaddal tört hazájába s pusztította a felföldet. A következő évben, 1620-ban a magyar rendek a beszterczebányai országgyűlésen új és szorosabb szövetséget kötöttek Bethlennel, mely a kath. papságot a világi ügyekbe avatkozásból kizárta. Maga a nádor, a király híve is hozzájárult e szerződéshez, de Ferdinánd jezsuitáktól utasított biztosai a kibékülést lehetetlenné s a szakadást teljessé tették. A besztercei gyűlésen ennek folytán az ország mindhárom rendje ismételten kimondta a jezsuiták kitiltását. Azonkívül egy törvényben „Pázmány Pétert, ki magát mind irat, mind szó, mind tett által rosz hazafinak bizonyította, ki a jelen mozgalomnak tulajdonképeni oka, mint a közbéke háborgatóját", — „tanquam quod esset fastui et luxuriae deditus" — örökre száműzte. Ugyanekkor Bethlen s Magyarország rendei egyrészt, másrészt Frigyes cseh király, Csehország s a hozzákapcsolt tartományok, valamint Ausztria rendei „örökös" szövetségre léptek egymással Ferdinánd s a papság kettős tyrannismusa ellen, s e szerződés

egyik pontja kimondta, hogy a jezsuitákat a szerződők egyike sem tűri meg határai között. A harc folyt és hullámzott, míg a fehérhegyi diadal Csehországot újra megnyitotta a jezsuiták előtt. Mialatt a szerzet visszafoglalva Prágát, ott megkezdte borzasztó garázdálkodását, Bethlen alkut kisértett meg Ferdinánddal. Ez hajlandó volt a békere, de a jezsuita Pázmány és Eszterházy megváltoztatták szándékát s rávették, kisértse meg erőszakkal leverni Magyarországot, mint már leverte Csehországot. Ujra kigyuladt a harc, de Pázmány csalódott reményeiben, s Ferdinánd sietett a győztes Bethlennel alkudozni. Létrejött (1621) a nikolsburgi szerződés, melyben Ferdinánd a bécsi békét s az 1608. törvényeket — ezek közt azt is, mely a jezsuitákat kitiltotta, megerősítette. Bethlen a maga részéről eleget tett a békének. az udvar és papság azonban nem teljesítették feltételeit. Csehországban ezalatt nagyban dühöngött a vallásüldözés, és innen a jezsuiták mindinkább elárasztották Magyarországot is. A nemzet ismét kénytelen volt fegyverhez nyulni. A harc ismét alkura, ez ismét békére vezetett, mely szóval minden sérelmet megszüntetett, a valóságban egyet sem. A lőcsei szerződésben Ferdinánd kötelezte magát a nikolsburgi béke teljesítésére, de szavát ismét megszegte, s a jezsuiták zavartalanul terjeszkedtek Magyarországon. Még roszszabbra fordult a vallásszabadság ügye Bethlen Gábor halála után. Nejét, Katalint a jezsuiták még férje életében titokban megtérítették, s ez férje halála után Erdélyben katholikus pártot alakítva új zavart hozott azon tartományra, mely legerősebb védfala volt Ma-

gyarország szabadságának. A jezsuita párt üzelmei ismét rövriddé tették a békét. A nemzet jobb része újra felkelt, s fegyvereinek eredménye 1633-ban uj béke lett, melyben Ferdinánd még egyszer megerősítte a nikolsburgi békét. A pozsonyi országgyűlés 1637-ben erélyesen felszólalt a jezsuiták ellen, a korona számtalanszor kötelezte magát szóval és hittel a szerzetet kitiltó törvény elismerésére, és a jezsuiták mégis csak szaporodtak. A jogos elkeseredés uj harcba tört ki, mely végre 1645-ben Rákóczy György, s a szelid lelkü, de bigott III. Ferdinánd közt a linci békére vezetett, mely a magyar szabadságharcok második korszakát befejezte.

A linci szerződés a jezsuiták ügyének elintézését, ugy mint előbb a bécsi béke, a következő országgyülésre halasztotta. De ez országgyülés már hangosan hirdette azon nagy változást, melyet az ország valláspolitikai viszonyaiban Pázmány s a jezsuitapárt működése előidézett. Pázmány fellépte előtt a főaristokratia kevés kivétellel a protestáns egyház híve volt; most, három évtizeddel utóbb, száz főnemesi család közül már csak nyolc volt protestáns, a többi visszatért a katholicismusra, s hitével együtt elpártolt a szabadság ügyétől is. A linci békét megelőzött szabadságharcban ennek folytán már sokkal kisebb volt a felkelők pártja. A harc után pedig a pozsonyi országgyülés, melyen már a frissen megtérített kath. párt uralkodott, törvénybe igtatta ugyan a linci békét, mely a protestánsok vallásszabadságát ismét ékes szavakban biztosította, de a jezsuiták ügyét elintézetlenül hagyta. Igaz ugyan, hogy az 1608: 8. törvény el nem töröltetett, s így érvényben állt, de e

korban nem jog és törvény, hanem mind kizáróbban a nyers hatalom uralkodott. Ez pedig a jezsuiták részén vala. A főpapság 1647-ben nyiltan kijelentette, hogy nem fog a protestánsok vallásszabadságát biztosító törvénynek engedelmeskedni, s szavát be is váltotta. A jezsuiták házai szaporíttattak, s Lippay György érsek 1648-ban a nagyszombati zsinaton a jezsuita szerzetet ünnepélyesen a magyar egyházi rend törvényes tagjává nyilvánította. Mindez a törvény ellenére történt, de hogy történhetett, az az udvar pártfogásán kívül mindenekfelett a katholikus hierarchia 1608-ban kezdődött hódító hadjáratának volt köszönhető, e hadjárat diadalát pedig — nem mi, hanem a kath. egyháztörténetirók — tisztán a jezsuita-rendnek róvják fel érdemül.

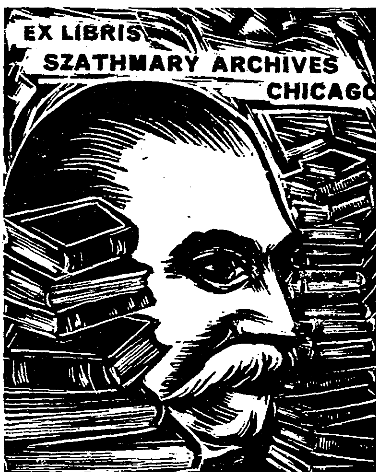
A MÁSODIK KÖTET
TARTALMA.

Lap.

Volum

lume 3

EX LIBRIS
SZATHMARY ARCHIVES
CHICAGO

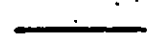
A

JEZSUITÁK

TÖRTÉNETE.

HARMADIK KÖTET.

Kecskeméten, 1873. Nyom. Szilády Károly fiánál.

A

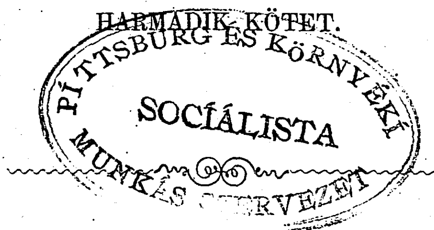
JEZSUITÁK

TÖRTÉNETE.

A LEGJOBB ÚJ ÍRÓK SZERINT KIDOLGOZTA

BOCSKAY BRUTUS.

HARMADIK KÖTET.

LIPCSE,

KÖHLER K. F.

1873.

The
UNIVERSITY
OF CHICAGO
LIBRARY

XXI. Fejezet.

(A jezsuiták s a szépnem. — Elméletben és gyakorlatban. — Pater Ména s más jezsuiták kalandjai. — Girard rektor és Cadière Katalin története.)

A jezsuitáknak meg van parancsolva, hogy az utcán szemlesütve járjanak, s főkép ha nőkkel találkoznak, mindig félrenézzenek. „Ha pedig — így szól tovább az utasítás — netalán nő kopogtatna ajtajokon, azt ki ne nyissák, hanem az ajtónálló igyekezzék azt kevés szóval elutasítani. Ha az asszony gyóntatóatyát kér, a templomba kell küldeni s ott meggyóntatni. A páter itt is csak a rostélyon keresztül s arcát félrefordítva beszéljen vele, s ezenkivül nem meszsze tőle mindig álljon egy másik testvér, ki ugyan nem hallhatja, de láthatja őket, nehogy valamikép mással foglalkozzanak, mint a gyónással. Ha azonban minden elővigyázat dacára megtörténnék, hogy a bűnös Évának egy leánya lépne valamely kollegiumba vagy professusok házába, hogy egyik vagy másik atyát meglátogasson, akkor egy laikus testvér rögtön kézen fogva vezesse ki s az ajtónállónak kötelessége a port, melyre lépett, összeseperni, s a házból kidobni, ne-

hogy a szerzet valamely tagja annak érintése által megtisztátalaníttassék.“

Úgy is tették magokat a jezsuiták, mintha az egész nőnemnek örök gyűlöletet és megvetést esküdtek volna; s ha kénytelenek voltak mások szemeláttára asszonynyal vagy leánynyal szóba állani, ezt az irtózat minden jelével cselekedték, hogy megmutathassák, hogy mindenféle asszonynépet istentől elrugaszkodott lénynek tekintenek, kik az örök kárhozatot sehogy el nem kerülhetik.

Ezen, a másik nem iránt tüntetésszerüleg fitogtatott ellenszenv, valamint azon mértéktelen dicséretek folytán, melyekkel amiatt a jezsuiták önmagukat elhalmozták, s e pontra vonatkozó csudás történetek terjesztése által a jezsuiták csakhamar oly rettenetes erkölcsi tisztaság hirébe kerültek, mely még szüz Máriával is érintkezésbe hozta őket. Közőlök való volt ugyanis a jámbor és szemérmes páter Beraldus, kinek egyszer Rómában Pál templomában fényes nappal egy angyal jelent meg és szüz Máriától egy övet hozott, melynek hordása őt minden érzéki gondolat ellen örökre biztosítani fogja. Már e szent öv érintése is hasonló hatást idézett elő. A generális parancsára e csodatevő öv apróra feldaraboltatott s minden jezsuita kollégiumba elküldetett egy darabja, s ahol egy ily darab volt, ott senki többé szemérem elleni dolgot nem cselekedhetett, sőt nem is gondolhatott, ami kétségkivül megkönnyíté a jezsuitáknak az erkölcsös életet.

Másféle vizitet kapott pater Gyula, ki 1585-ben tanár volt a Collegium romanumban. Ehez nem

angyal, hanem egy ragyogó szépségű szűz jött, ki igen szépen énekelt, amellett bravourral verte a lantot s a szemérmes pátert minden áron elcsábítani igyekezett. De miután a szűz nem elégedett meg egy éjszakával, s követelőleg lépve fel, minden éjjel megjelent nála, pater Julius elpanaszolta baját a rektornak, s ez azt tanácsolta neki, hogy ha a dáma ismét eljön, kezdje el magát derekasan korbácsolni. A páter ezt meg is tette, s midőn már minden oldalán kifakadt rajta a vér, az éjszakai látogató mondá néki: „Oh jámbor atya, én szűz Mária szolgálója vagyok s ő küldött engem, hogy tegyem próbára szüzességedet, te azonban lovagiasan küzdtél és lovagiasan legyőztél. Azért tehát nézz ide, vedd a szüzességnek e koszorúját, melyet istennek szent anyja küld neked s maradj állhatatos, mint voltál eddig, hogy egykor a tiszta és szemérmes szűzek karában az örök élet hervadhatlan koronáját megnyerjed.“ E szavakkal eltűnt és senki sem látta többé.

A szüzességnek ezen pompás, hervadhatlan virágokból font koszorúja azonban sokkal szebb volt, semhogy feldarabolják, tehát egészben tétetett a szerzet szentségeinek gyüjteményébe s ott őriztetett a jezsuiták szerfeletti erkölcsi tisztaságának bizonyítványául, melyről azonban csak jezsuita, vagy velök barátságban álló írók tudtak valamit. A nemjezsuiták csakhamar észre kezdték venni, hogy a jezsuiták szemforgatása és szemlesütése, s megvető s kicsinylő beszédeik a másik nemről nem egyebek puszta képmutatásnál, melynek célja port szórni a világ sze-

mébe; mialatt a szent férfiak zárdáik titkos termeiben bőven élvezik mindazon örömeket, melyeket Éva bűnös leányai nyújtani képesek Ádám ivadékainak, s a mellett jót nevetnek mindazokon, akik azt hiszik, hogy hogy istennek öröme telik benne, ha testöket sanyargatják.

Láttuk, mily botrányokra vezetett Montepulcianoban a jezsuiták erkölcsi tisztasága. Gambar rektor pedig épen nem tartozott a kivételek közé. Ha csak úgy találomra belemarkolunk a históriába, elénk áll pater Majotius s a szép azenayi molnárné, kik számára a szűzesség öve és koszorúja még nem voltak feltalálva, mert oly épületesen viselték magokat, hogy 1576-ban egy külön satyra jelent meg rólok. A jezsuiták természetesen úgy festették le a viszonyt, mint az atyáét leánya iránt, és csakugyan keletkezett is apai viszony a dologból, de véletlenül nem a molnárné iránt, s a botrány még nagyobb lett. A nagyobb rész az effélét titokban űzte, de azért voltak jezsuiták, kik még a legközönségesebb discretio szabályait sem tekintették magokra nézve kötelezőknek. Pater Goless, a bordeauxi jezsuita kollégium rektora naplót vezetett, melybe sorba beleírta szép gyónóinak neveit a nappal és órával együtt, melyben magokat neki odaadták, miáltal egy sereg nőt rútul compromittált. Pater Golozin, metzi professor a kormányzó leányát csábította el. Egyszer azonban azon szerencsétlenség érte, hogy egy titkos találkozóban minden gyanút kizáró, mert bűnösségét kétségbevonhatatlanul tanusító helyzetben rajtakapatott a leány apja által,

ki nem vette tréfára e dolgot s a páternek két fülét levágatta.

Salamancában a 17. század elején egy fanatikus élt, páter Ména, ki bolondul dühöngött minden „testí dolog“ ellen s a templom csak úgy mennydörgött belé, midőn ő a szószéken bömbölni kezdett. Hosszú, szikár alakja, mélyen fekvő szemei askétának mutatták, de e szigorú külszín alatt vad érzékiség lángja volt elrejtve, mely a többi közt egy igen szép, de együgyű leányra volt irányozva, ki hetenként gyónni járt hozzá. Hogy célját elérhesse, elhitette a leánynyal, miszerint isten neki kinyilatkoztatta, hogy ő hivatva van szenteket nemzeni, s meghagyta neki, esküdjék meg vele titokban s éljen vele aztán házastársak módjára. Kezdetben a leány rögtön meg akart futni a gyóntatószékből, midőn a páter efféléktől kezdett beszélni; de Ména gyöngéd szavakkal visszatartotta, biztosítá, hogy jó hire a legkisebb csorbát sem fogja szenvedni, mert van neki álnév alatt egy remetelaka, melyben zavartalanul találkozhatnak. A leány kijelenté, hogy előbb két más pátertől, kiket személyesen ismer, tanácsot akar kérni a dologban s Ména beléegyezett; de rögtön elment két collégájához s elbeszélte nekik, hogy egy igen együgyű leány jár hozzá gyónni, ki nem akarja magát az általa rászabott vezeklésnek alávetni, tehát ne bocsátkozzanak vele mélyebb beszélgetésbe. Ezek vagy szintén elbolondítva társuk erkölcsös híre által, vagy tiszta kollegiálitásból, — úgy okoskodva, hogy ma nekem, holnap neked, — szárazon azt mondták a leánynak, hogy csak tegyen meg mindent,

amit páter Ména kiván tőle, mert az egyenesen lelke üdvére történik.

A legközelebbi gyónás alkalmával a leány nem is ellenezte többé isten akaratának teljesülését s Ména elég vakmerő volt önmaga és a leány felett a házassági áldás formuláját elmondani. Ez istenkáromló kötést nyomon követték a remetelakban tartott rendez-vousk s a leány a jezsuita jogszerinti feleségének tartotta magát. Az isten által kilátásba helyezett „kis szent“ is csakhamar beköszöntött, kit a páter mint talált gyermeket, egy gyermektelen házaspárnál elhelyezett. Egy szerencsétlen véletlen azonban napvilágra hozta a sajátságos házasságot s Ména kedvesével együtt a valladolidi inquisitio börtönébe vándorolt. A botrány oly nagy volt, hogy legalább színleg fel kellett lépni ellene. A leány mindjárt az első vallatásnál el is mondta híven a történteket, s a naiv világ azt hitte, hogy a szerzet a gaz barátot rögtön ki fogja rekeszteni kebeléből. De a jezsuiták el nem ismerhették nyiltan, hogy közőlök valaki gazember lehessen. A pátert tehát mindenáron tisztára kellett mosni. A jezsuiták megvesztegettek egy orvost, ki a leányt megvizsgálta s bizonyítványt adott róla, hogy őrült. Hogy pedig „izgatott állapotát“ megszűntesse, csillapító szert adott neki, mely a leányt annyira lecsillapította, hogy örökre elaludt s pater Ména bátran tagadhatott mindent, nem volt többé, aki meghazudtolja. Egy másik megvásárolt orvos a jezsuitáról állított ki bizonyítványt, mely őt veszélyesen betegnek nyilvánítá s kijelentette, hogy az inquisitio börtönében okvetlen el kell vesznie, minélfogva Ménát a szelidsé-

géről ismeretes inquisitio kiadta a jezsuitáknak, hogy felgyógyulásáig kollégiumjokban ápoltassék. Az inquisitiónak azonban szintén meg kellett a külszínt őriznie. Az inquisitio több hivatalnoka naponként megjelent tehát a kollégiumban, hogy Ména egészségi állapotáról tudomást szerezzen s mindannyiszor — gazdagon megvendégeltetett. A szegény pátert napról napra rosszabb színben találták, s így épen nem lepte meg őket, midőn egy napon ebéd közben megkondult lelkéért a lélekharang. A küldöttek nem látták szükségesnek az evéssel sietni, hanem előbb tele ették s itták magokat, aztán vagy két órával utóbb a halottas szobába mentek, hol a pátert már koporsójában kiterítve találták. Megnézték pityókos fővel s kiállították róla a halotti bizonyítványt. Alig távoztak azonban a házból, Ména sietett feltámadni, lemosta arcáról a halál festékét s álöltözetben egy öszvérre ült, mely Genuába vitte. Az üres koporsó nagy pompával eltemettetett, a pörnek vége volt s a jezsuiták mindenfelé azt beszélték, hogy a vád egyetlen alapja egy eszelős leány megzavart képzeletében rejlett, mert a világ még nem látott tisztább erkölcsü embert páter Ménánál, ki csakugyan valódi szentként halt is meg.

Az olvasó szemérme iránti tekintetből le kell mondanunk a szent férfiak erkölcsös életének részletes festéséről. De egy nagy zajt ütött történetet el nem hallgathatunk, melynek hőse raffinírt gonoszsága s mesteri képmutatása által bámulatba ejté a világot.

T o u l o n b a n, a szük és homályos kórházutcában, melybe csak délben szokott a nap egy órára betekinteni, egy kis házikó állt, melyben egy bolton kivül csak ne-

hány lakószoba volt. Itt lakott Cadièrené legidősb fiával, ki a boltra viselt gondot, és leányával, kinek rendkivüli szépségével mély komolyság, mondhatni, valami baljóslatú szomorúság párosult. Fiatal volt, jól termett és teljes, de erős mélaság uralkodott kedélyén. Cadièrenének említett fián kivül még két fia volt, kiket a papi pályára szánt. Történetünk kezdetén az egyik domonkos barát volt, a másik a jezsuitáknál tanult, hogy később a szerzetbe lépjen. Cadièreék már három fiuk levén, leányt kivántak volt magoknak, s a bigott anya megfogadta, hogy ha ilyet kap, szentté fogja nevelni. Midőn Cadièrené épen útban volt célját elérni, — 1709-ben — Franciaországot több rendbéli csapás érte. A rendkívül hosszú és szigorú telet éhség és pusztító rágály követte; koldusok és haldokló betegek lepték el az országutakat, melyeken fegyveres bandák fosztogatták ki az utazókat. Cadièrené az utolsó hónapokat leánya születése előtt csupa panaszban s éhségben tölté, rozskenyérrel tengetve életét. A gyermek, ki Katalin névre kereszteltetett, gyönge s beteges lett. Testi gyöngeségéhez csakhamar vallási rajongás járult s a leány mindig a másvilágon törte az eszét. Toulonban ez nem is volt nehéz. A szük helyre szorított 26,000 lakosú városka tele volt spékelve barátokkal, egymás hátán voltak benne a jezsuiták, kapucinusok, ferenciek, oratoriusok, Orsolya-szüzek, Visitandinák, Bernhardinák s a jó pásztorhoz cimzett apácák zárdái. E szűk helyre szorított tömeget, midőn Katalin 12 éves volt, a pestis borzalma lepte meg, melynek hatása e korban borzasztó volt.

A hónapokig tartó ragály kitörölhetetlen hatással volt Katalin kedélyére. A borzasztó nyomor, a naponkint látott hullák éveken át lelke előtt lebegtek, a leány csak a mennyországra gondolt s szíve minden érzelmével egy Laugier nevű leányhoz vonzódott, ki atyját elvesztette s anyjával nagy szükségben élt. A két leány együtt lépett be „szent Teréz leányai“ közé, kik a karmelita apácákkal álltak szerzetesi atyafiságban. Katalin példásan viselte magát, komolyan vette az apácaságot s mindig csak szent könyveket olvasott. Laugier azonban épen ellentéte volt, már tizenöt éves korában hiú, nyalánk buja, de szép, minek folytán a kápolna szolgálatában adtak neki hivatalt.

E minőségében sokat volt alkalma papokkal érintkeznie s csakhamar oly botrányokra adott okot, hogy szent Teréz leányai jónak látták elkergetni a leányt, ki a legfiatalabb papokat már a sekrestyében lefoglalta magának, mielőtt még a zárda szent homályába hatolhatnának. A papok azonban a csínos és tágszívű leányt már nagyon megszerették s a generális vikárius plane azzal fenyegette az apácákat, hogy be fogja tiltani a kápolna látogatását, ha a leányt elküldik. Mindenesetre épületes egy interdiktum!

Katalin folyvást álmaiban élt, és soha egy percig nem látszott a férfiakra gondolni. Későbbi pörében e tekintetben egy tanú azt mondta róla, hogy „húsz éves korában hét évesnek látszott.“

Cadièrené ezalatt özvegygyé lett s leányát ismét magához vette, ez azonban a nap nagy részét ezentúl

is a templomban töltötte. Igy érte el tizenhetedik évét. Ragyogó szépség volt, de hóbortos olvasmányok, s ifjú kora benyomásai folytán histerikus rohamokban szenvedett, úgy hogy gyakran hosszabb ideig magán kívül volt, s midőn felébredt, mitsem tudott arról, ami vele ezalatt történt. Játszótársai valóságos szentnek tartották, s többen elhitették magokkal, hogy saját szemeikkel látták, amint Úr színe változása alkalmával az ostya magától oda repült Katalinhoz s rászállt nyelvére.

Épen ez időtájt állt páter Girard jezsuita működése tetőpontján, némelyek által nyomorult képmutatónak, mások által valóságos szentnek tartatva. Girard János negyvenhét éves, erőteljes férfiú volt, Girard Boldizsárnak, az orániai herceg gyilkosának ivadéka. Alig tizenöt éves korában lépett a jezsuita szerzetbe, mely őt Martiniquebe küldte missióba, hol több szerecsen asszonyt tartott magának, de emellett tiszta erkölcsének hírét meg tudta őrizni.

A touloni jezsuiták jó hírnevén érzékeny csorbát ejtett volt pater Sabatier, ki több maitresset tartott magának, s azonkivül férjes nőkkel oly nyilvánosan űzte kicsapongásait, hogy a legbotrányosabb jelenetekre adott alkalmat. Az igaz, hogy a többi szerzetek sem voltak jobbak. Az observánsok közől, kik az ollioulesi Klarissákat vezették, majd mindeniknek volt egyegy apáca szeretője, s az egész világ tudta a dolgot. Aubany gvárdián erőszakot tett egy tizenhárom éves leányon s a szülők által üldöztetve, kénytelen volt Marseillebe menekülni. A jezsuiták, hogy szerzetök jó hírét

némileg visszaállítsák, Girardot nevezték ki a papnöveldo rektorává. Utoljára Marseilleben müködött, mint az apácák gyóntatója, s ezeknek annyira telebeszélte fejöket a mystikus halállal, az akaratnélküliséggel s teljes tétlenséggel, — mik úgy látszik, kedvenc eszméi voltak az asszonyoknál, — hogy több apáca tényleg belebolondult tanaiba, nevezetesen Remusat apáca, ki a többinél alaposabban megtébolyodván, szentnek deklaráltatott.

Girard Toulonban csakhamar elkezdte vétkes gazdálkodását. Kört alakított magának vak tisztelőnőkből. Nevezetes jelenség, hogy az efféle prédikátorok, tartozzanak bármely valláshoz, mindig asszonyokkal veszik körül magokat. A kígyó is Évához fordult először. Girard hívei közt leginkább Guyolné tűnt ki, egy kis mesterember felesége, igen tapasztalt, negyvenhét éves, teljesen megromlott s minden kihágásra és aljasságra képes asszony; továbbá két aggszűz, Gravier és Neboul kisasszonyok s még nehány hasonszőrű jó madár. Az alap meg levén vetve, csakhamar fiatalabbak is vétettek fel a körbe, kik közt Cadière Katalin tűnt ki. Laugier kisasszony, kit már ismerünk s Batarella k. a. egy halász leánya, szintén kedvelt vendégek valának. E körben is terjeszté Girard esztelen, fantastikus tanait, melyeknek egyik főpontja volt a testnek tökéletes elválasztása a lélektől, melynél fogva a test vétkezhetik amennyit akar, anélkül, hogy a léleknek része volna benne, — kedvenc tana minden képmutató kéjencnek. Igy tudják a jezsuiták istent és az ördögöt egyszerre szolgálni, per-

sze úgy, hogy ez kapja mindig a legjobb falatokat. E tanok hallgatásán kivül a társaság a bolond Remusat apácának szeretett gyóntatójához, páter Girardhoz írt leveleit szokta olvasni, melyek a hölgyeket rendesen extázisba hozták. Valamennyi közt csak Gujolné maradt józan, mert neki haszna volt a mulatságból. A páter segélyezte őt s felváltva vagy egyszerre kedvesének és kerítőnőjének használta. Gujolné hirdette magáról, hogy már neki is voltak mennyei látásai; sőt egyszer, midőn pincéjében egy hordó bort megromolva talált, letérdelt melléje imádkozni, s a bor rögtön megjavult. Máskor érezte, amint Krisztus töviskoszorúja fejébe nyomult s midőn fájdalmai már igen nagyok lettek, angyalok jelentek meg előtte, vigasztalták s pompás ebédet servíroztak neki, melyet pater Girarddal együtt el is költött. Rábeszélte Katalint, hogy menjen vele Marseillebe, Remusat apácát meglátogatni, ki már halálos ágyán feküdt, s biztatta a rajongó fiatal leányt, hogy igyekezzék példáját követni s adja magát egészen papi vezetés alá, hogy szintoly szentté lehessen.

Egyike azon vezeklő gyakorlatoknak, melyeket különféle barátok, és mindenekfelett a jezsuiták szoktak a gyónó nőkre róni, az úgynevezett spanyol disciplina volt, mely abból állt, hogy a nők meztelen vállaikra gyöngéd vesszőcsapásokat kaptak, ami a „felső disciplinának“ neveztetett, mig az „alsó disciplina“ a meztelen altestnek vesszőzéséből állt. A vesszőzés azonban oly szelíd és gyöngéd volt, hogy semmi fájdalmat nem okozott; mert mig a középkor fanatikusai véresre verték egymást, a jezsuiták tana szerint itt is minden

a lélektől függött; ennek kellett megaláztatnia, míg a testnek, mely egyedül vétkezhetik, semmi baja nem lett. Világi hatóságok úgy, mint a pápák e vezeklési gyakorlatokat gyakran megtiltották, de a leányok és asszonyok, kik e mulatságot már megszerették, nem szívesen hagytak fel vele, s a papok természetesen inkább ezek vágyának, mintsem a pápa parancsának tettek eleget.

E vallásos színű, de igen érzéki mulatság igen népszerű volt a nők között. Hollandiában, a jezsuiták 1552-ben Löwenben egy tíz főből álló női társaságot ismertettek meg e szent mulatsággal s négy év múlva nem volt nő a városban ki azt ne ismerte és ne gyakorolta volna. Négy congregátióban, melyeknek egyike csak nemes és befolyásos állású nőkből, a többi három polgári származásuakból állt, a gyóntatók a vezeklő nőket az „alsó disciplinával" traktálták.

Cadière Katalin mind tovább ment jámbor vakbuzgalmában, melylyel együtt beteges állapota is növekedett. Visiói lettek és sokan hitték róla, hogy a vesékbe lát. Igy Gujolra egyszer rákiáltott: „Gonosz asszony, mit tettél?" s ez megijedt, mert előtte való napon Laugier kisasszonyt vezette volt Girard karjaiba. Imádásszerű tisztelettel csüggött Girardon, ki mindig azt magyarázta neki, hogy egy szentnek minden tette szent, legyen az bármily nemű. Az első alkalommal ugyan, midőn a páter őt levetkőztette, hogy a maga módja szerint megvezekeltesse, szemérme megsértett érzetében elájult, de végre erőt vett írtózásán s csakhamar hozzászokott ragyogó szépségű testét a barát szemeinek kitenni.

Egyszer elpanaszolta Girardnak, hogy jelenés volt, melyben egy bujaság és halálos bűn miatt kín lódó lélek jött hozzá baját elpanaszolni, s ő szüksé gét érzi annak, hogy e lelket megmentse és szeretn magát helyette felajánlani az ördögnek, hogy szállj meg őt.

A jezsuita megengedte neki, hogy szállassa me magát az ördöggel, de csak — egy esztendőre. E idő ponttól kezdve Katalin többször esett ájulásba min azelőtt s 1729. decemberben elkezdte az ágyat őrizni Szobája a ház felső emeletén volt, s mialatt anyj alant volt a boltban, a jámbor páter órákat töltöt a betegnél. Fel-felültette ágyában, ölébe vette és csó kolta, természetesen atyai jóindulattal, mit a szegén leány tisztelettel s feltétlen bizalommal viszonzott Ideges ingerlékenysége ezalatt annyira növekedett, hog ha a páter csak a leggyöngédebben hozzá nyúlt, fő kép, midőn keblét érintette meg, elveszté eszméletét Gyakran találták őt egészen magán kívül, félig fel emelt karokkal, meztelenül s öntudatlanul. Girar észrevéve a leány természetének hajlamát e beteges állapotra, igyekezett azt szándékosan előidézni, é sikerrel. Midőn ilyenkor Katalin magához tért egészen mezítelenül s oly testállásban találta magát melyről bizonyosan emlékezett, hogy nem az volt melyben eszméletének elvesztése előtt feküdt. Girár azonban cirógatta, csókolta s mondá neki: „Én va gyok a te urad és istened, s mindent el kell tűrnö az engedelmesség nevében!“

Karácson táján teljesen szabad folyást engedett llatiasságának. Katalin egyszer magához térve önkíüületéből, felkiáltott: „Istenem mit kellett szenvedem!" — „Elhiszem kedves gyermekem" viszonzá a képmutató a kielégített szenvedély mosolyával. Ezután em igen panaszkodott többé a leány fájdalomról, de rról, amit beteges áloméletében érzett, nem tudott nagának számot adni.

Girardnak, letett szűzességi fogadalmai dacára, agy annak folytán, volt annyi tapasztalása, hogy két ónap múlva észrevette, hogy gazságának fatális köetkezményei a leánynál jelentkezni kezdenek, s még nkább zavarba jött, midőn Laugieren hasonló simptonákat kellett észrevennie. A két leány a páter szeencsétlenségére nem élt valamely zárda szent falai özt, hol ily gyöngéd ügyeket a felebaráti szeretet thathatlan fátyolával lehet elfedezni, hanem a város, világi közönség kellő közepében. Ezenkívül Katalin estvére, a fiatal dominikánus Cadière, gyanakodni ezdett, rosz szemmel nézte a jezsuita látogatásait s nidőn ez jött, erővel benn akart maradni a szobáan. Ezen úgy segített Girard, hogy a fiatal embert ellő szemtelenséggel kilökte a szobából, s a jámbor nya még megleste a jezsuitát, midőn leányától kiött, hogy fia számára — bocsánatot kérjen tőle.

A jezsuita most aláváló módon igyekezett meekülni. Katalinnak kezén s keble alatt gyermekkoráól fogva görvélyes forradásai voltak. Páter Girard nost neki állt, s addig szítta ezeket ajkával, míg a yönge bőr megveresedett; aztán több ízben bekente

valami edző szerrel, melytől a sebhelyek gyöngén vérzeni kezdtek. Katalin, felébredvén, ezt csakhamar észrevette, s szentsége dacára féltve szépségét egy kuruzsló asszonytól enyhítő flastromot vett. Girard ezt meglátván, haragosan letépte testéről, s elhitette vele, hogy a sebhelyek isteni jelek, a stigmatisatió jelei. Erre megcsókolta lábát és keblét, és biztosítá a leányt, hogy neki ugyanily sebe van a mellén, csakhogy belől.

Remusat apáca ekkor meghalván, Girard ajánlta Katalinnak, hogy legyen utódává, s felkölté lelkében azon veszedelmes vallási nagyravágyást, melynek hatása alatt a leány magát szentnek tartotta; s miután távolról sem volt fogalma azon állapotról, melyre a jezsuita juttatta, azon roszulléteket, s azon undort, mely ez állapotot kisérni szokta, a lélek vergődésének tulajdonítá, mely meg akar minden földi dologtól tisztulni. A jezsuita oly ügyesen tudta a rajongó leány kedélyének izgatottságát fokról fokra felsrófolni, hogy egyszer ebéd közben csakugyan meglátta Krisztust, és hallotta, amint őt magával hítta a pusztába.

Képzelete szüntelenül gyóntatójával foglalkozott. A böjt huszadik napján a leány a maga nevét Girardéval mennyei gloriában egyesülni látta. Néha úgy érezte, mintha több lábnyira a föld felett a levegőben függene. Girard erre több kollégáját elvezette a leányhoz, a vén, bűnös Sabatiert, ki mindent igen rendén valónak talált, s a hiszékeny Grignot-t, ki örömében sírva fakadt és térdre hullott a hóbortos leány előtt. Egyedül Girard már nem igen mert a

Cadière-házhoz menni; ehelyett rávette a leányt, hogy déli órákban a templomba jőjjön rendez-vousra. Itt egyedül voltak, s a jezsuita az oltár lépcsőin hozta a leányt szokott hysterikus állapotába. Katalinnak öntudata elhomályosult s megrázkódásokat kezdett érezni testében; de azért boldog volt ájulásaiban, mert, mint vallá „végtelen szelíd fájdalmakat éreztem ilyenkor, és nem tudom, mily forrását a kegyelemnek, a tökéletes öszhangzásig.“

Ha otthon, egyedül, nyugodtan gondolkozott viselt dolgairól, csudálkozni kezdett rajtok s egyszer közlé is aggodalmait Gujolnéval, de ez azt mondta neki, hogy bolondság az egész, s a dolog szóra sem érdemes, hiszen ő maga is tapasztal néha ily érzéseket! Gujolné mint látjuk, méltó cimborája volt a jezsuitának.

Ezalatt Katalin folytonosan belső lelki egyesülésről álmodozott gyóntatójával. A nagyvennapos böjt végén, mialatt alig evett valamit, oly gyöngeség szállta meg, hogy életét kezdték félteni, és — Girard? ez a kalitkacsináló Bitardnál drótból koronát készíttetett, melyen belől szegek álltak ki s azt nagypénteken áldozatának fejébe nyomta, úgy, hogy az vérzeni kezdett. Aztán fehér kendőket tett arcára s erre vérrel ráfotografirozta a leányt. Új Veronika-képet készitett róla. E kendőket Girard magával vitte, hogy eladja vagy hiszékeny híveknek elajándékozza. E koronát Cadière asszony jelenlétében is több ízben fejébe nyomta a leánynak, de mások előtt soha; ezek csak vércseppeket és sebhelyeket láttak. Az anya ugyanis rettenetesen félt Girardtól s a jezsuitáktól,

mert Gujolné mondta neki, hogy ha nem teszi meg pontosan mindazt, amit ezek neki parancsolnak, akkor leányával együtt többé egy napig sem fog élni.

Girard legjobban szerette volna a leányt halottnak látni, még pedig halottnak a szentség dicsfényétől övezve, mert állapota rá nézve már igen kényelmetlen kezdett lenni. Többször adott be neki egy barnásveres port vízben, s anyjának, ki aggódva tudakozódott leánya baja iránt, azt hazudta, hogy Katalin betegsége nem földi betegség s földi orvos rajta nem is segíthet. Egy alkalommal, midőn ismét egy erős adagot adott be neki ama porból, a leány rögtön erős fájdalmakat érzett és sok aludt vér ment el tőle, melyet a páter sietett pontosan megvizsgálni. Katalin a szolgálóra kiáltott, hogy vigye ki azt, de a páter visszaküldte a leányt s ismételten figyelmezteté Katalint: „Minő meggondolatlanság!" Ugyanez időtájt Laugier kisasszony is megmenekült a maga bajától, nem ugyan közvetlenül a jezsuita, hanem bizalmas barátnéi által, kik a páter gyónógyermekei és kedvesei valának egyszerre.

Ez időtájt Katalin elkezdett mindinkább magához térni, némi önállóságot nyert s kezdett kevésbbé engedelmes eszköz lenni Girard kezében; ez azonban, hogy akaratát megtörje s a leányt még inkább hatalmába kerítse, mint ahogy eddig történt, zárdába igyekezett őt vinni, s anya és leány szívesen beleegyeztek tervébe. Legalkalmasabbnak találta Sz. Klára zárdáját Ollioulesban, melynek apátnője, egy harmincnyolc éves menyecske, nagy barátja volt neki s

társainak. A klastromnak nem nagy jövedelmei voltak, s azokat tulajdonkép csak két forrásból húzta. Ezek egyike nehány gazdag touloni családhoz tartozó apácának hozományából állt, kik hozományuk árán teljes szabadságot élveztek s gyóntatóikkal épületes orgiákat rendeztek. Ezenkivül fizetéses tanítványokat tartott a klastrom, s e tekintetben nagy hasznát vehette a jezsuitáknak, kik a leggazdagabb családokba mint gyontatók és lelki tanácsadók befurakodtak s nagy befolyást gyakoroltak, nagyobbat mint az observantinus barátok, kiknek vezetésére volt a zárda bízva. Az apátné kezdetben attól tartott, hogy a már húsz éves Katalin sok oly dolgot láthatna és hallhatna a zárdában, ami furcsa világot vetne az apácák szent életmódjára s nem igen akarta őt befogadni; de a jezsuita oly tapasztalatlannak s gyermetegen ártatlannak festette le előtte Katalint, hogy az apátnő végre maga hívta meg őt levélben zárdájába.

Az apátné azt remélte, hogy a leány feltünést fog okozni s a zárda hasznot fog belőle vonhatni. Nagy tolakodással közelített tehát Katalinhoz, s nemcsak hogy legszebb saját szobáit ajánlotta fel neki lakásul, de még ágyát is meg akarta vele osztani, ami sajnos tapasztalatok folytán a klastromokban szigoruan tiltva volt, de az ollioulesi apácák sok mindenfélét megengedtek magoknak. Az apátné a többi közt azon joggal ruházta fel önmagát, hogy ő gyóntassa meg az apácákat. Mindent feljegyzett, amit Katalin neki mondott, míg végre ez ösztönszerűleg visszatetszést érzett a bizalmasság ellen, s kérte, hogy tartsák őt úgy,

mint a többi tanítványokat s hagyják azok közt élni. Társnői csakhamar megszerették, mert a zárda halálos unalmát tudta elbeszélésekkel eloszlatni, elmondta nekik ábrándjait és visióit. Egyszer biztosítá őket: „Éjjel mindenhová elmegyek, még Amerikába is, és mindenütt leveleket hagyok hátra az embereknek, melyekben felszólítom őket, hogy térjenek meg. Ma éjjel hozzátok fogok menni, még ha bezárkóztok is, és együtt fogunk elmenni a szentséges szívbe.“ Mai nap senki sem kétkednék afelett, hogy aki így beszél, megérett a bolondok háza számára, de akkor akadtak akik másnap elhitették magokkal és bizonyították, hogy Katalin éjjel csakugyan nálok volt. S aki a klastromok gondolattalan, szüntelen egyformaságát ismeri, nem csudálhatja, ha a zárdai életben rakásra halmozódik a hóbort, az őrültség. Katalin mindinkább elhittette magával, hogy neki kell mások vétkeiért megbűnhödnie s egy alkalommal — 1730. jun. 15-én — az újoncok házában, a többiek jelenlétében háttal a földhöz vágta, összehúzta magát s tajtékozva hadonázni kezdett, mire — nehogy gyanús dolgokat találjon kifecsegni — szobájába vitték.

Páter Girard eleinte nem törődött a leánynyal, de aztán kezdett tudakozódni utána s nemsokára megengedte neki az apátné, hogy meglátogathassa, és Girard a gyóntatás ürügye alatt ismét órákat egyedül töltött a leánynyal ennek szobájában. Négy héttel utóbb a különben rókaravaszságú férfiú azon megfoghatatlan ügyetlenséget követte el, hogy az újoncok mesternőjét az apátné jelenlétében megkérdezte, val-

jon mutatkozott-e már Katalinnál azon jelenség, mely nőknél rendesen meg szokott jönni.

A két asszony elcsudálkozott e kérdésén és kezdte sejteni hogy a leány s a páter közt valami furcsa viszonynak kell léteznie. Csakhamar feltűnt nekik, hogy a gyóntatás után sokáig egyedül maradt Katalinnal, sőt celláját bezárta s még a reteszt is előretolta az ajtón, hogy biztosságban legyen, ami zárdákban szintén tiltva van. Az apátné tehát visszavette engedélyét, a leányt saját szobájában meglátogathatni, s ezentúl a társalgó szobát jelölte ki számukra. De a szerelem nem tűr akadályt és Girard a társalgó szobában levő farostély léceit akkora darabon kivágta, hogy azon át csókolgathassa kedvesét. Hetenkint egy fél napot töltött e rostélynál s még ebédjét is oda vitette magának, de itt is úgy viselte magát, hogy még a felügyelőné is megbotránkozott rajta, pedig régóta szolgálván a zárdában, cifra látványokhoz lehetett szokva. Végre már annyira ment gondatlanságában, hogy egy apáca rajtakapta, amint Katalinnal csókolódzott.

Ha Katalin apáca lett volna, a többiek collegialitásból tán készek lettek volna fátyolt borítani a dologra, de egy tanítványnyal szerelmeskedni ott, ahol annyi világ-edzett és tágszívű apáca van a háznál, — ez több volt, mint amit elnézni lehetett. Az apáca tehát sietett feljelenteni amit látott, de Girárdnak eszébe jutott a régi klassikus mondás, melyet a jezsuiták egyik elsőrangú jelmondatukká emeltek: si fecisti, nega, — és szemtelenül tagadott mindent, az apácát hazugnak nevezte és megbüntetését követelte. Az apácák úgy tettek,

mintha hinnének neki, de ő csakhamar átlátta, hogy mégis őt tartják a hazugnak, mert ettől fogva minden lépését ellenőrizték. Ez természetesen elvette kedvét az ollioulesi zárdától, melyben az apácák ily irigyek voltak a tanítványok iránt. Girard tehát kijelenté, hogy a zárda úgy, mint általában a touloniak már eléggé épülhettek Katalin életének szentségén, most tehát máshová fogja őt vinni. A karthauzi apácákat szemelte ki magának Premolaban, Lyon mellett. Ezt azonban az apátné nem tűrhette el, a lyoni püspökhöz fordult, s megírta mindazt, amit a Girard és Katalin közti viszony felett észlelt és tapasztalt.

A püspök ráparancsolt Katalinra, hogy maradjon a klarissáknál és keressen magának más gyóntatót, Girardnak pedig megtiltá a kolostor küszöbét átlépnie. A lyoni karmelita zárda priorjának, páter Miklósnak pedig meghagyta, hogy ezentúl ő gyóntassa a leányt. Katalint mindenki szerette a zárdában, mindenki hitt ártatlanságában. Még a zárda kapusnője is, ki szintén látta a mint a páter szemtelenül ölelgette, szent bizalommal mondá: „Nem tesz semmit, azért ő mégis szent marad!“

Girard nagy dühbe jött ezek felett, melyet még növelt az, hogy G r a v i e r kisasszony, negyven évei dacára hasonló állapotba jutott, mint a két fiatal leány s attól is kellett tartania, hogy Katalinhoz írt levelei illetéktelen kezekbe juthatnak; igyekezett tehát, hogy minden — körülbelül nyolcvan — levelét visszakaphassa. A leánytól magától könnyű módon visszavehette volna azokat, mert hihetetlen hatalommal bírt felette. Igy egyszer sebeit vérzésre izgatta, aztán lemosta rólok a vért, ivott s a

leányt is megitatta belőle, hogy mint mondá, lelkét lelkével összekösse. A leánynak néha skrupulusai támadtak, hogy nem cselekszik helyesen, dacára annak, hogy a páter váltig prédikálta neki, miszerint amit a test cselekszik, az nem tesz semmit, csak gondolatainak tisztaságát és szemérmét őrizze meg. Gyakran eszméletét veszté és nagy bűnökkel kezdte magát vádolni, min egyszer az apácák annyira megijedtek, hogy Girardért küldtek, kinek turpisságait ekkor még nem tudták, és kérték, nyugtassa meg. A gyóntatószékben oly hangosan sírt és lármázott, hogy a templom végéig elhallatszott, s dacára annak, hogy a képmutató pap, kinek az efféle jelenetek szintén nem voltak inyére, mindent megpróbált megnyugtatására és százszor is elmondta felette az absolutió formuláját, a leány még sem nyugodott meg. Nem ment a fejébe, mikép oldozhassa fel őt bűneitől ugyanaz, ki azok elkövetésére csábította, s még naponként csábítja. Egyszer a heves rázkódások Katalint oly beteggé tették, hogy biztosnak tartották halálát és ellátták a halotti szentségekkel.

Girard, hogy leveleit visszakaphassa, felváltva Gravier kisasszonyt és Gujolnét küldte értök Katalinhoz. A leány jól érezte, hogy e levelekben rejlik egyetlen mentsége s hogy, ha ezeket kiadja, őt, az elcsábított áldozatot vádolhatják egykor azzal, hogy egy általánosan szentnek tartott férfit elcsábított, s nem akarta azokat kiadni. A jezsuita most lelkének nemesebb részéhez fordult. Gujolné elmondta Katalinnak, hogy ha a dolog valaha nyilvánosság elé kerülne, egyikök veszve volna, s rábeszélte a leányt, legyen oly nemes, és

áldozza ő fel magát Girardért. Ez hatott, és Katalin elhatárzá, hogy inkább magát teszi ki a veszélynek, mert a gazembert még mindig szentnek s isten eszközének tartotta. Azt írta neki, hogy isten véres áldozatot kíván tőle, s ő kész azt meghozni. És nemcsak Girárd leveleit küldte vissza, hanem még saját leveleinek fogalmazványait is, úgy hogy minden fegyvert kiadott kezéből. Girardnak most szabad lett a keze s a hamisításra adta magát. A nyolcvan levélből tizenhatot, melyek a törvényszékre való hatásra voltak számítva s e célra kellőleg meghamasítva, kinyomatott. Most már nem volt többé mitől félnie.

Ezalatt Katalin vérjegyeinek, szenvedéseinek és visióinak mindinkább híre ment s napról napra szaporodott a kiváncsiak száma, kik a szentet látni akarták. Még Toulon püspöke, Latour du Pin, ki püspökségén kívül Languedocban még két apátság jövedelmét huzta, mihez saját tekintélyes vagyona járulván, ismeretes don Juanja volt a vidéknek, s annyit foglalkozott az asszonyokkal, hogy misemondásra sohsem volt ideje, még ő sem tudott ellenállni kiváncsiságának. Girard mindent elkövetett, hogy őt a zárda meglátogatásától visszatartsa. De a püspök oda ment, s véletlenül olyankor, midőn Katalin némileg magához tért betegségéből s jobban nézett ki. A püspök csínosnak találta őt, elnevezte kis szentjének s elég együgyü és könnyelmű volt saját jövőjéről beszélni vele, mintha kártyavetőnőnél volna. Katalin két fivére, a kereskedő s a dominikánus rá igyekeztek venni a püspököt, hogy ereszsze ki nővérőket a zárdából. De mind hiába, míg végre híre ment,

hogy Girard, Grignot és Sabatier jezsuiták Katalint meg akarják szöktetni, hogy más vidékre vigyék s ott a szerzet javára kizsákmányolják. Ez időtájt írta Girard Katalinnak: „Ha irántad való tekintetben hibáztam, minden esetre emlékezni fogsz, hogy jó szándékom volt rajtad segíteni. Mindig a tied vagyok és maradok Jézus szentséges szivében.“

A félelem, nehogy a három jezsuita által rászedessék, végre győzött a püspökön s september 17-én saját kocsiját küldte a klarissák zárdájába, s a leányt egy P a u q u e nevű úrhoz vitette egy nyári lak közelébe, mely Toulon mellett Cadière asszony tulajdonát képezte.

M i k l ó s, a karmeliták priorja többször érintkezett Katalinnal s meglepetve látta tisztelt papkollégájának elvetemültségét, ki a gyónó leánynyal a maga javára elhitette, hogy a test vétkezhetik s a lélek mellette tiszta maradhat. A leány elfogulatlan vallomásai félreismerhetlenül magokon viselték az igazság bélyegét. Midőn egyszer a leány elmondta, hogy szokta őt Girard gyónás alkalmával csókjaival elhalmozni, a prior rárivallt: „ez nagy vétek!“ mire Katalin hangos zokogásra fakadva felkiáltott: „Oh Istenem, akkor hát csakugyan el vagyok veszve, mert ő még egészen más dolgokat is cselekedett velem!“

A prior megrémülve Girard gazságán s tán irigyelve is ennek gyümölcseit, a püspökhöz ment, ki személyesen kikocsizott Pauque úr nyaralójába, hogy magától a leánytól hallja meg a rajta elkövetett aljasságokat. Megesküdött aztán, hogy Toulont meg fogja

szabadítani e gonosztevőtől, de Katalin sírva térdre borult előtte s kérte ne tegye ki családját e gyalázatnak; elég neki tudnia, mily súlyosan vétkezett. Bátyja, a dominikánus, kit a püspök tanúnak vitt magával, szintén kérte őt erre, részint mert attól félt, miszerint a püspökben nem lesz elég kitartás a hatalmas jezsuita szerzettel végig vívni a harcot, mert előre volt látható, hogy a szerzet Girard ügyét a magáévá fogja tenni. Titkára Camerle abbé szintén kérte a püspököt, tartaná a dolgot titokban, mert ha e gazság napvilágra jönne, azt az összes keresztyénség megbánná. A püspök csakugyan engedett is e kéréseknek, de hogy a pátert ártalmatlanná tegye s nehogy mintegy bűntársává legyen, ha meghagyja neki az alkalmat gazságainak folytatására, eltiltotta őt úgy a szó- mint a gyóntatószéktől s egyátaljában a lelkészkedéstől, s Miklós priornak és Cadière dominikánusnak meghagyta, vegyék a Girard által eddig kultivált gyónó hölgyeket lelki vezetésök alá.

Ezzel a dolog szerencsésen el lett volna titkolva és „simítva“ jó katholikus szokás szerint, ha a jezsuiták gőgje és boszúvágya akaratlanul segítségére nem jön az igazságnak. A jezsuiták nem voltak megelégedve azon kíméletéttel, mely kedvökért büntetlenül akarta hagyni egy gazember minden vétkezését, hanem Girardjokat mint ártatlan áldozatot akarták a világ szeme elé állítani.

A püspök oficiálisát, vagyis világi ügyekben vikáriusát, s az elöljáróság több befolyásos tagját megnyervén, hallatlan szemtelenséggel léptek fel s egy

hosszadalmas emlékiratot nyujtottak át e tárgyban a püspöknek, melyben az ügy megvizsgálását követelték, nagy emphasissal mondván: „vagy elkövette páter Girard azon gonoszságot, melylyel vádoltatik, s akkor megérdemli a legszigorúbb büntetést, vagy nem követte el, s akkor a nőnek, ki őt vádolja, kell úgy bűnhödnie, a mint ily gonosz rágalmazó megérdemli.“

Latour ez iratra kénytelen volt officiálisát a hivatalos eljárás megindítására utasítani. A jezsuiták ez elvetemedett eszköze most sugalmazóinak lelketlen tanácsai nyomán kezdett eljárni. Kihallgatta Katalint, testvérét a dominikánust és Miklós priort s vallomásaik egy részét hamisan, más részét épen nem vette fel a jegyzőkönyvbe, amint később megcáfolatlanul kisült; szemérmetlen kérdések által a szegény leányt a legkínosabb zavarba hozta, szóval nem mint igazságos vizsgálóbíró, hanem mint a vádlott gonosztevő cimborája viselte magát. Erre az ügy a touloni fenyítőtörvényszék elé került, s itt az elkezdett modorban folytattatott. Ma alig hajlandó az ember elhinni, mily igazságtalanul és gyalázatosan jártak el a birák. Nemcsak hogy a jezsuiták által fogalmaztatták magoknak azon kérdő pontokat, melyeket a tanúk elé terjesztettek, hanem esténként a jezsuita kollégiumban összejöveteleket tartottak Girard, Sabatier s más jezsuitákkal, melyekben a pör folyama felett velök tanácskoztak s a tanuvallomásokat a vádlottal naponként közölték. Azon nyolcvan levél közől, melyet Girard szerencsétlen áldozatának írt, csak két Katalinnak szóló került elő a pörben, ezenkívül három, mely az ollioulesi zárda apátnőjéhez volt intézve s csupa

apai jóakaratot és felebaráti szeretetet sugárzott. Ami a páterre terhelő lehetett, azon felületesen elcsúsztak, ami javára látszott szólni, azt hosszadalmasan, kicifrázva adták elő. Női cimborái, Gujolné, Gravier és Laugier leányzók vallomásai rettenetesen szent férfiúnak festették le Girardot. E kettőt persze senki a bírák közől nem kérdezte meg, hogy ki által jutottak áldott állapotba.

Mialatt Girard pártjával így bántak el a bírák, Katalin a touloni Orsolya-szűzek zárdájába vitetett, mely a Jézustársaság felügyelete alatt állt, s melynek lakói testtel lélekkel a szerzet hívei valának. E jámbor apácák nem is mulasztották el a jezsuitáktól tanult felebaráti szeretetöket a leányon gyakorolni. Volt a klastromban egy setét, szűk cella, melyben sokáig egy őrült apácát tartottak bezárva, ki ott halt is meg. E visszataszító, évek óta nem tisztított, penészszel és excrementumokkal teljes, a rothadás szagától ellepett lyukba dugták a szegény beteget; fekhelyül nem adtak neki egyebet egy köteg szalmánál, táplálékul roszul készített, emészthetetlen eledeleket, néha csupán kenyeret és vizet. Egyszersmind elhiresztelték, hogy Katalin a jezsuiták ellenségei által megvesztegettetett avégre, hogy a jámbor Girard ellen ily aláváló vádakkal lépjen fel, s őt oly bűnökkel rágalmazza, minőket csak ő maga volna képes elkövetni. Ennélfogva teljes joggal lehet Katalint varázslással vádolni, mert mindenféle mesterséges és ördöngős eszközökkel megkísértette, a szentek glóriáját elnyerni, mely célra saját testét sebhelyekkel halmozta el.

Az egész város két pártra szakadt, s a vita mesz-

ze túlhatott a város határain. Az asszonyok hasonló-ép két ellenséges táborra oszlottak. Az egyik részen, a üspökiek pártján a derék Allemand asszony állt leá-yával, kik Katalinért lelkesültek, ellenökben, eszköz-álogatás nélkül küzdtek a jezsuiták gyónó leányai, élö-ön Gujolnéval, Girard kedvesével s kerítőnőjével. Ezt legszájasabbakkal együtt a püspök maga elé idézte ihallgatásra; de mindent tagadtak, még a páterrel artott ebédeket és mulatságokat is, ámbár egy szom-zédasszony vallotta, hogy egyszer nem bírván aludni Gujolné házában csapott nagy lármától, átment ozzá, s szobájában Girardot egy csomó asszonynyal, észegen, a földön henteregve találta, amint ittak, nekeltek s fel-felkiáltottak: „Éljenek a jezsuiták!"

Gujolné annyira ment szemtelenségében, hogy azt iondta, hogy páter Girárdot varázslással vádolják, mert ket állítólag mind megbabonázta; de ez aláváló rágalom ő kész társaival együtt a püspök előtt meztelenre levet-ezni, ki aztán személyesen meggyőződhetik róla, van-e ármily boszorkányjegy testökön. Latour elutasította a zemtelen asszonyokat, kik annyira hozzászoktak volt yóntatóik által magokat a spanyol disciplinával trak-áltatni, hogy a szemérem legcsekélyebb érzetét is el-esztették. A szegény üldözött leány mellett mind ke-esebb hang szólalt fel, mert az óvatosabbak a jezsuiták atalmára, a nagy kegyre, melyben az udvarnál állot-ak s épületes szokásukra gondoltak: halálig üldözni nindenkit, ki ellenök valamit tenni mer, mig a másik észen csak egy szegény kereskedő özvegye állt, minden atalom, támasz és befolyás nélkül.

A püspök napról napra fogyni látta azok szám
kik vele együtt az áldozat pártján voltak; de egy e
fegyvert még fenntartott magának a végszükség eset
t. i. Katalin felhatalmazását, szükség esetén gyóná
közhirré tenni. A Jézus-társaság e pörben, mely
számos hamis eskü fordult elő, megvesztegetésekre
hamis eskükre egy millió franknál többet költött. Mi
a püspök szándékát, Katalin gyónásával állni elő, m
tudták, Girard, ki máskor mitől sem szokott m
ijedni, habozni kezdett és visszavonult kollégiumá
Sabatier azonban egyenesen megtámadta a püspö
és bebizonyította neki, hogy e pör által, dőljön el
bármely fél részére, el van veszve; hogy sohsem
érsekké s egész életét Toulonban fogja tölteni. Egysz
smind értésére adta, hogy azon esetre, ha e pör
jezsuita erkölcstelenségét hozná napvilágra, igen kön
lesz egy püspök életmódjáról is lerántani a lepelt, s
fogják hiresztelni, hogy mialatt Girard egy beteg leá
ápolt, ő egészséges leányok ápolásával foglalkozott.

Ezáltal a dolog még nagyobb és több oldalú
rányokra vezetett volna. A püspök jól tudván, hogy m
sem jobb a deákné vászninál, belátta, hogy jó lesz
húznia a farkát, annálinkább, mert az ollioulesi apá
dicséretre méltó illemtelenséggel viselték magokat.
véssel előbb Katalint még égig dicsérték, minden
szentnek hirdették, kit isten újja megjegyzett. Most e
szerre haszontalan, elvetemedett személynek állítot
kinek egyetlen célja volt a jámbor és szent páter Gi
dot elcsábítani. A jezsuita szemtelen kérdezősködé
még szerelmeskedéseit is, melyekben tetten kap

most egyszerre elfeledték. Az előbbi tanúvallomások, melyek a jezsuita ellen szóltak, egymásután vagy egészen visszavonattak, vagy úgy magyaráztattak, hogy a jezsuiták által megnyert bírák a magyarázatból épen a vallomás ellenkezőjét olvashatták ki. Törekvésök az volt, a theologia tudós doktorát Girárdot úgy állítani a világ elé, mint egy leány elcsábított áldozatát, ki magát gyóntatója előtt szent és próféta gyanánt akarta feltüntetni. E díszes compánia élén Larmedieu generális vikárius és Esprit Reybaud püspöki prokurátor álltak, kik az elkínzott leányt nyilvánosan megeskették, hogy csak az igazat fogja vallani, aztán titokban rákényszerítették, hogy oly vallomásokat tegyen maga ellen, minőkre semmi törvényszék nem kényszeríthet valakit.

De végre Katalinnak, ki eddig mint vádlott szerepelt ez ügyben, sikerült annyira vinnie, hogy vádlókép léphetett fel, Marteli Chantard polgári és fenyítő hivatalnok elfogadta vallomását. A jegyzőkönyv, mely ez alkalommal felvétetett, röviden és határozottan van fogalmazva s megállapítja a csábítás tényálladékát, Katalin belediktálta mindazon szemrehányásokat, melyeket a jezsuitának szemérmetlenségeire tett, midőn „nyomogatta, csiklandozta s csókolta," mikre a páter kinevette, szopására, melylyel sebhelyeit nyitva tartá s azon „engedélyre, melyet neki adott, hogy magát az ördögtől megszállassa."

Emellett a püspök aktuáriusa vezette a jegyzőkönyvet minden ellenőrzés nélkül s esténként a jezsuitáknak adta átnézés végett. Katalin már kézre volt kerítve, most tehát az ő javára vallott tanúk,

mint Allemand és Baratella asszonyok is, e
fogattak. A girardineok azonban, mert a jezsuita h
veit így hitták a városban, mindenféle kedvezésbe
részesültek.

Hogy az apácák teljesen ráncba szedhetők l
gyenek, páter Aubany, gyóntatójuk, ki egy kis er
szakoskodási bűn miatt Marseillebe menekült, vissz
hozatott, hogy bárányainak lelkökre beszéljen. Az
gyermek szüleinek, kin a pater erőszakot követett vo
el, megmagyarázták, hogy a törvényszék mitsem fo
értők tenni, s 800 frank kártérítést fizettek neki
Aubany most teljes buzgalommal működhetett isme
Rögtön kijelentette az apácáknak, hogy ha nem v
selik magokat illendően, vagyis ha nem Girard j
vára tanúskodnak, „meg fogják a kinpadot kóstolni
E fenyegetés okmányok által van bebizonyítva. Enne
dacára a tizenöt apáca közt csak három akadt,
Girard mellett tanúskodott, a többiek vallomása mi
ránézve volt terhelő. A jezsuiták szemtelensége an
nyira ment, hogy a törvényszék előcsarnokában üg
nököket állítottak fel, kik a tanúkat, mielőtt a bi
elé léptek, megdolgozták, fenyegetésekkel rémítették
nehányat, ki nem hajtott szavukra, az ajtón kidobta
Ez erőszakoskodás oly nyilvánosan űzetett, hogy
Cadière család 1731. januárban vádat emelhete
tanúcsábítás és jogmegtagadás miatt. Miután azonban
jezsuiták pöröknek Párisba vitelét mindenáron me
akarták gátolni, mert ott Auguesseau kancell
elé került volna, oda működtek, hogy az a Provence
ban döntessék el, s kivitték, hogy királyi paran

folytán két tanácsos Faucoa világi és Charlevval egyházi tanácsosok Toulonba küldessenek, kik részrehajlásukat annyira nem tartották szükségesnek maskírozni, hogy a jezsuita kollégiumban szálltak meg, Katalint a börtönben hagyták, Girardot pedig ismét a szószékre és gyóntatószékbe eresztették.

Katalint eddig az igazság emberei csak testileg kínozták, most lelkileg is megkisértették kínpadra vonni. Ápolónénak ugyanis melléje adták Gujolné leányát, egy szemérmetlen elvetemedett teremtést, ki őt szenvedélyesen gyűlölte, gyóntatóul pedig egy másik dühös ellenségét, a jezsuita Sabatiert, ki annyira ment orcátlanságában, hogy az „ostyával“ kisértette meg, vagyis kijelentette neki, hogy csak akkor áldoztatja meg, ha irásban elismeri, hogy minden vádja Girard ellen puszta rágalom volt. Katalin, keresztyén alázatosságában már hajlandó kezdett lenni engedni a gaz pressiónak, s csak azon gondolat adott neki ismét ellenállási erőt, hogy, ha ezt megteszi, családja és Miklós prior menthetlenül veszve volnának.

Ez sem használván, a jezsuiták azon hírt terjesztették el a városban, hogy a fogoly Katalin egy fiatal embert rá igyekezett beszélni, szökjék meg vele s menjenek együtt kalandozni a világba; Camerle abbé pedig elég aláváló volt fűnek fának azt hazudni, hogy oly jelenete volt Katalinnal, mint Józsefnek Putifárnéval; de a közönség már annyira ismerte emberét, hogy csak keveseknél talált hitelre, s midőn szembeállították Katalinnal, szemtelensége cserben is hagyta. A törvényszék, minden igyekezete és mesterfogásai da-

cára nem tudott Katalinra semmi bűnt kisütni; cára annak, hogy hatvannyolc tanú közől, kikre vatkozott, csak harmincat hallgattak ki. A bí nagyon sajnálták és dühösek voltak afelett, hogy n találnak Toulonban hóhért és kínpadot, mely „majd megoldanák nyelvét" a leánynak, mert m denáron azt akarták, hogy valljon valamit magára

Két napon át — 1731. jun. 25. és 26-kán Katalint kora reggeltől késő estig félbeszakítás nél vallatták s faggatták, s aztán testileg és lelkileg félhalálig kimerülten hurcolták vissza undok cellájá Másnap Gujolné leánya egy pohár bort vitt neki r gelire, amin Katalin elcsudálkozott, mert addig b sohsem adtak volt neki, amit különben víz nél még nem is ivott soha. Nem akarta meginni, de ké szerítették reá, s még az alját is ki kellett inn melynek ízét sósnak és utálatosnak találta. Nem f hetjük ki ehelytt, mi volt az italba keverve. Mag bor lerészegítette volna az elgyöngült leányt. De b ezzel be nem érték, ők minden vádnak teljes viss vonását s formaszerinti önvádat akartak a leán kicsikarni. És ezt fel is találjuk az 1731. decem 27-ki jegyzőkönyvben, — méltó emlékeül ama gáz igazságszolgáltatásának.

A beadott italtól oly kábultság szállta meg K talint, hogy több órán át még anyját sem isme meg, s ez állapotban sikerült bíráinak őt „nyilt, kö ményes" vallomásra bírni. Elmondta, hogy a ne Girard sohsem nyúlt hozzá, hogy általa soha fájd mat vagy gyönyörűséget nem érzett; hogy minded

oly dolgokkal vádolta őt, melyek soha meg nem történtek, melyeket csak álmodott, és csak fivérei biztatására mondott ki. E napon ily eredménynyel kihallgatták, de aztán március 6-káig nem hallgatták ki, mert a beadott szer annyira eltompítá minden érzékeit, hogy nem lehetett senkinek megmutatni. Ez idő alatt is meglátogatta őt Girard és a leány kezében levén — még egyszer elkövette rajta azt, mire már annyiszor felhasználta. Katalin és testvére csak annyit mondanak erről, hogy ezt fel sem említették volna, ha a két üldözött Cadière fiú azt nem látja, hogy a jezsuiták életök ellen törekszenek. Mindketten, bátya és nővér azt vallják, hogy e merénylet az alatt követtetett el „mióta a pör a törvényszék előtt folyamatban van.“ November 26-tól febr. 26-áig Girard meg volt ijedve, s a tanúk elleni küzdelmében nyomról nyomra megveretve, ezalatt tehát nem gondolhatott effélére. Később, midőn Katalin nem volt többé a zárdában, nem férhetett hozzája, tehát akkor kellett történnie, midőn a leány ismét zárdába vitetett s a beadott szertől elkábítva, nem bírt neki ellenállni. Ekkor már biztos volt Girard győzelméről s a diadalában elbizakodott gonosztevő mindig vakmerőbb lesz.

A jezsuita tábor már diadalkiáltásoktól viszhangzott. De Katalin ismét magához tért mesterségesen előidézett betegségéből, hazugságnak nyilvánította mindazt, amit utolsó kihallgatásakor a jegyzőkönyvbe írtak s megújítá első vallomásait. Anyja folyamodást nyujtott be s leányának erőszakos elká-

bításására hivatkozva, a vizsgálat megujítását kért
Katalint a kínpaddal fenyegették, lefestették előt
azon borzasztó kínokat, melyeket majd szenvedn
kellend, midőn az éles kínzó szerszámok testé
bevágnak s csontjait összezúzzák, — de most m
a rémítgetés nem használt, a félig agyongyötrö
leány szilárdan ragaszkodott állításaihoz. A jezsu
ták attól tartva, nehogy a város népe a szerencsétl
áldozatot börtönéből kiszabadítsa, elvitték Katali
Toulonból s ismét Ollioulesbe vitték a Klarissák k
lostorába; s annyira féltek a nép méltó haragját
hogy a félholt leány, mint egy veszedelmes rab
erős katonai fedezet alatt kisértetett uj börtönébe.
szegény beteg, ki alig tudott lábán megállani, ka
dok és szuronyok közt érkezett a zárdába. Az apác
nagy része hangos sírásra fakadt, midőn meglátta. I
akadt itt végre két férfi, Aubur prokurátor és Cl
ret jegyző, kik egy okmányt állítottak ki, melybe
Katalin a tőle kicsikart vallomásokat visszavonta
bevallotta, hogy mérgezett bort itattak vele. A k
férfi erre jelentést tett a kancellárnak, felfedezve előt
az egész eljárás aljasságát.

Aguesseau kancellár ez ügyben meglehet
gyáván viselte magát a jezsuiták ellenében. Ahelye
ugyanis, hogy a pört becsületes birák előtt megújí
tatná, jogérvényesen fenntartotta az eddigi eljárást
mindössze az aixi parlamenthez tétette át a pör
melynek két tagja épen ez ügyben már a jezsuit
pártjára állott volt. Katalin tehát Ollioulesből Aix
hurcoltatott, ismét rendőrkatonák kiséretében. Útkö

ben, midőn éjjelre meg kellett szállniok, a katonák vezetője kijelenté, hogy neki parancsa van, melynek folytán egy szobában kell hálnia a leánynyal. Úgy tettek, mintha attól tartottak volna, hogy a beteg leány éjjel az ablakon át megszökhetik; valójában azonban a parancsolóknak célja volt a leányt a katonával compromittálni. E cél csak Katalin anyjának szilárdságán szenvedett hajótörést, ki nem engedte magát leányától eltávolíttatni, s vele együtt felöltözve, ágyon kivül töltötte az éjszakát.

Az aixi Orsolya-szűzek siettek bebizonyítani, mily feltétlen hívei a jezsuitáknak. Midőn Cadièrené leányával a zárdához érkezett, a superiorné azon ürügy alatt, hogy nem kapott még a királytól rendeletet befogadásuk iránt, nem bocsátotta be őket, de el sem eresztette, hogy másutt keressenek szállást, s a szegény leánynak órákat kellett a zárda kapuja előtt töltenie, hova a jezsuiták ágensei összegyüjtötték a nép söpredékét, s azzal szidatták és bántalmaztatták. A jezsuiták Aixban már jól előkészítették a tért s Cadièrené minden igyekezete dacára nem tudott ügyvédet kapni, ki elszánta volna magát egy ily „elvetemedett" leányt védelmezni, vagy más szóval, állását a jezsuiták haragjának felidézése által veszélyeztetni. E körülmény azonban annyiban szerencséjére vált Katalinnak, hogy önkénytes védője nem akadván, védelme hivatalból C h a u d o n-nak, az aixi ügyvédi kamra syndikusának lett kötelességévé, egy becsületes, igazságos és éleseszű férfinak. E sokat igérő tulajdonokkal azonban a jezsuiták ügyvéde T h o r a u-

ne, elismert ékesszólását s nagy tehetségét állítá szembe. A jezsuiták benne a legfurfangosabb s fogásai folytán legfélelmesebb ügyvédet választották ki magoknak.

Chaudon nyiltan leleplezte Girardnak a vallás segélyével űzött gyalázatosságait, de a dolog részleteibe be nem hatolt, s a teherbe ejtett girardineket sem említé, mert ámbár e dolgot Toulonban az egész világ tudta, bajos lett volna bizonyítására tanúkat találnia. El igyekezett azonban választani Girard ügyét a szerzet ügyétől s őt varázslónak festette le s a leány ördögtől megszállt állapotát és a daemon létezését bizonyítgatta, de — kinevették. Chaudon ezáltal egy kibúvó ajtót akart fennhagyni Girardnak. A varázslat vádja alól ugyanis könynyebbben tisztázhatta volna ki magát a jezsuita, mert ez esetben csak exorcismust követett volna el, hogy az ördögöt Katalin testéből kiűzze; s attól, hogy varázslat miatt máglyára vitessék, a jezsuitának nem volt mit tartania.

Girard önvédelme kellemetlenül lepi meg az embert a rajta elömlő könnyelműség folytán, többnyire dacos, ellentmond önmagának s a javára vallott tanúknak. Azon könnyelműséggel ereszkedik a küzdelembe, mely a diadal biztosságának tudatából ered. S csakugyan már úgy látszott, mintha nem is volna többé egyébről szó, mint arról, miféle kárpótlást lehetne adni a Jézustársaságnak, amiért egy gonosz leány elég vakmerő volt egyik tagját ily galád vádakkal illetni. A Jézustársaság, mely mindig a szelidség és engesztelékenység példányképének hirdeti magát, példás büntetést ki-

vánt a vádlottra, ki egyszersmind vádló volt, mert úgy találta, hogy a vallásnak érdekében áll egy intő példát statuálni. Katalinnak eszerint halálra kellett volna itéltetnie.

De valjon mit szólt ehez a törvény? Ha rágalmazónak tekintik s eszerint bánnak el vele, akkor még ki lehetett egy régi törvényt keresni, mely halált szab arra, ki az uralkodó vagy a birodalom vallása ellen gyalázó iratokat készít. Hogy e törvény erőszakosan a jelen esetre alkalmazható legyen, kijelentették, hogy aki egy jezsuitát megtámad, megtámadja magát a vallást. Hogy azonban még egyébbel is lehessen a halálbüntetést indokolni, Larmedieu mindjárt eljárása kezdetén megkérdezte Katalint, bírt-e valaha azon képességgel: többek titkait előre kitalálni? s a leány igennel felelt kérdésére. És csakugyan megtörtént volt rajta, hogy beteges extázisában több gyóntatónak, anélkül, hogy életökről valamit tudott volna, szemrehányásokat tett bűnös életmódjuk miatt, mire ezek elpirultak és elismerték, hogy igaza van; minek egyszerű oka az vala, hogy alig volt gyóntatással foglalkozó pap, ki a gyóntatószéket aljas visszaélésekre fel ne használta volna. Katalin tehát csak annyi boszorkányságot mutatott, amennyivel valaki bír, ki embereit ismeri. E vallomás által azonban elismerte magáról hogy — boszorkány, s így jog és törvény szerint a máglyára volt hurcolható. Most e tulajdonsággal hozták összeköttetésbe azon szeretetet is, melylyel az ollioulesi apácák iránta viseltettek; majd azon későbbi gyűlöletet, melylyel ugyanott elhalmoztatott, aminek oka természetesen csakis boszorkány-

ság lehetett. Ez időben még divatban volt varázslókat és boszorkányokat megégetni. V. Fülöp alatt (1701—1724) Spanyolországban 1600 embert égettek meg varázslat miatt; s még 1781-ben Sveicban és 1782-ben Németországban is égettettek meg boszorkányok, s így mi sem gátolta többé Cadière Katalin megégettetését.

Girard védője Thoraune, a leglényegesebb pontokon felületesen elcsúszott, nem igen foglalkozott a főpontokkal, egyáltaljában tagadta annak lehetőségét, hogy egy gyóntató egy leány combját és csípőit megcsókolhassa, s nemcsak nem érte be azzal, hogy a jezsuitát e tekintetben minden gyanún felülállónak nyilvánította, hanem úgy festette le, mint a világ legtartózkodóbb, legjámborabb s legtisztább életű emberét. Előtte az egész dolog galád összeesküvés volt a Jézus-társaság ellen, melynek tekintélyét a gonoszok le akarják rombolni, s ezért támadják meg egyes tagjaiban. September 11-kén — 1731 — mindkét részről megtétettek az indítványok.

Thoraune röviden összefoglalva mindazt, ami szerinte a leányt terhelte, azt indítványozta, hogy „Cadière Katalin itéltessék először arra, hogy a Sz. Salvador templom bejáratánál vezekeljen, aztán megfojtassék és felakasztassék.“

Ez indítvány általános izgalmat szült Toulonban. Itt a közönség már hozzá szokott a gondolathoz, hogy Katalin elcsábíttatott és meggyaláztatott, s még megnyugodott volna benne, ha fájdalomtól vagy őrülten meghalni látja, de hogy halálra itéltessék, hogy ő, egy bűn áldozata, mint bünös az akasztófára hurcoltassék,

— ez már sok volt s az erkölcsi megbotránkozás hangos feljajdulása töltötte be a város utcáit. Minden osztályú férfiak tömegesen siettek az Orsolya-szűzek klastroma elé s Cadièrenét leányával együtt látni kivánták. Midőn megjelentek, a nép mindenfelől rájok kiáltott: „Legyen nyugodt, ne féljen semmit, — itt vagyunk mi!“ A legelőkelőbb hölgyek meglátogatták a szegény nőket, vigasztalták és együtt sírtak velök.

S a jezsuiták? A nép jobb részének tüntetésére válaszul egy kravallt szerveztek; a legalávalóbb csőcselék, csengetyűkkel és botokkal felfegyverezve, végigvonult az utcákon, s Cadièreék híveit — kik a Cadières nevet vették fel — a zárda elől elkergetni igyekezett. Ezek és a clochettes-k (= csengetyüsök, azaz a jezsuita párt) közt véres verekedés fejlődött ki s a hevesebb vérűek már a jezsuiták kollégiumát le akarták rombolni.

Thoraune indítványát azonban a törvényszék, mely Lebret-tel, az elnökkel együtt 25 tagból állt, nagy szótöbbséggel visszautasítá.

Ezalatt Chaudon is megtette ellenindítványát, mely oda ment ki, hogy „Páter Girard ker. János teljesen bebizonyított papi vérfertőztetés és magzatelhajtás, valamint papi méltóságának, a közerkölcsiség ellen több ízben elkövetett vétségek általi lealacsonyítása miatt halálra itéltessék.“

Huszonöt biró közől 12 Chaudon indítványára szavazott, s igy csak egy szavazat hiányzott arra, hogy az indítvány itéletté legyen s a jezsuiták vértanúinak száma egy díszes példánynyal szaporodjék, oda jutván, ahová való volt, a bitóra.

A két egymással homlokegyenest ellenkező indít vány elvettetvén, egy közvetítő inditvány volt benyújt ható. Azon tizenkét biró, ki sem Girardot, sem Kata lint nem akarta a hóhér kezébe adni, a következő ítélet ben egyezett meg, mely nemcsak ma tetszik meglepő nek, — de akkor is meglepett mindenkit:

„Először: hogy páter Girard, tekintettel észreve hető elmebéli gyöngeségére, mely őt a nála gyónókná gúny tárgyává teszi, az ellene vádként felhozott bűn tények és kihágások vádja alól ugyan felmentetik, azon ban az egyházi törvényszék elé utasíttatik."

„Másodszor: hogy Cadière Katalin hasonlókép sza badon bocsátandó s anyjához visszaeresztendő, azon egyet len büntetéssel, hogy azon költségeket, melyekbe pöre touloni büntető-helytartónál került, de minden kama és kártérítés nélkül, megfizesse."

„Harmadszor: hogy a karmeliták priorja Miklós valamint a Cadière fivérek, kik a Girard elleni összees küvéssel és hamis vádaskodással vádoltattak, szinté felmentessenek és a fogságból elbocsáttassanak."

„Végre negyedszer: hogy a felek által benyujto iratok, amennyiben az egyház becsületének ártaná nak, eltépessenek s a törvényszék első szolgája álta megsemmisíttessenek."

A második és harmadik indítvány mindeniké 12 szavazat esett s így az elnök szavazata által ke lett a kérdésnek eldöntetnie. Lebret elnök, a jezsu ták engedelmes eszköze, a jezsuiták javára fogalma zott közvetítő indítványra adta szavazatát. E pörbő tehát, melyben a legsúlyosabb vádak szerepeltek s azo

nagy része világosan bebizonyíttatott, — a bünös büntetés nélkül menekült. Vétkességének tényálladéka minden kétséget kizáró világossággal volt megállapítva s a törvényszék mégis elég gyáva volt a gazembert felmenteni. A bírák egyike a jezsuiták iránti lelkesülésében annyira ment, hogy azt kivánta, hogy Cadièrere még is rovassék valami különös büntetés, nehogy szárazon elvigye azt, hogy egy ily szent férfiút vádolni merészelt, de indítványa elvettetett, s akadt a birák közt egy becsületes ember, ki nyíltan felkiáltott: „Mit? Épen most felmentettünk egy embert, ki talán a legnagyobb gonosztevők egyike a világon, s most sújtsuk e leányt, habár a legszelidebb büntetéssel? Inkább pusztuljon el tűz által e palota és temessen minket romjai alá!"

A törvényszék tehát felmentette a jezsuitát, de bűnösségében seki sem kétkedett s a közönség jobb része megbotránkozva látta a gonosztevő megmenekülését. Lebret elnök ismerte a közönség ezen hangulatát, s ez okból az itélet kimondásának napján, 1731. okt. 11-kén egy egész ezred katonaságot állíttatott ki a rend fenntartására. Girard egy zárt kocsiba vonulva csak nagy fáradsággal s veszélyek közt bírt a törvényszék terméből kollégiumáig eljutni, kövek repültek utána s csak azáltal tudott megmenekülni, hogy a jezsuiták templomába érve az oltárhoz futott s rögtön elkezdett misét olvasni. A nép nem akarta isten oltárának szentségét befertőztetni azáltal, hogy ily gonosztevő vérével szennyezze be annak lépcsőit s bántatlanul hagyta. Az aixi érsek maga is meg volt

győződve bünösségéről s eltiltá őt a gyóntató- és szó
széktől s végre kitiltá egész érseki megyéjéből. Gi
rard nem mervén magát Toulonban mutatni, Lyonb
ment, s itt egy évvel utóbb meghalt. Halálában
melybe barátja, a kötelességét megszegett Lebret csak
hamar követte, a nép isten büntető karját vélte lát
hatni, mely elérte a bűnöst, kit a világi igazságszol
gáltatás büntetlenül hagyott.

Ez alkalommal tehát a jezsuiták csalódtak szá
mításukban. Egy milliót költöttek a pörre s csak az
érték el általa, hogy szerzetök dísze, Girard, nem
került a hóhér kezébe. De erkölcsileg meg volt sem
misítve, s vele együtt mindazok, kik nem pirulta
védelmére kelni.

Midőn Katalin a törvényszék terméből kilépett
általános örömkiáltással fogadtatott, a nép egy hősnő
látott benne, ki egy sárkányt legyőzött. Egykorú irato
szép barna leánynak festik le, kedves, angyali szelidség
vonásokkal, közép magasságú s ritka tökéletes termet-
tel. Leginkább feltünt tagjainak meglepő arányossága
üde teltsége által. Setét, ábrándosan szelíd s mégi
tüzes szeme volt, mely fehér bőrével s ragyogó hajáva
egy gyönyörű egészet alkotott, s mindenkit, aki látta
megnyert részére.

Kiszabadulása után mindenfelé ünnepélyek ren-
deztettek Katalin tiszteletére, kinek azonban a történet-
irás csakhamar nyomát veszti. Aixban tartózkodot
anyjával, de itt a jezsuiták és híveik az élet apró vi
szonyaiban annyi mindenféle módon üldözték őket, hog
anyja egy napon eladta touloni kis birtokát és a két n

ltünt azon földről, melynek intézményei annyi szenvedést és gyalázatot hoztak fejökre. A jezsuiták mindenkép gyekeztek uj tartózkodási helyöket kitudni, sőt e célból öbben, kikre gyanakodtak, hogy tudják, hová menekültek Cadièreék, börtönre is vettettek, de hiába. Némeyek azt állítják, hogy idegen név alatt kivándoroltak Amerikába, mások, hogy megúnva üldözött életöket, gy zárdába vonultak vissza. Sokan azt is hitték, hogy nindketten a jezsuiták által megmérgeztettek.

E pör iratai, mely a mult században óriási feltűnést okozott, nyolc kötetben jelentek meg a következő ím alatt: „Recueil général des pièces concernant le procès entre la demoiselle Cadière de la ville Toulon et e P. Girard, Jésuite, Recteur du Séminair royal de la narine de la ville, Haye. Swart. 1731.“ E gyüjteménynek gy német fordítása is jelent meg Kölnben. E munkán ívül egy csomó komoly, képes és satyrikus irat jelent meg e pör alkalmából.

Ime egy szám azon végtelen lajstromából a bűnöknek, melyek a Jézus-társaság történetét képezik!

XXII. Fejezet.

(Egy jezsuita iró a szerzet büneiről. — Institutiók. — A pári parlament itélete. — Jezsuita erkölcstan. — Probabilismus. — Lelki tartalék. — A szándék irányzása. — Szabad lopás.)

Azon társaságnak, mely minden lépten nyomon il bűnök által tette magát nevezetessé, végre is fel kellet keltenie a jobb érzésüek ellenszenvét. Csakhamar akad még egy jezsuita is, ki szerzetének gazságát a vilá szemei előtt feltárta. Ezt tette Jarrige Péter 1647 ben megjelent ily cimű munkájával: „Les Jésuites m sur l'échafaud pour plusieurs crimes capitoux per eu commis," — mely számos, a jezsuiták által elkövetet főbenjáró bűnesetet mond el, s azokat okmányilag iga zolja. A jezsuiták üldözték is érte kegyetlenül. Jarrig több ízben kénytelen volt az élete ellen vetett tőrök el menekülni; majd a jezsuiták mindenféle hazug ürügye alatt ismét visszacsalták a szerzetbe, de alig lépe vissza, az antwerpeni kollégiumban elevenen befalazta s nevében egy nyilatkozatot adtak ki, melyben munkáj visszavonja, s kijelenti, hogy azt rosz lelkiismeret é búskomorság szülte és gyűlölet s boszúság hozta nap világra. Jarrige a többi közt ezt mondja munkájában

„Csak isten ismeri és vizsgálja az emberek benső, lelkiismereti ügyeit, s halandó ember nem teheti lábát annak tanácstermébe; de azért mégis állíthatom, hogy minden emberek közt, kiket valaha ismertem, soha még szenvedélyesebb, bujább és érzékibb embereket a jezsuitáknál nem találtam," — s ez állítását a példák hosszú sorával bizonyítja.

Jarrige példáját követték mások is, és óvni igyekeztek embertársaikat e veszélyes fekélytől, mely a társadalom testén rágódott. Arnold Antal még előtte, 1643-ban adta ki munkáját: „Morale pratique des Jésuites;" 1656-ban megjelentek Pascal híres „Lettres provinciales;" és 1669-ben Perrault Miklós munkája: „Morale des Jésuites extraite des leurs livres." Becsületes és tudós férfiak voltak ezek, kiknek az igazság iránti szeretetök miatt kínos üldözéseket kellett eltűrniök; mert a jezsuiták nem kisértették meg a lehetetlen feladatot: e munkákat megcáfolni, hanem befolyásukkal kivitték, hogy a kormányok e műveket elnyomták s hóhérkéz által elégettették; mialatt a jezsuiták azok tartalmát egyszerüen — eltagadták.

Midőn azonban a gyalázatos La Vallette-pör, melyre alább még rájövünk, 1757-ben az egész világot megbotránkoztatta, s a párisi parlament szigorúan megparancsolta a jezsuitáknak, adják elő „Corpus institutorum"-jokat, páter Montigny prokurátor kénytelen volt azt kiadni. E munka legtökéletesebb kiadása a prágai jezsuita kollégium nyomdájában jelent meg 1757-ben s magában foglalja a társaság szervezetét s

kormányzatát, a közgyűlések határozatait és rendeleteit s a szerzet-generálisok leveleit Visconti Ignácéig.

Társai a prokurátort a legkeserűbb szemrehányásokkal halmozták el, amiért e könyvet kiadta s mindent elkövettek, hogy e két negyedrét kötetet ismét visszakapják; de már késő volt, a parlament belátta e fegyver fontosságát s nem adta azt ki többé kezei közől. E munka alapján a pápáknak minden a Jézus-társaságra vonatkozó bulláikat, brevéiket és leveleiket, a szerzet constitutióit s azok magyarázatait, a generálisok és közgyűlések dekrétumait s rendeleteit durva visszaéléseknek, s a rend szervezetét minden ízében botrányosnak nyilvánítá, mely egy rendezett államban el nem türhető. Ez itélet nyilvánosság elé hozatott s nagy feltünést okozott egész Európában.

Indokai a legfontosabbak voltak: a társaság statutuma ellenkezik az egyház, az egyetemes zsinatok s a szentszék tekintélyével, minden egyházi és világi törvényhatósággal, minden uralkodó jogaival, mert a szerzet generálisa a reá ruházott privilegiumok erejénél fogva oly tetteket követhet el és oly rendeleteket adhat ki, melyek minden világi s egyházi törvénynyel ellentétben állnak. Semmiféle hatalom nem férhet oly szerzethez, melynek jogában áll megszüntetni vagy megváltoztatni saját alkotmányát, anélkül, hogy bárki által ellenőriztetnék.

Továbbá: mert az egész szerzeten egy ember uralkodik absolut egyeduralkodói hatalommal, kinek a

szerzet minden tagja úgy, mint magának Jézus Krisztusnak, minden kivétel, minden vizsgálódás, sőt minden benső kétely nélkül is, feltétlenül engedelmeskedni tartozik, kinek kezében minden szerzetes gondolat és akaratnélküli eszköz, mint egy élő hulla. Harmadszor: mert a szerzet oly privilégiumokkal ruháztatott fel, melyek az uralkodók és hatóságok, püspökök és egyetemek s minden más szerzetek és világi papok jogaival ellenkeznek. Negyedszer: miután minden társasági szerződés kell, hogy az egyes tagokat jogokkal és kötelességekkel ruházza fel, a jezsuitáknak azonban csak kötelességeik vannak a generális iránt, jogaik azonban nincsenek; ennek joga van bármely tagot korlátlan kénye kedve szerint a szerzetből kitaszítani, anélkül hogy a kitaszított ügyét felebbezhetné, anélkül, hogy kizáratásának okát tudakolhatná, s anélkül hogy igénye volna további ellátásra. Ötödször: mert minden jezsuita, még a vallás és annak tételei tekintetében is rabszolgai engedelmességgel tartozik a generálisnak, még akkor is, ha ennek vagy a közgyülésnek tetszenék oly rendeleteket adni ki, melyek az általános keresztyén egyházi tanokkal ellentétben állnak, úgy hogy teljesen eretnek tanok a jezsuiták vallási tételeivé válhatnak.

Nemsokára ezután megjelent egy munka ily cim alatt: „Kivonata azon legveszedelmesebb és leggyalázatosabb állításoknak, melyeket a jezsuiták irataikban, generálisaik helyeslése mellett, folytonosan tanitottak.“ Erre a jezsuiták elkezdték konstitutió-könyveiket elégetni, hogy minél kevesebb példány juthas-

son belőlök nyilvánosságra. Ellenfeleik iratait szerzőikkel együtt szerették volna most is máglyára juttatni; de most már nem megvesztegetett miniszterekkel, fejedelmek maitresseivel s a haláltól remegő bűnösökkel volt dolguk, kik a pokoltól való félelmökben jezsuita csuhák mögé bújnak, hanem egy becsületes parlamenttel, mely a jezsuita morál-theologusok munkáit részrehajlatlan vizsgálat alá vetette.

A vizsgálat eredménye megsemmisitő volt a szerzetre nézve, mert egyhangulag végzésbe ment, hogy „Sa Manó, Delrio Márton Antal, Person Róbert, Bridgewater S., Bellarmin Róbert, Molina Lajos, Salmeron Alfonz, Valentia Gergely, Bonarscius Clarus, Azor János, Keller Jakab, Vasquez Gábor, Lorin János, Less Lénárd, Tolet Ferenc, Tanner Ádám, Becan Márton, Pirot Ödön, Escobar Antal, Tirin Jakab, Gretzer Jakab és Busenbaum Armin — jezsuiták erkölcsi iratai a legnagyobb mértékben erkölcsrontó és a keresztyén morállal ellenkező tartalmuk miatt a parlament palotájában; alul a nagy lépcső előtt, a hóhér által eltépessenek és megégettessenek."

E névlajstromban megtaláljuk a Jézus-társaság legkitünőbb kasuistáit; kiknek munkái annál veszélyesebbek voltak, mert nem a szerzet egyes tagjainak nézeteit foglalták magokban, hanem az összes, számos ezer tagból álló rendét, mely azokat kivétel nélkül vallotta és követte. Egyik a másikra hivatkozik, a korlátlan úr, a generális helybenhagyásával, szorosan állnak egymáshoz, s amit az egyik állit, azt állítja és hirdeti valamennyi. A szerzet tagjainak szi-

gorúan meg van tiltva bármit kinyomatni anélkül, hogy azt előbb előljáróikkal ne közölnék, s ezek beleegyezését meg ne nyernék, ami minden jezsuita munka címlapján nyiltan ki is tétetik. Ha a szerzet generálisa nem maga látta el e censurát, vagy nem saját szemei előtt végeztette Rómában, akkor egy szerzetprovinciálisnak kellett azt végeznie, ki azonban a generálisnak felelősséggel tartozott. Azon szigorú fegyelem mellett pedig, mely a szerzetben uralkodott, természetes vala, hogy e munkákban semmi oly vélemény vagy állítás nem foglaltatott, mely az előljárók helyeslését ki nem nyerte. Gonzales generális veszélyben forgott, hogy hivatalától megfosztatik, mert a probabilitás gyalázatos tanát, melyet a szerzet hirdet, nem akarta elismerni. Maga a jezsuiták nagy dicsőitője az „első század" irója mondja a szerzetről: „A társaság tagjai a föld minden részében elszórvák, számtalan népek és országok közt fel vannak oszolva, de csak a lakhely különbsége választja el őket, nem a meggyőződésé; csak a nyelvé, nem az érzésé; csak az arcvonásoké, nem az erkölcsöké. E megmérhetetlen családi körben a római úgy gondolkozik, mint a görög, a portugall úgy mint a braziliai, az irlandi úgy mint a sarmata, a spanyol úgy mint a francia, az angol úgy mint a németalföldi s mind e különféle emberek közt nincs viszály és versengés, mely elárulná, hogy többen vannak egynél!"

Gretzer jezsuita írja: „A társaság tanítói jelentékeny számu theologiai munkákat szerzettek; mi mindannyian ugyanazon tant valljuk s azt számtalan

helyen egyenként és nyilvánosan hirdetjük iskoláinkban.“

A szerzet constitutiói nyiltan megkövetelik a tan egységét s e szabálytól nem tűrnek eltérést. E tekintetben így szólnak: „Mindnyájunknak ugyanazt kell hinnünk s amennyire lehetséges, ugyanazt beszélnünk. Különböző tanokat sohsem kell megengedni, sem szóval társalgásban vagy nyilvános oktatásban, sem irásban könyvekben, mely utóbbiak nem is juthatnak nyilvánosságra a generális engedélye és rendelete nélkül; ki ez okból a könyvek vizsgálatára legalább három, egészséges és tiszta tanokkal, és érett itélőtehetséggel biró embert fog kinevezni. A nézetek egysége s összhangja a legnagyobb gonddal ápolandó, és soha semmit sem szabad megengedni, ami azzal ellenkeznék.“

A jezsuiták gyalázatos erkölcstanának élén a a probabilismus, azaz a valószinűség áll, melynek segélyével az ember lelkiismeretét bármely tett iránt megnyugtathatja, ha csak talál egy valószinű véleményt, mely mellette szól; vagyis oly véleményt, mely csak némi fontosságú okokra, sőt csupán egy jelentékeny tanító tekintélyére támaszkodik. Szerintök lehet két vélemény egymással homlokegyenest ellenkező s mégis egyenlően valószinű és érvényes. Diana jezsuita mondja egy ily eltérés alkalmával: „Pontius és Sanchez egészen eltérő véleményben vannak, de miután mindketten tudós férfiak valának, mindegyiknek nézete probabilis. Ily esetben a választás nem lehet nehéz, az ember azon véleményt követheti, mely leginkább inyére van.“ Sa Manó

még tovább megy, és mondja: „Megtehetjük azt, amit egy valószinű vélemény szerint megengedettnek tartunk, habár az ellenkezőt biztosabbnak találjuk is." Filliucius ugyanazt megerősíti: „Meg van engedve egy kevésbbé valószinű vélemény szerint cselekedni, habár kevésbbé biztos volna is. Ez minden újabb irónak véleménye."

A híres Escobar, egyszersmind a legveszélyesebbek egyike, e gyalázatos okoskodásra felteszi a koronát, írván: „Szabad-e kevésbbé valószinü nézetemet követnem, mellőzve egy valószinűbbet? Kétségkivül; még a teljesen valószínűt is mellőzhetem; sőt szabad egy valószinűbb és biztosabb véleményt feladnom s egy másnak nézetét követnem, ha csak ez is valószinű."

A gyóntatószékben a jezsuita saját meggyőződése ellenére is megadhatja az absolutiót vagy megtagadnatja azt, csak találjon egy jezsuita írót, kinek véleményére támaszkodhatik. „Mert, úgymond Laymann, egy tanító annak, aki tanácsot kér tőle, adhat ilyet, nemcsak saját, hanem egy másnak valószinű véleménye szerint is, ha ez a tanácsot kérő személyre nézve kedvezőbb és kellemesebb. Igy Vasquez, Sanchez, Lopez és Escobar is. Sőt úgy hiszem, nem fog helytelenül cselekedni, ha annak, ki őt kérdezi, oly tanácsot ad, melyet valamely tudós valószinűnek nyilvánít, habár maga azon biztos meggyőződéssel bír is, hogy az hamis és téves."

A gyóntatószékről e tekintetben írja Escobar: „Szabad-e a gyóntatónak, saját nézete ellenére, gyónó

gyermekének egy másik, kevésbé valószinű nézetet ajánlania, hogy azt valamely tehertől megmentse?" Vasquez és Belanus erre feltétlen igennel felelnek. Escobar folytatja: „Ha a gyónó kéri a gyóntatót, mondaná meg neki, mely vélemény a valószinűbb, akkor az köteles neki azon véleményt mondani, melyet maga is követ. De midőn csupán gyakorlati kötelezettségről van szó, akkor a kevésbbé valószinű véleményt is ajánlhatja neki; sőt annálinkább ajánlatossá teendi magát mint tanácsadót, ha igen gyakran azt tanácsolja, amit könnyebben és csekélyebb hátránynyal lehet megtenni."

Ily nézetekkel könnyen túlteheti magát valaki minden isteni s emberi törvényen, mert mindig fog találni egy elődöt, ki tana vagy példája által bebizonyítja, hogy magát azokon túltette, minek gyakorlati következménye csakhamar napvilágra is jut. Bauny jezsuita írja: „Ha a gyónó valamely valószinű véleményt követett, a gyóntatónak fel kell őt oldoznia, habár saját véleménye ellenkezik is a gyónóéval, ily esetben megtagadni tőle az absolutiót bűn, mely már természeténél fogva halálos. Ezt tanítják Vasquez, Sanchez és Suarez is." Kétségkivül új neme a halálos bűnnek, melyről sem az evangelium, sem az egyházi atyák nem tudnak semmit. De hiszen a jezsuiták egy új evangéliumot s új sorát az egyházi atyáknak produkálták, amint Escobar Moral-theologiájának bevezetésében maga is dicsekedve állítja.

E tan, melynek veszélyessége s ferdesége oly nyilván szembeötlik, még a jezsuiták közt is talált ellen-

zőkre, s páter G o n z a l e s, bár maga is a probabilismus tanában nevelkedett fel, egy könyvet írt ellene s azt a szerzet akkori generálisának, O l i v á n a k be is küldte Rómába. Ez azonban elvetette a munkát, „mert azon jo tan, melyet a loyoliták általánosan követnek, alkalmasabb az emberek lelkének vezetésére s könnyebbé tesz az üdvösség útját.“ A becsületesen gondolkozó Gonzales tehát elutasíttatott s hallgatásra kárhoztattatott. XI Ince pápa azonban hirét vette a könyvnek, megparancsolta, hogy másolatát hozzá küldjék be s a szerző nézeteit helyeselvén, elrendelte annak kinyomatását. A jezsuiták ugyan fogadalmat tettek a pápa iránti feltétlen engedelmességre, de e fogadalom is olyan, hogy csak akkor tartják meg, ha akarják; a jezsuiták tehát nem törődve a pápával, nem nyomatták ki a munkát. Oliva halála után Ince minden követ megmozdított, hogy Gonzalest juttassa helyébe, s csak ekkor, öt évvel utóbb merte ez könyvét kinyomatni, de ekkor is úgy, hogy előbb nagyon megszelidítette. Minden assistense felszólalt ellene, valóságos vihar keletkezett a szerzetben s egy közgyűlés elhatározta letenni a generálist, kit csak a pápa és császár egyesült ereje volt képes hivatalában megtartani. Tehát valóban korlátlan úr-e a generális? Korlátlan úr mindaddig, míg szem előtt tartja a szerzet önző céljait, de ha igazat mondani, vagy becsületes lenni akar, — ő is épen úgy büntethető, amint e bűnökért a szerzet bármely tagját büntetheti.

A szerzet ártalmas, veszedelmes volta nem annyira annak egyes tagjaiban, mint inkább azok összeségében azon szellemben rejlik, mely azt keletkezésétől fogv

tlengi. A mondottak, s főleg a probabilismus tanának smerete folytán bárki be fogja látni, hogy a jezsuita a yóntatószékben a bibliával s az egyházi atyákkal be nem rheti, más kalauzra van szüksége, ki neki a bűnt nem az rök igazság, hanem a relativ hasznosság világában muatja meg. E célból a jezsuita theologusok nézetei öszzeállítattak s a fiatal papok ezeket használják iránydóul a gyóntatószékben. Igy keletkezett a moraltheoloia kézikönyve „a legjobb irókból," mindenekfelett iguoriból kivonva Moulet által; mely érdekes és yakran meglepő munkának címe: „Compendium Theoogiae moralis quod ad usum theologiae candidatorum x variis auctoribus praesertim ex B. Liguori excerpit J. . Moullet olim professor theol. mor. Superiorum perissu. Friburgi Helvetiorum, apud A. Labastron. 1834. Két kötetben. E munka különben nagy titokban tartatik igen nehéz egyes példányaihoz hozzáférni.

Sajátságos, visszataszító benyomást tesz látnunk ily tömegét a furfangoknak és sophismáknak használk a jezsuita erkölcstanítók, hogy a bűnről való nézeket, sőt a bűn öntudatát elhalványítsák; úgy hogy égre szinte azon eredményre jutunk, hogy tulajdonkép lig lehetséges vétkezni, mert mindenütt „többé vagy evésbé valószinű" nézetektől függ a dolog, melyeket álamely bűn elkövetéséről táplálunk.

Minden tisztességes ember, a mai civilisált vigban meg van győződve az eskü szentségéről, s indenki tudja, hogy a törvényszékek sok esetben csuán eskü alapján kénytelenek nagyfontosságú itéleteket ozni. Az idézett kézi könyvben az esküről olvassuk:

„Kérdés: mire köteles egy ember, ki hamisan és á
mányosan esküdött? Felelet: a vallásnál fogva mi
sem kötelezhető, mert nem tett igaz esküt. Törvénysze
szempontból kötelezhető azonban megtenni azt, ami
hamisan és ármányosan megesküdött.“ A mi gyar
felfogásunk szerint a hamis eskü már magában is bűn
azt soha tenni nem szabad. A jezsuiták tana szeri
azonban elég, ha az esküvésnél azon szándékot sze
előtt tartjuk, hogy esküket nem fogjuk megta
tani, mert ez esetben isten és lelkiismeretünk elő
bűnt nem követünk el. A törvényszék előtt ugya
lehetnének a dolognak kellemetlen következménye
de ehez a gyóntatószéknek semmi köze. Escoba
erre nézve mondja: „Ha esküvel erősítek oly ig
retet, melyet nem szándékozom megtartani, valjo
meg kell-e azt tartanom? Cassius szerint igen, máso
szerint nem.“ Busenbaum ezen tételt állítja fe
„Aki csak külsőleg esküdött, anélkül, hogy a vélemény
nézve is esküdnék, nem köteles az esküt megtartan
mert valójában nem esküdött, csak játszott az esküve
Igy Sanchez, ki még hozzáteszi, hogy ebben minden i
megegyezik, és pater Suarez azt mondja, hogy ez vala
mennyi előtt kicsinált dolog.“

E gyalázatossággal rokon az amfibologia vagy
kétértelmüség tana, mely szerint az ember használha
kétértelmű szavakat úgy, hogy látszólag más értelme
tulajdonit nekik, mint valóságban. Minden becsülete
ember az ily eljárást hazugságnak, csalásnak fogja ta
tani. A jezsuita páter Reginald egészen más véle
ményben van; szerinte ez nem hazugság, mert az, am

valaki ily módon vall, az ő értelmezése szerint igaz, habár a hallgató értelmezése vagy a közönséges magyarázat szerint hamis volna is. S t o t z részletesebben fejtegeti a dolgot s azt mondja, hogy az sem csalás, ha a hallgató valóban megcsalatik, mert „ez esetben az ember nem eszközli, csak megtörténni hagyja a csalódást. Ily kétértelműséggel nemcsak a közönséges életben szabad élni, hanem esküvéskor is.“ S u a r e z e tárgyról igy szól: „Magában véve nem helytelen dolog esküvés alkalmával amfibologiával élni, miért is ez nem mindig hamis eskü. Ez ép oly biztos, mint általános vélemény. Oka ennek: hogy csak az hazugság, ami magának a beszélőnek gondolataival ellentétben áll, mert ez nem kötelezhető azokat a hallgató gondolataival összhangzásba hozni. Aki azonban kétértelmű kifejezéseket használ, arról nem mondhatni, hogy saját gondolatait mondja ki, mert szavait csak azon értelemben veszi, melyben saját gondolataival megegyeznek. Ennélfogva az, amit mond, nem hazugság s így magában véve nem helytelen dolog úgy beszélni, mert helytelenné csak a hazugság által válhatnék. Ebből továbbá azon következtetés vonatik, hogy nem követ el hamis esküt, aki az ily nyilatkozatot esküvel erősíti, mert ez eskü által isten nem hivatik bizonyságot tenni egy hazugság mellett, miután nincs hazugság a dologban.

Miután azonban vannak esetek, melyekben nem lehet hamarjában ily kétértelmű szót találni, nehogy az ember zavarba jöjjön, a hazugság és ármány szelleme egy kitünő segédeszközt, a lelki tartalékot találta fel. Lényegében véve ez is hazugság, mint a többi, mert ab-

ből áll, hogy az ember ahoz, amit kimond, valamit gondolatban hozzá tesz, vagy valamely körülményt hozzágondol, miáltal az, ami mondatott, értelmét elveszti, vagy egészen más értelmet kap. E lelki tartaléknak a jezsuita theologusok nagy fontosságot tulajdonítanak, s hogy kellőleg megmagyarázza, Sanchez példákkal illustrálja. „Ha valaki, úgymond, gyilkosságban bűnös, melyet egy páteren elkövetett s később ez iránt kérdeztetnék, szabad azt felelnie: „nem öltem meg őt“, azon lelki tartalékkal, hogy „születése előtt.“ Az ily csel, — mond Sanchez, ki nagy tekintélylyel bir a szerzetben igen hasznos sok dolognak eltitkolására, aminek el kell titkoltatnia, s amit hazugság és hamis eskü nélkül nem lehet máskép, mint ezen módon eltitkolni. Ily csellel szabad jogszerű módon élni, valahányszor az ember testének, életének, becsületének megóvásáról, vagyonának védelméről vagy valamely erény gyakorlásáról van szó.

A probabilismus és a lelki tartalék hatalmas fegyverek egy lelkiismeretlen ember kezében s hajlandók volnánk azt hinni, hogy ezzel a jezsuiták minden esetben beérték. Nem így történt azonban. Ezen eszközökhöz a jezsuiták még egy harmadikat adtak, t. i. a szándék irányzásának módját, — methodus dirigendi intentiones. E tan szerint bármely tett megszűnik bűnös lenni, amint az ember elkövetésekor nem magára a bűntettre, hanem valamely más, megengedett célra irányozza szándékát. Bűnös tehát csak az, ki a bűnt csupán kedvtelésből, csak a bűn kedveért követi el. Olyan ember, ki ezt tegye igen ritkán találkozik, mert alig követtetik el a világon bűn cél nélkül, még pedig oly cél nélkül, mely

bűntelennek is tekinthető. Cassius írja: „Aki pofont kapott, rögtön visszavághat még karddal is, nem ugyan azon szándékkal, hogy magát megboszulja, ami tilos, hanem hogy a szégyent és gyalázatot magáról elhárítsa." Hurtado e tételt a következő példával világosítja meg: „A fiú halálos bün elkövetése nélkül, örülhet atyja halálán, mert javait örökli; a javadalom élvező pedig örülhet azén, kinek évdíjat kell fizetnie. Ugyanez áll azon egyszerű óhajtásról, melylyel a nevezettek említett okokból az illetők halálát kivánják, csak ne történjék ez gyülöletből, vagy más sulyosan vétkes indokból."

Ezek a jezsuita erkölcstannak alapelvei, melyből száműzve van az erény és becsület!

Az óvatosság anyja a bölcseségnek, bár van oly óvatosság is, mely a gyávaság szülötte. Filliucius írja: „Bün, hazugság és hamis eskü, valótlan dolgot esküvel erősíteni, ha ez eszközt észszerű ok nélkül használjuk, ámbár valószinű az is, hogy szigorúan véve még ez esetben sem hazugság vagy hamis eskü." Lessius írja: „Ha a gonosztevőnek nincs reménye, hogy tagadással kivágja magát, például akkor, midőn látja, hogy bűne könnyen rábizonyítható, akkor köteles az igazat megvallani, mert ez esetben nincs többé oka a valót eltitkolni. Amig azonban remélheti, hogy a tagadás segélyével megmenekülhet, addig nem köteles az igazat megvallani."

Castragalao még egy nagy lépéssel tovább megy, a gonosztevőkről mondván: „Ha valamely gonosztevő netalán oly büntársakat árult volna el, kiket nem kellett volna felfedeznie, akkor ezek védelmére

köteles kétszinű esküt tenni, ha remélheti, hogy ezáltal a rajta elkövetett igaztalanságot jóvá teheti; mint mondom, erre jog és méltányosság szerint köteles, ha rosz szándékúlag fedezte fel őket." Szép példát találunk erre Tamburininál: „Nemcsak a bűnös, ha például pap, hanem mások is esküdhetnek ily kétszinű módon világi biró előtt arra, hogy a pap a kérdéses bűnt nem követte el, azt értvén ezalatt, miszerint nem követte el oly módon, hogy ők kötelesek volnának azt egy világi bíró előtt bevallani, mert e törvényszék papokra nézve nem illetékes."

A jezsuiták mindig és mindenben a célt helyezik előtérbe és azt ruházzák fel döntő súlylyal; az ember igérhet és esküdhetik amire akar, csak az igéret és eskütétel pillanatában az legyen szándéka, hogy nem fogja azt teljesíteni, és — minden rendben van. Escobar és Molina tanítják: „hogy az igéret nem kötelez, ha nincs szándékunk magunkat általa leköttetni, midőn teszszük. Ha tehát ezt mondjuk: Meg fogom tenni, csak azt értjük ez alatt, hogy meg fogjuk tenni, ha addig akaratunkat meg nem változtatjuk, mert nincs szándékunkban ezáltal magunkat akaratszabadságunktól megfosztani."

Ez épületes elvnek gyakorlati alkalmazására megtanít Gordon, mondván: „Ez elvből igen helyesen azon következtetés szokott levonatni, hogy annak, kinek egy egyházi szerzetbe való lépésekor azon határozott szándéka van, hogy szüzességre nem kötelezi magát, nem is szükséges a szüzesség fogadalmát megtartania." Sanchez megjegyzi: „Aki kényszeríttetik egy női

személynek házassági igéretet tenni, ennélfogva esküt is tehet rá, hogy el fogja venni, magában hozzá gondolván: ha kénytelen leszek azt tenni, vagy, ha kedvem lesz reá. Hasonló esetekben arra is esküdhetik valaki, hogy nem igért semmi olyast, amit kénytelen volna megtartani, mert a bíró kérdésének értelme végre is csak az lehet, ha igért-e valamit azon szándékkal, hogy magát rá lekötelezze? Mire igazsággal és minden lelki tartalék nélkül felelni lehet: nem igértem."

Laymann még határozottabban fejezi ki magát morál-theologiájában: „Hazudni annyi, mint saját tudásunk és lelkiismeretünk ellen szólani, vagy szavak által külsőleg megértetni valamit, amit belsőleg lelkünkben hamisnak tartunk, de a kérdéses esetben a beszélő nem azt akarja megértetni, ami hamis, hanem azt, ami való; mert azért tartja vissza szavainak egy részét lelkében, hogy a kimondott szavak, ezzel összekötve kitegyék azon valódi értelmet, melyet kifejezni szándékában áll; tehát nem hazudik."

A jezsuiták gondoltak arra is, hogy mások ugyanez elveket ő ellenük is felhasználhatják a gyóntatószékben, s Sanchez, Hurtadoval és Navarrával egyetértőleg mondja: „Ha a gyónó valószínűséggel hiszi azt, hogy a gyóntató nem fogja neki az absolutiót megadni ha szokásos bűnét meggyónja, akkor kétértelmü kifejezés használata által eltagadhatja szokását, úgy, hogy gyónásának értelme ilyetén legyen: nem vagyok feltétlenül mentt a vétkezés szokásától, csupán jelen gyónásom tekintetében."

Szóltunk a hazugságról s hamis esküről és láttuk, hogy ezekre nézve a jezsuita theologusok igen alávaló elveket állítanak fel. Lássuk most, mikép traktálják a tolvajlást. Compendiumjokban (I. köt. 323. l.) a következőket olvassuk: „Aki végszükségben mástól elveszi azt, ami magának vagy övéinek fenntartására szükséges, nem követ el lopást. Ily szükségben ugyanis minden tárgy közös, legalább használatára nézve, mert természettől fogva mindenkinek joga, sőt kötelessége életét fentartani.“ Lessius már meszszebb megy, s a lopást nemcsak a végszükség esetében tanítja megengedettnek, hanem sürgető szükség esetén is, és Escobarra hivatkozik, ki hasonló nézeten van. Sa Manó erre nézve mondja hirhedett aphorismáiban: „Nem bűn valakitől titokban elvenni azt, amit úgyis ideadna, ha kérnők tőle, ámbár nem akarja, hogy titokban vegyék el tőle; az sem szükséges, hogy az ilyet neki visszaadjuk.“ Itt írva találjuk azt is, hogy nem bűn valakitől elvenni valamit, amire az illetőnek nincs szüksége s aminek hasznát nem veheti. Kisebb összegekre menő, ismételt lopás szelidebben itélendő meg, mint nagy összegnek egyszerre való ellopása, amint ezt Sanchez, Navarra, Rebellus, Lessius és Rodriguez jezsuiták tanítják. Ez alávaló theoria indokolása valódi jezuitikus raffinirozottságot árul el, amint azt Sanchez fejtegeti, mondván, hogy a meglopott könnyebben vigasztalódik kára felett, ha azt apránként s időközönként, mint ha egyszerre szenvedi.

Még nevezetesebb a jezsuiták tana a házi és családi tolvajlások tekintetében. Az ő moráljok sze-

rint a cselédeknek teljes joguk van azt, amit gazdáik tőlök, saját véleményök szerint igazságtalanul megtagadnak, magoknak ellopni. Ha tehát egy szolgáló azt hiszi, hogy munkájáért nagyobb bért vagy jobb táplálékot érdemel, mint a minőt kap, azáltal kárpótolhatja magát, hogy ellopja úrnőjétől azt, amit ez tőle megtagad. Tamburini jezsuita írja: „hogy az, aki ez esetben titokban fizetteti meg magát, a lelkiismeret itélőszéke előtt nem tolvaj, és nem vétkezik, sőt hogy még az elöljáróság előtt is esküt tehet reá, hogy mitsem lopott, azt gondolván alatta: semmi olyast, mi őt meg nem illette volna, — az ma már minden moralista előtt kicsinált dolog." Bauny e tételt kiterjeszti, mondván: „Cselédek, kik bérök kicsinysége felett panaszkodnak, azt önhatalmulag felemelhetik, gazdáik vagyonából annyit tulajdonítván el magoknak, amennyit szükségesnek tartanak arra, hogy kikötött béröket munkájokkal kellő arányba hozhassák.

Ha a jezsuiták a cselédek lopásaira nézve ily ruganyos moráltanokat állítanak fel, nem csudálhatjuk, ha ez elveket a családi életre is kiterjesztik. Azon számos tételekből, melyeket jezsuita munkákban találunk, s melyek a családi tolvajlást mentik vagy épen szépítik, csak nehányat akarunk ehelytt felhozni. Sa Manó írja: „A hitvestől vagy az apától nem jelentékeny dolgot eltulajdonítani nem tolvajság." Gordon tanai szerint a fiú ellophatja apjától azt, amit ez neki, ha kérné tőle, önkényt megadna, vagy azt, amit valamely jámbor célra, vagy illendő, állá-

sával megegyező mulatságra akar fordítani. Ugyane nézetet Escobar és Stoltz Máté is védelmezik.

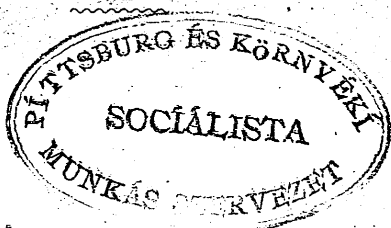
Merészebben még soha isten negyedik parancsolatát gúny tárgyává nem tették, mint a jezsuiták teszik tanaik által, kik vallásunk nagy alapítójának szent nevét aljas, nagyravágyó, eszközökben nem válogató céljaik köpönyegévé silányítják!

A nőknek megengedi Gordon, hogy férjeik vagyonából gazdálkodjanak, ha valamely állásukhoz mért ajándékot akarnak tenni, például a jezsuitáknak, vagy ha alamizsnálkodni, vagy férjök lelki üdvét előmozdítani akarják. Ez utóbbi természetesen legtökéletesebben úgy történik, ha a jezsuiták által jó pénzért misét mondatnak férjökért.

Az özvegyeknek Reuter János jezsuita a következő tanácsokat adja: „Ha a férj halála után több adósságot hagy hátra, mint vagyont, a nő ez utóbbiból elsikkaszthat annyit, amennyi maga és gyermekeinek fenntartására szükséges. Oka ennek az, mert neki ez eltartásra minden más hitelezőket megelőzőleg joga van. Ha tehát ily esetben a nőtől esküt kivánnának arra, hogy mitsem tett félre, akkor ez esküt nyugodt lelkiismerettel leteheti, mert értelme csak az, valjon sikkasztott-e el olyasmit, ami nem az övé? Egészen így állna a dolog akkor is, ha a férj még életében neki engedné át vagyonát." Mások, kik kevésbé egyházi módon gondolkoznak, az ily eljárást közönséges csalásnak tekintik.

Laymann szerint az oly fiúval, ki szüleinek hagyatékából testvéreinek hátrányára valamit a maga

számára félre tett, szeliden kell bánni, hacsak nagyon cifrán nem gazdálkodik, s ha biztos benne, hogy többet használt szüleinek ő, mint sem többi testvérei. Mily ég és földnyi különbség e tanok és isten egyszerű, becsületes, határozott parancsa közt: Ne lopj!

XXIII. Fejezet.

(A gyilkolás szabadsága.)

Szükségtelen lesz magyarázni azt, hogy a jezsuiták ez idézett elveket csak akkor alkalmazták, midőn érdekök úgy kivánta, vagy midőn ellenségeiknek árthattak velök. Ily esetekben nem genirozta őket istennek ötödik parancsolata sem: Ne ölj! Pater E s c o b a r a többi közt így ír az orgyilkolásról: „Orgyilkos az, aki valakit megöl, ki erre nem is gondol; ez okból az, ki ellenségét öli meg, nem mondható orgyilkosnak, habár lesből mérte is rá a halálos csapást, mert az ellenségnek mindig készen kell lennie a legrosszabbra is. Aki egy ellenségét megöli, kivel azon igéret mellett békült ki, hogy nem fog többé élete után törekedni, tulajdonképen szintén nem mondható orgyilkosnak, kivéve ha szorosabb barátsági kötelék fűzte volna a meggyilkolthoz. Ez csak akkor volna orgyilkosság, ha az illető a kibékülés után egészen bizalmas barátságban élt volna azzal, akit megölt, ha vele evett, mulatott, szóval, ha kölcsönös maga-

viseletök olyan volt, hogy a régi gyűlölségnek többé semmi nyoma nem volt észrevehető.“

* Az emberölés, azaz oly halál, mely nem gyilkolási szándékból elkövetett testi sértés folytán áll be — a jezsuiták tanai szerint halálos sértés, például egy pofon által igazolható, ha az illető nem boszúból hanem megsértett becsületérzésből ölte meg a sértőt; mert Escobar mondja, hogy aki pofont kapott, becstelennek tekintetik. Sőt, ha a jezsuitáknak hinni akarunk, akkor meg sem kell várnunk, míg valaki által ily módon megsértetünk, hanem ellenfelünk megölése által a szándékolt sértés elkövetését megakadályozhatjuk. Lessius ezt egészen magától értetődő dolognak tekinti s Navarra Péterre hivatkozik, ki általjában szól sértésekről, melyek közt természetesen a pofonnál nincs érzékenyebb, s emellett megjegyzi: „Általánosan el van fogadva (t. i. a jezsuitáknál), hogy a sértőt meg szabad ölni, ha a bántalmat másképp elhárítani nem lehet.“ A fentebb említettek nézetöket azzal indokolják, hogy a becsület fontosabb az életnél, s miután életünk védelmében meg van engedve valakit megölnünk, annál inkább meg van engedve egy pofon miatt a sértőt megölni.

Amicus szerint: „Papnak mindenképen szabad a rágalmazót megölnie, ki róla vagy szerzetéről súlyos bűnök hírét terjeszti.“ Caramuel még tovább megy, mondván: „a pap bizonyos körülmények közt megölheti a rágalmazót, sőt lehetnek esetek, melyekben kötelessége ezt megtenni.“

Megborzasztja az embert azon mód, melyen e rettenes theoria a családi életre alkalmaztatik. Gobatus szerint, ki nézete támogatására a régibb Facundusra hivatkozik, „a fiúnak meg van engedve örülni a részegség állapotában apján elkövetett gyilkosság felett, valamint azon nagy kincsek felett. melyek apja hagyatékából rá esnek.“ Sa Manó valódi sophistikával felhasználja még a hazafiság érzelmét is, és azt mondja, hogy a haza védelmére a fiúnak még apját is meg szabad ölnie. Facundus a vallással él vissza ily célra, mondván: „Keresztyén és katholikus fiúk atyjokat eretnekségért bevádolhatják, ha ez őket vallásuktól el akarná téríteni, még akkor is, ha bizonyosan tudják, hogy apjok ennek folytán el fog égettetni vagy kivégeztetni.“ Toletus pedig hozzá teszi, hogy ily apától fiai nemcsak minden ellátást megvonhatnak, hanem azt még meg is ölhetik, ha őket erővel vallásuk elhagyására akarná kényszeríteni.

Igy éltek vissza a jezsuiták gyalázatos módon az emberi szív legnemesebb érzelmeivel, a hazafisággal s a vallásossággal, hogy velök véres bűnöket szépítsenek, melyeknek már gondolata is undorral tölt el minden becsületes lelket. Nem kevésbé értettek a jezsuiták ahoz, mikép lehet az emberi természet apró gyarlóságait s aláváló szenvedélyeit céljaikra kizsákmányolni. Igy a férjnek megengedik, hogy házasságtörő nejét megölje. Filliucius csak azt kivánja, hogy ne tegye ezt a bíró itéletmondása előtt. „Miután azonban a bíró végzése kimondatott, úgymond, a férj a legkisebb vétkezés nélkül megölheti nejét, de minden gyűlöletnek

s bosszúvágynak távol kell lennie lelkétől." Escobar erről mondja: „Én e véleményt ma általánosan elfogadottnak tartom. Sőt sokan azt állítják, hogy az ily emberöléssel a megcsalt férj nemcsak fiait vagy cselédjeit, hanem bármely idegent is minden bűn nélkül megbízhat."

Könnyen elképzelhető, hogy az efféle theoriák a keletkezőben levő emberi élet iránt sem viseltetnek kiméletettel. Escobar így okoskodik: „Szabad-e egy (terhes) leánytól a még nem élő magzatot elhajtani, hogy életét, becsületét megmentsük? Sanchez állítja, hogy az első esetben szabad, másodikban nem. Azonban tudjuk, hogy egy tudós férfi azt állítja, hogy e különbség nem függ össze egymással; ha szabad volna ezt tenni az életért, miért nem volna szabad a becsületért is?" Mindjárt példát is hoz fel reá: „Egy leány meg akarja magát ölni, hogy a gyalázatot elkerülje. Szabad-e neki a magzat ehajtását tanácsolni?" Lugo szerint szabad, ha ez az egyetlen eszköz őt szándékától eltériteni, mert ezáltal nem roszra csábítjuk a leányt, hanem két rosz közől a kisebbet választjuk ki számára."

XI. Ince e tételt ugyan kárhoztatta, de a jezsuiták szilárdan álltak mellette, sőt nemsokára férjes asszonyoknál is megengedték ugyanezen eszközt alkalmazni. Marini megjegyzi: „Fontosabb a kétely, valjon, ha a csira minden valószinűség szerint már él, szabad-e a nőnek, önmaga fenntartása céljából oly eszközöket használnia, melyekről erkölcsileg meg van győződve, hogy a csirát meg fogják ölni? Na-

varra, Aragon, Bauny, Henriquez, Sanchez és Castrapalao mondják, hogy a nő nemcsak érvágást, de más, saját testére üdvösen ható eszközöket is használhat, habár általok a csira megöletnék is. Ehez járulok én is, s ez oly igaz, hogy még akkor is, ha ez eszköz ép oly ártalmas volna a csirára, amily üdvös az anyára nézve, ez azt mégis használhatja, mert használata által csak önmagát fenntartani, nem pedig a csirát megölni szándékozik, mert ennek halálát csak megtörténni engedi, mint a nevezett irók tanítják."

Curiosum kedveért felemlítjük e helytt a trappista D e b r e y n e nézetét is, hogy lássuk, mily szakértő spekulátiókba bocsátkoznak a zárdák örök szüzességben élő lakói. „Kisérletek a Moráltheologia mezején, a theologia és orvosi tudományhoz való viszonyában", — e cím alatt jelent meg 1543-ban a jámbor trappista munkája, melyben többi közt a szülészetről is elmélkedik s azt kivánja, hogy a császárvágás alkalmaztassék mindannyiszor, valahányszor valamely akadály arra kényszerítene, hogy a gyermek, hogy a napvilágra hozható legyen, feldaraboltassék; ha pedig sebészt nem lehet kapni, a papok minden teketoria nélkül csinálják meg az operátiót az anya hulláján. Álláspontja az, hogy az anyát, ki már meg van keresztelve, mindig fel kell áldozni, hogy meg lehessen menteni a gyermeket, melyet különben nem lehetne megkeresztelni. Ezt megkivánja a processus minden korszakában, sőt még azon esetben is, ha az anya a fogantatás után 16 vagy húsz nappal meghalt. Miután azonban még az orvos is nehezen ismerheti meg a terhességet a harmadik hónap előtt, következik,

hogy temetés előtt majd minden asszonyt fel kellene vágni. Ily mulatságokat szán e jámbor barát paptársainak. E munkában, melynek minden lapja határtalan tudatlansággal ékeskedik, Debreyne különben csak Congiamila nagy inquisitort követi, ki Palermoban élt s egy „szent embryologiát“ adott ki, melyben a császárvágást mindenütt megparancsolja, s a nehéz szülést varázslásnak és az ördög gonoszságának tulajdonítja.

Ily, az emberi természet legszentebb érzéseit lábbal taposó elvek mellett, felesleges bővebben fejtegetnünk, mily világításban látják a jezsuiták a politikai gyilkosságot, ha nekik vagy pártjuknak válik hasznára. Irataikban számos helyet találunk, melyeken a királygyilkolást helyeslik és védelmezik. A jezsuiták tagadták s tagadják ugyan váltig, hogy valaha e nézeteket hirdették, s ami ez irányban fejökre olvastatott, azt szokott szemtelenségökkel koholmánynak nyilvánították, vagy pedig szavaikat nyomorult és nevetséges módon félremagyarázni igyekeztek, felfedezvén, hogy e helyeken csak zsarnokokról van szó, nem királyokról. Könynyen felfogható, miért törték magokat utóbb kézzel lábbal azon, hogy a királygyilkosság tana terjesztésének vádját elhárítsák magokról. Minél inkább haladt a világ, annál nagyobb szükségök volt a királyokra s ezek lelkéből ki kellett minden bizalmatlanságot írtani.

De mit jelent a „zsarnokok“ szóval való szójáték? A jezsuiták tettei és iratai elengedő világossággal elárulják, kiket értenek ők a zsarnokok alatt. Zsarnok volt előttök minden „eretnek“ uralkodó, minden király, ki nagyravágyó terveiket nem szolgálta s nem akart a

szerzet dicsöségére vétkezni. Ramiald erre vonatkozólag mondja „a keresztyén köztársaságról“ írt munkájában: „Eretnek azon uralkodó, ki egyházi ügyekbe avatkozik, ki a püspökök által elitélt eretnekeket ki nem űzi az egyházból, aki megengedi, hogy egyházi végzések ismét kétségbe vonassanak, ki eretnek könyveket ki nem írt, az eretnekek gyűléseit meg nem akadályozza, törvényeiben nem az egyház törvényeihez alkalmazkodik, az egyház terjeszkedését nem támogatja, aki vonakodik az egyházi zsinatok dekrétumait helybenhagyni és kihirdetni. Amint valamely uralkodó ezen kötelességeit megszegi, megszűnik jogszerü uralkodó lenni, tehát elveszti jogait és zsarnoknak tekintendő.“ S valjon a legújabb kor eseményei, főkép Austriában, nem azt mutatják-e, hogy a jezsuiták — mert ők vezérei az ultramontán mozgalomnak — még ma is ugyanezen elvekből élnek?

De hallgassuk tovább a jámbor Ramialdot: „Ily eretnek uralkodók mindig megvetés tárgya valának. Chrisostomus, Anastazius és minden profétàk állították, hogy az ily uralkodók rosszabbak a kutyáknál! Az ily uralkodó a legnagyobb gazember az emberek közt s a szent irás parancsai szerint megölendő; nem uralkodhatik keresztyének felett, veszedelmesebb a vallásra nézve, mint a szultán, és senki sem köteles neki engedelmeskedni.“

Hasonló keresztyén szellemben ír Windeck Pál a lutheránusokról, kik szerinte „halálbüntetéssel kiirtandók, leölendők, elüzendők, elnyomandók, megsemmisítendők, tüzzel és vassal pusztítandók, szégyen-

nel s gyalázattal elkergetendők, s mindenestől a legkegyetlenebb halállal kiírtandók.“

A királygyilkosság, vagy hogy jezsuita szócsavarással éljünk, a zsarnokgyilkosság tanának leghirhedettebb védelmezője Mariana jezsuita, különös előszeretettel viseltetik még az orgyilkosság és mérgezés iránt s mindkettőt hasonló melegséggel védelmezi. De halljuk szavait: „Hogy egy zsarnokot nyílt erőszak által fegyverrel, vagy palotáját megtámadva, vagy ütközetben megölni szabad, azt ma már bizonyítani sem kell; de szabad őt csellel és lesből is megölni. Nagyobb erőt és bátorságot mutat ugyan nyílt ellenségkép lépni fel ellene s nem lesből támadni meg őt, de épen úgy az előrelátás és okosság bizonyítványa, ha tőrhányást és ármányt használunk ellene, ami úgy az egyesre, mint az államra nézve kevesebb veszélylyel jár. Itt azonban felmerül a kérdés, valjon szabad-e hasonlóképen egy közellenséget méreg és halálos növények által megölni? Nem akarjuk itt vizsgálni, amit az emberek tesznek, hanem azt, amit a természet törvényei megengednek, s ezek szerint teljesen mindegy, valjon méreggel vagy tőrrel gyilkolsz-e, főkép, miután ármányt és hazugságot használni a zsarnokgyilkolásnál meg van engedve. Igaz ugyan, hogy nehéz egy fejedelemnek a mérget beadni, mert udvari szolgái által vétetik körül, minden ételt előbb másokkal megkóstoltat s számos őr által védelmeztetik. De ha kedvező alkalom kinálkozik reá, ugyan ki lesz akkor oly skrupulosus, hogy a halálnemek közt különbséget tegyen?“

Ily nézetek mellett csak az különös, miért nyujt

Mariana a méregkeverőnek cselekvési szabadságát korlátozó utasításokat, midőn ajánlja neki, hogy a mérget lehetőleg kivülről, például mérgezett ruhák segélyével adja be az illetőnek.

Pater Serrarius Miklós, olasz jezsuita, a bibliához írt commentárjában hasonlókép nyilatkozik. A moabiták királyának, Eonnak Aod által okozott halálát traktálva irja: „Több tudós azt hiszi, hogy Aod helyesen cselekedett, és pedig azon okból, mert isten által ösztönöztetett; én azonban azt mondom, hogy ez nem az egyetlen ok, hanem van még egy másik is, és pedig az, hogy az ily tett egy zsarnok ellenében igazságos.“

Még világosabban nyilatkozik a hirhedett Bellarmin, ugyanazon Bellarmin, ki a jezsuiták kivánságára a pápa által a szentek sorába igtattatott „De summa pontificis auctoritate“ című munkájában: „Nem a papok vagy barátok dolga ugyan a királyokat tőrbecsalás által személyesen megölni, s a pápák sem szokták meg, a fejedelmeket ily módon elnyomni. De ha őket előbb atyailag megintették, az áldozástól és a szentségektől eltiltják, azután ha szükséges, az alattvalókat feloldják a hűség esküje alól, s végre megfosztják az uralkodókat királyi tekintélyöktől s méltóságuktól, ezután mások dolga a kivégzést végrehajtani.“

Legvilágosabban szól azonban Suarez jezsuita 1614-ben Lissabonban megjelent s a római kuria által égig feldicsért „Defensio fidei catholicae et apostolicae“ című munkájában: „Vallási tétel, hogy a pápának joga van eretnek és lázzadó királyokat letenni; a pápa

által letett uralkodó azonban többé sem nem király, sem nem törvényes fejedelem, ha tehát vonakodik a pápának engedelmeskedni, zsarnokká lesz, s bárki által megölhető."

Félreérthetlenebb, világosabb szavakkal a királygyilkolást tanítani csakugyan nem lehet s a párisi parlament annyira elámult e cynikus gazság felett, hogy az említett könyvet 1614. junius 16-án hóhérkéz által megégettette. Ugyan e sors érte már 1609-ben Mariana könyvét „De rege et regis institutione" melyből fentebb nehány sort idéztünk. Loyola hívei azonban az egész világ előtt kijelentették, hogy ennél tudományosabb és istenfélőbb könyv még sohsem iratott.

Ez épületes tan annyira vérébe ment át a szerzetnek, hogy ezóta alig írt jezsuita morál-theologiát vagy más hasonló munkát anélkül, hogy Marianának a királygyilkolásról szóló tanát ne magyarázná. Mariana említett munkájától, azaz 1598-tól 1773-ig, midőn XIV. Kelemen a szerzetet eltörölte, 63 jezsuita író védelmezte a királygyilkolást. S hogy tanaikat gyakorlatilag is siettek alkalmazni, azt a történelem véres lapjai bizonyítják.

XXIV. Fejezet.

(Franciaországban. — Az egyetem pöre a jezsuiták ellen. — Erőszakos diadaluk XIII. Lajos kiskorúsága alatt.)

Láttuk, mikép vitte sírba e tanok alkalmazása korának legnagyobb emberét, a népe által imádott uralkodót, IV. Henriket. Halálára Franciaországnak minden, az országra nézve veszedelmes, rosz eleme fellélegzett. A nagyravágyó s rablásvágyó udvaroncok Henrik eszélyes, bölcs és takarékos uralkodása alatt kénytelenek voltak lemondani a visszaélésről s lopásról, s e szép reményeik csak akkor éledtek fel ismét, midőn Ravaillac gyilka megszabadítá a gazságot büntetőjétől, az igazságot védelmezőjétől. Magának a királynénak, midőn férje meggyilkoltatását hírül vette, nem volt sietősebb dolga, mint a parlamentet összehívni, nem hogy a merénylet megvizsgálását s minden bűnösök megfenyítését kivánja tőle, hanem hogy magát általa, fia kiskorúságának idejére, a kormányzóságban megerősíttesse.

A parlament a kiskorú XIII. Lajost elismerte királynak, s Medici Máriát kinevezte Franciaország

kormányzójává. Egy kiskorú gyermek mint király, eg babonás, bigott, de hiú asszony kormányzósága alat — mit kivánhattak magoknak a jezsuiták többet Csakhamar meg is lehetett látni az országon, hogy kormány gyeplőit a Jézus-társaság tartja kezébe Aki előttök meghajolni nem akart, az udvartól szán üzetett, s a becsületes, öreg Sully, ki Franciao szágot a pénzügyi bukástól megmentette, kénytel volt visszavonulni s helyet adni az uj gazdálkodásna mely hosszas fáradalmainak gyümölcsét csakham megsemmisítendő volt. Sully élte hátralevő napja emlékiratai megirására fordította, melyekben a jezsu ták udvari ármányait híven leírva találjuk.

A jezsuitáknak most első dolguk volt újra ke deni az egyetem elleni küzdelmet. Kezökbe akart nyerni az összes közoktatást, hogy annak segélyével felnövekvő nemzedéket a maguk céljaira dressirozhassá Mint tudjuk, már IV. Henrik királyi pátensek ált megengedte nekik, hogy párisi kollégiumjokon the logiai előadásokat tarthassanak, de az egyetem opp sítiója folytán kénytelenek voltak felhagyni e pátens belajstromozásának sürgetésével. Már akkor előre lá ták a dolgok bekövetkezendő fordulatát, s elhatározt bevárni az alkalmat, midőn csekély fáradsággal győ hetnek.

Egy bigott és babonás asszonyról mindent f lehet tenni, s Medici Máriában a jezsuiták nem családtak. Mária már 1610. aug. 20-kán kiadott eg felséglevelet, mely által a Jézus társaság feljogosítt tott kollégiumában nemcsak a theologiát, hanem áta

jában minden tudományt és művészetet tanítani. De, hogy törvényes erőt nyerjen, ez okmánynak is be kellett a parlament által lajstromoztatnia. A parlament azonban, mielőtt ezt megtenné, az egyetemet az okmány tartalmáról értesítette. Az egyetem minden dékánai a rektorral együtt elhatározták, hogy mindent, ami tőlök telik, el fognak követni, hogy e felséglevél belajstromozását meggátolhassák. Az egyetem, midőn ezt tette, nemcsak saját előjogait védelmezte, hanem a tudomány szabadságáért is küzdött, melyet a jezsuiták önző tanaik igája alá akartak hajtani. Mert amint a keresztény morált céljaikra elferdítették, úgy a tudományból is csak eszközt csináltak érdekeik előmozdítására.

Az egyetem tehát óvást tett a parlament előtt s azt kivánta, hogy a jezsuiták folyamodása, melyben a Máriától kapott oklevél belajstromozását kérték, visszautasíttassék. A parlament, — mely tudnivalókép nem népképviselők gyülekezete, hanem mindenekfelett törvényszék vala, — elhatározta, hogy végzéshozatal előtt mindkét felet meghallgatja s tárgyalási napot tűzött ki, melyen a két testület képviselői szóval adják elő és támogassák nézeteiket.

Az egyetemet Martelière ügyvéd, a jezsuitákat Montholon ügyvéd képviselte. A tárgyalási nap közeledett. A jezsuiták azonban, jól ismervén a közvéleményt, tartottak tőle, hogy az, kivált most, midőn IV. Henriknek általok ásott sírja még alig záródott be, nem igen lesz kedvező rájok nézve; s Cotton által, ki Máriánál mindenható volt, egy

rendeletet eszközöltek ki, mely az utolsó órában, midőn a parlament ülése már megnyílt s a felek előadásukat megkezdték, a tárgyalást elhalasztatni parancsolta.

Időközben a jezsuiták elkezdtek önhatalmulag iskolákat alapítani; remélvén, hogy a tárgyalás elhalasztása által elleneiket kifáraszthatják, utóbb pedig bevégzett tényekre támaszkodva, könnyebben fogják igényeiket megvalósíthatni.

De az egyetem nem hagyta magát tőrbe csalni. Figyelmesen őrködve előjogai felett, ügyvéde által a következő évben ismételten panaszt emelt a jezsuiták ellen. A parlament új törvénynapot tűzött ki s a tárgyalás végre három napon át megtartatott. Martelière vádbeszédében nem annyira a Jézus-társaság egyes tagjait, mint inkább az egész szerzetet támadta meg melynek gyalázatos erkölcstanát nagy ékesszólással leplezte le. Felboncolta moráljokat, mely a királygyilkolást védelmezi, s a szabadság, jog és vallás minden elveit lábbal tapodja. Felhozta azon visszaélést, melyet a szentirás magyarázatával űznek, s kimutatta a probabilismus tanának veszélyességét. Hivatkozott azon eskükre, melyekkel a jezsuiták azon feltételek szigorú megtartását fogadták, melyek alatt Franciaországba ismét bebocsáttattak, s melyek közől egyet sem tartottak meg; s részint történeti tények, részint szerzetalkotmányuk szelleméből bebizonyította, hogy esküiket nem tekintik kötelezőknek. Még fogadalmaik is merő játékszer, mert érdekök és tetszésök szerint túltehetik magokat rajtok.

Montholon káromkodással, szitkokkal és piszkolódásokkal felelt e vádakra. Egyéb okok hiányában meg volt róla győződve, hogy aki a jezsuitákat megtámadja, megtámadja a pápákat, az egyházat, s az egyetemes zsinatokat, s erkölcstanokat lehetőleg szépíteni s félremagyarázni törekedett.

A két ügyvéd elvégezvén beszédét, Servien állami prokurator emelt szót. Ő már a viszály elején egyességet próbált létrehozni a jezsuiták s az egyetem közt. A jezsuitákat ugyanis, amennyiben megmaradnak kivánatuk mellett, felszólította, nyilatkoztassák ki irásban, vajjon állítandó iskoláikban szándékoznak-e követni az egyetem taurendszerét, nevezetesen, elfogadják-e a theologiai kar tételeit vagy nem? Evégből négy főtételt adott eléjök aláirás végett, melyek közől kettő a királyok élete biztosságáról, teljes souverainitásáról és minden más hatalomtól való függetlenségökről, a harmadik arról szólt, hogy a papok, mint világiak, alá legyenek vetve azon ország tövényeinek, melyben élnek, a negyedik pedig a francia egyház fő előjogait foglalta magában.

Azon válasz, melyet Fronto jezsuita, kihez e kérdések intéztettek, rájok adott, igen nevezetes és teljesen jezsuita szellemben volt tartva. „Miután, úgymond, főkép rendőri dolgokban kénytelenek vagyunk az idő és hely körülményeihez alkalmazkodni, ő nem igen haboz a fentebbi négy tételt elismerni; de anélkül, hogy minden Párisban lakó szerzettársaival a dolgot megbeszélné, határozottan nem nyilatkozhatik; azután pedig az egész ügyet előbb közölni kellene a

generálissal, kinek engedélye nélkül ők mitsem merhetnek."

E nyilatkozat ravasz volt ugyan, de mégis eléggé gyanús. Mert valjon közönyös dolog lehetett-e az, midőn a jezsuiták a királyok biztosságáról és sérthetlenségéről szóló tant mindössze rendőri kérdésnek tekintették, melyre nézve az ember a hely és idő körülményeihez szokott alkalmazkodni? Lehetett-e az ifjúság nevelését bízni oly társaságra, melynek tagjai a generális különös engedélye nélkül nem ismerhetik el nyíltan, hogy az alattvalóknak nem szabad királyukat megölniök?

Servien e meghiúsult egyességi kisérletét és Fronto jezsuita sajátságos válaszát tette beszéde kiindulási pontjává, melyben nagy nyomatékkal szónokolt úgy maga a szerzet, mint annak tanrendszere ellen. Kimutatta, hogy a szerzet nem szabályokon és törvényeken, hanem privilégiumokon alapszik; lefestette a jezsuitáknak különféle országokban elkövetett gaztetteiket; összefoglalva előadta mindazon törekvéseket, melyeknek célja volt megtelepedésöket és veszedelmes vállalataikat Franciaországban meggátolni, s bebizonyította, hogy a rájok rótt feltételek alól kivonták magokat, hogy számos privilegiumot csaltak ki magoknak, hogy a lelkiismeret vezetésének ürügye alatt számos családba befurakodtak, hogy e családok titkait kitudván, azokat saját érdekökben kizsákmányolják, s végre hogy mindenütt politikai ügyekbe avatkoznak. Tanaikra áttérve, Servien bebizonyította, hogy úgy erkölcsi mint politikai tekintetben a legelvetendőbb elveket tanítják s hogy egyetlen céljok

minden világi s egyházi hatalmat, az összes papságot s az egyetemeket igájok alá hajtani. Analizálta egyes jezsuiták iratait, kik a királygyilkolást védelmezték s a gyakorlati életből vett bizonyítékokkal mutatta ki, mily demoralizáló hatással vannak az ifjúságra, hogy tehát ily embereknek a fiatalságot nem szabad kezökbe adni.

A jezsuiták e beszédért tőlök telhetőleg üldözték és boszantották Servient, de az igazság szavai azért megtették hatásukat. Az elnök felkelt és a parlament korlátai előtt megjelent jezsuitáktól megkérdezte: Valjon a Sorbonne tanait, s mindenekfelett azon négy tételt, melyeket Servien adott eléjök, készek-e aláírni s generálisukat is rábírni, hogy azokat aláírja?

A provinciális erre azt felelte, hogy szabályaik nekik úgyis azt parancsolják, hogy azon hely szabályait és törvényeit, melyen laknak, amig ott laknak, megtartsák. Azt azonban nem igérheti, hogy a generális is alá fogja írni azt, minek aláirását tőlök követelik; e dologban ők csak annyit tehetnek, hogy neki írnak s igyekezni fognak őt az aláirásra rábírni. Ezután felkelt a jezsuiták ügyvéde Montholon, s biztosítá a parlamentet, hogy a jezsuiták kötelezik magokat az egyetem törvényeinek s a theologiai kar tanainak követésére.

Erre kimondatott a parlament végzése, mely úgy szólt: hogy a provinciális híveivel együtt sajátkezű aláirásukkal jelentsék ki, hogy a Sorbonne tanait a királyok szentesített életének megtartására, a királyi tekintély megóvására s a francia egyház szabadságára vonatkozólag, mindig és mindenben követni fogják. Mielőtt azonban ezt megtennék, tiltva van bármit tenniök, ami e

feltételnek praejudikálna, s tiltva van a királyság bármely városában közvetve vagy közvetlenül iskolát nyitniok s az ifjúságot tanítaniok.

A jezsuiták már megszokták volt aláírni oly nyilatkozatokat, melyeket nem szándékoztak megtartani, s ha a parlament elég gyáva vagy oktalan volt ezzel beérni, nem az ő hibájok volt. Igy az egész dolognak azon következménye volt, hogy azon röpiratok, melyeket a jezsuiták az egész országban terjesztettek, s melyek minden józan állami rend felforgatását célozták, nem Franciaországban, hanem a külföldön — nyomattak.

Épen ez időtájt a pápák megújult szemtelenséggel kezdték főúri igényeiket feszegetni. V. Pius 1567-ben s VIII. Orbán 1627-ben új kiadást rendeztek az „in coena domini" hirhedt bullából, mely 24 szakaszban a poklok fenekére átkozott mindenkit, kinek nem abban telt fő gyönyörűsége, hogy a római pápa rabszolgája lehessen.

Franciaország e bullát sohsem fogadta el, s a toursi zsinat azt ünnepélyesen elvetette. Most a pápák e bullát arra használták fel, hogy saját hatalmukat az államok fölébe emeljék s a királyokat ismét a pápa hűbéreseivé tegyék. E cél előmozdítására legalkalmasabb eszköznek a jezsuiták bizonyították magokat. Bellarmin, Becan és Suarez veszett dühvel támadták meg a fejedelmek világi uralmát, s hirdették azon elveket, melyekből fentebb már szolgáltunk kóstolóval az olvasónak. A parlament ez iratok egy részét meg is égettette. De a jezsuiták hatalmukat már jobban megszilárdították, semhogy ily eszközök valamit használhattak volna.

Rendkivüli befolyásuk az udvarnál, melyben már divattá kezdett lenni bírói itéleteket kabinet-rendeletekkel helyettesíteni, s így a hatóságok tekintélyét s a nemzet jogait aláásni, — közönyösekké tette őket azon rendreutasítások és erkölcsi fenyítések irányában, melyekben koronkint a parlament által részesíttettek.

Zsebredugták a rendreutasításokat, hagyták könyveiket megégettetni s hallgatva titokban folytatták munkásságukat. Felesleges lett volna védelmezniök magokat, midőn az egész udvar őket támogatta. Bármily veszélyes volt a szerzet a királyi hatalomva nézve, a körülmények sajátságos összetalálkozásánál fogva épen ennél talált pártfogásra. A királyné, született olasz, több befolyásos bíbornokkal rokon volt s fanatikus lelkesüléssel csüggött a pápai széken; a király gyermek volt még, az udvaroncok és államtanácsosok önző creaturák, kik csak pénzt és élvezetet hajhásztak; ez a tér bőven termett a jezsuitáknak, kik az udvari ármányokban már kitanult mesterek valának s mindenekfelett értettek hozzá, miképlehet a nagyok gyöngeségeit és szenvedélyeit saját céljaikra kizsákmányolniok.

Befolyásukat aránytalanul növelte s a szerzetet rettentő hatalommá tette azon körülmény, hogy az udvari jezsuitáknak sikerült a magok kezébe nyerni az ország egyházi javadalmainak legnagyobb része felett a rendelkezési jogot. Ennek segélyével a papság legnagyobb részét pártjukra térítették, vagy csúszómászó hízelgőkké silányították. Jaj volt a káplánnak, ki nem követte a jezsuita tanokat, soha plébániáról nem is álmodozhatott. Franciaország ily módon a legjobb uton

volt elveszteni önállóságát s Rómának hűbéri államává alacsonyulni.

Ismét az értelmes középrend volt az, mely, mint legtöbb hasonló esetben, felismerte az országot fenyegető veszélyt. Az 1614-i rendek gyülésén Páris városa és Isle de France harmadik rendjének követei azon indítványt tették, miszerint, nehogy azon veszedelmes, a királyok biztossága ellen intézett tanok, melyek újabban hirdettetnek, tovább terjesztessenek, ő felsége kéressék fel, proklamáltatná a rendek gyülésén, mint a királyság megsérthetetlen alaptörvényét: „hogy Franciaország királya független souverain, ki tekintélyét magától istentől kapta, s ennélfogva semmi más hatalomnak a világon, sem világinak sem egyházinak, sem közvetve sem közvetlenül alávetve nincs; hogy ennélfogva semmi, bármily természetű hatalom nincs feljogosítva őt koronájára méltatlannak vagy attól megfosztottnak nyilvánítani, vagy alattvalóit a hűség és engedelmesség kötelessége alól feloldani. Minden francia, kivétel nélkül, köteles legyen e törvényt elfogadni, minden megkülönböztetés, kétértelműség vagy korlátozás nélkül. Minden követ, minden javadalmas és elöljáró esküvel kötelezze magát e törvény megtartására, mielőtt javadalmába vagy hivatalába lép. Minden tanárok, tudorok és prédikátorok védelmezzék azt mindenkor. Az ellenkező vélemény, valamint az is, mely a királyok letételét s meggyilkolását bármily feltétel alatt megengedi, mint hamis, istentelen, megvetendő, a francia monarchia fennállásával ellenkezőnek nyilváníttassék. Mindazon könyvek és iratok, melyekben e gonosz

tan előadatik, mint lázítók elitéltessenek s minden idegen, ki azt védelmezi, a korona ellenségének tekintessék. Amely alattvalója a királynak e tant magáévá tenni merészelné, bármily rangú vagy méltóságú legyen, lázzadónak, a királyság alaptörvényei megsértőjének tekintessék s a felségárulásra kiszabott szigorú büntetéssel sujtassék. Ha egy külföldi pap vagy szerzetes oly munkát nyomat, mely közvetve vagy közvetlenül ezen állami alaptörvényt megsérti, az ugyanazon szerzetbéli papok kötelesek legyenek collegájuk iratát haladéktalanul megcáfolni, ellenkező esetben mint az állam ellenségeinek támogatói bűntettetvén. Végre e törvény, pontos végrehajtás végett minden törvényszéknek kiadassék."

A mai közjogi fogalmaknak e javaslat természetesen nem felel meg, de ezen korban alig hozatott törvény, mely ennél igazságosabb és szükségesebb lett volna. A legnagyobb szigorral kellett a jezsuita tanok ellen fellépni, nehogy az egész nép lelkét elmérgezzék. A harmadik rend elfogadván a törvényjavaslatot, még a nemesség és papság beleegyezésére volt szükség. E két rendnél a jezsuiták minden követ megmozgattak, hogy azt meghiusítsák. Nem is került a dolog túlságos fáradságukba. A nemesség kevés kivétellel az udvar által sugalmaztatott, a papság pedig teljesen a jezsuiták uralma alatt állt, s a rendi gyülésben Le Vassor történész szerint „barátokból s tudatlan, babonás tökfejekből állt."

A papi rend a következő indokolással vetette vissza a harmadiknak javaslatát: „Azon ürügy alatt,

hogy a király tekintélyét védeni és szentesített életének biztosságáról gondoskodni akarnak, némely rosz szándékú s alattomos szellemek oly dekretumot készítettek, melynek nyilt célja szakadást idézni elő, a katholikusokat elválasztani s azon jó egyetértést, melyben a kormány jelenleg a szent székkel áll, megbontani. E dekrétum teljesen alkalmas arra, hogy Franciaország s a többi országok közt sizmára vezessen. Mikép is merészelnek oly vitás kérdést, mely míg nincs eldöntve, mint kétségen felül álló törvényt felállítani! Szabad-e, lehet-e egy dogmát mint bünöset kárhoztatunk, mely Rómában és egyebütt orthodoxnak ismertetik el? A polgári rend, hogy nehány gondolkodó embert rászedjen, azon véleményt, mely szerinte a fejedelmek biztosságát fenyegeti, igen ravaszul össze tudta kötni azzal, mely a szent atya hatalmát aláásni akarja."

E sorokból félreismerhetlenül kirí azon jezuitikus szellem, mely ekkor már a francia papságot megmételyezte. Azon időben, midőn annyit beszéltek a francia egyház szabadságáról, a papok azon kérdést, szabad-e a pápának királyokat letenni? még el nem döntöttnek nyilváníták, s attól féltek, hogy a királygyilkolás meg nem engedett voltáról szóló tan egyházszakadást idézne elő!

A jezsuiták látva, mily alaposan inficiálva van a francia papság nézeteik által, megkisérték a rendi gyülés által mérni egy csapást régi ellenségökre, a tudomány, érdem és régiség tekintélye által támogatott egyetemre. Az egyetem teljesen osztotta a par-

lamentnek fentebb idézett, az állam önállóságáról szóló elveit s azokat egy alaposan kidolgozott irat kiséretében, mint a „tudomány követeléseit“ benyujtotta a rendi gyűlésnek, kérve, hogy a jezsuiták, mig ezen tanokat el nem fogadják, mindennemű tanítástól eltiltassanak. Erre a rendek gyülésében megújult az előbbi látvány. A jezsuiták befolyása alatt álló nemesség és papság szörnyű mód megharagudott az egyetemre. Ez a közvéleményhez fellebbezte ügyét. Lapok még nem levén, az egyetem és barátai röpiratokban támadták meg a jezsuitákat. A jezsuiták ez iratok okaira dialektikával, mihez nagyon értettek, s ahol ez elfogyott, szitkokkal és rágalmakkal feleltek.

A jezsuiták megvárták, míg e röpiratvihar kidühöngte magát, de aztán az egész ügyet egy csapással akarták elintézni, s evégből 1618-ban kieszközölltek a titkos tanácstól egy végzést, mely őket feljogosítá minden tudományból nyilvános oktatást adni. Az egyetem ily módon a legnemesebb küzdelemben, a tudomány szabadságának védelmében elbukott, s a jezuitismus győzött erőszak és ármányok eszközével. Hatalmuk Franciaországban csakhamar ép oly szilárd s átkos hatásu lett, mint Olaszországban, Austriában, Spanyolországban volt; és az ország jobbjai aggodalommal tekintettek a jövőbe.

Soha egy király kiskorúságával annyira vissza nem éltek, mint XIII. Lajoséval a jezsuiták és teremtményeik. A királyi udvar a kicsapongás és erkölcsi elaljasodás minden fajának tanyájává lett, melyben Medici Mária kormányzatának aegise alatt az

ország kincsei nyomorult kegyencek és jezsuiták hízlalására fordíttattak. De a jezsuita nevelés Lajoson is megtermé gyümölcseit. Tizenhét éves korában anyja kegyencét meggyilkoltatá, őt magát pedig elfogatta, hogy a kormányt személyesen átvegye. A király új kegyence, Luynes elcsapatta Cottont, az eddigi gyóntatót, de helyébe ismét jezsuitát tett, Arnouxt, ki egy csomó suhanc segélyével gyermekes időtöltésekkel foglalta el a királyt, hogy cimborája Luynes azalatt az országot zsarolhassa.

Ez időt a jezsuiták legalkalmasabbnak találták régi tervök kivitelére: a protestantismust Franciaországban végkép kiírtani. Luynes megigérte nekik, hogy nem fogja őket e tekintetben akadályozni, ha viszont neki is szabad kezet hagynak.

A derék hazafiak ebben megegyezvén, elkezdték a királyt a reformáltak elleni fellépésre előkészíteni. Első kisérletül Bearn tartomány privilégiumainak megtámadása választatott. Bearn IV. Henrik szülőföldе volt, s anyjának kormánya alatt tért a reformált hitre. Henrik 1581-ben a tartománynak külön királyi privilégium által vallásszabadságát és a neki átadott egyházi javak birtokát biztosította. A bearni püspökök, most az udvarnál uralkodó türelmetlen szellemet felhasználhatni vélték arra, hogy elvesztett javaikat a hugenottáktól visszakapják. Evégből először is a jezsuitákkal s első sorban a király mindenható gyóntatójával szűrték össze a levet, aki is Fontaineblauban az egész udvar jelenlétében nyilt prédikátió-

ban „isten nevében“ felszólította a királyt, írtsa ki végkép a hugenottákat.

A hugenották ennek hírét vevén, az ellenök emelt vádakra egy a királynak átnyujtott védelmi iratban feleltek, melyben jogaikat nemesen de őszintén védték, a királyt a római törekvések veszélyes voltára figyelmeztették, s a jezsuitákról a többi közt így szóltak: „Van felséged királyságában egy felekezet, mely a keresztény vallás alapítójának nevéről nevezi magát. Rendi főnöküknek, ki mindig a spanyol király alattvalója volt, vak engedelmességet esküsznek, s így puszta eszközei egy idegen hatalomnak. Felséged törvényszékei által már több ízben mint az ifuság elcsábítói, az állam ellenségei s az államra nézve veszélyes emberek elitéltettek. Azt tanítják, hogy a pápának joga van királyokat megtenni és letenni, s hogy papok, kik a gyóntatószékben valamely állam elleni merényletnek tudomására jutnak, nem kötelesek azt feljelenteni. Franciaországban úgy, mint egyebütt, tapasztaltuk már e tanok szomorú következményeit. Azon kollégiumban, mely Felséged nagy atyjának kegyelme által Flècheben a jezsuitáknak adatott, az ebédlőben a szerzet vértanúinak arcképei függnek, köztük oly emberekéi, kik francia törvényszékek által mint gonosztevők halálra itéltettek. Ezek tehát, kik gonosz tetteikért érdemlett büntetésöket elvették, vértanúkként tiszteltetnek, s e gonosztevők az ifjuság elé állíttatnak követésre méltó például. És most e jezsuiták állnak legközelebb a királyi trónhoz, ők képezik királyaink legbizalmasabb környezetét, kik rájok

hallgatnak és rájok bizzák lelkiismeretök titkait. És Felség, ezek azok, kik érdeköket abban keresik és találják, hogy az egész világot ellenünk és vallásunk ellen lázítják; ármányaikat és cseleiket állítólagos vallási buzgalmuk alá rejtik, s még a jókatholikus uralkodó is gyülöletes előttök, ha alattvalóinak azon részét, mely nem a jezsuiták módjára gondolkozik, nem üldözi, és országát a viszálkodás fáklyájával nem pusztítja."

A ravasz és ügyes Arnoux azonban már tökéletesen markában tartotta a fiatal király üstökét, s nem nagy fáradságába került elhitetni vele, hogy a hugenották védirata nem más oly lázzadásnál, minőre protestánsok részéről egy katholikus uralkodónak mindig el kell készülve lennie. XIII. Lajos ekkép félrevezettetvén, népe református részében csak mindig lázzadásra kész alattvalókat látott, 's a bearni hugenották védiratának az lett egyetlen következése, hogy a király tanácsában egész komolyan kezdték tárgyalni a kérdést: mikép lehetne ez embereket a számukra biztosított vallási szabadságtól megfosztani? — A jezsuiták készen álltak a válaszszal, úgy okoskodván, hogy „a privilégium nem adott jogot a bearniaknak; az csak egyszerü kegyelmi tény volt, melyet azon hatalom, mely megadta, vissza is vehet."

Ez csakhamar megis történt egy királyi ediktum által, mely a római katholikus felekezetet Bearn tartományban életbe léptette s az egyházi javakat a római papságnak visszaadta; mely erőszakot a bearniak

nem tűrvén békével, XIII. Lajos fegyveres haddal rontott a tartományba és saját népét megtizedelte.

Ez erőszak több évig tartó véres vallásháborúra adott okot, mely végre 1629-ben a nimesi béke által fejeztetett be, mely a reformáltaknak vallási szabadságát újra kénytelen volt biztosítani. Mily szerepet játsztak e véres vallási háborúban a jezsuiták, bizonyitja az, hogy a reformátusok manifestumaikban a legtöbb panaszt e szerzet ellen emelték. „Mindenki tudja, úgy mondanak 1621. jan. 2-kán a királynak átnyújtott representátiójokban, hogy a jezsuiták titkos sugalmazás és dühös prédikációk által a népet felizgatják, hogy minket gyülöljön és megrontson. Ők okai viszontagságainknak, ők gátolják panaszaink meghallgatását, ők tulajdonítják nekünk bűnül, hogy királyi eskü által biztosított jogainkhoz ragaszkodunk."

S aki figyelemmel kisérte eddig a rend történetét, amint a világ mindennemű ügyeibe avatkozott, aki látta, mily vészes befolyást gyakoroltak a jezsuiták a protestantismus elleni irtóháborúkban Magyarországon úgy, mint Németország harminc esztendős háborújában, az természetesnek fogja találni, hogy Franciaországban sem dugták zsebre kezöket, midőn alkalmuk nyilt a pápaság s általa saját érdekeiket előmozdítani.

Könnyűvé tette rájok nézve a munkát az, hogy Arnoux jezsuita, ki Luynes protektiója folytán a király gyóntatója lett, ennek lelkiismeretén korlátlanul uralkodott, ravaszul másoknak engedve át a ha-

talom külszínét, de megtartva annak lényegét. Emellett a francia jezsuiták ez időben feltünően sürü érintkezésben állitak a spanyol, osztrák és pápai követekkel, nyiltan conspirálva hazájok ellen azon három hatalommal, mely e korban természetes ellensége volt Franciaországnak.

XXV. Fejezet.

(A jezsuiták mint eretnekek. — Molina tana az isteni kegyelemről. — Pörük a domonkos-rendiekkel. — A vita elejtése.)

A jezsuiták a szellemi és anyagi erőszak minden fegyvereivel küzdtek az u. n. „eretnek tévtanok" ellen; tűzzel vassal üldözték azokat, kik Krisztus tanait nem Róma elvei értelmében magyarázták. Ily körülmények közt könnyen azt gondolhatná az ember, hogy ők maguk vallási irataikban szigorúan a római szék nézeteihez ragaszkodtak. Nem úgy történt, s e tekintetben viselt dolgaik is azt bizonyítják, hogy céljok nem a vallás, hanem saját hatalmuk vala.

Láttuk már fentebb, hogy moráltheologiájokban oly erkölcsi tanokat hirdettek, melyek nemcsak a katholikus, de a keresztény vallás alapelveivel is, sőt minden, az emberi természetben gyökerező erkölcsi érzülettel örök ellentétben állnak. De a jezsuiták nemcsak erkölcsi, hanem vallási tanaikban is eltértek Rómától; s ők, kik minden eltérést a római tanoktól másoknál eretnekségként üldöztek, magok is oly eretnek tanokat hirdettek, melyeket a pápák kénytelenek voltak nyiltan kárhoztatni.

Molina Luis 1588-ban „Liberi arbitrii cum

gratiae doctrinae donis et concordia“ cím alatt Lissabonban egy munkát adott ki, mely csakhamar világ nevezetességre emelkedett és okot adott a Molinismus név alatt ismeretes vitára az isteni kegyelem felett.

A katholikus egyház, mint tudjuk, Sz. Ágoston és aquinói Tamás nyomán azt tanítja, hogy az isteni kegyelem nélkülözhetlenül szükséges az örök üdvösségre, s hogy az ember ezen isteni kegyelem nélkül lelki üdvére előnyös dolgokat nem cselekedhetik. Pelágius britt barát már az 5. század elején ezzel ellenkező tant hirdetett, elvetette az eredendő bűn theoriáját, s azon tant állította fel, hogy minden ember, már a születésekor nyert természetes erők segélyével képes az örök üdvösség elnyerésére. E tant akkor a pápa mint eretneket elvetette.

Molina említett munkájában, hogy a pelagianismust a katholikus tannal összeegyeztethesse, azon tant állítá fel, hogy az isteni kegyelem feltétele ugyan az üdvösség elnyerésének, de isten az üdvösségre kiválasztottakat érdemeik tekintetében már előre megtározza, hogy isten kegyelme, melynek segélyével a kiválasztottak ez érdemekre szert tesznek, magában véve nem hatékony, hanem azáltal lesz azzá, hogy a kiválasztottak annak ellenére nem működnek, hogy isten azt ezen kiválasztottaknak azon körülmények közt adja meg, melyekben isteni középtudalma (scientia media) segélyével szabad akaratuk beleegyezését előre látja, hogy különben ő e kegyelmet senkitől sem tagadja meg, ha az ember képes azt engedelmessége és tanulékonysága által hatékonynyá tenni.

Semmi kedvünk theologikus fejtegetésekbe bocsátkozni, s azt, hogy Molina nézeteiben eltért a római tanoktól, mi sohsem leszünk képesek hibáztatni, sőt a jezsuiták legtisztességesebb tettének épen azt tartjuk, hogy mertek és tudtak ez egyszer önállóan gondolkozni. De ez a mi álláspontunk, a szabadság, a felvilágosodás álláspontja.

A jezsuiták vallási tanait azonban a jezuitismus és a katholicismus álláspontjáról kell megitélnünk. S e tekintetben mindenesetre meglepő azt látnunk, hogy a jezsuiták, kik tűzzel vassal üldöztek mindenkit, ki máskép mert gondolkozni, mint a pápa, — magok is eretnekségbe estek s érdemeket tettek ugyanazon máglyákra, melyeket oly bőkezűen emeltek mások számára. Mert Molina nem egyéni nézetet mondott ki. Még munkájának megjelenése előtt Less Lénárd és Hamel János jezsuiták a löweni egyetemen ugyanazt tanították. A theologiai kar ismételten, bár hiába, fel is szólalt ellenök. Erre 34 tantételt kivont az említett jezsuiták előadásaiból s azokat mint eretnekeket nyilvánosan kárhoztatta. E kárhoztató itéletet a cambrayi és meluni érsekek, a genfi püspök s a douayi theologiai kar is megerősítették.

A jezsuiták minden követ megmozdítottak Rómában, hogy ez itéletet megdöntessék. Generálisuk VIII. Kelemen előtt a dolgot a jezsuitákra nézve kedvező színben tudta feltüntetni, s ez az érsekeket és fakultásokat megpirongatta, hogy mikép mertek beleegyezése nélkül a jezsuiták ellen felszólalni, s a dogmatikus ügyben itéletet hozni, milelőtt a szent szék azt a maga fó-

ruma előtt elintézte volna. A megszidottak természetesen siettek magokat igazolni, s a jezsuiták és az említett püspökök és a löweni s douayi fakultások közt kitört a polemia.

Hogy e tollharcot annál sikeresebben vívhassák, s elleneikre elhatározó csapást mérhessenek, a jezsuiták, kikkel a pápai nuncius is összeszűrte a levet, azon törekedtek, hogy a löweni és douayi egyetemek privilégiumaiktól megfosztassanak; ami igen épületesen hatott volna a tömegre, példát nyújtani neki, miként bűnhödik, aki a jezsuiták ellen szólni merészel. Egyszersmind arra igyekezett a generális a pápát rávenni, tiltaná meg a két egyetemnek excommunikátió terhe alatt a jezsuiták tanainak vizsgálását.

Ily módon már már kezökben volt a győzelem, midőn Spanyolországban Molina munkája megjelent s a vitát megújítá. Spanyolországban, mint tudjuk, a dominikánusok kezelték óriási sikerrel az inquisitiót. E derék vérszopó barátok már régóta féltékenyek voltak a jezsuitákra, kikben veszélyes concurrenseket láttak a „vallás tisztaságának" strázsálásában. Örömmel ragadták meg tehát a Molina könyve által nyujtott alkalmat, versenytársaik hatalmának megtörésére, s bebizonyították, hogy maga a jezsuita szerzet sem ment tévtanoktól, következéskép nem nyújt garanciát a tévtanok kiírtására.

A jezsuiták jól tudták, hogy ha a dominikánusoknak sikerül csak egy jezsuita munkájára is rásütni az eretnekség bélyegét, hatalmuk és befolyásuk nagyban csökkenni fog. Magokévá tették tehát Molina ügyét

s legügyesebb polemikusaikat állították ki annak védelmére.

Valladolidban egy nyilvános disputátióban jezsuiták és dominikánusok a világ nagy épülésére egymást szidták és nyilvánították eretneknek. Mindenik fél magát tekinté győztesnek a szóharcban, de ezzel a dolog még nem volt befejezve. A nagy inquisitor, Quiraga bíbornok jelentést tett a vitáról Rómába, s kért egy pápai rendeletet, mely véget vessen azon hallatlan botránynak, hogy két eretnekek megtérítésére alapított szerzet egymást vádolja eretnekséggel. VIII. Kelemen, ki azt hitte a maga csalhatatlanságában, hogy a németalföldi egyetemeken elkövetett erőszakkal a dolog be van fejezve, nagyon elámult annak hallatára, hogy a katholicismus legerősebb támaszai, a két legtöbbet vétkezett szerzet ugyane kérdés felett hajba kapott egymással. A jezsuiták most is igyekeztek őt a magok részére hódítani, de VIII. Kelemen úgy látta, hogy a Domonkosrenddel, mely már annyi vért ontott az egyház szolgálatában, nem illenék oly röviden elbánni, mint a békés egyetemekkel. Elrendelte tehát, hogy úgy a jezsuiták, mint a dominikánusok egyelőre hagyjanak fel az isteni kegyelemről szóló tan feszegetésével, nevezetesen, hogy egymást ne nevezzék többé „eretneknek“, mielőtt a római szék az ügyben érett megfontolással nem határozott. Hogy pedig a kérdés megvizsgálására a szükséges anyag meglegyen, mindkét szerzet megbízatott, hogy e tan feletti nézeteit, mindenekfelett pedig Molina könyve feletti véleményét legtudósabb tagjai által kidolgozva irásban előterjeszsze.

Ezenkívül Spanyolország minden egyeteme, valamint más jeles theologusok is felszólíttattak, adják be e tárgyról véleményöket a pápának.

A spanyol inquisitio azonban nem ijedt meg ettől s privilégiumaira támaszkodva, Molinát maga elé idézte, hogy védelmezze magát az eretnekség vádja ellen. Ez időben Albert osztrák főherceg volt az inquisitió törvényszékének adjunctusa, s lett nemsokára nagy inquisitor, s a jezsuiták, bízva az osztrák ház pártfogásában, remélték, hogy az ügy el fog simíttatni. De a főherceg nem sokáig volt nagy inquisitor. Kilépett a papságból s helyét Abula püspök foglalta el, ki a jezsuitákat nem igen szenvedhette, s így közel volt a veszély, hogy Molina könyve máglyára kerüljön.

E kritikus pillanatban Aquaviva oly lépésre vette rá a pápát, melyet ez utóbb drágán megfizetett. Kelemen ugyanis megtiltá az inquisitiónak a per folytatását s az iratokat magához beküldetni parancsolta. Ez iratok közt 22 egyetem és kitünő theologus itélete volt, — valamennyi Molina tana ellen intézve. Mindeddig a jezsuiták mindenképen igyekeztek tanrendszerök formaszerinti kárhoztatását meggátolni, de nyiltan csak iskolai vitákban merték azt védeni. Óvatos emberek és kitünő theologusok tanácsolták a szerzetnek, hogy vonuljon vissza, de ezt nem tehette, merev gőgje a hiba bevallásának megaláztatását ki nem állhatta. Elhatározta tehát élére állítani a dolgot, remélvén, hogy a római széknél sikerülni fog kedvező itéletet eszközölnie.

VIII. Kelemen azonban inkább theologus volt, semmint államférfi. Egy congregátiót hítt össze több

bíbornok elnöklete alatt, mely 1598. január 2-kán tartotta első ülését s az egyház történetében „congregatio de auxiliis divinae gratiae" néven ismeretes. A dominikánusok nézeteit e congragátió előtt A l v a r e z, a jezsuitákét A r r u b a l és B e l l a r m i n védelmezték.

Időközben a jezsuiták a maguk nézete támogatására is verbuváltak „tekintélyes" véleményeket. Az ingolstadti, bécsi, gráczi, würzburgi, dillingeni, mainzi és trieri egyetemek véleményét, melyek Molina kegyelmi rendszerét nagyban feldicsérték s a római tannal megegyezőnek állították, Rómába küldték; elhallgatva természetesen, hogy mindezen egyetemeken a theologia tanárai csupa jezsuiták voltak; mely célból az illető professorok aláirásaik mellől a szokásos megjelölést: S. J. (Societatis Jesu) kegyesen kifelejtették.

A congregátió azonban nem hagyta magát e vélemények által tévútra vezettetni s a jezsuitáknak, kik kémeik által mindenről, mi a congregátióban történt, biztosan értesülve valának, mindinkább el kellett készülniök Molina elitéltetésére. A császári udvarhoz fordultak tehát, és Albert főherceg s a császárné kérték a pápát, fogná pártját a jámbor atyáknak. Kelemennel azonban hit dolgában nem lehetett alkudni. Most tehát a jezsuiták a pör eldöntését halasztani igyekeztek, s hogy a vitát összebonyolíthassák, egy csomó mellékes kérdést vetettek fel, új állításokkal léptek elő, itt ott látszólag engedtek, hogy más ponton annál erősebb ellenállást fejthessenek ki. Ily módon kényszerítették a congregátiót, hogy a vizsgálatot minduntalan újra kezdje s re-

méltékk, hogy azt végre kifáraszthatják, vagy szakadást idézhetnek elő kebelében.

Ez sem használt. A congregátió elnöke, Madrucius bíbornok végre elkészíté a végiratot, melyben a két fél által nézete mellett felhozott minden indok előadatott s azon eredményre jutott, hogy a jezsuiták tana a katholikus hit alaptételeivel ellenkezik, s így, mint eretnek, elvetendő. És Madrucius az iratokat épen a pápa elé akarta terjeszteni, hogy itéljen bennök, midőn egyszerre — meghalt. A jezsuiták e kedvező „véletlent" siettek az ügy új halogatására felhasználni. Petitiót nyujtottak át a pápának, melyben kifejtették, hogy Molina tana egészen megegyezik sz. Ágostonéval, hogy az, távol minden eretnekségtől, kitűnően alkalmas a Luther és Kálvin eretnek tanai leküzdésére. Kérték, hallgattassék ki Molina személyesen, kérdeztessék meg minden egyetem s végre hívassék össze egy általános zsinat, időközben azonban engedtessék meg mindkét félnek, hogy a maga nézetét, mint „valószínűt" fenntarthassa; ellenkező esetben botrányok és zavarok fenyegetik az egyház békéjét.

Kelemen nem engedett. Átlátta a jezsuiták szándékát és írta a dominikánusok generálisának: „Világos, hogy a jezsuiták csak azért gördítenek akadályt akadályra, hogy időt nyerjenek s hogy csalékony aggodalmakkal azon nyugtalanságok felett, melyek tanaik elvetéséből származhatnának, csak engem megfélemlíteni és megingatni igyekeznek." Elrendelte tehát, hogy az iratok újra átvizsgáltassanak s az eretnek könyvek haladék nélkül kárhoztattassanak. Az új vizsgálat eredménye ismét az

volt, hogy Molina több tétele eretnek. Az elátkozó bulla már készen volt s csak annak kihirdetése vala hátra, midőn a jezsuitáknak sikerült a maguk Bellarminját a censura-kollégiumba bejuttatni, kinek különféle ármányok által sikerült is az itélet kihirdetését meggátolnia.

A jezsuiták így ismét időt nyertek, s ezalatt ármányok által a kuriát különféle irányban zavarba hozni igyekeztek. A pápa szerette volna Molina tanait kárhoztatni; de most már maga is attól tartott, hogy a jezsuiták nem fogják magokat itéletének alávetni, s hatalmukkal és befolyásukkal nagy bajt fognak az egyháznak okozni. Kelemen ez aggodalmát több barátjával közölte, mit a jezsuiták kémjeik által megtudván, siettek a pápa e lelki állapotát kizsákmányolni, s végre a pápa félelmét minden rendelkezésökre álló eszközökkel növelni igyekeztek. Molinának azon tanait, melyekben a congregátió leginkább megbotránkozott, szenvedélyesebben s erélyesebben védelmezték, mint eddig, s gúnynyal árasztották el a római theologusokat. Hogy megmutassák, mire lesznek képesek, ha végsőre kerül a dolog, az alcalai főiskolában vitatételeket nyomattak, melyekben a többi közt azt is állították, hogy nem kell dogmaként hinni, miszerint VIII. Kelemen az igazi pápa s sz. Péter törvényes utóda. Az, hogy ugyanezen állításért százezreket üldöztek és kiirtottak, a jámbor atyákat nem genirozta, midőn saját érdekök forgott szóban.

Egyúttal Spanyol- és Olaszországban titkos ügynökök által azon hírt terjesztették, hogy szükséges a szóban forgó vita eldöntésére egyetemes zsinatot hívni össze,

mert a pápa maga, vallási kérdésekben nem csalhatatlan. (Ma természetesen az ellenkezőt állítják.) Kelemen ezeket hallva kétségbeesetten felkiáltott: „Mindent mernek! mindent mernek!"

Még IV. Henriket is sikerült a jezsuitáknak anynyira megnyergelniök, hogy közben járjon érdekökben; de Kelemen nem engedett, hanem beletemetkezett a temérdek irásba, hogy maga kutassa ki belőlök az „igazságot." Bellarmin hiába igyekezett a pápát e kétségkívül unalmas mulatságról lebeszélni s hiába beszélt lelkére, „hogy Kelemen elődei sohsem bajlódtak azzal, hogy a dogmatika subtilitásait fáradhatlan vizsgálattal kikutassák, hanem ezt a zsinatokra, püspökökre és theologusokra bízták. Igen sok pápa, személyes vizsgálat nélkül csupán zsinatok s egyetemek segélyével sok tévelygést irtott ki, ellenben azok, kik személyes hosszadalmas kutatással törekedtek világosság után, magokat s az egész egyházat a legnagyobb veszélybe döntötték. X. Leo, hogy Luther tévtanait megcáfolja, nem látta szükségesnek azok tanulmányozásával vesződni, ő mindössze megerősítette azon itéleteket, melyeket a katholikus egyetemek mondtak e tévelygésekre. Épen úgy III. Pál, III. Gyula és IV. Pius sem foglalkoztak dogmatikai kutatásokkal, s a tridenti zsinat segélyével mégis a legfontosabb hittételeket állapították meg. Ellenben XXII. János hosszas kutatódzás után oly labirinthba bonyolódott, melyből élte végeig nem tudott kijutni."

A pápára azonban ez sem hatott. Áttanulmányozván a mindkét fél által benyujtott iratokat, személyesen állt a congregátió élére, s a két szerzet újra legügyesebb

szónokai által védelmeztette ügyét. Mindjárt az első ülésről egy érdekes és jellemző epizodot jegyzett fel a historia. Valentia Gergely jezsuita és Lemos Tamás dominikánus álltak itt szemben egymással s vitatkoztak szörnyű szenvedélylyel. A dominikánus nézetei támogatására sz. Ágostonra hivatkozott, mire a jezsuita azt állította, hogy Ágoston Molina mellett szól, elővett zsebéből egy könyvet s olvasni kezdett belőle. A dominikánus fülelt, mert könyv nélkül tudta sz. Ágostont, de a jezsuita által felolvasott helyet nem ismerte belőle. Ráugrott tehát ellenfelére s kiragadta kezéből a könyvet, és — a jezsuita turpissága kitűnt, mert egészen mást olvasott volt ki a könyvből, mint ami benne állt. Valentia Gergelyt dühében ott helyben megütötte a guta, mire a dominikánusok ráordították, hogy ez isten itélete!

Minél közelébb jött a döntő perc, annál erősebben ármánykodtak a jezsuiták, de Kelemen nem félt többé tőlök, amióta III. Fülöp spanyol király megigérte neki, hogy szükség esetén kész fegyverrel érvényt szerezni itéletének. A világ feszült figyelemmel leste a már évek óta húzódó ügy végkimenetelét. Kelemen végre nagy ünnepélyességgel kitüzte a döntő ülés napját, s a jezsuiták elitéltetése már kétségtelennek látszott, midőn a pápa egyszerre ismét ingadozni kezdett, s egyszerre, 1605. márc. 3-án meghalt.

A jezsuiták erkölcstana szerint becsületünk megmentésére meg van engedve ellenségünket orvul is megöletni. Amicus jezsuita szerint minden papnak és szerzetesnek szükség esetében meg szabad ölnie azt, ki őt,

vagy szerzetét súlyos bűnökkel vádolni készül. Azon roppant buzgalom, költekezés és ármánykodás, melylyel a jezsuiták e pörnek javukra leendő elintézését kivinni igyekeztek, bizonyítják, mennyire féltek annak elvesztésétől. A pápát, ki tanaikat minden áron elátkozni akarta, szerzetök legveszélyesebb ellenségének kellett tekinteniök, tehát olyannak, kit szabad megölniök. A szerzet története bizonyítja, hogy kevés ellensége halt meg természetes halállal. Nem csuda ennélfogva, ha mindenki meg volt róla győződve, hogy a jezsuiták segítették Kelement a másvilágra, amit a jámbor Serry e congregátió történetében úgy fejez ki, hogy „ámbár a jezsuiták különben igen istenfélő és jámbor férfiak: még sem lehetetlen, hogy ily válságos helyzetben valami emberi dolog történt légyen rajtok.“ Az orgyilkosságot csakugyan nem lehet gyöngédebben kifejezni, mint e katholikus író teszi!

S a jezsuiták tudták jól, miért esett meg rajtok ez emberi dolog. A conclávéban a jezsuiták által támogatott francia pártnak sikerült a francia királynéval rokon Medicit választatnia meg, ki azonban XI. Leo név alatt huszonhat nappal megválasztása után agykórságban, — mely a jezsuiták szemében egyetlen qualifikátiója volt a pápaságra, — meghalt. Helyébe Borghese Camill választatott, ki V. Pál nevet vett fel, s a jezsuiták pörét a dominikánusokkal ismét kezébe vette. Jelenlétében 1605. szeptembertől 1606. februárig 14 gyülés tartatott e tárgyban s Pál úgy, mint elődje, inkább a Dominikánusokhoz hajlott. Ez év novemberében már csak a forma felett tanácskoztak, melyben a jezsuiták

tanai elátkoztassanak s a dominikánusok már megfútták a diadalmi trombitát, midőn a Velencével kitört viszály a dolgot rögtön megfordította. Láttuk fentebb (14. fej.) miként küzdtek a jezsuiták Velencében a pápaság érdekeiért s miként űzettek ki ezért a köztársaságból. Pál nem akarta a használható szerzetet, melyet épen most ily csapás ért, a maga részéről is mogbántani, megállította tehát a dolgot s 1607. augusztus 29-én a congregátiót egyszerre szélnek bocsátotta, kijelentvén, hogy majd ki fogja adni itéletét, addig azonban megparancsolta, hogy mindkét fél hallgasson az isteni kegyelemről és ne merje a másikat bántani. A jezsuitáknak ekként sok ármány, egy kis gyilkosság s egy kis véletlen segélyével sikerült az excommunikátiót elháríataniok fejökről.

XXVI. Fejezet.

(A jezsuita erkölcstan botrányai. — Pater Gaska kalandja. — A jezsuiták s az apácák. — A jezsuitánék. — Demoralisátió a jezsuita iskolákban.)

Mielőtt tovább mennénk a jámbor szerzet történetében, álljunk meg egy percre, s lássuk, mikép gondolkoztak a jezsuiták az örök szüzesség fogadalmáról.

Ha azon theoriát tekintjük, melyet Jézus katonái moráltheologiáikban felállítanak, úgy találjuk, hogy az mindegyiknél erre megy ki: „Óvd meg a külszínt, élvezd a bűnt, de ne engedd, hogy az emberek észrevegyék. A szűz bátran odaadhatja magát egy férfinak, csak senki meg ne tudja, és következményei a dolognak ne legyenek.“ — Ebben áll a jezsuita erénye.

Félreérthetlenül hirdetik e rendszert a szerzet erkölcstanítói. Moullet fentebb említett „Compendium theologia moralis“ cimű munkája 1. kötetének 405. lapján a következő épületes tételeket olvassuk:

„1. Ha valaki egy leányt vagy özvegyet, ennek szabad beleegyezésével, tehát erőszak, csel, rábeszélés vagy házassági igéret nélkül elcsábít, lelkiisme-

retileg semmire sem lesz kötelezve, mert azon, aki önként adta oda magát, igazságtalanság nem történt. Mondom: lelkiismeretileg! Mert, ha a leány teherbe esik és a törvényszék elé megy, akkor a csábító el szokott itéltetni vagy arra, hogy elvegye, vagy arra, hogy kiházasítsa a leányt, mert felvétetik, hogy az elcsábított csak azon reményben adta oda magát, hogy kapni fog valamit."

„2. Ha valaki erőszak, ármány, fenyegetés vagy ellenállhatlan kérések segélyével csábít el egy szüzet anélkül, hogy házasságot igérne neki, köteleztessék minden ezáltal a leányra vagy szüleire háramló kárt megtériteni, oly kiházasítást adván neki, melylyel más elveszi, sőt ha a kárt másképp jóvá nem teheti, maga köteles őt elvenni. Ha azonban a csábítás teljesen titokban maradt, a csábító lelkiismeretében mire sincs kötelezve, mert ez esetben a leány más kárt nem szenvedett, mint hogy szűzességét elvesztette."

A 407. lapon pedig olvassuk: „Ha a házasságtörésből gyermek nem született, a házastársak vezeklésen kívül mire sem kötelezvék."

Fegeli Ferenc jezsuita „Gyakorlati kérdések a gyóntató működéséről" című munkájában írja: „Aki egy fiatal leányt saját beleegyezésével elcsábít, nem követ el bűnt, mert a leány önmagának ura, s kegyeiben azt részesítheti, kire kedve van." Escobar ugyanezt tanítja. Baunynál olvassuk: „Mindenféle embernek meg van engedve a kicsapongás helyeit meglátogatni, hogy ott vétkes asszonyokkal érintkezzék, ámbár igen valószínű, hogy ott maga is vét-

kezni fog, mert az efféle asszonyok látása és szerelmeskedései az embert igen könnyen el szokták csábítani. Itt az ember nem meggyalázást, hanem fajtalanságot követ el. Az első akkor követtetik el, ha a cselekvény egy szűzzel, akarata ellenére s erőszakosan történik. A második azonban kölcsönös beleegyezésen alapszik, s a nőn, kivel ez tétetik, sértés nem történik."

Jezsuita tan szerint meg van engedve az ily fajtalanságot elő is mozditani. Paolo „az erényekről és bünökről" írt munkájában mondja: „Ha valamely cseléd a maga fenntartására szükségesnek látja egy kicsapongó urat szolgálni, a szükség megengedi neki, hogy a legsulyosabb kihágásoknál is segédkezet nyujtson. Ily módon kereshet és vihet neki ágyasokat, elvezetheti őt rosz helyekre, s ha ura fel akar mászni egy ablakba, hogy egy nő hálószobájába jusson, tarthatja a lábát, vagy hozhat neki létrát, mert ezek magokban véve egészen közönyös cselekedetek."

A jezsuiták azon kérdést is tárgyalták, mit követelhet a nő testének használatáért, s Gordon moráltheologiájában olvassuk: „Az örömleány joggal megfizettetheti magát, csak túlságos árt ne követeljen. Ugyanez áll minden fiatal leányról, ki titokban űzi mesterségét. Férjes nőnek azonban nincs joga magát megfizettetni, mert a prostitutióból származó nyereségről a házassági szerződés nem intézkedett előre." (Tehát csak ezért?) A híres Escobar azonban más nézeten van; szerinte: „amit férjes nő házasságtörés által keres, azt jogosan szerzett vagyonnak te-

kintheti, csak kell, hogy férjének is engedjen részt a nyeremény élvezetéből.“

Tamburini szintén elmélkedik az ár nagyságáról s e kérdést veti fel: „Mily drágán adhatja el valamely nő az élvezetet, melyet nyújt? Felelet: hogy ezt helyesen megitélhessük, tekintetbe kell venni a nő nemességét, szépségét és tisztességét, mert tisztességes nő többet ér annál, ki minden jött ment előtt kinyitja az ajtót. Distingváljunk: vagy örömleányról, vagy tisztességes asszonyról van szó. Az első jogosan nem követelhet többet az egyiktől, mint amenynyit a másiktól követelt. Határozott árának kell lennie s az közte és a látogató közt szerződést képez. A látogató a pénzt, ő meg testét adja oda, épen úgy, mint a vendéglős borát s a vendég az ital árát. Egy tisztességes és rangbéli nő azonban kivánhat annyit, amennyit akar, mert ily természetű dolgoknál, melyeknek nincs általánosan megszabott áruk, az eladó személy úrnője az árúcikknek. Joga van tehát úgy mint valamely szűznek, becsületét oly áron adni el, amennyire azt becsüli, és ezért senki sem vádolhatja uzsoráskodással.“

E tekintetben Vaillant arra tanít, hogy a rosz iránti hajlam magában véve nem rosz, mely tételből Sanchez siet levonni a következtetést: „tehát magában véve az sem rosz, ha vágyat érzünk magunkban érzékiségünket egy nővel kielégíteni.“ — „Szemérmetlen dolgok megnézése pajkosságból vagy élvezetből stb. gyakorlatilag ugyan nem ajánlható, de elméletileg mégsem veszedelmes, és sohsem lépi túl

a csekély bűn határait," — mond Escobar, ki szerint ugyanez áll a fogdozásról is, mert „bizonyos testrészek buja fogdozása okozhat súlyos bűnt a veszély iránti tekintetből."

Sa Manó a jegyeseknek legbizalmasabb közlekedését még házasság előtt épen nem, vagy csak gyarló bűnnek nyilvánítja, főkép, ha a házassági cerimonia soká halasztatik; Escobar pedig más menyasszonyának elcsábítását csak egyszerű bűnnek állítja, mert a menyasszony még nem ment férjhez. E tisztátalan pont felett legvilágosabban nyilatkozik Sanchez „a szent házassági szentségről" írt munkájában, melyben oly kérdéseket tárgyal, melyek megdöbbentik az olvasót és oly modorban, melyen meglátszik, mily élvezettel fetreng a piszokban.

Hogy a jámbor atyák e theoretikus tételeket a gyakorlatban is tudták alkalmazni, annak olvasóink már épületes példáit látták a montepulcianoi botrányban s Cadière Katalin történetében. Termetes köteteket lehetne írni a jezsuiták ez irányban mívelt dolgaikról. Csak például hozunk fel e nagy tömegből egy históriát.

Bordeauxban a 16. század közepén egy varrónő élt, ki tűjének csekély keresményét testi bájainak bérbeadása által igyekezett öregbíteni, s ennélfogva az egész városban ismeretes volt. Egyszer halálos beteg lett s Páter Gaska jezsuitáért küldött, hogy neki meggyónjon. A jámborsága folytán köztiszteletben álló Gaska oly buzgón lelkére beszélt a bűnösnek, hogy ez megfogadta, hogy, ha fel talál gyógyulni, meg fogja

változtatni életmódját s be fog lépni egy vezeklőintézetbe, mely Bordeauxban ily bűnbánó Magdolnák számára volt alapítva. A leány csakugyan felgyógyult és Páter Gaska maga szerezte be őt a nevezett intézetbe. Csakhamar az egész intézetben nem volt viszszavonultabb, erkölcsösebb és jámborabb leány nálánál, s Gaskának, ki őt naponként meglátogatta, méltó öröme telt benne. A leány nagy bizalommal bevallá neki, hogy néha, kivált éjjelenként, kisértései vannak, melyeknek csak nehezen tud ellenállni. A jezsuita e kisértéseket az ördög erőlködéseinek nyilvánítá, ki testét ismét hatalmába keríteni törekszik s megigérte, hogy annál alaposabban védelme alá fogja őt venni. Csakugyan többet is járt hozzá ezután s órákhosszat bezárkózott vele imádkozni, hogy az ördög incselkedésein erőt vehessen.

P. Gaska azonban oly módon küzdött az ördög kisértései ellen, hogy a leány rövid idő múlva anyának érezte magát. Be volt bizonyítva, hogy Gaskán kívül férfi be nem tette lábát az intézetbe, de jámborsága és erkölcsös életmódja ezt fölibe emelte minden gyanúnak. Azonban a házon kívül sem eshetett a leányon semmi, mert mióta az intézetben volt, még soha a házat el nem hagyta. A leány ezenfelül ünnepélyesen megesküdött, hogy betegsége óta még férfival nem érintkezett. De azért mégis jó reményben volt!

E kritikus helyzetben végre P. Gaska talált kulcsot a talány megfejtésére. Eszébe jutott ugyanis, hogy a leány egyszer panaszolta neki, mennyit kell éjjelenkint szenvednie az érzékiség kisértéseitől, me-

lyekben ő rögtön az ördög incselkedéseire ismert. S minden ima és vezeklés dacára úgy látszik, hogy az ördögnek mégis sikerült a szép varróleánynál vágyait kielégítenie, — mert hát mi lehetett ez más, mint az ördög machinátiója?

Igy magyarázta meg a dolgot páter Gaska, nagy bámulatára a jámbor lelkeknek, kik csudálták a barát éles eszét, és nagy ijedelmére a szüzeknek, kik ettől fogva szörnyen féltek a sátán éjjeli látogatásaitól. Akadtak ugyan, kik hitetlenül rázták fejöket, s az orvos nyiltan kijelentette, hogy a leánynak semmi baja nem volt az ördöggel, mert igen emberi dolog esett meg rajta, de vakmerőségeért, melylyel a szent életű páter Gaskának ellentmondani merészelt, az intézetből rögtön elcsapatott.

Eszerint világos volt, hogy az ördög éjjelenként személyesen járt el a varrónőhöz, amit ez előbb persze nem tudhatott, mert az ördögnek volt annyi esze, hogy láthatatlanná tegye magát. Ezalatt közeledett az idő, mely a varróleányt terhétől megszabadítandó volt, s mindenki kiváncsi volt látni, minő formája lehet a sátán ágyékából származott sarjadéknak; mert afelett senki sem kételkedett, hogy legalább is lólába vagy más valami családi ismertető jele lesz. Annál nagyobb volt a bordeauxi publikum bámulata, midőn a varróleány egy szép, erős, egészséges fiúnak adott életet. De azért kétségtelen vala, hogy ez az ördög fia, a nép tömegesen tódult a sátán gyermekét megbámulni, s páter Gaska felhasználta ez alkalmat a leánynak gyerekestől való eltávolítására

a városból; az anyát, hogy szigorú clausura alá helyezze, a fiút pedig egy remetéhez a pirenaei hegyekbe, ki majd kikergeti belőle az ördögi természetet. A közönség szent buzgalmában megnyugodott a dologban, de az ármányos sors végre itt is felfedte a turpisságot. Tiz évvel utóbb ugyanis a vezeklő intézet kapusnője halálos ágyán önkényt megvallotta orvosának, hogy hónapokon át, szombatonként este páter Gaska parancsára egy kehely bort adott a varróleánynak, melybe előbb egy kanálnyi fehér port öntött, melyet a jezsuita adott neki e célra; a varrónő ez italtól rendesen mély álomba merült, mire a jezsuita egyedül maradt vele. A kapusnőnél még maradt egy adag ama becses porból, melyet az orvos elemezvén, erős opiumpornak ismert fel. Az orvos felfedezését egy ügyvéddel közölte, de ez hallgatást tanácsolt neki, egyrészt mert Gaska azóta meghalt, másrészt, mert a jezsuiták kétségkívül rá tudnák bírni a kapusnőt, hogy tagadja el vallomását, s akkor ő mint hazug, szégyenben maradna s azonkívül kitenné magát a jezsuiták üldözésének. Az orvos megfogadta a tanácsot, de azt meg nem állhatta, hogy irásban ne értesítse az utókort e piquáns kalandjáról — a sátánnak.

E helytt érdekes lesz hallanunk, mit ir Jarrige Péter jezsuita már említett munkájában szerzettársainak érintkezéséről az apácákkal. „A Jézus társaság tagjai, úgymond, kiválókép hivatottaknak érzik magokat apácákkal érintkezni s gyakran hat órát is eltöltenek a rostélynál (a beszélő rostélynál,) hol választottaikkal diskurálnak. De esküdni mernék rá, hogy

egyetlen szót nem szólnak az isteni félelemre való megtérésről, hanem leginkább trágár élceket csinálnak és kétértelmű szerelmi szavakat mondanak. Így egyszer páter Cluniac, mint maga beszélte nekem, a sz. Antal-zárda egy apácájának a házasság elvetendőségéről írt könyvet (mely ez időtájt Franciaországban megjelent s a házasságot erkölcstelennek, a „szabad szerelmet" azonban annál erkölcsösebbnek deklarálta) magyarázta, s ez alkalommal részleteson tárgyalta az „impotentia" érdekes kérdését. Ádám János, a Sz. Makár-zárdában egy Orsolya apácának a gyermeknemzésről tartott előadásokat, s oly félreérthetlenül fejezte ki magát, hogy bármely bonctanárt csuffá tett volna magyarázatainak világossága által. Bois Jakab ugyane zárdának egy másik apácáját megtanította arra, mikép lehet egy férfinak arcalkotásáról annak másnemű férfiui fejlődöttségére következtetni, s azonkívül számos oly titkokba avatta be, minőket néha még nyilvános bordélyházak tulajdonosnői sem ismernek. Szóval, világi ember elámulna, ha hallaná, mily discursusokat szoktak a jezsuiták apácákkal vinni; kiket azonkivül sohsem hívnak más néven, mint: szivecském, kincsem, drágalátosom stbeff. Ép így tudja kiki, mikép szokták a jezsuiták szemérmetlen kezeiket a rostélyon bedugni s azokkal az apácákat megfogdosni, kik viszont nem röstellik mellöket s más részeiket leleplezni. De ha még ennyi volna az egész! De fájdalom, általánosan bebizonyított tény, hogy a jezsuiták meg tudják találni az utat az apácák celláiba, s gyakran egész éjjeket töltenek nálok; vagy pedig az elzárt gyóntatószékekben találkoznak velök,

melyek ezáltal valódi bűnfészekké lesznek. A párisi kollégium tanárai oly barátságosan bántak el az ottani dominikánus apácákkal, hogy több közőlök teljes gyümölcscsel telt meg, s kénytelen volt több hónapra Bordeauxba vonulni, hol nem ismerték őket. Az ismeretes Stör Menyhért, ki Rómában a theologia doktorává kreáltatott, egy egész évig élt a sz. Mária apáca zárdában, mint az apátnő tanácsadója, s ez ezer csók közt esküdözött neki, hogy nélküle élni sem bírna. A theologia egy más doktora, pater Sommermann Frigyés Luzernbe hivatott, hogy egy ördögtől megszállt apácát exorcizáljon, amit meg is cselekedett, de az istennek eljegyzett szűznél oly emléket hagyott hátra, melylyel szegény kilenc egész hónapig bajlódott. A társaság leghiresebb tagjai közé tartozó P. Cottonról, IV. Henrik gyóntatójáról tudva van, hogy Avignonban egy apácát anyává tett, s az ez ügyben kelt peres iratok Rómába is küldettek, hogy VIII. Kelemen elé terjesztessenek. Midőn a jezsuiták a 30 éves háború kezdetén Csehországból kiüzettek, prágai kollégiumjokban egy még vértől nedves bábasszony-széket találtak, melylyel a szomszéd apácáknak szolgálni szoktak. A lemovitiai püspök egyszer egy egész csomó szerelmes levelet fogott fel, melyet az ottani próbaház újoncai a szomszédos apáca zárda lakóival váltottak, s igy még számtalan esetet sorolhatnék el, melyet saját tapasztalásomból tudok. Miután azonban egy bűn a másikat szokta szülni, gyakran két vagy három jezsuita közt, kik ugyanazon „nővért“ birni akarták, a legnagyobb féltékenység származott, s kedvesénél mindenik mindenképen igyekezett

a többit kicsinyíteni és lepiszkolni, hogy maga maradhasson a nyeregben. Á d á m János és P i r o a t Jakab páterek oly dühösen összevesztek egy C o r d u l a nevű apáca felett, hogy majdnem párbajra került a dolog; míg végre Piroatra rá nem bizonyult, hogy a klastromkert alacsony fala mellett, melyen könnyen át lehetett ugorni, rendes találkozókat tartott Cordulával, minek folytán szép csendesen más kollégiumba tétetett át."

Nem fejezhetjük be e themát anélkül, hogy meg ne említsük a jezsuitánék alávaló intézményét, mely mai nap már alig ismeretes. Csak kevés positiv tudomásunk van már e női szerzetről, s azt sem lehet ma határozottan megállapítani, ki által és mely évben alapittatott, de annyit biztosan tudunk, hogy e szerzet több évvel a 30 éves háború kitörése előtt már fennállt, s e háború korában, déli Német- és Francia, valamint Olaszországban nagyon el volt terjedve. Ez apácazárda szervezete egy volt a himjezsuitákéval, s nemcsak névre, hanem öltözetre is hasonlított hozzájok. Nem volt új dolog, hogy apácaszerzetek már fenálló férfi szerzetek mintájára alakuljanak, s így keletkeztek a dominikánus, karmelita s más apácaszerzetek, de ezek a hasonnevű férfiszerzerzétekkel semmi összefüggésben nem álltak. A jezsuitánék azonban zárdájokat legtöbb helyen a jezsuiták tőszomszédságába építették s a legbizalmasabb és legszabadabb közlekedésben álltak velők. Letették ugyan a szegénység, szűzesség és engedelmesség fogadalmát, de azért teljesen a nagyvilági nők módjára éltek, egy helyről másra kóboroltak, ha kedvök szottyant papi teendőket végeztek, mindenféle korú férfiakhoz lel-

kiismereti tanácsadókul szegődtek, szóval oly botrányosan űzték a szerzetesi erényeket, hogy még a katholikus egyház is megsokallta.

Az ultramontánok mindazt, amit e nőstény-jezsuiták botrányairól a historia feljegyzett, mint sok egyebet, egyszerűen hazugságnak szokták nyilvánítani. Ezek ellenében mi első sorban oly tanúra hivatkozhatunk, kinek efféle dolgokban talán mégis lehet hinni, — a pápára.

VIII. Orbán 1631. máj. 21-kén kelt bullájában, mely Róma minden templomajtajára kiszegeztetett s az egész keresztyén világban kihirdettetett, mondá: „Nem minden lelki fájdalom nélkül értettük, hogy Olaszországban és a hegyeken túl némely asszonyok és szüzek, a jezsuitanők nevet véve fel, a pápa helyeslése és megerősítése nélkül nehány év óta egyesültek, hogy az egyházi élet ürügye alatt bizonyos kollégiumforma házakat megszállottak, probátió-házakat képeztek, s azok fölébe egy legfőbb főnöknét állítottak generálisné név alatt, hogy ennek felügyelete alatt az engedelmesség, szüzesség és szegénység fogadalmát letették, s minden más szokásaikat a jezsuitáknak szintén utánozták; hogy azonban emellett igen sok oly dolgot cselekedtek, melyek a női nemhez épen nem illenek, s az asszonynép becsületességével és szemérmével homlokegyenest ellenkeznek, sőt olyanokat is tettek, miktől még öreg leélt emberek is, kik a kéjenc életben nagy tapasztalással birnak, visszariadnának. Miután azonban az ily gazdálkodás rendkívüli megbotránkozást okoz, s miután e gazságot tovább tűrni nem szándéko-

zunk, elhatároztuk erélyesen fellépni s a gaz növényt gyökeresen kiírtani. Minekfolytán, tanácsot tartván szent testvéreinkkel, a bibornokokkal és inquisitorokkal, ez asszonytársaságot teljesen beszüntetjük, eltöröljük és kiírtani megparancsoljuk. Ennélfogva rendeljük, hogy a jezsuitánék társasága kezdettől fogva érvénytelen és semmis volt, hogy ezennel teljesen és egyszerre eltöröltessék, örök feledésbe temettessék s az egyházból gyökeresen kiírtassék." Ebből eleget lehet érteni.

Szivesen borítanánk fátyolt a jezsuita erkölcstelenségek visszataszító látványára, de az igazság, melyet szolgálni kötelességünk, kényszerít még egy pontot kiemelnünk, mely a jezsuiták feneketlen erkölcsi sülyedését megvilágítja, kik Jézus nevét csak a legaljasabb bűnökre használják palástul. Ha a pap, barát vagy apáca a coelibátusnak embertelen és természetellenes zsarnoksága alatt nyögve, ellenállhatatlan ösztönétől elragadtatva egyszer másszor felhasználja a kinálkozó alkalmat, hogy a tiltott gyümölcsöt megízlelje, — ez lehet hiba, lehet bűn, de aki emberileg érez, képes lesz azt kimenteni. De mit szóljunk hozzá, ha azt látjuk, hogy a zárdák, melyek az erkölcsi tisztaság s a szűz erény menhelyeinek adják ki magokat, a legtermészetellenesebb bűnök tanyájává lesznek, mely bűnöket csak a legelvetemedettebb kéjencek ismernek, s melyektől még ezeknek legnagyobb része is megundorodik, — mint pl. a poederastiáé?

Teljesen bebizonyított tény, hogy ez undok bűn a jezsuita nevelő intézetekben általában el volt s el van terjedve. Nem mi mondjuk ezt, hanem mondja a jezsuita

Jarrigius Péter idézett munkájában: „Csak isten vizsgálja és ismeri az emberek belső szivbéli gondolatait; s halandó nem léphet azok tanácstermébe. De azért bátran állíthatom, hogy mindazon emberek közt, kiket ismerni tanultam, soha még hevesebb, szenvedélyesebb, bujább s érzékibb természeteket, mint a jezsuiták közt, nem találtam. Nézzük csak azon vakmerő szemérmetlenséget, melylyel iskoláikat, szemináriumaikat és kollégiumaikat megfertőztetik. Vessünk csak egy pillantást azon tisztátalan érintésekre, aljas fogdosásokra és tapogatásokra, melyekhez a tanitásukra bizottakkal szemben hozzá vannak szokva, és pedig olynemű fogdosásokra, melyeknek nyomai az illetők testén megláthatók. Csak hallgassunk beszédeikre, melyekkel kézmozdulataikat kisérik, s melyeket úgy látszik, mintha a legaljasabb kéjhölgyektől tanultak volna. Csak nézzük cynikus mosolyukat és szemök kialudt tüzét, és senki sem lesz többé kétségben afelett, hogy amit fentebb mondtam, tiszta igazság. Különben nemcsak a fiatalabb tanítók és tanárok vétkeznek, hanem magok a rektorok és seniorok is, kikké pedig a legtiszteletreméltóbb tagok szoktak választatni. Mert ezek is fogdossák tanítványaikat s fogdostatják magukat általok, úgy, hogy már sokan az ifjak közől, ha utóbb az újonc- vagy próbaházba felvétettek, a magister novitiorum előtt keservesen panaszolták el a gyalázatot, melyre kényszeríttettek. Mindezt könnyű bebizonyítani, s legalább nehány tényt fel akarok említeni, bár a vér arcomba szökik, ha ezekre gondolok. Igy a binogesi jezsuita kollégium nem fogja tagadhatni, hogy egy Sangvillier

nevű tanára egy vasárnapon egy szép fiút azon ürügy alatt, hogy gyakorlatát akarja kijavítani, szobájába hítt, s nemcsak utálatos szavakat intézett hozzá, hanem kezével egész testét megtapogatta s a fiútól ugyanannak viszonzását kivánta. De ennyiben nem maradt a dolog. A professor e mulatságot annyiszor ismételte, hogy végre mindennapi szokásává lett, s így történt egyszer, hogy a nyilvános iskolai teremben, mialatt a többi tanulók leckéjökkel voltak elfoglalva, az említett fiút magához vonta a kathedrába, ott ruháit kinyitotta és nyomban — — — de a toll visszairtózik ez undok dolog leirásától. Második például egy esetet hozok fel, melyet saját szememmel láttam az ageni kollégiumban. Itt a negyedik osztály tanárát, Mingelousaux Ferencet rajtakaptam, amint egy nemes tanítványát szenvedélyesen csókolgatta, s ha én közbe nem lépek, kétségkívül tovább is ment volna. A fiú azt hitte, hogy mindez csak gyöngéd apai hajlamból történik, s legalább most még semmi roszat nem gondolt; de ha valódi apja, egy büszke és előkelő nemes, jelen lett volna, rögtön észrevette volna, mily nemű e hajlam, s akkor, félretéve minden a Jézustársaság iránti tiszteletet, a páternek kétségkívül rögtön levágta volna a fülét. Még cifrábban ment a dolog a bordeauxi és fontanai kollégiumokban, s be tudom bizonyítani, hogy ezekben egyetlen egy jezsuita sem volt mentt az említett bűntől. A páterek és professorok itt nem is röstellték a dolgot s kezöknek és nyelvöknek oly szabadságot engedtek, hogy az idősebb diákoknak szükségkép át kellett látniok a gyalázatos terveken. Ezért egyik másik tanulóról nyiltan beszélték: ez X. professor

szeretője, — ez X. professor maitresse, a rektoré azonban a kis Z., a szőke V.-val pedig a magister novitiorumnak van viszonya. Nem kell azonban azt hinnünk, mintha e sodomia csak a fensőbb kollégiumokon és akadémiákon űzetett volna, hol nagyobb választás volt a diákokban, mert e bűn a jezsuiták közt mindenfelé el van terjedve. Igy a kis Macaire városban nemrég két fiú panaszolta el szüléinek, mint tett rajta páter Gervass erőszakot, s a bűn helyét, módját és minden részleteteit oly pontosan leírták, hogy panaszuk igazsága felett kételkedni nem lehetett. A szülők ennélfogva siettek jelentést tenni a bordeauxi kollégium rektoránál s a gonosztevő megbűntetését követelték. De mi történt? A rektor páter Penande Kristófot megbízta, vizsgálja meg a dolgot, de egyéb aztán nem is történt s bűntetésről soha szó sem volt. Ugyanez történt páter Alemay Lénárddal, kire ugyane bűn bizonyíttatott rá, s igy tucatjával sorolhatnám elő csak a legközelebbi szomszédságomban élők közül azokat, kik ugyanazt elkövették, ha nem volna már az is elég, amit leírtam."

És ez mindennapi imádságok volt a jezsuitáknak. Páter Riberát Borromeo Károly, milanoi érsek gyóntatóját rajta kapták, amint az érseknek egy nemes apródján fajtalankodott, s IV. Pius ezért meghagyta Lainez generálisnak, hogy távolítsa el Riberát Milanoból, nehogy — botrány legyen a dologból, mert nem a bűnnel törődik az egyház, csak a botránynyal. Marell Jakab szerelmeit a történész Lang külön könyvben írta meg (Jakobi Marelli S. J. amores) s az ebben foglalt események okmányilag oly részletesen bebizonyíttattak, hogy

legkisebb kétség sem foroghat fenn felettök. A Mainzban müködő pater G i l l Miksa oly gyalázatos paederasta volt, hogy Frigyes Károly József választófejedelem több szülő panaszára vizsgálatot rendelt, mely a felhozott vádak igazságát bebizonyította. De kötetekre menne a jezsuiták ez irányban elkövetett büneinek elősorolása.

És ily emberekre volt bizva Európa nagy részében az ifjúság nevelése!

XXVII. Fejezet.

(Portugalban. — Erőszakoskodásaik. — Összeesküvéseik a haza ellen. — Uralmi terveik füstbe mennek.)

Láttuk Portugall bukását, láttuk, mily részök volt benne a jezsuitáknak, s miként segítették kiirtani mindazokat, kik hazájok függetlenségét a spanyol hatalom ellen védelmezni merték. De azért nem voltak hű támaszai a spanyol trónnak sem; s a népben is igyekeztek magoknak pártot szerezni azon esetre, ha a korona megsokallná vétkezésöket. Egyrészt minden erejökkel támogatták II. Fülöp hatalmának Portugalban elterjedését, melylyel együtt saját hatalmukat remélték megszilárdíthatni. Másrészt szóval s irásban a nép előtt a despotikus hatalom ellenségei gyánánt tüntették fel magokat. Nyiltan védték a szabadságot, melyet titokban legyilkolni segítettek.

Befolyást igyekeztek szerezni a népnél, hogy szolgálataikat a kormány szemében becsesebbekké tegyék, sőt még azon gondolatra is vetemedtek, hogy ők kapják kezökbe a Portugal feletti uralmat. A jezsuitáknak már rég fájt a foguk a sz. Rókus kápol-

nájára, melyet Manó király 1506-ban épített s egy testvérületnek ajándékozott. Azzal álltak tehát elő, hogy egy isteni kinyilatkoztatás meghagyta nekik, hogy a kápolna mellett profess-házat építsenek; de a Rókus-testvérek nem hittek a kinyilatkoztatásnak. Erre királyi biztos küldetett ki a viszály kiegyenlítésére. A Rókus-testvérek azonban kijelentették, hogy kápolnájukat ha kell, fegyverrel is megvédik, s midőn a jezsuiták bérencei megjelentek, véres fejekkel küldték őket vissza. Az ügy törvényszék elébe vitetett. A Rókus-testvérek tulajdonjoga minden kétségen felül állt, de a jezsuiták hatalma már oly nagy volt, hogy a törvényszék őket lemondásra kényszerítette kétségtelen tulajdonukról.

E merény sikerülvén, a jezsuiták vérszemet kaptak. A rablott kápolna szomszédjában Almirante grófnak kertje volt, melyben néhány új házat akart építtetni. A jezsuiták most azzal álltak elő, hogy e kert egykor temető volt, tehát most is szentelt föld, melyre magán házat nem szabad építeni. A gróf, elámulva e szemtelenségen, a lissaboni érsekhez fordult, ki (1612) bizonyítványt adott neki róla, hogy kertje sohsem volt temető. A jezsuiták azonban nem törődtek az érsekkel s a törvényszékhez fordultak, hogy gátolja meg a gróf szándékolt építkezését. Első és második folyamodásban elutasíttatván: egy merész csapás által egyszer mindenkorra magok kezébe kisérték ragadni a hatalmat.

A hirhedett in coena domini-bulla, mint más katholikus országokban, úgy Portugalban sem volt.

elismerve; az ország törvényei szerint portugall alattvaló külföldi törvényszék elé nem volt idezhető, s a király engedelme nélkül semmiféle pápai rendelet ki nem volt hirdethető. A jezsuiták tehát Almirante gróf esetét akarták az említett bulla becsempészésére felhasználni, hogy úgy e pörben, mint a jövőben hasznát vehessék. A pápával egy dekretumot adattak magoknak, mely hivatkozva ama bullára, megtiltotta minden portugal törvényszéknek e pörrel foglalkozni, mert ebben temetőről, tehát egyházi dologról van szó, mely a pápa törvényszéke elé tartozik. A felek tehát úgy, mint a lissaboni törvényszék ülnökei Rómába idéztetnek, „hogy ő pápai szentségétől megértsék, mi a jog és igazság."

Ez volt az első, de nem egyetlen csapás, melyet itt hazájok önállásán ejtettek. A kormány 1617-ben bizonyos gonosztettek miatt a pápai kollector javait lefoglalta, s a törvényszéki végrehajtó a többi közt egy Leitaon nevű egyénnek elfogatásával bízatott meg, ki kispap volt s az alsóbbrendű fokozatokat már felvette. A jezsuiták most azon ürügy alatt, hogy Leitaon elfogatása által a papság személyes immunitása megsértetett, mely pedig Portugalban sohsem állt érvényben, rábírták a pápai kollectort, hogy a végrehajtót excommunikálja. Ez a korona-törvényszékhez fordult, mely védelmébe is vette. A jezsuiták most őt újra, a korona-bíróval és ülnökökkel együtt kiátkoztatták, s a lissaboni templomokat és kápolnákat interdiktum alá vettették. A kormány erre behúzta a farkát, mert mint Seabra da Sylva királyi generál-

prokurátor mondja: „a dolgok már annyira jutottak, hogy senki sem mert a jezsuiták ellen még törvényes úton sem panaszt emelni, hacsak nem akart a tengerbe dobatni, orozva meggyilkoltatni, vagy mint a király s kormány ellensége büntettetni.“

A jezsuiták terve, melynek segélyével teljes uralomra jutni törekedtek, mindinkább kifejlődött. A királyi tekintélyt sikerült aláásniok, ellenségeiket kivégeztették vagy számüzették, vagy fenyegetés vagy vesztegetés által elhallgattatták. Despotismusuk biztosítására már csak arra volt szükségök, hogy a felvilágosodás minden nyomát eltörölhessék s az országnak örök setétséget biztosíthassanak. Ez volt céljok mindenütt, de butítási rendszeröket sehol oly szembeötlőleg s oly sikeresen még nem valósíthatták, mint Portugalban, hol teljesen szabad kezök volt; s ez ország példája csattanósan bizonyítja, mily gyorsan mehet egy gazdag virágzó ország anyagilag és szellemileg tönkre, ha sorsát önző papi kezek vezérlik. A spanyol királyok, III. és IV. Fülöp, kik a közügyekkel nem igen törődtek, s a kormányt egészen jezsuiták és dominikánusok kezére bízták, Portugalt csak oly tartománynak tekintették, melynek egyetlen célja a madridi udvar kicsapongásainak költségeit fedezni s a kegyencek zsebét megtömni.

III. Fülöp, midőn alig 44 éves korában enerválva halottas ágyán feküdt, elhivatta páter Florentiát, hogy egy jezsuita karjaiban hallhasson meg. IV. Fülöp annyit foglalkozott rosz asszonyokkal s rosz versek készítésével, hogy nem maradt ideje az ország

dolgaival törődni. A jezsuiták különben siettek levenni válláról a kormányzás terhét, s mig Spanyolországban az uralmat kénytelenek voltak megosztani a dominikánusokkal, Portugalban azt magok monopolizálták. Annyi eszök azonban volt, hogy a főhivatalokat nem papokkal, hanem világi jezsuitákkal rakták meg.

A jezsuitáknak IV. Fülöp alatt sikerült Portugalt a római könyv-censurának alávetniök, melyet addig sohsem ismert el. A generál inquisitor Alvarez jezsuita által egy vastag kötetben összeállíttatta a tiltott könyvek jegyzéket s elrendelte, hogy aki ily könyvet bír, azt 30 nap alatt adja be az inquisitiónak, különben halálos bűnt követ el s életében vagy vagyonában büntettetni fog. A jezsuiták ezzel egyrészt a nép felvilágosodását meggátolni, másrészt a portugallok elégedetlenségét a spanyol uralommal növelni igyekeztek. Ők találták fel azon kétszínű eljárást: nyiltan megtámadni s titokban támogatni valamit, s igy történt, hogy az udvarnál levő jezsuiták elkezdték a nagy inquisitor tettét gáncsolni, ki pedig csak saját eszközük vala. Véletlenül épen akkor tiltotta el a pápa Poza jezsuita munkáját, mely alkalmat a jezsuiták siettek felhasználni valódi szándékaik eltitkolására. Egyszerre azzal álltak ismét elő, hogy a római könyvtilalom más államokban nem érvényes, mert e jog kizárólag az uralkodókat illeti. Ezáltal elhárították magokról a gyanút, mintha előmozdították volna a római censurának Portugalra kiterjesztését, s e vita által egyszersmind elterelték az udvar figyelmét tulajdonképeni szándékaiktól. Igy, mialatt az udvarnál a censura el-

len diktióztak, azt creaturájok, a nagy inquisitor által Portugalban a legnagyobb szigorral életbe léptették.

A portugal törvények közt legkényelmetlenebbnek a jezsuiták azt találták, mely a templomoknak új fekvő birtok szerzését megtiltotta. Ennek megsemmisítésére a legravaszabb ármányokhoz folyamodtak. Először a gyóntatószékben a már kellőleg elbutított köznépet a király ellen rendszeresen lázították. Neki, úgy mondának, nincs joga a portugal koronára, ő bitorló, ki jogtalanul ül a trónon, mit önkészitette pápai bullákkal és isteni kinyilatkoztatásokkal bizonyítottak. Ezenkívül a pokolhoz is folyamodtak, s a szószékről isten büntetésével fenyegették mindazokat, kik meg akarják gátolni, hogy ők fekvő birtokokat szerezhessenek. És hogy mennyire sikerült már a közönséget elvakitaniok, mutatja az, hogy a királyi lissaboni törvényszék ülnökei magokat teljes komolysággal kiátkozottaknak tekintették, mert pápai engedély nélkül kövezeti adót mertek róni a papságra.

De mindez csak előkészület vala. Szokásukhoz képest becses hulláikat most sem exponálták, hanem Castrocani Sándor pápai nunciust használták fel, hogy általa határozó csapást mérhessenek az ország törvényeire. A nuncius egy Nuno da Cunha jezsuita által szerkesztett ediktumban azon törvényt, mely a templomoknak vagy zárdáknak tett fekvő birtok-adományokat betiltotta, érvénytelennek nyílvánította, mert az az isten elleni gyülöletből származott; az ellenmondókat válogatott egyházi büntetésekkel fenyegetvén. E büntetések, melyeket a prédikátorok és gyóntatók erős színekkel festettek le a népnek, nem tévesztették el hatásukat a tö-

megre, mely a kormány ellen különben is hajlandó volt minden oppositióra, nem téve különbséget az idegen kormány rendeletei és saját hazája törvényei közt. De az udvar mégis negsokalta a dolgot. A madridi udvarban voltak egyes becsületesebb emberek, kik figyelmeztették a királyt a jezsuiták szemtelen bitorlásaira s IV. Fülöp levelet írt a korona prokurátorának, melyben panaszolta, hogy a nuncius ediktumában részök van oly embereknek is, kiket ő jótéteményekkel halmozott el; egy más levelet pedig a nunciusnak írt, s a többi közt mondá neki: „Ez erőszakos vállalatot ugyan az államjog által nyujtott eszközökkel is meghiusíthatnám, de a római szék iránti tekintetből szelíden akarok eljárni s önt figyelmeztetni, hogy ediktumát rögtön vonja vissza s tegye jóvá mindazon visszaéléseket, melyek annak következtében királyságaimban lábra kaptak.“ De a nuncius gőgösen ellenállt s nem engedett ediktumából, melynek végrehajtásában a jezsuiták jártak legbuzgóbban kezére. A király erre a koronai törvényszékre bízta a nuncius eljárása felett itéletet mondani. E legfőbb törvényszéknek 1637. márc. 28-án kelt itélete felszólítá Castrocanit, vegye vissza egy nyilvános nyilatkozatban ediktumát, s helyezzen vissza mindent az előbbi lábra; ellenkező esetben mint felségáruló büntettetvén.

A király e váratlan erélyes fellépte a jezsuitákat színleges engedésre birta. Nuno da Cunha, ki a coulissák megől az egész hadjáratot az állam szabadsága ellen vezette, a koronatörvényszék megnyugtatására egy ellennyilatkozatot szerkesztett, mely a nuncius nevében tétetett közzé, de oly kétértelmü kifejezésekben és szófordu-

latokban volt szerkesztve, hogy a fődolgot elkerülte s az olvasó figyelmét a mellékes körülményekre terelte. Ediktumának formaszerinti visszavonása helyett a nuncius e nyilatkozatban mindössze azt jelentette ki, hogy ediktumának kiadásakor nem volt célja a monarchiának valamely „érvényes“ és konkordátumokon alapuló jogát megdönteni. Emellett természetesen, a mentalis reservata tana szerint, a jezsuitáknak szabadságukban állt tetszésök szerint megitélni, mely jogát a monarchiának tekintsék érvényesnek.

A jezsuiták azonban, ha látszólag engedtek is, nem szándékoztak azt komolyan tenni, s az udvarnál tettetett meghódolásuk által csak időt akartak nyerni, mely alatt új fegyvereket kovácsolhassanak a királyi hatalom ellen. A gyóntatószék segélyével újra s rendszeresen kezdték a nép közt azon nézetet terjeszteni, miszerint Fülöpnek nincs joga Portugall koronájára, s nincs joga a pápa beleegyezése nélkül (!) az alattvalókra adót vetni. S ez eszköz ügyesen volt megválasztva. A vallási fanatismus egyesült az elnyomás érzetével, s a jezsuiták oly sikeresen üzték a lázítást, hogy a királyság különböző városaiban egyidejüleg ütött ki a zendülés.

A királyi kormány kezében oly meggyőző bizonyítékok voltak arra nézve, hogy e lázadások első sorban a papság művei, hogy 1637. dec. 2-ki rendeletében szigorúan meghágyta a püspököknek és szerzetfőnököknek, hogy igyekezzenek a népet lebeszélni a lázzadásról, s büntessék meg a vétkeseket érdemök szerint, különben a király őket, tekintet nélkül sze-

mélyes immunitásukra, rögtön át fogja adni a büntető törvényszékeknek.

Midőn ez irat a felsőbb papságnak megküldetett, a jezsuiták már oly befolyásra vergődtek a köznépnél, hogy a világi hatalom karja már alig ejthetett rajtok veszélyes csapásokat; sőt a kormány váratlan erélye alkalmat nyújtott nekik új támadást intézni a királyi hatalom ellen. S mialatt a zendülés tetőpontját érte az országban, Nuno da Cunha egy bulla szövegét fogalmazta, mely a birodalom törvényeit elátkozta és minden minisztert excommunikált, s azt Rómába küldte. VIII. Orbán kötelességének tartotta engedelmeskedni, s a bullának egy a halász-gyűrűvel hitelesített példányát Lissabonba küldte.

E bulla, melynek dühös tartalma alkalmas volt a buta és bigott népben a királyi tekintélyt alaposan megingatni, a nunciusnak, vagy helyesebben, a rajta uralkodó jezsuitáknak kezébe új fegyvert adott az ország törvényeinek megtámadására. A nuncius nevében egy, Cunha jezsuita által szerkesztett s az összes papsághoz intézett pásztori levél jelent meg, melyben példátlan merészséggel minden miniszter, biró, törvényszéki végrehajtó s általában mindazok, kik bármit tesznek a papi privilégiumok és immunitás ellenére, ezeket fekvő vagyon szerzésében gátolják, minden rangkülönbség nélkül a pápai bullákban foglalt excommunikátiókkal büntettettek, — s egész Portugalra kimondatott a legszigorúbb interdiktum.

Ez interdiktum nagy megrőkönyödést szült a tömegben és növelte a madridi kormány elleni elé-

gedetlenséget, melyet a jezsuiták által félrevezetett nép a szerencsétlenség okának tekintett. Mert a jezsuiták, mióta Portugal a spanyol korona alá jutott s Lissabon csak egy helytartóság székhelye lett, komolyan arra törekedtek, hogy az országot saját monarchiájokká tegyék. A királyi tekintély lealacsonyitása, a római elveknek az in coena domini féle bulla segélyével való terjesztése, a felvilágosodás megakasztása, a római könyv-vizsgálat behozatala által, más irányban a nép rendszeres lázítása, s végre azon törvények eltörlése, melyek a népet eddig valamikép még megvédték a papság telhetetlen kapzsisága ellen, — mind e lépések egyegy eszköz voltak e cél elérésére.

Ekkor véletlenül egy fordulat állt be, melyet a jezsuiták minden ravaszságok mellett is, előre nem láttak, s mely másokat részesített a jezsuiták fáradságának gyümölcseiben.

A spanyol elnyomás végre forradalomra kényszerítette Portugalt. A nép 1640. dec. 1-jén megostromolta a királyi palotát, s az elűzött dynastia legközelebb álló tagját, Braganza János herceget IV. János név alatt királynak kiáltotta ki.

A forradalom győzött.

A jezsuiták úgy számítottak, hogy ha a spanyol uralmat sikerül lerázniok, ők vehetik birtokba a négy világrészre kiterjedő s akkor még virágzó birodalmat, — s most egyszerre más aratta le a magot, melyet ők vetettek el. Annyi eszök azonban volt, hogy a fiasco felett kétségbe nem estek, hanem igyekeztek a lehető legnagyobb hasznot vonni a helyzet-

ből. A spanyol kormány elleni oppositiójukat siettek úgy feltüntetni, mint a Braganza-háznak tett szolgálatot, s magoknak tulajdonították IV. János szerencséjének egész érdemét. A jezsuiták ugyan kissé kritikus helyzetbe jutottak az új dynastia irányában. Austria, Spanyolország és Róma, — e legerősebb támaszai a Jézus-társulatnak, nem ismerték el IV. Jánost királynak, s így a jezsuitáknak bajos volt a Habsburgház ellenségének diadalában nyiltan részt venniök. De perfídiájok s ravaszságuk segélyével e helyzetből is kivágták magokat, úgy intézvén a dolgot, hogy Lissabonban örömdalokat énekeltek IV. János trónralépte alkalmára, Madridban pedig szidták és gyalázták; s az akkori közlekedési eszközök kezdetleges volta megkönnyíté nekik a kétszínű játékot.

A portugall jezsuiták közt da Cunha tünt ki leginkább. Mint láttuk, előkelő részt vett a madridi kormány elleni küzdelemben, és erre támaszkodva sikerült magát az új király kegyeibe behizelegnie. Állása természetesen nehéz és veszélyes volt, mert a korona jogait el kellett ismernie, s az in coena domini-féle bulla elveit is érvényesítenie kellett, — de nem azért volt jezsuita, hogy ily feladat elől meghátráljon. Egyelőre tehát nyilt kérdésnek hagyta a dolgot és alattomban igyekezett a tért előkészíteni, hogy azt, amire IV. János nem vetemednék, majd utódja alatt lehessen keresztülvinni.

E célból különös figyelmet fordított „nevelés“ név alatt Theodosius herceg lelki megrontására, ki mystikus babonaságban, a csillagjóslat tudományában nevelkedvén fel, készségesen vezetteté magát minden járszalagon

s alapos reményt nyujtott a jezsuitáknak arra, hogy uralkodása alatt minden vágyuk teljesedésbe fog menni. A jezsuiták e célból roppant tiszteletet csepegtettek beléje önmagok iránt, s Franke jezsuita írta: „A fiú nem írhat gyöngédebb leveleket anyjának, mint minőket Theodosius egy utazása alkalmával Lissabonban maradt gyóntatójának írt. E herceg egyátaljában oly nagy szeretettel csüggött szerzetünkön, hogy csak az öltözet tette, hogy nem számíthatjuk a miéink közé.“ S a herceg mutugatta is minden alkalommal, mily közel állnak szivéhez a jezsuiták. Egy lovagjáték alkalmával minden résztvevőnek egy nő nevét kellett kimondania, kit nőül szeretne venni, s a herceg hangosan kiáltá: „Az én nőm a jezsuita-szerzet, melynek egész életemre hűséget fogadok“ stb. De Portugal szerencséjére a bekövetkezett események nem engedték a trónra lépni s Theodosius meghalt, mint nyomorult áldozata a jezsuiták politikájának.

A HARMADIK KÖTET

TARTALMA.

Lap.

BX 3702 Bocskay, Brutus.
.B637 A jezsuiták
1873 története : a
v.3 legjobb új írók
szerint kidolgozta

Volum

lume 4

A JEZSUITÁK TÖRTÉNETE.

NEGYEDIK KÖTET.

Kecskeméten, nyomatott Szilády Károly fiánál.

A

JEZSUITÁK

TÖRTÉNETE.

A LEGJOBB ÚJ ÍRÓK SZERINT KIDOLGOZTA

BOCSKAY BRUTUS.

NEGYEDIK KÖTET.

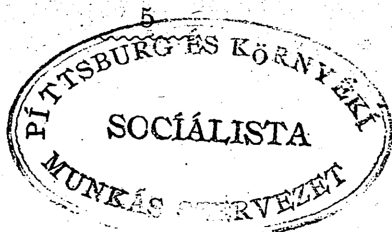

LIPCSE,

KÖHLER K. F.

1873.

The
UNIVERSITY
OF CHICAGO
LIBRARY

XXVIII. Fejezet.

(A jezsuiták lelki gyakorlatai. — Szelidített askézis. — A nök meztelen lelki gyakorlatai a jezsuiták elött s által.)

Mielőtt a jezsuiták történetének elbeszélését folytatnók, ismét kell egy rövid kitérést tennünk oly tárgy kedveért, mely jellemző világot vet a szerzet életmódjára. Értjük a jezsuiták lelki gyakorlatait.

A test sanyargatását a vallásos fanatismus minden barbár korban istennek tetsző dolognak tartotta, s a keresztyénség régi története telve van a leghóbortosabb askéták viselt dolgaival. Ezeknek babérait irigyelte meg Loyola s egész könyvet írt „a lelki gyakorlatokról“, elrendelvén, hogy ezek képezzék minden tanítványánál a nevelés alapját. Ignác szerint, aki isten méltó katonája akar lenni, az „testének tagjait a legkeményebben büntesse, mert ebben rejlik a kereszt magára vételének titka, s ha Jézus Krisztus megmérhetetlen szeretetében magát az emberiségért keresztre feszíttette, akkor hadserege katonáinak sem szabad vonakodniok magokat is áldozati bárányokká tenni.“ „Egyébiránt nemcsak nekünk, mond más

helytt, Krisztus katonáinak van szükségünk e sanyargatásra, hanem mindenkinek, ki bármely fokot akar elnyerni a mennyországban, mert csak a szenvedés tőrével lehet a bűnt megölni s az állati ösztönöket megfékezni, csak a szenvedés tőrével lehet a földi embert megszelidíteni s kényszeríteni, hogy a kegyelem és erény ösvényén járdaljon egészen a tökéletességig."

A jezsuiták ennek alapján az askézist tették lelki gyakorlataik alapjává, melyekben főszerepet a vesszőzés játszott. Ezenkivül nagyfontosságúak voltak a mindennapi imák, szent beszélgetések, mindennapi gyónás, áldozás, búcsújárások, bőjt, térdeplés és más istenfélő időtöltések.

A jezsuiták különös gondot fordítottak az általok vezéreltek ilynemű lelki gyakorlataira. Azonban tekintetből az emberi gyöngeség iránt, nem igen kivánták az ájtatos lelkektől, hogy önmagokat sanyargassák, hanem azt szívesen magokra vették, és magok traktálták híveiket; de nem használtak tövises korbácsokat, minőkkel a középkor askétái testöket marcangolták, hanem finom, síma kis vesszőket, melyek nem fájdalmat okoztak, hanem csak az érzékiséget ingerelték. E szent vesszőzést disciplinának, aki tűrte, disciplina-kapónak, aki osztotta, disciplina-adónak nevezték. Volt kettős gyakorlatuk is: „disciplina sursum" vagy secundum supra" és egy „disciplina deorsum" vagy „secundum sub", ami magyarán szólva annyit jelent, hogy a vesszőzés vagy felül, a kebelre, vállra vagy hátra, vagy alul a csípőkre, combokra s egyéb „alsó részekre" applikáltatott. Ez utóbbit „spa-

nyol"-nak is nevezték, mert Spanyolországban igen népszerű volt; ámbár jobban illett volna rá a „női disciplina" név, mert a jezsuiták leginkább a nőket szokták vele traktálni.

Kijelentették ugyanis, hogy a felső disciplina a nők gyenge természetét gyakran igen erősen támadja meg, a test „alsó" részei ellenben sokkal könynyebbben kiállják a rájok szabott büntetést s ezért szokták ők, — így okoskodtak teljes komolysággal — a nőknek, hacsak állhatatosan nem ellenzik, a „disciplina deorsum"-ot adni; mi hogy kellő hatással lehessen a bűnös nő lelkére, „alsó" részeit mezítelenül kellett a kegyes páterek kezei alá adnia.

Civilisált ember hihetetlenül fogja kérdeni, valjon lehetséges-e, hogy tisztességes nő annyira elvessen minden szemérmet egy pappal szemben, hogy testét mezítelenül feltárja előtte? A vallási fanatismus segélyével minden lehetséges, s azt látjuk a históriában, hogy nemcsak a kétes erkölcsű, hanem a legtiszteltebb, legelőkelőbb nők, férjes asszonyok úgy mint szemérmes szűzek, különös passióval vetkeztek le a jezsuiták előtt. S ez nem képezett kivételt; ahol a jezsuiták megfészkelték magokat, seregesen tódultak a nők hozzájok, a lelki gyakorlatokban részt venni, melyeknek főpontja az említett alsó disciplinában állt.

Hogy a nagy keresletnek megfelelhessenek, a jezsuiták úgynevezett affiliátiókat és congregátiókat alakítottak, melyek néha sodalitásoknak és retraiteknek is neveztettek, melyeknek tagjai naponként vagy hetenként összejöttek, s ez alkalommal vagy nyilvános

processiókban, rongyos ruhában, félmeztelenül bebarangolták az utcákat, testöket korbácsolva, vagy templomokban, nagy termekben közösen imádkoztak, énekeltek, áldoztak s mindenféle vezeklő gyakorlatokat űztek. A bigott emberekre e látványok nagy hatással voltak, s a nép tömegesen tódult ez egyletekbe, melyek ezenkivül rendesen isten anyjának közvetlen, személyes felügyelete alatt álltak.

A löweni jezsuiták 1552-ben tiz asszonynyal kezdték az üzletet s egy év mulva már négy congregátiójok volt ezer taggal. Egyikök a nemesi, a többi polgári osztályból szedte híveit. A nemes hölgyek különösen kitüntették magokat ez irányban s egyikök sem mulasztá el hetenkint legalább egyszer az alsó disciplinát alkalmaztatni gyóntatója által mezítelen tagjaira. E botrányos gazdálkodáson azonban a férfiközönség felháborodva, a világi papsággal és az egyetemi tanárokkal egyesült, hogy végét vethesse. De a hölgyek oly élvezetet találtak benne, hogy magokat papjaik által meztelenül simogattassák, hogy megkérték gyóntatóikat, ne hagyják abba, minden tilalom dacára a szent mulatságot s végre annyira vitték, hogy a városi tanács visszavonta tilalmát. A jezsuiták annyira tudták e nőknél az érzékek izgatottságát fokozni, hogy azok minden nemesebb érzést, még a szemérem s illendőség legközönségesebb érzetét is ruháikkal együtt levetkezték.

E lelki gyakorlatok kezdetben a spanyol nővilágban is rohamos hódításokat tettek. A püspökök azonban, élükön Don Martinez S i l i c e o toledoi érsekkel,

megbotránkozva rajtok, vagy megirigyelve a jezsuiták szerencséjét, a salamancai zsinaton követelték, hogy gyakorlati könyvük szigorú vizsgálat alá vétessék, mielőtt azok folytatása nekik megengedtetnék. Ezt ugyan pater Araoz, II. Fülöpre gyakorolt nagy befolyásával megakadályozta, de midőn a spanyol disciplina trágárságai napvilágra jutottak, az inquisitio beleavatkozott és 1570-ben megtiltotta a nőknek a levetkezést, a jezsuitáknak pedig a vesszők vagy a puszta kéz használatát a disciplina osztogatásánál.

E tilalomra a jezsuiták Merino, Toledo, Sevilla, Saragozza s más városokban, hol házakkal bírtak, nagy processiókkal feleltek, melyekben a legszebb nők nagy számban vettek részt, és pedig mezitelen lábakkal, vállal és combokkal, általjában oly paradicsomi mezben, minőben tisztességes nő még szobában is elpudeálná magát. E processiók alkalmával a menet helyenként meg-megállt, s ilyenkor a nők még jobban letolták vagy felemelték ruháikat, hogy a szent vesszőt kényelmesen fogadhassák. A botrány ezáltal tetőpontját érte, s a jezsuiták világos célja volt az inquisitiót végletekre ingerelni. Meg akarták mutatni, ki bír többet, ők-e vagy a dominikánusok, s bizton remélték, hogy II. Fülöp pártfogása segélyével övék lesz a diadal.

De csakhamar kisült, hogy az inquisitió hatalma már mélyebb gyökereket vert Spanyolországban, semhogy tanácsos volna ily okból belékötni, s a jezsuiták behúzták farkukat. Lemondtak az efféle körmenetekről s a nyilvános lelki gyakorlatokról, s ehelyett höl-

gyeiket háromszor napjában a templomban fogadták, hol megáldoztatták, éjjel pedig titokban megnyitották előttök kollégiumaik kapuit, hogy a spanyol disciplina vigaszában részesülhessenek.

A különbség tehát csak az volt, hogy ami azelőtt nyilvánosan, az most titokban űzetett, miáltal a disciplinával járó demoralisátió csak növekedett.

Legcifrábban űzték a jezsuiták vesszős körmeneteiket Franciaországban, főkép Medici Katalin kormánya alatt, ki egyszer Avignonban maga állt egy női sodalitás élére, s ki fiatalabb udvari hölgyeit saját fenséges kezeivel szokta a spanyol disciplinával traktálni. Fia III. Henrik is nagy bolondja volt a processióknak, melyekben rendesen maga is részt vett olvasóval, viaszgyertyával, imakönyvvel és vesszővel felfegyverkezve. A magas példa hatott s a congregátiók és sodalitások termettek mint a gomba. Avignon, Lyon és Toulouse tűntek ki leginkább a buzgóságban, de Páris valamennyin túltett. Itt mindennapi dolog volt asszonyokat s leányokat látni, amint egy ingben, vesszővel kezökben az utcákon futkostak, s a legelőkelőbb hölgyek, mint Guise, Merveille, Aumale, Elbeuf hercegnők és mások, félmeztelenül produkálták magokat a párisi népnek, hogy példát adjanak a többieknek.

Viszont a gúny is legerősebben nyilatkozott Párisban e képmutató demoralisátió ellen, éles pasquillok támadták meg a visszaéléseket, minek folytán a jezsuiták, főkép az előkelőbb hölgyeknek megengedték, hogy lelki gyakorlataik alkalmával arcukat elfed-

jék, minek vége az lett, hogy később az efféle processiók álarcos körmenetekké váltak. A közönség egészséges részének méltó megbotránkozása azonban csakhamar lehűtötte e kegyes szemérmetlenek fanatismusát, s IV. Henrik alatt a párisi parlament az önsanyargatást, vesszőzést, mindenekfelett pedig a spanyol disciplinát, minden tartozékával együtt betiltotta. Ezentúl ez aljas szokás megszűnt a nyilvánosság előtt, de négy fal közt, főleg a zárdák homályában, annál szenvedélyesebben űzettek a testnek e mystikus és buja „lelki gyakorlatai" s főleg délen az előkelő hölgyek bármiről szívesebben lemondtak volna, mint a vessző érzéki csiklandozásairól testök legtitkosabb részein, — amiből természetesen a jezsuiták vontak hasznot, mert így a vallás segélyével a legszebb nőket — első kézből kapták.

XXIX. Fejezet.

(A szegénység fogadalma. — Egyes példái a jezsuiták örökségzsarlásainak és tolvajlásainak: Airault René. — Büren Móric. — Marle gróf — Sara Zsófia. — Pater Ximenes. — Vinet k. a. — Justidards Marianne. — Guy Ambrus — és mások esetei.)

Láttuk, mint tudtak a jezsuiták a szüzesség fogadalmával úgy megalkudni, hogy palástja alatt a kicsapongás legraffinirtabb nemeit kultiválhassák. Hasonló leleményességet tanúsítottak a szegénység fogadalmának alkalmazásában is, melynek segélyével királyok módjára éltek és dőzsöltek zárdáik homályában.

A Jézus-társaság oly roppant kincsekkel bírt s bír még ma is, minőkkel még emberi társulat sohsem rendelkezett. E gazdagság segélyével a világ minden zugát megrakták kémjeikkel, az udvaroknál vesztegetés által biztosították befolyásukat, gyóntatói állomásokat vásároltak stb. A párisi egyetem már 1626-ban panaszt emelt a szerzet rengeteg gazdagsága ellen.

Azon eszközök közől, melyekkel a szerzet e temérdek kincset összeharácsolta, első sorban áll az örökségzsarolás. Csak néhány nevezetesebb és okmányilag bebizonyított példáját említjük.

Airault Péter a 16. század végén az engersi törvényszéknél bünfenyítő tanácsos volt. Igen gazdag velt s egyetlen talentumos fiát egy jezsuita kollégiumba adta nevelésbe, kijelentve nyiltan, hogy jogásznak, nem papnak akarja nevelni, s kikötötte, hogy csak világi pályára készülő ifjak társaságába bocsássák. A jezsuiták szentül igértek mindent s ha René szegény ember fia lett volna, meg is tartották volna szavukat. De miután apjáról és nagyanyjáról nagy örökség nézett reá, elhatározták, hogy a fiúnak a szerzetbe kell lépnie s vagyonát ennek adományoznia.

Alig töltött René három évet a kollégiumban, 1586-ban felvette a csuhát. Az apa a törvény segélyéhez folyamodott, hogy gyermekét visszanyerje, mire a jezsuiták azt felelték, hogy az ifjú önkényt lépett a szerzetbe s esküje által örökre lekötötte magát. Airault az anjoui parlamenthez fordult, s ez a jezsuitákat az újonc kiadására itélte, kit jogtalanul tartanak magoknál. Airault az itélettel kezében, katonai kiséretlel jelent meg az angersi kollegium kapuja előtt, de itt azt felelték neki, hogy fia éjjel megszökött és senki sem tudja hol van. Az apa ezt nem hivén, motozást tart a kollégiumban, de természetesen hiába, mert fiát már Lotharingiába, onnan Német- s végre Olaszországba vitték. A jezsuiták óvatosságból Airault René nevét ki is törölték tagjaik lajstromából s egy koholt nevet írtak helyébe, mely alatt ezentúl őt értették. És csakhamar kitűnt, hogy jól okoskodtak.

III. Henrik a kétségbeesett apa kérelmére V. Sixtushoz fordult s orvoslást kért tőle. V. Sixtus

teljesíté „az egyház elsőszülött fiának“ kérését s A q u a v i v a jezsuita generálist felszólítá, adja át neki a szerzet összes tagjainak névsorát, mit ez készségesen teljesített is. René neve azonban nem volt a lajstromban s pápának és királynak ezzel be kellett érnie.

Ekkor az apa végre átlátta, hogy fia egy húron pendül csábítóival, mert különben annyi idő óta csak adott volna életjelt magáról. Egy közjegyző előtt tehát végrendeletet csinált, melyben fiát, amennyire a francia törvények lehetővé tették, kitagadta.

A gyermekétől megfosztott apa életét a szomorúság és bánat csakhamar kioltá, de alig volt eltemetve, előállt a fiú, nem jezsuita, hanem polgári ruhában, mentegeti magát, hogy tudvágyból utazni volt, kétségbeesik apja halála felett s örökségét követeli. Ami nagyanyjáról maradt rá, valamint a köteles apai részt meg is kapta, s amint ez zsebében volt, a Jézus-társaság visszahítta, és miután annak tagja egyéni vagyonnal nem bírhat, örökségét a maga számára lefoglalta.

Nagy feltünést okozott annak idejében a Bürenféle uradalom esete is Vestfáliában. B ü r e n J o a c h i m protestáns báró 1610-ben halt meg s egy hat éves fiút hagyott hátra, Móricot, ki felett buzgó protestáns anyja gyakorolta a gyámságot. Ekkor — a 30 éves háború előtt — katholikusok és protestánsok a társadalmi téren még nem kaparták ki egymás szemét, s az özvegy Bürennének több katholikus barátnéja volt. A paderborni jezsuiták ezt megtudván s hallván, hogy az özvegynek több kedélye mint esze van, elhatározták őt fiastól megtériteni s a gazdag uradalmat magok számára lefoglalni.

Volt egy ügyes világfijok, ki kitünően tudott bánni az asszonyokkal, páter Röhrich Frigyes, s ezt eresztették az özvegyre. Egy katholikus barátné által a házhoz vezetve, Frigyes csakhamar kinyerte magának az özvegy bizalmát. Házibarátja, titkárja, kedvese, végre lelki tanácsadója lett, s három évi verejtékes munka után Bürenné 1613-ban ünnepélyesen áttért, fiát pedig természetesen a paderborni jezsuita gymnásiumba adta. A fiú itt maradt 1617-ig, midőn anyja újra férjhez ment. Erre a fiút a jezsuiták kölni intézetökbe vitték s a különben is ábrándos hajlamú ifjút úgy megdolgozták, hogy tizenhét éves korában kijelenté, miszerint be akar lépni a szerzetbe.

Az anya azonban úgy, mint a mostoha apa, a jezsuiták számítása ellenére azt akarták, hogy a fiú menjen utazni, hogy világot és embereket lásson. A jezsuiták, nehogy a mostoha apával, ki befolyásos főhivatalnok volt, elrontsák dolgukat, látszólag engedtek s Móric 1621-ben utazni ment. Kiséről a jezsuiták tanácsára egy általok nevelt ifjú, Böninghausen Boldizsár adatott melléje, ki az ifjú minden lépéséről híven tudósította a — jezsuitákat.

Útközben Móric Rómát is meglátogatta, s természetesen nem mulaszthatá el a generálisnál, Vitelleschi Mutiusnál tisztelkedni. Kisérője tanácsára közlé ezzel szándékát, miszerint jezsuita akar lenni, mire a generális tanácslá, hogy halaszsza még egy ideig terve megvalósítását, mert az ily dolgot jól meg kell gondolni. A tanács igen apailag hangzott, s Móric nem érte fel észszel, mi okból adatott. Még csak 19 éves levén ugyanis,

tehát kiskorú, nem rendelkezhetett vagyonáról érvényesen; anyai örökségéről pedig ennek életében épen nem. A generális tehát azt akarta, hogy Móric csak nagykorúságának elérte és lehetőleg anyja halála után legyen jezsuitává.

Midőn az ifjú hazaért, szülei sürgették, hogy házasodjék meg, mert ha törvényes utódok nélkül halna el, szép uradalmai oldalági rokonaira szállanának, de hiába. Móric titokban megesküdött volt, hogy „később" a szerzetbe fog lépni, gyóntatója biztosítá, hogy a pokol mélységes fenekére kerül, ha esküjét megszegi, minélfogva nem hajthatott szülei szavára. Azt azonban megtette anyja kedveért, hogy világi hivatal után lásson, és II. Ferdinánd császár 1629-ben a jezsuiták közbenjárására kinevezte a reichs-kammer-gericht elnökévé. Ugyanekkor vagyona kezelését is átvette, bár nem teljes szabadsággal, mert anyjának, amig élt, bizonyos évdij járt belőle. Végre 1632-ben az anya meghalt s most a jezsuiták felszólíták őt, lépjen be a szerzetbe s adja neki egész vagyonát.

Móric mindkettőt megigérte, s csak arra kért időt, hogy mostoha apjával és nővérével némely vagyoni kérdést tisztába hozzon. Év mult azonban év után s a jezsuiták mind türelmetlenebbekké lettek. Sok sürgetésre Móric végre 1640-ben rávétette magát egy végrendelet készítésére, melyben minden vagyonát a jezsuitáknak hagyta azon feltétel alatt, hogy Bürenben kollégiumot építsenek. Később ismét sürgették, lépjen végkép a szerzetbe, amit 1644-ben meg is tett. A jezsuiták birtokba vették javait s Móric jezsuita lett, de titokban s vi-

lági ruhában élt jószágán úgy mint azelőtt, nehogy híre kerekedjék a dolognak.

Egy ideig sikerült is a csalfaság. De mostoha apja megtudván a dolgot, erélyesen sürgeté Móricot, semmisítse meg végrendeletét s vegyen örökre búcsút a jezsuitáktól. Ez nem használván, a mostoha apa Móric nővérei nevében pört indított a jezsuiták ellen. E pör általános feltünést okozott s oly dolgokat juttatott napvilágra, melyektől a közönség méltán megundorodott. A jezsuiták oly szemtelen rablásvágyat mutattak, hogy a paderborni püspök 1657-ben kénytelen volt a büreni uradalmat katonasággal megszállatni s három évig lefoglalva tartani. Móric 1661-ben meghalt, de a pör még 37 évig folyt s egy egyességgel végződött, melynek értelmében a jezsuiták 45,000 aranytallér lefizetése fejében az uradalmat megtarthatták.

Itt a jog külszíne még némileg részökön volt, de nem mindenütt volt csak ez is. Marle gróf egyetlen fiát a St. acheuli jezsuiták nevelőintézetébe adta. A jámbor atyák, kikérdezvén a fiút, megtudták, hogy apja egykor nagy vagyont fog rá hagyni, s elhatározták őt örökségével együtt kézre keríteni. A dolog azonban nem ment oly könynyen, a fiatal Marle eleven vig fickó volt s hallani sem akart a csuháról, sőt azzal fenyegetődzött, hogy ha fel nem hagynak sürgetéseikkel, mindent elbeszél apjának. Erre a jezsuiták megváltoztatták taktikájokat. Mesterségesen alkalmat nyujtottak az ifjúnak mindenféle csínekre, s az belement a tőrbe; tanárai pedig kétségbeesett leveleket írtak apjának, a fiú semmirevalósága felett panaszkodva.

A megszomorodott apa és a kollégium rektora erre abban állapodtak meg, hogy a fiatal semmiházi a bordeauxi jezsuita szemináriumba adassék, ott tán meg fog javulni. De a bordeauxi jezsuiták szintén csak a fiú vásottsága felett panaszkodtak, mástól pedig az apa nem vett hírt fiáról. A jezsuiták ugyanis meg tudták gátolni, hogy a fiú maga ne írjon apjának, s ha mégis írt, a rektor diktálta vagy változtatta meg a levelet.

Miután a fiatal Marle a jezsuiták jelentései szerint Bordeauxban sem változott meg, végső kisérletül Forcalquierbe vitték s apja azt írta neki, hogy ha még ezentúl is rosz híreket kap felőle, egészen leveszi róla a kezét. A fiú erre feltette magában, hogy javulni fog és nagy szorgalommal tanulmányainak adta át magát.

Ez azonban nem illett a jezsuiták terveibe. Könynyelmű, pajkos társakat adtak tehát melléje, kik csakhamar visszacsábították régi életmódjára. Az apa erre még rosszabb hireket kapván fiáról megharagudott s az acheuli seminárium rektorának tanácsára olyan szidó levelet írt fiának, hogy ez kétségbeesve megszökött az intézetből és világgá ment. És így a jezsuiták terve sikerült, mert az apa, kinek fiát gazul demoralizálták s elvesztették, buvában vagyonát eladta s mindenestül a szerzetbe lépett.

Még szemtelenebb a következő történet.

Páter Sarrot szörnyen törte magát a ruméliai görög keresztyének lelki üdvének előmozdításában, keresztyén önzetlenséggel csak a gazdagokkal, főkép gazdag özvegyekkel foglalkozván. Ezek közé tartozott Sara Zsófia, kinek vagy 30,000 ftja volt, elég ok arra, hogy

Sarrot őt az örmény eretnekségről a római hitre térítse. Zsófia áttért s egész vagyonát a Jézus-társaságnak adta át, mely viszont kötelezte magát, hogy őt élte végeig gazdagon el fogja látni. Sarrot azt remélte, hogy a beteges és már meglett asszony rövid idő alatt elköltözik az árnyékvilágból, de miután Zsófia nem sietett meghalni, elkezdte szüken tartani, s midőn ennek folytán súlyos betegségbe esett, megvonta tőle még a legszükségesebb ápolást is. Unokaöcséi, kikhez a nő most fordult, mitsem akartak róla többé tudni, s a szegény asszony elhagyatva mindenkitől, egy szük szobára szorulva, közel volt a megőrüléshez. Újra öcséihez fordult, s ezek azt felelték neki, hogy forduljon azokhoz, kiknek egész vagyonát odaadta. A szegény asszony erre minden erejét összeszedve kiment az utcára, de itt összeomlott. Valaki felvette s rokonai házába vitte, kik csakugyan befogadták. Itt az asszony elmondá, miként fonatott be a jezsuita hízelgései s igéretei által. Akik a történetet hallották, fellázadva az embertelenség felett, az épen jelenlevő örmény patriarkához fordultak, ki segélyt igért az özvegynek s a pasához fordult, hogy segítsen vagyonát visszaszerezni.

A pasa maga elé hozatva a jezsuitát, füllevágatás terhe alatt meghagyja neki, hogy a kizsarolt pénzt adja vissza. Sarrot Jézus kínszenvedéseire megesküszik, hogy nem harminc, csak háromezer frtot kapott Zsófiától. A pasa, a maga mohamedán együgyüségében azt hiszi, hogy ily papi esküben kételkedni nem szabad s elereszti a jezsuitát. Zsófia rokonai azonban

nem elégedve meg az itélettel, bizonyitékokat keresnek ügyök igazsága mellett, de mire azokat előteremthették, páter Sarrot megszökött s nem tudtak többé nyomába akadni.

Az örökség-zsarolás azonban nem egyes jezsuiták egyéni bűne, hanem egyik főpontja volt a szerzet programmjának. A társaság elöljárói s mindenekfelett a generális az évi jelentésekből s a szerzet kémrendszere segélyével minden tagról tudták, mire használható, s gyóntatókul, kivált gazdag özvegyek mellé csak olyanokat rendeltek, kik ez irányban qualifikáltaknak bizonyíták magokat.

De valjon mi történt, ha valamely jezsuitában elöljárói csalódtak, s ő a lelki vezetésére bizottakat nem sietett a szerzet javára megkoppasztani? — Páter Ximenes esete megfelel e kérdésre. Ximenes egy gazdag madridi özvegy asszony gyóntatója volt, s midőn ez 1633-ban halálos ágyában végrendeletet csinált, azt tanácsolta neki, hogy hagyja vagyonát rokonaira. Az özvegy követte a tanácsot s rokonainak meg is mondta, kinek köszönhetik az örökséget. A jezsuiták megtudták Ximenes bűnét s a páter néhány héttel utóbb meghalt. A jezsuiták azt mondták, hogy szivgörcsben, de elüzetésök után kitünt, hogy Ximenes elöljárói által halálra itéltetett és lassu éhhalállal végeztetett ki, — intő például minden jezsuitának, ki nem akar másokat megrabolni.

Bármily ravaszul fogták meg azonban rendszerint a dolgot, minden kisérletök e téren természetesen nem sikerült.

Brüselben a 17. század kezdetén egy gazdag testvérpár élt. Az ifjú egyszer útra kelt s elindulása előtt végrendeletet készített, melyben egész vagyonát nővérére hagyta. Ez jó ideig nem kapott róla hírt, s miután az utazás e korban még sok veszélylyel járt, aggódni kezdett felette, és gyóntatója, egy jezsuita, tőle telhetőleg növelte félelmét. Egyszerre a leány beteg lett s a jezsuita rá igyekezett beszélni, hogy végrendelkezzék a szerzet javára. A leány azt felelte, hogy bátyjával abban egyezett meg, hogy kölcsönösen egymást nevezik örökössé, hogy tehát, mig biztos hírt nem kap haláláról, nem teljesítheti a pap kivánatát. Néhány nap múlva a jezsuita egy okmánynyal állt elő, melyben egy távoli jezsuita kollégium rektora és koadjutora bizonyíták, hogy a leány bátyja ez s ez nap, ezen meg ezen betegségben nálok meghalt. A leány erre nem csak saját, de bátyja vagyonát is, melyre örökjoga volt, a jezsuitáknak testálta. A jezsuiták már megörültek, de nagy szomorúságokra a halálos beteg leány felgyógyult s csakhamar a megholt bátya is előkerült. Az igaz, hogy beteg volt, de nem ott, hol a jezsuiták meghalatták, s így kisült, hogy az okmány hamisítva vala. A gyóntató természetesen elcsapatott s a leány megsemmisítette végrendeletét.

Metzben a 17. század második felében a jezsuiták egy halálos ágyon fekvő emberrel elhitették, hogy lelke csak úgy menekülhet meg ezeréves purgatoriumbeli kínoktól, ha ők tiz éven át évenként ezer misét mondanak érte; mire a haldokló a miséket megrendelte

s fiainak meghagyta, hogy a jezsuitáknak minden miséért tiz aranytallért, tehát összesen 100,000-et fizessenek. Az örökösök ezt megsokallván, ügyvédhez fordultak, de ez, miután a végrendelet érvényes alakban volt kiállítva, rendes jogi úton nem tudott rajtok segíteni. Jött azonban egy furfangos ötlete. „Ha tudnánk a pápától bizonyítványt kapni arról, hogy a megholtnak lelke már kiszabadult a purgatoriumból, — s jó pénzért lehet ily bizonyítványt kapni, — akkor nincs többé szüksége misére s így a végrendelet e pontja, tárgya elenyészvén, megszünik“ — gondolta magában.

Az ügyvéd egy minorita papot Rómába küldött, ki ezer tallérért megkapta a pápától a kivánt bizonyítványt. Ezalatt eltölt egy negyedév s a jezsuiták az örökösöknek számlát nyujtottak be 250 miséről; de nagy ámulatukra azt kapták válaszul, hogy a megholtnak lelke már nincs a purgatoriumban, mire pört indítottak a végrendelet vágrehajtása iránt; de a pápa bizonyítványa alapján elutasíttattak.

Még jobban megjárták Nápolyban Ossuna herceg alkirálysága korában. Egy dúsgazdag kereskedő egész vagyonát rájok hagyta azon feltét alatt, hogy egyetlen fia, ki halálakor még gyermek volt, a szerzetbe lépjen; ha azonban ez 18 éves korában kijelenti, hogy nem akar jezsuita lenni, akkor a jezsuiták adják ki neki egész vagyonát, magoknak csak annyit tartván meg, amennyi nevelési és tartási dij fejében őket méltányosan megilleti. Az ifjú csakugyan nem akart jezsuita lenni, de midőn vagyonát követelte, a jezsuiták azt feleltek neki, miszerint azon reményben, hogy köztük fog ma-

radni, vagyona legnagyobb részét már jótékony célokra fordították, s így ha tízezer aranyat adnak vissza neki, az már több volna a soknál. Az apai vagyon azonban 100,000 aranyat tett, s a fiú 80,000-et követelt, úgy vélvén, hogy 20,000 aranynyal nevelése bőven meg van fizetve. A jezsuiták nem engedvén, az ifjú Ossuna alkirályhoz fordult, ki a feleket maga elé idézte, s az ifjútól azt kérdezte, mennyit követel, a jezsuitáktól, mennyit készek adni. Amaz szükség esetén beérte volna 70,000 aranynyal, ezek azonban a 10,000-nél egy garassal sem ajánltak többet. „Jó, viszonzá az alkirály. De feleljetek nekem arra, ha keresztény dolog-e, hogy azt tegyük felebarátainknak, amit kivánunk hogy mások nekünk tegyenek?“ — „A sz. irás tanítja ezt“ — viszonzák a jezsuiták. „Cselekedjetek tehát szerinte, felelé Ossuna, adjátok az ifjúnak a 90,000 aranyat, melyet magatoknak kivántok, s tartsátok meg a 10,000-et, melyet készek voltatok kiadni.“ — A jezsuiták le voltak főzve, s a herceg salamoni itéletét végre is hajtotta.

Ily módon néha rajtavesztettek a jezsuiták, de a legtöbb esetben meg tudták tartani zsákmányukat s örökség-zsarolás útján hihetetlen összegeket hoztak a társaság pénztárába.

Szokás volt a jezsuitáknál az is, hogy gazdag szülőktől, kik fiukat a szerzet noviciátusába felvétetni akarták, ajándékot kértek, mely arányban állt azon vagyonnal, mely az illető ifjúra nézett. Statutumaik szerint ugyan ingyen neveltek és tanítottak, de a valóságban jól megfizettették magokat; s ez utóbbi pénzszerzésmód legnagyobb haszna az volt, hogy a felvett ujoncok nagy

részét, mint hasznavehetetlent a szerzetből csakhamar elbocsátották, de a pénzt, mit tőlök kaptak, vissza nem adták, és sokakat csak azért vettek fel, hogy ily módon megkoppaszthassák. Számos ily esetet lehet okmányilag bebizonyítani. Álljon itt egy olyan, melyben a jezsuiták húzták a rövidebbet.

Egy Milano közelében lakó igen gazdag kovács fiát a jezsuiták közt akarta látni, s a milanoi kollégium rektorának kétezer aranyat igért, ha fiát felveszi. A fiú erős, egészséges kamasz volt, de szellemi irányánál fogva épen nem látszott a szerzet céljaira használhatónak. De azért a rektor befogádta. Eleinte jól ment a dolog, de mitán a jezsuiták mindinkább meggyőződtek róla, hogy a fiúnak hasznát nem vehetik, igyekeztek tőle szabadulni, de úgy, hogy a 2000 aranyat megtarthassák. Szekirozták s boszantották tehát a fiút, azon reményben, hogy végre maga megszökik, mely esetben persze őket felelősşég nem terhelné. A fiú azonban hagyott fát vágni a hátán, mig végre a jezsuiták elkergették, kijelentvén hogy nem vehetik hasznát.

Az apa erre a rektorhoz ment pénzét visszakérni, de ez azt felelte neki, hogy a 2000 arany „ajándék" volt s az ilyet nem szokás visszaadni. A törvényszék ugyanezt felelte panaszára. Ekkor egy ötlete támadt. Jezsuita ruhát csináltatott fiának s e ruhában kellett neki a müheļyben dolgoznia, útszélen lovát patkolnia s általában minden kovácsmunkát végeznie. A nép tolult bámulni őt, s a szekeresek messze földről odajöttek lovaikat a jezsuita által patkoltatni. E mulatságközben természetesen zárporként hullott a

gúny és szitok a szerzet fejére, s a jezsuiták a törvényszéktől kérték, vessen véget szerzetök prostituálásának. A törvényszék azonban kimondta, hogy a fiúnak joga van a csuhát viselni, mert tényleg felvétetett az újoncok közé, s mert jogilag az egyházi rendből ki nem csapható, miután nem követett el oly vétséget, mely elüzetését indokolná. A jezsuiták tehát kénytelenek voltak vagy visszafogadni a kamaszt a zárdába, vagy a 2000 aranyat visszaadni. Végre az utóbbira szánták el magokat s még kérniök kellett a haragos kovácsot, hogy vessen véget a komédiának.

A pénz-zsarolásnak egy további szokásos módja volt egyes kollégiumok vagy semináriumok számára nagyobb kölcsönöket venni fel a szerzetet pártoló emberektől, soha vissza nem fizetés fejében. Adóslevelet adtak ugyan az ily kölcsönről, de a fizetést lehetőleg halasztották, s ha a kölcsönző beteg talált lenni, — s ők tudtak gondoskodni róla, hogy az legyen, — a pokol gyötrelmeivel annyira kapacitálták, hogy végre visszaadta kötelezvényöket. Megtörtént, hogy irás nélkül vettek fel kölcsönt, aztán eltagadták; azon páter ki azt felvette, más provinciába küldetett, a többiek pedig mitsem tudtak felőle. Csak nehány bebizonyított esetet idézünk.

Vinet kisasszony halálos ágyán jókora összeget ajándékozott szobaleányának aranypénzben. A jezsuita gyóntató, ki e ténynél jelen volt, rögtön ajánlkozott a leánynak, hogy pénzét jó kamatra elhelyezi s a régi aranyakat, melyek közte vannak, előnyösen felváltja. A leány átadta neki pénzét, de irást a szent férfiútól nem mert kérni; midőn azonban rövid idő múlva férjhez

készült menni, elment hozzá pénzéért. A jezsuita azt felelte neki, hogy az arany amit kapott nem arany, csak értéktelen réz volt, a többit azonban, ezer franc erejéig, bármikor megkaphatja. Alice elámult, mert úrnője azt mondta neki, hogy a kapott összeg 20,000 frankot meghalad; de segíteni nem lehetett rajta, mert bizonyíték nem volt kezében, s a jezsuita így 19,000 frankot lopott a szobaleánytól.

Justidards Marianne asszony 1738-ban 300,000 frtnyi örökséget vett fel Németországban, pénzben s drágakövekben, és Brüsselbe ment, azt készpénzre felváltani. Jansens Lutger jezsuita, az asszony gyóntatója, felajánlá segélyét az operátióra, s egyszersmind tanácslá neki, hogy időközben nagyobb biztosság kedveért tegye le kincsét a jezsuiták kollégiumában, mi meg is történt. Másnap a nő férje Rombault de Viane, Brüsselbe jött, de ez már gyanakvóbb volt, s megtudván, hogy neje tanuk jelen nem létében adta át a kincset a jezsuitának, meghagyta neki, hogy hallgasson megérkezéséről s ügyvédhez fordult tanácsért. Ezzel abban egyezett meg, hogy a nő tettesse magát betegnek és küldjön gyóntatójáért, s beszéljen vele előbb lelki üdvéről, aztán az átadott drágaságokról, két jegyző pedig négy tanúval együtt elrejtve jegyezze fel beszélgetésöket, miáltal legalább az írott nyugtatvány hiánya némileg pótoltatnék.

A terv végrehajtatott. Az asszony először kérdé a jezsuitától, nincs-e még kedvező alkalom a kincs beváltására. Nincs még, felelé a barát azon hitben, hogy az asszony nemsokára elköltözik az árnyékvilágból. Erre a

nő mondá neki, hogy férje azt irta neki, hogy az egész pénzt és drágaköveket tegye le Dormael nagykereskedőnél. A jezsuita ezek hallatára nagy haragba jött, kijelenté, hogy a kincset semmikép nem fogja Dormaelnak átadni, hallgatást parancsolt a nőnek, s megigérte, hogy ha szól, a kincs átvételét kereken el fogja tagadni; s ezzel elment.

Viane másnap vissza követelte páter Jansenstől a kincset. Ez tagadta hogy valamit átvett s Lüttich minden jezsuitája melléje állott. Erre Viane felkutatta a kocsist, ki a kincset a zárdába szállította, s ez esküvel bizonyitá annak átvitelét. A jezsuiták azonban rábirták a kocsist vallomása visszavonására, a két jegyzőre s négy tanúra ráfogták, hogy Viane által meg vannak vesztegetve, s azonkívül 60 tanút állítottak ki magok mellett s röpiratok terjesztése által elhitették a köznéppel, hogy az egész dolog egy Viane és neje által az ő megrontásukra kigondolt gonosz komédia. A dolog már a jezsuiták részére hajlott s a törvényszék már javukra itélni készült, midőn 1743-ban a jezsuiták 60 tanuja közől 50, lelkiismeretével nem bírva bevallá, hogy pénzért hamisan vallott a jezsuiták javára; mire a többi tizből is sikerült az igazságot kivenni. A pörnek ezzel vége lett volna, Viane javára, de a jezsuiták a világi jezsuitákból álló főtörvényszéknél kivitték annak megújítását. Pénzzel és asszonyokkal dolgozták meg a birákat. Vianeék nem bírtak velök versenyezni és 1745-ben a főtörvényszék a jezsuiták javára dönté el a pert, s itélete Vianet csak azért mentette fel a börtön alól, mert már

itélethozatal előtt elég soká volt becsukva. Ettől fogva Brabantban közmondássá lett, hogy a jezsuitákra pénzt bízni annyi, mint azt a tengerbe dobni.

Marseilleben a 17. század második felében egy Guy Ambrus nevű pástétomsütő élt. Özvegy volt, idősebb leányát nőül adta Jourdan Jánoshoz, a fiatalabbikat hozzájok adta ellátásba, s maga a francia nyugotindiai szigetekre ment kereskedni. Útközben azonban meggondolva magát, Braziliába ment aranyat és drágaköveket keresni és 40 év alatt roppant kincset halmozott össze. Ekkor 1701-ben, 87 éves korában hajóra ült, hogy haza jőjjön, magával hozva nyolc millió frank értéket meghaladó kincseit. Brestbe érkezve egy Guimar nevű vendéglőshöz szállt s az ottani jezsuita kollégium rektorának megizente, hogy leveleket kell neki átadnia amerikai szerzetes társai részéről, azonkívül, rosszul érezvén magát egy pátert kivánt lelki vigasztalóul. A rektor az amerikai cimboráktól kapott levélből megtudván, hogy egy Krőzussal van dolga, rögtön összegyűjté jezsuitáit s tanácsot kért tőlök, miként lehetne az öreget legkönnyebben kifosztani.

A közbizalom Chauvel pátert küldte Guyhez gyóntatónak, egy jámbor és becsületes kinézésű, de ravasz és raffinirozott jezsuitát, ki Guy bizalmát néhány óra alatt teljesen meg tudta nyerni. A páter szörnyü mód gondoskodott a betegről, maga adta be neki az orvosságot s nem nyugodott, mig az egy elszigetelten fekvő szobába nem költözött a vendéglő hátulsó részében, hogy lehetőleg elzárja a másokkal

való érintkezéstől. A barát mind jobban behizelegte magát Guy bizalmába. Vagy egy hét múlva ez igen rosszul érezvén magát, jegyzőt kivánt hozatni, hogy végrendeletet készítsen, nem titkolván el a jezsuita előtt, hogy a bresti kollégiumnak is fog hagyni valamit, de örököseivé leányait szándékozik tenni. Chauvel belátta, hogy ha ellene szólna, csak gyanúját keltené fel, s megigérte neki, hogy jegyzőért megy; ehelyett azonban kollégiumába sietett társaival tanácskozni. A jezsuiták a kollégium kertészét, ki egykor egy jegyzőnél írnokoskodott, felöltöztették jegyzőnek, jól betanították, hogy mit tegyen, négy jezsuita pedig polgárnak öltözött fel, hogy tanúként szerepeljen. Ez öt cimborát Chauvel elvitte Guyhez, az áljegyző kiállította a végrendeletet, s miután a hamis tanúk aláírták, zsebredugta, hogy, mint mondá a városházára vigye.

De ezzel a dolog még csak félig volt megnyerve. Chauvel rábeszélte az öreget, költözzék át a jezsuita-kollégiumba, hol jobban fogják ápolni, mint a lármás vendéglőben. Midőn pedig a beteg a kollégiumban volt, a jezsuiták oly alaposan hozzáláttak gyógyításához, hogy nehány nap múlva szerencsésen belehalt.

A lelkész, az idegennek halálát megtudván, hulláját hagyatékával együtt kikövetelte, a jezsuiták azonban azt felelték, hogy hagyatéka alig fedezi a temetési költségeket, ők azonban készek őt magok eltemetni. A lelkész, Roignant erre panaszra ment a hatósághoz, mire a jezsuiták a hullát kitették kapujok elé. A lelkész eltemettette, de a temetés költségeit a

jezsuiták nem térítették meg, mert „nincs miből,“ — és senki sem tudakozódott többé az öreg Guy után.

De hogy-hogy nem, híre ment a városban, hogy az idegen roppant kincset hagyott hátra. A rákövetkező években a jezsuiták nagy földbirtokokat vettek, sok pénzt adtak ki nagy kamatra, temérdek drágakövet adtak el a szomszéd városok és Páris ékszerészeinek, — s Guy kincseinek hire végre Marseillebe is eljutott, hol Guy unokája Jourdan Franciska élt férjével Beranger Espritvel. Ez Brestbe utazott s egy ügyes ügyvéd segélyével összegyüjtötte a szükséges adatokat, s azok alapján 1715-ben a jezsuiták ellen pört indított. E nagy botránypör egész Európában feltünést okozott. A jezsuiták ez alkalommal is kifejtették ismeretes ügyességöket a bírák megvesztegetésében, veszedelmes tanúk eltüntetésében, s két év múlva Beranger elutasíttatott; s nem levén pénze a per folytatására, örült hogy bőrét épen hazavihette Marseillebe.

De ezzel a dolognak nem volt még vége. D'Argeaussau kancellár a bretagnei parlament elé hozatta az ügyet. A parlament vizsgáló birót küldött Brestbe, de a jezsuiták az udvarnál kivitték, hogy egy királyi dekrétum 1719-ben a parlament e végzését megsemmisíté. A per így ismét elnyomatott.

Eközben Beranger ismét pénzhez jutván, 1723-ban a bretagnei parlamenthez fordult. A jezsuiták az udvar segélyével kivitték, hogy a guimperi törvényszék bizassék meg a pör revideálásával, mely tisztán a jezsuiták kreaturáiból állott, és sietett is úgy itélni, amint ezek kivánták s a jezsuiták most már teljesnek tartották dia-

dalukat. De ekkor egyszerre megfordult a dolog. Az időközben elaggott pater Chauvelben ugyanis 1735-ben egyszerre feltámadt az évtizedeken át elnyomott lelkiismeret, papírra tette bűnei vallomását s azt egy világi barátjának adta át, azon feltétel alatt, hogy csak halála után bontsa fel. Chauvel csakhamar meghalván, barátja a csomagot D'E s t r é e marsallnak, ez pedig magának a királynak adta át, ki megbotránkozva szeretett jezsuitáinak gazságán, meghagyta a bresti kollégiumnak, hogy Guy örököseinek vagy természetben adják át az elrablott dolgokat, vagy nyolc millió francot fizessenek. De XV. Lajos igazságosságának szalmatüze csakhamar kialudt, és sok huzavona után a jezsuiták oda vitték, hogy Guy örököseinek 8 millió helyett fél millióval be kellett érniök, — a nyolcadfél millió Krisztus katonáinak tolvajtarisznyájában maradván.

XXX. Fejezet.

(*A jezsuiták tanrendszere.*)

A jezsuiták mesteri ravaszságának legnevezetesebb bizonyítéka azon óriási tévedés, melyben a világot századokon át tanrendszerök állítólagos jelessége felett tartani bírták. Mert úgy, mint az erényben, itt is a külszín megőrzése volt egyetlen céljok. Egy jezsuita tanítvány agyveleje olyan mint egy olasz salátástál, van benne mindenből valami, de tarkán, zavarosan össze-vissza hányva, és ami фődolog, teljesen megemésztetlenül. Tanrendszerök alfája és omegája a latin nyelv, mely legalkalmasabb a tudomány külszinét megtartani s a tanítvány szellemi ürességét eltakarni. És a reformátió utáni századokban szörnyű tudósnak tartották, aki jól tudott deákul fecsegni, fecsegett légyen bár a jezsuiták latinságán, mely egy fokon állt a konyhalatinsággal. Rákóczy Ferencnek 1706-ban a jezsuiták tanrendszeréről mondott itéletét nemcsak minden gondolkozó elfogulatlan ember véleménye, hanem maga a jezsuita Mariána is igazolja. Ez ugyanis a Jézus-társaság gyarlóságairól írt munkájában, melynek kézirata tőle

ellopatván, akarata ellen került halála után nyilvánosságra, tanrendszerök silányságát maga bevallja. Amint Pombal 1759-ben nyilatkozott e tárgy felett, úgy ismerték már a 17. század elején a lengyelek a jezsuita tanítást. Még a latin nyelv ismeretét is tönkre tették, midőn tanítványaikat 8—10 évig puszta nyelvtani szabályok bemagolásával gyötörték, de a nyelv szellemével meg nem ismertették.

Ha már így bántak el tanrendszerök főtárgyával, elképzelhetjük, mit csináltak a mellékesekkel. Még vallási tanításuk is igen rosz volt, s páter Canisius katekizmusának bemagolásában állt. A 18. század kezdetéig az anyanyelv minden jezsuita intézetből ki volt zárva.

Valódi gondot fordítottak azonban a dialektikára és sofistikára, mely célból úgynevezett kétféle concertátiók tartattak az iskolákban. Ezekben vagy különböző osztályok növendékei estek szavakkal egymás hajába, vagy egy osztályéi egymással versengtek az első helyekért. A jezsuita iskolák egy alapos ismerője a 17. század elején beszéli, hogy a jezsuiták, hogy tanítványaikból ügyes vitatkozókat és rabulistákat faragjanak, azokat, még a legfiatalabbakat is, az ily concertatiók alkalmával, mint kakasviadalban a kakasokat szokás, addig ingerelték ellenfeleik ellen, míg végre csak erővel lehetett meggátolni, nehogy egymás szemét kikaparják.

Tanrendszeröknek egyik előnye az volt, hogy a gazdag tanítványok szüleit jó sokáig szivattyúzhatták, mert ingyen tanítottak ugyan, de jaj volt azon tanít-

ványnak, kinek hozzátartozói állásukhoz mért gazdag ajándékokkal nem járultak a rektor professor elé. E hosszú tanidő másik előnye az volt, hogy a gazdag örökösöket könnyebben lehetett a szerzetbe lépésre megdolgozni, s általjában a tanítványokat, használhatóságok szempontjából megismerni.

Gépies tanrendszerök főelőnye abban rejlett, hogy tanitványaikat leszoktatták az önálló gondolkozásról, a lényeg és szellem helyett megtanították csak a formára ügyelni; s beléjök öntötték azon hajlékonyságot és jellemtelenséget, mely egyedül teszi képessé az embert a rabszolgaságra. A legtüzesebb, legnemesebb kedélyű ifjút 8—9 évi jezsuita nevelés úgy eltompítja, hogy tanára csinálhat belőle mindent amit akar, csak — embert nem. Mert egyetlen céljok volt tanítványaikat kiszakítani az emberi társadalomból, hogy a Jézus-társasághoz láncolhassák, közönyössé tenni őket minden embertársaik iránti kötelesség iránt s lelkesedést oltani beléjök a jezuitismus céljai iránt. Innen ered azon nagy befolyás, melyet a jezsuiták mindazokra gyakoroltak, kik valaha iskoláikba jártak.

Igaza volt a becsületes servita S a r p i nak, midőn állítá, hogy a jezsuiták iskoláiból soha jó fiúk, s jó honpolgárok ki nem kerültek, mert első céljok tanítványaikban a szülők s a haza iránti szeretetet elnyomni, hogy egész lelkökkel csak a Jézustársaságon csüggjenek; s e tekintetben csakugyan nincs párjuk a világon.

Céljok: tanítványaikat a benső nevelés rovására annak csak üres mázával vonni be, nemcsak abból tünik

ki, amire rosszul, hanem abból is, amire jól tanították őket. Főgondot fordítottak a kellemes és ügyes modorra, magatartásra és helyes kiejtésre. A szerzet iskolai szabályai e tekintetben a nevetségig részletesek, elrendelik például, hogy a fiatalok fejöket mérsékelten előrehajtsák, ajkaikat se össze ne szorítsák, se alsó ajkukat le ne lóggassák stbeff. Nagy gondot fordítottak a szépirásra, s mindenekfelett a táncra és szinészetre, mely ügyességek legjobban hatnak a tömegre.

A színielőadások mindig elsőrangú szerepet játsztak a jezsuita tanrendszerben. Századokon át minden ünnepélyes alkalommal latin színjátékokkal sőt táncproductiókkal is traktálták az ingyenes közönséget. Kezdetben szentek legendáiból gyártott szomorú történeteket adattak elő tanítványaikkal, de csakhamar bohózatokat, vigjátékokat sőt operákat is adattak velök; s morál tekintetében igen türelmesek voltak e téren is. Nem egyszer pápákat hoztak szinpadra, s a legfrivolabb táncokkal delektálták nézőiket. Az előkészületek e színi előadásokra gyakran az iskolai év felét igénybe vették, ami a fiúknak kétségkivül kellemesebbé tette a kollégiumi tartózkodást, mint ha komoly tanulmányokon kellett volna fejöket törniök.

Ily tanrendszer mellett a valódi tudás nem virágozhatott, és valóban, a Jézus-társaság akkor csalta meg legerősebben az emberiséget, midőn elhitette vele, hogy tanrendszere a legjobb. Hogy ez mily nagy hazugság, bizonyítja maga M a r i á n a, mondván: „Nincs szerzet, melybe annyi tehetséges fő lépne, s melyben több idő

volna a tanulásra, mint ez. Mégis csak igen kevés tagjaiból lesznek jóravaló tudósok. Nincsenek kitünő prédikátorai, nincsenek igazán nagy theologusai, nincsenek humanistái; mert aki dolgozik, nem kap jutalmat, s aki a humaniorákat érti, azt plane megvetik. Hogy Spanyolországon oly mély barbarismus uralkodik, azt leginkább a Jézus-társaság tanrendszerének köszönhetjük; ha az emberek csak sejtenék, mily nagy kárt okoz ez, minket jezsuitákat kétségkivül külön törvény által kikergetnének az iskolákból.“

A jezsuiták tudományos kiképeztetését már lakhelyök és hatáskörük gyakori változtatása is nagyban megnehezitette. Minden jezsuita évenkint, néha gyakrabban, obedientiát kap, melyben müködési köre és helye az évre kijelöltetik, mert az elöljárók puszta kényök szerint rendelkeznek a tagokkal. Nem egyszer megtörténik, hogy a fizika tanára máról holnapra más kollégiumba küldetik a görög nyelvet tanítani, honnan harmadikba vándorol a mathezist előadni, s mielőtt ebbe még maga beletanulna, elküldik prédikátornak, prokurátornak vagy rektornak. E rendszer főcélja meggátolni azt, hogy a jezsuita valamely helyen otthon ne érezze magát, hogy helyhez, emberekhez ne szokjék és azokat meg ne szeresse. És ez csakugyan sikerült is, a jezsuita nem szeret senkit, csak szerzetét, melynek nevében és javára szabadon vétkezhetik.

Ennek dacára tagadhatlan, hogy a Jézus-társaság mutathat fel egyes kitünő tudósokat, — pl. Marianát — de arányban a szerzet tagjainak számához, igen keveset;

s ez csak azt bizonyítja, hogy vannak szellemek, melyeknek még a jezsuita tanrendszer sem képes szárnyát szegni.

De lett volna bármily kitűnő e tanrendszer tudományos tekintetben, nem lett volna képes a jezsuita iskolai fegyelem ártalmas voltát ellensúlyozni. Ennek egyenes célja ugyanis az ifjúság lelkében minden erkölcsi érzést elölni, mert ép erkölcsi érzés mindig bizonyos önállással jár. E célra a lelket elmérgező kasuistikus moráljokkal karöltve járt büntetési rendszerök, mely a külszín megóvása végett apró kihágásokat aránytalan szigorral büntet, nagyokat büntetlenül hagy, sőt eltakar, „nehogy a jó hírnév általok szenvedjen.“ Deprimáló hatással kellett az ifjúságra azon különbségnek is lennie, mely verés dolgában szegények és gazdagok közt iskoláikban uralkodott; melynélfogva, ha a gazdag tanítványok vétettek valamit, elrettentő például látniok kellett, hogy kapták a — szegények a korbácsot.

Ily iskolai fegyelem mellett a modor és magaviselet, melyre ez iskolákban főgond fordíttatott, szintén nem terjedhetett tovább a külső máznál; s a legkülönbözőbb helyeken és időkben hangos panaszok emelkedtek a jezsuiták tanítványainak erkölcsi elvadulása s betyárkodásai felett. A tanítványok nyílt fellázadása a tanárok ellen, éjjeli közcsendháborítások s a kicsapongás minden neme napirenden volt ez iskolákban. Bajorországban oly végletekre fajult a jezsuiták tanítványainak fegyelmezetlensége, hogy a

17. században maga a kormány volt kénytelen ellene fellépni, és csak koronként tartott általános mustrálásokkal tudott a bajon úgy ahogy segíteni. A jezsuiták nem is neveltek mást, mint eszökkel visszaélő szemfényvesztőket vagy üresfejű, garázda, de bigott utcataposókat.

XXXI. Fejezet.

(A jansenista vita. — A jezsuiták erkölcstana lelepleztetik. — XIV. Lajos. — A svéd Krisztina. — V. János Portugalban.)

A jezsuiták Franciaországban új viszályt támasztottak az egyház kebelében. Említettük fentebb, hogy a löweni egyetem, melynek tanszékei jobbára dominikánusokkal valának betöltve, a kegyelem feletti vitában határozottan a jezsuiták ellen fordult. Ez egyetemen tanult Jansen is, ott lett utóbb tanárrá s hat éven át a szabad akarat és isteni kegyelem tárgyában a legszigorúbb augustinus tanokat hirdette, s már ez időben is viszályba keveredett a jezsuitákkal. Jansen 1636-ban yperni püspök lett, s mint ilyen fejezte be „Augustinus" című munkáját, melyben a kegyelmi tan egész rendszerét kifejtette. Jansen Ágoston tanát állította egyedül orthodoxnak, s az emberi természet és szabad akarat teljes romlottságát, és az isteni predestinátió tanát hirdette. A jezsuiták kivitték, hogy VIII. Orbán e munkát még megjelenése előtt, egy külön bullában, mint eretneket elátkozta.

Ennek dacára a könyv megjelent s ismét, szintén olvasatlanul elátkoztatott. A jezsuiták egy egész könyvtárt írtak ellene, de a löweni egyetem pártját fogta s megtagadta a pápai átokbulla kihirdetését, hivatkozva a Németalföldön fennálló tetszvényi jogra. Franciaországban azonban Richelieut, ki Jansennek személyes ellensége volt, rávették a jezsuiták, hogy munkáját betiltsa, sőt dijakat tűzzön ki cáfolatára. Erre X. Ince, szintén olvasatlanul, a munkát harmadszor vetette pápai átok alá. VII. Sándor ugyanezt cselekedte. Jansen elátkozását Franciaországban mindenkinek, ki bármily minőségben az egyházhoz tartozott, alá kellett írnia, s aki nem tette, a kormány által üldözőbe vétetett.

A jansenisták, nem boldogulván a jezsuitákkal a dogmatika mezején, az erkölcstan terén kisértettek támadást. Ekkor állítá pelengérre Arnould a jezsuiták erkölcstanát „Morale pratique des Jésuites" című híres munkájában, (1643), ekkor jelent meg Pascal világhírű, 60 kiadást ért könyve: „Lettres provinciales", mely a jezsuiták alávaló erkölcstanát geniális satyrával állítá a világ elé. Ezeket követte a költő Perrault munkája „Morale des Jésuites", s a jezsuiták, kik eddig több kevesebb sikerrel megőrizték a szentség külszínét, komoly veszélynek látták kitéve magokat.

Válaszul, ahol tehették, elégettették az ellenök írt könyveket, és Pirot jezsuita védelmi iratában kimondta: „Való igaz, hogy a jezsuiták erkölcstanukban ily tételeket állítottak fel, de igaz az is, hogy

volt rá okuk!“ Az ily védelem azonban kielégítő nem lehetvén, igyekeztek a közönség figyelmét a dogmatika terére vonni s e célra ismét elővették a pápa csalhatatlanságának kérdését, mely felett temérdek tinta omlott, míg végre IX. Kelemen közbenjárására egy a francia püspökökkel kötött szerződés által kiegyenlíttetett, — hogy csakhamar újra kezdődjék.

Quesnel lefordította az új testamentomot s azt erkölcsi elmélkedések kiséretében adta ki, melyeknek célja volt a jansenista elveket terjeszteni. XIV. Lajos a jezsuiták kedveért elrendelte a könyv betiltását s szerzője számüzetését, XI. Kelemen pedig sietett annak 101 tételét elátkozni. A francia papság, élén a párisi érsekkel, Quesnel védelmére szállt s francia nemzeti zsinatot követelt az egyházi béke helyreállítására. A király ki igyekezett a viszályt egyenlíteni, de a jezsuiták megdolgozták a pápát, mialatt XIV. Lajost gyóntatója Le Tellier jezsuita nyergelte meg, s a pápa átokkal fenyegette a francia papságot, ha meg nem hajlik, s 1719-ben csakugyan excommunikálta is mindazokat, kik átokbullájának alá nem vetik magokat. Egy csomó párisi doktor erre behúzta a farkát, de a párisi parlament a pápai brevét visszautasította. Melléje állt a Sorbonne is, mialatt a rheimsi és nantesi theologiai fakultások bebizonyították, hogy maga a pápai bulla eretnekségeket foglal magában. Végre XV. Lajos kiskorúsága alatt a kormány önkénye 1720-ban kimondta a bulla elfogadását Franciaországra nézve, az opponáló papokat pe-

dig börtönre vettette, amiért az állam s a gallikán egyház függetlenségét megvédeni igyekeztek.

De térjünk vissza azon korra, melyben a dogmatikus viszály keletkezett.

XIII. Lajos alatt Franciaország sorsát Richelieu intézte, ki a jezsuiták által kapta a bibornoki kalapot s páter Józsefnek befolyása alatt állt, kit emlékirataiban „egyetlen vigaszának, egyetlen bizalmas emberének, egyetlen segítőjének“ nevez. József nagyeszű s tudományú ember volt s utóbb kapucinussá lett, hogy ez álruhában annál gyanútlanabbul mozdíthassa elő a Jézus-társaság érdekeit.

Richelieu terve kifelé a spanyol osztrák hatalom megtörése, belül a királyi hatalom megszilárdítása volt. Ennek érdekében egyrészt, a jezsuiták sugalmazására másrészt, indította meg a hugenották elleni hadjáratát, mely La Rochelle bevételével e felekezet politikai hatalmát tönkre is tette.

Richelieunél inkább állt utódja, Mazarin bibornok a jezsuiták befolyása alatt. De mindkét férfi sokkal jobb hazafi s nagyobb államférfi volt, semhogy teljesen megadja magát a jezsuitáknak, s így ezek csak XIV. Lajos élete második felében jutottak teljes uralomra. A király gyóntatója, La Chaise és maitresseinek befolyása alatt milliókat költött lelkek vásárlására, 6 livret fizettetvén fejenként a római hitre térőknek, s egymást követő rendeletekkel a békés vallási üldözés és kényszer minden eszközét mozgásba tette. Ez nem használván, a jezsuiták tanácsára megkezdődtek a hírhedett dragonnadeok. Tűzzel és vassal kényszeríttet-

tek a hugenották a megtérésre, vagy könyörtelenül kiírtattak. Midőn az ország legszebb tartományai isten dicsőségére busásan megtizedelve valának, a nantesi ediktum, mely a protestánsok vallásszabadságát biztosítá, visszavétetett. Franciaország több százezer fiát néhány év alatt elvesztette.

Mialatt a jezsuiták Franciaországban vérrel és vassal, azalatt Svédországban ármánynyal remekeltek. Gusztáv Adolf leánya, Krisztina királyné eszes, férfias hajlamú, szigorú erkölcsű protestáns volt. A jezsuiták elhatározták megkisérteni megtérítését, hogy a nagy Gusztáv Adolf leányát a pápaság diadalszekerébe foghassák. De amíg Krisztina hitte a protestáns vallást, nem volt kilátás, hogy meg lehessen tántorítani. A jezsuiták tehát atheista tudósokat küldtek a királyné udvarába, kiknek társaságában Krisztina csakhamar ép oly vallástalanná lett, mintha Voltaire tanítványa lett volna. Lelke ekkép előkészíttetvén a pápai tanokra, a jezsuiták vig életet igértek neki, s biztosították, hogy a kath. egyház kebelében kényelmesebben lehet vétkezni, mint a szigorú protestantismusban. Krisztina ez iránt biztosítva levén, egy szép napon megszökött hazájából, katholikussá lett, s pompás amazon-ruhába öltözve diadalmenetben vonult Rómába, s itt élt évdíjon, mint élő tropheuma a pápaságnak — kicsapongó életével botránkoztatva a világot.

Portugalban ezalatt a viszonyok új s a jezsuitákra nézve kedvezőtlen fordulatot vettek. V. János felvilágosodott ember volt és több tudományos inté-

zetet alapított, melyeknek tevékenysége kezdett világot gyujtani az ország szellemi éjjelében. Az egyik új akadémia egy munkát adott ki, mely a jezsuitákat tanrendszerökben támadta meg, s oly alaposan bebizonyítá iskoláik ferde irányát s veszedelmes hatását, hogy az egész közvélemény csakhamar ellenök fordult, mialatt a király új iskolákat kezdett nyittatni, s azok vezetését Neri Fülöp congregátiójára bizta. A jezsuiták szokott eszközeikhez, a rágalomhoz, ármányhoz, névtelen pamflettek terjesztéséhez folyamodtak s minden nem hozzájok tartozó iskolát eretnekséggel vádoltak.

Eközben egymást érte a panasz úgy az anyaországból, mint a gyarmatokból, a jezsuiták tűrhetetlen zsarnoksága felett. Brazilia és Maraton portugal provinciákban ép úgy gazdálkodtak, mint Paraguayban. A térítés monopoliumából roppant kincset gyüjtöttek pénzben, melynek segélyével tervök volt a két tartományt elszakítani Portugáltól és Paraguay mintájára saját birodalmukká tenni. Övék volt e tartományokban a kereskedelem túlnyomó része s pápai bullák és portugall törvények ellenére, jövedelmes kereskedést űztek indián rabszolgákkal, minek folytán XIV. Benedek egy 1741-ben kelt bullában újra és szigorúan megtiltott nekik minden kereskedést, és átok terhe alatt az indián rabszolgákkal ütött embervásárt.

V. János egy püspököt bizott meg a pápai rendelet végrehajtásával, de hiába. A püspök nem bírt velök s a királyhoz folyamodott segélyért, — midőn egyszerre V. János beteg lettt, s a királyi ház höl-

gyei segélyével a jezsuiták kivitték, hogy egy rendelet megtiltá a királyt, egészségi szempontból, államügyekkel molestálni. Ily módon a jezsuiták elleni eljárás megakadt s ők tovább folytatták Dél-Amerikában gazdálkodásukat, mig a királylyal az udvari jezsuiták elhitették, hogy rendeletei a tengeren túl pontosan végrehajtattak. És miután János az apoplexia ezen rohamából egészen 1750-ben bekövetkezett haláláig teljesen ki nem gyógyult, a jezsuiták e nyolc év alatt korlátlan szabadsággal zsarolták Amerikában a népet s az államot.

De vessünk egy mélyebb pillantást a portugall jezsuiták történetébe.

XXXII. Fejezet.

(A spanyol disciplina a portugal udvarnál. — A jezsuiták Alfonzot megfosztják trónjától. — Mindenhatóságuk Portugalban.)

IV. János halála után (1656) kiskorú fia, Alfonz gyámjává s az ország kormányzójává a király özvegye, Donna Luiza lett; de hatalma csak nehány hónapra szólt, melynek elteltével Alfonz a törvényes korba volt lépendő. Páter Fernandez befolyása, melylyel már IV. Jánosra bírt, még nagyobb lett a királynéra, ő uralkodott az államtanácson, s akarata törvény volt. Franco jezsuita nyiltan irja Fernandezről: „A Jézustársaságnak ő nagy védője volt, s ámbár szakadatlanul az uralkodók által a legfontosabb dolgokra használtatott, mégis mindenben a szerzet érdekét előmozdítani törekedett.“

Meghalván a királyné gyóntatója, Fernandez sietett egy kollégáját juttatni e hivatalba s evégre Nunez Jánost, egy fanatikus rajongót választotta ki, ki igen alkalmas volt arra, hogy a királynét az udvari személyzettel együtt mystikus vallási gyakorlatok segélyével a kormányzástól elvonja. Nunez életbe léptette s rendesen

kezelte az udvarban a spanyol disciplinát. A királyné, udvari hölgyeivel, egy külön e célra elkészített teremben naponként összejövetelt tartott. Nunez ilyenkor félmeztelenül térdelt a terem közepén, látszólagos önkívületben imákat mormogva, s ezalatt buja tekintetét a körülötte levő udvari hölgyeken jártatva, kik félmeztelenül kört képeztek körűle és gyöngéden vesszőztették magokat. E kicsapongásokat akkor a „lissaboni noviciátus“ néven ismerte a világ. Az udvar példáját siettek mások is követni s ez aljas mulatságok, a jezsuiták vezetése alatt és gyönyörüségére, majdnem minden ház családi életét beszennyezték.

Franco, mint Nunez mindenhatóságának bizonyítványát felhozza, hogy különféle legelőkelőbb nők elhagyták az udvart, hogy szigorú szerzetek zárdáiba lépjenek. A rokonoknak természetesen gyakran nem volt ínyökre, hogy legszebb női tagjai a családnak magokat ily módon a csuháknak adják oda áldozatul, de Nunez ki tudta játszani az apák haragját s áldozatait megszöktette, az apákat s anyákat pedig a királyi kegyelem elvesztése s más büntetésekkel fenyegetvén, elnémította.

E trágár jámborság gyors mételyként harapódzott el az udvarban, és senki sem mert a királyné előtt szót emelni ellene. Az udvar tele volt képmutatókkal, mert senki kegyelmet nem kaphatott, vagy üldözéstől mentt nem lehetett, ha a jezsuiták kegyét nem bírta.

Azonban gyorsan közeledett Alfonz trónraléptének ideje, kinek nem nagy kedve telt a jezsuitákban. Élénk fiú volt, s a jezsuiták most e tulajdonát igyekeztek felhasználni. Kivitték, hogy Alfonz nem kapott tanitást

s gyakran órák hosszat, felügyelet nélkül barangolt az utcákon, miközben nem egyszer legalsórendűbb társaságokban látták. Ilyenkor tettetett részvéttel kétségbeestek, panaszolva, mily baj volna, ha ily elvadult ifjúra bizatnék a kormány, minélfogva jobb volna a királyné kormányzóságát meghosszabbítani, sőt talán Alfonz helyett öcscsét Pedrot ültetni a trónra, ki jobban simult a jezsuitákhoz. És Luiza csakugyan kormányzó maradt még Alfonz nagykorúsága után is; és a jezsuiták terve tán sikerült volna is, ha a király mellett nem áll kegyence, Conti és gr. Castello kamarás, kik ép oly ravaszok és uralomvágyók voltak, mint a jezsuiták.

Alfonz nem csinált belőle titkot, hogy nem szenvedheti a jezsuitákat, sőt gyóntatóul egy bencés barátot választott magának, miért a jezsuiták minden módon izgattak ellene, rágalmazták, szidták, s rovására öcscsét Pedrot dicsőitették; s oly merészségre vetemedtek, hogy mint valami nyilvános gonosztevőért, az ország minden templomában nyilvános ajtatosságot rendeztek — „a király javulásáért.“

Ez ugyan nem használt, de a jezsuiták annál merészebbekké lettek, s most arra törekedtek, hogy a király őrültnek, s így kormányképtelennek nyilváníttassék. Megvesztegetett orvosok által véleményt készíttettek, mely őt butának bizonyítá, s csupa hazugságon alapult. Egyszersmind Luiza királynét igyekeztek megnyergelni. S Luizával könnyen el lehetett bánni, főkép mert saját érdeke is Alfonz uralkodása ellen szólt. Pedro Vieira jezsuita és államtitkár nemsokára jelentette is a ható-

ságoknak, hogy a királyné szándéka letenni a kormányt, s azt a király köztudomású képtelensége miatt ifjabbik fiára, Pedrora bízni.

A ravasz Conti már rég átlátott a jezsuiták tervein s nem egy ármányukat semmisíté meg; miután azonban csellel mindeddig nem sikerült őt a király mellől eltávolítaniok, elhatározták erőszakot próbálni. Pereira Alvarez jezsuita tanácsára a nemesség s főpapság Lissabonban levő képviselői az állami hatóságokkal együtt 1662. jun. 16-án a királyi palotába meghivattak, s a kormányzó terem előszobájában összegyülvén, felszólítattak, hogy adandó jelre lépjenek a terembe. Ugyanez órára a király a királynénak a kormányteremmel szomszédos szobájába hívatott tanácsra. Ez idő alatt kellett Conti elfogatásának végbemennie, mely Cadoval hercegre bízatott. Conti ezt megtudván, a király kabinetjébe zárkózott, remélvén, hogy ott nem fogják merni bántani. Cadoval azonban az ajtót betöréssel s őt golyóval fenyegette, ha azt önkényt ki nem nyitja, mire Conti megtette s elfogatott. Midőn a merény sikerülte a királynénak tudtul adatott, ez a királyt a kormányterembe vezette, melybe ugyenekkor a szomszéd szobában levő gyülekezet is belépett.

A király még alig tért magához bámulatából e meglepő dolgok felett, midőn a jezsuita Vieira államtitkár előlépett s egy hosszu vádlevelet olvasott fel Conti ellen, végül tudósítván a királyt, hogy a bünös már elfogatott. A király haragját lehetőleg elfojtotta, de

anyja elleni elkeseredése ezáltal nagyban fokozódott. Belátta, hogy ideje véget vetni a lealázó bánásmódnak, melyben részesíttetett s elhatárzá magát anyja gyámsága alól kiszabadítani s a hatalmat kezébe keríteni. Egy palota-összeesküvés és államcsíny segélyével ez nehány nap múlva sikerült is, és a királyné Alfonz kezébe letette a hatalmat.

De ezzel a belbéke nem volt helyreállítva. A jezsuiták nem adták fel a harcot. A királynéval együtt Pedro infanssal szűrték össze a levet, s őt a király megbuktatására ösztönözték. Alfonz ennek hírét vevén, megfosztá az infanst eddigi szolgáitól s másokat adott melléje, kiknek ragaszkodásában bízhatni vélt; az anyakirálynét pedig zárdába küldte, hol ez három évvel utóbb meghalt. A jezsuiták most új pártfogónét kerestek s maga gr. Castello Melhor, a király minisztere szerzett számukra egyet, persze akarata ellenére. Összeházasítá ugyanis a királyt Mária Franciska Erzsébet savoyai hercegnővel, ki utóbb legdühösebb ellenségévé lett.

Alig érkezett a királyné Lissabonba, a jezsuiták előtt ismét megnyilt az udvar s újra kezdődtek a zavarok, melyek annyi bajt okoztak az országnak. A uralomvágyó királyné mindinkább beleavatkozott az állami ügyekbe s a magáéval együtt növelte a jezsuiták befolyását is. Ezek még mindig Pedrot igyekeztek a trónra juttatni, s a királyné, kinek Pedro jobban tetszett férjénél, támogatta őket. Pedro csakhamar kedvese lett a királynénak s őt ha beteg volt volt s az ágyat kellett

őriznie, rendesen meglátogatta, mi egy egyházi krónikás szerint a királynét „mindig nagyon megvigasztalta."

A királyné gyóntatója de Ville jezsuita tőle telhetőleg növelte e zavarokat. A jezsuiták egyrészt a köznépet izgatták a király ellen és Pedro javára, másrészt Castellot és Susa Antoniot, a király ministereit igyekeztek megbuktatni. A királyné által támogatva sikerült is Castellot, kinek öt éves kormányzata az országot új virágzásra emelte, helyéből kirágalmazniok. Castello lemondott azon reményben, hogy ezáltal véget vet az országra nézve oly káros viszályoknak. Susa ellen a tömeget lázították fel, és 1667. okt. 1-jén Pedro infans, egy jezsuiták által fanatizált csőcselék által követve a királyi palotába nyomult s Susa eltávolítását követelte. A király, ki reggeli álmából veretett fel, megigérte Pedronak, hogy kivánságát meg fogja fontolni. Csak nagy nehezen lehetett a tömeget a palota elöl szétoszlatni.

Alfonz belátta, hogy Susa egyetlen becsületes és biztos embere, s nem akart tőle megválni. Susa azonban megtudta, hogy ellenei elhatározták meggyilkoltatni s éjjel megszökött a palotából. A király erre egészen kétségbe volt esve. Egyedül állt szemben a jezsuiták ármányaival, s nejével s öcscsével, kik őt megcsalva, élete és koronája ellen azokkal összeesküdtek. Elhanyagolt nevelése folytán nem tudott magán segíteni s megfosztva tehetséges minisztereitől, kénytelen volt megadni magát. Engedett, de Pedro s

a királyné ezzel be nem érték s a jezsuitákkal együtt őt a trónról letaszítani törekedtek. Hóbortos vagy csaló barátok által jóslatokat terjesztettek a tömeg közt, melyek Alfonz közel bukását s Pedro trónralép-tét jövendölték meg, s a népet ez esetre előkészítet-ték. A királynét gyóntatója, hogy a katastrófát siet-tesse, rábeszélte, hagyja el férjét azon ürügy alatt, hogy a király képtelen a férji kötelességeket teljesí-teni. Alfonznak volt ugyan egy természetes leánya, ki ez állítást létezése által megcáfolta, de a királyné a jezsuiták tanácsára esküvel bizonyította férje tehetlen-ségét és a jezsuiták, hogy a botrány teljes legyen, nyilvános kéjhölgyeket híttak tanúkul e körülmény bizonyítására.

E nyilt lealázása a királyi tekintélynek jeladás volt a lázzadásra. A jezsuiták által izgatott tömeg újra megtámadta a királyi palotát s most már egyenesen a király lemondását követelte. Pedro diadalmenetben hozatott elő, a király pedig kabinetjébe zárva fo-golyként őriztetett, s itt irásbeli lemondásra kény-szeríttetett. A jezsuiták feltétlen befolyása alatt álló cortes Alfonzot királyi címmel nyugalomba helyezte s kormányzóvá Pedrot nevezte, ki Alfonz halála után II. Pedro név alatt király lett.

Pedro alatt, ki trónját a jezsuitáknak köszön-hette, ezek voltak a legnagyobb hatalom az ország-ban. Eddig hallatlan mérvben kezdték gazdálkodá-sukat; F e r n a n d e z M a n ó jezsuita korlátlan ha-talmú államminiszter lett, s ami eddig sohsem tör-tént, egyszersmind rábízatott a hadsereg főparancs-

noksága. Az egész udvart s általa az országot három jezsuita forgatta kis újján, Fernandez, de Ville, a királyné gyóntatója, s a legaljasabb ármányokban megőszült Cunha. Ez elvetemedett triumvirátus feloszlatta maga közt a souverainitást s dühösen üldözött mindenkit, ki nem engedelmeskedett a jezsuiták parancsainak.

XXXIII. Fejezet.

(Egy jezsuita haditerve Németország meghóditására.)

Azon vad háború, mely Németországot harminc éven át vérrel áztatá s politikailag hosszú időre tönkretette, nem volt képes a protestantismust teljesen kiírtani. Midőn a fegyverek zaja lecsendesült, a jezsuiták folytatták az írtó háborút. Egyetlen céljok az uralom, s ha nyiltan nem küzdhetnek érte, titokban törekszenek utána, de nem engednek soha. A katholicismus számára vérrel visszahóditott német tartományokban, Austriában s Bajorországban, hatalmuk a háború által s alatt csak növekedett, s azonkivül még protestáns udvarokba is be tudták juttatni engedelmes eszközeiket.

Kémeik mindenhol jelenvoltak, semmi sem maradt titokban előttük és mindent fel tudtak használni céljaikra. A protestáns udvarokba egyes tagjaik politikai ügyessége, mások társadalmi előnyei s valamennyinek ravaszsága segélyével fúrták be magokat. Főcéljök volt a protestáns uralkodó házakat megtéríteni a katholicismusra. Egy névtelen jezsuita a 17.

század végén a pápai kuriának javaslatot nyujtott be arról, miként lehetne a prostantismust Németországból kiszorítani. Emlékiratából, mely ránk maradt, látjuk, mily ármányos úton igyekezett a szerzet a nagyokat hálójába keríteni. Közöljük e helytt, mert jellemző világot vet a jezsuiták eljárási módjára.

„Miután Németország, — így ír a német jezsuita a pápának, — annyiféle államokra oszlott, hogy ma már a monarchikus kormányformának alig bír árnyékával, igen nehéznek látszik abban csupán a császár segélyével visszaállítani a katholikus vallást, melytől 160 év óta számos uralkodó, város, és a legterjedelmesebb tartományok, az ördög által támogatva, a leggyalázatosabb módon elpártoltak. Miután azonban ő pápai szentsége, kinek első gondját a kath. hit terjesztése képezi, erre fordította fő figyelmét, amennyire tőlem telik, le akarom írni az ország vallási állapotát s azon módot, melyen a mi valllásunk benne terjeszthető volna.

„Ámbár ez országban sok fejedelem és város teljesen elpártolt a római széktől, azért mégis annak minden államában, pl. Szászországban, Dániában, Hessenben, a Pfalzban, Würtembergben, Brandenburgban, Braunschweigban. stb. még számos katholikus templom van, egyes bárók, püspökök s más főpapok által védve és fentartva; úgy, hogy a katholikusok elől nincs még, mint némelyek gondolják, minden út elzárva, melyen a katholikus vallást ez országokban ismét terjeszteni s életbeléptetni lehetne. Ez okból az egyházi férfiak s mindenekfelett a jezsuiták, kik a kath. hit életbe-

léptetésére nézve e vidékekre fordították figyelmöket, meg vannak győződve, hogy e célból az út a tartományokba minden viszály nélkül szabadon is nyitva áll, mert azon eretnek fejedelmek nem viseltetnek oly gyűlölséggel hitünk vallói iránt, hogy ne engednék őket városaikban szabadon járni.

„A mainzi jezsuitáknak ugyanis mindeddig megengedtetett a Pfalzon akadálytalanul keresztül utazni; az augsburgi és bajor jezsuiták pedig teljes szabadsággal cirkálnak, és pedig nem siker nélkül, az egész würtembergi hercegség körül.

„Miután továbbá némely báróknak és püspököknek, kik az említett államokban még némi hatósággal bírnak, a katholikus vallás szabad gyakorlata meg van engedve, melyet sok helytt gyakorolnak is: oly munkások és ügynökök, kik lelkek megnyerésére oda küldetnek, mindig találnának védelmet és szabad tartózkodást, melynek felhasználásával hatást gyakorolhatnak, és sok helytt az ingadozókat és valódi ismeretre vágyókat visszavezethetik az egyedül üdvözítő valláshoz, kikkel azután a vallás terjesztésének további eszközei felett tanácskozni lehet.

„Akik eddig a vidékeken e feladattal foglalkoztak, egyhangúan jelentik, hogy az aratás nagy, de kevés a munkás. S valóban, a legutóbbi években bámulatosan sok németet láttunk Rómában, kik lemondva az eretnekségről, hazájokat elhagyták s a római egyház karjaiba vetették magokat, s köztük a legkitünőbb és legfontosabb férfiakat. Teljes komolysággal kell tehát gondoskodni róla, hogy jóval több

munkás küldessék oda, felruházva az absolutio hatalmával; egyszersmind a már ott levők pénzzel s más már annyiszor kívánt és kért segédeszközzel támogatandók.

„Mert bizonyos, hogy az eretnekek könyebben megtéríthetők szeretettel és bőkezűséggel, mint más közönséges okokkal. Mindenekelőtt arról kell gondoskodni, hogy azen katholikus templomoknál, melyek még ama vidékeken fennállnak, és minden eretnekek szomszédságában levő parochiákban oly lelkészek alkalmaztassanak, kik a katholikusokat tanítás és példaadás által kötelességeikben megtartják s az eretnekeket a kath. hitre csalogatni képesek. Bizonyos, hogy a mostani lelkészeket mindenki képteleneknek ismeri e feladat teljesítésére. Ennek oka, úgyhiszem, az, hogy a német kollégiumból s a külön e célre alapított semináriumokból senki, vagy csak kevesen lesznek lelkészekké, hanem mindnyájan kananokokká stb. tétetnek; minek folytán minden jött-mentet lelkészül kell alkalmazni.

„Körülbelül így áll a dolog azon plébániákkal is, melyek V. Károlynak egy rendelete folytán a birodalmi városokban még fennállanak. Ámbár ezek majd teljesen inficiálva vannak az eretnekek által, ennek dacára császári rendelet folytán mindenikben van még egy templom, melyben a katholikusok feljogosítvák istentiszteletet tartani és minden egyházi functiót végezni. E helyek kétségkívül sokat fognak segíteni a kath. hit megkedveltetésében és visszaállításában, csak meg kell tudni lesni az alkalmas pillanatot. Mert

valamint Austriában, Tyrolban és Styriában, úgy a jezsuiták és más jámbor atyák itt is nagy haszonnal alkalmazhatók lesznek; s ezeknek, kellőleg előkészítve, s megtanulva a módot, mikép kell a néppel elbánni, nappal éjjel titokban és nyilvánosan, rábeszéléssel és igéretekkel meg kell dolgozniok a népet, s meg kell kisérteniök minden utat s módot, hogy ezt az eretnekségről a kath. hitre visszatéríthessék. Nincs kétség benne, hogy sokan önként át fognak jönni hozzánk, mert naponként látjuk, mennyinek ment el már kedve a szakadárságtól, s gondol a megtérésre. Szükség van tehát okos és becsületes férfiak őrködésére, kik, minden eszközt és utat kellőleg megismervén, az ügyet előmozdítsák.

„E fontos és üdvös vállalatot erőteljesen támogathatná egy apostoli nuncius, ki a legközelebbi tartományok egyikében, pl. Bajorországban, Elsassban, a frank vagy sváb földön székelhetne. Mert a prágai, kölni és luzerni nunciusok sokkal távolabb esnek egymástól, mintsem az oda küldött munkásokat védeni és támogatni képesek volnának. Az e célra szükséges költségek fedezésére aztán rá kellene beszélni a császárt s más német fejedelmeket, mintegy kárpótlás fejében azért amit a szent római egyház tett Németországnak a törökök elleni védelmére.

„Ha már most kellő gond fordíttatott reá, hogy az apostoli nunciusok ama vidékekbe behatolhassanak, ezeknek azon helyeken kell a munkát megkezdeniök, hol a legkevesebb akadály várható. Minden, az egyes személyek szerint változtatandó eszközökkel, fel kell

keresniök és rábeszélniök azon eretnek fejedelmeket és nagyokat, kikről tudva van, hogy nem engesztelhetlen ellenségei a római egyháznak. Nem lesz hiány illő alkalmakban és hathatós eszközökben sem, hogy a kath. vallásra rábeszélhetők legyenek, részint azon előnyöknél fogva, melyekre a birodalmi méltóságok nekik reményt nyujthatnak, részint azon javadalmak és méltóságok által, melyekre a pápa által emeltetni fognának, ha lemondva az eretnekségről, megtérnek.

„Nem kell kevésbe venni azon bizonyítékokat, melyeket a jelen is hozott a würtembergi hercegnek Róma iránti hajlandósága felett, mert ő Olaszországban, a mantuai herceg és más társak előtt önkényt kijelentette, hogy semmi kifogása a római vallás tanai ellen. S amint Olaszországból hazatért, megtiltá prédikátorainak a pápa ellen szitkozódó kifejezések használatát. Ezenkívül fiát, János Frigyes trónörököst Olaszországba küldte az olasz nyelv megtanulása és erkölcseinek tökéletesítése végett; s végre azon olaszoknak, kiket a művészet terjesztésére magával hozott Németországba, szabad vallásgyakorlatot engedett. Ez uralkodó nézeteit mindenesetre finom módon ki kell kémlelni, mire az alkalom nem fog hiányozni.

„Öt hercege van s ugyanannyi hercegnője. Ő igen nagyravágyó és még újonc a fejedelmi polcon, mert még csak nyolc éve, hogy Mümpelgard grófból würtembergi herceggé lett, miután Lajos gyermektelenül meghalt. S ámbár a birtokában levő 300,000 frt értékü egyházi vagyon útjában látszik állani meg-

térésének, mint ő eminentiája, osztrák András bíbornok, Ferdinánd fia, jelentette, mégis csak fog lehetni utat találni, melyen az emberi gyöngeség megbotolhatik. Mert a remény, őt megnyerhetni, csakugyan nyom valamit a latban. Lehetne neki sok engedményt tenni, mert e fontos fejedelemség által a katholikus vallás jelentékenyen gyarapodnék, mert e helyről sikeresen lehetne egész Németország üdvét és megtérését előmozdítani. E fejedelem országában sok és virágzó város van, melyek annyira rendelkezésére állnak, hogy mindnyájan felvennék azon vallást, melyet ő a magáénak nyilvánít. Midőn Olaszországban volt, e tartományokban azon hír járt, hogy Rómába ment vallását megváltoztatni, ami alattvalóinak nagy örömükre szolgált. E herceghez mindenki könnyen hozzáférhet, ki újságot tud neki vinni. Mert szereti az új találmányokat és a külföld müvészetét s azonkívül ambitiója, hogy egy új fejedelemség alapítójának és teremtőjének tekintessék. Szelíd jellemű s szivesen hallgat mindenkire, ki el tudja találni, miről beszéljen vele.

„Az őrgróf (a Pfalz grófja) neki közel rokona, de jellem és vallás dolgában igen szigorú elvei vannak, őt tehát más oldalán kell megfogni. Neje és udvaroncai megnehezítik a hozzájutást azok számára, kik a vallás érdekében akarnak vele beszélni. Ennek dacára lesz mód és alkalom neki a római vallás terjesztését és visszaállítását lelkére kötni.

„Mert, miután szoros összeköttetésben áll a mainzi és speieri püspökökkel, talán ezek által lehetne

nála észrevétlenül és lassanként kisérletet tenni. Leginkább a mainzi püspök által kell valamit próbálni, ki benne saját személyére vagy háza valamely tagjára nézve reményt költhetne a császári koronára, s kinek meg kell igérnie a pápa kegyelmét és közbenjárását azon esetre ha megtérne.

„Tudom, hogy szenvedélyesen vágyik a legmagasabb méltóságokra; minélfogva könnyen el lehet vele hitetni, hogy róla is lesz szó a császárválasztásnál, részint a már említett okoknál fogva, részint azért, mert az osztrák ház úgy látszik, már annyira sülyedt bizonyos tekintetben Németországban, hogy mindenki azt hiszi, miszerint a legnagyobb birodalmi méltóság más házra fog átszállani; s annak reá ruházása valóban nem sok nehézséggel járna, ha vallását megváltoztatná. Az apostoli nuncius a mainzi nunciusnak e tekintetben részletes utasításokat adhatna. Addig is országában a titkos missiók és rábeszélési kisérletek szakadatlanul folytatandók, melyek napról napra gazdagabb gyümölcsöket hoznak; mert ha sikerülne országa nagyjai közől csak hármat vagy négyet részünkre hódítani, nincs kétség benne, hogy ezáltal befolyást nyerhetnénk lelkére vagy lelkiismeretét nyugtalaníthatnók. Tartományában több vallás van, melyek ép úgy küzdenek egymással, mint a kálvinisták a katholikusok ellen. E szakadásokat fenn kell tartani és táplálni, hogy annak idején és helyén mindig számíthassunk az egyik párt támogatására terveink kivitelében; leginkább a papokhoz kell fordulnunk s őket kérnünk, hogy szándékainkat előmozdítsák.

„Semmi gond nem fordíttatott eddig az újra keresztelőkre és a hussitákra sem, kik a keresztyénség nagy kárára Morva-, Cseh- és Magyarországban tűretnek, s dacára annak. hogy a gyöngeség és kiskorúság színét tudják magoknak adni, mégis nagyobb ellenségeink, mint bármely más eretnekek, mert közőlök a legügyesebbek minden év május havában bevándorolják Németországot, Francia- és Olaszországot, hogy az együgyüeket elcsábítsák, s az említett országokból számos családokat magokhoz térítenek, ezek lelkének s az egyházi államnak nagy kárára. E bajon segíteni kell, mielőtt még messzebb terjedne. E feladattal azonban ő eminenciája Dietrichstein bíbornok bízandó meg, ki mint olmützi püspök az eretnekeket Morvaországban legjobban ismeri. Az említett eretnekek ellen háborút kezdeni e pillanatban nem látszik tanácsosnak. Mert miután minden keresztyén már úgyis eléggé el van foglalva, részint a törökökkel, részint más eretnekekkel, nincs remény, hogy a kath. vallás terjesztésében s az eretnekek kiirtásában ily módon sokra mehetnénk, sőt attól lehetne tartanunk, hogy a mieink győzetnének le a lutheránus név dicsőségére.

„Ez okból várnunk kell más időre, midőn a törökök hatalma vagy teljesen meg lesz semmisítve, vagy velök tisztességes béke vagy hosszú fegyverszünet köttetett, amint a császár nekünk megigérte. Addig minden erőnkkel oda kell törekednünk, hogy az említett fejedelemségekben és tartományokban lehető sokan vonassanak részünkre mindkét nemből, s e tekintetben nem kell sem a költséget sem a fáradságot kimélni, sem a

veszélytől visszariadni. Mert ily módon vagy ellenfeleink erejét gyöngítjük vagy legalább elszórjuk köztük a polgári viszálkodás és hadi zavarok magvát, mire aztán könnyen megtörténhetnék, hogy az eretnekek végre egymás hajába kapnak s egymás által elvesznek.

„Ha az eretnekség pestisének kiirtása vagy kigyógyítása e vidékeken valaha könnyű volt, úgy kétségkívül most a legkönnyebb.

„Először, mert a lutheránus felekezet, mely kezdetben Németországban csak egy volt, most annyi pártra van szakadva, hogy alig lehet egy városban két embert találni, ki vallási dolgokban megegyezzék. Itt tehát áll a mondás: ha egyszer a birodalom önmagában meghasonlott, el fog pusztulni.

„Másodszor: az eretnekek minden fejei, kik a népnél nevet csináltak magoknak, vagy meghaltak, vagy vénségök által oly tehetetlenekké lettek, hogy vállalatunkat épen nem, vagy csak kevéssé képesek akadályoztatni. E betegségnek, az eretnekség e pestisének vége tehát közelít. A lutheránusság már annyira sülyedőfélben van, hogy a többi szakadár felekezetek, magok az eretnek fejedelmek is bevallják, hogy sokáig már fenn nem állhat.

„Harmadszor: e felekezetekben bizonyos bűnök harapództak el, melyeket ők máskor nekünk, és nem jogtalanul, szoktak szemünkre vetni: úgy, hogy könnyű lesz, ha erkölcsökről és magaviseletről lesz szó, szájokat betömni és minden piszkolódásaikat jogosan és méltányosan fejökre visszaháritani.

„Végre a lutheránusok és kálvinisták oly szenvedélyes harcban állnak egymással, hogy alaposan lehet remélni, miszerint ördögi művök saját fegyvereik alatt fog összeomlani. Még csak az van hátra, hogy szakadatlanul imádkozzunk istenhez, s napról napra több jó alkalmat vegyünk észre!“

Közöltük e nevezetes okmányt egész terjedelmében, mert úgyszólván kész haditervét tartalmazza egy jezsuitának, s ez emberek perfidiáját kellőkép megvilágítja. Mig Bécsben hizelegve csúsztak másztak az udvarnál s leginkább az osztrák császári ház védpajzsa alatt terjesztették hatalmukat, a császári koronát el akarták kereskedni a Pfalz grófjának, sőt a jezsuita jelenti az osztrák ház sülyedését, — melynek oka épen a jezsuiták protegálásában rejlett.

XXXIV. Fejezet.

(A jezsuiták üzelmei Németországban. — Protestáns jezsuiták. — Térités pénzzel, — asszonyokkal.)

A jezsuitáknak mindenütt voltak titkos emissáriusaik. Legkönyebben tarthattak ilyeneket Németország közép s déli tartományaiban, hol a protestánsok vegyest laktak a katholikusokkal, vagy ahol egyes vidékek egészen protestánsok voltak, de legalább egyes katholikus intézetek vagy alapítványok még fennállottak. E pontokról annál könnyebben vethették ki hálójukat a lelkekre, mert saját vallomásuk szerint nem kellett attól tartaniok, hogy a protestáns vidékek üldözzék a katholikus hit terjesztőit, úgy, amint másutt a katholikusok üldözték a protestáns tanok hirdetőit.

A protestantismus e türelmes eljárásának köszönhette a szerzet küldötteinek a protestáns tartományokban tett hódításait. Ilyenekké természetesen a legalkalmasabb emberek választattak. E célból azok, kik talentumot mutattak a lélekcsábításra, éveken át dressiroztattak, s kitanulva, különféle álarcok alatt, mint orvosok, kereskedők, nyelvmesterek, festők vagy szinészek kül-

dettek rendeltetésök helyére; ahol pedig a társaság saját tagokkal nem rendelkezett, oda affiliáltakat küldött, kik közt sokszor még protestánsok is voltak.

Gyakran kétségbevonatott, valjon igaz-e, hogy még nemkatholikusok is tartozhattak a szerzet világi tagjai közé, valjon csakugyan akadtak-e protestánsok, kik a hitújítás elveit hordván ajkukon, magokat a jezsuiták iránt feltétlen hűségre s engedelmességre kötelezték? — A jezsuiták valószínűségi tana szerint azoknak „kik a társaság jó céljait, jámbor és istenes törekvéseit támogatják" bármily vallás meg van engedve; s a gyakorlatban e tant meg is valósították, mint pl. Chios szigetén, hol hasznosság szempontjából hiveiket rávették, hogy maradjanak mohamedánok, vagy Malabárban s Chinában, hol az általok megtérítetteket nyiltan felhatalmazták a bálványimádás folytatására. Hogy az olvasó fogalmat nyerhessen arról, mi bírhatott rá protestánsokat, hogy a jezsuiták cimboráivá és bérenceivé alacsonyuljanak, s hogy mily eszközökkel csábíttattak el, álljon itt egy megtörtént dolog, Franciaország berlini követének, Valory marquisnak elbeszélése szerint.

„A legtekintélyesebb porosz államférfiak egyike, mond Valory, egy vele baráti lábon álló gazdag hamburgi kereskedőt, ki feleséges és protestáns volt, felszólította, hogy álljon be a szabadkőmívesek közé. A hamburgi kérésére, hogy világosítsa fel őt a szabadkőmivesek kötelességei iránt, azt felelte neki, hogy e kötelességek épen nem terhelők, csak esküvel kell fogadnia, hogy mindazt amit mint ilyen megtud, titokban fogja tartani. A kereskedő erre kijelenti, hogy nem lehet szabadkő-

míves, mert van egy ember, ki előtt nem szabad titkot tartania. Az efelett csodálkozó államférfi által sarokba szoríttatván, a hamburgi végre bevallotta, hogy ő jezsuita, azaz világi tagja a szerzetnek, hogy az engedelmesség fogadalmát letette, s ennélfogva kötelezte magát, hogy a páter superior előtt semmit nem fog eltitkolni. Barátjának kérdésére, miként lehet ő feleséges ember és protestáns létére jezsuita, a kereskedő azt felelte, hogy ez nem akadály. De hát mi jutott önnek eszébe, hogy jezsuita lett? kérdé az államférfi, — mi haszna van belőle? — Igen sok, viszonzá a kereskedő, üzletem virágzását kedves szerzettársaimnak köszönöm, kik jutalmul a nekik tett csekély szolgálatokért nekem a világ minden részében számos levelezőt és vevőt szereztek."

A lélekfogdosásra kiküldött emissáriusok legszükségésebb tulajdonai: nyájasság, ügyes dialektika, s hizelgés valának. Ezek s a felvett álarc segélyével könnyen észrevétlenül befurakodtak a protestáns családokba. Ha sikerült magokat némileg megfészkelniök, eleinte lassan, szeliden, majd mindinkább növekvő erélylyel igyekeztek a családok vallásos meggyőződését aláásni. Eleinte ékesszólón hirdették a keresztény türelmet és szeretetet, s még a protestantismust is tudták dicsérni, persze a katholicismus javára. Második lépés az volt, hogy könyvekkel szolgáltak tanítványaiknak, mystikus iratokkal, melyek az észt fokonként lerántották az együgyű hivés és gondolattalan engedelmesség ködös homályába. Mert ez azon út, melyen számos protestáns család visszaretirált az egyedül üdvözítő egyház kebelébe. A mystikus

könyvek nyomába szinte észrevétlenül katholikus, leginkább jezsuita írók léptek, mely célra a jezsuiták az ily könyvek címlapját gyakran kimetszették s ily módon jezsuita iró könyvét protestáns iró firmája alatt olvastatták.

Ahol ily eszközök nem vezettek célhoz, más úton igyekeztek az eretnekekhez férni. A szeretet és bőkezűség cselekedetei, pénzadományok s alamizsna segélyével igyekeztek az embereket megnyerni, s e népszerű eszköz számosokat megtéritett. A pénzt e célra természetesen csak a legritkább esetekben vették saját pénztárukból, a legtöbb Rómából, a fejedelmektől, a világiaktól s a legkülönbözőbb, többnyire más célra kicsalt adományokból került. A jezsuita egyletek s testvérületek is háládatos pénzcsináló intézetek voltak, és sok pénzt szállítottak a konvertiták kaszájába, hol a jezsuiták pénzen vásárolták a lelkeket s az üzletet egészen kereskedői módon kezelték.

Augsburgban például két konvertiták pénztára volt, melyeknek elseje 1659-ben gazdag magánzók által alapíttatott, s melynek János Kristóf püspök 1670-ben minden a városban levő alapítvány húsz évi jövedelmét ajándékozta; mely időből a jezsuiták 52 évet tudtak csinálni. A másikat hasonlókép magán ember alapította és jámbor katholikusok ajándékok s hagyományozás által tartották fenn. Ambergben térítési irodájok volt a jezsuitáknak, mely a megtérteknek tizenöt krajcár napszámot fizetett. Drága időkben a vidék protestáns köznépe tömegesen özönlött a pénztárhoz s tömegesen áttért a katholicismusra. A drágaság megszüntével rendesen e

csőcselék igazhivősége is megszünt, mely ismét visszatért eretnekségébe. E térítési irodát Miksa József választó fejedelem szüntette be 1770-ben.

A jezsuiták titkos tevékenysége még éjszaki Németországnak látszólag hozzáférhetetlen protestáns egyetemeire is kiterjedt. A szerzet fiatalabb tagjai Odera melletti Frankfurtba, Rostockba, Wittenbergbe, Lipcsébe, Marburgba stb. küldettek, s ott mint jog- vagy orvostan hallgatók, a diákok egyleteibe léptek. E firma alatt igyekeztek a tanulók bizalmát megnyerni, s ha ez sikerült, rábeszélés, igéretek és vesztegetés segélyével kapacitálták őket; mig idősebb szerzeti tagok, mint francia, olasz s más idegen nyelvek tanítói vegyültek az ifjuság közé, hogy azt elbolondíthassák.

Magától értetődik, hogy még kevésbé kimélték a költséget és fáradságot a protestáns társadalom magasabb osztályaiban; s főkép uralkodók megtérítésében fejtettek ki nagy leleményességet. A német fejedelmek gyakorolták a reformátió jogát, melynél fogva a magok vallását erőszakolhatták alattvalóikra, s a jezsuiták azt remélték, hogy egy uralkodót megtérítve, vele együtt népét is meghódíthatják; de majd mindenütt csalódtak.

Azon siker, melyet a vestfáli békét követett század alatt e tekintetben mégis felmutathattak, a legkülönneműbb viszonyok találkozásának eredménye vala. A következetlen, saját alapelveitől elpártolt protestantismus ez időben annyiban közeledett a katholicismushoz, hogy elsajátította annak vallási kényszerét. A protestáns theologusok türelmetlenségök által veszélyes

rést ütöttek híveik protestáns meggyőződésén, melyen a katholikus tanok könnyű szerrel belopódzhattak, s e rést a jezsuiták ügyesen fel tudták használni. Ehez járult, hogy a protestáns theologusok közt e korban egy iskola keletkezett, mely akarata ellenére a jezsuiták kezére dolgozott, a syncretisták, vagyis vallásvegyítők iskolája, mely a katholikus és protestáns egyház békés egyesülését lehetőnek tartotta s előmozdítani igyekezett. Jelszavuk volt, hogy: minden keresztyén isten birodalmának polgára, legyen bár pápista, lutheránus vagy kálvinista, s hogy e tétel elismerése elegendő az üdvösségre. A jezsuiták e tant ügyesen felhasználták az általa ingatagokká tett protestánsok megtérítésére, sőt, hogy a katholicismus elleni ellenszenvet gyöngítsék, könyvekben bizonyították, hogy voltakép misem gátolja a két felekezet teljes egyesülését.

A protestánsok úgy mint katholikusok által kilátásba helyzett s nehány évtizeden át ápolt egyesülési eszme nagy befolyással volt némely, a kath. egyháztól nemrég elszakadt protestáns fejedelmekre. Ehez járult az anyagi érdek. Az elsőszülöttség jogánál fogva a kis német fejedelmi házak temérdek koldus hercegnőt és herceget produkáltak, kiknek alig volt miből megélniök, s e dynastiák irigyen tekintettek Bajorországra, mely a maga koldus hercegeit csuhába bujtatva egyházi javadalmak által gazdagította meg. E meggyőző bizonyítékához a kath. hit feljebbvalóságának járult azon körülmény, hogy az apró hercegek gyakran áhitoztak a gazdag francia, belga vagy osztrák aristokratia leányainak keze után, melyet azonban csak a megtérés feltétele alatt

nyerhettek meg, mely célra különösen a jezsuiták dolgozták meg az illető aristokrata családokat. Az anyagi érdek s az érzékek vágya ilymódon Németország számos fejedelmi sarjadékát meggyőzte a római vallás egyedül üdvözítő voltáról.

Akik a fejedelmi sarjadékok közől házasság útján megfoghatók nem voltak, azokat a demi-monde segélyével igyekeztek a jezsuiták lefülelni; s e tekintetben főkép Velencének, mely város a kis német uralkodóházak kedvenc mulató és kicsapongási helye volt, — Velencének demi-mondeja bokros érdemeket szerzett magának a római hit terjesztése körül.

Csak néhány esetet említünk. Sachsen-Zeiz hercegének, Móricnak három fia volt, kik közül az első örökölte a trónt, a másik kettő pedig szerény évdíjon tengődött. Keresztély Agost, a másodszülött, hogy magán segítsen, Párisban katholikus lett, s díjul rögtön kananokságokat kapott Kölnben, Lüttichben és Münsterben, s Kölnben még azon évben a káptalan prépostjává lett. I. Lipót kevéssel utóbb Magyarországba hozta s győri püspökké, majd 1707-ben esztergami érsekké nevezte, mihez a bibornoki kalap is járult, s a nemes herceg százezrekre menő jövedelme által buzgó katholikussá lett. Maga ily jó üzletet csinálván, igyekezett bátyját az uralkodó Móric Vilmos herceget is megtéríteni. Móric Vilmos mívelt ember és nyakas protestáns volt. Keresztély Schmelzer Henrik jezsuitát s egy Röder nevű urat bizott meg bátyja elcsábításával. Röder, Schmelzer kiséretében Zeizba utazott, s követségi titkárként mutatta be magát a hercegnek. A két emis-

sárius titokban az udvar nagy részét, sőt még az apródokat is megtérítette. Később egy zsidó segítségét is igénybe vették s a jezsuita, a hitehagyott protestáns és a megfizetett zsidó csakhamar annyira vitték, hogy Móric is titokban katholikus lett. De Móric az igért aranyhegyek helyett, melyek kedveért hitét elhagyta, vallásváltozása által financiális veszteségeket szenvedett, mert a 35,000 frtot jövedelmező naumburgzeizi jószágtól elesett. A herceg erre kételkedni kezdett a római vallás helyességében, s nemsokára visszatért a protestantismusra, négy héttel utóbb azonban meghalt, — s mint ama kor meg volt róla győződve, a jezsuiták által megmérgezve.

XXXV. Fejezet.

(A jezsuiták árulása Bajorországban. — Mérgezési kisérletök I Lipót császáron. — Lobkowitzot megbuktatják. — Az osztrák házat Spanyolországban és Tyrolban elárulják.)

A Jézus-társaság iránti nagylelkűség és vak hódolat dolgában a bajor uralkodó család méltó versenytársa volt az osztráknak. A harminc éves háború alatt a bajor Miksa karöltve Ferdinánd császárral, egészen a jezsuiták járszalagán vezetteté magát, amiért a pfalzi Frigyestől elvett választófejedelmi méltóságot kapta jutalmul. Különben e tekintetben csak családja traditióját követte; mert nagyapja, V. Albert a nép panaszai dacára hatalmasan támogatta a jezsuiták erőszakoskodásait, s végre maga is egy jezsuita kollégiumba visszavonulva, imakönyvek másolásával töltötte idejét. Fia Vilmos több városban alapított a jezsuitáknak kollégiumot, s az országot nagy adóssággal terhelte, hogy jezsuitáit jól tarthassa. Miksa plane tejbe vajba fürösztötte őket; tömérdek zárdát, alapítványt és pénzt adott nekik.

Hálából minde jótéteményekért a jezsuiták 1647-

ben Werth János tábornokot felségárulásra ösztönözték ura ellen. E vad katonának nem volt inyére azon fegyverszünet, melyet Miksa Svéd- és Franciaországgal kötött. A jezsuiták sem szerették, mert kárára vált a császárnak, elhitették tehát a tábornokkal, hogy több engedelmességgel tartozik isten és az egyház, mintsem fejedelme iránt, miután tehát Miksa kötelességéről megfeledkezve az eretnekekkel kibékült, neki kötelessége őt elhagynia s a vallás védőjéhez a császárhoz átpártolnia. Evégből fel is mentették azon hűségi eskü alól, melyet szolgálatba léptekor a hercégnek tett. Werth János erre késznek nyilatkozott, hogy az egész bajor hadsereget elpártoltatja a hercegtől s átviszi a császárhoz, s még azt is megigérte, hogy Miksa személyét hatalmába keríti. Miksa menekülését csak serege nehány protestáns ezredesének köszönhette, kik nem hallgatva a jezsuitákra, a szándékolt merényletet neki feljelentették s őt képessé tették azt meggátolni.

Még ékesebb módon hálálták meg a Habsburgháznak jótéteményeit, mely legerősebb támasza volt a szerzetnek. Láttuk fentebb, mily kárörömmel jelentette egy jezsuita a pápának az osztrák ház sülyedését. De a következő történet még jellemzőbben illusztrálja a szerzet háláját.

Első Lipót, korának legkatholikusabb s legvérengzőbb fejedelme, egyszerre oly betegségbe esett, melyet orvosai nem bírtak megmagyarázni. Az erőteljes férfin lankadtság vett erőt, napról napra soványodott s borzasztó szomjúságban szenvedett. Az or-

vosok nem tudták kiokoskodni mi baja, s már várták halálát, midőn a császár katonái a sziléziai határon egy Borro Ferenc nevű milanói nemest fogtak el. Borro híres orvos és vegyész volt, de szabadelvű nézetei fejére vonták a kuria gyülöletét; a jezsuiták ösztönzésére a római inquisitio törvényszéke által perbe fogatott, s miután az idézésre meg nem jelent, in contumatiam halálra itéltetett,; mely itélet végrehajtása elől azonban sikerült megszöknie.

Borro Austriába menekült, hogy onnan tovább menjen, mit a jezsuiták megtudván a császártól karhatalmat kértek ellene. Ennek segélyével Borro elfogatott és Bécsbe hurcoltatott. A katonai kiséretet, mely a foglyot Bécsbe hozta, Scotti kapitány vezette, ki útközben elmondá Borronak a császár sajátságos betegségét. A közlött symptomákból az orvos mérgezésre vélt következtethetni s kijelenté a kapitánynak, hogy nem tartja lehetetlennek a mérgezést felfedezni s a beteget meggyógyítani. Bécsbe érve Scotti sietett ezt a császárnak bejelenteni, ki eleinte habozott, ha valjon elfogadhat-e oly embert, kit a pápa törvényszéke eretnekség miatt halálra itélt, végre azonban megengedte, hogy hozzávezessék, de — titokban, nehogy a jezsuiták megtudják.

A milanoi orvos 1670. april 28-án lépett be a császárhoz. A szoba nehány fali s több az asztalokra rakott viaszgyertya által volt megvilágítva, ablakai pedig sűrü függönyökkel eltakarva. Egy karos székben ült a császár, koronként vad szomjjal ürítgetve egy mellette álló palack tartalmát. Borro megijedt a csá-

szár halvány arcától. Feltűnt neki bizonyos kellemetlen szag, mely a szobát eltöltötte.

A császár hosszas beszélgetésbe eredt az orvossal, s csak midőn látta, hogy az nem tökéletes istentagadó, kért tőle betegségére nézve tanácsot. Borro már a társalgás folyama alatt észrevette, hogy a viaszgyertyák lángját könnyű gőz veszi körül, s hogy a gyertyák béle koronként sziporkázik s ilyenkor lángjok vereses szint kap. A tudós vegyész rögtön tisztában volt magával s felkiáltott: „Felség, e gyertyák meg vannak mérgezve, s megmérgezik a szoba levegőjét!"

E szavakkal félretolta egy ablakról a sűrű függönyt s bebocsátotta az est tiszta levegőjét. Borro kivánatára a császár rögtön áthozatott néhány gyertyát a császárné lakosztályából, s ezek szép nyugodtan égtek, minden gőz és sziporkázás nélkül. A császár más szobába költözött át, s előhozatta a számára tartott egész gyertyakészletet, s hoztak neki 30 font gyertyát, melyek alul felül egy aranyozott koszorúval valának megjelölve, nehogy elcseréltessenek.

Borro a császár rendes orvosának segélyével a gyertyákat vegytani vizsgálat alá vetette, miből kisült, hogy azok belei erős arzenik-oldatba voltak mártva; úgy, hogy a kézrekerített gyertyák beleiből kivont arzenik két és háromnegyed fontra rúgott.

A betegség okát megtudván, Borronak sikerült a császárt két hónap alatt helyreállítania. A vizsgálat a legnagyobb titokban megindíttatott s a viaszgyertyák szállítója elfogatott; és ez alkalommal kisült,

hogy a gyertya-szállító a bécsi jezsuiták prokurátora volt, kik ily módon akarták Lipótot láb alól eltenni, — miért? az még ma sincs teljesen felderítve: legvalószinűbb azonban azon combinátió, hogy XIV. Lajos által voltak erre felbérelve.

Lipót hálás akart lenni élte megmentője iránt. E hála legegyszerűbb módjára: Borro kiadását az inquisitiónak megtagadni, vagy az ellene hozott itélet megsemmisítését kieszközölni, — erre a zsarnok kényúrnak nem volt bátorsága, mert a jezsuiták e merénylet után ép oly hatalommal uralkodtak az udvarnál, mint előtte. Lipót tehát megelégedett a pápai nuncius azon igéretével, miszerint Borro nem fog az inquisitió által halállal büntettetni, és 200 arany évdijat rendelt neki. A jutalom, melyet a császártól élete megmentése miatt, s a büntetés, melyet Rómától azért kapott, hogy a jezsuiták mérgezési merényletét meghiusította, abban állott, hogy 200 arany évdíjjal ellátva 25 évet tölthetett az i nquisitió börtönében, hol meg is halt.

Ez esemény a bécsi jezsuiták hatalmának nem ártott. Lelkiismeretök ruganyos hajlékonysága, melylyel ma dicsérni tudják amit tegnap elátkoztak, s ma kárhoztatni amit tegnap istenítettek, itt is kisegíté őket. Képmutató hizelgéssel mutatták ki undorodásukat a „setétség e ténye iránt,“ s arra hivatkoztak, hogy egynek hibája miatt, ki megérdemlett büntetését elveendi, a szerzetet nem lehet felelőssé tenni. Áll az más testületekről, csak a jezsuitákról nem,

kiknek mitsem szabad tenniők, irniok, mondani vagy gondolniok, amit a szerzet meg nem engedett.

A prokurátor, ki a mérges gyertyákat szállította, Bécsből eltávolíttatott, — egyéb baja nem lett sem neki, sem szerzetének, mely a császárnéval szövetkezve, oly hatalmas volt, hogy nehány év múlva sikerült megbuktatnia az egyetlen embert, ki nem hajlott mindenben szavára, az első ministert, Lobkowitz herceget. Lobkowitz azon nagy bünt követte el, hogy oly időben, midőn a császári seregek alig tudták zsoldjukat kikapni, mérsékelte a császár esztelen bőkezűségét a jezsuiták iránt, s Glatz grófságnak és Grátz városnak a jezsuiták kezére jutását meggátolta. A többi közt egyszer a jezsuiták egy uradalmat koldultak ki a császártól, melyet ez félig meddig oda is igért nekik, Lobkowitz azonban rávette a császárt, hogy mondjon le szándékáról s bízza rá az ügy elintézését. A jezsuiták rosszat gyanítottak, de mégis elmentek Lobkowitzhoz. Ez kérdezte őket, fognak-e Krisztus szavára hajtani, s midőn igent kapott válaszul, egy feszület felirására mutatott. A jezsuiták a kereszten álló betűket csak így tudták értelmezni: „Jesus Nazarenus Rex Judeorum,“ — Lobkowitz azonban megmagyarázta nekik, hogy ez annyit jelent: „Jam nihil reportabunt Jesuitae“ (a jezsuiták mitsem kapnak többé) s mosolyogva grátiájokba ajánlta magát.

Számos efféle történetek Lobkowitzot igen gyülöltté tették a jezsuiták előtt, s ezek, midőn I. Lipót másodszor megházasodott, nejével Claudiával szövetkeztek ellene, ki hiúságában érzé magát Lobkowitz

által megsértve, — és 1674-ben csakugyan sikerült a herceget megbuktatniok. Lobkowitznak elbocsáttatása azon megjegyzéssel adatott tudtára, hogy ne merje „okát fürkészni.“ Lobkowitz számüzetésével elesett az utolsó korlát, melyre a jezsuiták Bécsben hatalmuk terjesztésében akadtak, s ezentúl Bécsben a főhatalmat 250 darab jezsuita gyakorolta.

A mondottakkal a jezsuiták hálátlanságai a Habsburg-ház irányában azonbau még koránt sincsenek kimerítve. Új bizonyítványát adták e szép tulajdonságnak a spanyol örökösödési háborúban, melyben a jezsuiták a Bourbonok, illetőleg XIV. Lajos részén álltak, minden rendelkezésökre álló eszközökkel küzdve az osztrák ház ellen.

Midőn II. Károly végrendelete, melyben I. Lipót fiát, Károlyt nevezte utódjává, a francia udvar tudomására jutott, ez mindent megkisértett a végrendelet megsemmisítésére, miben legbuzgóbb eszközei a jezsuiták valának. Ők tették a Habsburgház hivét, a toledoi érseket a francia érdekek legmelegebb védőjévé. Bécsben a császárnál azon intrigáltak, tagadja meg fiától azon segédsereget, melynek feltétele alatt II. Károly a koronát reá hagyta. E vonakodás, a szükséges sereget megadni, mely annyira lehangolta Spanyolországot, első sorban M e n e g a t t i és M ü l l e r Boldizsár jezsuiták ármánykodásának volt gyümölcse, kik közül az első a császár, a második a császárné gyóntatója volt; elhitették ugyanis a császárral, hogy egyetlen rendelkezésére álló seregében sok eretnek levén, az oly gyülölséget költene Spanyolországban, hogy többet ártana, mint használna.

Mialatt Lipót magát jezsuitái által rászedette, XIV. Lajos tevékeny eszközökkel bírt az említett toledói érsekben, s az utóbb bibornokká lett Cienfungos jezsuitában, kik az elmegyönge spanyol királyt rábírták, hogy a trónöröklés kérdését XII. Ince eldöntése alá bocsássa, ki XIV. Lajos részére hajlott, s a kérdést sietett részére eldönteni. És ugyane két pap egy második végrendelet készítésére vette rá a 'királyt, melyben ez, a pápa itéletére hivatkozva Anjou Fülöpöt nevezte utódává. A jezsuiták ily módon Bécsben és Madridban a császár ellen összeesküdve működtek ellenségei javára.

Még szembeszökőbben bizonyult be ellenségeskedésök a spanyol öröködési háború kitörése után. Anjou Fülöp legbuzgóbb ágensei jezsuiták valának, s midőn az osztrák Károly angol és hollandi csapatokkal megjelent a félszigeten, a jezsuiták őt, az osztrák ház sarját, mely annyit vétkezett az egyház érdekében, eretnek gyanánt festették le a népnek, ami többet ártott ügyének, mint Franciaország fegyverei. Midőn pedig Franciaország szövetségese, Miksa bajor választó gyors diadalmenetben tiz nap alatt Tyrol fővárosáig hatolt, a jezsuiták voltak azok, kik a császári hatóságokat az ellenpártra térésre csábították, s még az egyházi szószéket is felhasználták a Habsburgház elleni izgatásra. Nekik köszönte a bajor választó, hogy az alsó Inn völgyét ötven ember veszteséggel, mert árulással meghódíthatta; amiért aztán, midőn a kocka megfordult, a nép méltó megvetése érte a hazaáruló barátokat. A bajorok elvonulása után Lipót rendelt ugyan ellenök vizsgálatot: de ez, szokás szerint csakhamar abbanhagyatott.

Lipót utódát, I. Józsefet, kit nem jezsuita nevelt, a jezsuiták nem jó szemmel fogadták. Widemann jezsuita az Istvántemplomban Lipót felett tartott gyászbeszédében megmagyarázta, hogy csak oly fejedelem uralkodása lehet szerencsés, ki jezsuita-nevelést kapott, miért aztán I. József száműzte. József alatt a jezsuiták már sokkal csekélyebb befolyást gyakoroltak a kormányra, mint előtte, de ő is pártfogolta őket félelemből. József is jezsuitát választott gyóntatójává, és a szerzetet adományokkal halmozta el.

Sokat vétkeztek a jezsuiták, mint láttuk, azon dynastia ellen, mely legmaradandóbb s legerősebb támaszuk volt. Elárulták Spanyolországban, el Bécsben, el Tirolban, csak egy helyen maradtak hűk hozzá, hol érdekeik megegyeztek: Magyarországon. Az uralkodó ház rabbá, a Jézus-társaság katholikussá akarta tenni Magyarországot, s miután az ország szabad akart maradni, s a nemzet nagy része a reformátió híve vala: a Jézus-társaság összeesküdt az uralkodóházzal Magyarország politikai s vallási szabadságának kiírtására.

Lássuk tehát a jezsuitáknak e korban Magyarországon viselt dolgaikat Toldy István elbeszélése szerint, kinek fentebb említett tanulmányából veszszük át a következő fejezetet is.

XXXVI. Fejezet.

(Magyarországon. — Elterjedésök I. Lipót alatt. — Szerepök a szabadságharcban. — Magyar átokformula. — Jezsuita téritök. — A jezsuiták törvényes befogadása 1687. — Visszatérésök Erdélybe. — Árulásuk II. Rákóczy Ferenc ellen. — Az ónodi gyülés által kitiltatnak. — A szatmári béke után.)

A linci béke után nehány évre nyugodtabb napjai lőnek Magyarországnak. Nem a békefeltételek becsületes teljesítése, nem a hozott törvények igazságos végrehajtása hozta e rövid szebb napokat az országra, mert a béke feltételei soha nem teljesíttettek, s a törvény megsértetett, mint előbb, hanem a szelid III. Ferdinánd uralkodása, ki természettől fogva idegenkedett minden erőszakos rendszabálytól. Meg is változtak a dolgok csakhamar, midőn 1657-ben a papnak nevelt I. Lipót követte őt a trónon. Lipót nem volt nagyszabásu autocrata, mint I. Napoleon vagy Nagy Frigyes. A legnagyobb zsarnok volt, ki eddig az osztrák házból a magyar trónra jutott, s mégis csak az udvari katonai és papi clique uralkodásának volt hivatalos cégvezetője. Nagy protectora volt a jezsuitáknak, kik uralkodása alatt egy sereg uj házat alapítottak s a tanügyet teljesen ke-

zükbe ragadták. Alatta s többnyire általa jöttek a jezsuiták 1659-ben Szakolcára s Rozsnyóra, 1666-ban Sárospatakra, 1677-ben Selmecre, 1672-ben Eperjesre, 1687-ben Budára, 1685-ben Zsolnára, 1687-ben Esztergomba, 1689-ben Nagybányára és Székesfehérvárra, 1692-ben Egerbe, 1699-ben Nagyváradra, 1703-ban Pestre, azonkívül Pécsre, Péterváradra, Szélaknára, Eszékre, Felsőbányára stb. S ahol megtelepedtek, az iskolákat, s a mennyire csak lehetett, a plébániákat is elfoglalták. A katholikusok 1670 után annyi templomot raboltak el erőszakkal a protestánsoktól, hogy nem volt világi papjuk valamennyinek ellátására, s ez alkalommal a jezsuiták számos lelkészi állomás birtokába jutottak. Budának 1687-ben már legtöbb iskolája s minden plébániája a jezsuiták kezén volt. A kassai s budai főiskolák jezsuitákkal tömettek meg, s ahol jószerivel nem ment, erőszakkal foglaltattak el az iskolák javukra. A protestánsok saját költségén tartott eperjesi főiskolája bezáratott s 1672-ben, midőn a reactio addig nem ismert dühvel lépett fel, átadatott a jezsuitáknak. A nemesi tápintézetek, minők a nagyszombati mintájára Trencsénben, Győrött, Budán, Lőcsén, Kassán, Zágrábban, Varasdon, Váradon s egyebütt állíttattak, s melyekben a nemesi ifjúság túlnyomó része neveltetett, mind jezsuita kézen valának. Az ország minden iskolájában Canisius jezsuita katekizmusa taníttatott, mely 1650 után hozatott az országba. A század végén a jezsuiták oly tökéletesen hatalmukba kerítették az összes tanügyet, hogy kiüzetésök ellen már az hozatott fel főindokul, hogy ha a jezsuiták

eltávolittatnak, nem lesz kire bízni az oktatás és nevelés ügyét.

A kettős reactió, melynek szárnyai alatt a jezsuiták mindinkább terjeszkedtek, főleg 1650 után, midőn a kínpad Magyarországon is divatba hozatott, mind nyomasztóbbá lett. A 17. század második felében Lobkowitz alatt már a politikai reactió lépett előtérbe, de mindig karöltve járt az egyházival, mely neki utat tört. Ha akadt volna egy uj Bethlene Magyarországnak, a nemzet csakhamar fegyverhez nyult volna ismét. De e kor évtizedek óta csak másodrangú jellemeket és tehetségeket termett. Vezér hiányában az elégületlenség a Zrinyi-féle összeesküvésre vezetett, melyben a nemzet most már csekély számú hazafias főurai vettek részt. Wesselényi halálával azonban ez összeesküvés is elveszté lelkét s Zrinyi és Frangepán csakhamar horogra kerültek. Az udvar cselfogással igyekezett őket hatalmába keríteni. Zrinyit a császár Bécsbe hívta, és szavával biztosítá, hogy bántása nem lesz. Az udvar nyakára küldte a zágrábi püspököt egy barát kiséretében, s ezek rábeszélésére Zrinyi csakugyan Bécsbe ment, hol elfogatott, s a vérpadra vitetett. E hitszegés méltó volt azon udvarhoz, melyben jezsuiták uralkodtak. Lipót, ki császári szavának megszegésével tőrbe csalta Zrinyit, s miután őt és Frangepánt kivégeztette, elkobzott javaikból mindeniknek lelki üdvéért 2000 misét mondatott, a jezsuiták hü nevelésének bizonyitá magát. Különben a szerzet közvetlenebb módon is vett részt e vértettben. Gentilotti Kornél jezsuita legalább, a két főur kivégzése után, nyiltan panaszolta, hogy az udvar az általa

ajánlott kémeknek, kik Zrinyit és Frangepánt kikémlelték, nem fizette meg az igért jutalmat.

Az összeesküvés, melynek kitüzött célja volt Magyarországot „a németek és jezsuiták zsarnoksága alól kiszabadítani,“ egy jezuitikus hitszegés segélyével elfojtatván, a protestánsok üldözése ujra és most már nagyobb mérvben, császári hadakkal megindult, melyeket csak a magyar püspökök és jezsuiták multak felül buzgóságban. Még féktelenebb lett az erőszakos üdvözítés, midőn Tököly felkelése oly gyorsan meghiúsult. Amit Magyarország eddig nem látott, most bekövetkezett: rendkívüli törvényszékek állíttattak fel, melyeknek célja volt felkelőket és eretnekeket nyomozni. A király ugyan 1670-beu amnestiát hirdetett, de ennek dacára e törvényszékek ernyedetlen buzgalommal müködtek, s előttök a protestáns egyúttal lázadó, a felkelő egyúttal eretnek volt.

Oly jelenetek tárulnak szemünk elé itt, minőket Németalföld látott Alba tyrannismusa alatt. Eperjesen a kegyetlen és kincsvágyó Caraffa tábornok, Caraffa bíbornok rokona s a jezsuiták teremtménye, egy tehetségnélküli ember, kit a jezsuiták magasra emeltek, hogy felhasználhassanak, tartotta a vértörvényszéket, melyben papok s katonák itéltek az eretnekség és felkelés bűnei felett. A pozsonyi vértörvényszéknek Gubasóczy püspök volt elnöke s több tagja szintén pap, de e rendszabály teremtői s lelke a jezsuiták valának. Az amnestia dacára mindenki, ki a felkelésben való részvétellel gyanusíttatott, s azonfelül minden

protestáns pap és tanító e törvényszékek elé idéztetett, s alig volt, aki a büntetéstől megmenekült volna. Protestáns papok s tanítók rendesen halálra itéltettek, mely büntetés némely esetben kegyelemből számüzetésre enyhíttetett. Mások állásukról lemondani kényszeríttettek, vagy börtönre vettettek vagy gályarabságra vitettek, s Triest és Nápoly csakhamar megteltek magyar gályarabokkal, kiknek egyetlen bünök volt, hogy nem akartak katholikusokká lenni. Mert a büntetést, még a csupán politikai vétség miatt kiszabottat is, a katholicismusra való térés által meg lehetett váltani.

És a térités volt e korban főcélja ugy a világi, mint az egyházi hatalomnak. Lelke és főeszközei ennek most is a jezsuiták valának. Egy e korból fennmaradt s „magyar átokformula" alatt ismeretes okmány, melyet minden megtérítettnek alá kellett írnia, bizonyítja, mily nagy részök volt a jezsuitáknak e szomorú gazdálkodásban. „Elismerjük és valljuk, ugymond ez irat, hogy egyházi és világi elöljáróink különös gondoskodása, a Jézus-társaságbeli atyák buzgalma és támogatása segélyével térittettünk vissza az eretnek tévelygésből az egyedül üdvözítő kath. vallásra stb." És a jezsuiták térítettek. Nekik köszönhette az udvar, hogy Tököly csak oly csekély haderőre tudott szert tenni, mely mellett a siker lehetetlen vala. Ők térítették meg II. Rákóczy György özvegyét, Báthory Zsófiát is, ki Sárospatakon letelepítette a szerzetet s kedveért birtokain válogatott erőszakoskodásokat követett el a protestánsokon. Nagy sulyt fektettek

a jezsuiták e fejedelmi családra, és sikerült is a bigott asszonyt rábírniok, hogy fia I. Rákóczy Ferenc nevelését rájok bizza. De Ferencen nem fogott a jezsuita nevelés. Hű volt a szabadság ügyéhez s katholikus léte dacára a protestánsok, vagyis a vallásszabadság pártjához tartozott. Báthory Zsófia annyira el tudta fojtani anyai érzését fia iránt, hogy midőn ez, a Zrinyi-féle összeesküvésben való részvétele folytán, anyja várába akart menekülni, ez nem bocsátotta be, s a vár ágyúival fenyegette azon esetre, ha erőszakolni akarná beeresztetését. Ahol e korban valaki a vér kötelékeit széttépte, jezsuita kezekre akadunk. Ők diktálták az eretneknyomozó törvényszékek itéleteit, ők bujtották fel az anyát üldözött fia ellen, ők kínozták a halálra itélt protestánsokat még végóráikban is térítő szenvedélyökkel. Csakis a császári kormány erőszakos uralma tartotta fenn a szerzetet Magyarországban, mely méltó tárgya volt a nemzet gyülöletének. A hová Lipót fegyverei el nem hatottak, a hol a nemzet szabad volt, nem is tűrte meg őket. Erdély területén 1653-ban nem volt jezsuita, s I. Rákóczy Ferenc fejedelemmé választásakor a rendek kimondták, hogy aki ezetúl a jezsuitákat pártfogolni merészli, a hűtlenség bűnébe esik.

De Lipót fegverei mind tovább terjesztették az udvar hatalmát. Mig Bocskay és Bethlen harcaiban a magyar szabadság és protestantismus ügye sokat nyert azon érdeksolidaritás által, melyben a német- és csehországi protestantismussal állt, most a westphali béke, s Csehország alapos elnyomása után a dynastia teljes

erejét Magyarország leigázására fordíthatta. A török is mindinkább kiszoríttatott az országból, s minden talpalatnyi föld, mely a félholdtól visszafoglaltatott, csak az udvar absolutismusát növelte, mely a visszafoglalt részeket teljhatalommal kezdte kormányozni. Annyira győzött az absolutismus, hogy az 1687-iki országgyülésen keresztül tudott vinni két dolgot, a mire Magyarország másfél századon át nem volt rábirható. Az egyik a királyválasztási jogról való lemondás volt, melyet Magyarország mindig nagy becsben tartott, mint végső biztosítékát szabadságának, a másik a jezsuiták törvényes befogadása vala. Most az udvar katonasága és a papság segélyével annyira képes volt a rendeket terrorizálni, hogy ezek hozzájárultak az 1687. 20-dik törvény megalkotásához. Erdély is megnyilt ismét a szerzetnek, midőn Lipótnak sikerült a tartományt Apaffy kezéről a magáéra 'játszania. Lipót ugyan 1693-ban irásban kötelezte magát Erdély irányában, hogy a „katholikus ifjuság nevelésére oly egyháziak fognak alkalmaztatni, kik ellen a többi hitfelekezetek gyanúval nem viseltetnek,“ mi a jezsuitákat egyenesen kizárta az oktatásból, de szokás szerint megszegte szavát, s 1698-ban a jezsuiták ismét behatoltak az önállását és szabadságát elvesztett tartományba.

A török az országból kiszorulva, Erdély elfoglalva, egész Magyarország a dynastia kezében egyesítve, a protestantismus térítés és erőszak által hívei nagyobb részétől megfosztva, — ennyi diadal elbizakodottá, féktelenné tette a kormányt. Az udvar és

papság zsarnoksága s visszaélései lelke mélyében elkeserítették a nemzetet, s az elkeseredés ismét harcba tört ki, midőn a 18. század elején a spanyol öröködési háború sikert látszott igérni a felkelésnek. A nemes II. Rákóczy Ferencet választá a felkelés ezúttal vezérévé, s Erdély fejedelmévé. Rákóczyt Kollonits érsek a jezsuiták prágai kollégiumába adta volt nevelés végett, hogy papot csináltjanak belőle, s hogy így azon család, mely annyiszor állt a magyar szabadságharcok élén, benne kihaljon. A prágai jezsuiták el is követtek mindent, hogy az előkelő és dúsgazdag ifjút szerzetök tagjává tehessék, de családja traditiói a fiatal Rákóczyt megvédték minden fondorlat ellen. Apáinak dicsősége, kik egymásután mind a szabadság ügyét szolgálták, nem hagyta nyugodni. Elhagyta a zárdát, de a jezsuiták nem hagyták el őt. Midőn az udvar despotismusa veszélyes forrongást idézett elő az országban, s az elégedetlen elemek kezdtek összeköttetésbe lépni Rákóczyval egy uj szabadságharc előkészítésére, a jezsuiták kémet küldtek Rákóczy házához a francia Longueval személyében.

Longueval oly jól adta az agent provocateur szerepét, hogy Rákóczy teljesen megbizott benne, s midőn már a felkelésre készült, őt küldte leveleivel Párisba. Longueval azonban e leveleket a bécsi jezsuita főnöknek adta át, kinek kezéből azok a kormány kezébe vándoroltak, s az elárult Rákóczy a császáriak által elfogatva, a neustadti börtönbe záratott. Midőn innen egy német tiszt segélyével megszökhetett, élére állt a magyar felkelők kis csapatának

s megkezdte a háborút. Rákóczy önzetlensége s az ügynek, melyért vívott, igazsága azonban csakhamar megszaporította hadait, úgy, hogy éveken át folytathatta a harcot a külföldön is elfoglalt udvarral. A szécsényi országgyülésen, melyet a felkelők 1705-ben tartottak, a rendek a jezsuiták kiüzetését kivánták kimondatni, de kiméletből a papság iránt, nehogy azt a nemzet ügyétől végkép elfordítsák, csak feltételesen tiltották ki a szerzetet. E gyülés, melyen Magyarország „mind három vallása“ a katholikus, református és evangelikus, Rákóczyt a felkelés fejévé választá, azon végzést hozta, hogy mindazon javak, melyek a világi papság vagy más szerzetek rovására törvénytelenül a jezsuitáknak adattak, tőlük elvétessenek; hogy a jezsuiták közül azok „a kik a német nemzetből valók, és németesek“ az országból számüzessenek, hogy végre a magyarok váljanak el a szerzet osztrák tartományától s négy hónap alatt nemzeti szerzetfőnököt eszközöljenek maguknak, ellenkező esetben pedig hasonlókép eltávolíttassanak. A jezsuita-rend azonban sokkal bensőbb szövetségben állt az absolutismussal, sem mint elszakadt volna az osztrák provinciától, mely közvetlen összeköttetésben állt az udvarral. Míg minden más magyarországi szerzetnek meg volt saját tartományi főnöke, a jezsuiták nem voltak ilyennek szerzésére rábírhatók. A határidőül szabott négy hó letelte után tehát azon területről, melyre a felkelés hatalma kiterjedt, számüzettek. Igy szabadultak meg 1705-ben Lőcse, Beszterce, Ungvár, Eger, Eperjes, Gyöngyös, Sárospa-

tak, Rozsnyó, Szepes, Selmec, Szatmár, Turócz, Nagybánya stb. a jezsuitáktól.

A szécsényi gyülés a kath. papság iránti kiméletből kötötte feltételhez a jezsuiták eltávolítását. De a következés csakhamar megmutatta, hogy a rendek csalódtak, midőn a kath. hierarchiát a szabadság ügyének megnyerhetni remélték. Az ónodi gyülés, mely a három vallás teljes egyenjogúságát ünnepélyesen proklamálta, ennélfogva kimondta a jezsuiták feltétlen kiüzetését is. E követelésével nem hagyott fel a nemzet akkor sem, midőn a harci szerencse kedvezőtlen fordulata kivánatossá tette, s a türelmesebb, emberies I. József trónralépte lehetségessé tenni látszott az udvarral való kibékülést. A magyar szövetséges rendek a Józseffel folytatott nagyszombati alkudozásban erélyesen követelték a jezsuiták kiüzetését, mire József azt felelte, hogy a jezsuita ügy halasztassék a jövő országgyülésre. Ez annyi volt, mint a kivánatot megtagadni, s az alkudozás béke helyett uj harcra vezetett. Utóbb, midőn Károlyi Sándor a roszra fordult viszonyok közt a fölkelés nevében I. Józseffel a szatmári békét megkötötte, nem volt tanácsos a jezsuita kérdés miatt a béke létrejövetelét kockáztatni, s igy a szatmári béke, mely az egy századnál tovább tartott szabadságharcokat 1711-ben befejezte, befejezte azokat anélkül, hogy Magyarországot a jezsuitáktól megszabadította volna.

Százhét éven át folytak volt e harcok Magyarországon. Az udvar, mely korlátlanná igyekezett tenni hatalmát, s a kath. hierarchia, mely a reformátiót ki akarta irtani, álltak e nagy küzdelemben szemben a nemzet

jobb részével, mely az alkotmányt s a vallásszabadságot, és a protestantismussal, mely saját lételét védelmezte. A protestantismusnak, mely, ahol a trón pártfogásába vette, ennek hatalmát növelte, Magyarországon ily módon sorsa egygyé forrt a szabadság sorsával. A kettő együtt győzött és együtt győzetett le. A 17. század elején, midőn a nemzet tulnyomó része, még a főnemesség is kevés kivétellel protestáns volt, Bocskay könnyü szerrel győzött az udvaron, s a bécsi béke a jezsuitákat kitiltotta az országból.

A 17. század folyamában azonban mindazon feltételek, melyek az ország szabadságának diadalait lehetővé tették, napról napra vesztették erejökből, mig végre teljesen elenyésztek. Magyarország szabadságának főtámaszai Erdély önállásában, az ország feldaraboltságában Erdély, a király s a porta közt, a református egyházban s azon szövetségben rejlettek, melyben a külföldi protestantismussal állt.

De a török kiszoríttatott, Erdély a dynastia kezére jutott, a nyugati protestantismus Gusztáv Adolf halála után csakhamar leszorult a harctérről. Az udvar mind erősebb lett, a nemzet mindinkább veszté szövetségeseit. És ennek dacára képes lett volna alkotmányos szabadságát diadalmasan megvédeni, ha az egész ország protestáns lett volna. Belátta az udvar, hogy Magyarországon csak a katholicismus segélyével érvényesítheti absolut hatalmát. Létrejött a szövetség trón és egyház közt, ez előkészíté annak számára az utat. Pázmány és jezsuitái ely sikerrel térítettek és terjesztették a felekezeti gyülö-

letet, hogy az 1681-ki soproni országgyülésen már csak egy protestáns főrend volt jelen, Zay Endre, mig az alsó táblán már „katholikus“ és „protestáns rendek“ civakodtak egymással. Kevéssel előbb a protestáns Bethlen restaurálta Erdélyben a katholicismust, és katkolikusok nagy számmal harcoltak a protestantismus vallásszabadságáért, de a 17. század végén az udvar már az országgyülésen sikerrel használhatta a kath. rendeket a protestánsok terrorizálására. A katholikus hierarchia lázadásnak hirdette a szabadság védelmét, kath. püspök állt az udvari kamara élén s készítette az uj adórendszert, mely törvénytelen adókat zsarolt a nemzeten, s egy egyházi lovagrend nagymestere gyakorolta a boszú véres dictaturáját Magyarországon. A világi reactió annyira összeforrt az egyházival, hogy aki katholikussá lett, az udvar pártjára állt, s a ki a trón mellé állott kénytelen volt áttérni a római vallásra. Kollonics érsek megtalálta a helyes kifejezést e politika jellemzésére ismeretes mondásában: „Faciam Hungarium captivam, postea mendicam, deinde catholicam.“ — II. Rákóczy Ferenc alatt a nemzet jobbjai még egyszer megkisértették megmenteni az ország szabadságát, s fölkelésöket oly vallási józanság és türelem jellemzi, melynek e korban nem volt párja Európában. A harc formailag némi sikerre, lényegében vereségre vezetett. Teljesen ugyan a reactio soha sem érte el célját Magyarországon, nem birta végkép és maradandólag sem az alkotmányt elnyomni, sem a protestantismust kiírtani, de Lipót alatt és még inkább a 18. században igen közel jutott céljához. És ez eredményt legnagyobb részben a római

hierarchiának köszönte. A katholicismus hódította meg Magyarországot az absolutismusnak; de előbb a jezsuiták hódították meg a nemzetet a katholicismusnak; a jezsuiták, kik mint tanítók, gyóntatók s prédikátorok, királyt és népet hatalmukba kerítették s a lelkiismereteken uralkodva, e korban a legnagyobb hatalom valának Magyarországon.

XXXVII. Fejezet.

(A jezsuiták újra elárulják Bajorországot. — A paraguayi reduktiókat fellázitják Portugal és Spanyolország ellen. — Pombal a pápához fordul ellenök. — Saldanha bibornok kiküldetése a társaság megvizsgálására. — A lissaboni patriárka letiltja őket a gyóntató- és szószékről.)

Tirolban, az öröködési háború alatt a jezsuiták Austriát árulták el Bajország javára, és midőn a kocka fordult, siettek ismét osztrák zsoldba állni a wittelsbachi ház ellen, hogy a Habsburgházat kiengeszteljék.

Miksát a hadi szerencse menekülni kényszeríté országából. A kormányt távolléte alatt nejére Terézia Kunigundára bízta. Az ország még védelmezhető lett volna, de Schmakers Tivadar jezsuita, a királyné lelki s egyúttal testi vigasztalója, egyszersmind Austria fizetett ágense vala, s befolyásával rábírta a királynét a lealázó ilbesheimi szerződés aláirására, mely az országot bilincsbe verve kiszolgáltatta a császárnak, ki lehetőleg visszaélt a szerencse kedvezésével. E szerződés értelmében Terézia szerény ellátásra szorultan, de még az országban élhetett. Az osztrákok a fejedelemné jelenléte által azonban némileg korlátozva érezték magokat,

s ismét Schmakers jezsuitának kellett előállnia, hogy Teréziát rávegye országa elhagyására. A jezsuita gyönge oldalán fogta meg az asszonyt, elhitette vele, hogy férjének Brüsselben egy szép belga nővel van viszonya, minek eredménye az lett, hogy Teréz a jezsuitát férjéhez küldte, kéretvén őt, engedje meg, hogy utána menjen. Ez az állam érdekében maradásra kérte nejét, az asszony azonban a jezsuita biztatására nem hajtott férje szavára, s ugyancsak a jezsuita által szerzett útlevéllel útrament. De az útlevél érvénytelen volt s Teréz a határon az osztrákok által elfogatott, s Bajorország teljesen a császár hatalmába esett. Terézia Velencében vonta meg magát, gyermekei felett búsulva, kik tőle elragadtattak, és csak a tőle elválhatlan Schmakersnek sikerült őt a szerelem munkáival megvigasztalnia. E szerelmi elaborátumok egyikétől ered a ma is virágzó Aretin család Bajorországban, melynek keletkezése két ember életébe került, két nemesébe, kik Schmakers papa titkát megtudván, általa — az egyik méreg, a másik orgyilok segélyével — a másvilágra expediáltattak.

Midőn Miksa a rastatti béke után visszakapta tartományát s tíz évi számüzeteséből hazatért, a jezsuiták elhitették vele, hogy amit páter Schmakers tett, csak privát ostobaságból cselekedte, melyért a szerzetet felelőssé tenni nem lehet, s Miksa még évdíjat adott a jezsuitának, ki őt s hazáját elárulta és ágyát befertőztette. S így alatta úgy, mint jezsuiták által nevelt utóda alatt a jezsuiták megtarták, sőt növelték régi hatalmukat és befolyásukat.

De Austria és Bajorország nem maradtak társa-

ság nélkül a jezsuiták hálátlanságában. A madridi és lissaboni kormányok 1750-ben szerződésre léptek egymással, melyben Portugal a Szentségről nevezett gyarmatát hét paraguayi „reduktio“ fejében átengedte. A jezsuiták, kik a spanyol király nevének palástja alatt tettleges urai voltak Paraguaynak, erre nagy lármát ütöttek s óvást tettek a szerződés ellen a madridi udvarnál. A király gyóntatója Ravago jezsuita, s az első miniszter, egy világi jezsuita, Etazenade marquis minden befolyásukkal támogatták a jezsuiták representátióját. A madridi kormánynak azt beszélték, hogy a szerződésben Portugal által rászedetett, Lissabonban pedig megesküdtek rá, hogy a spanyolok csalták meg a portugallokat; s ez utóbbi helyen vitték is annyira, hogy I. József király követet küldött Madridba, hogy a szerződés felbontását eszközölje ki.

Spanyolország azonban nem engedett, a szerződés végrehajtatott, de Európa nagy bámulatára a hét reduktió népe, melyet a jezsuiták irataikban a keresztyén szelídség mintaképének s papjaik szavára feltétlenül hallgatónak festettek le, egyszerre — fellázadt. A jezsuiták a népet, mely testével lelkével a szerzet rabszolgája volt, felkelésre lázították, és sikerrel. „A jezsuiták — jelenték a szerződés végrehajtásával megbízott spanyol és portugal biztosok — a népek személyét, vagyonát és kereskedelmét oly mértékben kizárólagos tulajdonukba vették s annyira befészkelték magokat a tartományba, hogy csak fegyverrel lehet őket belőle kiűzni.“ A portugal király egy dekrétumával a reduktiókban megszüntette az indiánok rabszolgaságát s fel-

szabadította őket a jezsuiták uralma alól, de a nép oly alaposan el volt bolondítva, hogy éveken át fegyverrel igyekezett kivívni régi rabszolgaságát. A király a legszigorúbb büntetésekkel s teljes számüzetéssel fenyegette a jezsuitákat, ha nem szűnnek meg lázításuk által a vérontást maradandóvá tenni. De hiába. A jezsuiták reduktióikat oly tökéletesen felszerelték volt, hogy rendes háborút viselhettek a spanyol és portugall hadakkal. Végre sok vérontás után a spanyol-portugall sereg győzött, s midőn 1766-ban a Jézustársaság Spanyolországból számüzetett, 1768-ban a spanyol Amerikában is lejárt dicsőségök. Egy napon mindenütt összefogattak és kivitettek az országból, és ez volt legszebb napja Paraguaynak.

Mialatt Amerikában a jezsuiták háborút viseltek Európa két világi hatalmával, szerzetök, mely rövid idő alatt példátlan hatalomra és befolyásra vergődött, ingadozni kezdett. A 17. században s a 18-ik elején nekik volt legnagyobb részök Európa történetében, de amily gyors volt emelkedésök: oly gyors volt sülyedésök is. És ez épen ott kezdődött, hol a legnagyobb hatalmat gyakorolták s a legtöbb bűnt követték el: a pirenaei félszigeten.

S ez esemény emléke Portugal legnagyobb államférfiának, Pombalnak nevéhez fűződik. Pombal eszével és erélyével feltétlenül uralkodott I. Józsefen, s először is, hogy az ország kereskedelmét emelje, melyet eddig szinte kizárólag a jezsuiták monopolizáltak, egy kereskedelmi társulatot alakított. A jezsuiták dühöngtek, az egyházi szószékről szidták a királyt, s

pokollal fenyegették mindazokat, kik pénzöket e kereskedelmi társaság papirjaiba fektetik. Az aristokratia befolyásos tagjaival petitiót adattak be a királyhoz, melyet Fonsecca Benedek jezsuita készített; de Pombal résen állt, Baluster prédikáló és Fonsecca író jezsuitát eltávolította a fővárosból.

Ez eset után nemsokára az 1755-ki földrengés Lissabon három negyedrészét romba döntötte. A jezsuiták hirdették, hogy ez isten büntetése Pombal istentelen tette miatt, s a királyt eltávolítani igyekeztek a városból, hogy kezök alá kapván őt, a minisztert megbuktathassák. De Pombal meghiusítá ármányaikat, életrevaló intézkedések által gyorsan felépíté Lissabont, és hatalmas lendületet adott az ország felvirágzásának, s ettől fogva feltétlen bizalmát bírta a királynak.

A jezsuiták, a gőgös aristokratiával szövetkezve, mindent megkisértettek a miniszter megbuktatására. Az egész udvart bevonták 1757-ben egy összeesküvésbe, s már ki volt tűzve a nap, melyen az egész udvar rámenjen a királyra s tőle Pombal elbocsáttatását követelje. Pombal azonban megelőzte őket s előtte való nap éjjel egy rendeletet íratott alá a királylyal, mely minden jezsuitát eltiltott az udvartól, melyet gyóntatók képében még mindig ellepve tartottak.

Az udvar jezsuitái még reggeli álmukat aludták, midőn értésökre adatott, hogy az udvartól el vannak tiltva, s professházaikba kell visszavonulniok. Az udvar hölgyei sírva fakadtak, midőn a szomorú hírt meg-

tudták s a braziliai hercegnő pláne elájult, midőn megfosztva látta magát papjától, — ki fogja őt ezentúl a spanyol disciplinával traktálni?

A jezsuiták minden módon igyekeztek a közönséget a minister ellen lázítani. Pombal, hogy megmutassa a népnek, kikhez ragaszkodott, hiteles okmányok alapján röviden megíratta a paraguayi dolgok történetét, s azt az udvaroknak megküldte és 20,000 példányban elosztatta. Az irat általános feltünést okozott, s a jezsuiták nem merték magokat ellene nyilvánosan védelmezni, óvakodván felidézni oly vitát, melyben Pombal kitartása mellett, ők húzták volna a rövidebbet.

Pombal, ismerve kora előitéleteit, a jezsuiták elleni harcban a pápát igyekezett szövetségesül megnyerni. Evégből instruktiókat küldött Portugal római követének, Almadának, hogy „ő szentségét az uralkodó pápát, XIV. Benedeket értesítse a jezsuiták bűneiről s kérje ki az egyház támogatását megfékezésökre."

„E szerzetesek, írja Pombal 1757. okt. 8-ki sürgönyében, már régóta felhagytak a pápai bullák és rendeletek iránti engedelmességgel, nem hajtanak a birodalom békéjének fenntartását célzó törvényekre, hűtlenek az uralkodóhoz, nem jó uton vezetik alattvalóit, s minden keresztényi, természeti és politikai kötelességeiket feláldozzák vak és telhetetlen hatalomszomjuknak és pénzvágyuknak, melylyel egyeseket és országokat kifosztanak. Végre, ez elfajult szerzetesek romlottsága Portugalban s méginkább a tengeren túli tartományokban annyira megy, hogy a jezsuiták in-

kább hasonlítanak katonákhoz, kereskedőkhöz vagy fejedelmekhez, mintsem papokhoz. E bajok orvoslására parancsolja önnek a király, kérjen külön titkos kihallgatást ő szentségétől s terjeszsze elébe az itt mondottakat. Ő felsége reméli, hogy ő szentsége mitsem fog elmulasztani, amit a sürgető körülmények szükségessé tesznek, nehogy egy szerzet, mely annyi érdemet szerzett magának az egyház körül, azon általános megbotránkozás által, melyet kicsapongásaival okozott, tönkre menjen. Miután pedig mindaz, amit ön ő szentsége elé fog terjeszteni, hiteles tényeken alapszik, reméli ő felsége, hogy a szentszék be fogja látni, mennyire szükséges e szerzeteseket első szerzetszabályaik megtartására visszavezetni, s őket minden beavatkozástól a politikai viszályokba, világi és kereskedelmi érdekekbe eltiltani, hogy mentten a vágytól: az udvarokat kormányozni s kereskedés, uzsora és pénzzsarolás által meggazdagodni, istent szolgálhassák és felebarátaiknak hasznukra válhassanak. A templomosok az általok okozott botrányok miatt igen szigorúan büntettettek. De azért nem találunk a historiában oly bűnt feljegyezve, mely a jezsuiták által elkövetettekhez volna hasonlítható. Azokról senki sem állítja, hogy ők, mint a jezsuiták, pápáknak és királyoknak nyíltan ellenálltak, s hitelöket arra használták volna, hogy a pápák bulláit és országok törvényeit kijátszák. A templomosokat senki sem vádolta azzal, hogy uralkodóik államaiban köztársaságokat alakítottak, s az alattvalókat jogszerinti fejedelmeik ellen lázították volna. Sohse volt rá példa, hogy a templo-

mosok fegyveresen ellenszegültek volna királyaik és népök érdekének. Sohsem bitoroltak országokat. A jezsuiták azonban mindezen bűnöket elkövették s ki is vitték volna minden tervöket, ha ármányos és nagyravágyó törekvéseik fel nem fedeztetnek. S csakugyan meg is valósították volna azt a lázadó indián gyarmatok segélyével, melyeket ők alapítottak s úgy felszaporítottak, hogy Marantontól Uruguayig terjedtek. E gyarmatok naponként hatalmasabbá lettek, erőt merítvén azon élénk és tekintélyes kereskedésből, melyet kollégiumaik, rezidenciáik és professházaik segélyével a kikötőkben s a tengerentúli helyeken titkon űztek. Ez eszközökkel a portugal és spanyol Amerika körül bizonyos módon már oly erős kordont húztak, hogy tíz év múlva a csomó feloldhatlan lett volna, melylyel mindkét birodalmat összekötötték volna, és semmi europai hatalom nem bírta volna őket e nagy terjedelmű tartományokból kiűzni, melyet nagy számmal oly nép védelmezett, melynek nyelvét és erkölcseit csak ők értették, stb.‘‘ Hasonló tartalmú a második sürgöny is, melyben a király a jezsuiták vakmerősége felett panaszkodik, kik a királyt s kormányt rágalmazzák és kicsinyítik, s a Portugal és Spanyolország közti jó egyetértést megzavarni törekszenek.

Almada eljárt megbizatásában, támogatva azon általános megbotránkozás által, melyet a jezsuiták kicsapongásaik, gőgjük, uralkodásvágyuk által okoztak. A pápa osztá e nézeteket, de remegve tekintett a szerzet mindenhatóságára, melylyel félénk jelleme nem mert síkra szállni. Apró dolgokban tett néha ellenökre

valamit, de mindannyiszor sietett őket ismét kiengesztelni. Általános kitételekben megtiltotta nekik a kereskedést, de egyidejűleg egy csomó brevével kiterjeszté uralmokat, s új eszközöket adott kezökbe hatalmuk növelésére. Ezenkívül a római udvar szokása volt mindig védni a jezsuitákat, midőn valamely világi hatalom lépett fel ellenök; s Benedek hajlandó is lett volna valami udvari ármány segélyével őket a zavarból kimenteni.

Amily titokban értesíté a portugal követ a félénk pápát kormányának a jezsuiták elleni panaszairól, oly félénken és titkosan fogta meg Benedek a dolgot, hogy az udvart némileg lecsillapítsa. Államtitkárán, Passioni bíbornokon kívül senki sem tudott a dologról. A római jezsuiták természetesen neszét vették, hogy a lissaboni udvar a szentszékhez fordult segélyért. De ez ügygyel a pápa kabinetjében oly titokszerűen s oly gyorsan bántak el, hogy a jezsuiták ezúttal egyebet nem tehettek, mint nagy lármát ütni a portugal kormány ellen. Benedek már rég meg volt győződve a szerzet reformálásának szükségéről, de félve a jezsuiták gyilkától, sohsem mert hozzáfogni. A gondolatról azonban nem bírt lemondani s így történt, hogy kevéssel halála előtt megtette ez irányban az első lépést Portugalban.

Saldanha bíbornoknak ugyanis egy 1758. april 1-jén kelt brevében általános felhatalmazást adott, hogy az egész szerzetet Portugalban vizsgálja meg s a szükséghez képest reformálja. E nyilvános brevén kívül kapott a bíbornok még titkos utasításokat is, melyek

Benedeknek, kinek a bréve folytán a jezsuiták észbeli józanságát kétségbevonták, ravaszságát bizonyítják. „Mielőtt ön a vizitatiót megkezdené, így szól az utasítás, a legnagyobb óvatossággal tudakozódni fog az iránt, miben állnak az állítólagos botrányok és rendetlenségek, melyeket a jezsuiták okoztak, leginkább institutumaik meg nem tartása s az állami pénzügyek kárára üzött szárazföldi és tengeri kereskedés által. Ezt ön igen könnyen és illendő módon megtudhatja, ha egy a jezsuiták templomainak, házainak és kollégiumainak belső és külső szolgálatában jártas személyt megnyerni törekszik.“

„Ily beavatott ember felvilágosíthatja önt sok oly tény és körülmény felől, melyeket ön aztán a vizitátió alkalmával irányadókul használhat. Amint erre Eminenciád a jezsuiták templomaiban és kollégiumaiban a vizitátiót megkezdi, jegyezzen fel a legnagyobb részletességgel és figyelemmel mindent, ami gyanúra adhat okot, vagy bizonyságul szolgál az iránt, hogy az emlitett jezsuiták szent institutióik és jó szokásaik teljes követésétől, a példás életmódtól és a vallás tanaitól eltértek. Ha Eminenciád őket e pontok valamelyikében bünösnek, sőt hacsak kétséges tanról gyanúsoknak is találja, megintheti őket, hogy javuljanak, és szükség esetében meg is büntetheti. Hasonlóképen véget fog ön vetni minden visszaélésnek vagy rendetlenségnek, mely templomaikban, házaikban, kollégiumaikban, úgy egyházi, mint világi és gazdasági tekintetben lábrakapott, s igyekezni fog az egészet eredeti állapotára visszavezetni.“

„Ha e szerzetesek engedetlensége és ellenállása oly makacs, gonosz ármányaik és visszaéléseik oly megrögzöttek, s a körülmények általjában olyanok volnának, hogy ön az ezekből támadt nehézségeket nagy botrány és rendetlenségek nélkül le nem győzhetné, tegyen erről jelentést a nunciusnak, hogy ez az ügy állásáról körülményes jelentést tegyen ő szentségének, aki is, vagy közvetlenül saját hatalmánál fogva megteendi a szükséges intézkedéseket, vagy kényszerítendi a szerzet generálisát, hogy a lábrakapott visszaéléseket célszerű rendeletek által beszüntesse, s egyszersmind a portugal udvar minden sérelmének okát megsemmisítse. Azon személyekkel, kikre a vizitátióban és reformátióban szüksége van, közölje Eminenciád ez utasításokat, hogy ugyanazon elvek szerint járjanak el, s hogy minden erőszakoskodást és a teljes szigort, mely a zavart és rendetlenséget még csak növelné, el lehessen kerülni. E célból Eminenciád ő szentsége akaratához képest a szelídség és mérséklet útjára fog lépni, mely azonban leginkább azon férfiak okos és észszerű megválasztásától fog függni, kiket a vizitatióban és reformátióban használni fog. Ami pedig azon különös panaszokat illeti, melyeket a portugal udvar emel a Jézus-társaság ellen, hogy t. i. ezek, a népek általános megbotránkozására boltokat és bankokat tartanak, melyekben papokra nézve tilos ipart és kereskedést űznek, az új világból hozott árúkat kicserélik, e célra fizetéses levelezőket és kereskedő-segédeket tartanak, s a vámok és a keleti s nyugati Indiával kereskedők nagy hátrányára igen jövedelmes váltóüzletet tartanak fenn,

— efelett, ő szentsége a vizitátió segélyével teljesen felvilágosíttatni kiván, hogy megitélhesse, mily joggal emelhetők ily vádak a jezsuiták ellen. — —“

„Tudakozódjék ön pontosan a jezsuiták birtokai s jövedelmei után, vizsgálja meg bevételi s kiadási számláikat, könyveiket, melyeket azon depositumok és tőkékről vezetnek, melyeket bankjaikban s más e célra szolgáló helyeken tarthatnak. Vizsgálja meg tőkéiket, árúcikkeik mennyiségét s minőségét, s azt, valjon azok közvetlen általok kezeltetnek-e, vagy kinevezett és fizetett világiak által. Minden ez irányban tett felfedezését pontosan jegyezze fel s közölje a nunciussal, ki azokat ő szentségének küldendi, ki aztán a jezsuiták generálisával egyértelmüleg megteendi a baj orvoslására szükséges intézkedéseket. — —“

„Ő szentsége azonban azt kivánja, hogy ön további rendeletig a kapott teljes felhatalmazással ne éljen, és pedig azon egyszerű okból, hogy amennyire lehet, a lármát, a botrányt és a nyilvánosságot el lehessen kerülni. — — Ugyane végből Eminenciád a vizitátió s reformátió menetét és mindenekfelett minden bűnt, mely az udvar panaszainak alapos voltát bizonyítaná, mindenki, főkép pedig a miniszterek előtt teljes titokban fogja tartani (!) stb.“

E titkos utasítás, mely bizonyítja, hogy a pápa csak úgy tudott két nyelven beszélni egyszerre, mint jezsuitái, a meghatalmazással együtt küldetett Lissabonba, nagy zavarba ejtvén Saldanhát, kitől Pombal s a király azt követelték, amit a nyilvános breve neki parancsolt, míg a titkos utasítás megkötötte a kezét.

Saldanha először is közölte a pápai brevét a jezsuitákkal, kik nagy lármát ütöttek miatta s az okmányt érvénytelennek és kierőszakoltnak nyilvánították. Saldanha azonban nem hajtott rájok s 1758. május 15-én egy ediktumban a római szék nevében egyházi átok terhe alatt eltiltotta őket minden kereskedelmi és váltó-üzlettől.

Nehány héttel utóbb a lissaboni bibornok-patriárka 1758. jun. 7-ki ediktumával eltiltotta a jezsuitákat a gyóntatástól és prédikálástól, ékesszóló bizonyítványául annak, hogy a jezsuiták elleni mozgalom nem az egyház ellenségeinek műve volt, hanem hogy annak jobbjai habozás nélkül hozzá állottak. A jezsuiták e tilalom által megfosztattak azon nagy haszontól, melyet a gyóntató- és szószék segélyével vontak felebarátaik zsebéből s ez megmagyarázza, hogy a tilalom kibocsátója nehány nappal ediktumának megjelenése után egyszerre meghalt.

XXXVIII. Fejezet.

(*A jezsuiták kereskedése.*)

Mielőtt a XIV. Benedek által elrendelt vizsgálatnak foganata lett volna, a pápát egyszerre elragadta a — halál, mely a jezsuitáknak szorongattatásaikban rendesen segítségökre szokott jönni. Helyette Rezzonico bibornok, XIII. Kelemen név alatt lett pápává, egy korlátolt eszű, bigott ember, ki a jezsuitákat ótalmába vette s érdekökben majd minden európai udvarba bekötött. Alig lépett kormányra, Ricci jezsuita generális egy védiratot nyujtott át neki, melyben a szerzet méltatlan üldöztetését panaszolja s az új pápától védelmet kér a réginek rendszabályai ellen, s az ügyet a pápa foruma előtt kivánja elintéztetni. Kelemen sietett az iratot egy bizottmánynak adni át véleményezés végett. A bizottmány azonban, melynek több esze volt, mint a pápának, úgy találta, hogy nem volna tanácsos a portugal királylyal összeveszni, s azon véleményt adta Passioni bíbornok indítványára, hogy adassék vissza az irat a jezsuitáknak azon megjegyzéssel, hogy a

sz. szék nem látja át ez irányban teendő intézkedések szükségét.

A jezsuiták eközben ez iratot kiadták s a közönségben elterjesztették, de épen ellenkező hatást értek el vele, mint melyre céloztak, mert csakhamar megjelent egy röpirat ellene, mely majd minden európai nyelvre lefordíttatván gyorsan elterjedt. A jezsuiták igyekeztek e munkát, részint egész kiadásainak megvásárlása, részint különféle kormányoktól kieszközölt tilalmak által elnyomni, de Pombal eszén túl nem járhattak, ki maga gondoskodott annak elterjesztéséről. E röpirat éles dialektikával s meggyőző igazsággal bebizonyította, hogy a jezsuiták fennállásuk óta, elméletben úgy mint gyakorlatban, az emberi társaság anyagi és erkölcsi haladásának akadályozói valának.

A jezsuiták számos röpiratban feleltek e vádakra, de válaszuk szokás szerint a szerző szidalmazásában, rágalmazásában állt. Ezen kívül szemtelen tagadás volt egyetlen fegyverök. A vita leginkább a jezsuiták tilos kereskedése körül forgott, s hogy e tekintetben menynyire igaza volt az említett röpiratnak, bizonyítja a francia kormányzónak, M a r t i n n e k Indiából kormányához intézett jelentése.

„Tény, úgymond Martin, hogy a hollandusok után a jezsuiták űzik a legnagyobb és leggazdagabb kereskedést Kelet-Indiában, s e tekintetben messze elhagyták az angolokat, dánokat, franciákat, sőt a portugallokat is, kik által pedig az országba hozattak. — Azok száma, kik csakugyan térítés végett mennek Indiába, igen csekély, s ezek a társaság titkaiba nin-

csenek is beavatva. Másrészt viszont vannak köztök olyanok, kik épen nem látszanak jezsuiták lenni, mert világi ruhában járnak, minélfogva Surateban, Agrában, Goában s egyebütt, ahol laknak, annak tartatnak, aminek kiadják magokat, t. i. valóságos kereskedőknek. Én azonban tudom, hogy jezsuiták, még pedig beavatottak, kik a szerzet legtitkosabb ügyeit ismerik. Ezenkívűl be van bizonyítva, hogy a legkülönbözőbb nemzetekből vannak kiválasztva; sőt vannak örmények és törökök is, kik teljesen a Jézus-társaság érdekeinek szentelik magokat. Ez álarcos jezsuiták mindenbe beavatkoznak s a legpontosabban tudják, mely raktárakban találhatók a legszebb árúcikkek, mely kereskedőknél van a legnagyobb választék.“

„Nevezetes azon nagy bizalom, melyben részesülnek, mert látszólag semmi felügyelet alatt nem állanak és senki másnak nem számolnak, mint e célra kiküldött jezsuitáknak, kik kopott barátcsuhában Kelet-India egy városából a másikba zarándokolnak. E jezsuiták azonban igen fontos személyek s bírják az európai generális és elöljárók teljes bizalmát, s ők veszik át tőlök azon utasításokat, melyekhez a világi jezsuitáknak alkalmazkodniok kell. Ezt teszik is minden ellenmondás nélkül a legnagyobb pontossággal, és pedig azon okból, mert ez álruhásoknak az engedelmesség közönséges fogadalmán kívül még szigorú esküt kell letenniök arra, hogy soha be nem avatott előtt valamit fel nem fedeznek, ellenben minden erejökkel a társaság hasznát és nyereségét elősegítik. Nehogy azonban a be nem avatottakat a beavatottak-

kal összetéveszszék, ez utóbbiaknak titkos jeleik vannak, melyekről egymást megismerik. Hozzáteszem még, hogy ezek mindnyájan, ámbár egész hátulsó Ázsiában el vannak terjedve, és számuk nagy, mégis egy közös terv szerint kormányoztatnak, úgy, hogy a közmondás: „ahány ház annyi szokás" rájok legkevésbbé sem alkalmazható. Ellenkezőleg, a jezsuiták szelleme mindig ugyanaz marad, és senki sem emlékszik rá, hogy, különösen kereskedelmi dolgokban, valaha következetlenségbe estek volna."

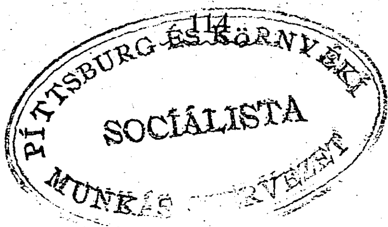
„A keletindiai nyereséggel azonban a jezsuiták be nem érik. Még nagyobb hasznot vonnak abból, hogy temérdek árút különféle hamis ürügyek alatt missióikból Európába küldenek. Ezeket azonban rendszerint nem ottani kollégiumaikba, hanem ismét világi ruhákba öltözött jezsuitáknak küldik, kik kereskedőházakat alapítottak, s az ezen árúkon kapott nyereség annál nagyobb, mert azok első kézből vétetnek át. De bármily tekintélyes legyen e neme a kereskedésnek, a jezsuiták mégis mindig el tudták titkolni, s így történt, hogy Európában mindeddig senki sem szólalt fel ellene. Ennek dacára tény, hogy más nemzetek kereskedése sokat szenved általa, leginkább pedig Franciaországé, vagy inkább a francia keletindiai társaságé. Ez okból gyakran írtam e társaságnak s emlékirataim mindig hitelesek és részletesek voltak. De a társaság igazgatói, távol attól, hogy hozzáláttak volna, e rájok nézve oly hátrányos visszaéléseknek útját szegni, több ízben nyilt parancsot küldtek nekem az iránt, hogy a jezsuitáknak mindenben kezökre

járjak, hogy megtegyem amit kivánnak, sőt hogy pénzt is kölcsönözzek nekik. Ez utóbbi kedvezménynyel élnek is a lehető legnagyobb mértékben; így például Páter Tochard maga 150,000 nehéz piasterrel, vagyis 750,000 livrevel tartozik a társaságnak, anélkül, hogy csak zálogot, vagy kölcsönlevelet is adott volna róla."

„Hogy azonban a jezsuiták kereskedésének kiterjedésére visszatérjünk, azon nagy hajóhadon, mely 1690-ben Franciaországból Ázsiába vitorlázott, a keletindiai jezsuiták számára 58 nehéz árúköteg volt, köztök a legkisebb is nagyobb a keletindiai társaság legnagyobbjánál, s egyikben sem volt olvasó, ereklye, Agnus Dei vagy más térítési cikk. Mindezek szép és drága európai árúcikkeket tartalmaztak, melyeknek Indiában nagy keletök volt: s általjában alig érkezik Európából hajó, mely árúkat ne szállítana a jezsuiták számára. Nem hagyhatom említetlenül azt sem, hogy vannak átöltözött jezsuiták, kik a baniánoknak nevezett bálványimádó indus kereskedőkkel barangolják be az országot, gyöngyöt és gyémántot keresve; s e fajtája a jezsuitáknak nemcsak a keletindiai társaságnak tesz nagy kárt, hanem a keresztény névnek is ez válik legnagyobb gyalázatára. Egészen úgy öltöznek, mint a baniánok, nyelvöket beszélik, velök élnek és minden szokásaikat utánozzák. Aki nem ismeri őket, valódi baniánoknak tartaná, mert ép úgy áldoznak az indiai isteneknek, mint a benszülöttek. Mindez természetesen azon hazug ürügy alatt történik, hogy meg akarják őket téríteni, de a valóságban csak azért kó-

borolnak velök, hogy velök kereskedjenek. És csakugyan soha még egy baniánt sem térítettek meg. stb."

Ezekhez még hozzátehetjük, hogy a jezsuitáknak Európa, Ázsia és Amerika minden nagyobb tengeri városaiban, — mint Matras, Goa, Pondichery, Kanton, Nanking, Marseille, Genua, Lyon, Lissabon, Sevilla stb. — terjedt üzleti ügynökségeik s irodáik voltak, rendszerint banküzlettel összekötve. Igy kereskedtek a jezsuiták azon ürügy alatt, hogy isten nevét hirdetik!

XXXIX. Fejezet.

(A jezsuiták Portugalban. — Merényletök I. József ellen. — Javaik zár alá vettetnek. — A papság ellenök fordul. — Alku a pápával. — Az iskolák kivétetnek kezökböl. — Portugalból végkép számüzetnek. 1759.)

Mialatt a jezsuiták a külföldet röpiratokkal árasztották el, melyekben I. József és kormánya minden módon rágalmaztatott, otthon Portugalban egy éjszaka három orgyilkos támadta meg a király kocsiját. Józsefnek egy vagdalt vasdarabokkal megtöltött puska lövése azonban csak felső karját zúzta össze s így a merénylet (1758. szept. 3.) nem sikerült. Az összeesküvésről gyanús főurak elfogattak s a pörből kisült, hogy abban a Pombal újításai miatt elkeseredett gőgös aristokratia a jezsuitákkal szövetkezett, hogy a királyt megölvén, Pombal kormányrendszerét megbuktathassa. Kisült, hogy Aveiro herceg a jezsuitákkal állapodott meg a király meggyilkolásában, hogy a jezsuiták békíték ki Tavora Leonora marquisnőt a herceggel, miáltal az összeesküvés lehetővé vált. A marquisnőt Malagrida Gábor jezsuita látta el a spanyol disciplinával, s e lelki

gyakorlatok ürügye alatt gyűltek az összeesküvők össze házában, hol Malagridán kívül Matos János és Alexander János jezsuiták szerepeltek. Malagrida tevékeny részt vett összeesküvők toborzásában s oly biztosnak hitte a merénylet sikerét, hogy a jezsuiták már hetekkel előbb jónak látták a közönséget rá előkészíteni, a szószékről prédikálván, hogy a király rövid életű leend. Turconi olasz jezsuita, midőn Rómában a portugali jezsuiták sorsáról kérdezték, felelé: „Minden jól megy s a jövő szeptemberben vége lesz minden viszontagságunknak Portugalban.“ Malagrida maga számosaknak irásban jósolta meg a király halálát.

Az itélet a merénylet végrehajtóit halálra, annak értelmi szerzőit, a jezsuitákat, kik becses hullájokat ez alkalommal is óvakodtak exponálni, fogságra vagy számüzetésre itélte. Ennek folytan Moreira, a király egykori gyóntatója, Da Costa Hiacinth a királyné egykori gyóntatója, D'Oliveira Timotheus a hercegnők volt gyóntatója, Malagrida Gábor, Perdigao József, a szerzet generális prokurátora, Soarez József marantoni prokurátor, Henriquez portugali provinciális, Matos János, Alexander János, Lopez István és Oliveira József jezsuiták börtönre vettettek.

Hat nappal utóbb egy királyi ediktum jelent meg, mely minden Portugalhoz tartozó tartományban a jezsuiták minden ingó s ingatlan birtokát, minden jövedelmét és évdíját zár alá vetette s minden közlekedésüket portugal állampolgárokkal betiltotta.

„Azon igen veszedelmes és titkos törekvések, melyekkel a társaság szerzetesei a legkellemetlenebb lázadásokat, forradalmakat és nyílt háborúkat, melyek ma Európában viseltetnek, előkészítették és előidézték, képezik azon igazságos és mellőzhetlen indokot, mely kényszerített a szent atyához XIV. Benedekhez fordulnom e visszaélések beszüntetése végett; — így szól az ediktum bevezetése, — mely célból kaptam is egy brevét a szerzet reformálására. Azon véleményben, hogy e szelíd és jóakaró eszköz elegendő lesz a rendetlenségek folytatását meggátolni, alattvalóim és birodalmam közbékéjét fenntartani, s még magokat e papokat is megjavítani, nem nyúltam a végső eszközökhöz, melyeket lehetőleg kerülni szeretek. De mérsékletem egészen más eredményekre vezetett, mintsem reméltem s e barátokat még vakmerőbbekké tette, annyira, hogy határtalan gőgjökben és hallatlan szemtelenségökben megkisértették bebizonyított bűntetteik nyilvánvaló igazságát meghamisítani, nyilván és titokban nemcsak Európában, hanem a tengeren túli tartományaimban is, elhitetvén a néppel, hogy ártatlanok mindabban, ami rájok bizonyíttatott. Miután ekként az általános szükség kényszerít, hogy a hatalmat, melyet isten királyi kezeimre bízott, használjam, hogy személyemet, kormányomat és hű alattvalóimnak békéjét megvédjem e papok vakmerő és szemtelen támadásai ellen, kiktől javulást várni nem lehet, nem habozhatok tovább a legszigorúbb eszközök alkalmazásában, mikben ahoz alkalmazkodom, amit istenfélő királyi elődeim, valamint más katholikus fejedelmek tettek és rendeltek hasonló esetekben, a bármily

magas állású papi személyek által elkövetett felségsértések, felségárulások és lázadásokkal szemben. Ennélfogva nemcsak legfőbb hatalmam erejénél fogva, hanem királyi személyem és kormányom szükséges védelmére, birodalmam és alattvalóim általános megnyugtatására elrendelem, hogy a Jézus-társaság tagjainak minden ingó s ingatlan javai, jövedelmei, évdíjai és kegypénzei zár alá vettessenek.“

Pombal következetesen, rendszeresen küzdött a jezsuiták ellen. Megingathatlan bátorsággal lépett fel e szerzet ellen, mely már kétszáz év óta megszokta magát a világ középpontjának s Portugalban korlátlan úrnak tekinteni. Befolyásuk az udvarra, aristokratiára és a csőcselékre, gőgösekké és elbizakodottakká tette őket. S a kormány minden rendszabálya sikeretlen lett volna ellenök, amig a köznép és a papság részökön volt. Pombal ennélfogva a népet felvilágosítani és megnyugtatni igyekezett azon okok iránt, melyek a kormányt rábírták, hogy az eddig protegált szerzet ellen szigorral lépjen fel. Az idézett ediktum kiadásának napján tehát egy iratot terjesztett el a nép közt, mely azt a jezsuiták bűneivel nagyjában megismertette. A röpirat ismertette a jezsuiták kárhozatos moráliját, elmondta az utolsó összeesküvésben részvételöket, s végre Palafox püspöknek egy X. Ince pápához intézett levelét közölte, melyben a püspök a jezsuiták eljárását festvén s kimutatván, mily ellentétben áll e szerzet az egyház alapelveivel, a többi közt írja: „A Jézus-társaságban, még a minden fogadalmat letettek közt is vannak, kik saját privilégiumaikat, constitutióikat és institutióikat, melyeknek titkát kevesen

őrzik, nem ismerik. Nem oly szabályok szerint kormányoztatnak, melyeket az egyház nyíltan ismer, hanem titkos, csak elöljáróik előtt ismeretes módon, s nehány titokban tartott utasítás szerint. Nem is annyira törvények, mint inkább szokások alapján igazgattatnak stb.“

„E társaság elöljárói, — folytatja Pombal — minden provinciában titkos conventiculumokat tartanak, anélkül, hogy más valaki a házban vagy azon kívül azok okát, vagy a tárgyalt ügyeket ismerné, oly férfiakkal, kiknek egyetlen törvénye saját titkos itéleteik, kikutathatlan gyakorlatuk, mindenekfelett pedig önkényök és önérdekök, oly férfiakkal, kik e misteriózus és veszélyes titkokba alaposan beavatvák, kik korlátlan uralmat gyakorolnak minden alattvalóik felett, kiket kényök kedvök szerint megfenyíthetnek vagy a szerzetből kitaszíthatnak, oly férfiakkal, kik minden isteni és természeti jog kötelékeiből kibontakozva, az általok fenyítetteket sem ki nem hallgatják sem magokat menteni nem engedik, hanem oly vak engedelmességet követelnek alattvalóiktól, hogy ezek ellenmondás nélkül, minden parancsot végrehajtani kötelesek.“

Ez irat egy királyi kézirat kiséretében az ország püspökeinek is megküldetett, s a főpapság a királyi ediktum támogatására pásztorleveleket bocsátott ki, melyekben a jezsuiták tévedései kárhoztattattak s a birodalom minden lakosának megtiltatott velök érintkezni. Az elvasi püspöki káptalan eltiltotta őket a prédikálástól és gyóntatástól. Miranda püspök interdiktum alá vetette minden templomukat. Az inquisitio s a patriárkai káp-

talan tanaikat kárhoztatták. A leiriai püspök pásztorlevelében szigorúan megtámadta erkölcstanukat, hálátlansággal és árulással vádolta őket az állam iránt, s köztök és megyei papsága közt minden társadalmi összeköttetést beszüntetett. Szóval a jobb elemek az egyházban úgy mint azonkívül megegyeztek a szerzet feltétlen elitélésében.

A társaság javainak lefoglalása szigorúan végrehajtatott. A jezsuiták részint saját házaikban őriztetve, részint elcsukva elszigeteltettek a közönségtől s már nem volt egyéb hátra, mint végleges eltávolításuk a birodalomból. A kormány óvatosságból eziránt a pápasággal lépett alkudozásra. József már egy 1759. apr. 20-ki levelében értesíté a pápát a jezsuiták elleni rendszabályairól, kijelentve már ekkor, hogy csakis teljes eltávolításuk biztosíthatja az orszgot ármányaik és gazságaik ellen. E levélhez terjedelmes emlékirat volt mellékelve, mely a jezsuitáknak József trónralépte óta elkövetett bűneiket elsorolta s bizonyítékokkal megerősítette. Egyúttal a korona-prokurátor számára engedélyt kért a pápától, hogy a király vagy állam elleni bűnöket elkövető egyháziakat világi törvényszékek elé állíthassa, mely lépésre Józsefet, kinek erre kétségkívül joga volt, csak az udvariasság tekintetei bírták reá.

Almadára nézve nem csekély feladat volt a jezsuiták által járszalagon vezetett XIII. Kelemennél kormánya követeléseinek érvényt szerezni, s a római udvar ármányaival győztesen megküzdeni. Almada átadta a pápának kormánya leveleit. A pápai kormány a

választ nem neki, hanem szokás ellenére, külön futár által a lissaboni nunciusnak kézbesítette. A válasz két levélből állt. Az egyik, mely a királynak szólt, mérsékelt hangon volt tartva, de a pápának a jezsuiták iránti részrehajlását bizonyítá. Feldicsérte a jezsuitákat s a királynak lelkére kötötte, hogy kiméletesen bánjék velök, egyszersmind lebeszélni igyekezett őt a kiűzés tervéről. A másik levél, egy bréve alakjában már egészen más hangon volt tartva, s ellenséges érzületet árult el a kormány iránt, amihez járult, hogy e bréve minden diplomatiai szokással ellenkező módon volt kiállítva és kézbesítve. Pombal Rómában óvást tett a formák megsértése ellen, panaszt emelt a lissaboni nuncius kétértelmű magatartása felett s római követének meghagyta, hogy a pápai kormánytól oly kiadványokat, melyek a portugal korona jogaival bármiben ellenkeznek, el ne fogadjon.

Ez erélyes fellépés váratlanul lepte meg a római kormányt. A pápa hajlandó is lett volna az engedésre, de a jezsuiták kitartásra biztatták, azon reményben, hogy nyílt meghasonlásba hozhatják a portugal királylyal, mi nekik válhatik javukra. Almada újra kezdte az alkudozásokat, de lépésről lépésre új akadályokra bukkant, melyeket az államtitkár Torregiani, a jezsuiták nagy barátja és generálisuk közel rokona, ármányai segélyével útjába gördített. Almada erre közvetlenül a pápához fordult, de végre is belátta, hogy békés, becsületes úton a pápai székkel mire sem lehet menni. Kijelentette tehát, hogy nem maradhat meg tovább oly udvarnál, melyben királya

és hazája becsületét lábbal tapossák. Kelemen igyekezett a követet kiengesztelni s új alkudozást kezdett vele, de a jezsuitáknak ismét sikerült a megegyezést meghiúsítaniok, s így a szakadás a két udvar közt kitört. A portugal követ egész személyzetével elhagyta Rómát, s minden közlekedés a két állam közt megszakadt. A jezsuiták triumfáltak, azt remélve, hogy Portugal népe megbotránkozva a Rómával való ellenségeskedésen, kormányát más útra térni kényszerítendi. De ez egyszer rosszul számítottak.

Lissabonban hatalmas protektorral bírtak a jezsuiták Acciajuoli pápai nunciusban, ki egy új összeesküvést kezdett szervezni a kormány megbuktatására, vagyis a jezsuiták megmentésére. Pombal e titkos üzelmeknek nyomára jutván, a pápától a nuncius visszahívását követelte, s midőn ezt ki nem nyerte, őt illő ürügy alatt a birodalomból számüzette.

De Pombal más eszközöket sem hagyott használatlanul. Következetesen küzdött ellenök s rendszerének egyik főpontja volt a közoktatásügy reformálása, melynek ellátása és felügyelete 1759-ben a jezsuiták kezéből kivétetett. A jezsuiták ezáltal hatalmuknak és befolyásuknak egy erős eszközét vesztették el. Azon királyi ediktum, mely az iskolákat ekként felszabadította, Pombalnak minden tekintetben becsületére válik. Bevezetésében megmondatik, hogy a jezsuiták homályos és pedáns tanítási módjuk által a tudományok haladását gátolták s a tudós nyelvek sülyedését okozták. „Tanítványaiknak 8—9 sőt több éven át a nyelvtani szabályokkal kellett bajlódniok, anélkül, hogy

a latin vagy görög nyelvet valaha alaposan megtanulták volna; ők e birodalom alattvalóit szándékosan tudatlanságban törekedtek tartani, hogy hajlékony eszközül használhassák; ezenkívül azon tanok, melyeket a jezsuiták tanítványaikba becsepegtetnek, nemcsak a tudományok és művészetek veszedelmét, hanem a vallás és ország romlását is célozzák. Ezért a jezsuita iskolák tanrendszerökkel együtt beszüntettetnek.“ Pombal egyszersmind új tankönyveket hozott be az iskolákba.

A nagy miniszter ily módon lépésről lépésre hódítá el a tért a jezsuiták elől. Számüzve voltak az udvartól, eltiltva a prédikálástól és gyóntatástól, javaik lefoglalva. Legelőkelőbbjeik a királygyilkosság vádjával terhelten börtönben ültek, a többiek foglyok voltak saját zárdáikban, melyeket el nem hagyhattak, iskoláik bezárattak. Ha elgondoljuk a nagy változást e kor és Alfonz és II. Pedro kora közt, melyben a jezsuiták korlátlan urai voltak az országnak, valóban bámulnunk kell Pombal eszét és kitartását.

A jezsuiták hatalma már csak árnyék volt Portugalban. Ők maguk még mindig várták a dolgoknak egy új fordulatát és nem hitték, hogy a kormány merészelje az utolsó csapást is rájok mérni. De Pombal tisztában volt magával. Ő átlátta, hogy a szerzetet reformálni nem lehet, s hogy az úton, melyen megindult, a megállapodás csak az ország ellenségeinek diadalára vezetne, átlátta, hogy itt nincs más hátra, mint a jezsuitákat végkép és teljesen száműzni a birodalomból.

És 1759. szept. 3-áról keltezve meg is jelent egy királyi ediktum, mely az országot e két százados csapástól megszabadította s Portugalt egy pillanatra elsővé tette a civilizált államok sorában. A nevezetes ediktum így szól:

„Én Don József, Isten kegyelméből király Portugalban és Algarbiában, a tengeren innen és túl, Afrikában, ura Guineának és Aethiopia, Arábia, Persia hódoltságának, hajózásának és kereskedelmének stb.

„Tudtul adom: hogy fáradhatlan volt azon állandó jóság és kegy, melylyel én azon időtől fogva, midőn intézkedések tétettek a (paraguayi) határszéli egyezmény végrehajtására, nem tekintve a kapott híreket, nem azon tények bizonyosságát, melyek három hadsereg szemeláttára megtörténtek, mégis megkisértettem minden képzelhető eszközt, melyet az okosság és mérséklet nyujthat, alkalmazni, hogy kivigyem, hogy az úgynevezett Jézus-társaság kormánya e birodalom tartományaiban felhagyjon vakmerő és bűnös szándékával: az egész braziliai államot oly ármányos és erőszakos módon hatalmába ejteni, hogy, ha a vállalat ép oly gyorsan, mint hatályosan meg nem hiusíttatott volna, tíz év alatt megközelíthetetlen s Európa egyesült erejére nézve legyőzhetlen lett volna. E mindenekfelett szükséges cél elérésére felhasználtam minden eszközt, melyet az egyesült legfőbb hatóságok, a pápai s a királyi csak nyujthattak. A pápai hatalom segélyével megkisértettem e barátokat rávenni, hogy a kérésemre a szent atya XIV. Benedek által elrendelt reformátiónak alávessék magokat. Saját hatalmamnál

fogva pedig megtiltottam nekik minden beavatkozást a világi ügyekbe, nevezetesen a braziliai állam világi kormányzását s a lakossága, javai és kereskedelme feletti uralmat. Erre törekedtek azon üdvös törvények, melyeket e célból kibocsátottam.

„Mindezen eszközökkel azon voltam, hogy az említett barátokat kigyógyítsam azon ragadós nyavalyából, mely a világi uralkodás, tartományok és kereskedelmi hódítás utáni olthatatlan szomjban nyilvánult, hogy istent illő módon szolgálják, s mint jó és valódi szerzetesek, mint isten egyházának hű szolgái, felebarátaiknak hasznukra válhassanak. Igyekeztem meggátolni, nehogy oly társaság, mely csak épületes életmódja folytán vétetett fel államaimba s kezdet óta úgy a királyok, dicsteljes elődeim, mint a magam részéről is, kitünő pártfogásban részesült, — erkölcseinek teljes elfajulása által végkép tönkremenjen.

„De minden, e társaság fenntartására irányzott gondom és törekvésem hiába való volt. Fáradozásaim jó eredményét a legborzasztóbb és leghallatlanabb merényletek által meghiúsították. Az egész világ szemeláttára megizenték nekem azon kegyetlen és hitszegő háborút, melyet a tengerentúli államaimban mindenek botránkozására, ellenem viseltek. Magában királyságom közepében titkos lázadásokat szerveztek ellenem, s királyi személyem megrontására még azon alattvalóimat is felbiztatták, kiket alkalmasaknak találtak arra, hogy a múlt évi szept. 3-án éjjel végrehajtott, gyalázatos és a portugallok előtt mindeddig ismeretlen gaztett által magokat a végromlás örvényébe taszítsák. Midőn végre az aláváló

kisérlet meghiúsult, s életem az isteni gondviselés csudálatos intézkedése által megtartatott, hűtlenségöket annyira vitték, hogy minden tekintet nélkül megtámadták becsületemet, és többi szerzetes társaik segélyével egész Európában oly aláváló és nyilt rágalmakat terjesztettek ellenem, hogy egész Európa kimutatta felettök méltó megbotránkozását.

„Miután ennélfogva azon kikerülhetetlen és sürgős szükség áll előttem: királyi becsületemet, mely mintegy egész monarchiámnak lelkét és életét képezi, megvédeni, azon tekintélyt, mely a souverain hatalomtól és függetlenségtől elválhatatlan., teljesen és sértetlenül fenntartani, királyságomban és államaimban a közbékét biztosítani, hű és dicséretreméltó alattvalóim javát és megelégedését előmozdítani, távol tartani tőlök e nagy és rendkívüli botrányokat s őket az említettekhez hasonló támadások elviselhetetlen bajai és szomorú következményei ellen, melyek belőlök, ha büntetlenül maradnának, okvetlen származnának, biztosítani, — és miután számos tudós, jámbor, s úgy isten dicsőségeért, mint enjava nért s királyságaim és alattvalóim érdekéért buzgó miniszterek tanácsát meghallgattam volna:

„Az említett szerzeteseket, kik a leírt módon megromolván, szerzeti szabályaiktól teljesen eltértek, s számtalan aláváló és mélyen gyökeret vert bűnök által képtelenekké lettek azok megtartására: nyilvános lázzadóknak, árulóknak, ellenségeknek és békeháborítóknak nyilvánítom, kik királyi személyemnek és birodalmamnak, a közbékének s hű alattvalóim jólétének ellenségei lettek, és ezennel

meghagyom mindenkinek, hogy őt ilyeneknek tekintse. E törvénynél fogva őket denaturalizáltaknak, kiutasítottaknak és számüzötteknek nyilvánítom s rendelem, hogy ennek folytán királyságaimból valóságban kiüzessenek, és pedig oly módon, hogy soha többé visssa ne fogadtathassanak. Rendelem továbbá, hogy elkerülhetlen halálbüntetés és jószágvesztés terhe alatt senki, bármily rendű vagy rangú legyen, az említett szerzeteseknek módot ne nyújtson birodalmamba bejutni, hogy velök sem egyenként sem összesen szóbéli vagy irásbeli össszeköttetésben ne álljon, még akkor sem, ha az említett társaságból kiléptek stb."

E dekrétum nagy hatást tett egész Európában. A világ jobb része tisztelettel nézte Pombal nemes bátorságát, ki egy merész vágással eltávolítá e fekélyt hazája testéről, s példája, mint látni fogjuk, csakhamar utánzókra talált.

Pombal jól ismerte a jezsuitákat s így tudta, hogy ha nem sikerül őket az egész világon kiírtania, rövid idő múlva ismét el fogják foglalni Portugalt, s hogy ez esetben büneiknek minden bizonyítékát meg fogják semmisiteni. Ez okból a jezsuita ügyre vonatkozó minden iratokat és bizonyítékokat összegyűjtve kiadta, mely gyüjtemény gyorsan a legtöbb európai nyelvre lefordíttatott.

A királyi dekrétum kiadását nyomon követte végrehajtása. A jezsuiták hajóra szállíttattak, anélkül, hogy sikerült volna a népet magok javára fellázítaniok s Civita-vecchiában partra tétettek s átadattak a pápának, hogy tegyen velök amit akar. Otthon Portugalban

pedig a katholikus papság érmet veretett ez örvendetes esemény emlékezetére.

A jezsuiták ekként eltávolíttattak az országból, kivéve azokat, kiket a törvényszék felségárulás miatt életfogytiglani börtönre itélt, összesen 124-et, többnyire a szerzet elöljáróit. Ezek közől is azonban 1767-ben 36-an Rómába küldettek s József király halála után 1777-ben a többi bűnbocsánatot kapott. Halálra csak egy itéltetett közőlök, még pedig az inquisitió törvényszéke által és eretnekség miatt, páter Malagrida, ki 1761-ben ki is végeztetett.

XL. Fejezet.

(A jezsuiták Spanyolországban. — Lázzadás és összeesküvés III. Károly ellen. — Számüzetésök 1767. — Cavalchini bibornok a jezsuiták ellen.)

Spanyolországot a jezsuiták úgy, mint Portugalt, kiválókép sajátjoknak tekintették; a különbség csak az volt, hogy benne uralmokat a Domonkos-renddel kellett megosztaniok. A paraguayi háború óta a spanyol kormány is nagyobb figyelemmel kisérte a jezsuiták gazdálkodását. Itt is sikerült sokáig a kormányt a felkelés természete felett hamis hírek segélyével tévedésben tartaniok, s midőn a spanyol hadvezér jelentései híreiket megcáfolták, siettek őt rágalmazónak s megvesztegetett ellenfelöknek nyilvánítani.

Midőn VI. Ferdinánd halála után (1759) fia III. Károly helyett, míg az Nápolyból Spanyolországba jöhet, az özvegy királyné Erzsébet vette át a kormányt, a jezsuiták befolyása ismét megnövekedett, mint rendesen asszonyi uralom alatt. Dacára annak, hogy a Lissaboni jezsuita-per Spanyolország érdekeit is közelről érintette, a madridi kormány eltűrte, hogy a jezsuiták

Spanyolországból viseljék a rágalom és szitkozódás hadjáratát Portugal ellen, sőt eltűrte azt is, hogy a Lissabonban megjelent s ellenök intézett hivatalos iratokat Madridban az inquisitio által elitéltessék és hóhérkéz által nyilvánosan megégettessék.

De nem sokáig tartott most diadaluk. A király 1760-ban elfoglalta trónját, s első dolga volt, minden álhírek eloszlatására Rómában kijelenteni, hogy teljesen helyesli Pombal eljárását a jezsuiták ellen. Egyszersmind pártfogásába vette a jezsuiták által még halála után is kegyetlenül üldözött Palafoxot és lépéseket tett Rómában szentté avattatása iránt. Ezt követte egy más rendszabály, mely a szerzetet még érzékenyebb oldalán támadta meg. A mexikói és pueblai székesegyház káptalanja már V. Fülöp alatt panaszt emelt a jezsuiták ellen, kik nagy kiterjedésű javaik után nem akarnak neki tizedet fizetni. A jezsuiták a tized megfizetésére itéltettek, de mindenféle felebbezés által sikerült az ügy végeldöntését addig halasztaniok, míg a későbbi kormány alatt a király gyóntatója Ravago ki nem eszközölt egy dekrétumot, mely a káptalant a tizedtől önhatalmúlag megfosztotta. A káptalan III. Károly trónralépte után panaszát megújította, kimutatván, hogy a jezsuiták adómentessége a káptalannak 10,000 s a kincstárnak 50,000 font évi veszteséget okoz. Károly eleget tett a káptalan folyamodásának és beszüntette a jezsuiták privil giumait.

Egymást érte Amerikából a panasz részint a jezsuiták által okozott nyugtalanságok, részint kereskedések felett, de azért Madridban megtűrettek még az

udvarnál is, és egyelőre csak szigorúbb figyelemmel kisértetett magoktartása. A spanyol kormány, s főkép Aranda gróf Portugal példájából megtanulta, hogy hiába való fáradság a jezsuitákat gazságaik nyilvánossá tétele által megjavítani akarni, s azonkívül úgy találta, hogy sok dolgot nem volna tanácsos a nyilvánosság elé hozni; tehát csendben készítette elő ellenök intézett tervének kivitelét.

A jezsuiták neszét vették a miniszter szándékának s egy néplázadás által kisértették meg őt megbuktatni. A lázadás Madridban 1766. márciusban ki is tört, s oly készületlenül találta a kormányt, hogy a király kénytelen volt bizalmasabb embereivel Aranjuezbe menekülni. Végre sikerült a lázadást lecsendesíteni, s a király általános amnestiát adott a népnek, de fenntartá magának a lázadás vezérének megbűntetését. Egy rendkívüli tanács bízatott meg az ügy megvizsgálásával, melynek élére Aranda minister állíttatott. A vizsgálat kiderítette hogy Lopez Izidor, Benavente Mihály és Gonzalez Ignác jezsuiták voltak főindítói a lázadásnak. Kisült egyszersmind, hogy Gonzalez kereskedést üzött Buenos-Ayresben s nagy kincscsel megrakodva tért vissza Madridba; hogy a lázzadás kitörése előtt a jezsuiták a kormány ellen lázító iratokat terjesztettek. A vizsgálat eredményei alapján több államtanácsos kijelenté a királynak, hogy csak a jezsuiták kiűzetésével lehet a közbékét biztosítani. Károly hajlandó lett volna e rendszabályra, de anyja, gyóntatója Bronniers jezsuita tanácsára mindent elkövetett a társaság megmentésére, és sikerült fiát bizalmatlanná tenni a legbe-

csületesebbb tanácsadók iránt, kikkel spanyol király évszázadok óta rendelkezett.

Amig az anyakirályné élt, a jezsuiták is biztosítva valának. De annak halála után egy felfedezés tétetett, mely a királyt végre gyors cselekvésre bírta. Ricci Lőrinc jezsuita generálisnak felfogatott egy a toledoi jezsuita provinciálishoz írt levele, melyből kisült, hogy a jezsuiták egy összeesküvés létrehozatalán fáradoznak, melynek célja a királyt, mint bastardot a trónról letaszítani, s helyébe öcscsét Don Lajost ültetni reá. Ez iraton kívül, mely eredetiben jutott a király kezébe, a spanyol provincia generális prokurátoránál egy nyomtatvány találtatott, mely merész combinátiók segélyével azt igyekezett bizonyítani, hogy Károly nem törvényes gyermek, hanem anyjának, Erzsébet királynénak Alberini bíbornokkal házasságtörésben nemzett fatyja. Ugyanekkor két Madridból Rómába utazó jezsuita a határon letartóztattatott, és az egyiknek tarisznyájában egy Riccinek címzett csomag találtatott, melyben két példány volt a felségsértő nyomtatványból.

A jezsuiták természetesen Ricci levelét hamisítottnak s a röpiratot koholtnak nyilvánították, s mindkettőnek szerzőségét a ministerekre fogták, de ez egyszer a hazugság sokat koptatott eszköze csötörtököt mondott. A király hű embereinek tanácsát kérte és a miniszterek, az államtanács, az egyetem és több püspök egybehangzó véleménye alapján 1767. febr. 28-án egy dekrétumot adott ki, mely a jezsuitákat a spanyol birodalom egész területéről száműzte s e rendszabály végrehajtásával Aranda grófot bízta meg.

Az államtanács határozata szerint a dekrétumnak., nehogy a jezsuitáknak idejök legyen új nyugtalanságokat előidézniök, minden ponton egyszerre s teljes titokban kellett végrehajtatnia. Aranda gróf evégből april 2-kán felbontandó rendeleteket küldött a hatóságoknak, melyek a végrehajtás módját olykép szabályozták, hogy ápril 2-áról 3-ára szolgáló éjen éjfél után a jezsuiták minden háza előtt egy királyi biztos jelent meg a szükséges hivatalos és katonai segédszemélyzettel. A biztos csengetett és lehivatta a kollégium rektorát vagy a ház előljáróját. Amint ez megjelent, meghagyatott neki, rendelje el, hogy a házban levő szerzetesek költessenek fel s gyüljenek össze az étteremben. Őt magát többé nem bocsátották el szem elől; a kapust, ki a többit felkölteni ment, egy törvényszéki szolga kisérte s minden jezsuita szobája elé, mig öltözködött, őr állíttatott stb. Midőn a jezsuiták mind összegyültek a refektoriumban, felolvastatott előttök a száműző királyi dekrétum, mialatt a ház s az egyes szobák lepecsételtettek. Pénzét, ruháját s breviáriumát s egyéb kisebb ingóságait mindegyik megtarthatta, kivéve a könyveket s irásokat, melyek lefoglaltattak. Erre négyesével a készen álló kocsikra ültettettek s katonai kiséret mellett rendeltetésök helyére szállíttattak.

Ily módon Spanyolországban egy napon s ugyanazon órában 5000 jezsuita fogatott el; s elszállíttatásuk után a birodalom minden városában a királyi hírnökök egy „pragmatica sanctiót“ olvastak

fel nyilvánosan a népnek, mely azt a jezsuiták eltávolításáról értesítette.

A számüző dekrétum titokban készíttetett elő s absolutistikus módon hajtatott végre, s így mai fogalmainkkal a szabadságról meg nem egyeztethető; de száz év előtt az absolutismus még szabály volt, s kétségkívül a jezsuitáknak volt legkevesebb igényök arra, hogy kedvökért kivétel képeztessék.

Károly király sietett rendelkezéseiről a római udvart értesíteni, s evégből 1767. márc. 31-én XIII. Kelemennek sajátkezűleg levelet írt, melyben tudtára adta, hogy a spanyol jezsuitákat mindenestől átszállíttatja az egyházi államba, de hogy a született spanyolokért tartásdíjat fog fizetni a pápai udvarnak. Rómában nagyon megrőkönyödtek a spanyol kormány e váratlan erélye felett. Kelemen első percben elveszté eszméletét, a jezsuita generális pedig elájult, midőn a király levelét olvasta. A csapás még nagyobb volt annál, mely nyolc év előtt Portugalban érte a társaságot, nemcsak a számüzöttek nagyobb száma, hanem azon hasonlíthatlanul nagyobb politikai fontosság miatt, melylyel Spanyolország tette bírt. Ijesztőleg tűnt fel előttök a gondolat, hogy a többi udvarok is követhetnék az addig legjezsuitább ország példáját.

Az első rémülés elmúltával Rómában tanácsba ültek a bölcsek a követendő eljárás felett. Már ekkor akadtak a bíbornok-kollégiumban egyesek, mint Cavalchini bíbornok, kik szükségét hangsúlyozták annak, hogy a világ minden tájékáról a jezsuiták ellen érkező panaszokat végre tekintetbe kell venni, s

azt vitatták, hogy a jezsuiták érdeke nem egy az egyház érdekével, sőt hogy ezt fenyegeti veszély, ha a Jézus-társaságot a népek és uralkodók számos igazságos panaszai dacára még továbbra is védelmébe veszi.

De a józan okoskodás mitsem használt. A szerzet generálisa, Ricci Lőrinc, gőgös elbizakodásában ellene volt minden engedékenységnek, s XIII. Kelemen üstökét teljesen markában tartotta. Tanácsára a pápa 1767. april 16-án komoly intő levelet írt a királynak. „Tu quoque mi fili! tehát te is fiam! — kiált fel hosszú iratában, — tehát te is, a katholikus III. Károly király, ki nekünk oly kedves, te is megtöltöd szenvedéseink kelyhét, te is belemártod agg korunkat a könyek árjába, és sárba taszítasz bennünket!" — Károlyt azonban ez ízetlen lamentátiók meg nem tántoríthatták s azt felelte, hogy el nem áll határozatától.

Midőn Rómában látták, hogy alkudozás útján és pápai brevék segélyével a fenyegető csapást többé elhárítani nem lehet, megkisértették dac és makacsság által menekülni meg tőle. Ricci generális tanácsára ugyanis elhatároztatott, hogy azon hajóknak, melyek jezsuitákkal terhelten jőnek Spanyolországból, ne engedtessék meg az egyházi állam partján kikötni, s hogy az átküldött jezsuiták be ne fogadtassanak. Ez-által a spanyol kormányt zavarba hozni s az egész rendszabály vissszavételére kényszeríthetni remélték.

Cavalchini egy nagy beszédben a szerzet minden hibáját és árnyoldalát kifejtette és figyelmeztette

a pápát, hogy ez eljárás nem fog a kath. egyháznak hasznára válni, s fényesen megcáfolta a jezsuiták azon széltiben hirdetett tanát, miszerint hatalmuknak és befolyásuknak minden csorbítása a vallás és egyház rovására megy. De a becsületes bíbornok hiába beszélt. A ravasz Riccinek, ki a pápát kis újján forgatta, sikerült a bíbornok-kollégiumot is lefőznie.

De számításában ezúttal csalódott, és épen jezsuitái érezték meg e csalódás keserves voltát. A spanyol hajók, 5000-nél több jezsuitával megrakva, Civita vecchiába érkeztek. A pápai kormány nem engedte meg nekik a kikötést. A hajókapitányok utasítást kértek hazulról s III. Károly megparancsolta nekik, hogy egy jezsuitát se merjenek az országba visszahozni. A jezsuitáknak ily módon szükségben és nyomorban hónapokon át a tengeren kellett bolyonganiok. Minden olasz kikötő város megtiltotta kiszállásukat. Végre Corsikában sikerült engedélyt nyerniök a partraszállásra. De miután a spanyol kormány kijelentette, hogy a spanyol születésű jezsuiták számára kirendelt évdíjakat csak akkor fizeti, ha azok az egyházi államban telepszenek le, a korsikai jezsuita kolonia nagy ínségre jutott, míg végre XIII. Kelemen kénytelen volt azt országába befogadni.

Ily módon két erélyes és nagyérdemű miniszter — Pombal és Aranda — az egész pyrenaei félszigetet megszabadította azon társaságtól, mely keletkezése óta átokként nehezedett a két birodalomra.

A lissaboni és madridi kormányok erélyes fellépése más államokra is megtette hatását. A jezsuiták uralomvágyuk által mindenütt gyülöltekké tették magokat s

mindenki igyekezett befolyásuk járma alól szabadulni. Eddig azonban nem igen mertek a kormányok fellépni ellenök, mert féltek azon befolyástól, melylyel a tömegre bírtak. Midőn azonban azt látták, hogy még oly bigott népnél is, minő a spanyol és portugall, a társaság minden zavar nélkül eltávolítható volt, s hogy az értelmiség még itt is örömmel üdvözlé kiűzetésöket, elmúlt a félelem s ezzel a jezsuiták napjai mindenütt megszámlálva valának.

Először az olasz államok követték a dicséretes példát. Nápolyban és Siciliában IV. Ferdinánd uralkodott, III. Károly spanyol király fia, s a siciliai kormány, élén Tanucci Bernát államminiszterrel ugyanazon eljarást készitette elő, melyet a madridi követett. A jezsuiták 1767. nov. 20-káról 21-kére szolgáló éjen Nápolyban s az egész országban királyi biztosok által meglepettek, kocsikra rakattak s a legközelebbi kikötő helyekre vitettek, itt hajóra rakatván az egyházi állam partjain kitétettek. Másnap mindenütt kihirdettetett a királyi dekrétum, mely a társaság számüzetését elrendelte. Hasonló sors érte őket november 30-án Siciliában. Az egész szigeten összeszedetvén Palermoba s onnan az egyházi államba vitettek.

Rómában nagy volt a rémülés. Amit tíz év előtt még lehetetlennek tartottak volna, most beteljesedett. A legkatholikusabb országok elűzték a jezsuitákat, de a korlátolt eszű s fanatikus XIII. Kelemen ezen sem okult. Ahelyett, hogy a társaságot maga reformálta vagy eltörölte volna, sietett azt protegálni. Spanyolországban békés úton nem menvén semmire, Nápolyban az ellen-

kezőt próbálta meg. Államtitkára Torregiani által fenyegető levelet iratott IV. Ferdinándnak, s ebben megparancsolta neki, hogy fogadja vissza a száműzött jezsuitákat. Ferdinánd miniszterei azonban megérdemelt módon visszautasították a szemtelen követelést, s a pápának a katholikus udvarokhoz intézett emlékirata, melyben Nápoly eljárása ellen óvást emelt, csak azt bizonyította, hogy az európai udvarok túlnyomó része helyesli a nápolyi kormány eljárását.

A Spanyolországgal és Siciliával összeköttetésben álló parmai udvar szintén sietett a példát követni, és 1764 elején a jezsuiták e hercegségből államtörvény által örökre kiutasíttattak. A kis parmai uralkodó bátorsága, ki már több év óta különféle intézkedéseket tett az egyházi visszaélések ellen, s most e visszaélések egyik bő forrását bedugta, a pápát egészen kivette sodrából. Elhatárzá egy harmadrangú uralkodón megkisérteni, amit hatalmasabbakon nem mert, mi hatása lehet még egy az úrvacsorai bullán alapuló excommunikációnak. Járszalagon vezettetett a jezsuiták által, kik az egyházi államot napról napra jobban elárasztották, s ezek elhitették vele, hogy csak káromkodnia kell, s a nép mindenütt fel fog lázadni és az istentelen uralkodókat trónjaikról le fogja taszítani.

A breve, melyet XIII. Kelemen 1768. jan. 30-án a pármai herceg ellen kiadott s Róma főtemplomainak kapujára kifüggesztetett, az úrvacsorai bulla s a Jézustársaság szellemét tükrözte vissza. „Leirhatatlan fájdalommal értesültünk róla, úgymond, hogy Parma és Piacenza hercegségünkben (!) egy idő óta egy világi,

tehát nem jogosított hatóság dekrétumokat adott ki az egyház jogai és immunitásai ellen. Miután mi ezen a szentszék és az egyház tekintélyére mért csapásokat sokáig elnéző tekintettel szemléltük, s miután nincs remény hogy azokat más módon elháríthatnók, úgy hittük, hogy végre ideje az egyháznak ily borzasztóan megsértett becsületét megboszulni, nehogy úgy tekintessünk, mintha kötelességünket elmulasztottuk volna. Ez okból önszántunkból, igaz belátással, egyszersmind több tiszteletreméltó testvéreink, a római egyház bíbornokainak meghallgatása után kijelentjük, hogy mindazon akták, dekrétumok és ediktumok semmisek, érvénytelenek, vakmerők s olyneműek, melyek erre fel nem jogosított személyek által adattak ki; — valamint ilyenek mindazon hasonló akták, melyek még netalán ezentúl kiadatnának (mire isteut kérjük, hogy ezt meg ne engedje), és a hercegségekben levő s más tiszteletre méltó püspökeinknek megtiltjuk hozzájok alkalmazkodni. Valamint pedig jogilag ismeretes, hogy mindazok, kik magokat e rendeletek szerkesztésére, kihirdetésére vagy végrehajtására felhasználtatták, minden egyházi büntetés alá esnek s minden kegyelmünktől mindazokkal együtt, kik helyeikre jönni fognak, megfosztatnak, azonképen rendeljük, hogy e büntetések alól soha senki más, mint általunk s az uralkodó pápa által (a halálos veszedelem esetét kivéve) felmenthetők ne legyenek, mely alkalommal még kötelességök lesz mindazt, amit az egyházi immunitások sérelmére elkövettek, visszavenni és beszüntetni, ellenkező esetben ugyanazon büntetések alatt

megmaradván, miután akarjuk, hogy e breve minden időkben megtartsa erejét."

Hildebrand idejében e beszéd nagy rémületet szült volna, de most XIII. Kelemen oktalan buzgalma, a kormányokkal való makacs dacolása, az úrvacsorai bulla elveinek szemtelen hirdetése, s a jezsuiták nyilvános protegálása csak a római szék tekintélyének ártott. A katholikus udvarok megtudván a pápa vakmerő fellépését Parma ellen, a hercegség kormányában saját souverainitásukat látták megtámadva s a nagyobb rész Rómára nézve lealázó módon óvást tett a pápának e jogtalan beavatkozása ellen a politikai viszonyokba. A francia parlamentek mindazokat, kik a pápai brevét terjesztik, lázzadóknak és felségsértőknek nyilvánították. Portugalban e breve, a koronaügyész előterjesztésére, mint egy kicsikart, lázító, a közrendet és békét megháborító, az ország szabadságát és függetlenségét megsértő irat, eltiltatott. Nápolyban és Spanyolországban, ez utóbbiban a híres jogász Campomanes véleménye alapján, a pápai breve kihirdetése a polgárjog elveszte s vagyonelkobzás terhe alatt betiltatott. Még a jámbor Mária Terézia is nyilt kifejezést adott megbotránkozásának a pápa e szemtelen magaviselete felett.

A vatikán ócska fegyverei ily módon megtagadták a szolgálatot. De a jezsuiták, kik XIII. Kelemen üstökét markukban tartották, nem akartak engedni s kedvökért a pápa sietett majd minden katholikus udvarral összeveszni.

A NEGYEDIK KÖTET

TARTALMA.

Lap.

Lap.

BX 3702 Bocskay, Brutus.
.B637 ..A jezsuiták
1873 története : a
v.4 legjobb új írók
szerint kidolgozta

Volum

lume 5

A

JEZSUITÁK

TÖRTÉNETE.

ÖTÖDIK KÖTET.

Kecskeméten, nyomatott Szilády Károly fiánál.

A JEZSUITÁK TÖRTÉNETE.

A LEGJOBB ÚJ ÍRÓK SZERINT KIDOLGOZTA

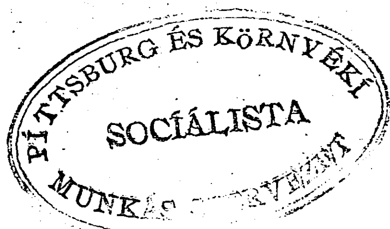
BOCSKAY BRUTUS.

ÖTÖDIK KÖTET.

LIPCSE,
KÖHLER K. F.
1873.

The
UNIVERSITY
OF CHICAGO
LIBRARY

XLI. Fejezet.

(A maitressek és papok uralkodása Franciaországban. — A jezsuiták gyilkolási kisérlete XV. Lajos ellen. — Lavalette jezsuita üzletei és csődje. — Pőre.)

Forduljunk ismét Franciaországhoz s lássuk, mint támadt fel ott a nép jobb érzése a jezsuiták ellen s mint írtá ki a gazt az országból. Franciaországból a jezsuiták kevésbé zajos, erőszakos és feltünő módon távolíttattak el, mint a spanyol és olasz tartományokból. Míg ezekben a jezsuiták főtámaszát a miveletlen tömeg képezte, Franciaországban az udvarra támaszkodtak a felvilágosodottabb közönség ellenszenve ellenében. Itt tehát máskép kellett velök elbánni. Míg a spanyol félszigeten előbb össze kellett gyüjteni gazságuk bizonyítékait, hogy a nép e társaság bűneiről s erkölcsi aljasságáról meggyőződjék, s még ezután is titokban és váratlan gyorsasággal kellett eltávolításukat végrehajtani, nehogy idejök legyen a buta tömeget a magok javára fellázítani: addig Franciaországban, hol a nép sohsem szenvedhette a bűn ezen apos-

tolait, csak az udvart kellett rábírni, hogy adja ki nekik az utat.

Láttuk fentebb, mi nagy befolyásra és hatalomra kaptak a jezsuiták XIV. Lajos alatt, kivel a jansenista viszályokban oly galádul visszaéltek. Azóta a történeti kutatás kiderítette, hogy XIV. Lajos maga is tagja volt a társaságnak. Rohan bíbornok kezébe a versaillesi udvari kápolnában már jókor letette a három fogadalmat, a negyediket pedig halálos ágyán tette le. Tellier jezsuita korlátlan hatalommal uralkodott felette, kivált élte végnapjaiban. XIV. Lajos halála után a kiskorú XV. Lajos lépett a trónra, Orleans Fülöp regenssége alatt. Fülöp korhely pajtások társaságában töltötte volt ifjúságát s teljesen Dubois abbénak, a jezsuiták nagy barátjának befolyása alatt állt. Az eszes de erkölcstelen Dubois, Fülöpben minden erkölcsi érzést elölni s őt lehetőleg demoralizálni törekedett, hogy annál biztosabban kezében tarthassa. És sikerrel. Fülöp a legpimaszabb kéjencek társaságában tölté életét és Dubois-n kívül csak egy embert tisztelt és bámult: Verdan nagypriort, ki negyven év óta soha máskép mint részegen le nem feküdt, s mindig egy csomó szép maitresset tartott magának.

Ily ember kormányzósága alatt könnyen felfoghatólag csak két elem uralkodhatott az udvarnál: a maitressek, s a papok. Fülöp nem szeretett dolgozni, s ideje legnagyobb részét mindkét nembéli korhely cimborái társaságában tölté, kik közt saját leánya, Berry hercegnő is jelen volt. Fülöp maga, szemé-

lyesen már lustaságánál fogva sem tett sokat a jezsuitákért, de hagyta őket az udvarnál úgy, mint az országban szabadon gazdálkodni. A jansenisták és molinisták dogmatikai vitáiba személyesen csak anynyiban avatkozott, hogy mind a két félre élceket faragott. Minden egyebet Duboisra bízott, kinek a jezsuiták bíbornoki kalapot szereztek, s ki igyekezett jó szolgálataikat meghálálni.

A jansenista viszályokat ez időben az öreg Soanen püspök egy pásztori utasításában ismét felelevenítvén, a jezsuiták kivitték az udvarnál, hogy az agg püspök egy auvergnei apátságba száműzetett. Noailles bíbornok-érsek több más püspökkel együtt protestált ugyan Soanen elitéltetése ellen; de a jezsuiták megnyerték Noailles unokahúgát, Gramont marsallnét, s ez a bíbornokot rávette, hogy átkozza el a maga részéről is a jansenista tanokat.

Ez volt a jezsuiták utólsó nagyobb szabású diadala Franciaországban. Noailles utódja, az eddigi aixi püspök Vintimille ugyan mindig szem előtt tartá, hogy érseki székét tisztán a jezsuiták pártfogásának köszöni, s ennélfogva buzgó híve volt az Unigenitus-bullának, de hiába kisérté meg megyéje papságát annak elfogadására rábírni. A Sorbonne száz doktora e bullától, mint a papi hatalommal való visszaéléstől a parlamenthez felebbezett, s előre látható volt, hogy ez nekik fog igazat adni. Ennek meggátlására a jezsuiták kieszközölték, hogy a király, ki időközben (1723) személyesen átvette az uralkodást, maga elment a parlamentbe és követelte a bulla elismerését

magában foglaló deklarátió belajstromozását. A parlament vonakodott, feloszlattatott; majd ismét összehívatott, de ismét nem engedett.

XV. Lajos alatt tetőpontját érte a francia udvar demoralisátiója. Kezdetben jól élt nejével, de papok és udvaroncok csakhamar elidegeniték tőle; s a fiatal királyt levonták az erkölcsi elvetemedés azon posványába, melyben magok fetrengtek. A kicsapongás minden képzelhető nemén kivül Lajos híven részt vett minden isteni tiszteletben, melyet a jezsuiták szabtak elibe, s rendesen misét hallgatott és imádkozott, úgy, hogy mestereinek még a képmutatás dolgában is méltó tanítványuk lett.

Nem tartozik ide a francia udvar mesés demoralisátióját festeni. A jezsuiták tőlök telhetőleg igyekeztek a királyt kicsapongó életmódjában megtartani, mert a maitressekben hajlékony eszközökkel bírtak vezetésére. Ezt el is érték s korlátlanul uralkodtak mindaddig, míg az eszes és uralomvágyó Pompadour marquisnő nem lett a király kedvese. Ez senkivel sem akarta a hatalmat megosztani. A jezsuiták igyekeztek őt mindenképen hálójukba keríteni, de hiába. Pompadour átlátta, hogy csak ők fenyegetik korlátlan befolyását a királynál, ravasz és nagyravágyó, eszes és romlott volt, mint magok a jezsuiták, s nem hagyott magán kifogni. Hogy vetélytársaitól megszabaduljon, Pompadour marquisnő elhatárzá a Jézustársaság kiűzetését, s nem sokáig kellett alkalomra várnia, hogy tervét keresztül vihesse, mert egy vá-

ratlan esemény folytán csakhamar felibe kerekedett a jezsuitáknak.

XV. Lajost ugyanis 1757. január 5-én Versaillesban, midőn kocsiba akart lépni, hogy a Trianonba menjen, palotájának kapuja előtt valaki orozva oldalba szúrta. A gyilkos merénylő a setétség dacára rögtön elfogatott. A merénylet hírére a dauphin pártja s a jezsuiták nagy örömbe törtek ki és nyiltan hirdették, hogy ezentúl jobb idők fognak az országra virradni. A fecsegőbbek már a Lajos utódja alatt kiviendő terveikről beszéltek és bízva ügyök diadalában emelt fővel jelentek meg Versailesban. Elbizakodásukban annyira megfeledkeztek az óvatosságról, hogy a dauphint rávették, rendelje el, hogy Pompadour marquisnő rögtön hagyja el az udvart. A marquisnő kénytelen is volt a palotát odahagyni. XV. Lajos azonban lefőzte a jezsuitákat, nem halt bele sebébe, mely gyorsan gyógyult, Pompadour már egy hét múlva visszahívatott az udvarhoz, s fogadtatása bizonyítá hogy hatalma ez esemény által csak növekedett.

Ezalatt megindult a pör a merénylő ellen. Bevallotta hogy Damiens Róbert Ferencnek hijják. Elfogatásakor vagy 30 Louisd'ort, egy imakönyvet és két pengéjű éles kést találtak nála. Kisült, hogy Damiens sokáig volt egy jezsuita kolostorban szolgálatban, hogy három nap előtt jött Párisba s január 4-én bérkocsin Versaillesba ment. Nyíltan bevallá, hogy a királyt meg akarta gyilkolni, de tettének okairól s esetleg büntársairól makacsul hallgatott. Kisült, hogy korhely fráter volt, ki sehol a szolgálatban meg nem

maradhatott, s valahányszor kenyér és hely nélkül maradt, a jezsuiták magokhoz fogadták s protektiójuk által uj szolgálatba juttatták, hogy ily módon mintegy rendszeresen eszközt igyekeztek magoknak faragni belőle, mely szükség esetén bármire használható legyen. A bűnvizsgálat ugyan egyes körülményeket hozott napvilágra, melyek mások, főkép papi bűnrészesekre mutattak, de a vizsgálat hanyagul vitetett, nehogy általa magasan álló személyek kompromittáltassanak, s a jezsuita-barát Maupeau, a törvényszék elnöke, elhanyagolva a bűnjeleket, erőszakosan sietteté a pör befejezését, minek folytán Damiens bűntársai iránt jogi bizonyítékok nem voltak előállíthatók. A nép azonban általjában a jezsuitáknak tulajdonítá a merényletet, s ha ez egyebet nem bizonyít is, bizonyítja azt, miszerint a közvélemény oly oldalról ismerte a jezsuitákat, hogy amint valami nagy gazság követtetett el, azt egyenesen nekik tulajdonítá. E közvéleményt különben figyelembe veendő okok támogatták. Damiens ugyanis Arrasba való volt, s az ottani jezsuiták már jó idő óta kitüntek a király ellen intézett egyházi szónoklataik által; azonkívül bevallá, hogy egy héttel a merénylet előtt szándékát egy jezsuitának meggyónta, ki gyilkos terve dacára — vagy tán épen annak kedveért — sietett őt absolválni s az úrvacsorával ellátni. Ehez járult, hogy jan. 4-én este Párisban úgy, mint Versaillesban feltünően sok jezsuita mutatkozott az utcán polgári ruhában. A luxenburgi kertben két jezsuita szenvedélyesen vitázott a jelen állapotok felett s az egyiket hallották, midőn társát

e szavakkal bíztatta: „Menjen kedves páter, várjon csak egy csapásra, melynek rövid idő alatt be kell következnie s mely mindent el fog dönteni.“ A két jezsuita rögtön eltűnt, amint észrevette, hogy kihallgattatott. Kisült az is, hogy a jezsuiták gyóntatás közben különböző, többnyire fiatal embereket rábeszélni igyekeztek, lépjenek be egy szövetkezésbe, melynek célja meggátolni, hogy a katholikus vallás Franciaországban teljesen el ne nyomassék stbeff. A nép annyira meg volt róla győződve, hogy a gyilkolási merénylet csakis a jezsuiták műve lehet, hogy nagy tömeg gyült össze kollégiumjok előtt s azt fel akarta gyújtani, s a rendőrségnek csak nagy erőfeszítéssel sikerült a zavargókat eloszlatnia.

Pompadour a nép e hangulatát sietett célja előmozdítására felhasználni. Közölt a királylyal minden hírt, mely ez irányban szájról szájra járt a városban s kivitte, hogy az a jezsuitákat jó időre eltiltotta az udvartól. Ezzel azonban a dolog még nem volt megnyerve, midőn egy új esemény új és erős tápot adott a jezsuiták elleni gyülöletnek s a királyt is elkeserítette ellenök. Ez a szemfényvesztő Lavalette pöre volt.

A jezsuita Lavalette 1742-ben elöljárója által mint missionárius küldetett Martiniqueba. Életrevaló eszes embernek bizonyítá magát, s öt évi működés után e szigeten a sz. Péterről nevezett profess-ház prokurátorává neveztetett, mely tele volt adóssággal s igy csak kevés jezsuitának adhatott kenyeret. Lavalette segíteni igyekezett a ház szegényes állapotán. A ház terjedt de nagyobbrészt használatlan földbirtokkal bírt. Lavalette tehát azon kezdte a dolgot, hogy összevásárolt egy

csomó néger rabszolgát a földek jobb mivelésére, s melléjök ügyes felügyelőket fogadott.

Erre azonban pénz kellett, s ezt valahonnan teremteni kellett. Lavalette kölcsönöket vett fel, de ezzel még a bajon nem volt segítve, mert a kölcsönt vissza is kellett fizetni. Ekkor Lavalette egy ravasz fináne-tervet gondolt ki. Franciaország ugyanis ez időben mostohán bánt gyarmataival, s innen volt, hogy a pénznek Martiniqueban nem volt azon belértéke, mint az anyaországban, úgy hogy aki Martiniqueből Franciaországba küldött pénzt, az összeg negyedét sőt harmadát elvesztette. Lavalette e viszonyokat kiismerve, körlevelet intézett az Antillákon lakó kereskedőkhöz, melyben jelenté nekik, hogy „ő a társaság segélyével képes oly pénzeket, melyeket Martiniqueban rábíznak, Lyonban teljes névszerinti értékökben, veszteség nélkül tovább adni, de oly feltétel alatt, hogy csak 30 – 36 hónap múlva kelljen azt kezéből kiadnia.“ Egyszersmind ajánlkozott, hogy minden rábízott összegről biztos váltót ád, persze 2½ évre szóló, s ez idő alatt nem kamatozó váltókat. A martiniquei kereskedők kiszámították, hogy azon esetre, ha a váltók lejáratkor rendesen kifizettetnek, az üzlet rájok nézve hasznos lehet, mert ezáltal Franciaországi tartozásaikat saját pénzök névszerinti értékével törleszthetik, s hogy ha a törlesztésnek 2½ évvel való elhalasztásáért kamatot kell is fizetniök, ez mégis kevesebb lesz az eddigi nagy ágió-veszteségnél. Kezdtek tehát pénzeket, eleinte kisebb összegeket bízni Lavalettere, s miután az ezekről szóló váltók híven beváltattak, nagyobbakat, me-

lyek hasonlókép pontosan visszafizettettek. Lavalette hitele ezáltal rettenetesen megnőtt, s csakhamar nem volt kereskedőház az Antillákon, melynek pénze nem e jezsuita kezén ment volna keresztül.

Ily módon Lavalette roppant összegeket kapott kezébe. A pénzt földek s rabszolgák vásárlására fordítá s midőn ebből már elég volt, amerikai árúkba fektette, s ezekkel nagy kereskedést üzött Európába. Bizományosainak e cikkek árát spanyol moravediokban kellett lefizetniök, s miután a spanyol pénz értéke Martiniqueben épen egy harmaddal volt nagyobb a francia pénzénél, árúforgalmának nagysága folytán roppant nyereséget dugott zsebre. Nehány év mulva a kereskedés legnagyobb részét markában tartotta. Folyvást több hajója járt a sík tengeren, árúit a világ minden kikötőjébe viendő, s Lavalette nevét az egész kereskedő világ ismerte.

Pompás palotákat és árúházakat épített sz. Péterben, Sz.-Domingo szigetén, a nagy öböl körül minden földet megvásárolt, ültetvényekké alakított át, s négerei segélyével annyi cukrot, kávét, dohányt, gyapotot és indigot termelt rajtok, hogy csakhamar nem volt kereskedőház az Antillákon, mely vele versenyezhetett volna. Igy történt, hogy még a kereskedőknek s ültetvényeseknek is terhökre kezdett lenni, kik csak most látták be, mily oktalanul cselekedtek, midőn pénzöket az élelmes jezsuitára bizták, ki saját pénzökkel rontotta meg üzletöket.

A kormány P. Sacyt, a szigeten levő missiók generálprokurátorát megintette, hogy fékezze meg kol-

légája vállalkozási szellemét. Sacy megigérte, de esze ágában sem volt, hogy megtegye, s az ültetvényesek panaszai napról napra megújultak. A kormány ennek folytán kénytelen volt erélyesebben lépni fel s az Antillák helytartóját 1753-ban megbízta, hogy küldje Lavalettet Párisba. Lavalette elutazott, de előbb a helytartótól s más befolyásos emberektől jó pénzért kedvező bizonyítványokat váltott magának.

Hazaérve a jezsuiták valódi diadalmenetben vitték Párisba. Ahol kellégium volt, benne nagy ünnepélyt rendeztek tiszteletére, ahol nem volt, jezsuita deputátiók fogadták, hogy ez ovátiók által a közvéleményt számára megnyerjék. Kereskedésöket úgy mint Portugalban, Franciaországban is kereken eltagadták. Lavalettet ügyes és érdemdús térítőnek kiáltották ki, s miután még a martiniquei kormányzótól is volt bizonyítványa, melyben gyümölcsöző térítéseért megdicsértetett, s melyben kereskedő üzletéről említés sem tétetett, miután a jezsuiták még nagy befolyással bírtak az udvarnál, s miután a király keveset törődött a kormány dolgaival, könnyű dolog volt XV. Lajossal elhitetni, hogy mindaz amit Lavaletteről beszéltek, puszta rágalom. A jezsuiták megesküdtek rá, hogy Lavalette valódi apostol, ki csupán a vallás terjesztésével s a vadak térítésével foglalkozott, a kormány hitt nekik, s Lavalettenek megengedtetett visszatérni Martiniquebe ; s mindössze esküvel kellett fogadnia, hogy nem ád többé az ottani kereskedőknek okot panaszra.

De a jezsuiták esküje csak arra való, hogy megszegessék. Alig ért Lavalette 1755-ben vissza Marti-

niquebe, nemcsak tovább folytatta üzletét, hanem gyárakat épített, valóságos váltóbankot állított fel stbeff. Üzlete virágzóbb lett, mint valaha s a szerzet generálisa Visconti Ignác, bokros érdemeinél fogva Lavalettet az Antillákon levő jezsuita missiók fővizitátorává s apostoli prefektusává tette.

Azon európai kereskedőházak közt, melyekkel Lavalette üzleti összeköttetésben állott, az elsők egyike a marseillei „Lioncy és Gouffre testvérek" nevü cég volt. Lavalette e cégnek 1755 végén váltókért 1½ millió livrerel tartozott, mely tartozás fedezésére két millió értékű gyarmati árút igért 1755 őszén két hajón Marseillebe küldeni. A hajók azonban útközben az angolok által, kik ekkor Franciaországgal háborút viseltek, lefoglaltattak. A Lioncy-ház ezáltal nagy zavarba jött, s minél bizonyosabbá lett a két hajó elfogatásának híre, hitele annál inkább csökkent. E zavarban a cég egyik tagja, Gouffre, Párisba utazott, hogy P. Sacytól, ki Lavaletteért jót állt, segélyt kérjen azon reményben, hogy a gazdag társaság Lavalette váltóit magáévá teendi. Sacy hímezett hámozott, egy kis pénzt elő is teremtett, de végre kijelenté, hogy az összeg többi részeért Rómába kell fordulnia a generálishoz. Ezt úgy látszik meg is tette, de épen ekkor halt meg Visconti generális, és az új generális megválasztásáig lefolyt interregnum alatt minden nagyobb ügynek szünetelnie kellett.

Ezalatt a 1½ milliónyi váltók határnapja lejárt s Lioncy és Gouffre nem bírván azokat beváltani, kénytelenek voltak 1756. febr. 19-én fizetéseiket be-

szüntetni. Csődjük becsületes volt, mindenöket átadták hitelezőiknek. Az aktivák és passivák rendezése alkalmával kitünt a köztök s a jezsuiták közt fennállott üzleti viszony, s a hitelezők választmányának ügyvéde Lavalette és Sacy ellen a marseillei konsulátusnál pört indított, mely is a két jezsuitát solidáris kötelezettség mellett a fizetés teljesítésére itélte.

A hitelezők már azt hitték, hogy e nagy követelés behajtása által a cég fizetésképtelensége azonnal meg fog szünni s ők teljesen kielégíthetők lesznek; de rosszul számítottak. Lavalette ugyanis egy idő óta mintha eltünt volna a föld szinéről, sehol sem volt található. Valószínűleg álnév alatt valamelyik kollégiumba bújt s nevette a világot, melyet sikerült rászednie. Sacy pedig kijelenté, hogy nem ő, csak Lavalette felelős váltóiért, mert ő csak ennek megbizásából cselekedett, s már úgy látszott, hogy a jezsuitáknak sikerülni fog a fizetés alól kimenekülniök.

A pör azonban oly nagy feltünést okozott volt, hogy azon többi bankházak, melyekkel Lavalette szintén összeköttetésben állt, s melyek eddig vakon hittek neki, megijedtek és követeléseik biztosításáról kezdtek gondoskodni. Ezek közől a „Graçe özvegye és fia“ cég a szerzet párisi provinciálisához fordult s tőle követelte, hogy álljon jót a sz. Péteri profess-ház tartozásaiért. A provinciális azonban mitsem akart erről tudni s kijelentette, hogy egy szerzetes adósságai társait nem kötelezhetik, mire a cég panaszt emelt a párisi konsulátusnál, követelvén, hogy a Jézus-társaság összes vagyonával álljon jót Lavalette adósságaiért.

A vádló arra hivatkozott, hogy a társaság constitutiói szerint annak egyes tagja vagyonnal nem bírhat, hogy magának jogot nem szerezhet s ennek folytán kötelezettséget sem vállalhat, hanem hogy minden szerződése a szerzet nevében köttetik, ami máskép nem is lehet, miután a jezsuita elöljárói engedélye nélkül mitsem tehet. Fel kell tehát tenni, hogy Lavalette kereskedését a társaság nevében és beleegyezésével űzte, hogy tehát tartozásai az összes társaságot terhelik. A konsulátusnak 1760. jan. 13-án kelt itélete ez okok igazságát elismervén: a francia jezsuitákat egyetemlegesen kötelezte Lavalette adósságainak kifizetésére. A francia provinciálisok siettek ez itélet ellen protestálni s mindent megkisértettek, hogy rávegyék a királyt, vonja a pört a maga foruma elé. Ez azonban nem sikerült.

A fennforgó jogi kérdés eldöntésére nézve főfontosságú volt ismerni azon utasításokat és meghatalmazásokat, melyeket elöljárói adtak Lavalettenek. Lepellier de San Fargau közügyvéd, ki a Groçe céget képviselte, a jezsuiták institutióiból bebizonyítá, hogy azok minden vagyona a szerzet közös és oszthatatlan tulajdonát képezi s kivánta, hogy a törvényszék kötelezze a jezsuitákat institutió-könyveik bemutatására.

Az ügyvéd e merész követelése általános feltünést okozott, s a közönség feszülten nézett a parlament végzése elé. Ez a vádlók részére döntötte el az ügyet, 1761. april 17-kén meghagyván a jezsuitáknak, hogy három nap alatt adják be konstitutióik egy példányát. A párisi professház prokurátora Montigny

engedelmeskedett s átadta a kivánt könyveket, melyek alapján a parlament 1761. május 8-kán kimondta itéletét, miszerint a francia jezsuiták egyetemesen jót állani kötelesek Lavalette minden tartozásáért és kötelezettségeért. Igy végződött a híres per, melynek azonban még meszszebbható következményei is valának a jezsuitákra nézve.

XLII. Fejezet.

(A jezsuita constitutiók a párisi parlament előtt. — XV. Lajos meghiúsult reformkisérlete. — A francia parlamentek elitélik a jezsuitákat.)

Páter Montigny jezsuita szokás ellenére becsületesen teljesíté a parlament rendeletét. Ki is jutott neki ezért kollégáitól, kik amint a parlament határozatáról értesültek, siettek a királyhoz s őt rá igyekeztek bírni, hogy azt vonassa vissza. XV. Lajos el is hívatta magához a parlament első elnökét és szemére hányta, hogy a parlament a jezsuiták institutióit meri követelni. Kijelenté neki, hogy határozott akarata, miszerint ez ügyben további lépés ne tétessék, s hogy ő már irásban megtiltotta a jezsuitáknak a parlament rendeletének teljesítését. A király nagyon meg volt lepve, midőn az elnök e szavakra azzal felelt, hogy a jezsuiták már be is adták a kivánt könyveket.

A jezsuiták most a dauphinhez fordultak, ki végre kieszközölt egy királyi rendeletet, mely szerint a szerzet institutióinak nyomtatott példánya, mely a parlament irományai közt volt, a titkos állami

levéltárba tétessék át. A parlament azonban csak akkor teljesíté e rendeletet, midőn már egy második példányt szerzett magának. A két példány gondosan összehasonlíttatván az egyik az állami levéltárnak, a másik egy vizsgáló bizottmánynak adatott át.

A parlament e könyvekből megvizsgálta, mikép egyeznek meg a Jézus-társaság alapszabályai a közönséges joggal, az erkölcstan elveivel s az állam biztosságának követelményeivel. Hat, államtanácsosai közől választott biztos által a király is megvizsgáltatta e könyveket. A bizottmány nagy mérséklettel, óvatossággal és szorgalommal járt el. Azon több rendbéli jelentések, melyek julius 13-tól 18-káig ez ügyben a királyi biztosok s a parlament referensei által beadattak, igen nagy fontosságúak, s alapjául szolgáltak a parlament itéletének.

A jezsuiták kellőkép meg voltak ijedve. Tudták, hogy a népre nem támaszkodhatnak, hogy befolyásuk az udvarnál Pompadour marquisnő befolyása által nagyban megcsökkent, hogy ez ki akarja írtani a szerzetet és saját fegyvereit szándékozik ellene fordítani. Hogy az ellenök emelendő vádak élét elvegyék, már előre a rágalom és gyanúsítás megszokott eszközéhez folyamodtak. Hirdették, hogy azok, kik institutióik megvizsgálásával bízattak meg, csupa jansenista eretnekek, kik a jezsuiták könyveiből hamis és csonka kivonatokat fognak készíteni; hirdették, hogy e biztosok nem is értik az alapszabályok nyelvét, stb.

A udvarnál a dauphint s a királynét igyekeztek megnyerni, de Pompadour és Choiseul miniszter

meghiúsították minden igyekezetöket. A király azonban még mindig hajlandó volt a szerzetet pártfogolni. Időt akart nekik szerezni, és meghagyta a parlamentnek, hogy az év folytán ne mondjon itéletet a jezsuiták alkotmánya, constitutiója és vagyona felett. E királyi rendeletet a parlament 1761. aug. 6-án, bár óvás mellett, belajstromozta; de egyszersmind két végzést hozott, melyek egyike a jezsuitákat elitélte, másika nekik az újoncok felvételét s iskolák tartását megtiltotta. Ez itéletek azonban a király által kiszabott egy év leforgása előtt nem voltak végrehajthatók.

XV. Lajos ezalatt összehítta a birodalom püspökeit s véleményt kért tőlök a következő pontokra nézve:

1. Hasznosak-e a jezsuiták a királyságra nézve, s mily előny vagy hátrány háromlik a közjóra azáltal, hogy bizonyos functiók e szerzetre vannak bízva?

2. Minő magatartást követnek s mily tanokat hirdetnek a jezsuiták az uralkodó biztossága, az állam jogai s az általános morál tekintetében?

3. Mily viszonyban állnak az ország püspökeihez, s különösen: tartoznak-e nekik, és viseltetnek-e irántok engedelmességgel?

4. Lehet-e és mikép a jezsuiták hatalmát korlátozni?

Azon időben, midőn e kérdések a papság elé terjesztettek, a főpapság általjában igen elégedetlen volt a kormánynyal. A püspököknek a hugenottaüldözések korában az udvarra nyert befolyásuk újabban nagyon alászállt, s így attól tartottak, hogy a

jezsuiták hatalmával együtt az övék is meg fog semmisülni. A jezsuitáknak ennek folytán sikerült a püspököket rávenniök, hogy velök egy gyékényen áruljanak. A püspöki gyülés összehívása különben is csak tőr volt, melybe XV. Lajos meggondolatlanul belement, s a püspöki kar a jezsuiták mellett szavazott. A jezsuiták azt remélték, hogy e forum nyilatkozata után a parlament itélete rögtön meg fog semmisíttetni s ők régi dicsőségökbe visszahelyeztetnek. Nem képzelték el, hogy a király a püspökök argumentumainak ellenállhasson, s feledték, hogy a közvélemény szava már hatalmasabb volt nehány érdeke által megvesztegetett püspök szavánál. Egyébiránt magok a főpapok sem voltak mind egy nézeten. A besançoni és roueni érsek, Chalons sur Marne és Nevers püspökei megtagadták a vélemény aláirását. Szerintök legalább meg kellett volna lazítani azon túlzottan szoros kapcsot, mely a jezsuitákat római generálisukhoz fűzte, s melynélfogva a püspöki hatalom alól teljesen elvonták magokat, s a közvélemény némi lecsillapítására a jezsuitákat a püspökök alá kellett volna rendelni.

A király csakugyan kiútat vélt találni a kisebbség e véleményében, melyen a dilemmából kimenekülhet. Rómában meghatalmazott minisztere, Rochefort bíbornok által tehát alkudozni kezdett Ricci generálissal s ezt rábírni igyekezett, hogy Franciaországban csak született franciák alkalmaztassanak a szerzet vikáriusai gyanánt, kiktől minden francia jezsuita függjön. De a király ajánlata elvettetett, és pedig oly módon, mely a szerzet elleni ellenszenvet

csak növelte. Ricci ez ajánlatokra először a tisztelet és változhatlan hódolat frázisaival felelt, de egyszersmind sajnálattal kijelenté, hogy a kivánatot nem teljesítheti, mert e kérdésben az alkotmány lényeges pontjáról van szó. Neki, mint mondá, nincs joga azon változtatni, sőt ez egyenesen tiltva is van. Egyébiránt ő a pápához fordult, s ha általa felhatalmaztatott volna, örömmel teljesítette volna a király kivánatát, ő szentsége azonban nem találta jónak az elődje által helybenhagyott alapszabályokon változtatni. XIII. Kelemen elhatározta, hogy maga fog írni a királynak, biztosítván őt, hogy a szerzet alkotmányát nem lehet megváltoztatni.

A pápa 1762. jan. 28-án csakugyan küldött egy ily brevét Párisba. Ez alkalommal mondá Ricci azon hires szavakat is: „Sint ut sunt, aut non sint," — azaz a jezsuiták maradjanak azok, amik, vagy ne legyenek. — Az események ez utóbbi alternativát tették valósággá.

Az erélyes Choiseul gondoskodott róla, hogy a király efféle feleletek által magát el ne ijesztesse, sőt, hogy szabad kezet engedjen a parlamentnek a jezsuiták egész statutumát újra megvizsgálni. A parlament 1762. február, március és aprilis hónapokban gondosan gyüjtötte az adatokat itélete indokolására. A jezsuiták levéltárai és könyvtárai lepecsételtettek, ők maguk felszólíttattak, hogy a parlament irodájában jelentsék be minden egyes kollégiumjok vagyoni állapotát. A világ nagy bámulatára a jezsuiták azt jelentették, hogy semmijök sincs,

hogy ellenben jelentékeny terheket kell viselniök s hogy, ha liquidálniok kellene, kénytelenek volnának csődöt mondani. Azon halasztási év alatt ugyanis, melyet a királytól kinyertek, minden ingó vagyonukat eladták s az árát Rómába küldték, ingatlan javaikra pedig roppant kölcsönöket vettek fel, s e pénzösszegeket, amennyiben az adósság nem költött volt, szintén beküldték a generálishoz. A parlament biztosai könyvtáraikat üresen s levéltáraikat a legbecsesb okmányoktól megfosztva találták. Ebből látszik, mily eszélyesen járt el a spanyol kormány, midőn titokban készítette elő ellenök irányzott rendszabályait.

Augustus 6-án 1762-ben a király által adott halasztási év letelt. A világ feszült figyelemmel leste a jezsuita ügynek eldöntését. A parlament egy rendeletet adott ki, melyben a Jézus-társaság institutuma, a pápák reájok vonatkozó bullái, brevéi és levelei, a konstitutiók magyarázataikkal együtt, a fogadalmak formulái, a generálisok és közgyűlések dekrétumai Franciaországban érvényteleneknek nyilváníttattak; továbbá kimondatott, hogy e társaság sajátságainál fogva jogállamban meg nem tűrhető, miután az állam lételét veszélyezteti, minden egyházi és világi hatalom ellen van intézve, s oda törekszik, hogy egyházban és államban, egy vallási intézet csillogó külseje alatt, minden hatalmat a maga kezébe kerítsen. E visszaélések meggátlására a parlament minden jezsuitának megtiltja a szerzet ruháját viselni, a generálisnak s a társaság konstitutióinak engedelmeskedni, vele vagy más elöljárókkal közvetve vagy közvetlenül levelezni, a társaság házaiban és kollégiumaiban vagy

együtt tovább lakni. A szerzet Franciaországban visszavonhatlanul el van törölve, az egy évvel előbb ideiglenesen kiadott rendszabályok minden részeikben hajtassanak végre. Azon papjai a társaságnak, melyek évi tartást akarnak az államtól igénybe venni, legfeljebb 1763. febr. 3-káig jelenjenek meg a parlament előtt s nyilvánítsák ki, hogy nem akarnak és nem fognak többé a társasághoz tartozni. A jövőben jezsuita ne kaphasson nyilvános méltóságot vagy hivatalt, hacsak előbb esküvel nem kötelezi magát, hogy a francia állam jogait s a gallikán egyház szabadságát elismeri és azokhoz ragaszkodik, s a generálissal vagy más elöljárókkal semmi módon összeköttetésbe nem lép.

A parlament ily tartalmú itélete a párisi jezsuiták közt nagy rémülést okozott. Azonban még remélték, hogy a vidéki törvényszékek nem fogják a párisi parlamentet követni, s hogy sikerülni fog ezeket a nép fellázítása által részökre kényszeríteni. Izgatni kezdtek szóval és tollal, a szó- és gyóntatószékben, s kisebb városokban még processiókat s külön ájtatosságokat is rendeztek, kérvén s kéretvén istent, hogy világosítsa fel a gonosz szándékú bírákat. Ezenkívül a vidéki parlamentek tagjait igéretek s fenyegetések által igyekeztek megnyerni.

Kezdetben volt is némi sikere izgatásuknak. Provenceben Aiguilles és Montvallon parlamenti tagok szörnyű mód törték magokat a szerzet érdekében, hogy alkotmányának megvizsgálását és elitélését megakadályozzák. Castillon közügyvéd és Monclare államügyész azonban becsületes emberek voltak és

meghiusították minden mesterkedésöket. Monclare a parlamenthez intézett jelentésében találó képét nyujtotta a szerzet homályos üzelmeinek. „A jezsuiták, úgymond, megrontói minden kormánynak. Hízelegnek a nagyoknak és szenvedélyeiknek, kedveznek a despotismusnak, hogy az észt elnyomhassák s a hatalmat kezökbe keríthessék. Ellenségei a törvénynek és rágalmazzák mindazokat, kik becsületes szándékkal viseltetnek a nép és kormány iránt. A királyokat vas kormánybottal fegyverzik fel, s az alattvalóknak tőrt nyomnak markukba; tanácsolják a zsarnokságot s tanítják és gyakorolják a királygyilkolást. Ha érdekökben van, a legkegyetlenebb türelmetlenséget a legbotrányosabb vallási közönyösséggel meg tudják egyeztetni. Egyrészt megengednek minden bűnt, másrészt szavakat sőt szótagokat is elátkoznak, ha ezek céljaikkal ellenkeznek; védik a bálványimádót, ki hasznukra van, s üldözik a katholikust, ki nem bízik bennök. Igy Európában theologiai szőrszálhasogatásokból államügyeket csinálnak, míg Ázsiában a bálványimádást és Confucius tiszteletét megengedik" stb. Monclare mesteri államirata azt eredményezte, hogy a provencei parlament ép úgy elitélte a jezsuitákat, mint a párisi.

A besançoni parlamentben szintén hatalmas pártfogókkal bírtak. Először indítvány tétetett, hogy a parlament azon tagjai, kikről tudva van, hogy affiliált tagjai a szerzetnek, ez ügy tárgyalásában részt ne vegyenek. Ez indítvány nagy forrongást idézett elő. A parlament gyülése egy határnapról másra halasztatott, hogy a jezsuiták pártjukat szaporíthassák. Ezek

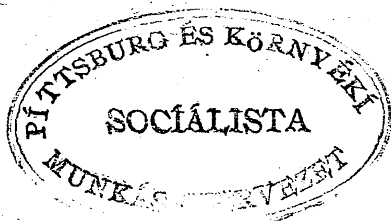
temérdek piszkoló iratot terjesztettek az ellenpárti parlamenti tagok ellen, kimélet nélkül rágalmazva a legbecsületesebb embereket. De itt ellenségre akadtak oly emberben, kitől ezt legkevésbbé várták: Cheriseul bíbornok-érsekben. Ez egy pásztorlevélben a társaság szellemét bonckés alá vette és bebizonyítá, hogy a pápáknak a szerzet titkos konstitutiói soha tudomásukra nem jutottak, hogy megerősítés végett ezekből hamis példányok terjesztettek a szentszék elé stb. E pásztorlevél a parlament becsületes tagjaiba új bátorságot öntött, s számukat az ingadozókéval szaporítá, mire a besançoni parlament is a párisinak példáját követte.

Hasonlókép történt majd minden tartományban, s csakhamar nem volt törvényszék, mely a jezsuitákat el ne itélte volna. Franciaország így minden erőszak s jogtalanság nélkül, szigorúan törvényes módon járt el velök; s miután a jezsuiták magok bevallják, hogy társaságuk szervezete és szelleme mindenütt egy és ugyanaz, a francia törvényszékek itélete elitélte a világ összes jezsuitáit.

Düh és bosszúvágy tölté el a római jezsuitákat, kik Kelemen üstökét markukban tartották. XIII. Kelemen egymásután írta a leveleket a királynak, különféle brevékben felszólítá a francia papságot, tegye magáévá a jezsuiták ügyét s izgassa a népet ellenállásra. Midőn mindezek dacára azt látta, hogy a király nem siet az igazság karját feltartóztatni, titkos consistoriumot hítt össze s ahoz egy allokutiót intézett, melyben a francia parlamentek „bitorló" végzéseit névszerint fel-

említé, azokat semmiseknek nyilvánítá, végrehajtóikat a legnagyobb büntetésekkel fenyegette és a nagy egyházi átokkal sujtotta, -- ép úgy, amint az épúgy jezsuita járszalagon vezetett IX. Pius Austria alaptörvényeit semmiseknek merte nyilvánítani.

XIII. Kelemen egyúttal Bernis, Rohan, Choiseul és Rochechovart francia bíbornokokat levélben értesíté ez allokutióról és felszólítá őket, hogy „püspöki tekintélyök teljes hatalmával álljanak ellen az istentelenség e szándékainak", sőt bullát is gyártott, melyben az allokutióban kimondott átkot kihirdesse. De e bulla kiadatlan maradt, mert a francia bíbornokoknak volt eszök, hogy ő szentségét mérsékletre intsék, s mert a bekövetkezett események bizonyíták, hogy nemcsak Franciaország, hanem minden Bourbon-kormány kész, ha kell, fegyverrel megfenyíteni a pápaság szemtelen kisérleteit.

XLIII. Fejezet.

(Bajorországban. — III. Miksa tanügyi reformjai. — Az egyházi tanács véleménye a jezsuitákról.)

Mialatt a jezsuiták a román fajú államokban menthetlenül siettek vesztök felé, Németországban jó ideig zavartalanul élvezhették hatalmukat. Eddig leginkább Austria és Bajorország kormányai vezettették magokat járszalagon a jezsuiták által, s védték meg őket akkor is, midőn másutt már a világ meggyőződött gazságukról. Németországban csak nehezen tudott az ellenök irányzott mozgalom megindulni. Bajorországot illeti megindításának dicsősége.

Itt 1745-től fogva III. Miksa József választófejedelem uralkodott, kinek jezsuita tanítója, Páter Stadler, midőn az ifjú a szent történeten kívül saját hazája történetét is ismerni akarta, ezt felelte: „Nem szabad sok gondot fordítani világi dolgokra, s nem szabad feledni, hogy minél többet tudunk, annál nagyobb felelősség terhel isten előtt.“

Miksa József világos eszét azonban tanítói nem bírták elfojtani, s azon kezdte uralkodását, hogy a köz-

oktatás ügyére nagyobb gondot fordított. Belátta, mily óriási elvadulására vezetett a népnek a jezsuiták majd 200 éves tanítási monopoliuma, s egy önálló tudományos akadémia alapítása által, melynek maga lett protektora, a tudományt a jezsuitáktól függetlenné igyekezett tenni.

A jezsuiták minden eszközt felhasználtak a tudós társaság ellen. A fejedelem gyóntatója Stadler, ki akarta vinni, hogy az akadémia minden nyomtatványa az ingolstadti egyetem censurája alá vettessék, melynek csupa jezsuita tanárai voltak. A fejedelem e kivánatot megtagadván, a jezsuiták az intézetet a vallás, erkölcs és trón veszélyeztetésével vádolták, de hiába. Most a jezsuiták a tömegekhez fordultak, hogy azt a kormány ellen lázítsák s mozgásba tették egész, már ismert bujtogató apparátusukat. R a u c h Leo jezsuita Münchenben az egyházi szószékről felszólítá hallgatóit, írtsák ki karddal az akademikusokat és a szabadon gondolkozókat. Mások a fejedelmet magát támadták meg, s a landshuti jezsuita kollégium színpadján tanítványaikkal róla szóló gyalázó színdarabot adattak elő; melynek szerzője P. S e i d l az országból számüzetett. De mind hiába, a jezsuiták sem az udvarnál, sem a tömegnél nem tudtak semmire menni, s a gyülölt akadémia tekintélye napról napra növekedett. Nemsokára átalakíttatott az egész oktatási rendszer, a holt latín helyett, melyet a jezsuiták pártfogoltak, a nemzeti nyelv használatával. B r a u n s Henrik, ki különös érdemeket szerzett magának a tanügy emelése körül s annak élére is állíttatott, termérdek insultátiónak volt kitéve a jezsuiták részéről, de szintén nem ijedt meg tőlök.

A tanügy körül megindult örvendetes mozgalom bátorítólag hatott vissza a fejedelemre, ki 1769-ben egy új hatóságot, az egyházi-tanácsot állítá fel, mely egy sereg, a papság hatalmának korlátozására célzó rendszabály végrehajtásával bizatott meg. Ezek közé tartozott egy 1769. dec. 30-kán kelt rendelet, melylyel minden Bajorországban levő szerzetnek összeköttetése a külfölddel beszüntettetett, s elrendeltetett, hogy azok ezentúl egy, külföldi főnökeiktől független bajor provinciát képezzenek.

A jezsuiták nagy zajt ütöttek e rendelet ellen. Erhard provinciális merész hangon protestált ellene a fejedelemnél, de ez a panaszt az egyházi-tanácsnak adta át, melynek élén Osterwald Péter állt. E tanácsnak e panaszról tett jelentéséből, mint jellemzőt a kor szellemére nézve, közöljük a következőket.

„Ha a provinciális azt panaszolja, úgymond a tanács, hogy az ittlevő jezsuiták külföldi összeköttetéseinek beszüntetése által hiány támadna használható emberekben, erre válaszoljuk, hogy Bajorország sohsem volt hijával oly egyéneknek, kiknek elég képességök van jó — jezsuitákká lenni. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy Bajorország két század óta a külföldet nagyobb mérvben látta el ezen cikkel, mint melyben általa elláttatott. Ha azonban országunk nem volna is képes a Jézus-társaságnak annyi qualifikált újoncot termelni, amennyire szüksége van, e bajon könnyű azáltal segíteni, hogy szorítkozzék az alapítója által kijelölt hatáskörre s vonuljon vissza a tevékenység azon téreiről, melyeket eddig csak bitorolt."

„Különböző országok fiai egy egyházi testületben rendszerint csak úgy férnek meg jól egymással, ha megtagadnak minden hazafiui, minden nemzeti érzületet s nem ismernek hazát azon szerzeten kívül, melynek tagjai. Sz. Ignác szerzete másoknál nagyobb mérvben kívánja meg e levetkezését minden hazaszeretetnek, ami semmi kormányra nézve közönyös nem lehet s mint a tapasztalat bizonyítja, gyakran a legszomorúbb eredményekre vezetett. A szóban forgó fejedelmi rendelet pedig épen e balságos állapotnak akar véget vetni."

„A provinciális továbbá azon borzasztó hátrányokat említi, melyek e rendelet végrehajtása által az öszszes oktatásügyre háromolnának. Erre mindenekelőtt megjegyzendő, hogy a tudományok és művészetek felvirágzásának misem árthatna annyit, mint, ha azok mívelése kizárólag egyházi testületekre bizatnék. Ezzel épen úgy áll a dolog, mint a polgári életben a monopoliumokkal, melyeknek eredménye az, hogy a közönség általok csak rosz és drága árúkat kap; csakhogy a kár, melyet ily monopolium a tudománynak okozhat, sokkal nagyobb és mélyebben ható, mint egy kereskedelmi monopoliumé. Mert ha a társaság vele fel van ruházva, s veszedelmes elveket, hamis nézeteket s előítéleteket készakarva terjeszt, amint ezt fájdalom már busásan tapasztaltuk, akkor majd minden veszve van. E tévfogalmak rohanó árként öntik el a nyilvános élet minden ágait, s annál mélyebb gyökeret vernek, mert nem egy könnyen lesz valakinek bátorsága azokat megtámadni s kártékony voltukat felfedni. Elég szerencsétlen azon állam, mely oly botor volt s e tekintetben önmagának

kezeit megkötötte, s ennélfogva kénytelen úgy nevelni engedni gyermekeit, amint azt egy hatalmas, minden országokra kiterjedő szerzet külön érdeke kivánja, mely teljesen kivül áll az államon s oly elvek által vezéreltetik, melyek örök csúfságára válnak minden állami és erkölcsi rendnek."

„Az egész világ tudja, hogy a Jézus-társaság kezdet óta nagy előszeretettel követett s követ ma is hasonló elveket, melyek közől e helytt csak nehányat akarunk említeni.

„Először azon elvet, mely szerint az erkölcstanban szabad bármily valószinűtlen véleményt követnünk, ha csak akad tekintélyes író, — s minden jezsuita ilyen — ki azt magáévá teszi. Kézzelfogható, hogy a probabilismusnak ezen jezsuitikus tana által minden erkölcsiség elfojtatik, az erény bűnné, a bűn erénynyé átváltoztatható."

„Másodszor azon elv, mely szerint a papság, s főkép a Jézus-társaság, minden világi felsőségtől s hatóságtól független s az államkormánynak csak azon engedelmességre köteles, mely érdekével megegyezik. Ezzel tökéletes államot nyerünk az államban, ez kaput tár minden forradalomnak, amint az uralkodó istentől nyert tekintélyét a papok irányában is érvényesíteni akarja."

„Harmadszor, azon tan, mely szerint a pápa korlátlan hatalommal bír a föld uralkodói felett, őket kénye kedve szerint leteheti s alattvalóikat a hűség esküje alól feloldhatja. Mily szomorú eredményei voltak e tannak, mily zavarokat okozott ez a világban, az sokkal ismeretesebb, semhogy szükség volna bővebben fejtegetni."

„Nem lehet tagadni, hogy ez elveknek nemcsak a loyoliták, hanem Bajorország majdnem összes papsága, sőt a világi rendhez tartozó tudósainak egy része is hódol. De hol szították ezeket magokba másutt, mint a kizárólag jezsuiták által vezetett iskolákban, melyekben azok tartalék nélkül szóval és irásban terjesztetnek, szertelen buzgalommal az ifjaknak fejökbe veretnek, s melyekben ezek rendszeresen taníttatnak reá, hogy ne éljenek, vagy hogyan éljenek vissza eszökkel? A tudományos nevelés hangzatos címe alatt a jámbor atyák ez iskolákban az ifjúságot csak elgyötrik oly dolgokkal, melyek az életre nézve valódiquestiones vanae et inutiles, — hiú és haszontalan kérdések.

„Hogy a jezsuita iskolák teljes célszerűtlenségéről meggyőződjünk, csak tanítóikat és tantárgyaikat kell közelebbről szemügyre vennünk. Amazok még a legjobb akarat mellett is csak kevés hasznot tehetnek, a társaság alkotmányában elrendelt örökös változása folytán a lakhelynek és hatáskörnek. Igy például egy fiatal pelyhes állú, teljesen míveletlen és tanulatlan ifjú, tanárnak alkalmaztatik egy gymnásiumban. Mielőtt még maga némi haladást tehetne, mielőtt a hivatásához szükséges tapasztalást, észbeli érettséget s tudományt megszerezhetné, elöljárójának egy intése átteszi más, fensőbb tanintézethez, vagy más működési körbe. Mit használhat ő, kinek még arra sem volt ideje, hogy valamire való gymnásiumi tanárrá képezze ki magát, most oly körben, melyben még több képzettségre volna szüksége?"

Ami a jezsuita intézetek tantárgyait illeti, tudjuk hogy a latin nyelv azok sorozatát majdnem teljesen ki-

meríti. „A P. provinciál beadványában ugyan el akarja velünk hitetni, mintha a francia és olasz nyelv is taníttatnék szerzete intézeteiben; kiemelvén, hogy a bajor jezsuiták összeköttetése a tridentiekkel, freiburgiakkal Sveiczban s másokkal, azon előnyt nyujtja, nekik, hogy könnyen kaphatnak francia s olasz könyveket s hogy ottani szerzettársaikkal való közlekedés folytán e nyelveket jól megtanulhatják; de ez hiú szemfényvesztés és hazugság, mert ugyan ki mondhatná el magáról, hogy e nyelveket a jezsuita iskolákban ismerte volna meg? Gratulálhatnánk magunknak, ha ifjuságunk csak németül is megtanulna ez iskolákban, vagy inkább, ha a németet bennök el nem felejtené; hogy ne volna többé szükség, mint most, a nálok iskolát végzett akadémikusokat előbb iróiskolába küldeni, hogy megtanuljának egy német levelet érthetőleg megírni, amit protestáns iskolákban fiúk és leányok már 10—12 éves korukban jól tudnak. Ezekben tudnivalókép sem jezsuiták, sem más egyházi társaság nem tanítanak. S mégis szertelen dicsekvés bünébe esnénk, ha ifjuságunknak miveltségét a protestáns ifjúságéval összehasonlítani akarnók. Sőt a protestáns iskolák még saját téves vallásuk tanaiban is jobban eligazítják tanítványaikat, mint a mieink az igazi vallás elveiben, dacára annak, hogy kizárólag papok által vezettetnek."

„Mi érdeke lehet tehát az államnak oly tanintézetek fenntartásában, melyekben a legveszedelmesebb, minden állami rendet felforgató elvek oltatnak az ifjúság lelkébe, s ez, ezeken kívül alig tanul valamit? Az állam érdeke parancsolólag követeli, hogy az iskolák, ha

a kormány nem akarja magát végképeni beszűntetésökre elhatározni, legalább teljesen átalakíttassanak. Ha nem csalódunk, a P. provinciális representátiójának értelme oda megy ki, hogy az ország egyházi és iskolai ügye a végromlás örvényébe taszíttatik, ha a Jézus-társaság alkotmányán a legcsekélyebb változás történik. Ez ellenében csak arra akarunk emlékeztetni, hogy Portugalban, Spanyol és Franciaországban, hol nincsenek többé jezsuiták, a tanügy legalább is áll oly jó lábon, mint nálunk, sőt hogy nálunk is, a bajor kerület nehány hercegségében, Salzburgban és Freisingen püspökségben, hol a jezsuiták soha állandóan meg nem telepedhettek, az ifjúság oktatása nem rosszabb, sőt sokkal jobb, hogy a nép ott ép oly jó keresztyén, mint a bajor választófejedelemségben. Az sem tagadható, hogy ingolstadti egyetemünk, mielőtt a loyoliták vezetése alá került volna, sokkal virágzóbb volt, és nagyobb hirben állott, mint azóta."

„Különösen hangzik, midőn a P. provinciális beadványában az ifjúság tanitását mintegy társasága korlátlan s elidegeníthetlen tulajdonának tekinti. Ugyan ki hatalmazta fel sz. Ignácot és utódait arra, hogy minden kath. országok tanügyéről önkényűleg intézkedjenek s azok hatóságaitól a beleszólás jogát megtagadják? E szerint az államoknak a Jézus-társaság alkotmányához kellene alkalmazkodniok, nem pedig ennek az ország alkotmányához. S ami legkülönösebb, a jezsuiták még ma is ily merész követelő hangon beszélnek Németországban, midőn Európa más részeiben oly súlyos csapások érték a társaságot!"

„Ha Bajorország előbbi uralkói dicsőségöket helyezték abba, hogy országukat a jezsuiták tenyészdéjévé tegyék, ebből még nem következik, hogy most uralkodó ő hercegi fensége e buzgalmat országa kárára utánozza.“

„Senki sem fogja neki rosz néven venni, ha e drága dicsőséget ezentúl a sz. római birodalom egyéb rendeinek engedi át s az itteni jezsuitáknak külföldi társaikkal való összeköttetését, már csak az ezzel járó anyagi hátrányok miatt is, nem tűri tovább. Ha ugyanis külföldiek lesznek bajor kollégiumok rektorai vagy provinciálisai, nem mulasztandják el ezeket minden Rómába teljesítendő contributio tekintetében mértéken túl terhelni; amint pl. csak nem rég az ambergi kollégium rektora, ami szükség esetében hiteles tanúk által bizonyítható, azzal dicsekedett, hogy ő maga 14,000 forintot küldött Rómába a Portugalból elkergetett jezsuiták tartására. Mit fog kelleni e célra még a többi bajor kollégiumoknak fizetniök s mit kellend még Spanyolországból és Nápolyból elűzött társaik számára adózniok! Nem csuda ennélfogva, ha a kath. Németországban folytonos pénzhiány uralkodik.

„A P. provinciális még kiemeli beadványában, hogy az említett legmagasabb rendelet oly mélyen bevág szerzetének lényegébe, hogy ha végrehajtása komolyan szándékoltatnék, a bajor jezsuiták megszűnnének jezsuiták lenni; egyébiránt összeköttetésök római generálisukkal annál kevésbbé adhat okot aggodalomra, miután az egyes kollégiumok elöljáróinak mindenekfelett lelkökre köttetik, hogy ő fensége iránt

a legnagyobb hódolattal s engedelmességgel viseltessenek. El kell ismernünk, hogy ez elég őszintén és merészen van mondva. A tiszt. páter saját definitiója szerint, a jezsuita az oltár előtt ünnepélyes fogadalmat tesz az iránt, hogy bárhol legyen, viseljen bármily hivatalt, úgy világi mint egyházi dolgokban csak a szerzet római generálisának fog engedelmeskedni. Ebből világosan következik, hogy a jezsuiták e világon senkinek, semmi felsőségnek, még a pápát sem véve ki (amint ezt a hirhedett chinai missio-viszályok eléggé bizonyították), nagyobb engedelmességgel nem viseltethetnek, mint mekkorát nekik a generális megenged. Ha azonban ez azt parancsolja nekik, hogy egy uralkodó ellen lázadjanak fel, hogy ármánykodjanak és esküdjenek össze ellene, meg kell ezt tenniök amenynyire csak tehetségökben áll, mert ünnepélyes esküvel kötelezték rá magukat s ellenkező esetben megszünnének jezsuiták lenni! Ha pedig az célszerűnek találja, hogy alattvalói hűk és engedelmesek legyenek az uralkodók iránt, akkor ezeknek nincsenek hódolóbb alattvalóik a jezsuitáknál, s a P. provincialis világosan értésünkre adja, hogy a bajor jezsuiták csak azért tekintik kötelességöknek ő fenségének engedelmeskedni, mert a generális azt rájok parancsolta."

„S miért nem akarnak épen a jelen esetben engedelmeskedni? Mert bizonyossággal tudják, hogy a generális ezt nem akarja, vagy mert ez iránt határozott utasításaik vannak. A Jézus-társaságban divatos mentális reservátió mellett azonban az is nagyon kétséges, miként értelmezendő az engedelmesség említett kö-

telessége, ha valjon nem kell-e annak csupán frázisokra szorítkoznia, ha nincs-e mellette azon hallgatólagos záradék: „amíg ő fensége azt akarja, amit a jezsuiták akarnak.“ Igy teljesen a generális tetszésétől és kegyelmétől függ, mikor és meddig számíthasson valamely uralkodó országában békére és nyugalomra, miután amaz absolut uralkodója egy terjedt szerzetnek, mely a társadalom minden rétegeire gyakorolt roppant befolyásával udvart, várost és vidéket tetszése szerint vezet. A jezsuiták mostani feje, Ricci generális, teljes joggal mondhatta ennélfogva szobájában egy látogató úrnak: „Látja herceg, e kis kabinetből kormányozom én a világot.“ Ha mindaz, amit a történetirás a jezsuiták tetteiről említ, hazugság volna, ha mindazon borzasztó bűnök, melyekkel vádoltatnak, merő rágalom, ha mindazon zavarok, melyeket az egyházban, s a polgárháborúk, melyeket az államokhan okoztak, gaz koholmányok, s a szerzet tagjai megannyi tiszta angyalok volnának is: generálisuknak ez egyetlen vallomása teljesen igazolná azon uralkodókat, kik a loyolitákat birodalmukból elűzték, és elég ok volna ez arra is, hogy a többi kath. fejedelmek, hacsak vaksággal megverve nincsenek, legalább közös fáradozásra egyesíttessenek avégből, hogy birodalmuk jezsuitáit kivegyék e borzasztó, feltétlen függésből egy külföldi hatalomtól. Ne mondja senki, miszerint nem kell attól tartani, hogy a generális valaha nagyon visszaéljen korlátlan hatalmával. A kath. világ három negyedrésze biztosít bennünket, hogy elégszer tapasztalt ily visszaéléseket, s ha nem

is volna így, nem elég-e az, hogy ily visszaélések elkövethetők, sőt hogy a dolog természeténél s az emberi szív alkotásánál fogva kell, hogy elkövettessenek? Fogja-e egy okos családapa háztartását, gyermekei tanítását s nevelését oly emberre bízni, ki egy harmadiktól függ, kiről nem tudja, ha barátja-e neki vagy ellensége?"

E jelentés folytán Miksa József a jezsuita provinciális panasz-levelére elutasító választ adott. De a jezsuiták meg nem nyugodtak. Minden alkalommal ismételték panaszukat s kérelmöket, s a fejedelem családjában valamint az udvarnál még bírtak pártfogókkal, kiktől segítséget remélhettek. A sok könyörgésnek volt is némi haszna. Kimondatott ugyanis, hogy kollégiumaik s tanintézeteik a külföldi hasonló intézetektől elkülöníttetnek, de a generálissal való összeköttetésük meghagyatott. Ezáltal a decemberi rendelet célja egyenesen meghiúsíttatott. A jezsuiták felfogták a dolog horderejét, de volt eszök, hogy megelégedésöket nyilván el ne árulják, s ezentúl is elnyomatásról panaszkodtak. De azon fordulat, mely e szerzet sorsában a román államokban beállt, lassanként Németországban is megtette hatását és előkészíté az utat a Jézus-társaság eltörlésére.

XLIV. Fejezet.

(Austriában. — Migazzi s a jezsuiták. — Magyarországban a 18. században.)

Az új kor szelleme még Austriában, a jezsuita setétség e főfészkében is mozogni kezdett. A Ferdinándok ideje már elmúlt s a bécsi udvarnál, dacára a seregesen benne lakó papoknak, az igazság és világosság szava fel mert szólalni. Mária Terézia ugyan szívesen vezettette volna magát továbbra is a jezsuiták járszalagán, de fő tanácsadója, Kaunitz, a kormányt felszabadítva a római befolyás alól, mely századokon át rajta uralkodott, minél önállóbbá tenni törekedett. A jezsuiták elleni mozgalomnak itt úgy mint Bajorországban, az első lökést az adta meg, hogy az emberek kezdték belátni, mily nyomorult lábon áll a jezsuiták kezében levő iskolaügy. Külön tanügyi bizottság állíttatott fel, melynek hivatása volt reformjavaslatokat késziteni. E bizottság azonban régi osztrák ízlés szerint, a megszokott lassúsággal működött, miben nagy érdeme volt elnökének Trautson bíbornoknak, ki azonban szerencsére rövid idővel a

bizottság felállítása után meghalt. A bizottság lassú s óvatos működésének első gyümölcse az volt, hogy a bécsi jezsuita kollégiumnak azon privilegiuma, melynél fogva annak időszerinti elöljárója mindig egyszermind az egyetem rektora volt, beszüntettetett.

Trautson helyébe időközben gróf Migazzi lett bécsi érsekké s egyúttal az egyetem rektorává. Felvilágosodott ember volt s nem szenvedhette a jezsuitákat, de gyönge, hiú s könnyen hajlítható jellem. Nem mert belekötni a jezsuitákba. Hogy őket megnyerje, sietett két olasz jezsuitát hozatni a theologiai kar számára. De Lechi provincialis attól tartva, hogy az érsek mint egyetemi rektor, oly hatóságot fog a két jezsuita felett gyakorolni akarni, mely püspököt meg nem illet, kijelenté a császárnénak, hogy a meghítt két jezsuita csak úgy fog Bécsbe jönni, ha biztosíttatnak, hogy önállóságuk semmi csorbát nem fog szenvedni. A kormány úgy oldotta meg a kérdést, hogy a két jezsuita helyett két más olasz papot hozatott Bécsbe, mi felett a jezsuiták siettek megelégedésöket nyilvánítani.

Austria azonban, melyben semmi oly nehezen nem megy mint a javitás, ez egyszer, bár lassan, mégis tovább ment a megkezdett úton s elvette a jezsuitáktól a könyvvizsgálat jogát, melyet eddig kizárólag gyakoroltak. Alvarez portugali jezsuita latín nyelvtana elvettetett és több jezsuita munka betiltatott. Több aristokrata család kivette fiait a jezsuita kollégiumokból és külföldi intézetekbe küldte.

Bármily csekélyek voltak e veszteségek, a jezsuiták igen zokon vették azokat. Az érsek új okot adott

nekik a fájdalomra, midőn a fiatal papság felett eddig kizárólag gyakorolt felügyeletöket beszüntette s külön papi semináriumot állított fel, melyben világi felügyelőket alkalmazott. Elrendelte egyszersmind, hogy a jezsuiták nyilt engedély nélkül ne lehessenek világi papok és apácák gyóntatói, hogy az érsek engedelme néikül missióba ne járhassanak, s hogy aki közőlök a papi rendek felvételére akar bocsáttatni, ugyanazon vizsgának legyen alávetve, melyet más theologiai jelöltek[n]ek le kell tenniök. Hogy e rendeleteknek súlyt adjon, újra kihirdettette a trindenti zsinat azon kánonait, melyek a jezsuitákat a püspökök törvényhatóságának alárendelik. A jezsuiták ez ellenében III. Pál és XIII. Gergely bulláira hivatkoztak, melyek a társaságot minden egyházi és világi törvényhatóság alól kivették, de egyrészt a kormány addig nem tapasztalt erélye, másrészt azon küzdelmek folytán, melyeket e társaságnak ugyanekkor más országokban vívnia kellett, Bécsben mérsékelték magokat; felhagytak az érsek hatósága feletti vitával, remélvén, hogy más oldalon neki kerülhetnek a különben is következetlen Migazzinak.

M i g a z z i ugyanis egy M u r a t o r i Lajos nevű áldozárnak ájtatossági könyvét ajánlotta volt megyéje híveinek használatra. E könyv egészséges elveket tartalmazott, s mint ilyen már rég magára vonta volt a jezsuiták haragját. P l a z z a Benedek hosszú munkát írt ellene s igyekezett azt az Indexre juttatni, ami azonban nem sikerült. E könyv segélyével most a jezsuiták Migazzit eretnekként akarták az udvarnak bemutatni. A császári hercegnők gyóntatója, a jezsuita L a u e r Ferenc

az udvarnál úton útfélen szidta e könyvet, s annak egy példányát elexequálta a főhercegnőktől, kiknél az asztalon találta. Mária Terézia ezt megtudván, Migazzit kérdezte meg ama könyv tartalma felől s az értekezés eredménye az lett, hogy Lauer elcsapatott gyóntatói hivatalából.

Nem sikerülvén a jezsuitáknak az érseket az udvarnál befeketíteni, Rómában igyekeztek veszett hírét költeni. XIII. Kelemen sietett is meginteni Migazzit, ne okozzon szomorúságot kedves jezsuitáinak. A bécsi pápai nuncius, Crivelli bibornok megbízatott a vádlottal ő szentsége nézeteit közölni, mire Migazzi egy emlékiratban védte magát, melyben sok alázatosság és mentegetődzés után a többi közt ezeket írta:

„Számos évek óta a tanügy a jezsuiták kezére volt bízva, kik azt bizonyos tekintetben korlátlan hatalommal kezelték. E téren minden az ő önkényöktől függött. De ez nem vált a tudományok előnyére. A tudományok sülyedésnek indultak, mit uralkodónénk megtudván, segíteni kivánt rajtok. — Ezenkívül számos oly dolgot találtam a társaság intézeteiben, melyet nem helyeselhettem. Észrevettem, hogy a társaság első alapszabályait nem követi többé.“ stb.

Áttér aztán Migazzi saját működésére s így szól: „Amint ez egyház igazgatása reám bízatott, első gondom volt oly papságot nevelni, minőt a kánonok és magasztos hivatásuk igényelnek. Ez okból figyelmemet azon kispapokra fordítottam, kiket elődeim megszoktak volt a jezsuiták felügyeletére bízni. Csakhamar észrevettem, hogy nincs köztök fegyelem, hogy sem erkölcseik,

sem külső tisztességökről, sem anyagi szükségeikről gondoskodva nem volt. Nehogy tehát kötelességemet elmulaszszam, s hogy a jezsuiták iránti barátságomnak és hajlandóságomnak jelét adjam, figyelmeztettem a páter provinciálist s a ház rektorát, hogy e bajokon segítsenek. Egy egész évet adtam nekik a rend helyreállítására, egyszersmind értésökre adván, hogy ha figyelmeztetésemre nem hajtanak, nem vehetik rosz néven, ha a fiatal papok feletti felügyeletről más módon fogok intézkedni. Intéseim azonban sikeretlenek voltak. Fényes igéreteket kaptam a jezsuitáktól, de egy betűt sem tartották meg belőlök. Intéseimet sokszor ismételtem. De a jezsuiták ahelyett, hogy szavaimra hajtanának, mindenféle mesterfogással igyekeztek erőszakkal s akaratom ellenére megtartani azon jogokat, melyeket önkényt meghagytam volna nekik, ha kivánataimnak eleget tesznek. Ennek dacára bevártam a kitüzött év leteltét."

„Látván azonban, hogy a bajok, melyek ellen panaszt emeltem, folyvást tartanak, a fiatal theologusokat két világi pap felügyelete alá rendeltem. A jezsuiták ezen nagyon felháborodtak s kitartásom még növelte gyűlöletöket. — —"

„De térjünk át egy más panaszra. Két jezsuita végzi a könyv-vizsgálatot, az érsek által alkalmazva. Hivatalba léptemkor csak egyet találtam, mert a másik meghalt volt. A jezsuiták azonban helyébe új censort neveztek, anélkül, hogy engem csak értesítettek volna is. Vonakodtam őt elismerni, míg beleegyezésemet meg nem kapta. Mert azt csak nem tűrhettem, hogy oly ember, kit még névről sem ismertem, képviselje szemé-

lyemet. Méltóságom, a józanész s a rend úgy kivánta, hogy ez eljárás ellen fellépjek."

„Papi semináriumot állítottam s ez az isteni kegyelem hatása. A felügyeletet felette a jezsuitákra bíztam volna, ha hajlandóknak mutatkoztak volna azokat, kiket rájok bízni készültem, illendőkép nevelni s a kánonok értelmében tanítani. De mi mindent nem tettek, hogy előre nyujtott tanácsaimat meghiúsíthassák! Mi hasznom volt évekig tartó türelmemből? Mindezek dacára mégis mindig úgy viseltem magamat a jezsuiták iránt, hogy felszólítom őket, hozzanak fel jogi okot ellenem annak bizonyítására, hogy részrehajló voltam ellenök, vagy bármiként kedvet mutattam volna nekik ártani."

„Ennek dacára folyton gyanúsítottak s a következő körülményt használták ürügyül ellenem."

„Nem akartam megengedni, hogy ők, nyílt engedélyem nélkül világiakat gyóntassanak s az apácáknál lelkészkedjenek. Elrendeltem továbbá, hogy minden, tehát a jezsuita prédikátorok is, missióikra tőlem kérjenek engedélyt, s akik a papi rendbe fel akarnak vétetni, hasonlókép más jelöltekhez, vizsga alá vétessenek. Mert hivatalomba léptemkor számos különféle szerzetekből való papot találtam, kik keveset törődtek a püspöki jogokkal, sőt azokat megvetették, dicsekedtek vele, hogy szabadon, kényök szerint kezelhetik a szentségeket s azt hirdették, hogy még azon esetekre nézve is teljesen függetlenek a püspöktől, melyekben a tridenti zsinat végzései szerint a püspöki hatalomnak alávetvék. Úgy hiszem tehát,

méltóságom megkivánta, hogy értésökre adjam, mivel tartoznak nekem. Megújítám a tridenti zsinat dekrétumát, mert sokan úgy tettek, mintha mitsem tudnának felőle."

„Különben a jezsuiták iránti jóságom s előzékenységem ismeretes; és miután, mint hallám, némelyek azt hitték, hogy tanaikról rosz véleménynyel vagyok, a lissaboni események után csupán a jezsuitákat vettem ki azon törvények alól, melyeknek a többi szerzetek azontúl is alávetve maradtak." — —

„Végre megtörtént, hogy a censura nehány jezsuita munkáját elvetette. Ez alkalommal kérdeztek, mit tartok a szerzet nehány tagjának tanáról? Kijelentém, hogy e tant nem helyeselhetem, mert lelkiismeretem s az igazság tiltják másként gondolkozni és másként cselekedni stb."

Az érsek e mentegetődző irata egyiránt jellemző a jezsuitákra és reá magára nézve. Migazzi egyik pártot sem akarta ellenségévé tenni, eleget akart tenni úgy a a jezsuita-ellenes áramlatnak, melyet Kaunitz és Van Swieten vittek a kormányba, s másrészt jó barátságban maradni Rómával és a jezsuitákkal. Miután az első vihart, melytől Rómából félt, ez irat által fejéről elhárítottnak gondolta, ismét a kormánynak igyekezett kedvében járni, s az István-templom kapujára egy itéletet szögeztetett ki, melyben Neumaier jezsuitának Augsburgban a probabilismusról hirdetett tanát elátkozta. Egyszersmind seminăriumában a haladottabb theologiai nézeteknek hódoló tanárokat alkalmazott, s a tanítványoknak némely szabadabb szellemű, a jezsuiták ellen

írt munkák olvasását is megengedte. Ezáltal megnyerte Kaunitz s általa az udvar barátságát.

A jezsuiták belátták, hogy Migazzit csak úgy nyerhetik meg, ha hiúságának hízelegnek s nagyobb dicsőségre segítik, mint minőt az udvar nyújthat neki. Megszerezték neki a bíbornoki kalapot, melyhez a pápa azon feltételt kötötte, hogy csapjon fel a jezsuiták pártfogójává, amit Migazzi a veres kalap kedveért sietett is megtenni.

Mily jellemtelenül tudta az érsek véleményét s magatartását változtatni, bebizonyította 1766-ban is, midőn egy „de l'autorité du clergé et du pouvoir du Magistrat politique sur l'exercice des fouctions du Ministère ecclesiastique" című francia munka Bécsben elterjedni kezdett. A seminárium elöljárói Stöger és Hoffmann e könyv feletti véleményökről megkérdeztettek s miután a világi hatalom javára nyilatkoztak, a bíbornok éltök végéig éreztette velök haragját. „Kigyókat neveltem saját keblemen" — mondá, értvén alatta semináriuma tanárait s tanítványait, kiknek nehány év előtt maga tette lehetővé a római tanokat Febronius és a gallikán egyház szabadabb tanaival felcserélni. E kisérleteken kívül tett mást is, hogy a római udvarnak s a jezsuitáknak kegyét megnyerje. Teljesen ez utóbbiakra bízta magát s Mustia Miklós és Kerens Henrik csakhamar korlátlan urai lettek az érseknek. Nézeteinek megváltozása által azonban legtöbbet semináriumának kellett szenvednie. Ami négy év alatt sok gonddal felépíttetett, rövid idő alatt ismét semmivé lett. A jó könyvek kivétettek a tanulók kezéből s az intézet jobb tanárai

válogatott üldözéseknek tétettek ki; s ha a kormány nem őrködik felettök, a felségárulás vádját ki nem kerülték volna.

A jezsuitáknak azonban Migazzi jellemtelensége dacára sem sikerült régi befolyásukat az udvarnál visszanyerniök, sőt közeledett az idő, melyben az végkép elenyészendő volt.

A magyarországi jezsuiták viselt dolgairól ez időben, forduljunk ismét Toldy Istvánhoz, ki így szól:

Magyarország politikai viszonyai a 18. században teljesen elütő képet nyujtanak a 17-kitől. A 17-ik folytonos szabadságharcok, erőszak és véres elnyomás, a 18-ik a belső béke, gyöngeség és meghunyászkodás százada volt. A reactió szelleme a katholicismus révén mind jobban áthatotta a nemzetet, s oly politikai stabilismus karjaiba taszítá, hogy Mária Teréziának már több izben a magyar rendek illiberalismusával gyült meg a baja. Ily körülmények közt az udvar politikája is megváltozott, nem ugyan céljaiban, de eszközeiben. Az absolutismus és katholicismus terjesztésére nem volt szükség többé tüzhez, vashoz és kínpadhoz folyamodni, most a törvényhozás útján valósíthatta meg az udvar terveit, s ami ezen nem ment, azt elérte az administratió segélyével, melynek menetét a rendek halvány óvásai nem valának képesek feltartóztatni. A diadalmas trón és egyház, békés eszközökkel folyton és zajtalanul terjesztette hatalmát, s a nemzet nyugodtan tűrte mindezt, és csak II. Józsefnek támasztott erélyesebb oppositiót, ki elég vigyázatlan volt, nem-

csak az ország jogait, hanem a nemes rendek előitéleteit is megsérteni.

A trón és egyház hatalma a 18. században élte aranynapjait Magyarországban, s a diadalból természetesen jó rész jutott azoknak is, kik oly előkelő részt vettek a küzdelemben: a jezsuitáknak. III. Károly anyjától függött, ezt pedig a jezsuiták vezették járszalagon. Ily módon a szabadságharc vívmányai a gyakorlatban semmivé lettek, s a protestánsoknak a törvényben biztosított jogegyenlőség helyett be kellett érniök némi hiányos türelemmel, melynek mértéke a hatalmasak szeszélyétől függött. Arról, hogy az országgyülések felszólaljanak a jezsuiták ellen, többé szó sem volt; sőt az 1715: 73. törvénycikk az országgyülésen ülést és szavazatot adott a szerzetnek, rendelvén, hogy ezentúl két benszülött tagja fog a karok és rendek tábláján ülni. De a jezsuiták, bár ekként legmerészebb vágyaik is kielégíttettek, nem hagytak fel a protestánsok üldözésével s oly erőszakosan terjesztették befolyásukat, hogy végre a 18. század szolgai szellemű rendei is megsokallták.

Mária Terézia azonban mindössze megtiltotta nekik a koldulást, mert e „kolduló szerzet“ már annyira felgazdagodott, hogy nem szorult többé az alamizsnára. Sőt Erdély még csak ezentúl nyittatott meg törvényesen a szerzet előtt, midőn az 1744-ki törvények azt ismét befogadták, minek folytán Bács, Jegenye, Bogártelke, Kajártó, Tiburc és Monostor ismét a szerzet kezébe kerültek.

Eközben azon általános mozgalom, mely Európában a jezsuiták ellen megindult, s már számos katholikus országban elűzetésökre vezetett, Magyarországba is behatott, s már nemcsak világiak, hanem előkelő papok is felléptek a szerzet ellen. Barkóczy Ferenc, egri püspök 1770 táján nyiltan kárhoztatta a jezsuiták tanrendszerét, s papnöveldéjéből kitette a jezsuita tanárokat. Más püspökök is követték példáját s a semináriumok, melyek mindeddig jezsuita kézben voltak, lassanként világi papokat nyertek tanárokul. Végre midőn a pápa elrendelte a szerzet feloszlatását, Mária Terézia Magyarországon is feloszlatta a Jézus-társaságot.

A „kolduló szerzet" vagyonát feloszlatásakor Magyarországban Lányi, kath. egyháztörténetében tiz millióra becsüli, az akkori pénzérték szerint. Volt 19 házuk, 18 kollegiumjuk s 11 missiójuk, tehát 48 telepből demoralizálták a népet. Hivatalos adatok szerint volt 1773-ban Bazinban 5, Besztercebányán 38, Brassóban 3, Szakolczán 28, Szathmárban 6, Székes-Fehérvártt 20, Nagy-Bányán 6, Esztergomban 11, Felső-Bányán 3, Ungvártt 15, Túróczban 7, Zsolnán 7, Egerben 32, Eperjesen 17, Trencsénben 71, Gyöngyösön 6, Győrött 47, Komáromban 21, Kőszegen 16, Lipótvártt 3, Moticskán 3, Sárospatakon 8, Pozsonyban 37, Rozsnyón 8, Selmecen 16, Szélaknán 12, Fiumében 23, Pozsegában, Varasdon s Zágrábban 78, Liptó-Szentmiklóson 4 jezsuita stb.

XLV. Fejezet.

(XIV. Kelemen. — A Jézus-társaság eltörlése. — Az eltörlö breve.)

Lassanként majd minden katholikus országban beborult a jezsuiták láthatára. Ha ez időben oly ember ül a pápák csalhatatlan székén, kinek csak egy parányi érzéke is van a világ politikai szükségei iránt, át kellett volna látnia, hogy akarva nem akarva engednie kell. XIII. Kelemen azonban rövidlátó, a jezsuiták járszalagán vezetett pap volt s ezzel — minden meg van mondva. A jezsuiták generálisa, Ricci Lőrinc telebeszélte a fejét azzal, hogy az egyház a jezsuitákkal áll és bukik.

Azon bullát, melyet XIII. Kelemen, e befolyás járma alatt nyögve, monitorium neve alatt Parma hercegéhez intézett volt, minden kath. állam önmaga elleni támadásnak tekintette. Az államok érezték, hogy itt nem egy kis hercegség érdeke, hanem a világi hatalom sorsa forog kérdésben s hogy ez ügyet mindnyájok közös ügyének kell tekinteniök, ha nem akarják, hogy utóbb a pápa velök is így bánjék. A Bourbon udvarok egyesülten a bulla visszavonását

kivánták. De a pápát nem lehetett észre téríteni; sem a pármai herceget feloldani, sem a jezsuitákat eltörölni nem akarta.

A rábeszélés és kérés nem használván, a Bourbon udvarok fegyverrel igyekeztek támogatni követelésöket. Az olasz köztársaságok hasonlókép a pápa ellen nyilatkoztak. Velencében, Génuában, Monacoban s egyebütt dob és trombitaszó mellett kihirdettetett, hogy a pápának nincs joga állami ügyekbe avatkozni. Sicilia királya Benaventot és Pontecorvot, Franciaország pedig Avignon grófságot rakta meg fegyveresekkel. A római udvar nagyon megijedt. Nem volt sem pénze sem katonája a védelemre, a nép zajongni kezdett s hangosan elitélte a kuria esztelen politikáját. Ekkor, midőn a veszély tetőpontra hágott s a kuria már az egyházi állam elfoglaltatásától tartott, halt meg XIII. Kelemen 1769. febr. 2-kán apoplexiában.

A jezsuiták a pápa halálában természetesen csudát láttak. E csuda dacára azonban remény és félelem uralkodtak Rómában. A conclávéban, mely Kelemen halálát követte, a jezsuiták minden erejöket megfeszítették, hogy a maguk emberét juttassák trónra. Huszonöt bíbornokot a markukban tartottak, s ezek segélyével biztosnak tekintették a diadalt. De Orsini bíbornok s a francia Bernis és Luines erélyesen léptek fel, s ez utóbbi három jelöltet állított fel, köztök Ganganelli Lőrincet. A franciák kijelentették, hogy kormányuk nem fog olyan pápát elismerni, kit nem akar s fenyegették az olaszokat, hogy ha jezsuita barátot választanak, a pápát könnyen

római püspökké degradálhatják. Midőn a jezsuita barát Stoppani már majdnem biztos többséggel bírt, a franciák kijelentették, hogy ha megválasztatik, hazájok külön, önálló patriarkát fog magának választani. A zavar mind nagyobb lett, a conclave már három hónapig tartott és még semmi eredményre nem vezetett. De a franciák és spanyolok erélye és kitartása végre győzött s egy compromissum segélyével Ganganelli máj. 19-én 45 szavazattal pápává választatott.

Ganganelli Lőrinc Antal, egy orvos fia, 1705-ben született Arcangeloban, s már 18 éves korában a minoriták szerzetébe lépett. Tudományosan képzett, békeszerető, becsületes ember volt. Mint XIV, Kelemen lépett a pápai székre s uralkodását azzal kezdte, hogy az „In coena Domini"-féle hirhedett bullának évenkinti felolvasását beszüntette. Ganganelli sohsem mutatta magát a jezsuiták barátjának s azért nagy meglepetésére szolgált a világnak, midőn uralkodása kezdetén új búcsú-privilégiumokat adott a jezsuitáknak s XV. Lajosnak megírta, hogy a szerzetet be nem szüntetheti. Mindkét irat nagy visszatetszést szült mindenfelé.

E kedvezésekkel ellentétben állt az új pápa magatartása Ricci jezsuita generális irányában. Ricci alatta is a pápa mindenható tanácsosa remélt maradhatni, de XIV. Kelemen őt magától lehetőleg távol tartani és saját önállóságát megőrizni igyekezett. Megvonta tőle a szabad bejárást a pápához, melylyel más szerzetek főnökei bírtak, megizenve neki, hogy majd

hivatni fogja, ha szüksége lesz reá. Ily módon senki sem volt tisztában a pápa igazi véleménye felett.

XIV. Kelemennek első dolga volt kifelé helyreállítani a békét és elsimítani azon viszályokat, melyek elődealatt a római szék s az államok közt keletkeztek. Udvariasan, tiszteletteljesen bánt a kormányokkal s képviselőikkel. Portugallal csakhamar kibékült. Spanyolország azonban csak a jezsuiták eltörlése után volt hajlandó ismét összeköttetésbe lépni a pápasággal. Nápoly folytatta felszabadítását Róma gyámsága alól, a többi olasz államok a Jézus-társaság eltörlésének feltételéhez kötötték a kibékülést. A francia, nápolyi és spanyol bibornokok időről időre lelkére beszéltek XIV. Kelemennek, hogy engesztelje meg a világot a társaság eltörlése által, de ez rendesen kitérőleg válaszolt.

Az időt, melyet ily módon nyert, XIV. Kelemen a jezsuiták történetének személyes tanulmányozására fordította. Maga vizsgálta meg a levéltárakat s a legtöbb a jezsuiták mellett és ellen írt könyvet felolvastatta magának. A bíbornokok zúgolódtak az ellen, hogy kormányügyekben nem kérte tanácsukat, s főkép rosz néven vették neki, hogy a jezsuiták dolgában oly tartózkodó, hogy senki sem tudhatta ki, mikép vélekedik rólok. A jezsuiták azonban megérezték, hogy nem az ő emberök s temérdek gyalázó iratot készitettek ellene és terjesztettek a nép közt.

Kelemen kétségkívül csak a kormányok kivánatára szánta el magát a társaság beszüntetésére. Ismerte hatalmát és gazságát s tartott tőle, hogy a Jézus-társaság fellázadva, nagy csorbát üthet a pápa

tekintélyén. Ez okból a dolgot lehetőleg halogatni s a kormányokat szóval tartani igyekezett. De ez örökké nem tarthatott. A kormányok mind hangosabban követelték a szerzet beszűntetését s végre már tenni is kellett valamit.

XIV. Kelemen azon kezdte, hogy 1772. septemberben a római jezsuita semináriumot bezáratta s a prokurátoroktól számadást követelt. Kora reggel katonaság szállta meg a semináriumot, három bíbornok összehítta a jezsuitákat és növendékeket s kijelenté nekik, hogy el vannak bocsátva. Nagy csapás volt a jezsuitákra nézve elveszteni ez intézetet, melyben négy pápát, 96 bíbornokot s temérdek püspököt és szerzetfőnököt dressiroztak saját céljaikra. Alkalmul ez intézet beszűntetésére a benne uralkodott rosz gazdálkodás szolgált, mely azt nagy adósságba keverte. A jezsuiták, hogy a tehertől megszabaduljanak, adósságaikat egyszerűen eltagadták, miből botrányos per támadt, mely csak a szerzet megszűntével ért véget.

Két hónappal utóbb a frascatti-i seminárium is beszűntettetett. 1773. februárban Kelemen még komolyabb rendszabályokhoz nyúlt. Malvezzi bibornokot és bolognai érseket felhatalmazta, hogy megyéjében a jezsuiták minden házát és kollégiumát megvizsgálja s ahol zavart talál, azokat beszűntesse. Malvezzi Cento városában kezdte a vizsgálatot; a jezsuiták levéltárát lepecsételte, számadásaikat lefoglalta s a szerzeteseknek értésökre adta, hogy ezentúl kizárólag neki tartoznak engedelmeskedni. Erre Bolognába utazott s az ott levő négy jezsuita kollégium rektorát magához

hivatta, s kijelenté nekik, hogy ezentúl ő lesz elöljárójuk. A levéltárak itt is lepecsételtettek, a számadások lefoglaltattak, az újoncok hazaküldettek s iskoláik bezárattak. Az érsek megparancsolta a jezsuitáknak, hogy tegyék le ruhájokat s legyenek világi papokká. A jezsuiták azonban e rendeletnek nem engedelmeskedtek s ellene orvoslatért a pápához folyamodtak. Kelemen azonban rendreutasította az engedetlen barátokat. Midőn pedig a jezsuiták a pápa levele előtt sem hajoltak meg, Malvezzi Belgrado rektort elfogatta, s azon tanítványokat, kik a jezsuita ruhát nem akarták letenni, a püspöki seminariumba vitette, hol a bűn egyenruhája rólok levétetett. Hasonló sors érte a jezsuitákat Ferrárában, Anconában s az egyházi állam más városaiban.

Kelemen ezalatt még mindig titkolta terveit. Nagy óvatossággal járt el s gyakran egész éjjeken át dolgozott íróasztalánál. A jezsuiták, el levén előttök az udvari ármányok útja zárva, fenyegetések és jóslatok által igyekeztek a pápára ráijeszteni. Az utcákon s magában a vatikánban gúnyiratokat ragasztottak a falra a pápa ellen s nyilvános lapokban felszólították a népet, imádkozzék Kelemenért, ki nemsokára meg fog halni.

De Kelemenben végre is győzött a becsületesség a félelmen. Azon brevét, melylyel a Jézus-társaságot beszüntetendő volt, már 1773. közepén elkészítette. Közölte előbb az európai kormányokkal, aztán nehány meghitt theologusával s bíbornokával s végre julius 21-kén aláírta. Mindez azonban a legnagyobb titokban történt.

Augustusban egy külön congregátióba hítta Corsini, Morefaschi, Caraffa, Zelada és Cosoli bíbornokokat, a congregátió titkárává Macedonit, assessorrá Albanit nevezte s meghítt még két theologust, Mamachi domonkos- és Monferrato Kristóf ferenci-barátot. E congregátió összehívásának oka, valamint tárgya, melyet a Jézus-társaság eltörlésének gyakorlati keresztülvitele képezett, titokban tartattak. Ricci generális mindent elkövetett, hogy e congregátió nehány tagját magának megnyerje, de ezúttal sikertelenül. A meghivottak augusztus 9-étől 15-éig tanácskoztak s augusztus 16-kán felolvastatott előttök XIV. Kelemennek a Jézus-társaságot eltörlő brevéje.

A nagyfontosságú okmány így szól:

„XIV. Kelemen, római pápa, örökké tartó emlékezetül!

„Urunk és Idvezítőnk, Jézus Krisztus, kit a próféták előre is békefejedelemképen jósoltak meg, s e világon történt megjelenésekor ő maga is olyannak jejelenté ki magát a pásztorok előtt az angyalok által, s végre mennybemenetele előtt ismételve hagyta hátra e békét tanítványainak, miután istent, az ő atyját kiengesztelte volna és kereszthalála által mind az égben, mind a földön békét szerzett, s az apostoloknak is a kiengesztelés hivatalát adta át s velök a kiengesztelés szavát közölte volna, hogy mint Krisztus követei, ki nem az egyenetlenkedés, hanem a béke és szeretet istene, a világnak békét hirdessenek s igyekezetöket és szorgalmukat különösen oda fordítsák, hogy a Krisztusban születettek a lélek egyességét a béke kö-

teléke által megtartsák, mint egy test és egy lélek, s egyszersmind a hivatás egyenlő reményével is birjanak, mire azonban el nem juthatunk, ha csak nagy Gergely mondása szerint életpályánkat embertársainkéval egyesült szellemben nem folytatjuk.

„A kiengesztelési hivatásnak épen e számunkra onnan felülről különös úton küldött és ránkbizott tanánál és hatalmánál fogva vettük mi, mihelyest — egészen érdemetlenül — a szt. Péter székére emeltettünk, eszünkbe mindenekelőtt, és tartottuk éjjel-nappal szemeink előtt s véstük mélyen szivünkbe azt, és törekedtünk mindenekfölött leginkább arra, hogy e hivatásnak teljes erőnkből eleget tegyünk. Evégből folytonosan kértük isten segítségét, hogy béke-gondolatokat és terveket lehelljen lelkünkbe és annak elérhetésére a legbiztosabb és legcélszerűbb útat kimutassa. S mivel pedig igen jól tudjuk, hogy isten tanácsa folytán országok és nemzetek fölébe vagyunk helyheztetve, hogy az urnak szőlőjében s a keresztény vallás épületének, melynél Krisztus a szegletkő, megtartására gyomláljunk, romboljunk és rontsunk, és pusztítsunk, építsünk és plántáljunk, ez okból érzelmünk és komoly elhatározásunk mindig oda volt irányozva, hogy ámbár a keresztény világ nyugalmáért és megelégedéseért semmit sem mulasztottunk el vagy hagytunk abba, mi bármely módon az építésre és plántálásra alkalmas lehetett, másfelől, ha épen az általános szeretetnek e köteléke követelte, mindannak elpusztítására és kiírtására is épen oly készségesek és hajlandók valánk, ami nekünk talán a legkedve-

sebb és legkellemesebb is lehetett és mit a legnagyobb fájdalom és keserűség nélkül nem igen tudtunk nélkülözni.

„Azon eszközök között, melyek a kath. közösség javára és jóllétének fentartására legtöbbet segítettek, a szerzetes rendek bizonyára első helyet érdemelnek. Általuk nyerte a keresztyén egyház minden időben legnagyobb fényét, oltalmát és előnyét. Ugyanez okból az apostoli szék nemcsak, hogy helyben hagyá és oltalmazá, de sőt gyakori jótéteményekkel, szabadságokkal, szabadalmakkal és előjogokkal is felruházá azokat, hogy annál inkább készek és hajlandók legyenek, az istenes dolgokat és a vallást gyakorolni, a keresztyéneket oktatásaik és példáik által jó erkölcsökre szoktatni s a hivők között a hitnek egységét fenntartani és megerősíteni. De miután most már annyira ment a dolog, hogy egy ilyen szerzetesrend a kivánt hasznot és előnyt, mely alapításakor szándékba vétetett, vagy egyátalában többé nem hozza be, vagy pedig úgy vétetett észre, hogy inkább még kárt okozott s a népek nyugalmát inkább zavarta, mint előmozdította: ugyanazon apostoli szék, mely e rend megalapitására tekintélyét és hatalmát használta fel, most nem kételkedik annak vagy új törvényeket előírni, vagy a régi fegyelmet ismét helyreállítani, vagy pedig azt véglegesen megszűntetni és elpusztítani."

„Amaz észrevételre, hogy a szerzetes rendek szerfölött való különbfélesége isten egyházában sajnos zavarokat von maga után, a laterání negyedik közönséges egyházi gyűlésen megtiltatott uj rendeket alapítani s más

mint már helyben hagyott rendekbe lépni. III. Ince azonkívül azt is megparancsolta, hogy mindenki, aki egy rendházat akar alapítani, a már helyeselt rendek valamelyikének szabályait és intézményeit tartozzék választani.

„Ebből az következett, hogy többé a római pápa különös engedélye nélkül rendet nem szabad alapítani s még pedig jogszerűleg, mert ha új kongregácziók nagyobb tökéletesség elérése végett alapíttatnak, akkor előbb az apost. szentszék jövendőbeli életmódjuk alakját kellőleg megfontolni és megvizsgálni tartozik, nehogy a nagyobb jó és szent élet örve alatt nagyobb károk és gonoszabb eredmények következzenek be.“

Ezután a pápai bréve hosszadalmasan előszámlálja mindazon kolduló és egyébféle szerzetes rendeket, melyeket „féktelen tolakodásuk“ és „megfoghatatlan szemtelenségök“ miatt egyik-másik előbbi pápa kénytelen volt megszüntetni. Terünk nem engedvén, hogy e roppant nagy terjedelmű pápai okmányt egészen közöljük, jónak látjuk áttérni a bréve tulajdonképeni céljára t. i. a jezsuita-rend eltöröltetésére.

„Miután mi a felsorolt és azokhoz hasonló fontos érvényes példákat fontolóra vettük és mitsem ohajtunk buzgóbban, minthogy az alább közzéteendő határozatot nyugodt kedélylyel és biztos lépéssel hozhassuk, sem szorgalmat sem vizsgálatot nem mulasztottunk el, hogy mindazt megtudhassuk és tapasztalásunk alá hozhassuk, ami ama szerzetesrend eredetére, folyamatára és jelenlegi állapotára vonatkozik, mely közönségesen Jézustársaságának neveztetik.

„Vizsgálatainkban úgy találtuk, hogy e rend szent alapítójától a lelkek üdvére, az eretnekek s különösen a hitetlenek megtérítésére, a jámborság és vallásosság előmozdítására állíttatott fel. Hogy e szerfölött kivánatos célt annál szerencsésebben és könyyebben elérhessék, mind az egész közönségnél átalában, mind pedig az egyeseknél különösen az evangeliumi szegénység legszigorubb fogadalmát hozták be; csakis a kollegiumok voltak az alól kivéve, melyek a tudományoknak és müvészeteknek voltak szentelve és jövedelmekkel volt szabad bírniok, mindazáltal csak olyformán, hogy azokból a társaságnak magának előnyére, hasznára vagy használatára semmit se lehessen fordítani.

„Ilyen s más hasonló szent törvények alatt hagyatott helyben legelőször a Jézus-társasága boldog emlékezetü elődünk, III. Pál pápa által 1540. okt. 27-én kelt bullájában és adatott neki engedély, törvényeket és alapszabályokat készíteni, melyek által a társaság legjobban sikerülhet és boldogulhat. És jóllehet, hogy III. Pál pápa e társulatot kezdetben csakis 60 tagot számlálható szük körre szorította, de már 1543. márc. 27-én kelt brevéjében mindazoknak megengedé a társulatba lépni, kiket az elöljárók fölvenni tanácsosnak és szükségesnek láttak. Azután ugyancsak ez a III. Pál pápa 1549. dec. 15-én kelt brevéjében a társaságot még igen sok és tekintélyes kiváltságokkal ajándékozá meg, s a többek között megparancsolta, hogy az általa előbb a rend főnök-generáljainak adott ama szabadalom, mely szerint csak 20

egyházi koadjutoruk lehessen és csak ennyien ruháztassanak fel ama joggal, hogy kegyelmet és tekintélyt oszthassanak, melylyel a professzeket szokták megkegyelmezni, ezentúlra minden korlátozás és meghatározott szám nélkül mindazokra kiterjeszthető legyen, kiket erre az előljáró generálok alkalmasoknak találnak. Végre fölszabadítá az egész társulatot s annak minden egyes tagjait, ezek vagyonát és javait minden képzelhető püspök fő- és törvényhatósága és vizsgálati joga (cenzura) alól és őket mindenestől a saját és apostoli székének védelme alá vette.

„Nem kevésbbé adakozók és nagylelküek voltak elődeink közül mások is e rend iránt. Mert ismeretes dolog, hogy III. Gyula, IV. Pál, IV. és V. Pius, XIII. Gergely, V. Sixtus, XIV. Gergely, VIII. Kelemen, V. Pál, XI. Leo, XV. Gergely, VIII. Orbán és más római pápák a társulatnak már adott vagy megerősített kiváltságait vagy új pótlékokkal bővítették vagy azokat világosabban körülírták. Mindazonáltal ez apostoli rendelet tartalmából és kifejezéseiből eléggé kitetszik, hogy e társulatban már mindjárt eredetekor az egyenetlenkedés és a féltékenység sokféle magvai csiráztak ki, sőt nemcsak magában a társulatban, hanem a többi rendek, a világi papság, az akadémiák, egyetemek, nyilvános oskolák, sőt még a fejedelmek ellen is, kiknek államaiban ők felvétettek, és hogy e versenygések majd a fogadások minéműsége és természete, az azokra való bocsáttatás ideje, majd ismét a tagok kizárását illető hatalom fölött, azután épen e kitaszított rendi tagoknak a szent szertartásokra leendő

bocsátása fölött — anélkül, hogy a tridenti egyházi tanács és V. Pius pápa rendeletei szerint a kellő külforma és az ünnepélyes fogadás szem előtt tartatnék — majd meg ama korlátlan hatalom fölött is, melyet e társulat elöljáró generálja magához ragadott, azután a belső kormányzati rendszert illető tárgyak fölött s végre a különböző tanvélemények, iskolák, szabadalmak és kiváltságok fölött támadtak, melyeket a rendes püspökök s más, egyházi vagy világi méltóságokban álló személyek hatóságukkal vagy jogaikkal ellenkezőknek állítottak. Utoljára sohasem hiányoztak a legfontosabb vádak, melyeket e társaság tagjai ellen emeltek, s melyek a békét s a nyugalmat a kereszténységben nem kis mértékben veszélyeztették.

Mindezekből a társulat ellen sok panasz keletkezett, melyeket különböző fejedelmek tekintélye is erősbített, és a melyekről boldog emlékezetű elődeinkhez: IV. Pál, V. Pius és V. Sixtus pápákhoz sok mindenféle tudósítás érkezett. A fejedelmek között II. Fülöp, Spanyolország dicső emlékezetü kath. királya, ki a fontos okokat, melyek által erre ösztönöztetett, a komoly kifogásokat, melyeket előtte a spanyol inquisitió a társulat féktelen szabadalmai és kormányzati alkotmánya ellen emelt s végre ama főbb vitás pontokat, melyeket még a társulatból is nehány tudományos és jámbor férfi megerősített, V. Sixtus elődünk elébe terjesztetett és nála oda vitte a dolgot, hogy ő a társulatnak egy apostoli vizitációját határozta és rendelte el.

„II. Fülöp király e saját megkeresését, mely a

legnagyobb méltányosságon alapult, V. Sixtus meghallgatá s az apostoli vizitátor hivatalára egy püspököt választott, kit okossága, erénye és tudományossága miatt átalánosan kedveltek. Még egy kongregációt is nevezett ki néhány bíbornokból, mely e fontos ügy bevégzésére teljes erejével közreműködjék. De mivel az említett V. Sixtus igen korán ragadtatott el a halál által, ez üdvös vállalat meghiúsult és eredmény nélkül maradott.

„Az ő utána pápai méltóságra emelt boldog emlékezetü XIV. Gergely pápa, 1591. jul. 24-én kelt bullájában, újból és a lehető legnyomatékosabban ismét megerősíté e társulatot és elrendelte, hogy mindazon szabadalmaknak, melyeket elődei a társulatnak adtak, érvényeseknek és sértetleneknek kell maradniok, s különösen az a kiváltság, mely által meg volt engedve, hogy a társulat, ha tetszik, tagjait kitaszíthatja s végleg kizárhatja, anélkül, hogy ez bárminemű törvényes formához kötve volna, minden előleges vizsgálat nélkül, s anélkül, hogy pört kezdenie, törvényes rendet követnie és időt határoznia — habár ez azelőtt ki volt is kötve — szükséges volna: hanem mindezt megteheti pusztán csak a tény vagy a vád belátott igazsága folytán vagy bárminő józan ok következtében s a személyek és egyéb köztekintetbe vételével. Azonkívül mélységes titoktartást parancsolt, s a nagy egyházi átokkal való fenyegetés között megtiltá e társulat intézményeit, rendeleteit s végzéseit akár közvetlenül akár közvetve, megtámadni, avagy azon bármit is megváltoztatni. Mindazonáltal mindenkinek meghagyá

azt a szabadságot, hogy azt, a mi azon szaporítandó, kevesbítendő vagy változtatandó volna, csupán csak neki vagy az őt követendő római pápáknak akár közvetlenül, akár az apostoli szék legatusai vagy nunciusai által följelenthessék, s illetőleg tudomására juttathassák.“

„Mindez intézkedések azonban oly keveset használtak arra nézve, hogy a zúgolódást és panaszokat a társulat ellen megszüntessék, hogy sőt inkább a társulat tanai fölött, melyek az igazhitűségre és erkölcsökre nézve sok botránkoztatót foglaltak magukban, napról napra csaknem az egész föld kerekségén a legsúlyosabb versenygések keletkeztek. E mellett belső és külső viszályok is álltak elő s gyakran jöttek be panaszok földi javak után való telhetetlen vágyaikról. Ezekből származtak aztán mind ama világhírű zavargások, melyek az apostoli széket a legmélyebb szomorúságba és kellemetlenségbe döntötték, mind pedig némely fejedelmeknek a társulat ellen foganatosított ellenhatározásuk. Mikor tehát a társulat intézményeinek és privilegiumainak ujabb megerősítését kérte elődünktől, V. Pál pápától, kénytelen volt azt is kérni, hogy egynehány dekretumot, melyeket az ötödik generalis kongregációban hoztak és 1606. szept. 4-én kelt brevéjébe szóról szóra beszoríttattak, megújítsa és tekintélye által megerősítse.

„E dekretumban igen kimerítőleg olvasható, hogy mind a belső zavargásokat és viszályokat a társaságban, mind pedig a panaszokat és a külsőkkel folytatott civódásokat a generalis kongregációk okozták, csakhogy a következő törvényt megalkothassák:

„„„Noha társulatunk, mely az úrtól a hit terjesztésére és a lelkek üdvösségére alapíttatott, intézményének tulajdonképeni szolgálata által, mely szellemi fegyvereket használ, az egyház javára s felebarátaink épületére a kereszt lobogója alatt végcélját, melyet maga elébe tűzött, szerencsésen elérheti, és így csak e jót akadályozná s magát a legnagyobb veszélynek tenné ki, ha azzal is foglalkoznék, a mi világi s a politikai és állami ügyeket illeti. Ennélfogva elődeink igen bölcsen rendelték el, hogy mivel mi az istennek szolgálunk, más ügyekbe ne ártsuk magunkat, melyek hivatásunkkal nem egyeznek meg. De minthogy rendünk e nagyon is veszedelmes időkben sok helyen és különböző fejedelmeknél, kiknek szeretetét és hajlamát megtartani, szent emlékezetű Ignác szent atya az isten iránti engedelmességgel együvé tartozónak számította, talán némelyeknek vagy dicsőségvágyból, vagy korai túlbuzgóságból származott vétke miatt rosz hírbe jött, már pedig a keresztényi jó hírnév mulhatatlanul szükséges, hogy gyümölcsöket teremjen: ennélfogva elrendelte a kongregáció, hogy a rosznak, minden szinétől tartózkodni kell s ezáltal annyira, amennyire lehet, a panaszoknak elejét kell venni, melyek ilyen gyanúból származhatnának. Ez okból megtiltja minden hozzánk tartozónak a jelen dekretum erejénél fogva határozottan és komolyan, hogy efféle államügyekbe, ha még felszólítva avagy ingerelve volnának is rá, semmi módon ne elegyedjenek, sem semminémű kérelem, avagy rábeszélés folytán hivatásuktól el ne térjenek. Ezenkívül a társaság a maga definitorjainak igen ajánlotta, hogy minden igyekezetökkel hatalmas

módokról gondoskodjanak s ezeket határozottan tudassák, hogy — ha szükséges — a végveszedelmet feltartóztathassák.“

„De legmélyebb szomorúságunkra úgy vettük észre, hogy az imént említett s ezeken kívül még sok más későbben alkalmazott eszköz is majdnem teljesen erőtlen és hatálytalan maradt arra nézve, hogy annyi sok jelentékeny zavart, vádakat és panaszokat a már többször említett társulat ellen szétoszoltasson, vagy végleg megszüntethessen, és hogy ennek okáért többi elődeink VIII. Orbán, IX., X., XI. és XII. Kelemen, VII. Sándor és XIV. Benedek hiában fáradoztak, hogy az egyházban az óhajtott nyugalmat ismét helyreállítsák. Evégből igen sok üdvös rendeletet bocsátottak ki részint az iránt, hogy a jezsuitáknak szent hivatásukban semmiféle világi ügyekbe nem volna szabad elegyedniök, részint pedig ama sajnos viszályokat és nyugtalanságokat illetőleg, melyeket a társulat a rendes püspökök ellen, a többi rendek ellen s mindennémű kegyes alapítványok és községek ellen Európában, Ázsiában és Amerikában, a hivő lelkek nem kevés kárára s a nemzetek nem csekély csodálkozására oly nagy buzgósággal szítottak; őseink emez intézkedései továbbá oly tantételek magyarázatát is érintették, melyeket az apost. szék mint kárhozatosakat s az illemmel és erkölcsökkel nyilt ellentétben állókat jogszerüen elitélt; vonatkoztak azok végre még más felette fontos dolgokra is, melyek a keresztény tanfogalom tisztaságának megtartására mulhatatlanul szükségesek voltak, s melyekből nem kevésbbé napjainkban, mint már a régibb időkben is, károk és bajok

keletkeztek, t. i. zavargások és lázongások néhány kath. országokban s az egyház üldöztetése Európa és Ázsia némely birodalmaiban.

„Elődeinknek sok bánatot kellett érezniök a miatt, s a többek között a jámbor emlékezetü XI. Ince pápa, szükségből kényszerítve, annyira ment, hogy a társaságnak megtiltá ujoncokat fölvenni és beavatni. XIII. Ince pápa kényszerítettnek látta magát hasonló büntetéssel fenyegetni a társulatot és XIV. Benekek a házak és kollégiumok motozását rendelte el Krisztusban legkedvesebb fiunknak, Portugália leghűségesebb királyának birodalmában és Algarbiában. Végre az apostoli széknek semmi vigasz, a társaságnak semmi segély s a kereszténységnek semmi előny nem származott abból az apostoli levélből, melyet közvetlen elődünktől, bold. eml. XIII. Kelementől inkább kicsikartak (hogy oly kifejezéssel éljünk, melyet elődünk X. Gergely a lyoni közönséges egyházi gyülésen használt), mint kértek és kinyertek, s melyben a társaság intézménye igen ajánltatik s újból megerősíttetik.

„Sok és heves viharok után minden becsületes ember azt remélte, hogy végre fölvirradni láthatja azt az oly igen ohajtott napot, mely gazdag békét és nyugalmat hozand. Hanem a meddig e XIII. Kelemen szt. Péter székén ült, még csak veszélyesebb és hevesebb viharok keletkeztek. Mert minél hangosabbakká emelkedtek az említett társulat ellen emelt zúgolódások és panaszok, sőt itt-ott a legveszélyesebb lázadások, csoportosulások és megtámadások is törtek ki, annál inkább

szertetépettek a keresztényi szeretet kötelékei s a hivők hívei pártoskodásokra, gyülölködésekre és ellenségeskedésekre ragadtattak, s végre annyira ment a dolog, hogy még azok is, kiknek ősapáiktól örökölt kegyességök és nagylelküségök a társulat irányában átalánosan dicsőittetett, különösen Krisztusban legkedveltebb fiaink Franciaország, Spanyolország, Portugália és a két Szicilia királyai kénytelenek voltak a jezsuitákat államaikból számüzni és kitisztítani, mert csak ezt láthatták egyetlen és mulhatatlan eszköznek annak megakadályozására, hogy az anyaszentegyház kebelében keresztények egymást ingereljék, megtámadják és megsebesítsék. Miután azonban imént említett, Krisztusban legszeretettebb fiaink belátták, hogy még emez eszköz sem elég biztos, és az egész ker. világ megnyugtatására nem elégséges, ha csak a társaság maga teljesen el nem nyomatik és föl nem függesztetik: ez okból fenntnevezett elődünknek, XIII. Kelemennek ebbeli gondolataikat s véleményöket ama tekintélynél fogva, melylyel bírnak, egyesitett kivánságaikkal és kéréseikkel terjesztették elébe, hogy ő e módot, mint a mely leghathatósabb, saját alattvalóik biztonsága és az egész ker. világ jólléte tekintetéből, bölcs tetszése szerint fogadná el.

„Hanem e pápának minden sejtelmen fölül történt hirteleni halála ez ügy kimenetelét ismét egészen félbeszakítá. Minthogy pedig isten kegyelme által, most mi helyeztettünk szt. Péter székére, e kérések, követelések és kivánatok azonnal hozzánk is elérkezének, melyeket egyszersmind különböző s más tisztes, tudós és istenfélő férfiak is támogattak.

„Hogy azonban egy ilyen fontos és megfontolásra méltó ügyben a legbiztosabb elhatározásra juthassunk: időt vettünk magunknak arra, hogy nemcsak a dolgot szorgalmatosan kipuhatoljuk, azt bölcsen megfontoljuk, hanem hogy sok sohajtással és folytonos imádkozás között egyszersmind a világosság atyjától is gyámolítást és segélyt könyöröghessünk. E kérelemnél valamennyi hivők imádsága és a kegyesség tettei által is támogattattuk magunkat isten előtt. A többek között ki akartuk puhatolni azt is, hogy minémű alapon nyugszik azon átalánosan elfogadott vélemény, mintha a Jézus-társasága a tridenti zsinaton helyben hagyatott és megerősíttetett volna. De mi erről annak tanácskozmányai között semmit sem találtunk többet, csak annyit, hogy az átalános dekretum által kivétetett, melyben a többi szerzetes rendeknek megparancsolva lőn, miszerint az újonc-évek bevégezte után az alkalmasoknak talált újoncokat vagy azonnal fölavatás alá kell bocsátani vagy a zárdából el kell távolítani. Sőt ellenkezőleg épen e szent zsinat azt nyilvánítja, hogy semmiféle újítást behozni vagy eltiltani nem akar, és hogy a Jézus-társasága is jámbor alapítási célja szerint, mely az apostoli szentszék által is megerősíttetett, szolgáljon istennek és egyházának.

„Ennélfogva oly sok és annyira szükséges eszközök felhasználása után, bízván az isteni szellem sugallatában és gyámolításában s egyszersmind hivatalos kötelességünk által is kényszeríttetve, hogy a kereszténység nyugalmát és békéjét megtartsuk, táp-

láljuk és megerősítsük s teljes erőnkből mindazt kipusztitsuk, mi annak, habár a legcsekélyebb mérvben is ártalmára lehetne; és miután különben is észrevettük, hogy a többször említett társaság nem termi meg többé ama gazdag gyümölcsöket és nem szerezheti meg azt a hasznot, a miért alapíttatott, oly sok elődünktől helyeseltetett és annyi kiváltsággal felruháztatott, sőt hogy már alig vagy talán teljességgel nem is lehetséges, hogy amig az fennáll, az egyház valódi és állandó békéje ismét helyreállíttassék; — ennélfogva e fontos indokok által vezéreltetve s egyéb okokból is, melyeket az okosság s az egyetemes egyház legjobb kormányzata parancsol, s melyeket mi szivünkbe zárva tartunk, elődeinknek s különösen X. Gergelynek példája után a lyoni zsinaton, amennyiben a jelen esetben is oly társaságról van szó, mely mind intézménye, mind kiváltságai folytán a kolduló rendekhez tartozik, az apostoli hatalom teljességéből merített bölcs megfontolással az említett társulatot megszüntetjük, elnyomjuk, kioltjuk, elpusztítjuk és mindennemü hivatalaikat, szolgálataikat és kormányzatukat, házaikat, iskoláikat és kollégiumaikat, kórházaikat, raktáraikat s mindennemű gyülekező helyeiket felfüggesztjük, legyenek azok bármelyik birodalomban, tartományban s bárminő hatóság alatt, ha csak bármi módon hozzájok tartoznak; alapszabályaikat, szokásaikat, végzéseiket, konstituczióikat, habár azok valamely edictummal, vagy apostoli helybenhagyással avagy bárminő módon megerősítve lennének is, nemkülönben mindazon kiváltságaikat, generális és speciális indul-

tumaikat, melyeknek tartalmát olybá kivánjuk vétetni, mintha e bullában szóról szóra fölvétettek volna, s melyeket mi, bárminő formulárékkal, megsemmisítő klausulákkal, megszorításokkal és dekretumokkal vannak is azok szerkesztve, teljesen és elégségesen kifejezetteknek tekintünk. S ennélfogva kijelentjük, hogy a generálnak, provinciálisoknak, vizitátoroknak s az említett társaság minden más elöljáróinak mindennemű hatalmát mind egyházi, mind világi tekintetben megszüntetjük s örökre megsemmisítettnek nyilatkoztatjuk, s ugyane hatóságot és hatalmat az illető helyek rendes püspökeire ruházzuk egész terjedelmében azon mérték, azon esetek és személyek szerint s azon feltételek alatt, melyeket alább meg fogunk magyarázni. Ezennel azt is megtiltjuk, hogy senki többé az említett társaságba föl nem vétethetik s beavatás avagy noviciatus alá nem bocsáttathatik. Azok pedig, akik eddig fölvétettek az egyszerű vagy ünnepélyes fogadás professiójára, eskütételök és professiójuk semmiségének s más büntetéseknek terhe alatt is, melyeket saját akaratunknak tartunk fel, semmi esetre sem bocsáttathatnak. Akarjuk, rendeljük és parancsoljuk, hogy azok, akik jelenleg noviciátusban állanak, tüstént, azonnal, rögtön és valósággal elbocsáttassanak. Hasonlóképen megtiltjuk, hogy azok, akik már az egyszerü fogadás professióját megtették, eddig azonban még semmiféle fölavatásra nem bocsáttattak, a nagyobb rendekre tovább mozdíttathassanak, azon szin alatt, hogy a társaságban már professiókat tettek, vagy azon kiváltsá-

gok címe alatt, melyeket a társaság a tridenti zsinat határozatai ellenére nyert."

„Miután azonban minden fáradozásaink és szándékaink oda céloznak, miszerint mi, valaminthogy csakis az egyház hasznát és a népek nyugalmát igyekszünk előmozdítani, épen úgy e társulat egyes tagjainak is, kiket mi személyesen szeretünk, némi vigaszt és segélyt óhajtanánk nyújtani, hogy menten minden félelemtől és nyugtalanságtól, melynek eddig ki voltak téve, annál nagyobb haszonnal művelhessék az úr szőlőjét s mozdíthassák elő a hivek lelki üdvét: megparancsoljuk és elrendeljük, hogy azok a tagok, kik csak az első fogadalmakat tették le s még nincsenek fölszentelve, a püspököktől meghatározandó idő alatt, mely azonban e bréve keltétől kezdve egy évnél többre nem terjedhet, hanem csak épen arra kell, hogy elégséges legyen, mig valamely hivatalt, szolgálatot, vagy egy jóbarátot lehet szerezni, a házakat és kollegiumokat, az egyszerű fogadások minden köteléke alól fölszabadítva, véglegesen elhagyni tartoznak és oly életmódot kell választaniok, melyet mindenki a maga hivatásához, erejéhez és lelkiismeretéhez mértnek fog találni az úrnak nevében."

Itt a pápai bréve részletesen elősorolja, hogy a társulat egyházi és világi papjai a fölvétel és fölavatás különböző stadiumaiban mihez tartsák magukat ezentúlra, és hogy miként lesznek ezután egyes társaság tagjai a világi püspökök hatáskörébe rendelve. Azután igy folytatja:

„Egyszersmind azt is megtiltjuk, hogy senki e bréve közzététele után sem kérelem, sem fölebbezés avagy a netalán felmerülhető kételyek fölötti nyilatkozatok vagy vitatkozások által annak végrehajtását a legcsekélyebb mértékben is meggátolni ne merészelje, mert akarjuk, hogy mostantól fogva a rend megszüntetése és elnyomása az épen leírt módon teljesedésbe menjen, a nekünk és utódainknak fenntartott nagy egyházi átok büntetésének terhe alatt, mely mindazokra, kik e rendeletünk végrehajtásának útja elébe akadályokat akarnak gördíteni, azonnal ki fog mondatni.

„Továbbá meghagyjuk s a szent engedelmesség erejénél fogva parancsoljuk valamennyi rendi és világi lelkésznek, bárminő állásban, méltóságban és tekintélyben legyenek is, s különösen azoknak, akik eddig e társulatban voltak, hogy ne merészeljenek az ellen, vagy mellett valamit irni és beszélni, valamint e megszüntetésről és annak okairól is: továbbá az intézményről, szabályokról, konstitutióikról, a kormányformáról, vagy bármi egyéb odatartozó dologról, a pápa kifejezett engedélye nélkül sem irásban, sem szóval nyilatkozni ne bátorkodjanak.

„Szintúgy megtiltjuk, a nekünk és utódainknak fenntartott átok terhe alatt mindenkinek és mindeneknek, hogy senki se merészeljen e megszüntetés alkalmából valakit s különösen a társulat volt tagjait gyalázni, szidalmazni, gúnyolni vagy más uton módon megvetőleg bánni velök, akár irásban, akár szóval, akár titkosan, akár nyilvánosan.

„Intünk minden ker. fejedelmet, hogy a kezökben levő hatalommal és tekintélylyel, mely istentől rájok a szent római egyház védelmezése és oltalmazása végett bizatott, valamint az apostoli szék iránti tekintetből és tiszteletből is, hogy minden erejöket e jelen brévénknek teljes végrehajtására fordítsák, s annak tartalma szerint hasonló rendeleteket bocsássanak ki, nehogy jelen akaratunk végrehajtásánál civódás, veszekedés vagy visszavonás jőjjön létre a hivők között.

„Végre intünk egyúttal minden keresztény embert is és a Jézus Krisztus könyörületes szerelmére kérjük őket, hogy mindig emlékezetökben tartsák, miszerint az égben mindnyájunknak egy urunk van s mindnyájan egy üdvezítőt imádunk, aki minket drága áron vásárolt meg, mindnyájan egy vizi fürdő által lettünk az élet igéjében Istennek újjá született gyermekei és Krisztus örökösei; az isteni szónak és a kath. tannak mindnyájan ugyanazon egy étkével táplálkozunk, egyenként azonban egyikünk a másik tagja és igy szükséges, hogy egymás között mindnyájunkat az a szeretet köteléke füzzön össze, s minden emberekkel békében éljünk és senki a másiknak egyébbel ne tartozzék, mint azzal, hogy egymást szeressék, mert ki felebarátját szereti, a törvénynek engedelmeskedik; ellenben a sértegetéseket, ellenségeskedést, valamint a civakodást és ármánykodást is, mint az emberi társadalom esküdt ellenségének találmányait, melyek az iskolák, vélemények, sőt még keresztényi tökéletességnek is csábító címei alatt Isten egyházának megnyugtalanítására s a hivők üdvösségének megrontására gondoltattak ki és találtattak fel, a lehető legnagyobb mértékben megvessék,

utálják, s végre minden erejöket megfeszítsék, hogy azt a valódi és igaz bölcseséget elnyerhessék, melyről szt. Jakab ír Cap. III., V., 13. stb."

A bulla következőleg végződik: Azt is akarjuk, hogy e brévének, melyet egy vikárius írt alá s egy magas egyházi méltóságban álló személy pecsételt meg, másolatai és lenyomatai szintén oly erővel bírjanak, ha előmutattatnak, mint az eredeti, mind a törvényszék előtt, mind azonkívül.

„Kelt Rómában, a nagyobbik szt. Máriánál (Santa Maria del Maggiore), a halász gyűrű alatt 1773. jul. 21-én, főpapságunk ötödik évében."

E bullát, noha 1773. jul. 21-én kelt, csak ugyanez év aug. 16-án estve nyolc órakor hirdették ki. A közhirré tétel majdnem ugy ment végbe, mint ahogy a spanyol és nápolyi kormány számüzési dekretumait szokták kihirdetni. Az említett órában az Egyházi Államok területén azonnal korsikai katonaság lepett el minden jezsuita házat. A csapatokat minden egyes kollegiumba egy pápai biztos követte, kinek oldalánál még néhány rendőrporoszló (sbirr) állott.

A jezsuiták ugyan eltorlaszolták kapuikat, hanem azok erőszakkal is fölnyittattak, s valamennyi zárdabeli embernek a refektoriumba kellett összegyülni, hol aztán a biztos a pápai bullát előttük felolvasá. A rend papjainak három nap gondolkozási időt engedtek, mely alatt le kellett határozniok, hogy együtt akarnak-e élni egy házban egy világi pap felügyelete alatt, mikor aztán, a miseáldozat kivételével, mindenféle papi

funkciótól tartózkodniok kellett, vagy pedig egyátalában világi papokká akarnak lenni, a mely esetben a püspököknek állanának tetszés szerinti rendelkezésére. Mindkét esetben évi járulékot biztosítottak számukra, de a rend ruháját haladéktalanul le kellett vetniök. Azoknak, a kik családjaikhoz akartak visszatérni, ezt szintén megengedék, sőt külön uti pénzt is utalványoztak számukra.

A generálist Ricci Lőrincet, valamint assistenseit is eskü mellett kihallgatták, hogy miként áll a társaság vagyona. A szobákat és sekrestyéket szigorúan kikutatták s minden levéltárra, szekrényre és kincses kamrára pecsétet ütöttek. Azonkívül minden ajtó elébe kettős őrt állítottak fel. Szintúgy a generalis és assistensei szobái elébe is, kikkel ő Rómában a pompás profess-házat lakta, külön őrséget állítottak s minden érintkezést a külvilággal nekik megtiltottak. Hanem ez óvó rendszabály dacára is talált módot Ricci arra, hogy közleményeket juttasson ki vagy legalább is elégséges ok volt azt gyaníthatni, hogy ő egy ilyen titkos korrespondenciát kötni szándékozott. Azért a következő napon (aug. 17.) éjfélkor az úgynevezett angol kollégiumba vitték, hol őt kemény őrizet alá vetették. Assistenseit is elszállították a professházból más kollegiumokba, s mindeniket külön-külön fogták őrizet alá, hogy annál biztosabban elejét vehessék minden sikkasztásnak.

De csakhamar kitünt, hogy még e szigorú rendszabályok sem sokat értek a jezsuiták ravaszsága ellenében. Aug. 18-án estve a német és magyar kollégium kéményeiből sűrű füstgomolyokat láttak fölszállani. Azonnal utána nézvén a dolognak, kitűnt, hogy e füst

könyvekből és papirokból származott, melyek nagy tömegekben égettettek el. Ennek következtében egynehány jezsuitát elő is fogtak és erősen kezdettek vallatni, hogy minémű tartalmuk volt az elégetett papiroknak; de biz azokat sehogy sem lehetett vallomásra bírni.

Épen ennyi eredményre jutottak Riccivel szemben is, kit assistenseivel és titkáraival együtt szintén kihallgattattak; ők sem vallottak semmit. Pedig azt mindenki sejtette, hogy a rend, mielőtt megszüntették volna, legjelentékenyebb tőkéit vagy elrejtette vagy meghitt egyének által tova szállitotta.

Valahányszor Riccit e titokszerű dolog felől kikérdezték, stereotyp felelete mindig ez volt:

„Ugyan hogy találhattak volna olyasmit, ami nekünk sohasem volt? Az a gyanítás, hogy a társulatnak roppant vagyonai vannak, legjobban megcáfolható az által, hogy pénztáraink üresek, s meg nem foghatom, hogy értelmes emberek miként hihetnek efféle meséknek, melyeket csakis a köznép talált ki, midőn abból a pompából, melylyel rendházainkban az isteni tiszteletet megülni szoktuk, ama sejtelemre jutott, mintha mi roppant gazdagok volnánk. Ám hiszen annyit nem lehet eltagadni, hogy imaházaink fényesen vannak fölszerelve, de miként egész törekvésünk csak arra volt irányozva, hogy mindent istennek nagyobb dicsőségére tegyünk, úgy azt a pénzt is, melyet jámbor katholikusok ajándékoztak, nem a magunk hasznára, hanem a mindenható szolgálatának szentelt egyházak fényének emelésére fordítottuk."

A generál természetesen elfeledé oda tenni, hogy a pompás templomdiszítmények, a drágakövekkel kirakott szentségek, az arany és ezüst edények már azelőtt szintén afféle jámbor kath. hívők ajándékai voltak, s így a jezsuitáknak nem volt annyi szükségök arra, hogy a templomaikban látható diszítményekre oly sok kész pénzt pazaroljanak. Azt is elhallgatta, hogy mi történt azokból a gyakran több ezerekre menő örökségekből, melyek a világ minden részéből Rómába összefolytak, s egy szót sem szólt arról, hogy kereskedelmi üzletök mérhetetlen jövedelmei hova lettek.

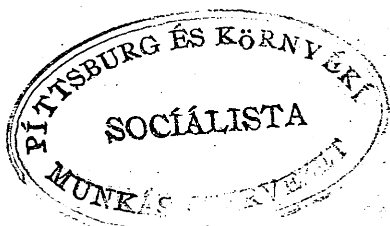
Persze a jezsuiták a főnökük ellen indított keresetben akarták találni ártatlanságuk teljes bizonyítékát. Csakis ennek halála után bocsátották közre az állítólag főnökük saját keze által írt perfolyamatot.

Azonban a pernek ez egész előadása hamisítás, mely miként annak az eredeti periratokkal történt utólagos összehasonlításából kitünt, egész kihallgatásokat foglalt magában, melyek soha sem történtek meg, s igen sok olyat hallgatott el, melyek valóban megtörténtek. Az egész mismást csak azért csinálták össze, hogy a világgal elhitessék, miszerint főnökükkel szigorúan, igaztalanul s részrehajlással bántak. De a világ nem hagyta rászedetni magát, s a történelemben minden hazugság vagy hamisítás előbb-utóbb ugyis napfényre jut.

Halála előtt, mely 1775. nov. 24-én az Angyalvárban következett be, Ricci sajátkezűleg egy nyilatkozatot írt, melyben az utóvilág itéletére appellál, s ünnepélyesen kijelenti, hogy a Jézus társasága semmi okot sem szolgáltatott arra, hogy megszüntessék, va-

lamint hogy ő sem érdemelte meg, hogy börtönbe vessék.

Most már az utóvilág kimondotta itéletét s XIV. Kelemen kárhoztató és megsemmisítő bulláját helyeselte. És habár a loyolisták gondosan eltávolítottak is levéltáraikból minden olyan iratot, mely őket kompromittálhatta volna, a történetirás mégis napfényre hozta az igazságot s a világ tudja, hogy mit tartson a keresztény világ e kiírthatlan undok férgeiről.

XLVI. Fejezet.

(XIV. Kelemen meggyilkoltatása. — Az eltörlés sikeretlensége — A jezsuiták Oroszországban. — A pápa a társaságot Oroszország számára visszaállítja.)

XIV. Kelemen, midőn e bullát kiadta, melylyel az egész világon félelem tárgyát képező s befolyásával mindenhová és mindenre kiható szerzet hatalmát megtörte, jól tudta, hogy halálos ellenségévé tette a társadalom egy oly osztályát, mely, mint a történet számos példákkal bizonyítá, semmi eszköztől nem riad vissza, melylyel magát ellenségein megboszulhatja. Midőn a bullát aláírta, lemondással jegyzé meg: „saját halálitéletemet írtam alá.“

Már kevéssel Kelemen trónralépte után különféle mesék és jóslatok terjesztettek el a nép közt, melyek többnyire arra mentek ki, hogy Kelemen rövid idő múlva meg fog halni. A jezsuiták, kik e jóslatokat terjesztették, általok egyrészt őt megijeszteni, másrészt a népet halálára előkészíteni törekedtek. A Jézus-társaság eltörlése után e fenyegetések alakjába öltöztetett jóslatok mind erélyesebb hangon szólaltak meg. Hire járt, hogy a jezsuiták rövid idő múlva minden jogaikba s birto-

kaikba vissza fognak helyeztetni, de hogy a pápa s azon uralkodók, kik a társaság eltörlését kivánták, nemsokára meg fognak halni. Midőn e hírek eredetét kutatták, a vizsgálat egy valentanoi apácazárdába vezetett, mint azok forrásához. Itt volt egy Benzi Bernhardina nevű apáca, ki ábrándos őrjöngéseiben adta magától a jóslatokat, melyeket aztán papok s világiak a nép közé vittek. Néhány terjesztője e mesterségesen gyártott jóslatoknak elfogatott, de ezek mégsem akartak véget érni. Ugyanekkor a pápa Német-Franciaországból s máshonnan intéseket kapott, hogy vigyázzon magára s legyen elkészülve mindenre. A páduai jezsuiták ügyében kiküldött bizottmány vikáriusa jelentette, hogy egy jezsuita teljes biztossággal állította, hogy a pápa a legközelebbi őszszel meg fog halni.

Kelemen ép, erős testalkatú ember volt s különösen, midőn a „Dominus ac redemptor noster“ bullát aláírta, kitünő egészségnek örvendett. Víg kedélyű, mérsékletes életmódú ember volt, s egész fellépése annyi erőt és ruganyosságot árult el, hogy a 69 évet senki sem nézte volna ki belőle.

Az 1774. évben a nagyhétben ebéd után egyszerre erőszakos megrázkódást érzett belsejében, s utánna erősen fázni kezdett. Különben nyílt és csengő hangja e perctől fogva el volt fátyolozva, és valami sajátságos köhögés szállta meg. Szájában s nyeldeklőjében gyuladást kapott s torkában erős égést érzett; egyúttal undor és fuldoklás állt be, s száját kénytelen volt nyitva tartani, hogy lélekzetet vehessen. Nemsokára koronkénti hányá-

sok következtek be s altestében erős, szúró fájdalmakat érzett. Kelemennek volt ereje e belső betegség minden jelét környezete előtt jó ideig eltitkolni, de végre ez lehetetlenné vált. Hasa megpuffadt s haja hullni kezdett; körmei elkezdtek lassanként elválni újjaitól. Lábában oly gyöngeséget érzett, hogy ha nehány lépést tett, már pihennie kellett. Gyakran úgy érezte, mintha egész belseje feloszlanék, s a fájdalom annyira elővette, hogy az erős ember nehány hét alatt csontvázzá soványodott.

S valjon mi volt a rendkivüli betegség, mely az egészséges embert egyszerre levette lábáról? XIV. Kelemen pillanatig sem titkolta baját önmaga előtt s háziorvosának Dr. Matteonak mindjárt kezdetben megmondta, hogy megmérgezettnek tartja magát. Az orvos ellenmérgei azonban nem tették meg a várt hatást, mert Kelement nem ásványi, hanem vegetabilis méreggel etették meg, mely rögtön átmegy a véredényekbe. Kelemen teste ily módon belől feltartózhatlanul ment a végfeloszlás felé. September 10-én elájult, s midőn ismét magához tért, oly gyönge volt, hogy azt hitték, nem éri meg többé a holnapot. De erős természete még nem volt végkép megtörve. Egy héttel utóbb egész alteste meggyuladt, mintha a rákfene esett volna belé, egyszersmind erős lázat kapott s borzasztó fájdalmakat szenvedett. Végre 1774. szept. 22-én a halál véget vetett kínjainak. Kelemen 69 éves korában meghalt, miután öt évig s nehány holnapig kormányozta az egyházat.

Rómában mindenki tisztában volt az iránt, hogy a pápát megmérgezték; s az általános vélemény az volt,

hogy úgynevezett aquétát adtak be neki, egy különös mérget, mely leginkább Apuliában s Kalabriában ké-készült, s mely nemcsak biztosan öl, de melynél, az adag szerint, mely valakinek beadatik, biztosan ki lehet számítani, mikor fog az illető meghalni. Aki még kételkedett volna a mérgezésen, azt a holttest felboncolásának meg kellett győznie. A hulla arca sápadt, ajka fekete, háta sárgás volt s alteste erősen meg volt dagadva. A karon és lábakon a bőr alatt hamuszínű vonások, más helyeken kék foltok látszottak. A test felbontásánál a tüdő balszárnyát meggyuladva s mintegy a rákfenétől megtámadva találták. Mindkét része tele volt aludt vérrel, s midőn ketté vágatott, véres nedv szivárgott ki belőle. A szív össze volt zsugorodva és kiszáradva, a gyomor s a belek léggel telve s szintén mintegy rákfenétől megtámadva voltak. A beleket, melyeknek igen erős szaguk volt, rögtön félretették egy légmentesen bezárt palackba. Egy órával utóbb a palack nagy durranással szétpattant, s a belekből kiömlő gázok iszonyú bűzt terjesztettek el a szobában, úgy annyira, hogy a hulla bebalzsamozását más napra kellett halasztani.

Midőn az orvosok másnap, szept. 24-én visszatértek, a test már oly mértékben rothadásnak indult volt, minőben az csak mérgezés esetében szokott előfordulni. A holttest arca és kezei megfeketültek s a bőr számos, utálatos nedvvel teljes hólyagokkal volt belepve. Midőn ezek felvágattak, ugyanazon dögleletes bűz ömlött ki belőlök, mely a belekből; a bőr kezdett a testről lefeslení. A hát minden izma annyira felbomlásnak indult volt, hogy a hát közepén hat hüvelyknyi szélességben

genyedésbe ment át s két lyuk támadt rajta, melyen keresztül a belekig lehetett látni. A bebalzsamozás roppant nehezen ment, mert alig lehetett a holttesthez hozzányúlni. A haj mind kihullott s kénytelenek voltak a hullát még a bebalzsamozás bevégezte előtt koporsóba tenni, nehogy a tagok végkép széthulljanak.

Kétségen felül be van bizonyítva, hogy Kelemen méreg által halt meg. Hogy e mérget a jezsuiták étették meg vele, afelett Rómában senki sem kételkedett. XIV. Kelemen nemcsak kora legkülönb embereinek egyike, hanem a legbecsületesebb ember volt, ki a pápai széken valaha ült. Ganganelli neve élni fog míg az emberiség él, s a világ hálával fog neki adózni, mint az emberiség, a haladás, a szabadság koronás vértanújának; dacára annak, hogy hiában halt meg, mert a Jézustársaságtól nem bírta a világot megszabadítani.

Mert bármily hihetetlenül hangozzék, mégis igaz, hogy a Jézus-társaságnak XIV. Kelemen által történt eltörlése inkább elvi, mint tényleges jelentőséggel bírt, s hogy a pápa akarata, egyesülten a népek gyülöletével elégtelen volt a katholikus világban ezer és ezer helyen gyökeret vert társaságot kiírtani. Már azon fogadtatás is, melyben a pápai bréve nehány udvarnál részesült, nem felelt meg Kelemen várakozásainak. Ott, ahol a jezsuiták még tényleg fennálltak és nagy befolyással bírtak, hol tehát épen gyakorlati eredményűnek kellett a pápai rendeletnek lennie, ez bizalmatlansággal fogadtatott, s idő kellett rá, míg Németországban végrehajtható volt. Másrészt azon meg-

lepő látvány tárul elénkbe, hogy a pápai bulla, melynek célja volt a jezuitismus veszedelmes hálóját széttépni, épen nemkatholikus országokban talált ellenállásra, s a katholikus országokból elűzött szerzet Porosz- és Oroszországban talált menhelyet, hogy visszahelyeztetését bevárhassa. Mert, hogy ennek ideje ismét elérkezett, hogy a jesuitismus ismét hatalommá lett, melyet ma is nagy mértékben bír, bár óvatosabban használ, mint azelőtt, — ezt felesleges megmondanunk olvasóinknak.

De lássuk sorban a történt dolgokat.

A „Dominus ac redemptor noster"-féle bulla több helyt kedvezőtlen fogadtatásban részesült. Oka ennek az volt, mert a világ már régóta bizalmatlanul nézett mindent, ami Rómából jött. A legkülönb államférfiak hozzá voltak szokva, hogy igaz, őszinte szót ne halljanak Rómából s nem tudtak többé hinni a pápának. Egy őszinte, becsületes, korát legalább némileg megértő pápa, mint XIV. Kelemen, oly hallatlan újság volt, hogy a világ jó ideig nem hitte lehetőségét, s a római politika e gyors változásában cselt gyanított. Ezenfelül volt a brevében egy hely, mely oda látszott mutatni, mintha a pápa még mindig jogot igényelne magának, sőt kedvet mutatna idegen államok ügyeibe avatkozni. E brevében ugyanis elrendeltetett, hogy a Jézus-társaság lefoglalt javai a püspököknek adassanak át igazgatás végett.

E rendelkezés mindenfelé nagy megütközést szült. A német, francia, spanyol sőt olasz államok is annyira fenakadtak rajta, hogy sokáig kételkedtek, ha valjon elfogadják-e a bullát, s több helyen csak hosszas alkudozások

után engedtetett meg annak kihirdetése. A bécsi udvar megtagadta tőle a placetum regiumot, nem mintha a jezsuitákat fenn akarta volna tartani, hanem a felvilágosodott Kaunitz és II. József azért vitték keresztül a helybenhagyás megtagadását, mert a javakról szóló intézkedésben beavatkozást láttak az állam jogkörébe. A birodalmi udvari tanács a császárhoz tett jelentésében ajánlá, hogy a breve csak annyiban bírjon érvénynyel a császári államokban, amennyiben a társaság beszűntetésére vonatkozik, ellenben a jezsuiták javairól maga az állam intézkedjék. Hasonlókép a regensburgi birodalmi gyülésen is, melyen a breve felolvasását várták, csak az jelentetett meg a rendeknek, hogy a szerzet megszűnt létezni.

A társaság beszűntetése legtöbb helyen teljes békében hajtatott végre. A jezsuiták, kik sorsukat már rég előre látták, Németországban úgy, mint Francia- és Olaszországban ingó kincseiket s levéltáraikat még idejekorán elcsempészték. Nem találtak tehát házaikban egyebet el nem titkolható ingóságoknál. Némely helyen azonban nem volt idejök, vagy nem voltak eléggé óvatosak oly dolgokat elrejteni, melyek egy vagy más gazságnak nyomára vezethettek. Igy az ingolstadti kollégium levéltárában több füzet gyónáson kívül, melyekbe sok fejedelem gyónása is fel volt jegyezve, egy hóhérpallos találtatott, melyre rá volt írva: „E kard száz bünös szerzetes-testvérnek oltotta ki életét.“ Müncheni kollégiumaik lefoglalásakor egy fejedelmi biztos egy boltozatos hézagot talált tizenegy hullával, melyek némelyikén a jezsuita egyenruha

megmaradt foszlányai még felismerhetők voltak. A zárdai igazságszolgáltatás legborzasztóbb titkai jutottak napvilágra, s számos jezsuita rögtöni eltűnése most egyszerre meg volt magyarázva.

A jezsuiták vagyona, mely, miután készpénzöket s kincseiket mindenütt eltakarították szem elől, leginkább csak ingatlanokból s egyházi szerekből állt, mindenütt lefoglaltatott, s részint egyházi és iskolai célokra, részint az exjezsuiták nyugdijazására fordíttatott.

Kevesebb nehézséggel járt a breve kihirdetése az olasz államokban, hol a jezsuiták javait szintén mindenütt az állam magának foglalta le. A flórenci kormány 1773. aug. 15-én elrendelte, hogy a Toskánában levő kollégiumok minden javai a fiskusra szálljanak, s minden jezsuita ház az állam számára lefoglaltassék.

Spanyolországban, Portugalban, Nápolyban, honnan a jezsuiták már ki valának űzve, a bulla egyszerűen kihirdettetett.

Sokáig haladt Lengyelországban annak végrehajtása. Ezen, bukása felé siető ország gyönge és folytonos zavarokban levő kormányára a jezsuiták oly erős befolyással bírtak, hogy a királyi biztosok, midőn meghagyatott nekik a bulla végrehajtása, engedelmesség helyett, vigasztaló leveleket írtak a szerzet előljáróinak, biztosítván őket mély részvétökről. E gondoskodás dacára keményebb sors érte őket itt, mint egyebütt. Az országban uralkodó fejetlenség mellett, melyben minden főúr azt tette, amire kedve volt, hol a királyi hatalom semmivé volt téve, szó sem lehetett általános rendeletről,

mely a jezsuiták sorsáról intézkedjék. Minden egyes főúr, kinek birtokán jezsuita kollégium állt, elkergette belőle a papokat s vagyonukat zsebrerakta, nem törődve vele, miből fognak azok megélni. A legnagyobb rész nevelőnek ment előkelő családokhoz, s ily minőségben demoralizálta a jövendő számára a fiatal nemzedéket.

Franciaországban a pápai bulla sohsem hirdettetett ki. Láttuk már fentebb, hogy a francia püspökök az utolsó időben buzgó védőivé lettek a Jézus-társaságnak, s ép ily buzgalommal álltak most ellen XIV. Kelemen rendeletének. A kormány, hogy kikerülje a további veszekedést a papokkal, megelégedett a szerzet tényleges megszűnésével s nem követelte a bulla kihirdetését, mely körülményből a jezsuiták utóbb azt következtették, hogy szerzetök jogilag Franciaországban soha meg nem szűnt.

Menedéket a jezsuiták nemkatholikus államokban, főkép Porosz- és Oroszországban találtak, nem ugyan előszeretetből a társaság iránt, hanem dacból Róma ellen. Nagy Frigyes azonban, ki csak azért tiltotta el birodalmában a pápai breve kihirdetését, nehogy a pápa jogát, más államokban parancsolhatni, elismerni látszassék, csakhamar szintén megváltoztatta irányokban magatartását s már 1774-ben elrendelte, hogy a jezsuiták nevöket és szerzetruhájokat letegyék s új egyházi testületbe lépjenek.

Azon területen, mely Lengyelországnak 1772-ben történt felosztásakor belőle Oroszországnak jutott, a jezsuitáknak hat kollégiumjuk volt. Miután II. Katalin

cárnő a többi közt arra kötelezte magát, hogy a lengyeleknek teljesen szabad vallásgyakorlatot enged, s miután nagy Péternek egy törvénye a jezsuitákat a birodalomból kitiltotta volt, kérdés támadt az iránt, mi történjék a most kapott jezsuitákkal. A császári tanácsosok nagy része a szerzet eltöröltetését kivánta más államok példája szerint, de Katalin, hasonló okokból porosz szomszédja példáját követte. Kijelenté, hogy ha a jezsuiták neki hüséget esküsznek, fennmaradhatnak. A jezsuiták engedelmeskedtek. Rektoruk, Czerniewicz, Sz.-Pétervárra hívatott, hogy ez esküt minden szerzetestársai nevében letegye. Itt találkozott gróf Czernyezew ministerrel, ki nagy barátja volt a társaságnak. Czerniewitz 1773. februárban rektorként jött a palosi kollégiumba. Ez év septemberében jutott el híre a szerzet eltöröltetésének Oroszországba, de a császárné meghagyta, hogy a kormány engedélye nélkül semmiféle pápai brevét sem elfogadni, sem kihirdetni nem szabad. Egyszersmind a vilnai püspök rendeletet küldött minden szerzetfőnökhöz, hogy további intézkedésig a régi rendhez ragaszkodjanak.

Ezalatt a jezsuiták oly lépést tettek, mely ravaszságuknak becsületére vált. Tudták, hogy Katalin nem törődik a pápa bulláival s brevéivel és annálkevésbbé hajlandó rájok hajtani, minél erélyesebben sürgeti Róma azok végrehajtását. A jezsuiták Katalint kellőleg előkészítették, s midőn ez megtörtént, Czerniewicz, ki időközben a rend generálisává lett, a cárnéhoz ment s engedélyt kért tőle, hogy a pápai brevének engedelmeskedhessék „mert — úgymond — mi teljes és feltétlen

engedelmességgel tartozunk a pápának s végre kell hajtanuk parancsait, még ha fájdalmasok is ránk nézve." Ez audientia eredménye az volt, amire a jezsuiták számítottak. Katalin kinevette tettetett lelkiismeretességöket s azt mondta nekik, hogy most már „azért is" meg kell maradniok Oroszországban.

A jezsuiták eszerint megnyerték az udvar pártfogását, de a katholikus nép és papság részéről különféle szemrehányásoknak valának kitéve. Akik komolyan vették a pápa iránti engedelmességet, szakadároknak tekintették őket s Kelemen brevéjét titokban terjesztették a nép közt. A minoriták, d ominikánusok s más barátok, kik nagy ünnepnapokon a jezsuiták templomaiba szoktak járni, most elmaradtak s egyes prédikátorok intették a népet, ne menjen gyónni a jezsuitákhoz, kik nyilt lázzadásban élnek a pápa ellen.

Ennek dacára a jezsuiták kollégiumaikban folytatták régi életmódjukat, s hogy szerzetök fennállását a jelenben élő tagok kihalása utánra is biztosítsák, noviciatust igyekeztek alapítani, melybe új tagokat vehessenek fel. Ez azonban egyházi engedély nélkül lehetetlen volt. Belátván, hogy egyenes, becsületes úton ilyet nem kaphatnak, miután nem volt feltehető, hogy a pápai kúria egy általa eltörölt szerzetnek engedélyt adjon noviciatus állítására, álutakon legalább színleges engedélyt igyekeztek kicsalni magoknak. E célra megnyerték magoknak Siestrzencewicz Szaniszló, mallói püspököt. Ez előbb kálvinista és porosz huszártiszt volt, de utóbb jövedelmezőbbnek találta katholikussá lenni és csuhába bújni. Csúszás-mászása s alázatossága 1774-

ben fehér Oroszország püspökévé tette, s ez állásban is csak hiúságának élt. Rokon lelkek találkoznak s a püspök és a jezsuiták csakhamar megértették egymást e jelben: egyik kéz mossa a másikat.

A püspök 1778. aug. 15-én a pápai kuriától általános felhatalmazást kapott arra, hogy az egyházmegyéjében levő minden reguláris szerzetben elrendelhesse a szükségesnek látszó reformokat és változtatásokat; s e felhatalmazást arra használta fel, hogy a jezsuitáknak egy újoncház felállítását megengedte. Miután a pápai felhatalmazás csak a fennálló, reguláris szerzetekre szólt, egy ennek alapján a pápa által eltörölt szerzetnek adott kedvezmény jogi érvénynyel természetesen nem bírt, de ezzel a jezsuiták nem törődtek, ők beérték a jog külszinével. Midőn Rómában megtudták, miként élt vissza a püspök a kapott felhatalmazással, nagyon megharagudtak, s a pápai kormány egy körlevelet intézett minden külügyministerhez, melyben ez eljárás ellen óvást emelt. Az orosz kormány azonban nem törődött Rómával s kijelentette neki, hogy a püspök csak oly belügyben intézkedett, melyhez a pápának semmi köze. A jezsuiták, kik kezdet óta az egyházi hatalmat a világinál feljebb valónak hirdették, s ma is a legnagyobb szenvedélylyel terjesztik e tant, akkor, midőn érdekük az ellenkezőt követelte, tőlök telhetőleg támogatták az orosz kormány önállóságát és ingerelték a cárnét oppositióra Róma ellen, régi jezsuita mód szerint arra fordítva a köpönyeget, amerre a szél fújt.

Hálából Siestrzenciewicz iránt a jezsuiták őt püspökből érsekké igyekeztek tenni. Rábeszélték a császár-

nét, hogy Mohilowban érsekséget alapítson, s azt a mallói püspökkel töltse be, természetesen kikötvén, hogy koadjutornak B a n i s l a v s k i jezsuita adassék melléje. A császárné hajlott a tervre, 1780. dec. 30-kán aláírta a kinevezési okmányt s erről a pápát is értesítette azon kéréssel, hogy a kinevezést hagyja helyben s küldje meg az új érseknek a palliumot. VI. P i u's, XIV. Kelemen utódja, csak a következő év októberében felelte azt, hogy semmi kifogása az érsekség alapítása ellen, de hogy Siestrzenciewiczet, ki oly nyiltan megtagadta a szentszéktől az engedelmességet, e méltósággal fel nem ruházhatja, mert nem akarja engedetlenségeért megjutalmazni. II. Katalin a pápa válasza által saját tekintélyét érezvén megcsorbítva, a jövő évben kivánatát ismételte, kiemelvén, hogy a püspök csak az ő akaratának engedelmeskedett a jezsuita ügyben. E levélre Rómából válasz nem érkezvén, Katalin kilenc hónappal utóbb varsói ministeréhez, gr. S t a c k e l b e r g h e z egy erélyes levelet intézett, melyben így szólt: „Miután levelemre, melyet a pápához Siestrzenciewicz úr mollilowi érsek érdekében valamint azon célból írtam, hogy Banislavski urat koadjutorává konsekráltassa, mindeddig válasz nem érkezett, meghagyom önnek, hogy a római udvar varsói nuntiusával teljes nyomatékkal értesse meg, mennyire érdekében áll urának, hogy az említett két pontban kivánságomat teljesítse. Azon különböző iratokból, melyek ez ügyben annak idejében Önnek átadattak, ön a dologról teljesen értesülve s azon állapotban van, hogy minden netán teendő ellenvetésre megfelelhessen. Mi-

után a római udvar késik kivánatomat teljesíteni, oly eljárást követ irántam, melyet semmi módon nem tűrhetek."

A jezsuiták vádolják XIV. Kelement, hogy csak a Bourbon udvarok fenyegetéseire hajtott, midőn őket eltörölte. Katalinnak e levele fenyegetőbb hangon volt írva, mint minőket Róma más udvaroktól kapott, de ez ellen a jezsuitáknak sohasem jutott eszökbe csak egy szóval is kifogást tenni. Sőt szemtelenségök anynyira ment, hogy a koadjutornak kitűzött Banislavskit, az orosz kormány felhatalmazásával ellátva 1783-ban Rómába küldték, hol ez az államtitkárok háta megett egyenesen a pápával, VI. Piussal alkudozott, s tőle a kivánt palliumot a szó szoros értelmében kizsarolta. Nem sikerült azonban a pápát arra bírnia, hogy a Jézus-társaságot forma szerint visszaállítsa. Pius ugyan szívesen megtette volna, de hiányzott benne a bátorság hadat izenni a világnak.

Miután a jezsuiták ily módon kicsalták magoknak az engedélyt egy noviciátus felállítására, most egy külső középpontot igyekeztek találni, mely körül csoportosulva, mint társaság továbbra is fennállhassanak; vagyis generálist igyekeztek magoknak választani. Potemkin herceg, Katalin mindenható ministere ezt megengedte, s nekik, kik mindeddig fanatismussal hirdették, hogy a világi hatalomnak nincs joga egyházi ügyekben intézkedni, hanem egyszerűen meg kell hajolni a Róma parancsa előtt, most nem volt sietősebb dolguk, mint, az orosz kormány engedélyére támaszkodva, nyíltan dacolni az egyházi hata-

lommal s a pápa által eltörölt szerzetöknek új főnököt választani. Ily módon a polovski kollégium rektora Czerniewicz 1782. okt. 27-én a szerzet generális vikáriusává választatott s a pápa — hallgatag tűrte e nyilt fellázadást a római szék akarata ellen.

A Jézus-társaság újjászületése e ténynyel, s nem 13 évvel utóbb történt visszaállításával kezdődik. Mert, bár ez újjászületés csak részletes volt, mégis elegendő volt arra, hogy XIV. Kelemen brevéjének erkölcsi hatását megsemmisítse. Megemlítendő azonban, hogy Katalin cárnő minden a társaságnak adott kedvezményt azon feltételhez kötött, hogy a társaság semmi tekintetben ne cselekedjék a birodalom törvényei ellenére és statutumait azoknak mindenben alárendelje. A jezsuiták ezt meg is igérték. Hogy mikép álltak szavuknak, alább fogjuk látni.

Katalin utódja I. Pál (1796—1801) setét, magába zárkózott despota volt. Mint ilyen igen jól érezte magát Loyola híveinek társaságában, kiket még jobban protegált anyjánál. A zsarnok rettegett a szabadságtól, mely a francia forradalomban oly erélyesen felemelte fejét, s a jezsuitákban biztos eszközt vélt találni a forradalmi eszmék terjesztésének meggátlására. Butítani a népet, hogy szolgává lehessen tenni, volt kezdet óta a zsarnokok jelszava, s e munkára alkalmasabb embereket a jezsuitáknál keresve sem lehetett találni. I. Pál ez okból 1800-ban átadta nekik az orosz főváros katholikus templomát, s megengedte nekik, hogy ugyanott nevelő intézetet állítsanak, mely

csakhamar teljes kollégiummá nőtte ki magát. Egyszersmind erélyesen támogatta generális vikáriusuknak Karen Ferencnek fáradozásait, ki az új pápát, VII. Piust, a szerzet visszaállítására rábírni igyekezett, ami végre meg is történt. Egyelőre azonban egy 1801. márc. 7-én kelt pápai breve a társaságot az orosz birodalom területén visszaállította.

XLVII. Fejezet.

(Jezsuita üzelmek az eltörlés alatt. — A hit atyái. — A társaság visszaállítása Nápolyban.)

Azon körülmény, hogy a jezsuiták biztos menhelyre találtak Oroszországban, hová a pápaság keze el nem ért, a más országokban levő jezsuitákat is felbátorítá, hogy ne essenek kétségbe s igyekezzenek a társaság kétségkívül bekövetkezendő visszaállítását lehetőleg előkészíteni. A Jézus-társaság el volt törölve, de a jezsuiták megmaradtak s a jezuitismus csakhamar új virágzásnak indult.

Habár az egykori szerzet tagjainak nem volt is szabad együtt, egy fedél alatt lakniok, habár szerzetruhájokat le kellett vetniök, a pápai eltörlő brevét mégis érvénytelennek hirdették. Még mindig egy társaság tagjainak tekintették magokat, melynek feloszlatásáról annál kevésbbé lehetett szó, miután Európa egy részében még tényleg fennállt. S hogy szétszórt állapotukban bírjanak összekötő kapocscsal, jelképes kapocsúl használták a „Jézus szentséges szivéhez való ájtatosságot", ez ima-szemfényvesztést, melyet

Lacolombière jezsuita állítólagos kinyilatkoztatások alapján, melyeket előtte egy általa megbolondított apáca Alacoque Mária tett, a 17. század végén Franciaországban feltalált. E Jézus-szive-testvérületek valódi conventikulumokat képeztek, melyekbe a jezsuiták elbújva folytatták fekete mesterségöket.

Azon erő és önbizalom által, melyet a jezsuiták ez újon teremtett egyesülési pontokból merítettek, az ármány müvészetében való utólérhetetlen ügyességök s a lelkiismeret azon ruganyossága segélyével, melyet már annyiszor volt alkalmunk bámulni, sikerült nekik csakhamar magokhoz térniök a Ganganelli által ellenök intézett csapástól.

Midőn Portugalban József király halála után ennek bigott, szükeszü és jellemtelen özvegye Mária Franciska jutott uralomra (1777—1792), a jezsuiták csakhamar nagy tekintélyre kaptak ismét, s első dolguk természetesen halálos ellenségöknek Pombalnak megbuktatása volt. Kezökbe ragadták ismét a kormány gyeplőit és siettek semmivé tenni mindazt, amit e nagy államférfi a nép és ország javára tett és teremtett, s javításai helyébe visszaállítani mindazon visszaéléseket, melyek beszüntetésére szentelte Pombal egész életét. Még a társaság formaszerinti visszaállítása is csakhamar bekövetkezett volna, ha VI. Pius a többi kormányok iránti tekintetből meg nem tagadja a hóbortos királyné vágyainak teljesítését.

Belgiumban az exjezsuiták, nevezetesen Feller, Havelanges, Duvivier és van Eupen főindítói voltak azon felkelésnek, mely II. József re-

formjai s általában az osztrák uralom ellen kitört. Oly hatalmasak voltak ez országban, hogy Ganganelli feloszlató bullájának s az ennek végrehajtására kiadott kormányrendeleteknek hosszabb időn át ellen mertek állani s nemcsak szerzetruhájokat megtartották, de úgy mint előbb, még új tagokat is vettek fel a szerzetbe. Ez leginkább a hirhedett lüttichi kollégiumban történt. Belgiumban és Belgiumból eredtek (1790) az első kisérletek a társaság visszaállítására, melyeket három évvel utóbb Sveic katholikus kantonai, a „szent római birodalom" tizenegy püspöke, s a Franciaországból elűzött püspökök nem rösteltek utánozni.

A francia forradalmat ugyanis az exjezsuiták az udvaroknál és számtalan röpiratban úgy tüntették fel, mint átkos következményét azon csapásnak, melyet némely hatalmasok vak gyülölete intézett ellenök, mint az ég igazságos büntetését a rajtok elkövetett igazságtalanságért. Széltiben hirdették, hogy a Jézustársasággal együtt leromboltatott a trón és oltár régi bástyája. Csak ha e szerzet, mely elegendőkép bebizonyítá, hogy egyedül képes a népeket vak engedelmességben tartani az isten által rendelt egyházi és világi uralkodóik irányában, — csak ha e szerzet mielőbb visszaállíttatik, lehet remélni, hogy az eltévelyedett nyáj vissza lesz vezethető a régi akolba. Valószínű, hogy e hazugságon és ferdítésen alapuló sophismák már ekkor diadalt arattak volna az európai udvarok túlnyomó részénél, ha a francia fegyverek győzelmei azt meg nem akadályozzák. A jezsuitáknak

nagy részök volt a V e n d é e borzasztó polgárháborújában, ők nyomták e bandák csatározásaira a vallási harcok bélyegét, ők okozták, hogy e háború azon kegyetlenséggel vívatott, mely a vallásháborúkat mindenütt jellemzi. Ami Loyola titkos híveinek megismertetőjelül szolgált, Jézus szentséges szivének jelképe, gyakan megtaláltatott nyugati Franciaország elcsábított, tudatlan royalistáinál. E borzasztó háború jezuitikus eredetének bizonyítékául maga a mészárlás főnöke Charette, e symbolumot kihímezve hordta kabátján, bár magán ízlését tekintve nem nagyon buzgott az egyház érdekében. Viselte e dekorátiót, mint jelt, melyről a lázzadók egymást felismerték.

A francia forradalom megakadályozta ugyan a Jézus-társaság teljes és formaszerinti visszaállítását, de másrészt, b á r közvetve s idegen nevek álarca alatt való részleges feltámadását előmozdította. Az exjezsuiták fenntebb említett állításai ugyanis annál nagyobb hitelre találtak az európai udvaroknál, mert a Franciaországból elűzött emigránsok is mindenfelé azt hirdették, hogy a jezsuiták nélkül nincs üdv és menekvés a monarchiára nézve. A hatalmasok hangulata ezáltal igen kedvezővé lett a jezsuitákra nézve s ez a tiroli P a c c a n a r i Miklóst, ki kezdetben Trientben szabólegény, aztán pápai katona volt, azon határozatra buzditá, hogy megkisértse a Jézus-társaságot helyreállítani. Bécsbe ment, itt behízelegte magát a bigott Mária Anna főhercegnő kegyeibe s ezt rávette, hogy apjától örökölt tekintélyes magánvagyonát a „hit atyái" álnév alatt visszaállítandó Jézus-társaságnak ajándékozza. VI.

Pius 1792-ben helybenhagyta az új társaságot, miután Paccanari értésére adta, hogy ha vonakodik, úgy fog járni, mint elődе. A pápa e társaságnak még a jezsuita ruha viselését is megengedte, csekély módosítással. A főhercegnő pedig még Austrián kívül, Velencében is kieszközlé az új társulatnak a letelepedési engedélyt, s az nemsokára Német-alföldön, Olasz-, Angol és Franciaországban gyorsan elterjedt.

A forradalom által Franciaországból s Belgiumból kiűzött exjezsuiták nagy része Angliába menekült. A katholikus fanatismusáról hirhedett Weld Tamás, a saint-omeri jezsuiták növendéke s az utóbbi Weld bíbornok atyja, a menekülteknek stonyhursti pompás várát Lancashireben, a hozzátartozó fekvőségekkel együtt csekély bérért rendelkezésökre bocsátá, végrendeletében pedig, családja mellőzésével, az egész jószágot rájok hagyta. A páterek a várat jezsuita-kollégiummá alakították át, s nemsokára egy másodikat is kaptak magában Londonban Kensingtonhouseban, a hasonnevű palotával szemben. Mialatt Stonyhurst minden angol földön később keletkezett jezsuita-telepnek anyaországa lett, addig a kensingtonhousei kollégium, melybe a tekintélyes francia emigránsok küldték fiaikat, csak rövid ideig tartott. A kensingtonhousei jezsuiták ugyanis nagyobbára franciák voltak s dacára az élvezett vendégszeretetnek, nagy gyűlölettel viseltettek az angolok iránt, és sehogy sem akarták az angol Stonet, a Stonyhurst rektorát s az angol „hit-atyák“ provinciálisát főnöküknek elismerni. A stonyhursti jezsuiták, kik újoncfelvétel

folytán nagyobbára angolok voltak, efelett elkeseredve, midőn a kensingtonhouseiak pénzre szorulván, végre kénytelenségből alávetették magokat, tőlök a kivánt segélyt megtagadták, minek következése Broglienak formaszerinti csőd alá jutása s a kensingtonhousei kollégium feloszlása volt.

A hit atyái, kikről maga VII. Pius bizonyítja, hogy egyek voltak a jezsuitákkal, leginkább Franciaországban terjedtek el, hol minden uraság vár búvó helyökül szolgált, hol csakhamar Fesch bíbornokban és Emery abbében, Saint Sulpice rektorában buzgó pártfogókra találtak. A bibornok sürgetésére Napoleon 1800-ban az 1729-diki ellenkező értelmű törvény dacára megengedte a páterek formaszerinti befogadását Lyonba, honnan „a hit atyái“ s „Jézus tisztelői“ álnév alatt sikerrel terjeszkedtek, s Amiensben, Beleyben és más városokban tanintézeteket nyitottak. Midőn azonban tanítvány-fogdosási dühöktől elragadtatva, még Párisban is megkisértették egyes ifjak elcsábítását, midőn ezzel egyidejűleg a spanyol kormány panaszt emelt azon védelem ellen, melyre ez álarcos jezsuiták Franciaországban találtak, valamint gyors terjeszkedésök miatt, Napoleon 1804. jul. 22-én egy dekrétumot adott ki, mely a hit atyáinak minden intézetét megszüntette. Ennek dacára Fesch bíbornok és az anyacsászárné folyton protegálták őket, minekfolytán sokan nemcsak megmaradhattak, de még titkos összeköttetéseiket is fenntarthatták és müködésöket folytathatták Párisban. Sőt még a Jézustársaság formaszerinti helyreállítását is sürgették, de

erről Napoleon, aljas hízelgéseik dacára sem akart hallani. A hit atyái ezért 1809-ben egy összeesküvés létrehozása által boszulták meg magokat Olaszországban, mely „theokratiko-anti napoleoni társaságnak" neveztetett. Midőn az összeesküvés 1810-ben felfedeztetett, annyi s oly magasrangú személyek bűnrészessége derült ki, hogy a császár jónak látta a tagok nagy tömegével szelíden elbánni s csak 30 főcinkost büntetni.

Paccanari ugyanekkor szomorú véget ért. Ez aljas, merész, gyönge és bátor, rajongó és aláváló s mindenekfelett tudatlan fickó által „a hit anyái" név alatt alapított szerzet anyja lett a későbbi, Jézus szívéről elnevezett nőstényszerzetnek. De az inquisitio felfedezte, hogy Paccanari, kit hívei valódi szentnek tartottak, e szerzetben formális háremet csinált magának. Vizsgálatot rendelt tehát ellene 1804-ben, mely Paccanarinak élethossziglani fogságra való elitéltetésével végződött, melyből csak Rómának a franciák általi elfoglaltatása szabadítá meg. Csakhamar azonban új kicsapongások miatt ismét törvényszék elé, s innen ismét börtönbe került. Innen megszökött, de vesztére, mert holttestét másnap tőrszúrásokkal ellátva a Tiberisben találták meg.

Midőn Napoleon fegyvereinek zaja egész Európát betölté, a jezsuiták megkisértették hozzája csatlakozni, hogy teljhatalma segélyével kivigyék társaságuk viszszaállítását. Páter Gruber Gábor, ki 1802. okt. 10-én Karens helyébe Oroszországban a társaság generálisává választatott, a bécsi francia követ útján

Napoleonhoz fordult azon kéréssel, állítaná vissza Franciaországban a társaságot, s neki ennek fejében, örök hűséget és támogatást igért; de Napoleon nem is felelt levelére. Szerencsésebb volt Gruber IV. Ferdinánd nápolyi királynál, ki megijedve a forradalomtól, a jezsuitákban fedezte fel a trón legerősebb támaszait. Gruber küldöttének, Angiolini Kajetán jezsuitának sikerült a királyt rávennie, kérné ki országa számára VII. Piustól a „kegyet" a jezsuitákat restaurálhatni. VII. Pius természetesen sietett a kívánságot teljesíteni és 1804. jul. 30-kán egy brevét intézett Gruber generálishoz, s abban a szerzetet Oroszországban illető apostoli levelét Nápolyra is kiterjeszté.

E brevében, mely „Per alias" szavakkal kezdődik, Angiolini generális prokurátor felhatalmaztatik új tagok felvételére s a Nápolyban és Siciliában levő jezsuitáknak az oroszországiakkal való egyesítésére. Ferdinánd király erre 1804. aug. 6-án kelt dekrétumával a társaságot visszaállítá. A gazdag csőcselék sietett gondoskodni a jezsuiták hasáról is, kiknek provinciálisuk Pignatelli lett, s kik csakhamar három házzal bírtak Nápolyban. De diadaluk csak pünkösdi királyság volt. Nápolyt elfoglalták a franciák s Bonaparte József az új király a jezsuitákat utána küldte Ferdinándnak Siciliába.

XLVIII. Fejezet.

(A Jézus-társaság visszaállítása. 1814. — Oroszországban. — Garázdálkodásaik. — Kiüzetésök.)

Midőn Napoleon, s benne a francia forradalom 1814-ben leveretett, midőn a régi hatalmasok visszatértek trónjaikra, s az új reakcio eszközöket keresett a népek új leigázására, VII. Pius is visszatért Rómába. Mindig nagy barátja volt a jezsuitáknak, kik mint más hígvelejűekkel, úgy vele is elhitették, hogy a francia forradalom okvetlenül elmaradt volna, ha a Jézus-társaság el nem töröltetik. A szövetségesek győztes fegyverei által Rómába visszavitt pápának első nagyfontosságú tette ennek folytán a társaság visszaállítása volt, — amin nem csudálkozhatunk e korban, midőn még a protestáns reactionáriusok is vakon kaptak mindenen, mivel a legitimitás korhadt épületét támogathatni vélték.

VII. Pius 1814. aug. 7-én ünnepélyes processióban a jezsuiták templomába ment, ott sz. Ignác oltárán misét mondott, aztán még egy másikat hallgatott, erre a nemesi congregátió szomszédos orato-

riumába ment, itt trónra ült s egy sereg püspök, bíbornok és mindenféle fajtáju pap, és 50 darab jezsuita jelenlétében, kik provinciálisuk, Ranzoni vezetése alatt Siciliából jöttek át, egy bullát olvastatott fel, mely a Jézus-társaságot az összes katholikus világban formaszerint és ünnepélyesen helyreállítá, és pedig hajdani változatlan alkotmányával s minden régi pápai privilegiummal egyetemben. E végzetes, hirhedett bulla, mely Ganganelli nagy művét tönkretette s a pápai csalhatatlanságot palam et publice arcul ütötte, e szavakkal kezdődik: „Sollicitudo omnium ecclesiarum.“ E bullában ugyan nemcsak sok licentia poetikát, de számos világos hazugságot is találunk, mint például azt, hogy a katholikus világ „egyhangúlag“ kivánja a társaság visszaállítását, pedig Németalföld, Német- és Franciaország egy szóval sem kivánták és nem is tudtak felőle, I. Ferenc császár nagyban elbámult a szerzet visszaállításán s kezdetben mitsem akart tudni Austriába való visszafogadtatásáról, sőt Portugal és Brazilia kormányzója, az utóbbi VI. János király 1815. april 1-jén erélyes óvást emelt a restaurátió ellen, s kijelenté, hogy tartományaiban sohsem fog jezsuitát megtűrni, — de az effélék ő szentségeiket nyugalmokban háborítani nem szokták. Különben is illett, hogy a Jézus-társaságnak, a hazugság ez incarnátiójának visszaállítása egy óriási füllentés nélkül meg ne essék.

A Rómában feloszlatott jezsuitáknak Oroszország adott menhelyet, de most, hogy a pápa által visszaállíttattak, a cári kormány sietett őket elűzni a

birodalom területéről. II. Katalin protegálta őket, hogy a pápát bosszantsa. I. Pál és fia I. Sándor hasonlókép pártfogásukba vették őket. Az 1806. márc. 26-án meghalt Grubernek utódja Brzozowski Tádé generális, azon merész tervvel foglalta el hivatalát, hogy a szerzetet ki fogja emelni eddigi passiv helyzetéből s e célra mindenekelőtt kezébe keríti az összes orosz tanügyet. E célra a polozki kollégiumot egyetemmé igyekezett tétetni, mely minden más akadémiák privilegiumaival felruházva, egyszersmind minden a birodalomban levő jezsuita iskola felett, kizáró, az állam minden beavatkozásától mentt felügyeletet gyakoroljon. E ravasz terv célja volt a jezsuitákat tanítás dolgában teljesen függetlenné tenni az államhatalomtól. Efelett a világi egyetemek, első sorban a vilnai, és a jezsuiták közt heves vita támadt, melyben jellemző a jezsuiták eljárására nézve, mily kerülő utakon igyekezett generálisuk célját elérni, s miként próbálta a kormányok aggályait lecsitítani, persze be nem vallván, hogy a jezsuita iskoláknak az állam alóli emancipatiójáról van szó, sőt hazugul kijelentvén, hogy belátja, mily szükséges, hogy az összes tanügy az államhatalom befolyása és vezetése alatt álljon. Evégből a következő kisegítő eszközt ajánlja: „Emeltessék a polozki kollégium egyetemmé, bízassék rá a többi jezsuita iskolák felügyelete, ő maga azonban rendeltessék az oktatásügyi ministerium alá.“ — ami anynyit jelentett, hogy egy iskola álljon állami felügyelet alatt, a többi nem. A generális 1811-ki beadványában hivatkozott azon hálára, melylyel a szerzet Oroszország-

nak tartozik, — mely utóbb szokás szerint vad hálátlansággá lett. Csúszómászó könyörgéseiken kívül a a jezsuiták még ellenfeleik rágalmazása s a vilnai tanároknak politikai tekintetben gyanusítása által igyekeztek céljokat elérni. A lengyel nemesség támogatta is kérésöket, de ennek dacára ezúttal mire sem mentek volna, ha Szt.-Pétervártt De Maistre József grófban nem találnak befolyásos támogatóra. Ez mint szardiniai követ tartózkodott az orosz udvarnál, hol nagy tekintélylyel s a császárra nagy személyes befolyással bírt. Maga is jezsuita növendék, ifjú kora óta nagy bámulója volt a társaságnak, s most minden követ megmozdított, hogy kedvenceit ellenfeleik felett diadalra segítse, ami sikerült is. I. Sándor 1812-ben a polozki kollégiumot egyetemmé emelte s felruházta az orosz akadémiák minden privilégiumaival.

A generális jól tudta, hogy hg Gallizin kultusminister legtovább ellenezte a jezsuiták e vágyának teljesítését, de azért sietett neki „jó szolgálatait" megköszönni. A herceg udvariasan fogadta a gúnyos hálálkodást s nem adta értésére a jezsuitának, hogy keresztül lát ravaszságán; de Turgeniew államtanácsos, ki hasonlókép ellenezte a dolgot s kihez a jezsuita hasonló szemtelenséggel elment hálálkodni, nem állhatta meg, hogy ne mondja neki: „Ez a végnek kezdete; önök oly mohón fognak a dologhoz fogni, hogy nemsokára a kormány kénytelen lesz önöket elűzni."

E jóslat nemsokára be is teljesedett. Felfuvalkodva I. Sándornok oktalanul pazarolt kegyei felett, a jezsuiták csakhamar láttatták ismét azon szemtelenséget,

melylyel magokat törvényen és államintézményeken túltenni szokták. Térítési dühökben ügyetlen és piszkos dolgokat követtek el. Az orosz törvények szigorúan tiltanak minden csábítást az uralkodó görög vallás elhagyására. A jezsuiták ennek dacára a görög egyház híveire is kivetették hálójukat, míg eddig leginkább protestánsokat és zsidókat igyekeztek elbolondítani. Zsidógyermekeket gyakran elloptak, s erőszakkal a római hitre térítettek, s már 1801-ben császári rendeletet kellett kiadni ez irányban elkövetett gazságaik betiltására; ami azonban nem sokat használt, mert a zsidó szülőknek még ezután is gyakran csak a világi hatalom segélyével sikerült gyermekeiket a jezsuiták körmei közől kiszabadítaniok.

Használható tanítók és nevelők hiánya számos orosz családot arra kényszerített, hogy gyermekeit a jezsuiták kezére bízza. Amig ezeknek iskolái állami felügyelet alatt álltak, óvakodtak nagyobb mértékben proselytákat gyűjteni. Most azonban, midőn a kormány felügyeleti jogát az egy polozki egyetemre szorítá, s a társaság minden többi iskoláit ennek rendelte alá, a jezsuiták elérkezettnek vélték az időt a bátrabb fellépésre. Az intézeteikre bízott görög vallású tanítványok nagy része csakhamar áttéríttetett a római vallásra, a fiúk által a jezsuiták mind nagyobb befolyást gyakoroltak az anyákra s a családok egyéb nő tagjaira. Mert a jezsuiták a nehézkesebb természetű férfiak helyett, mint mindenütt, úgy itt is, a nőkre és gyermekekre vetették ki hálójukat, és pedig leginkább a társadalom felső, gazdagabb és befolyásosabb

rétegeiben. A gyönge nem felsőbb osztályaiban oly szemtelenül űzték a római toborzást, hogy Choiseulle-Gouffre grófné biztosítása szerint, számos császári palotahölgy, családja akarata ellenére, titkon a római hitre tért, úgy hogy a jezsuiták a fővárosban úgy, mint a birodalom nevezetesebb városaiban női neophitáikból csakhamar formális kongregátiókat alakíthattak.

Ugyanez időben divatba jött Oroszországban az angol bibliatársaság. A társadalom minden osztályaiban, még az udvarnál is, élénken foglalkoztak e társaság irányával s a bon-tonhoz tartozott a bibliákat terjeszteni. I. Sándor cár is pártolta a társaságot. A biblia társaság természetesen nagy szálka volt a jezsuiták szemében, mert az anglikán propaganda veszélyes concurrense lehetett az övéknek, nagy gyülölséggel léptek fel ellene s ámbár Gallizin minister kérte, sőt fenyegetések mellett lelkökre kötötte, szűnjenek meg a közkedveltségü társaság ellen dühöngeni, miáltal csak magoknak ártanak, nem hagyták fel annak üldözésével. Ehez járult, hogy a szerzetnek VII. Pius általi formaszerinti visszaállítása a társaság viszonyát Oroszország irányában lényegesen megváltoztatta s eddig túlnyomóan orosz jellemének véget vetett. Eddig Oroszország az elűzött jezsuiták menhelye volt s ezeknek érdekökben állt pártfogását minden áron biztosítani magoknak. Most azonban, midőn az egész világ ismét nyitva állt előttök, Oroszország elveszté rájok nézve fontosságát. Egy szerzettartománynyá lett, s ha orosz államférfiak talán arra

számítottak, hogy a jezsuiták hálából az élvezett védelemért, melynek társaságuk fennmaradását köszönhették, különös ragaszkodással fognak Oroszország iránt viseltetni, csak azt bizonyították, mily kevéssé ismerik a jezuitismus természetét s történetét. A társaság visszaállításával egyidejűleg VII. Pius elrendelte, hogy Brzozowski generális, ki eddig Sz.-Pétervártt lakott, Rómába költözzék át, mibe azonban az orosz kormány belé nem egyezett.

E vitához járult két esemény, mely végre a jezsuiták sorsát az ország javára döntötte el. Gallizin Sándor herceg, az említett minister unokaöcscse, ki két év óta egy jezsuita kollégiumban nevelkedett, 1814. decemberben egyszerre áttért a katholicismusra, ami annál nagyobb feltünést okozott, mert előbb oly fanatikus híve volt a keleti vallásnak, hogy azt beszélték róla, miszerint saját tanítóit akarja az orthodox hitre téríteni. A megboszankodott minister hitehagyó öcscsét rögtön kivette a jezsuita kollegiumból s a császári apródok közé sorozta, de a fiatal ember nem szűnt meg buzgó katholikus lenni. A jezsuiták mystikus tanaikkal rajongó lelkét egészen elbolondították. Nem egyszer durva vezeklő ruhában találták az ifjút, csudatevő amulettekkel teleaggatva, kezében korbácscsal, s csak nagy fáradsággal sikerült Philoretes orosz érseknek őt a keleti egyházba visszavezetni. Ugyanez időtájt a birodalom első családainak egyike a jezsuiták proselyta-csinálása által mély gyászba döntetett. Egy gazdag fiatal hercegnőnek, szülei beleegyezésével, jezsuita tanítója volt. Ez telebeszélte fejét, hogy mindaddig nem menekülhet az örök

kárhozattól, míg apái tévelygésében megmarad. A leány ki szüleit nagyon szerette, azonban nem bírta magát arra elhatározni, hogy titkos áttérés által őket megcsalja; másrészt elkinozták a pokol ijesztő képei, melyeket a jezsuita kirívó színekkel festett elébe. Végre elhatározta magát, már e földön megvezekleni bűneiért, s hogy az isten haragját megengesztelje, elkezdte testét naponként izzó szénnel égetni; amivel egyszersmind idegeit a pokol bekövetkezendő gyötrelmeinek elviselésre megacélozni remélte. E szent cselekedetbe természetesen csakhamar belehalt.

I. Sándor e két dolgot megtudván, nem késett tovább, legalább részben teljesíteni azok kérését, kik az ország érdekében a társaság kiűzését tanácsolták neki; s 1816. jan. 1-jén elrendelte pétervári kollégiumjoknak beszüntetését s őket a fővárosból és Moszkvából kitiltotta. E csapás igen érzékenyen érte a jezsuitákat. A pápa őket nem:ég a trónok és a vallás legerősebb támaszának nyilvánítá, s most azon fejedelem hazudtolta meg a pápát, ki a legitimitás főoszlopának tekintetett s irányadó befolyással bírt Európában; most azon állam, mely majd félszázadon át egymaga védte és tartotta fenn a szerzetet, jelenté ki az egész világ előtt, — mint ezt a császári ukáz tette — hogy a jezsuiták hálátlansággal fizettek jótéteményeiért. E példának elijesztőleg kellett hatnia azon országok hatalmasaira, melyekben a jezsuiták ismét megtelepedni szándékoztak. Ez okból minden követ megmozdítottak, hogy a cárt rendeletének visszavonására bírják, miben VII. Pius által is erélyesen támogattattak, de hiába.

A jezsuitáknak a birodalom két fővárosából történt kiüzetése után nemsokára két jezsuita Varsóba ment, hogy ott Constantin nagyhercegtől, Lengyelország kormányzójától engedélyt eszközöljenek az ország fővárosában kollégiumot építhetni. Annyi merészség azonban nem volt bennök, hogy a császár haragjának ilynemű nyilvánulása után, annak öcscsétől egyenesen kérjék az engedélyt, midőn tehát a nagyherceg által fogadtattak, először mindössze azt kérték, hogy engedtessék meg nekik és nehány társuknak a hideg időszak alatt, ideiglenesen Varsóban lakniok. Azon könnyűség, melylyel Constantin e kérelmöket teljesíté, azonban csakhamar megnövesztette szarvukat. Csúszómászó hálálkodások és dicséretek után elkezdték saját társaságukat magasztalni, s miután a nagyherceg kegyesen hallgatta szavaikat, öreg korukra hivatkozva, leültek melléje. Azt hitték már, hogy a nagyherceget sikerült lefőzniök s székeikkel mind jobban feléje közeledtek. Confidentiájokban már annyira mentek, hogy nagy deklamálva elkezdték Constantinnak karját fogdosni, mire ez végre megsokallta szemtelenségöket s komornyikát becsengetve, ennek meghagyta, hogy fogasson. A jezsuiták azonban nem értették meg az udvarias alakba burkolt elutasítást és nem akartak tágítani. Lekisérték a nagyherceget a lépcsőn s midőn ez kocsijába ült, melléje akartak ülni. De erre már Constantin türelme is megszakadt, s ingerülten mondá nekik: „Most már elég. Önök épen most megmutatták nekem, mikép szokott társaságuk a legcsekélyebb kegygyel is visszaélni. Egy óra

alatt alázatos kérelmezőkből szemtelen tolakodókká lettek s most már időmmel és kocsimmal sem engednek szabadon rendelkezni. Adott engedélyemet, Varsóban való tartózkodásukra nézve, ezennel két hétre szállítom le. Adieu." A két jezsuita bámulva nézett az elrobogó hintó után. E kis történet, melyet Constantin maga beszélt el a francia ministernek, Richelieu hercegnek, hű jellemzésére szolgál a Jézus-társaságnak.

Hogy I. Sándor a jezsuitákat csak a birodalom két fővárosából tiltotta ki, annak megvolt a maga oka. Kimélte a társaságot, mert ő, a hatalmas uralkodó, félt Brzozowskitól, a generálistól. Nehány jezsuita ugyanis annyira be tudta magát II. Katalin és I. Pál kegyeibe hízelegni, hogy különféle családi és állami titkok birtokába jutottak, melyeket Sándor semmi áron nem akart a nyilvánosság elé jutni engedni. A cár tudta, hogy Grubernek, Brzozowski elődének hagyatékában több, meggyilkolt apja által írt levél van, melyek őt s az egész Romanow házat nagy mértékben compromittálhatnák. Ez okból Sándor nem volt erélyes fellépésre bírható a jezsuiták ellen, kik 1816-ban már 674-en voltak a birodalomban, még akkor sem, midőn a két fővárosból való kitiltatásuk dacára is folytatták toborzásukat. E körülménytől vérszemet kapva a jezsuiták, még a császári seregben is megkisértették a lélekfogdosást, és sikerrel. De ugyanez okból nem engedte a cár azt sem, hogy Brzozowski Oroszországból eltávozzék, ki több ízben könyörgött az engedélyért, a pápa parancsára Rómába

költözhetni. Brzozowski haláláig, mely 1820. febr. 5-én következett be, a fogsághoz sokban hasonló módon volt kénytelen Polozkban lakni.

Sz.-Pétervárról és Moszkvából való kiüzetésök óta a jezsuiták oly bosszúvágygyal teltek el Oroszország ellen, hogy még a chinaiakat is megkisértették a muszkák ellen fellázítani, hogy kergessék el azon tudományos küldöttséget, melyet az orosz kormány Pekingbe küldött. Sándor cárnak kevéssel Brzozowski halála előtt értésére esett, hogy a társaság összeesküvést készít elő, melynek célja Poniatovskinak egy utódát emelni Lengyelország trónjára. Szt.-Pétervártt, Moskvában, Smolenskben s számos más városokban még a katonaság egy része is meg vala már nyerve s egy csomó orosz nemes is belevonatott az összeesküvésbe. Ennek dacára a cár bevárta a generális halálát, mielőtt kegyelt jezsuitáinak hálátlanságát megbüntetné. Ennek bekövetkezte után 1820. márc. 15-én egy császári ukáz adatott ki, mely a jezsuitákat az orosz birodalom egész területéről örök időkre kitiltotta. A társaság intézeteibe s nagyobb telepeibe katonaság küldetett, mert félő volt, nehogy a jezsuiták jobbágyaikat felfegyverezzék s néplázadást idézzenek elő. A polozki egyetem minden más jezsuita iskolával együtt megszüntettetett, s a bennök levő tanulók részint a püspöki seminháriumokba, részint a vilnai akadémiába küldettek; a társaság fekvő javai pedig az állam által lefoglaltattak s jövedelmeik a róm. katholikus egyház céljaira fordíttattak. A jezsuiták államköltségen a határig vitettek, ott 30—50 arany utipénzt kaptak s

szélnek bocsáttattak. Legnagyobb részök az egyházi államba, Bécsbe és Galiciába vándorolt.

A cár ukázát Gallizin herceg és kultusministernek egy jelentése előzte meg, mely a jezsuiták elűzetését politikai ármánykodásaik, kiméletlen proselyta csinálásukkal, a családi életbe való békebontó beavatkozásukkal s a nőnem gyöngeségével űzött visszaélésökkel indokolja, — az említett összeesküvést azonban, mint oly dolgot, melyről despotikus kormányok nem szívesen beszélnek a világ előtt, elhallgatja. E jelentésben Gallizin elmondja azt is, hogy a jezsuiták, kiknek céljai állitólag az emberiség nevelése és mivelése, jobbágyaikat, — minőkkel csak Lengyelországban 22,000-rel birtak — a legirtóztatóbb nyomorban és tudatlanságban hagyták tespedni. Magának a császárnak utazásközben volt módjában erről meggyőződni, s nem egyszer találkozott jezsuita jobbágyokkal, kiket uraik bánásmódja koldulásra kényszerített. A császár figyelmeztette is több ízben a generálist, mily kevéssé egyezik meg e bánásmód a keresztyén szeretettel, főkép midőn azok, kiknek javára a nép zsírja kiszívatik, bőségben s folytonos dobzódásban élnek. De mindez nem használt, mert, Gallizin herceg szavai szerint: „A jezsuiták minden tettének csak egy rugója van: az érdek, s egy céljok: saját hatalmuknak végtelen növelése. Páratlan ügyességgel bírnak minden, még a legalávalóbb tetteiket is társaságukban valamely szabály által szépíteni s lelkiismeretök ép oly tág, mint ruganyos.“

XLIX. Fejezet.

(Spanyolországban. Eltöröltetésök 1820. — Visszahozataluk s uralkodásuk. — Karlista polgárháború. — A társaság ismét eltöröltetik s ismét helyreállíttatik.)

Brzozowski generális már 1812-ben megkisértette a spanyol kortest a Jézus-társaság visszafogadására rábírni, de sikertelenül. Midőn azonban VII. Ferdinánd, IV. Károly és Mária Luizának fia, ismét a trónra lépett, melyről Napoleon által űzetett el, első kormány-tényeinek egyike vala a pápa által helyreállított Jézus-társaságot Spanyolországba visszavinni, mert isten kegyelméből való kollégái mintájára ő is meg volt róla győződve, hogy a mult évek eseményei által megingatott trónusát csak a jezsuiták szilárdíthatják meg, miután senki sem tudja náloknál ügyesebben a hatalmasok lelkiismeretét elaltatni, nehogy királyi eskük és igéretek megszegésétől visszariadjanak.

A pápának a királyhoz intézett buzgó intései hiszékeny fülekre találtak, s főcéljok ennélfogva a kastiliai tanács ellenzésének legyőzése volt. E tanács a király önkényétől függő hivatalnokokból állott, de dacára ennek, volt bátorsága ellenszegülni az udvar hajlamai-

nak s hangos óvást emelni azon társaság visszaállítása ellen, mely oly vészteljes lapokkal szaporította meg Spanyolország történetét. Csak egy eladó lélek találkozott a tanács tagjai közt. Guiterez de la Guerta fiskális, előbb a kortes legszabadelvűbb tagjainak egyike, VII. Ferdinánd visszatérte után sietett magát az udvarnak eladni. A kastiliai nagytanács majdnem egyhangú óvásának azonban nem volt sikere. Az európai reaktió egyik főelve volt nem hallgatni a népek szavára és a spanyol király épen nem arra való ember volt, hogy absolutistikus terveiben magát a józan ész által megtántoríttassa. Minden magasabb szellemi miveltség hiányában, de elkeseredve az elmúlt évek viszontagságai által, a népben csak egy nyugtalan tömeget látott, melynek egyetlen célja tűrni, hogy királya által elnyomassék. A királynak 1815. máj. 29-én kelt dekrétuma kimondta a szerzetnek Spanyolországban helyreállítását s előbbi javainak visszaadását elrendelte.

A társaság viszonyainak rendezésére Rómából a siciliai provinciális Emanuel de Zuniga küldetett Madridba, ki Assuma és de Silva páterekkel megjelenvén, ott rengeteg pompával fogadtatott, Zuniga meghivására csakhamar 115 egykori jezsuita gyült össze Madridban. Infantaro herceg a király megbízásából átadta nekik a madridi királyi kollégiumot minden javaival s jövedelmeivel együtt s a kollégium új rektora páter Pareda rögtön megkezdette benne az oktatást. Ez oktatás szellemét eléggé jellemzi a mathézis tanárának megnyitó beszéde, melyben a többi közt így szólt: „Mindazon viszontagságok, melyeket Európa az utolsó 30 évben szen-

vedett, csupán a múlt század túlzott míveltségének következményei, mely által az emberek lázzadásra és istentelenségre csábíttattak. Ez okból csak aritmetikát, algebrát és geometriát fogok előadni, miután a mathematika többi ágai materialismusra és atheismusra is vezethetnek."

A királynak a szerzetet visszaállító dekrétuma rajongó apologiája a társaságnak, s jelenti, hogy VII. Ferdinánd a jezsuitákat különös előszeretettel fogja ápolni s az inquisitió mellett trónja legerősebb támaszának tekinti. A reaktió kora felszínre csalt minden aljas csúszó-mászó lelket, melylyel Spanyolország bírt, s ezek most versengtek az udvar kegyelméért. Ily módon az udvar előszeretete a jezsuiták iránt a társadalom silányabb elemeire is elragadt, s a hízelgők raja törte magát a jezsuiták terjesztésében és dicsőitésében, hogy ezáltal a a király kegyébe juthasson. Ily módon a jezsuiták már 1816 végén 10 kollégiummal bírtak az országban s a régibb jezsuiták alig győztek elég fiatal jezsuitát termelni a nagy kereslet kielégítésére.

Hogy a spanyol ifjúság kedvet kapjon a szerzetbe lépni, az újjoncházakba igen lanyha fegyelem hozatott be. Ferdinánd, ki királyi őrültségében sz. Ignácot a spanyol hadsereg főkapitányává s a III. Károly-rend nagykeresztesévé nevezte, népével együtt ily módon nagy érdemeket szerzett magának a Jézus-társaság körül, mit meghálálandók a jezsuiták, teljes erejökből hozzájárultak, hogy uralkodását a legátkosabbá tegyék s kormánya alatt az országot minden tekintetben nyomorult sorsra juttassák. Ők valának lelke, igazgató szelleme azon, a

legalávalóbb, legelvetemedettebb emberekből álló kamarillának, melynek gaz gazdálkodása a spanyol népet a király rajongó híveiből néhány év alatt elkeseredett ellenségeivé tette.

Háromszor esküdött meg VII. Ferdinánd az ország alkotmányára, de jezsuita szokás szerint, mindanynyiszor azon feltett szándékkal, hogy esküjét meg fogja szegni. A titkos rendőrség szerepe ismét felvirradt, az ország legkitűnőbb emberei számüzetésben vagy fogságban találkoztak azokkal, kiknek egyetlen bűnök volt, hogy a jezsuitákat nem szenvedhették. Zavar és nyomor mindenfelé, az ország rablóbandákkal ellepve. A servilisek és liberálisok pártja folytonos küzdelemben egymással, mely 1814—1819, tehát öt év alatt 25 ministeriumot buktatott meg. A király nem bízott másban, mint Cyrillo és Bencomo jezsuitákban.

Mialatt az ország bensejében a legsötétebb terrorizmus uralkodott, a külpolitika is hasonlóképp a jezsuiták befolyása alá jutott. Az apácákat ide nem számítva, 1820-ban Spanyolországban 148,290 pap volt, 18,750 millió reál értékű vagyonnal (a mi pénzünk szerint mintegy 2500 millió forint.) Ez óriási összeg elvonatott a nemzeti vagyonból s az egyház feneketlen zsákjába dugatott. Ily állapotok, párosulva a jezsuita uralom folytonos gazságaival, a népet az 1820-ki forradalomra vezették, melynek eredménye az lett, hogy a megrémült király visszaállítá az 1812-ki alkotmányt, megesküdött reá, s általános amnestiát adott, melynek alkalmával ezrek és ezrek kerültek napfényre az inquisitió börtöneiből.

Az ország jobbjaiból alakult új kormány tetteinek egyik elseje volt az egyházi visszaéléseken segíteni. A király szentesíté a kortes azon határozatát, melylyel a zárdák, 14-nek kivételével, eltöröltettek. Az eltörölt szerzetek közt első helyen álltak a jezsuiták, kik ellen legnagyobb volt az elkeseredés, mert tudta rólok mindenki, hogy ők adták Ferdinándnak a leggazabb tanácsokat népe sanyargatására s leigázására. Egy 1820. aug. 14-én kelt dekrétum a Jézus-társaság feloszlatását s javainak állami célokra fordítását rendelte el. Az Olaszországból a szerzet visszaállítása alkalmával Spanyolországba visszatért régi jezsuiták az országban hagyattak s 300 arany nyugdijat kaptak, azon feltétel alatt, hogy a kormány engedélye nélkül az országot el ne hagyják; a szerzetruhát le kellett vetniök s mint világi papok a püspökök rendelkezése alá adattak és hatósága alá vettettek. Ugyanez rendeltetett az utóbbi években a szerzetbe lépett spanyol jezsuitákra nézve is, a külföldieknek azonban el kellett hagyniok az országot.

A szabadság és jog uralma azonban Spanyolországban csak rövid ideig tartott. VII. Ferdinánd csak kényszerülve engedett a nép kivánatainak, készen első alkalommal visszavonni tett engedményeit; s fődolga volt ily alkalmat keresni. E dicséretes munkában legnagyobb segítségére voltak a jezsuiták, kik most kollégiumaikon kívül lakva s álruhába bújva, de annál elkeseredettebben dolgoztak a nép elnyomásán. Titokban lázították a népet a törvényhozás és új kormány ellen, annál nagyobb sikerrel, miután az ország anyagilag nagy nyomorban volt, s a papság és absolutismus által

demoralizált ország képtelen volt a szabadságot a renddel párosítani s a kortesben a szélső pártok kezdtek felülkerekedni. Exjezsuiták buzdítására guerilla bandák alakultak s a portugal határon egy u. n. „apostoli junta“ tűnt fel, azon világosan kimondott szándékkal, hogy a korlátlan királyi hatalmat s a papi és feudális intézményeket visszaállítsa. Ezektől vérszemet kapott a király is s végre 100,000 főnyi francia segédhadak segélyével, a jezsuitákkal szövetkezett trón leverte a szabadságot és VII. Ferdinánd 1823-ban ismét korlátlan ura lett Spanyolországnak.

A legiszonyúbb reaktió következett be, az esküszegések, elfogások és kivégzések véres korszaka. E korszaknak természetesen első dolga volt a Jézus-társaságot ismét helyreállítani s minden iskolát kezébe adni. Még a segoviai katonai intézetben is jezsuiták adták elő nemcsak a vallást, hanem a történetet, politikát és földrajzot is. Gil jezsuita a saragossai királyi tüzérség parancsnokává neveztetett. A társaságnak minden jószága visszaadatott, sőt még több, mint amivel utolsó feloszlatása előtt bírt, s azonkívül negyven évre privilegiumot kapott arra, hogy tagjai és intézetei számára minden szükségleteit adómentesen szerezhesse be. Minden, még az egyházi ügyektől legidegenebb ágaira a kormányzatnak is, mint a katonaira, ők birtak legnagyobb befolyással s VII. Ferdinánd teljesen kezökbe adta magát.

Ily körülmények közt nem csudálhatjuk, ha a jezsuiták gombamódra megszaporodtak. Elüzetésök előtt 1820-ban 397-en 1826-ban már 900-an voltak Spanyolországban. A társaság tagjaival vagyona is gyorsan szaporodott,

s a nemesi családok legnagyobb része közülök fogadott káplánt és gyóntatót magának. Nemcsak hogy 1820-ban elvett javaik adattak vissza, megengedtetett nekik az is, hogy első, félszázad előtt történt kiüzetésök alkalmával elvesztett javaikra, bár azok az állam által már rég eladattak, igényt támaszszanak. A társaság temérdek pört kezdett e javakért s a megvesztegetett vagy szolgai birák siettek neki a kivánt jószágokat kárpótlás nélkül odaitélni. Mily roppant kincset tudtak nehány év alatt összeharácsolni, mutatja azon egy tény, hogy régi vetélytársaiknak, a dominikánusoknak javait 28 millió tallérért megvásárolták s a vételárt egyszerre készpénzben fizették le a kormány kezébe.

A jezsuiták annyira vérszemet kaptak e gazdag aratástól, hogy rövid idő múlva már a setét s fanatikus VII. Ferdinánd sem volt eléggé rosz rájok nézve, s elégedetlenül vele, öcscsének Don Carlosnak trónrajuttatásán dolgoztak, ki alázatos szolgájokká igérkőzött lenni. De az országban álló 22,000 francia katona dacára a rendet nem lehetett helyreállítani. Míg a jezsuiták milliókat zsaroltak össze, az állam 1825-ben nem tudta hivatalnokait fizetni. A jezsuiták, hogy a csupa ultramontánból álló kormányt a nép ellen még vadabb rendszabályokra ösztönözzék, azon hírt terjesztették a tömegben, hogy a kormány szabadkőmivesekből áll; mely mendemonda megcáfolására a keresztény kormány 1825-ben Granadában hét ártatlan szabadkőmivest kivégeztetett. A jezsuiták még ez eljárást is nagyon mérsékeltnek találták s elhiresztelték, hogy a király Don Carlos javára le készül mon-

dani. Igy szították a parazsat, mely Ferdinánd halála után 1833-ban lobbot vetve véres polgárháborúra vezetett. Ferdinándnak egy özvegye Krisztina, s egy három éves leánya maradt, Izabella. A spanyol öröködési törvény értelmében Krisztina Izabellát kiáltatta ki királylyá s nevében átvette a kormányt, de Don Carlos magának követelte a trónt. Az ország két ellenséges pártra szakadt. A christinosok jelszava alkotmány és szabadság, a carlistáké az absolutismus volt; — Krisztina ugyanis, midőn szorult a kapca, kegyes volt a liberálisokra támaszkodni, s amnestiát adott ki, mely hiveinek számát 50,000 számüzetésből visszatért emberrel szaporítá.

A hét éven át tartott véres polgárháborúban a jezsuiták természetesen Don Carlos pártján állták, ki teljesen az ő teremtményök volt s fiait is általok neveltette. Minden eszközt felhasználtak az elkeseredett küzdelemben, még a kutak megmérgezését sem tartván magukhoz méltatlannak, ami Madridban a nép dühének borzasztó kitörésére vezetett. A nemzetőrség 1834. jun. 17-kén, nagy néptömeg kiséretében a jezsuiták kollégiuma elé vonult, azt ostrom alá vette s a páterek csak gyors futás által menekülhettek a megérdemelt büntetés elől. Krisztina ismét eltörölte a társaságot, de nehány évvel utóbb, midőn Izabella kormányra került, a jezsuiták újra bevonultak Spanyolországba.

L. Fejezet.

(Rómában. — Viszályaik a papsággal. — Roothaan generális. — A társaság új felvirágzása. — Új jezsuita szentek. — Nápolyban. — Uralmok Sardiniában. — Heldevier követ leányát elrabolják. — A jezsuiták mind rendőrkémek. — A jótékony intézetek ellen. — Olaszország más tartományaiban. — Nő-jezsuiták szerzete.)

Róma, dacára annak, hogy VII. Pius már 1814-ben visszaállította a Jézus-társaságot, csak Brzozowski generális halála után lett ismét annak középpontjává. Ez év — 1820 — különösen nevezetes volt a jezsuitákra nézve. VII. Pius szertelen kegyelmekkel halmozta el őket, rögtön visszaállításuk napján három pompás palotát adott nekik Rómában s őket más városokban is gazdagon segítette kollégiumok állításában. A többi szerzetek irigy szemmel nézték a jezsuitáknak e kiváló protegálását, a sok áldás, mely e társaságra hullt, még a világi papság gyülöletét is felszította, mert isten reverendában járó szolgáinak egyik főerénye, világi előnyökért küzdeni kifelé úgy mint egymás között. Brzozowski halála után tehát a szerzet papi ellenségei egyesültek, hogy megkisértsék a szerzet új megbuktatását, vagy legalább, hogy szarvait letörjék.

Petruzzi Mariano, a genuai noviciatus rektora, kit Brzozowski az új generális-választásig a társaság generális vikáriusává nevezett, szeretett volna generálissá választatni. A jezsuiták ellenségei, kiket Della Genga bíbornok is támogatott, Petruzzi nagyravágyását igyekeztek a maguk javára felhasználni. Della Genga, maga is tizenhárom próbás ultramontán, nem tudni mi okból, a jezsuiták ellen fordult. VII. Pius őt nevezte pápai vikáriussá, mely hivatallal járt Rómának egyházi kormányzása. Della Genga ily minőségben a Jézus-társaság közgyűlésének megtartását, melynek a generálist kellett megválasztania, tőle telhetőleg akadályozta. Ebben, elég különösen Petruzzi járt leginkább kezére, ki személyes nagyravágyását a társaság érdeke fölé helyezve, ideiglenes hatalmának idejét lehető hosszúra nyújtani igyekezett, s miután nem volt reménye, hogy önkényt megválaszszák, úgy számított, hogy a társaság, ha ő a pápa által generálissá neveztetik, már azért is el fogja őt fogadni, hogy véget vessen a hosszú interregnumnak. Lehet, hogy a csel sikerült volna, de lehető volt az is, hogy a pápa elkedvetlenítve a társaságban ily fontos percben beállt viszálkodás felett, kezét le fogja róla venni.

A társaság ekkor nem vélt pártfogóra talált Consalvi államtitkárban. Consalvi nem szenvedhette ugyan a jezsuitákat, de személyes ellensége volt Della Gengának, s mint igazi pap, meggyőződését férfiasan alárendelte a vágynak: ellenségén boszút állhatni. Két nagyravágyó pap undorító civakodása, vagy, mint a jezsuiták mondják, az isteni gondviselés, ily módon ki-

mentette a társaságot a fatális helyzetből. Consalvi 1820. okt. 3-kán rendeletet eszközölt a pápától, mely a bíbornok tilalmát megszüntette, s a jezsuitáknak a generális-választó gyülés megtartását megengedte. Della Genga és Petruzzi azonban nem engedtek oly könnyen. Még egyszer ellene szegültek a gyülés megtartásának, úgy hogy a pápának még egyszer személyesen kellett fellépnie, hogy e gyülést lehetővé tegye. Midőn ez megnyilt, Petruzzinak, ki rajta elnökölt, első dolga volt azon francia, angol és olasz küldötteket, kikben ellenfeleket sejtett, azon urügy alatt, hogy meghatalmazásaik nincsenek rendben, a gyülésből kizárni. A páterek engedelmeskedtek, de a hátramaradottak többsége visszabocsáttatásukra szavazott. Midőn tehát visszatértek, Petruzzi felfedezte, hogy a gyülés nem az előszabott rendben gyült össze, s igy nem határozatképes. A többség a gyülés határozatképességét mondta ki. Midőn Petruzzi ez ellen óvást emelt s fenyegetésül idegen törvényszékre hivatkozott, a gyülés Petruzzit letette generális-vikáriusi hivatalából és mindenesét, Pietrobonit kizárta kebeléből. Petruzzi és Della Genga panaszra mentek a pápához, de ez nem hallgatott rájok, s így a gyülés végre a választáshoz láthatott.

A választás 1820. okt. 18-kán Luigi F o r t i s r a, egy 72 éves jezsuitára esett, ki rögtön vizsgálóbizottmányt nevezett ki, mely Petruzzi és Pietroboni eljárását megvizsgálja. A bizottság a két jezsuitát bűnösnek nyilvánítá, de ezek behúzták a farkukat s nagy alázattal hűséget igértek a generálisnak, mire ez megbocsátott

nekik. Párthíveik azonban szigorúan büntettettek s többen közőlök a társaságból kizárattak.

Három évvel utóbb meghalt VII. Pius, és utódja Della Genga lett XII. Leo név alatt. A jóhiszemű világ azt hitte, hogy Genga, mint bíbornok, ellensége levén a jezsuitáknak, mint pápa fel fog lépni visszaéléseik ellen; de XII. Leo sietett barátkozni a jezsuitákkal. Már néhány hónappal trónralépte után, 1829. januárban átadta nekik a collegium romanumot, a del Caravitta oratoriumot s a gregoriáni observatoriumot a hozzátartozó intézetekkel, iskolákkal együtt, melyet a jezsuiták XIV. Kelemenig bírtak, de VII. Piustól még nem tudtak visszakapni. A collegio romano még ez évben megnyilt s legujabb korig Rómának egyházi egyeteme maradt, melyben nemcsak az egyházi állam minden papja, hanem a jezsuiták egyéb nemzeti intézeteinek, az irlandi, hollandi, német stb. kollégiumoknak növendékei is a jezsuiták által neveltettek, s e tanok mérgét magába szíva emissáriusokként küldettek szét a világba.

De ezzel Leo kedveskedései nem végöket érték, csak kezdetöket vették. Elhalmozta őket jó tetteivel, melyek közől csak a spoletoi kollégium visszaállítását, egy kizárólag nemesi nevelőház alapítását Rómában, s a borromäi palotának visszaadását említjük. Leo gondoskodása alatt a jezsuiták Rómában úgy felszaporodtak, hogy 1829-ben történt halálakor már nem fértek el számos házaikban, s a kormány kénytelen volt nekik egy új telepet adni a városon kívül.

E nagy protektió a többi szerzetek ellenszenvét folytonosan táplálta s ezek ellenséges érzülete Fortis

generális halálakor (1829. jan. 27-én) ismét nyilatkozott. Két héttel utóbb a pápa halt meg, s most egyidejüleg pápát és generálist kellett választani. Megindult a mindenféle papi ármánykodás, melyeket csak Pacca és Gregorio erélyes fellépte tudott meghiúsítani, mert a jezsuiták e két nagy pártfogója, kiknek mindenike a tiarára vágyott, a conclávéban csak azon feltétel alatt adta szavazatát Castiglioni bíbornokra, ha megigéri, hogy a jezsuita generálisi hivatalt rögtön betölteti. Castiglioni ezt megigérte s ennek köszönhette, hogy 1829. márc. 31-kén VIII. Pius lett belőle.

Az új pápának első dolga volt a generálisválasztást elrendelni, mely ezúttal Roothaan Jánosra esett. Roothaan, Lainez és Aquaviva mellett kétségkívül a legtehetségesebb ember volt a jezsuita generálisok közt. Protestáns szülők gyermeke, Amsterdamban 1785-ben született, ott kezdetben boltos legény volt egy szivarkereskedésben, mint ilyen, utazásközben 1804-ben Oroszországba ment, hol a jezsuiták használhatóságát megérezve, a polozki kollégiumba felvették. Nem volt még 45 éves, midőn a társaság élére állíttatott. Eszes, ravasz, s amellett hidegvérű ember volt. Nagyon tudott magán uralkodni, bátorsága, ember- és világ ismerete teljesen qualifikálták ama nehéz, de gonosz hivatalra, melybe most lépett. A jezsuiták táborában nagy volt az öröm, s még a menyországnak is csudával kellett ünnepelnie megválasztatását. Kilenced napra megválasztatása után ugyanis roppant vihar támadt Róma felett, épen midőn 80 darab jezsuita növendék egy kápolnában ájtatoskodott. A villám három helytt ütött a

római kollégiumba, a kertbe, a templomba s a kápolnába, az imádkozók közt egy tűzsugár jelent meg, de senkinek baja nem esett, mire egy jezsuita elkiáltá magát: „csuda!“ — a többi utánna ordítá, s valamenynyien tollal és szóval hirdették a nagy csudatételt, melyet az uristen egyenesen páter Roothaan dicsőségére produkált.

Roothaan hivataloskodása alatt a kor körülményei, párosulva a generális eszével és gonoszságával, a társaságot újra fényes polcra emelték Európában. Ő egész generálissága alatt nemcsak a jezsuiták feje, hanem valódi pápa volt, s még világi tekintetben is ő uralkodott az egyházi államban. Ez okozta azon nyomorúságos állapotot, melyben IX. Pius trónraléptekor az egyházi államot találta; mert páter Roothaan a legatiókat saját szerzete érdekében kormányozta, vagy helyesebben, fosztogatta, s a népet a szellemi és anyagi nyomor karjába taszította. Amig ő volt generális, még vasutat sem volt szabad az egyházi államban építeni.

A kamalduli barát, Mauro Cappellari, ki VIII. Pius halála után 1831-ben XVI. Gergely név alatt pápává lett, csak játékszer volt Roothaan kezében, és minden alkalommal védte s pártfogolta a jezsuitákat, mire különben szükségök is volt, mert a spoletoi, fanoi, forlii, ferrárai s más kollégiumok a felkelők által elfoglaltattak s a jezsuitákat csak ő szentsége imája és az osztrákok szuronyai vezették vissza palotáikba. Az új pápa kardinális vikáriusának, Zurlának legelső rendeletei közt azon hallatlan felhivás foglaltatott, melylyel minden Rómában levő barátnak megparancsoltatott,

hogy sz. Ignác asketikus gyakorlatait űzze, miáltal a jezsuiták valamennyi más szerzet fölé állíttattak. E jámbor gyakorlatok színhelye a jezsuiták temploma s vezetője páter Finetti lett. Kevéssel utóbb XVI. Gergely egy ediktumot adott ki, mely a világiak összes tanügyét az egyházi államban, nevezetesen a két fő világi egyetemet, a bolognait s a Sapienzát Rómában, a jezsuiták szellemében reformálta s túlnyomó befolyásuk alá helyezte. Sőt öt évvel utóbb a hirhedett Propaganda-kollégium vezetését is kizárólag a jezsuiták kezére bízta, visszaadta nekik a lorettoi és az illyr kollégiumot. Sietett a jezsuiták vágyát új jezsuita szentek gyártásában is kielégíteni, miben minden elődét sikerült felülmulnia. A jezsuitáknak újra visszanyert imposáns helyzetök teljességéhez szükségök volt rá, hogy minél több tagjok jusson be a mennyei aristokratiába, s pénzök volt elég e passió teljesítésére. Mert maga a beatificatio, e mennyei bocskorosnemesség, 25,000 tallérba került Rómában, hol ingyen mitsem adnak. Szentté avatás pedig több százezerbe kerül. XVI. Gergely jó pénzért szentté tett egy csomó jezsuitát, köztök Liguori Alfonzot, kit VII. Pius 1816-ban beatifikált; azonkívül beatifikálta Francesco de Geronimo, Pignatelli és Canisius Péter jezsuitákat, — megannyi cégéres gonosztevőit a Jézus-társaságnak.

Említettük fenntebb, hogy a Portugalból kiűzött jezsuiták Rómán kivül leginkább Nápolyt boldogították odajövetelökkel; tudjuk azt is, mily szerelmes lett beléjök IV. Ferdinánd, vagy, mint az újon egyesített két siciliai királyság uralkodója, I. Ferdinánd, a restaurátió

után. Alig vonult be 1815-ben Nápolyba, áthozatta Siciliából a franciák által odakergetett jezsuitákat, visszaadta nekik régi birtokaikat s rájok bízta az egész népnevelést. Utóda I. Ferenc atyja nyomdokaiba lépett s új kollégiumokat és intézeteket adott kezökbe, a többi közt egy nemesi convictust. Utóda, II. Ferenc alatt a jezsuiták hatalma és befolyása a szerencsétlen országban még jobban növekedett.

Nápoly szárazföldén 1844-ig a fővároson kívül számos más helyeken szereztek magoknak telepeket, nevezetesen: Aquila, Lacce, Maglie, Salerno és Sorrento; Siciliában: Palermo, Caltanisetta, Alcama, Trapani, Marsala, Monte, Albano, Modica, Mazzara, Nota, Salemi és Termini városokban.

Még fényesebb állásra kaptak a félsziget második királyságában, S a r d i n i á b a n. Viktor Emánuel király, kinek a bécsi congressus apái örökét a genuai respublika területével megtoldva, visszaadta, hosszas viszontagságai által el volt keseredve az új, és mértéktelen fanatismussal tölt el a régi jó idők iránt. Valódi Don Quixotteja volt a legitimitásnak, ki a turini füvészkertben minden, a franciák által ültetett idegen növényt, mint jakobinus gazt, kiírtatott. Ily alaposan megbolondulva levén, természetes volt, hogy sietett a jezsuitákat „a trón és oltár e szilárd oszlopait“ országába behívni. Ezek már 1815-ben megnyitották Turinban noviciátussal összekötött kollégiumjokat, s a következő évben Genuában állítottak újoncházat. A király a genuai egyetemet, a város élénk ellenzése dacára, kényszerítette, hogy azon fekvő birtokait, melyeket a Jézus-társaság

1773-ki feloszlatása alkalmával a köztársaság kormányától a társaság birtokaiból kapott, s melyeknek 1773-ban 44,000 lirányi jövedelme 1816-ban három annyira emelkedett, a jezsuitáknak odadja, ami főoka volt annak, hogy a genuaiak maradandólag elidegenedtek a szárd kormánytól. Mert a király által a genuai egyetemnek igért kárpótlást ez soha meg nem kapta, s igy az egyetem virágzó helyzetéből gyorsan alásülyedt.

A népnek ellenszenve dacára a jezsuitáknak sikerült Liguria fővárosában tekintélyes és naponként szaporodó vagyont összeharácsolniok; a közönség félt mindenhová elérő kezök gonoszságától, s mindenki igyekezett kedvezésöket megvásárolni. Nemcsak hagyományok alakjában kaptak nevezetes ajándékokat, hanem jámbor patriciusok Jézus katonáinak telhetetlen pénzvágyát az által is igyekeztek kielégíteni, hogy rájok bízták a szegények javára tett jámbor adakozásaik szétosztását, más szóval, hogy szabad lopást engedtek nekik a szegények pénzéből, ami Genuában évenként, régi szokás szerint több millióra ment. És midőn a genuai páterek, dacára annak, hogy az ily módon összeharácsolt pénzen Tortona tartományban, Montebelloban egy fényes jószágot vásároltak magoknak, nem átallták „szegény“ társaságuk fenntartására házról házra járva koldulni, a terrorizált lakosok közől csak a kisebb résznek volt bátorsága a szemtelen papokat elutasítani, legtöbben kötelezték magokat havi támogatás fizetésére, mi a jezsuiták számára ismét 12,000 liránál nagyobb évi jövedelmet képviselt.

Még Viktor Emanuel uralkodása alatt a jezsuiták több, rendesen convictusokkal összekapcsolt kollégiumo-

kat szereztek magoknak, névszerint Novarában, Nizzában, Chieriben, Sardinia szigetén Cagliariban és Sassariban; két utóda alatt ismét Chamberiben, hol gr. Boigne bíbornok fél millió livret adott a kollégium megalapítására, Aostában, Vogherában, és Sauremoban. De ennek dacára örülhetett volna a szegény ország, ha a király beérte volna azzal, hogy csak népe véres verítékének gyümölcsét pazarolja a jezsuitákra. De már Viktor Emánuel lényeges befolyást engedett nekik nemcsak az ország összes tanügyére, hanem egész kormányzatára is.

Sardinia tényleges uralkodói Viktor Emanuel alatt neje Teréz és annak gyóntatója B o t t a jezsuita voltak. Tőlök eredtek azon hajmeresztő önkényű intézkedések, melyekkel a kormány magát beszennyezte, ők okozták az 1821-ki forradalmat, mely a vén királyt öcscse Károly Félix javára lemondani kényszeríté.

Ez még nagyobb bolondja lett a jezsuitáknak, mint bátyja; palotája homályában buzgón űzte Loyola lelki gyakorlatait s gyakran még a jezsuiták szerzetes ruháját is felöltötte. Gyóntatójává G r a s s i János jezsuitát választá, ki páter Roothaannal, ki akkor a turini kollégium rektora volt, osztotta meg az udvar és általa az ország feletti uralmat. E két jezsuita először is arra használta fel hatalmát, hogy a Viktor Amadé által alapított s a turini egyetemmel összekapcsolt Collegio della Provincia feloszlatását kivitték, mely intézet veszélyes versenytársa volt a jezsuita iskoláknak. Csak később állította vissza Albert király, kiről aztán Collegio Albertinonak neveztetett.

Mint más uralkodóknak e korban, Károly Felixnek is azon bogara volt, hogy a nép szellemi fejlődésének meggátlása leghatásosabb ellenszere a politikai mozgalmas szellemnek, s a jezsuiták e buta gondolatot mesterileg tudták kedvenc vágyuk kielégítésére felhasználni, mely abban állt, hogy az összes magasabb tanügyet közvetlenül kezökbe kapják. Ez már 1822-ben sikerült nekik, midőn a király a turini és genuai egyetemeket a párisinak helyzetébe emelte, összekötvén a két egyetemmel a Riforma nevü fő iskolai hatóságot, melynek minden tan és nevelőintézet alá volt rendelve, s melynek a fővárosban úgy, mint a vidéken mindenütt megvoltak saját közegei. Miután pedig ama két egyetemen már akkor a jezsuiták voltak az urak, s a jóravaló tanárokat elcsapván s helyöket saját tudatlan, de szolgai lelkü teremtményeikkel helyettesítvén, azokat az órómai buta tudományosság fészkeivé tették, — így e királyi dekrétum tulajdonképen a Jézus-társaságot tette a királyság tanügyének legfőbb hatóságává.

Károly Albertnek, Károly Felix utódának uralkodása alatt is még 15 éven át Sardinia valódi Paraguay-ja maradt a jezsuitáknak. Az új király trónraléptekor mondá páter Grassinak: „A társaság az elhalt királyban atyját és védőjét vesztette el, de én mindkettőt pótolni fogok törekedni szeretetem és jóakaratom által,“ — és katholikus szokás ellenére szavát ez egyszer megtartotta. Elődei példáját követve dédelgette jezsuitáit, mint a trón legerősebb támaszait. Szertelen bőkezű volt irántuk s a többi közt saját pompás Doria-Tursi féle palotáját Genuában nekik ajándékozta, melyet siettek

kollégiummá átalakítani, miután eddig e városban csak ujoncházzal bírtak. Ezenkívül a király a genuai városi hatóságot kényszeríté, hogy az új intézetet 10,800 lira évi segélylyel támogassa. Károly Albert nem egyszer saját királyi tekintélyét hihetetlen módon alárendelte a jezsuitáknak, amint ezt Heldevier hollandi követ leányának ismert története bizonyítja.

A követ 19 éves leányát a jezsuiták az apai házból való megszökésre s a római hitre térésre csábították, nemcsak hogy lelkét, hanem hogy reá néző tekintélyes örökségét is megszerezzék. Az apa minden törekvése, leányát a jezsuiták körmei közől kiszabadítani, sikertelen volt. Károly Albert ugyan őszinte részvétét nyilvánítá személyesen a követnek, de kijelenté, hogy képtelen ügyében tenni valamit. Liedekerke grófnak, Heldevier utódjának a követségben, erélyes jegyzékei, Anglia, Poroszország s végre Austria támogatása dacára sem vezettek más eredményre, mint arra, hogy a szárd miniszterium minden közbenjárást megtagadott, miután az ügy nem tartozik hozzá. Az apa kénytelen volt Turint gyermeke nélkül elhagyni. Csak midőn a szárd király bőrének megmentése végett jónak látta a liberális táborba átmenni, szűnt meg a jezsuiták aranykora s nem sokkal utóbb létezése is Sardiniában.

Feltünő a különbség a jezsuiták magatartása közt oly országokban, hol a tekintélyt és befolyást még csak megszerezniök, vagy veszélyes vetélytársak ellen védeniök kell, és oly helyeken, hol már biztosítottnak tekinthetik hatalmukat. A sardiniai jezsuiták

viselt dolgai híven feltüntetik e különbséget. Azon erényeiket és képességeiket, melyeket oly helyeken, hol nem bírnak ily ellenmondást nem tűrő hatalommal, nagy gonddal takargatnak a világ előtt, itt, hol elbízták magokat szerencséjökben, oly mértékben engedték kifejlődni, hogy még rendőrkémekül is odadták magokat. Sardiniában több jezsuitáról be van bizonyítva, hogy e díszes állami hivatalt viselte. A genuai rendőrfőnöknél, Salari lovagnál Polidori és Jourdan jezsuiták állandóan alkalmazva valának.

Ha a többi, főkép a világi papság tudta volna, mily nyomasztó azon járom, melyet a jezsuiták neki is nyakába nyomni igyekeztek, amint sikerült a keresett mindenhatóságot elnyerniök, óvakodott volna e faj megfészkelését oly vak buzgalommal elősegíteni, mint ahogy tette. A szárd papság, mely e tekintetben nagy érdemeket szerzett magának a Jézus-társaság körül, nagy ijedtségére csakhamar belátta, hogy igen rosz szolgálatot tett ezáltal önmagának. Mert alig jutottak a jezsuiták az udvarban s a népnél nagy befolyásukhoz, a többi papság felett napról napra zsarnokiabban kezdtek uralkodni. A legcsekélyebb ellenkezés egy jezsuitának bármely, bár legalávalóbb tette ellen is, a legnagyobb kellemetlenségeket és üldözést vonta maga után.

Csak egy példát hozunk fel erre, a genuai papság esetét. Ettől a jezsuiták azt kivánták, utánozza őket egy bizonyos újításban a vezeklésre vonatkozólag, melyet a szintén kath. pap Gioberti átall közelebbről megjelölni, s melyről általjában csak annyit mond,

hogy erkölcstelen volt s ha behozatnék, csak arra vezetne, hogy minden szentséget meggyűlöltetne a néppel. A genuai papság nagy többsége a gyalázatos kivánatot megbotránkozva visszautasította, minek az lőn következése, hogy a jezsuiták nemcsak Genuában, hanem az egész országban s még azonkívül is jansenismussal, eretnekséggel vádolták. E katholikus papokra nézve oly veszedelmes rágalommal a jezsuiták addig üldözték a genuai papokat, hogy ezek kétségbeesésökben könyörögve fordultak 1838-ban érsekökhöz, Tadini bíbornokhoz, hogy állítaná vissza jó hirnevöket, de még ez is csak félig merte kivánságukat teljesíteni, annyira félt a jezsuitáktól.

A jezsuiták azon jellemző tulajdonaihoz, melyeket csak ott mutatnak, hol már teljes bátorságban érzik magokat, tartozik irigységök és ellenségeskedésök is minden jótékonysági intézet ellen, mely vagy nem jezsuita eredetű, vagy legalább a jezsuitáknak nincs alárendelve, vagy velök összekapcsolva. Gyűlölik az ily intézeteket, mert úgy a hatalmat, mint az érdemet mindenütt monopolizálni akarják, s ezek tekintélye és hírneve által saját tekintélyöket látják csorbítva; s egyáltaljában kiírtani törekszenek azon hitet, mintha nemjezsuita intézetek vagy találmányok is válhatnának az emberiségnek üdvére. Ez okból a turini és genuai nagyszerű koldusmenházak, az itt és más sardiniai városokban levő szegény- és kisdediskolák s kisdedóvó-intézetek a jezsuiták folytonos és elkeseredett üldözésének tárgyai valának. Minini Ferdinánd jezsuita Genuában a sz. Ambrus templom

szószékéről mennydörgött a koldusmenházak, kisdedóvodák, takarékpénztárak és más „új divatú“ találmányok ellen, melyek már csak azért is elvetendők és istentelenek, mert először protestáns országokban jöttek divatba, leginkább vallástalan emberek által ápoltattak s terjesztettek azon gonosz szándékban, hogy az alsó néposztályokat új szükségletekkel ismertessék meg s jelen helyzetökkel elégedetlenné tegyék. Mert, mint a tudós jezsuita mondá: „ha az ily intézetek csakugyan javokra válnának a jámbor keresztyéneknek, kétségkívül már az apostolok életbe léptették volna azokat!“

Páter Sagrini Tibérius, az ékesszólás jezsuita tanára a turini kollégiumon a főváros egy templomának szószékéről becsületsértő rágalmakkal támadta meg az ottani koldusmenházat és kormányzatát. Az intézet igazgatója erre panaszra ment a provinciálishoz, Bresciani Antoniohoz, ki biztosítá őt, hogy Sagrini szavai tőr voltak szivébe, hogy sajnálja amit az mondott, s megigérte neki, hogy ugyanazon pap jövő vasárnap megnyugtató nyilatkozattal elégtételt fog neki adni, s a rágalmazott intézetet továbbra is a turiniak pártfogásába fogja ajánlani. Az odaidézett Sagrini, főnöke jelenlétében a maga részéről is ismételte ennek igéretét. Ugyanezt jelenté ki a két jezsuita az intézet többi igazgatói előtt is. A bekövetkező vasárnap előtti estén azonban az igazgatók egyike páter Brescianitól levelet kapott, melyben ez kijelenté neki, hogy Sagrininak nincs mit visszavonnia. A megrökönyödött igazgatók újabbi sürgetésre azon választ

kapták, hogy miután a jezsuitáktól kapott igéretet kifecsegték, nem kapnak többé elégtételt, — ami azonban nem volt igaz, mert az igazgatók senkinek sem szóltak a dolog felől. E galád eljárás dacára minden ármányaik a jótékony intézetek ellen nem nagy hasznukra voltak; s csak a genuai szegényiskolákat sikerült egy időre álarcos szolgáiknak, az úgynevezett „ignoráns testvéreknek" kezére játszaniok. Ezen gúnynevet adta ugyanis a kor a „keresztyén-iskola-testvéreknek" Franciaországban, keletkezésök helyén, miután azt becsületesen megérdemelték.

A genuai szegényiskolák a király parancsára átadattak a jezsuiták említett cimboráinak, s a város köteleztetett őket tetemes pénzösszeggel támogatni. A dicsőség azonban csak 1841-ig tartott, midőn, miután az ignoránsok kezébe adott intézetek majdnem egészen elpusztultak, gazdag genuai polgárok adományaiból új szegényiskolák állíttattak s tisztességesebb világi papok kezére bízattak.

Ép úgy mint Sardinia, a modenai hercegség is valódi paradicsoma lett a jezsuitáknak, hova IV. Ferenc által hívattak meg, e népe által méltán elátkozott gonosztevő által, ki virágzó országát hideg számítással és vas következetességgel szellemi és anyagi tekintetben pusztasággá silányította. Modenai kollégiumjokat, minden hajdani javaival együtt már 1815-ben visszakapták s egy évvel utóbb új kollégiumot alapítottak Reggioban. E két kollégium csakhamar a legnagyobbak és leggazdagabbak közé tartozott Olaszországban. Miután a herceg az egész tanügyet kizárólag

rájok bízta, az intézetek mindenikében vagy 400 tanítvány volt, ide nem számítva az 50—60 főre menő kosztosokat, kik a convictusokban laktak. Emellett a censura is a jezsuitákra bízatott, s a censura-hivatal elnöke a herceg gyóntatója volt. E minőségében 1822-ben minden magán könyvtárat megvizsgáltatott s elrendelte, hogy mindazon költők művei, kik nem a jezsuiták szellemében írták munkáikat, elégettessenek, még Horácot, Ovidot, Lücretiust s más hasonlókat sem véve ki. Ezenkívül a jezsuiták befolyása alatt állt az egész közigazgatás, még nagyobb mértékben mint Sardiniában, mert IV. Ferenc a jezsuitákban találta meg a legbiztosabb eszközöket undok kormányrendszere fenntartására.

Ellenben egy egész emberöltőig tartott, míg Parmában megtelepedniök sikerült. Mária Luiza főhercegnő, vagy inkább a nevében kormányzó férfiak elég becsületesek voltak a népnek a jezsuiták elleni ellenszenvét tekintetbe venni. Csak 1844-ben, midőn tolakodó kéréseiket Austria oly módon támogatta, mely nem tűrt ellenmondást, engedett Napoleon özvegye. Beeresztette a társaságot tartományába, átadta neki az elemi iskolákat, a felsőbbeket azonban csak fokonként; s az ország főbb városaiban, Parmában, Piacenzában és Guastallában csakhamar jezsuita kollégiumok keletkeztek. A jezsuiták tanmódja azonban temérdek panaszra adott okot, minek folytán a piacenzai municipális tanács 1846-ban felterjesztést tett a kormányhoz, figyelmeztetvén azt, hogy az ottani gymnásium a jezsuiták kezében teljes pusztulásnak indul; mert a szülők megbotránkozva

gyermekeik elerkölcstelenítésén az iskolákban, fiaikat inkább a külföldre küldik tanulni.

Toskána, melynek szerencsés sorsa minden olasz tartományok közt a legbecsületesebb uralkodókat adta, úgy mint számos más csapástól, mely a többi Olaszországra nehezedett, a jezsuitáktól is legújabb időig mentt maradt. II. Lipót nagyherceg csak 1846-ban engedett, szintén Austria sürgetésére, a jezsuiták betolakodási kisérleteinek. Nehánynak megengedte Montepulcianoban megtelepedni, s a „Jézus szentséges szíve hölgyeinek“ megengedte, hogy Pisában nevelőintézetet nyissanak. E nőstény jezsuiták szerzetét, mint már említettük, VIII. Orbán 1631-ben eltörölte. Utóbb ugyan tűntek még fel egyes jezsuitánék Németalföldon, Kölnben, Bécsben s egyebütt, de csak szórványosan. A 19. századnak jutott a szerencse, hogy a nőstény jezsuiták rendjét feltámadni lássa. Paccanari és Varin által alapítva, a feloszlatott Jézus-társaság tiszteletére e szerzet Jézus szivét tette jelképévé, s arról nevezte el magát. Barat Zsófia Magdolna, egy hímbarát nővére volt első generálisa a nőstény jezsuitáknak. Céljuk és feladatuk volt a felsőbb osztályok leányainak nevelését úgy a magok kezébe ragadni, mint a hímjezsuiták a fiúkéit.

Ez apácák a legszorosabb összeköttetésben vannak a jezsuitákkal, 1825 óta az ő törvényeik alatt állnak s főkép Franciaországban, nagy mértékben elterjedtek. Itt nagy hasznot hajtottak a Jézus-társaságnak, melyet minden aláváló tulajdonságában buzgón törekedtek utánozni. Azon befolyásos helyzetet, melyet a jezsuitáknak

Franciaországban a restaurátió korszaka alatt elérniök sikerült, nagy mértékben ez apácáknak köszönhették, kik nagyobb részt az ország legelőkelőbb s leggazdagabb családaiból valók voltak. Sokat, amit hímjezsuita ki nem vitt volna, megkapott a nőstény; ahol az hajótörést szenvedett, ez ki tudta ármánykodni vagy kacérkodni a diadalt. A Jézus szentséges szivének dámáit azonban nem szabad összetévesztenünk a „jó pásztor hölgyeivel," mely szintén Franciaországban keletkezett női jezsuita szerzet, s melynek hivatása volt a nép alsó rétegében végezni a csalás és bolondítás azon munkáját, melyre a másik a társadalom előkelő osztályaiban vállalkozott. A jó pásztor hölgyei a többi közt a bukott nők javítását is cégérül használják s e firma alatt még némely német tartományokba, mint pl. Bajorországba is befurakodtak. Amazok még Sveicot, Olaszországot s Amerikát is ellepték. Az ignoráns testvérek a jezsuiták utócsapatát, e nőstények sok helytt előőrsét képezték. A pizaiak ezt tudva erélyesen felszólaltak ez apácák letelepedése ellen, élökön az egyetemmel, minek folytán ezeknek úgy, mint a montepulcianoi jezsuitáknak rövid idő múlva pusztulniok kellett.

Lucca hercegség is oly szerencsés volt, hogy a jezsuitáktól megkiméltetett. E szerencsét fejedelme, Bourbon Károly Lajos sajátságos lélekállapotának köszönhette, ki németországi utazásaiban megszerette a mystikus protestantismust, titokban a protestáns hitre tért, s mint ilyen nem lehetett a jezsuiták barátja. A luccaiak egyátaljában kezdet óta legyőzhetlen ellenszenvvel viseltettek a jezsuiták iránt. Ezeknek nem is

sikerült soha gyökeret verniök Luccában, ismételt kisérleteik dacára, melyeknek elseje az 1581. évre esik. A köztársaság atyái, ismerve a szerzet pióca természetét, a jezsuiták finom ármánynyal szőtt tervének oly erélyesen ellenálltak, hogy ezeknek betolakodásukat későbbre kellett halasztaniok. Új kisérleteket tettek a pápák által támogatva 1624., 1651. és 1660-ban, ismét hiába. Ez évben is a köztársaság kerek tagadással válaszolt a pápa, VII. Sándor kivánatára. Hogy pedig a jezsuiták további betolakodási kisérleteit előre meghiúsítsa, a köztársaság 1660-ban törvényt hozott, mely minden állampolgárra, ki a társaság behozatalát indítványozni merné, a hamis eskü büntetését rótta. E kis köztársaság vezetői a 16. és 17. században felvilágosodás és politikai belátás dolgában fölöttük álltak még a protestáns uralkodóknak is.

LI. Fejezet.

(Becsempészésök Austriába. — A jezsuiták mint liguriánusok. — Porosz- Szász- és Bajorországban. — A protestantismus ellen. — Betolakodásuk Tirolba.)

Említettük fentebb, hogy az I. Sándor cár által Oroszországból kiűzött jezsuiták egy része Becsbe vándorolt s itt vendégszerető fogadtatásra talált. De a jezsuiták már előbb, még a bécsi congressus tartama alatt lépéseket tettek visszafogadtatásuk iránt. Törekvéseiket buzgón támogatta Bécsnek akkori érseke, gr. Hohenwart Zsigmond Antal, ki maga is előbb jezsuita és I. Ferenc császár nevelője volt. Tizenhat éves korában 1746-ban lépett a Jézus-társaságba, egy csomó jezsuita kollégiumban a theologiát tanította, s a társaság feloszlatása után 1778-ban Ferenc főherceg nevelője lett, ki őt utóbb bécsi érsekké nevezte. De bármily nagy volt befolyása egykori tanítványára, törekvései nehány évig sikeretlenek maradtak. Metternich még akkor nem retirált a bigottok táborába s nem is merhette volna még visszavinni e társaságot a monarchiába, melyben oly undok, vérrel és átokkal

teljes tevékenységet fejtettek ki, s Metternich mindenható levén, a császár nem volt a jezsuiták visszahívására rábírható.

I. Ferenc császár azonban negyedik házasságra lépett Karolina Augusta bajor hercegnővel, kit tanítója, P. Sambuga jezsuita megtanította a társaságért rajongani. A bécsi érsek, Fried Jakab udvari plébános és az Orsolya-szüzek gyóntatója Hofbauer Kelemen, — kit IX. Pius nehány év előtt jónak látott szentté tenni, — összeszűrték a levet a jezsuiták javára az új császárnéval, ki nagy befolyást tudott férjére gyakorolni. Metternich s a többi államférfiak azonban még mindig ellenezték a dolgot, a bécsi lakosság határozottan nyilvánítá ellenszenvét a társaság ellen, minélfogva a jezsuiták barátai szokott eszközükhöz, a csaláshoz folyamodtak s a jezsuitákat „liguriánusok" álneve alatt csempészték Bécsbe.

Ligouri Alfonz Mária, — kit IX. Pius szintén szentté nevezett ki, — 1732-ben egy új szerzetet alapított, melynek bombastikus nyelven írt programmja szerint hivatása volt a megváltónak (redemptor) példáit és erényeit utánozni. Ehez képest kötelességévé tétetett az új szerzetnek isten igéjét a nép alsó osztályainak hirdetni, azt kathekizálni, és jámbor gyakorlatok s missiók segélyével sanyargatni. E szerzet 1749-ben XIV. Benedek által „a legszentebb megváltó congregátiója" név alatt megerősíttetett, s tagjai már akkor redemptoristáknak nevezték magokat, de a valóságban célja nem volt egyéb, mint a pápaság roskadozó, az idő foga által hatalmasan megpusztult osz-

lopaiñak számát szaporítani. Azon érdemeket, melyeket Ligouri Alfonz magának ily módon az egyházi despotismus körül szerzett, már XIII. Kelemen elismerte, midőn őt püspökké tette. A jezsuiták is örömmel üdvözölték őt és szerzetét, mely céljára, elveire, szellemére s nagyrészt törvényeire nézve is egy volt a Jézus-társasággal.

Szerzete tagjaitól Ligouri oly feltétlen hódolatot követelt az előljáró parancsai iránt, hogy egyéniségökről teljesen le kellett mondaniok; ő is azt tanítá, hogy a pápa akaratát isten akaratának kell tekinteni, mint ilyet tisztelni és megfogadni, az ő erkölcstana is oly laza és ruganyos volt, és ép úgy kaput tárt minden csalásnak, hazugságnak, ármánynak s gazságnak, mint a jezsuitáké. A jezsuita kazuisták példáját követve, a kötelességek tanát ő is a hasznosság elvetemedett tanává torzította, sőt a probabilismus gyalázatos tanát még kiterjesztette, kijelentvén, hogy a cselekvőnek saját véleménye elegendő a tettnek jóvá tételére. Midőn tehát XIV. Kelemen a Jézus-társaságot eltörölte, számos jezsuita, az elvek és szervezet egysége által vonzatva, átlépett a redemptoristák szerzetébe. Habár ezáltal a régi társaság egyidőre beleolvadt az újba, idők folytán mégis az újat teljesen absorbeálta, annyira, hogy, miután VII. Pius a Jézus-társaságot visszaállította, a liguriánusok rendje a legtöbb országban tényleg megszűnt, mert alapszabályaikat teljesen azonosították a jezsuitákéival és ezek generálisát a magokénak is elismerték. Ennek dacára „célszerűnek“ tartatott a redemptoristák szerzetét mint

látszólag önálló rendet fenntartani, vagyis a visszaállított Jézus-társaság egy részét továbbra is liguriánusoknak vagy redemptoristáknak nevezni; mert belátták, hogy e kevésbbé hírhedt és beszennyezett cég alatt könnyebb lesz némely országba betolakodniok, mint a régi, átokkal és bűnnel terhelt név alatt.

A ravasz papok helyesen spekuláltak. Ferenc császár nem bírta magát arra elszánni, hogy ministerei akaratával s a nép közvéleményével oly nyiltan dacoljon, hogy a jezsuitákat a magok neve alatt ismét bebocsássa, de a liguriánusok neve alatti becsempészésökre rávétette magát. Hofbauer, ki 1781-ben a redemptoristák congregátiójába lépett, s később Olaszországon kívül azoknak generális vikáriusa lett, amióta Bécsben megtelepedett, rendszeresen dolgozott cimboráinak behozatalán, de kedvenc vágyának teljesülését már meg nem érhette. A szerzet csak halála után, 1820-ban hozatott be Austriába egy császári dekrétum által, mely a régi „passaui udvart“ Bécsben s a vele szomszédos régi Mária-templomot nekik adta. A szerzet kezdetben meghúzta magát, félve a néptől, mely keresztül látott az álarcon s igen boszankodott rászedetése felett. A „Wiener Zeitung“-nak egy nyilatkozata, mely szerint a liguriánusok csak az alattvalók lelki üdvösségének előmozdítására hozattak be, hogy tevékenységök a gyóntatószékre s a legalsóbb népnevelésre fog szorítkozni, csak igen tökéletlenül tudta lecsillapítani azon nagy mozgalmat, mely e tény folytán nemcsak Bécs világi lakosságában, hanem a papságban is kitört; mert a közvélemény tudta, kik

rejlenek az álarc alatt, s mert az alsóaustriai tartományi kormánynak a főváros tanácsához intézett rendelete, melyben azt értesíti, hogy a liguriánusoknak az összes lelkészet és tanügy kedvök szerinti kizsákmányolásra nyitva áll, a hivatalos lap nyilatkozatát csakhamar meghazudtolta. Ez okból kisérletek történtek a szerzet eltávolítására s maga Metternich is részes volt bennök. De a jezsuiták hatalmas pártfogói és pártfogónéja ellenében Metternich sem tudott valamire menni.

Németországban a társaság leggyorsabban tudta magát protestáns vagy protestáns fejedelmek alatt álló katholikus országokban megfészkelni. E sajátságos tüneményt azon haladás magyarázza meg, melyet a protestáns pietismus, a jezuitismus ez ikertestvére tett számos protestáns udvarnál. A fejedelmek mindazt előmozdítani törekedtek, amivel a pillanatra felébredt népeket a régi szolgaság setétségébe vissza lehetett szorítani, s ennélfogva a jezsuitákra is kiterjesztették pártfogásukat. A jezsuiták ily módon Düsseldorfba, Kölnbe, Koblencbe s a porosz rajnai tartományok több városába, hol nyiltan, hol titokban ismét betolakodtak, s III. Frigyes Vilmos, e tökéletes pietista szabad kezet engedett nekik. A jezsuiták kezdték tanítványaikat külföldi intézetekbe küldeni, amit azonban a porosz király már nem tűrt s 1827-ben a porosz alattvalóknak megtiltotta külföldi jezsuita intézetek látogatását.

E tilalom közvetlenül a VII. Pius által restaurált collégium germanicum ellen volt intézve, melynek

hivatása ismét az volt, hogy Németország számára idegen szellemű, jezsuita ármányokkal, fanatismussal és eretnekgyülölettel teljes papságot neveljen. E kollégiumban ekkor már számos porosz ifjú tanult s már példáját is adta épületes szellemének. Fontana Jakab, a halottaiból feltámasztott intézet első tanítványa mint a berni plébánia cooperátora már 1823—4-ben oly vad dühvel lépett fel a „vegyes házasságok botránya“ ellen, hogy a sveici szövetséges kormány kénytelen volt őt a városból s a kantonból kiutasítani. Nagy része azoknak, kik a később kitört vallási viszályokban oly szerencsétlenül jelentékeny szerepet játszottak, nevelésöket a türelmetlenség, hazafiatlanság és embergyülölet e tenyésziskolájában kapták. Gróf Reisach Ágost müncheni érsek és Stohl Antal freisingeni érsek, kik fanatismusok által tették magokat a 40-es években nevezetessé, szintén itt neveltettek. Azon galád elvek miatt, melyeket ez intézet tanítványaiba csepegtetett, még az osztrák kormány is szükségesnek tartotta alattvalóinak a római német kollégium látogatását megtiltani. Ugyanez történt később más országokban is, de csekély sikerrel, mert Bajorország az Abel-féle ultramontán ministerium alatt úgy ápolta a jezsuita szellemet, hogy a többi német kormányoknak ez irányban tett intézkedéseit meghiúsítani törekedett. Porosz és osztrák tanulók, kik otthon nem kaptak útlevelet a Rómába utazásra, Bajorországban megkapták; s ha a német kollégiumban tanulmányaikat elvégezték, bajor protektio alatt ismét haza térhettek.

Legbotrányosabb helyzetet foglaltak a jezsuiták Szászországban, a reformátió szülőföldjén, és pedig a királyi család katholikus volta folytán. Már I. Frigyes Ágost uralkodásának utolsó éveiben azon befolyás, melyet jezsuita gyóntatói az öreg királyra gyakoroltak, oly módon vált érezhetővé, hogy az ország komolyan nyugtalankodni kezdett miatta; utóda Antal király alatt pedig a befolyás még nagyobbra nőtt. Ez Gracchi jezsuita által, ki neki s egész családjának gyóntatója és titkos tanácsadója volt, oly lépésekre bíratta magát, mely kevésbbé buzgó protestánsoknál is megbotránkozást okozott volna. Az ország csekélyszámú, 1830-ban 25,000 főre menő katholikus lakossága egyházi szükségeinek fedezésére aránytalan nagyságú összegek fordíttattak, s nemsokára nem volt többé kétség afelett, hogy a jezsuiták kollégiumot akarnak állítani Szászországban, s hogy már a király helybenhagyását is kinyerték. A gyanút növelte még az, hogy a kormány mélyen hallgatott a dologról. Befolyásos polgárok folyamodást intéztek a királyhoz s őt kérték, hogy a rémhírt, ha alaptalan volna, cáfoltatná meg nyilvánosan, a folyamodás a lapokban is megjelent, de nem volt foganata. A hír a Drezdában levő markolini palotát, melyhez pompás kert is tartozott, tartá a jezsuiták számára kiszemelt telepnek. A terv végre is hajtatott volna, de ekkor kitört az 1830-ki francia forradalom, a szász nép is fenyegető módon nyilvánította elégedetlenségét az udvar által protegált katholikus izgatások s ármánykodások felett, mire a kormány kijelenté, hogy nem

volt szándéka a jezsuitákat az országba hozni. Ennek dacára a rendek sürgetésére az 1831. september 4-ki új alkotmányba azon sajátságos határozat vétetett fel, mely új zárdák alapítását s jezsuiták vagy bármily más szerzetesek behozatalát az országba, megtiltotta.

Úgy, mint a vestfáli békét követett korban, a jezsuiták most is hol személyesen, hol affiliált tagjaik vagy titkos missionáriusok által nagyban kezdték űzni a lélekhalászatot a protestáns Németországban. Eszközeik ugyanazok voltak, melyeket a 17. s 18. században használtak. Mint ekkor, úgy most is elküldték emissáriusaikat az egyetemekre; s a protestáns társadalom közép és alsó osztályaiban nem sikertelenül űzték csábító mesterségöket. Csak a felsőbb osztályokban nem bírtak ezentúl oly eredményt felmutatni, dacára annak, hogy ép oly ügyességgel ármánykodtak, mint azelőtt. Igy midőn III. Frigyes Vilmos porosz király 1824-ben a katholikus gr. H a r r a c h Augustával balkézre megesküdött, a jezsuiták mindenkép azon voltak, hogy a szép fiatal asszony és nehány e célra megnyert államférfi segélyével a királyt a római hitre térítsék. Már alaposan remélték tervök sikerültét, midőn egyszerre ennek ellenkezője következett be. Ravasz hálójuk ugyanis észrevétetett s ellenfeleiknek sikerült Augusta hercegnőt rávenni, legyen protestánssá, miáltal tervök örökre meghiúsult.

Hogy a jezsuiták ez alkalommal nem tudtak a fejedelmi családokban annyi proselytát csinálni, mint a 30 éves háború utáni korban, ennek az is volt oka,

hogy azóta a fejedelmek hivatali viszonyai lényegesen megváltoztak. Habár a szabadság tavaszát, melyet a francia forradalom derített Németországra, az egyesült világi és egyházi reaktió zordon tele alaposan elűzte, a fejedelmek absolutismusa mégis meglehetősen meg volt ingatva. E megváltozott politikai viszonyok magyarázzák meg azt is, hogy azon befolyás, melyet a jezsuitáknak egyik másik protestáns uralkodóra nyerniök sikerült, az állam ügyeire s a nép sorsára nem hatott ki többé oly mértékben, mint azelőtt. Visszaállíttatásuk után csak egy protestáns fejedelmet bírtak desertióra csábítani, s ezt is csak azért, mert ugyanazon körülményekre támaszkodhattak, melyekből azelőtt annyi hasznot vontak. Ez Anhalt-Köthen hercege, Frigyes Ferdinánd volt, ki második nejéül gr. Brandenburg Juliát, II. Frigyes Vilmos porosz király számos törvénytelen gyermekeinek egyikét vette. Ronsini jezsuita a jellemtelen herceget Párisban tartózkodása alatt nejével együtt katholikussá tette.

Különben a hercegi pár nem ingyen győződött meg a római vallás egyedül üdvözítő voltáról. A jezsuitáknak sok pénzökbe került a jövedelménél mindig többet költő herceget egyházuk számára megnyerni, de nem sajnálták tőle a pénzt, mert tartományában erős támaszpontot reméltek találni németországi működésük számára. Ezt nemsokára a hercegnek 1825-ben megtörtént, de egy ideig titokban tartott megtérése után meg is kapták. A herceg székvárosát Köthent egy jezsuita missio székhelyévé tette, s ezek, páter

Beck vezérlete alatt a herceget protestáns alattvalói ellen mindenféle szekaturákra izgatták. A nép haragjának kitörését csak a herceg 1830-ban bekövetkezett halála tudta elhárítani. Utóda Henrik herceg ugyan protestánsnak vallotta magát, de a jezsuitáktól, kik már befészkelték magokat, nem tudott megszabadulni, mert ezeknek, elődе bigottá lett özvegyének védelme alatt missiójukat fenntartaniok sikerült. Csak 1848-ban, midőn Henriknek halála után a tartomány a dessaui és bernburgi örökösökre szállt, menekült meg Köthen a jezsuitáktól.

Későbben, mint Németország egyéb tartományaiban, sikerült állandó telephez jutniok Bajorországban, mely utóbb a jezsuiták paradicsomává lett. Miután több ízben hiába kisértettek meg I. Miksa Józsefet befogadásukra rábírni, kevéssel utódának trónralépte után a páterek azon kéréssel jelentek meg ez előtt, hogy engedtessék meg nekik Münchenben házat építeniök, miért kötelezték magokat buzgón müködni „a nép vallási újjászületésén." Ugyanazon fogásokat kisértették meg itt, melyeket Austriában, s a liguriánusok vagy redemptoristák kevésbbé hírhedett neve alatt mutatták be magokat. De dacára annak, hogy Bécsből I. Lajos király testvérétől, Karolina Augusta császárnétól meleg ajánló leveleket hoztak magokkal, Lajos mégis azt felelte nekik, hogy „nincs rájok szüksége Bajorországban; nem tiltja el ugyan, hogy az idegenekre nézve fennálló törvények lelkiismeretes megtartásának feltétele alatt, mint ma-

gánemberek Münchenben letelepedjenek, de egyházi testületként való befogadásukról szó nem lehet."

Még azon sajnos fordulat után is, mely Lajos király nézeteiben utóbb beállt, jó ideig tartott, míg a jámbor atyáknak sikerült Bajorországban maradandóan letelepedniök. Ismételten felhordták, hogy az iskolai alap igen csekély az országban s ajánlkoztak, hogy ingyen átvesznek minden latin iskolát, gymnásiumot és lyceumot az egész országban, de sokáig hiába. Nem használtak a szerencsétlen Görres röpiratai és vezércikkei sem, ki nagy hangon hirdette, hogy csak a jezsuiták segíthetnek az ország sorsán, nem számos jezsuiták által nevelt államférfi gonosz tanácsai. Egészen más természetű befolyások nyitották meg ismét az országot a társaság előtt. Lajos, midőn a francia forradalom után ijedtében agya meglágyult s pietistává lett, évenként nehány hónapra Rómába vándorolt s itt nemcsak a római isteneket, hanem egy pár szép szentet is kultivált, kiket a Villa Maltában s más házakban tartott dugva. Ezen körök csodatevő befolyása által sikerült végre gr. Reisachnak a királytól 1837-ben Rómában azon igéretet kicsikarnia, hogy cimboráit a redemptoristák neve alatt országába formaszerint beviszi s ott nekik legalább egy helyen maradandó letelepedést enged. Midőn azonban Lajos hazatért, az államministerium erélyesen ellenezte a jezsuiták becsempészését Münchenbe, s bár Reisachnak a fővárosra fájt a foga, meg kellett Altöttinggel elégedniök, egy búcsúhelylyel, hol máig űzik vétkes gazdálkodásukat.

Körülbelül ez időben sikerült a jezsuitáknak, és pedig saját nevök alatt, Tirolba is betolakodniok, hol a különben tetőtől talpig bigott nép és papság mindeddig nem szenvedhette őket. A trienti hercegpüspök határozottan kijelentette, hogy nincs szüksége jezsuitákra, mert papsága eleget képes tenni a nép vallási szükségleteinek. De használható közbenjáróra találtak itt báró Giovanelliben, ki korhelységben eltöltött ifjuság után affiliált jezsuita lett. Giovanelli 1838-ban alkalmat talált hóbortosan szeretett társaságát Tirolba behozhatni. A wilteni premontréiek megunták a nemesi nevelőintézet kezelését s egy szép napon felhagytak vele. Gr. Wiltschek Frigyes, Tirol tartományi kormányzója nagy zavarban volt, mert nem tudta kire bízni az intézetet, mire Giovanelli a jezsuitákat ajánlta neki. Ehez járult, hogy a protestantismus a Zillervölgyben újra felütötte a fejét, s a kormányzó elfogadta Giovanelli indítványát. Több oldalról azonban, nevezetesen az insbrucki gymnásium papi tanárai részéről erélyes oppositiótól kellett félni. Ez ellenzés megtörésére elhatároztatott, hogy a népnek kell a jezsuiták visszahívását kivánnia; s Giovanelli magára vette, hogy úgy megnyergeli a tiroli rendeket, hogy nemcsak kivánni fogják a társaság behozatalát, de e kivánatukat a Ferdinánd császár előtt tartandó hódolati ünnepély alkalmával, mint sürgetőset fogják a császár figyelmébe ajánlani. Az 1838. év tavaszán gyült össze a tartományi gyülés, s ekkorra már a trienti és brixeni püspökök is utasítást kaptak Rómából, hogy

Giovanelli épületes szándékát előmozdítsák. A világi követeknek ugyan nem igen kellettek a jezsuiták, de Giovanelli úgy meg tudta nekik magyarázni, mily rengeteg hasznot fognak az országra hozni, s úgy rájok tudott ijeszteni, hogy kijelentették, miszerint csatlakoznak a kérelemhez, nehogy eretnekek szinében tűnjenek fel. És így megkéretett a császár, hogy a wilteni, Mária Térzia által alapított nemesi akadémián kívül még az insbrucki gymnásium is a jezsuitáknak adassék át, mert Giovanelli, vérszemet kapva a sikertől, a kérést most már erre is kiterjeszté. Két hónappal az insbrucki hódolati ünnepély után meg is érkezett a császári rezolutio (1838. okt.) mely elrendelte, hogy a nemesi akadémia rögtön, a gymnásium pedig fokonként, a megürülendő tanári állomásoknak jezsuitákkal leendő betöltése által a társaság kezébe adassanak. Ugyanez év karácsonján öt darab jezsuita jelent meg L a n g e supériorral élén, Tirol fővárosában. Januárban átvették a két említett intézet vezetését s egy hónappal utóbb visszafoglalták régi templomukat. Törekvésök most arra volt irányozva, hogy az insbrucki egyetemet is kezökbe keríthessék vagy legalább túlnyomó befolyást nyerhessenek reá. Igen ártatlan módon láttak tervök kiviteléhez. Rendszeresen panaszolni kezdték ugyanis, hogy e Terezianum naponként szaporodó tanítványai számára nincs elég helyök; és Giovanelli kivitte, hogy a szakadatlan panaszok folytán a nemesi rendek választmánya a tartományi kormányhoz fordult azon kéréssel, hogy az egyetemi épület egy része bérért engedtessék át a

jezsuitáknak. De bármily bőkezű volt gr. Wiltschek egyébkor a jezsuiták iránt, mégis óvakodott e kérelmöket az udvari kancellariának ajánlani, s ez, valamint az udvari tanügyi bizottmány, melyhez a jezsuiták fordultak, megtagadta kérelmöket.

LII. Fejezet.

(Angliában. — Belgiumban. — Az alkotmány ellen. — Visszaélé- seik az alkotmánynyal. — Hogyan bolondítják az asszonyokat?)

Mint a hazájokat elárult francia emigránsok nagy része, ugy a jezsuiták közől is sokan a társaság feloszlatása után Anglia vendégszerető földére menekültek, s ott az angol egyesületi jog ótalma s különféle nevek alatt és alakokban associatiókat alkottak. Említettük már, hogy „a hit atyái“ név alatt nagyszerű intézetet alapítottak Stonyhurstban s a Napoleon elleni háború segélyével, mely a britt államférfiak figyelmét a külügyekre fordította, már 1814-ben nagy tért foglaltak a britt birodalomban. Az angol „hit atyái,“ kik pápai engedélylyel már 1803-ban az Oroszországban még fennálló társasághoz csatlakoztak s a „jezsuita“ nevet ismét felvették, egy évtizeddel utóbb a stonyhursti kollégiumon kívül még vagy harminc kisebb nagyobb intézettel bírtak. Ezóta a szerzet, a katholikusok emancipátiójának ügye napról napra előbbre haladván, Nagybritanniában oly rohamosan növekedett, hogy a negyvenes évek vége felé már vagy száz intézettel bírt, melyek közől csak a

kanterburyi, liverpooli és dublini kollégiumokat említjük. Az angol aristokratia és kormány azonban már az 1815-i béke után figyelmet kezdett fordítani a jezsuiták poloskaszerű felszaporodására, s épen e szerzet volt főoka annak, hogy a katholikus emancipátió-bill' 1822-ben és 1825-ben hajótörést szenvedett. Midőn pedig e törvényjavaslat 1829-ben végre elfogadtatott, a Jézus-társaság további növekedésének meggátlására azon határozat vétetett fel beléje, hogy ezentúl minden britt, ki egyházi vagy szerzetes egyesületbe szándékozik lépni, szándékát az állami hatóságnál bejelenteni tartozik, hol neve egy e célra készült lajstromba bevezettetik, s hogy külföldi szerzeteseknek, nevezetesen jezsuitáknak, kik a törvény kihirdetése után jönnek az országba, tartózkodásuk ott tilos legyen. A jezsuiták azonban e tilalmat is ki tudták játszani.

Új társulati tagok ugyanis titokban vétettek fel, minden másutt ez alkalommal szokásos cerimonia nélkül. A próbaidő kiállása után az újonc a rektor kezébe letette fogadalmát s általa egy kis kápolnában, melybe idegennek tilos volt bemenni, felavattatott. E praxist a jezsuiták Nagybritanniában még ma is megtartják, s ily módon megszaporodhatnak anélkül, hogy a kormány lajstromaiba felvett jezsuiták névsora növekednék. Csak a szerzet főnökei ismernek minden britt jezsuitát s a titkot oly jól meg tudják tartani, hogy az alsóbb fokú tagok gyakran nem is ismerik egymást. Egyátaljában azon betűszerinti törvénymagyarázatnál fogva, mely Angliában divatos, s azon szigorúság miatt, melylyel a törvénysértés fenyíttetik, a jezsuiták a titok homályába

burkolják egész működésöket. Sehol sem őrködnek oly aggodalmasan, mint itt, a külszin megtartása s a felett, hogy tagjaik botrányokat el ne kövessenek.

Annál nyiltabb és szembeszökőbb gazdálkodásuk Belgiumban, hol nem kell annyi tekintettel lenniök a törvényekre, mint Angliában, hol tehát szabadabb folyást engedhetnek természetöknek. Hogy helyes mértéket nyerjünk a jezsuiták magatartasának megitélésére az ország előbbi kormánya irányában, azon tényre kell visszaemlékeznünk, hogy az 1773-ban a katholikus világból elűzött jezsuiták mint más protestáns országokban, úgy Hollandiában is befogadtattak, s itt — főkép Amsterdamban, Niemwegenben és Eulenburgban, — védelmet és működési tért találtak.

Jellemző, mily módon használta fel a társaság 1814-ki visszaállítása által nyert képességét arra, hogy a veszély napjaiban az eretnekektől nyert ótalmat és segélyt meghálálja. Az egyesült németalföldi királyság felállításának hírére sietett nagy protektorát, a genti püspököt rábeszélni, nyujtson be egy emlékiratot a Bécsben összegyült nagyhatalmakhoz, mely ritkítja párját papi gőg és türelmetlenség dolgában. A püspök a jezsuiták által készített emlékiratban a reformált felekezeteket az országban csupán megtürteknek nyilvánítá s egyéb szemtelen követeléseken kívül korlátlan, az államtól független egyesületi jogot követelt az egyházi testületek számára, követelte a papi tized visszaállítását s a tanügynek jezsuita kézbe adását, mint a belgák vallási szabadságának nélkülözhetlen biztosítékát egy eretnek uralkodóval szemben. „Különösen az ifjúságnak

jezsuiták általi nevelése képezi egyhangú kivánatát Belgium minden jó polgárának" — hazudta a genti püspök.

A jezsuiták azon büszke reményben, hogy az ország új fejedelme, I. Vilmos király nem fogja merni tartománya déli részének ezen általánosnak hazudott kivánatát mellőzni, minden engedélykérés nélkül, rögtön visszaállíttatásuk után Belgiumba betolakodtak, s a hit atyáiból és paccanaristákból, mely nevek alatt már 15 év óta garázdálkodtak, ismét jezsuitákká lettek. Broglie Móric fanatikus és nagyravágyó genti püspök tolakodó közbenjárására a jezsuiták a bigott Rodes marquisnőtől pénzt kaptak, Tiennes gróftól pedig a rumbeckei várat egy újoncház alapítására, melyet azonban a bekövetkezett háború miatt 1815-ben egy Distelburg melletti nyárilakba kellett áttenniök. I. Vilmos király Hollandban megtűrte a jezsuitákat, megengedte nekik azt is, hogy egyik társuk, Huberti által örökölt pénzen Eulenburgban 1818-ban szemináriumot épitsenek, s később Hágába is beeresztette őket. Kétségkivül Belgiumba való letelepedésöket sem gátolta volna, ha mindjárt trónraléptekor oly modorban nem léptek volna elébe, mely szigorú megtorlást tett szükségessé. Azon új alkotmányban, melyet I. Vilmos népeinek adott, a felekezetek korlátlan vallásszabadsága s az állampolgároknak valláskülönbség nélküli teljes jogegyenlősége el volt ismerve. A jezsuiták és cimboráik helyén találták, hogy a hollandi tartományokban levő katkolikusok a majoritást képező protestánsokkal egyenlő jogokat élvezzenek, de hogy a katholikus Belgiumban a minori-

tásban levő protestánsok szintén teljes állampolgári jogokkal bírjanak, ezt nagy istentelenségnek tartották és kézzel lábbal ellene dolgoztak. Rávették a belga püspököket, hogy az alkotmányt nyilvánosan itéljék el 1815-ben, megtagadták „ez új, a katholikus vallást elnyomó és lealacsonyító alkotmányra“ kivánt eskü letételét, megtagadták az absolutiót azoktól, kik ez esküt letették és a lázzadást előre szentesítették.

E főpapok élén Broglie Móric állt, ki fanatismusában annyira ment, hogy a protestáns királyért való imádkozást nyiltan bűnnek deklarálta. De Broglie csak eszköz volt a jezsuiták kezében, kik üstökét markukban tartották. A király ennélfogva 1816-ban megparancsolta a jezsuitáknak, hogy zárják be distelburgi újonc-házukat és rögtön takarodjanak ki az országból. A jezsuiták azonban Broglie s a többi püspökök pártfogásában bízva azt felelték, hogy csak a püspökök nyilt rendeletére mennek el, különben csak az erőszaknak engednek. Broglie nemcsak teljesen helyeselte e nyilatkozatot, hanem megigérte a jezsuitáknak, hogy szükség esetén őket mindenkép védelmezni fogja. Rendelkezésökre adta saját genti palotáját, melyet csakugyan el is foglaltak, midőn a kormány őket szavukon fogva fegyveres erőt bízott meg rendelete végrehajtásával. Miután Broglie nem szünt meg az alkotmány ellen lázítani, bírói vizsgálat alá vétetett, de ez elől a jezsuiták rektorának társaságában megszökött s Franciaországba ment, hol nehány évvel utóbb meghalt. Pöre távollétében folytattatott s az assizek törvényszéke Brogliet 1817-ben

felségsértés miatt in coutumaciam számüzetésre itélte; arcképe Gentben hóhérkéz által pelengérre szegeztetett.

Miután a jezsuiták ennek dacára folytatták a lázítást az „eretnek kormány" ellen, az államprokurátor főhadiszállásukat, a genti püspöki palotát katonákkal szállta meg, (1818) minden papirjaikat s butoraikat lepecsételtette s őket magokat elkergette. Az ország egyéb helyein levő jezsuiták kiűzetése szintén elrendeltetett, de e rendelet nem mindenütt hajtatott szigorúan végre, minek folytán nehány jezsuita megmaradt Belgiumban, és Lieumoisière jezsuita vezetése alatt élénk részt vett a papságnak az államhatalom elleni harcaiban. Lassanként erősítést kaptak Franciaországból, honnan, ismét a hit atyáinak álneve alatt, sok jezsuita lopódzott az országba s nagy titokban Gentben, Löwenben, Lüttichben, Brüsselben s egyebütt formális kollégiumokat alapított. E titkos telepek ugyan felfedeztettek s 1825-ben a király parancsára bezárattak. A jezsuitákkal szoros kapcsolatban levő ignoráns-testvérek ez alkalommal szintén kiexpediáltattak az országból. Ily rendszabályok megmenthették volna az országot a jezsuita csapástól, ha szigorú következetességgel végrehajtattak volna, de Vilmos király a belga ultramontánok jezsuita simpathiáitól megijedve azon ügyetlenséget követte el, hogy elárulta a jezsuita machinátióktól való félelmét, s aggodalmát a kiadott rendeletek szigorú végrehajtása felett. Ez ingadozástól vérszemet kaptak a jezsuiták s még dacosabban szegték meg a kormány

rendeleteit, mint azelőtt, támogatva a király tanácsában és a ministeriumban levő titkos jezsuiták által.

Hollandia belgiumi uralmának végső éveiben, a belga szabadelvűek közt, kiket I. Vilmos az esküdtszékek megtagadása, a sajtószabadság megszorítása, s más jezsuita tanácsosaitól eredő uralkodói bűnei által ellenségeivé tett s az ultramontán jezsuita párt közt azon végzetes szövetkezés jött létre, mely az orániainak uralkodását megdöntötte. A csalétek, melylyel a szabadelvűek e szövetkezésre csábíttattak, a tanügy feltétlen szabadsága tekintetében létrejött compromissum vala. E kérdés, mely a németalföldi királyság keletkezése óta folytonos vita tárgyát képezte a kormány és papság közt, nyújtotta végül azon harctért, melyen valamennyi párt nagy szenvedélylyel megmérkőzött. A király 1825-ben elrendelte minden a papság által felállított s legnagyobb részt jezsuiták kezében levő nevelőintézetek s magániskolák bezárását, ami a papi ellenzéket arra bírta, hogy eddigi taktikájával felhagyva a szabadelvűekkel szövetkezzék. Eddig a papság a tanügy vezetését, mint egyházi ügyét, saját kizáró tulajdonaként magának követelte. Most belátta, hogy az állam ellenében, mely magának igényelte a főfelügyeleti jogot az összes tanügy felett, mire sem mehet, ha maga hasonló monopoliumra törekszik. A tanszabadság jólhangzó neve segélyével tehát le igyekezett főzni a szabadelvűeket, a tanügy korlátlan szabadságát s az államtól való teljes függetlenségét követelvén. Az ultramontánok bíztak benne, hogy a bigott, fanatikus tömeg segélyével a szabadság neve

alatt a tanügyet saját monopoliumjokká tehetik, ha egyszer sikerült az állam monopoliumát megtörniök. A szabadelvűek belementek a tőrbe, az ultramontánokkal szövetkezve megtagadták az államtól a felügyelet jogát s ezáltal a jezsuiták kezére dolgoztak.

Láttuk a történetből, mily ügyesen tudták a jezsuiták mindenütt a különböző országok intézményeit céljaikra kizsákmányolni, absolut országokban az uralkodók kegyébe belopódzni és segélyökkel a népet elnyomni, szabad országokban visszaélni a szabadsággal s az alkotmányból eszközt faragni terveik kivitelére. Az alkotmányos szabadságnak általában egyik árnyoldala, hogy leginkább ellenségei szokták kizsákmányolni.

A jezsuiták Belgiumban nagy ügyességgel éltek vissza a szabadsággal. Legnagyobb hasznot az egyesületi szabadságból vontak. Alig adatott ez meg, úgy termett Belgiumban a jezsuita, mint eső után a gomba; nehány év alatt az ország minden jelentékeny városában kollégiumokat alapítottak nevelőintézetekkel összekötve, melyekben a nép minden osztályát céljaikra demoralizálták. Mialatt ők magok a közép és felsőbb oktatást kerítették kezökbe, fattyútestvéreik az ignoránsok ugyanannyi sikerrel furakodtak be a népnevelésbe. A jezsuiták ingyen osztogatott ruhadarabokkal s más efféle csalétkekkel csalogatták a gyermekeket iskoláikba. A legalávalóbb s legbotrányosabb eszközöket használták fel a nemjezsuita tanintézetek megrontására. A nem jezsuita vezetés alatt álló intézeteket a gyóntató- s szószékben és a sajtóban eretne-

keknek hirdették, a bennök működő tanárokat napról napra istentelen gonosztevőknek rágalmazták. Az 1834-ben szabedelvűek adakozásából Brüsselben alapított egyetem s a művészetek fejlesztésére alapított királyi akademia képezték főtárgyát gyülöletöknek. Ez intézetek megrontására még éjjeli botrányokat is rendeztek, melyeket aztán az említett intézetek hallgatóinak tulajdonítottak. A folytonos üldözés, csalogatások, igéretek és vesztegetés meg is hozták nekik a diadalt.

Valamint a tanulás és egyesülés szabadsága csak a jezsuiták útjait egyengette, azonképen a sajtószaszabadságból is a jezsuiták vonták a legnagyobb hasznot, kiknek kezében azonban alaposan el is torzíttatott. A censura csak valaminek kinyomatását gátolhatta, de a kinyomtatottnak olvasását nem. De Belgiumban a jezsuiták oly hatalmasok voltak, hogy elbolondított híveiket el tudták tiltani a szabad szó olvasásától. Az 1830-ki forradalom után több szabadelvű napilap keletkezett, de a jezsuiták a szószékről, a gyóntatószékben és saját lapjaikban anyira el tudták a közönséget tőlök riasztani, hogy legnagyobb részök csakhamar megszünt. Ha a férfi meg nem ijedt, a jezsuiták nejét, ha máskép nem, egyházi büntetések terhe alatt kényszerítették, hogy férjét az ő kedvök szerint cselekedni kényszerítse. A szabadelvű lapok írói, szedői egyházi átok alá vettettek, a kiadókat pedig nem egyszer sikerült üzletök veszélyeztetése által megfélemlíteniök. A napi sajtón kívül az összes iro-

dalom is a jezsuitáktól függött. A kiadók nem merték többé becsületes könyvet nyomtatni.

És így történt, hogy a nép, szabad alkotmánya dacára rabszolgaságra jutott, mert a politikai függetlenség mellett nem birta szellemi függetlenségét megóvni, s mert szellemi érdekeit egy gaz, önző kaszt kezére bízta. Szellemi függetlenség első előfeltétele a politikai szabadságnak, soha nép arról büntetlenül le nem mondhat.

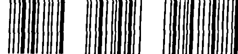
Ily körülmények közt a belgák királya, protestáns léte dacára a jezsuitákat kegyelte, hogy általuk megnyerhesse katholikus alattvalóit; mely irányban neje Luiza, a jezsuiták bigott bálványozója és vak eszköze, még megerősíté. A királyné sohsem mulasztott el jezsuita prédikátiót, maga után vonva az aristokratia hölgyeit s csakhamar a bontonhoz tartozott a jezsuiták után bolondulni. Egyáltaljában a nőkön a jezsuiták sehol és soha oly mértékben nem tudtak uralkodni, mint Belgiumban, melynek hölgyeit szellemi szegénységök vakon hajtotta a társaság kezébe. Belgiumban a jezsuiták nemcsak gyóntatói, és pedig kedves, elnéző gyóntatói a szépnemek, hanem bizalmas tanácsadói is minden bajban, minden családi titokban. Jaj a férfinak, ki nem jár kedvökben, házi békéjét örökre megzavarják. S amilyenek az anyák, olyanok a leányok. A jezsuiták a nőket különféle címek és ürügyek alatt alakított testvérületekbe csalogatják, melyek egyegy jezsuita szent patronátusa alatt állnak. Nem egyet előnyös házasság-igéretek segélyével csalnak hálójukba. E nagy befolyás mellett a férjnek alig van bátorsága

ellenezni azon titkos conferenciákat, melyeket neje gyóntatójával „lelki gyakorlatok" ürügye alatt tartani szokott. Láttuk már fentebb, mily visszaélést üztek a jezsuiták mindenütt e lelki gyakorlatokkal. S amit tettek hajdan, azt teszik ma is, csak hogy finomabb, ravaszabb modorban. Ma a nő több napra elhagyja házát, családját s valamely zárdába vonul, hol a lelki vezetésével foglalkozó jezsuitával napokon át négyszemközt tanácskozik és dolgozik, kétségkívül csupán lelki üdvösségén. E rendez-vouskon a jezsuiták az asszonyokból vak eszközöket faragnak céljaikra, s nehogy a szent foglalkozásoknak netaláni következményei bajt hozzanak a jámbor atyák nyakára, szabály, hogy csak férjes asszonyokkal szabad együtt munkálkodniok. Ha pedig az, amit a jezsuiták gyónó hölgyeikkel a gyóntatószékben vagy a lelki gyakorlatok alkalmával vétkeznek, nyilvánosságra talál jutni, a jezsuiták úgy szokták elejét venni a botránynak, hogy a vétkező papot egyszerre eltüntetik, missióba küldik Amerikába vagy Ázsiába s a gyalázatának nyomára jutott férj bottal ütheti a nyomát. Ez magyarázza meg, honnan van, hogy a 40-es években legtöbb amerikai missio Belgiumból láttatott el térítőkkel.

AZ ÖTÖDIK KÖTET

TARTALMA.

Lap.

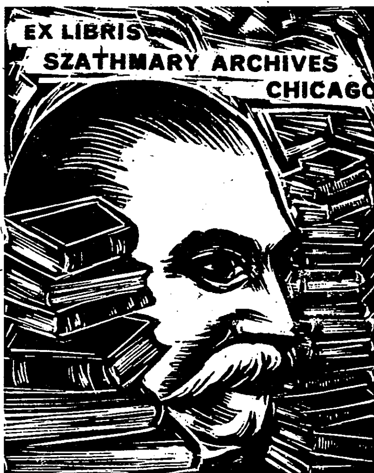

BX 3702 Bocskay, Brutus.
.B637 A jezsuiták
1873 története : a
v.5 legjobb új írók
szerint kidolgozta

Volum

lume 6

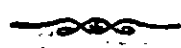

EX LIBRIS
SZATHMARY ARCHIVES
CHICAGO

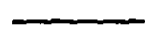
A

JEZSUITÁK

TÖRTÉNETE.

HATODIK KÖTET.

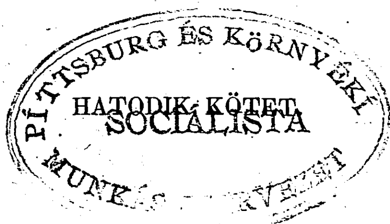
Kecskeméten, nyomatott Szilády Károly fiánál.

A JEZSUITÁK TÖRTÉNETE.

A LEGJOBB ÚJ ÍRÓK SZERINT KIDOLGOZTA

BOCSKAY BRUTUS.

HATODIK KÖTET.

LIPCSE,
KÖHLER K. F.
1873.

LIII. Fejezet.

(Franciaországban. — A restaurátió alatt. — Missiók. — Gyónótükör. — Mozgalom a jezsuiták ellen. — Az affiliátió rendszere, vagyis a titkos jezsuiták. — A jezsuita ministerium. — A pairekamra a társaság ellen. — A jezsuiták megbuktatják a Bourbonokat.)

Franciaországba a jezsuiták már Napoleon konsulsága alatt újra behatoltak s befolyásos, mindkét nemen levő pártfogóik által hatalmuk oly nagyra növekedett, hogy nemsokára már a császár egy kiutasító rendeletével dacolni merhettek. Napoleon uralma alatt az egy Párisban négy házuk volt. Az egyikben erős személyzetű noviciátusuk vala elhelyezve, melynek élén Clorivière állt, ki még a régi, XIV. Kelemen által feloszlatott társasághoz tartozott s nagy tevékenységet fejtett ki a „hit atyáinak" Franciaországban összetartásában. Napoleon rendeletével való ellenkezése miatt Fouché minister börtönre vettette, de egy szép asszony közbenjárására ismét szabadon bocsáttatta. Midőn Napoleon bukása után a Bourbonok visszatértek Franciaországba, nem kellett a jezsuitákat magokkal hozniok, találtak az or-

ságban eleget, s így nem befogadtatásukról, hanem csak saját nevök alatt leendő törvényes elismertetésökről lehetett szó. Ennek elérésére a jezsuiták 1814-től fogva minden követ megmozgattak, mert a katholikus államok közől Franciaország bírt rájok nézve a legnagyobb fontossággal, melynek példája többé kevésbbé mindig irányadó volt Európában. Már 1814-ben nyilvános imákat és ájtatosságokat rendeztek, melyeknek célja volt a jezsuiták visszahozatalát kikönyörögni, az elbolondított nép seregesen imádkozott, bőjtölt, vezekelt és processiókra járt, hogy istent a jezsuiták javára megnyerje, s a papok az egyházi szószékből kivánták XVIII. Lajosnak, világosítaná meg a szentlélek elméjét annyira, hogy a jezsuitákat visszahozza. Egyúttal a vidéken a jezsuiták ágensei házról házra járva gyüjtötték az aláírásokat petitiókra, melyeknek refrainje volt: „inkább jezsuitákat, mint alkotmányt.“ Ezenfelül az ország fanatikus röpiratokkal árasztatott el, melyek írói szánakoztak az emberi alkotmányok semmisége felett és bebizonyították, hogy lehetetlen valóban erkölcsi nevelést adni a népnek, s az ifjúságnak, ha a jezsuiták az országba vissza nem hozatnak. A Jézus szentséges szivéről nevezett testvérületek és ájtatos egyesületek, azelőtt a titkos jezsuiták külső köteléke és ismertető jele, hasonlókép mozgásba tétettek, hogy meggyőzzék a királyt, miszerint kötelessége a francia nép többségének akaratát teljesíteni. S hogy a mérték teljes legyen, a jezsuiták XVI. Lajos neve alatt vezércikkeket gyártottak s azokat lapjaikban kiadták, mely cikkekben XVI. Lajos óvást emelt saját kormányának több ténye, nevezetesen a Jézus-társaság eltörlése

ellen, s végül magát és országát felajánlta Jézus szentséges szívének.

XVIII. Lajos Angolországban való tartózkodása alatt több „hit atyjának" állítólag megigérte, hogy a társaságot Franciaországban visszaállítja, amint őt a gondviselés atyái trónjára juttatja. Nem lehetetlen, hogy ez megtörtént, mert XVIII. Lajos számos hígvelejű s hasonsorsú kollégájának példájára szintén meg volt róla győződve, hogy a francia forradalmat tisztán a Jézus-Társaság eltöröltetése okozta; de trónralépte után belátta, hogy ez igéretet könnyebb volt adni, mint megtartani, mert a francia nép nagy többsége mélyen gyökerező gyülölettel viseltetett a jezsuiták iránt.

Midőn tehát a jezsuiták, kevéssel Párisba való bevonulása után nehány előkelő pártfogónéjok által restaurátiójukat kérték tőle, azon kitérő választ adta nekik, hogy a kor viszonyai még most nem engedik meg visszaállításukat, ami azonban a jámbor atyákat nem gátolta benne, hogy kérésöket minden alkalommal meg ne újítsák. Midőn pedig a király, ahelyett, hogy mind tolakodóbbá váló koldulásukra hajtana, az adott alkotmányt fenntartotta, — mely a jezsuiták szerint nemcsak istentelen engedményeket tett a forradalom szellemének, hanem még a jezsuiták bebocsátását tiltó törvényeket is megerősítette, — a jezsuiták nyílt ellenségeskedést kezdtek XVIII. Lajos, és irtó háborút az alkotmány ellen. Kétségbevonták a király legitimitását, mert hiányzott homlokáról az egyház szent olaja, mely egyedül képes a föld uralkodóit felavatni. Boyer jezsuita anynyira ment szemtelenségében, hogy egy iratot adott ki,

melyben XVIII. Lajos az Antikrisztus előhírnökeként íratott le, mert alkotmányt adott a franciáknak. De Lajos sokkal féltékenyebb volt tekintélyére, semhogy efféle kényszerítő eszközök, vagy azon csalás, mely szerencsétlen bátyját XVI. Lajost igen rosz színben tüntette fel a világ előtt, a jezsuiták javára megnyerhették volna.

Ez okból a jezsuitáknak tán sohsem sikerült volna legyőzniök azon mély ellenszenvet, melylyel a király ellenök viseltetett, ha az isteni gondviselés, krinolinba öltözötten segélyükre nem jő. Liotard jezsuita ugyan is Ticaylia grófnénak, a király szeretőjének egy fontos szolgálatot tett s ezáltal lekötelezte azon társaságnak, mely ily ügyes és kedves tagokkal rendelkezik királyi maitressek apró bajainak elintézésére. Jenesseaux és Grivelle, különösen az utóbbi, kit a grófné a jezsuiták gyöngyének és díszpéldányának nevezett, teljessé tették e fontos hódítást. Most tehát XVIII. Lajos mellett ép oly ügyes mint szellemdús szószólóval bírtak, kinek volt annyi esze, hogy nyiltan ne protegálja a király előtt a rá nézve kiállhatatlan papokat, de kivánataiknak mindenben érvényt tudott szerezni. Lajos azonban dacára ennek nem volt a jezsuiták formaszerinti törvényes visszaállítására rábírható. Politikai hibának tartotta volna a szerzet visszaállítását, mely csak a szabadelvű ellenzék oppositióját igazolta volna. De a törvényes elismerésen kívül a jezsuiták megkaptak mindent, amit szemök szájok megkivánt: az ellenök szóló törvények tényleges mellőzését, szabad kezet a ifjúság rontásában s napról napra növekedő befolyást az udvarban és a kormánynál.

Páris, Bordeaux, Amiens, Soissons s más városokban már 1814-ben telepedtek le titokban jezsuiták a „hit atyái“ álnév alatt. E letelepedésekhez, valamint azokhoz, melyeket folytatólag Toulouseban, Avignonban, Poitiersben és egyebütt vittek végbe, XXIII. Lajosnak egy 1814. okt. 5-én kelt rendelete egyengette útjokat. E rendelet ugyanis az úgynevezett kis semináriumokat kivette az egyetem felügyelete alól s a püspököknek megengedte, hogy azokba a tanitókat kinevezzék. A francia püspökök többsége, részint megnyergelve a hit atyái által, részint féltében a napról napra hatalmasabbá váló szerzettől, rá hagyta magát venni, hogy az intézeteket jezsuita kezekbe adja. Csak kevés főpapnak volt bátorsága őket elutasítani. A semináriumok álneve így csakhamar jezsuita zárdákat fedezett, s az Amiens mellett St. Acheullesben alapított seminárium rövid idő alatt Franciaország legnagyobb s legelőkelőbb nevelőintézete lett. Miután a high lifeban divattá vált a fiúkat ide küldeni, annyian igyekeztek az intézetbe, hogy a bejuthatás nagy kegyelemnek tekintetett, melyért az aristokratia első családai versenyeztek. XVIII. Lajos uralkodásának végén az acheullesi intézetben még a ministráns gyerekek is grófi vagy hercegi sarjadékok valának. Ez és a monterougei kollégium képezték a jezsuiták főhadiszállásait, melyekből kisebb intézeteiket igazgatták s hálójukat az egész országra kivetették. Monterouge falu egy órányira fekszik Páristól, s a jezsuiták oly diszesen állították ki kollégiumjokat, és oly jó ebédeket adtak vendégeiknek, hogy az aristokratikus csőcselék apraja nagyja csak oda vágyódott.

Nevezetes jelensége a jezuitismusnak ez időben az úgynevezett m i s s i ó k. A napoleoni uralom bukása után kitűnt, hogy, főkép a vidéken, s félreeső hegyi községekben, kevés a pap. E hiányon segítendő, XVIII. Lajos 1816-ban mindenütt úgynevezett missió-prédikációkra adott engedélyt. Ezek az országban szerte kószáló dologtalan papok vendégszerepléseiből állottak. Számos kaszakapa kerülő pap jobb szerette e kósza életmódot az egy helyben lakást kivánó lelkészetnél. A jezsuiták, kik mindent fel tudnak használni eszközül céljaikra, e missiókat is csakhamar rendszerbe foglalták, s egészen monopoliumjok alá keríteni igyekeztek, felismervén benne a legjobb eszközt a nép kizsákmányolására úgy pénzügyi, mint politikai tekintetben. E jezsuita missió-garázdálkodás már 1818-ban nagyon elterjedt Franciaországban, hol egy kitünő iró azt a forradalom parodiájának nevezte el. „Paródia, úgymond, melyben a veres süveg helyét a jezsuita sapka foglalja el, melyben a demagógok hordó helyett egyházi szószékre lépnek, a szabadság utáni lelkesülést a fanatismus helyettesíti s egy papi csorda pénz és uralomvágya mozgásba hozza a tömegeket."

E prédikáció-zápor által a jezsuiták célja nemcsak az volt, hogy a franciáknak ismét fejökbe verjék azon dogmákat, melyek a forradalom alatt kipárologtak belőlök, hanem hogy a világi papság rendszeres kisebbítése által saját tekintélyöket növeljék, és ezenkívül, — s ez tette oly veszélyessé a missiókkal űzött ezen visszaélést, hogy szakadatlan - lankadatlan harcot folytathassanak az alkotmány ellen, hogy az új kort és elveit a néppel meg-

gyülöltethessék. A charta tekintélyét szó és toll segélyével aláásni törekedtek. Igy 1820-ban Marseilleben nyomott formulárékat, úgynevezett gyónótükröket osztottak szét a nép közt a lelkiismeret vizsgálására. Ebben a többi közt azon sajátságos kérelem is előfordul, hogy isten könyörüljön meg végre a francia népen, ajándékozza meg fiait a szabadsággal, melyet elhagyott, hogy egy képzelt szabadság csalóka kisértetét hajhászsza. Miben áll a valódi szabadság, kitűnt a formuláre további tartalmából. Benne volt ugyanis, vajha isten még jobban könyörülne meg a franciákon s bocsátaná meg azon kicsapongásaikat, melyek szegény hazájokban az- által elkövettettek, hogy a templomok, zárdák és vallásos alapítványok ékességeiktől megfosztattak, hogy az egyház hím és nőstény szolgái, a pásztorok, kiket a szentlélek a nyájnak adott, szétugrasztattak, megfojtattak, s helyökbe méltatlan bérencek és ragadozó farkasok tétettek, hogy nevezetesen a leghűbb pásztorokon, a szerzetes rendeken, válogatott gyalázatok követtettek el. Lafayette, Benjamin Constant, Foy, Manuel s más hírneves szabadelvű férfiak a prédikációkban s a gyóntatószékben mint azon címeres gonosztevők állíttattak a nép elé, kik az országnak minden szerencsétlenségét okozták, s kik jelenleg nem csekélyebb gonoszságon törik a fejöket, mint egy új Bertalanéj rendezésén, melyen minden pap és minden igaz katholikus le fog mészároltatni. Ugyanazon hang és modor, melylyel a múlt században Pombal, Carvalho, Choiseul s átalában mindazok ellen dühöngtek, kik az állam független-

ségét s a nép szabadságát többre becsülték egy papi kaszt uralmánál, ugyanazon hang és modor, melyet ma is tápasztalunk az emberiség jobb része ellen vítt küzdelmökben.

Már fentebb láttuk, mily ügyes kereskedők és csempészek tudtak lenni a jezsuiták, mikor akartak. Már pedig többnyire mindig akartak. Hisz a társulat főcélja is mindig „schacherezés," lopás, csalás és csempészés volt, mind lelki, mind anyagi tekintetben. A jezsuiták dugáruskodása és csempészkedése spanyol Amerikában és gaz alávalósággal kiszámított szüntelen banquerott-jaik, melyeknél mindenki bukott csak ők maguk nem, leginkább elősegítették ama viharok fölidézését, melyek a 18-ik század közepe után ellenök zudultak, s utoljára gonosz rendjök feloszlatását szerencsésen létre hozták. E tekintetben sem sokat válfoztak a jezsuiták azóta, hogy Napoleon s illetőleg a nagy francia forradalom kiűzte őket Franciaországból és rólok is tökéletesen áll az a találó példabeszéd, melyet egykor a Bourbonokra mondottak: „semmitsem tanultak és semmit sem feledtek!" — Egészen elődeik nyomdokait követték. Csakhamar kisült rájok, hogy ők igen kitűnő börzespekulánsok s már a restauráció első éveiben erősen gyanakodtak rájok, hogy terjedelmes borkereskedést folytatnak — persze titokban és csempészet utján. Kereskedelmi tevékenységöknek egy másik ágát, mely iránt azért sem foroghat fenn semmi kétely, mivel nyiltan s az egész világ előtt űzték, a missiók által engedélyezett ama lelki kiskereskedések képezték, melyeket ők a jövő

élet minden szenvedéseivel és örömeivel, és e világnak minden félelmével és reményeivel folytattak. Valóban furcsa árucikkek! A hittéritő mesterség meg a „schacherezés“ karöltve jártak; a gyóntatószéket és árubódét egy időben és egymás mellé ütötték föl, kivált a városok templomaiban, mert csak ezeket s ezek közül is csak a nagyobbakat és tehetősebbeket szokták a jámbor atyák becses látogatásaikkal megtisztelni. Ritkán vagy soha sem léptek be szegényebb falvakba, hol nem sok halászni valót remélhettek a zavarosban; ilyen helyeken a lelki pásztorságot átengedték a kapucinusoknak és franciskánusoknak. S nem is maradtak sehol oly sokáig, hogy jelenlétök az ujdonság ingerét elveszithesse, mert kivált a könnyenhivő és könnyüvérü Franciaországban csakis ez ingertől van föltételezve az ilyszerü vállalatok kedvező sikere. A templomok fő bejáratánál valóságos zsidó ékesszólással kinálták bódéikban a szent házalók a venni kivánóknak a sok énekes könyvet, hittéritési tudósitásokat és röpiveket, olvasókat, krucifixeket, a nuletteket, agnus dei-ket, sziveket, gyürüket, halott-fejeket, képeket, skapulárékat s az ördög maga tudná még, hogy mi mindenféle szent gizgazt és limlomot, minden kivánt nagyságban és árban s minden ohajtott haszonra és mindenféle bübájos hatásokkal fölszerelve.

Tudjuk, hogy a szent Ignác szolgálatába szegődött kegyes atyák rendesen sokkal inkább szerettek a fiatal menyecskék körül forgolódni, mint a vénebbek körül; ezeket — gondolák magukban — hadd vigye el az ördög. Azonban ennél a „gschäft“-nél kiváltképen leginkább tisztességes koru matrónák voltak ügynökeik

és vevőik, a kik néha órákig elalkudoztak egy-két krajcár miatt az örök élet kedveért. De a missionáriusok e sajátságos kereskedést oly szakértelemmel és akkora hűhóval folytatták, mintha csak született kereskedők és mesteremberek lettek volna. A legügyesebb házaló-zsidó nem tudná jobban magasztalni ütött-kopott portékáját, mint ők, hogy minden concurrenciát csirájában elfojthassanak. Mundus vult decipi.... stb.

Igy például egy 1819-ben Bayonne-ban nyomatott és akkoriban igen elterjedt formális árjegyzék utóján következő szavak voltak olvashatók; „a hittérítő atyák megérkezése óta a székesegyház főbejáratai mellett s a sz. András templománál ujonnan fölállított bódékban eladás végett kitett árucikkek“ felől: E bódékban még sok más kuriózus és igen épületes cikk is található, melyektől a jámbor lelkek ájtatossága magának a lehető legnagyobb kielégitést remélheti. Jó keresztyének és jó keresztyénnők nem tehetnek jobbat, mintha pénzöket e boltokban költik el és ott helyezik el azt, mert a pénz minden bűnnek forrása, s ez okból a félénk lelkeknek oda kell törekedniök, hogy e hitvány érctől meneküljenek. — Fontos megjegyzés! (a következő sorok vastag betűkkel voltak nyomtatva): „Azok az üveggyöngyökből készült olvasók, melyeket a város más vidékein árulnak, szintén szenteltek lehetnek ugyan, de még sincs meg bennök az a hatalmas bűnbocsátási erő, melyet a pápa ő szentsége a boltunkban kaphatók számára engedélyezett.“ Mondanunk is fölösleges talán, hogy a katechismusok, imakönyvek, vallásos dalok — szóval, azok a haszontalan irka-firkák, melyekkel

a jezsuiták handlirozták, csak amugy hemzsegtek a Franciaország alkotmánya és törvényei ellen intézett legkeserübb kifakadásoktól.

De a jámbor páterek kifogyhatatlan leleményessége még itt sem állapodott meg. Ha valahol felütötték vándor sátraikat, nem átallották még templomi ülőhelyekkel is gseftelni. Persze az ájtatos publikum kiváncsiságát és tudnivágyát előbb jól felizgatták s akkor aztán csak bementi jegyek mellett eresztették be a templomba, mint valami komédiás bódéba. De mégis volt annyi orcájok, hogy e jövedelmező üzérkedést legtöbbnyire csak titokban folytatták s jó előre spekulánsoknak adták bérbe a remélhető jövedelmet; a spekulánsok aztán értettek hozzá, miként kell minél jobban megnyirni a jámbor, de kissé nagyon is ostoba juhokat. A népre, kivált annak alsóbb rétegeire, mindenekelőtt azonban a nőnemre a lehető legerkölcstelenitőbb hatással voltak e missiók. Rendesen a családi boldogság és nyugalom volt az első, mely pestises lehelletök elől tova tünt. Alig pitymallott a reggel abban a helységben, melyet a missionáriusok sáskajárása meglátogatott, egy rakás nő a társadalom minden osztályából azonnal elhagyá a házat, hogy a téritési prédikációknál és gyakorlatoknál jelen lehessen, melyek rendesen már reggeli 5 órakor elkezdődtek, s melyeknél, mint akár csak egy lovardában vagy szini előadáson, órákkal előbb gondoskodni kellett jó helyekről. A háztartás és gyerekápolás gondjait, vagy ha hivatásuk ezekkel bibelődni nem engedé, azt a fájdalmat, hogy a ház és a gyermekek egészen magukra maradtak, e közben teljesen a szegény férfiaknak engedték át. Az ájta-

toskodások majdnem szakadatlan sora olyannyira elrablá tőlök a napnak majd minden idejét, hogy a kegyes imádkozó asszonyokat övéik alig láthatták napjában két-három percig.

A nőknek ilyetén megfeledkezése minden valódi és igazán szent kötelességükről, kivált déli Franciaországban, a jezsuita missiók főszinterén lett igen érezhetővé, mert itt régi s magától az égaljtól is föltételezett és követelt szokás szerint, majd minden mesterséget a szabad ég alatt folytatnak, s igy a háztartás a nő távollétében a szó szoros értelmében felügyelet nélkül marad. Marseilleben egy nő (1820) két kis fiát — az egyik 2, a másik 5 éves volt — bezárta, hogy háboritatlanul mehessen a a missionariusokhoz. A szegény kisdedek egyike, a fiatalabbik, a kandalló lángjai közé esett, mig lelkiismeretes anyja hihetőleg abban az órában panaszolta be magát jezsuita gyóntató atyjának, hogy egy böjti napon hust evett! Mekkora bün ez a megtörtént szerencsétlenséghez képest! Gyakran lehetett látni a délfrancia városok és falvak utcáin gyermekeket egyedül, minden felügyelet nélkül, éhezve, fázva, imitt-amott az ajtók előtt bolyongani és anyjuk után kiabálva sirdogálni. „És hol volt az anya?" „A missióban!" — felelék a szegény elhagyottak zokogva.

De talán fölösleges is volna még több szót vesztegetni a jezsuita páterek ilyetén szent üzelmeire; olvasóink ugy is bizonynyal tisztában vannak már az iránt, hogy mit kelljen tartaniok a jezsuita missionáriusok rabló és fosztogató sáskarajairól. A történetkéhez, melyet elbeszélni szándékozunk, a keretet már — ugy a

a hogy — összeállítottuk; most még csak az lenne hátra, hogy a képet a rámába illeszszük. Ez is mindjárt megtörténhetik, csak épen akarni kell.

Svájc egyik legkitünőbb lángelméje, a hires Zschokke Henrik „Hagyományok napjaink történetéhez“ czimü könyvében, a jezsuita missiók franciaországi müködésének idejéből egy igen sajátságos családi jelenetet őrzött meg, melyet más egykoru irók is megerősitenek. E történet szembeszökő bizonyitékul fog szolgálni ama káros és erkölcstelen befolyáshoz, melyet a jezsuita missiók a nőnemre gyakoroltak.

Normandia egy kis városkájában élt egyszer egy tisztességes és becsületes asztalos mesterember. Szorgalma és takarékossága folytán végre sikerült neki egy kis összegecskét — valami 5—600 frankot — félretenni és nagy megelégedéssel szemlélte, hogy ez összeg, habár lassacskán, de mégis folytonosan gyarapodott, ugy hogy idővel neki és szerelmes hitestársának nyugodt és gondtalan aggkort remélhetett belőle.

Ekkor vitt a forgó szél vagy talán épen az ördög maga egy jezsuita missiót a nyugalmas kis helységbe. Az asztalos felesége, szörnyü módon felháborodván egy beszéd miatt, melyben egy efféle kóborló klerikális agitator a pokol szenvedéseit a legkiáltóbb szinekkel vázolta, rögtön a predikátorhoz sietett, hogy meggyónva és vezekelve bocsánatot esdekeljen, valóban jelentéktelen és csekély büneiért. De bárminő kisszerü lehetett is a szegény nő büne, annál nagyobb volt a jezsuita páter szemeiben, s mind nagyobbá növekedett a mint tovább beszélt, ugy, hogy végre a szerencsétlen asszony resz-

ketve hullott előtte térdre, mig e gyalázatos pap folytonosan csak arról deklamált, hogy minő szörnyü kinokat fog oda tul kiállani, ha bünének terhét megbocsátatlanul cipeli át magával. „De hát mit kell tennem? — kérdezé a nő félénken és töredelmes szivvel.“ Most aztán vad lánggal villantak föl a páter apró szemei, mert az asszony épen oda jutott, a hova ő akarta terelni. De már a következő percben ismét szelid és gyöngéd lett, s a szigoru biró részvevő vigasztalóvá alakult át. „Volna egy eszköz, leányom, a melylyel isten haragját kiengesztelhetnők, de az nagyon is nehezen érhető el.“ — „Nekem semmi sem lesz nehéz!“ — felelé a kinpadra vont nő. „Nő hát“ — folytatá a páter kenetteljesen — „hallgass meg. Csak nagy alamizsnák könnyithetik meg bünterhedet; csak jótétemények által szerezhetsz magadnak igényt isten könyörületességére.“ — S ezután széltében hosszában kifejté a szegény nőnek, hogy halálos bünt követett el, melyért csakis egy ő rá (a papra) bizandó és 600 frankból álló alamizsna által remélhet végleges absoluciót. Persze a szerencsétlen bünös különben is meg lévén rettenve mindazokon, a miket látott és hallott, egy percig sem habozott ez összeget lelki üdvösségének áldozatul hozni. A pénzt ellopta férjétől, hogy a pokol kinaitól megváltsa magát. És ezt nevezik a jezsuiták önkénytes adománynak!

Néhány nappal azután holmi véletlen, de kikerülhetlen kiadások miatt kénytelen volt az asztalos megtakargatott s ládájában tartott pénzecskéjéhez folyamodni. Mekkora volt megütközése, mikor annak csak hült helyét lelte ott, a nélkül, hogy betörésnek vagy erőszaknak

csak legkisebb nyomát is fölfedezhette volna. Nejének egy idő óta feltünőleg megváltozott magaviselete s más mellékes körülmények is a gyanut erre hárították, ki aztán komolyabb nyomozás folytán csakhamar meg is gyónta férjének első gyónása következményeit. Az asztalos egy szót sem szólt, hanem két pisztolyt kapott a kezébe és ezekkel fölfegyverkezve a bünbocsánatcsiszár lakására ment. Itt aztán 600 frankját visszakövetelé tőle. Mikor a páter látta, hogy több kettőnél s az asztalos keményen el van határozva követelését pisztolyaival is támogatni, végre kénytelen volt a pénzt visszaadni.

Miután a kormány mitsem tett ezen, a vallás köpenye alatt üzött garázdálkodásoknak meggátlására, néhányszor maga a nép vette kezébe az osztó igazság szerepét. A szinház, mely Franciaországban a nagy Molière óta annyiszor és oly sikerrel használtatott a papi visszaélések ostorozására, most a missiókkal üzött visszaélések elleni küzdelemnek lett színtere. Majd minden városban, hova a jezsuiták mentek, a közönség megérkezésökkor Molière Tartuffejének előadatását kivánta. A municipális hatóságok gyávaságból több helyen ellene szegültek az előadásnak, mi a közbéke erőszakos megzavarására vezetett. De ezenkivül is gyakran járt a jezsuiták megjelenése nyugtalansággal, ugy hogy magokat és hókusz-pókuszokat nem egyszer fegyveres erő védelme alá kellett helyezniök. Midőn 1819-ben először jelentek meg Brestben, a lakosság „halál a jezsuitákra“ kiáltásokkal fogadta őket. A polgárság elhatárzá, hogy kikergeti őket a városból, mire kereket oldottak. Még Párisban is, hol kisérletképen először a külvárosokban produkálták ma-

gokat, hogy egy évvel utóbb a belvárosba tolakodjanak, az udvar szemeláttára gránátosok, dragonyosok és tüzérek által kellett strázsáltatni a templomokat, melyekben előadásaikat tartották, nehogy a boszús nép igazságos haragját rajtok kitöltse.

Temérdek esetet beszélhetnénk el, mely a népnek a jezsuiták ellen naponként növekvő ellenszenvét bizonyitá, de legyen elég e helytt az 1826. március 18—24-iki eseményekről megemlékeznünk. A székesegyházba, hol a jezsuiták gyakorlataikat tartották, a nép e kiáltásokkal tört be: „Halál a jezsuitákra! halál a missionáriusokra!" s a templomot katonasággal kellett kiürittetni. Az asszonyok, kik másnap reggel ismét tömegesen tódultak a nagy templomba, hogy gyakorlataikat folytassák, az összegyült tömeg által, melyben a lakosság minden osztálya képviselve volt, kifütyöltettek s kigúnyoltattak, mely szerencsében magok a jezsuiták is részesültek. A katonaság által szétugrasztott tömeg ismét összegyült s a municipális tanács minden csillapitási kisérlete dacára a nyugtalanság több napig tartott, s végre oly fenyegető alakot öltött, hogy a jelenlevő katonaságot meg kellett szaporítani.

De bármily erkölcsrontóan hatott e visszaélés a francia népre, mégsem ez volt a legnagyobb csapás, melyet az országra hoztak s nem ez volt leghálásabb eszközük. A missióknál nagyobb jelentőségre vergődtek a congregátiók; ezek által lettek a jezsuiták tulajdonképen országos csapássá Franciaországra nézve, s a nép valódi gyülöletének tárgyává. A congregátiókban az egyesülés, illetőleg az affiliatio azon rendszere teljes vi-

rágzásban és kiterjedésben lép elénkbe, melynek a jezsuiták valódi mesterei valának s mely még inkább, mint a kezökben levő oktatásügy, főemeltyűje lett működésöknek. Roppant befolyásuk talány volna, ha a congregátiók nem adnának kulcsot megfejtésére. Az affiliátio e sajátszerü rendszere segélyével a Jézus-társaság a maga élethossziglanra szegődött s szerzetesi szabályok szerint élő tagokból álló rendes hadseregét teméntelen szabad csapatokkal szaporítá, affiliáltakkal, vagyis rövidruhában járó jezsuitákkal (à robe courte). Ezek zavartalanul folytathatták előbbi életmódjukat a világban. Nem kivántak tőlök mást, mint hogy az affiliátio jeléül egy szentelt nyaklót hordjanak, naponként rövid imát mondjanak, iről-időre némely kevésbbé terhes egyházi gyakorlatokban részt vegyenek, ami azonban könnyen elengedtetett, és hogy egyszerű fogadalom által bizonyos időre — Franciaországban ekkor az öt évi ciklus volt divatban — a Jézus-társaság irányában engedelmességre és mindazon szolgálatokra kötelezzék magokat, melyeket neki tenni képesek. Viszonzásul a jezsuiták affiliáltjaiknak személyes érdekeik előmozditását igérték, s ezenfelül őket minden a pápa által a tarsaságnak adott indulgentiák, valamint a jezsuiták minden jó tetteik érdemének részesévé tették.

Jézus nagykiterjedésü, hatalmas és gazdag társasága egyes embereknek, kiknek javát akarta, földi érdekeit hathatósan képes volt előmozdítani, jobban, mint bárki más. Ez megfoghatóvá teszi, hogy oly csábítólag hatottak a társadalom minden osztályára azon remények, melyeket a hiúság és pénzvágy e szövetkezés-

hez kötött, s hogy a világi cimborák száma oly nagy lett, kiket a Jézus-társaság az emberi gyarlóságok alapos ismerése és mesteri kizsákmányolása segélyével egyesületeibe bevonni tudott. Ebből elképzelhetjük, mily mélyenható befolyással kellett birniok a társadalom minden osztályába, miután az egyik hivatalos állásával, a másik tehetségével, a harmadik vagyonával az egy, a közös célon, a Jézus-társaság érdekeinek előmozdításán dolgozott. Az affiliáltak rendszerét már több ízben volt alkalmunk említeni, de befolyása soha oly nagy nem volt, mint az uj korban. És azon befolyásos helyzet, melyet a jezsuitáknak korunkban kivívniok sikerült, csak annak eredménye, hogy állandó hadserege összeműködik az affiliáltak nagyszámu segédcsapataival, melyeket a társadalom minden osztályaiból nagy ügyességgel birtak összetoborzani.

És nemcsak Franciaországban volt ez igy, hanem mindenütt, hova ujra befurakodniok s hatalomra vergődniök sikerült; de ez intézmény Franciaországban nyert legnagyobb kiterjedést. A francia jezsuiták az affiliátio félbenszakadt müvét már a konzulátus ideje alatt kezdték ujra. Bourdier-Delpuits „hitatya“ 1801-ben Párisban alapította a „szent szüz congregátióját“, mely név alatt már egyszer 1563-ban állott fenn egy papi összeesküvés, de akkor megszünt. Az ujonalapított congregátióban, mely a nép minden rétegében birt tagokkal, összegyültek mindazok, kik az uralkodó szabadabb egyházi rendszernek ellenségei valának; kiket a kor materialistikus iránya, vagy a gallikanismus, vagy a Bonaparte által a pápával kötött konkordátum tett elé-

gedetlenekké; élőkön az álnév alá rejtőzött jezsuitákkal, kik teljes lelkökből és zsebökből gyülölték az ujkort.

Ámbár Napoleon 1804-ben minden egyházi testvérületek feloszlatását elrendelte, a jezsuitáknak mégis Bonaparte Lätitia, a császár anyjának és Fesch bibornoknak segélyével sikerült a congregátiót megmenteniök. Hat évvel utóbb is, midőn a császár végre belátta, hogy az nem egyéb álarcos jezsuita egyletnél, mely ellene ármánykodik, s feloszlatta, csak rövid időre szünt meg müködése. A tagoknak nem volt ugyan többé megengedve nyilvánosan összegyülniök, de annál jobban összebúttak titokban s Legeis-Duval exjezsuita vezetése alatt a congregátió titokban fennállt a császárság bukásáig. A Bourbonok bevonulása után ez egylet is ismét napvilágra tolta fejét s nagyban kezdett müködni. Különösen XVIII. Lajos testvére, Artois gróf s neje és exaltált, bigott menye Angoulême hercegnő, Párisba érkezésök után rögtön neki estek a congregátió ápolásának. Ezáltal az egylet egyszerre divatossá lett az elegáns körökben és azon buzgalom, melylyel ez összeesküvés haladéktalanul az alkotmány ellenségeinek élére állt, rövid idő alatt minden royalista és ultramontán machinátiók tűzhelyévé tette Franciaországban. Az egyházi mindenhatóság és királyi absolutismus volt célja e szövetkezésnek. Hogy ezen, a francia forradalom által a szabadság eszméivel megismerkedett korban oly nehéz feladat megoldható legyen, az egyletnek mindenek előtt lehető széles alapra kellett magát fektetnie. Ez okból azon egy nagy congregátió, melyben minden rendü és rangu tagok a

jogegyenlőség elve alapján egyesültek, Rousin superior által több részre osztatott a különböző osztályok számára. Az első és legelőkelőbb osztály igazgatását, melyben királyi s nem királyi hercegek, grófok, bíbornokok, képviselők és magasrangu államhivatalnokok conspiráltak az alkotmány ellen, Rousin magának tartotta fenn; a felsőbb és középpolgárság számára alakított osztály élére Varin jezsuita, a kézműveseket és katonákat demoralizáló osztály élére pedig Roger jezsuita állíttatott. Más jezsuiták vezették a legalsó osztályok congregátióit, minők cselédek, gyermekek, sőt tolvajok, és más gonosztevők számára is külön alakíttattak, a börtönökben és azokon kivül. Igy keletkezett egy társaság „a hit terjesztésére" — „Jézus szentséges szivének" — „Mária szentséges szivének" — „a szent olvasónak" — „sz. Gonzaga Lajosnak" — „sz. Józsefnek" s mindenféle más szenteknek társasága. Mindezek osztályokra oszoltak, s férfi- és nő-tagokkal birván, mindkétnemü elöljárók vezetése alatt álltak. Ez elöljárók gyüjtötték be a tagoktól havi s heti dijaikat, — munkások és cselédek hetenként egy soust fizettek — s számoltak rólok főnökeiknek, a jezsuitáknak. Ily időszakonként való adófizetés kötelezettségén kivül ez egyletek tagjainak beléptökkor kötelezniök kellett magokat, hogy „istennek s a szent szüznek magasztos ügyét minden tőlük kitelhető szolgálattétel által elő fogják mozdítani." Ha felvesszük, hogy a congregátióhoz csakhamar 6—700, később még több előkelő nemes ember tartozott, szemenszedett fanatikusok vagy hígvelejü tökfejek, hogy ezek nagyrésze évi jövedelmének tulnyomó részét az

egylet pénztárába adta, elképzelhetjük, mily roppant erő és pénzmennyiséggel rendelkeztek a jezsuiták az egy Párisban; s amit itt tettek, azt tették az ország minden valamirevaló városában. Egy jezsuita iró, Roche-Arnault mesés dolgokat beszél a társaságnak e téren kivitt eredményeiről.

Természetes volt, hogy a congregátió, — mert e nevet valamennyi affiliáltak tömege megtartotta, — ugy a társadalom minden osztályaiban, mint az állam kormányzatban roppant befolyással birt. Lelke volt azon titkos kormánynak, mely XVIII. Lajos alkotmányos kormányának háta megett fennállt és már 1820-ban elég erős volt arra, hogy a képviselőházban keresztül vigye a választási törvény átalakítását és ama hirhedt törvényeket a sajtó és személyes szabadság ellen, melyek a szabadelvü pártot megbuktatták. A dolgoknak ez által előidézett uj rendje a következő 1821-évben egy tisztán congregationista, vagyis jezsuita-ministerium alakitása által pecsételtetett meg. Villèle pénzügyi és Corbière belügyminister, amaz a kabinet feje, legbuzgóbb tagjai voltak a congregátiónak, Montmorency külügyér pedig annak egyik főnöke. E ministerek pártjuk által arra köteleztettek, hogy az alsóbb hivatali állomásokat is a congregátió, vagyis a jezsuiták eszközeivel rakják meg.

A követi és püspöki állomások hasonlókép a congregátió jelöltjeinek adattak. A két főjezsuita Rousin és Jenaisseaux előszobája, kik közül az utóbbi a társaság franciaországi generális prokurátora volt, mindig tele volt udvaroncokkal és kérelmezőkkel, kik a

páterek hatalmas protectióját jöttek kikunyorálni. A ministeriumok irodái a congregátio tagjaival rakattak meg, s amely hivatalnokok nem akartak az összeesküvésbe lépni, hivatalaikból elbocsáttattak vagy kiintrigáltattak.

De a nemzetet nem sikerült a jezsuitáknak úgy megnyergelniök, mint a congregátiót; s habár temérdek embert csaltak halójukba és roppant befolyással birtak, a francia nép többségét mégsem birták elbolondítani. A közönség boszankodással és megbotránkozva nézte ez üzelmeket, melyek a kor szellemét és miveltségét lábbal taposták, főkép, midőn XVIII. Lajos 1824-ben bekövetkezett halála után a jezsuiták vak eszköze X. Károly lépett trónra, kinek uralkodása alatt napról-napra növekedő szemtelenséget fejtettek ki. A majd egészen a congregátio befolyása alatt álló követi kamra, már Lajos uralkodása végén elfogadott egy, az egyházi testületek visszaállítására vonatkozó indítványt. A pairek kamarája azonban elvetette e restaurátiót, melynek főcélja a jezsuiták visszahozatala volt, csupán a női szerzetekre szorítván. A jezsuiták azonban bíztak benne, hegy az új király alatt a törvényjavaslat keresztül lesz vihető.

X. Károlyt, még mielőtt trónra lépett volna, gyóntatója J a n s o n jezsuita teljesen hálójába kerítette. Elhitette vele, hogy az alkotmány által biztositott vallásszabadság a legnagyobb istentelenség, s hogy első és legszentebb kötelessége lesz e szentségtelen viszonyt megváltoztatni. Midőn Károly király lett, gonosz szellemei természetesen még buzgóbban verték a vasat.

Minél szemtelenebbül léptek fel a jezsuiták, a szaszabadelvü párt természetesen annál erősebben igyekekezett hálóikat széttépni s Franciaországot a fenyegető veszélytől, mely felé haladt, megmenteni. Mindenekelőtt a naponként nagyobb lendületet nyert hirlapirodalom szált bátran a sikra a setétben ólálkodó papok ellen. Az ekkor Párisban megjelenő lapok közül a „Constitutionel“ és a „Courier français“ támadták meg legszakadatlanabbul s legerősebben a társaságot, fedezték fel titkos céljait s üzelmeit és ravaszul szőtt ármányait. Oly érzékenyek voltak a csapások, melyeket e két hirlap a társaságra mért, hogy ez elhatárzá a közvéleménynek e két veszedelmes organumát elnémitani. Először azon kezdték, hogy megkisértették a két lap szerkesztőjének hallgatását megvásárolni. De ezzel pórul járták, mert ajánlatuk nemcsak kereken visszautasíttatott, hanem nyilvánosságra is hozatott, uj bizonyitékául annak, mily gyalázatos eszközökhöz szokott nyulni e szerzet céljainak elérésére. A jámbor atyák valószinüleg nem haboztak volna a társaságnak egy régóta szokásos és gyakran sikerrel alkalmazott eszközéhez nyulni s a két szerkesztőt kegyes célú gyilokkal eltenni láb alól, de e katholikus eszköz ez egyszer nem igért sikert; mert a legyilkoltak helyett akadtak volna mások, kik e küzdelmet folytatják, s Franciaországnak volt annyi szabadlelkü és bátor irója, hogy valamennyit még a jezsuiták sem birták volna leöletni.

Más eszközhöz nyultak tehát, a szerkesztők helyett lapjukat igyekeztek meggyilkolni. E célt sajtópör

inditása által remélték elérni, s annyira biztak több zsebükben levő biróban, hogy nem is kételkedtek pörük kedvező kimenetele felett. De ez egyszer ebben is csalódtak. A Constitutionel és Courier français 1825-ben a párisi felebbezési törvényszéknél bevádoltattak, hogy a trónt megdönteni, a közbékét megzavarni s a legvadabb vallási anarchiát, az egyháznak és szolgáinak megvetését terjeszteni igyekeznek. A hirlapok védői Dupin és Mérilhou ügyvédek voltak s a tárgyalás december 3-kától 5-kéig tartott. A francia birák azonban a jezsuiták nagy megrőkönyödésére becsületeseknek bizonyították magokat. Minden pressio és sugalmazás dacára, melyet a jezsuiták különféle uton-módon gyakoroltak reájok, elvetették a vádat. Már maga az itélet eléggé lesujtó volt a jezsuitákra nézve, de még inkább azzá tette indokolása, melyben világosan ki volt mondva, hogy törvény által eltiltott testületek behozatalának szándéka, mely ellen a két lap küzdött, valamint a francia papság egy része által egy idő óta hirdetett ultramontán tanok csakugyan alkalmasok az ország vallási és polgári szabadságának megzavarására, s hogy ennélfogva a lapok helyesen tesznek, midőn ez üzelmek ellen síkra szállnak.

A törvényszék ezen itélete nagy ijedtséget szült az ultramontán táborban, és roppant örömet a párisi népben. A felebbezési törvényszék elnöke, b. S é g u i e r sokáig legnépszerübb embere volt a fővárosnak, melyben most erős szellemi mozgalom keletkezett a jezuitismus ellen. Régibb jezsuita-ellenes munkák uj kiadásai mellett, melyek roppant számuk dacára nehány nap alatt elkeltek, számos uj munka jelent meg, mely a társaság

gazságait felfedezte. Ez iratok közt legérzékenyebben sujtotta a Jézus-társaságot és a legtöbbet ártott neki Montlosier gróf hires „emlékirata." Montlosier politikai nézeteiben nem volt valóban szabadelvü, sőt mint hárompróbás royalista s az aristokratikus párt előharcosa vala ismeretes; de azért már 1825-ben a „Drapeau blanc" cimü hirlapban határozottan küzdött a jezsuiták és congregátióik ellen, s vádjai, melyeket a társaság ellen emelt, annál hatékonyabbak voltak, mert az aristokratia köréből eredtek. E körülmény sokakat gondolkozóba ejtett, kik a gróf könyvét olvasták, mely egy év alatt nyolc kiadást ért és tényekkel bizonyitá, mily veszélyekkel fenyegetik a jezsuiták a trónt, oltárt és hazát.

A könyv legközvetlenebb hatása az volt, hogy a legtekintélyesebb párisi ügyvédek közül nyolcvan egy nyilatkozatot adott ki, mely bebizonyitá, hogy a nem törvény által elismert szövetkezések és kongregátiók fennállása a büntető törvényekbe ütközik, hogy a törvények által Franciaországból kitiltott Jézus-társaság behozatala ellenkezik az alkotmánynyal, minélfogva a tilos szövetkezések, egyletek és szerzetek feloszlatását ki kell küzdeni. E vélemény alapján Montlosier 1826. julius 16-kán azon inditványt adta be a párisi felebbezési törvényszékhez, hogy szerezzen érvényt e jogi véleménynek; de a törvényszék ez ügyben mitsem tehetett, mert az új kormányrendszer szerint efféle egyesületek a rendőrség s nem a biróság hatáskörébe tartoztak. Miután tehát e törvényszék illetéktelennek nyilvánitá magát, Montlosier petitiót intézett a pairek kamrájához, hogy vessen véget a jezsuiták törvényellenes létezésének. A kamra ez ügyet

egy külön bizottmányhoz utasítá véleményadás végett. Az ügy 1827. január 18-kán került a pairek kamrájában tárgyalás alá. A bizottmány nevében Pourtalis gróf tette a jelentést, ki egy mesteri s kimerítő beszédben hangsulyozta a jezsuiták kiüzetésének szükségét, miután létezésök kiáltó megsértése a törvénynek, s inditványozta, adassék át a petitió a ministerelnöknek rögtöni elintézés és végrehajtás végett. Frayssinous püspök kultusminister és más jezsuita barátok hiába igyekeztek az inditványt megbuktatni, s az másnap 113 szóval 73 ellenében határozattá emeltetett.

De a ministérium, melynek élén az affiliált jezsuita Villèle állt, s mely már több reaktionárius rendszabály által gyülöletessé tette magát, nem hajtott az első kamra határozatára, sőt folytatta a jezsuiták protegálását; a mi a közvéleményt még jobban felizgatta. Egy szemle alkalmával, melyet X. Károly a párisi nemzetőrség felett tartott, midőn a csapatok előtt ellovagolt, ezer és ezer torok kiáltá a seregből: „Le a ministerekkel! le a jezsuitákkal!“ De ezekben még volt elég szemtelenség a felizgatott közönséggel dacolni. Rávették a királyt, hogy a nemzetőrséget másnap oszlassa fel s adjon ki egy királyi rendeletet, mely a régi censura-törvényeket ismét életbe léptesse.

De a jezsuita ministerium, mint általánosan neveztetett, ez intézkedések által csak maga alatt vágta el e fát. Az 1828. év elején történt képviselőválasztások alkalmával majd mindenütt a szabadelvű ellenzék győzött s oly fenyegető hangon követelte uj kabinet alakítását, hogy a király kénytelennek látta magát a kormányt el-

bocsátani s uj ministeriumot nevezni vicomte Martignac elnöklete alatt. Az uj ministerium a kis szemináriumok neve alatt fennálló jezsuita kollégiumokat Aix, Billom, Bordeaux, Dole, Forcalquier, Montmorillon, St. Acheul és St. Quen d' Auray-ban sietett feloszlatni, s az iskolákat ismét az egyetem felügyelete alá rendelte. Martignacnak roppant fáradságába került a bigott királyt e rendeletek aláirására birnia. X. Károly összeharapta mérgében a tollat, melylyel aláirta, de kénytelen volt engedni a közvélemény szavának.

A nép ujongott, a jezsuiták és cimboráik dühöngtek, s a püspöki kar egy része ki tudja mily bolondokat nem követett volna el dühében, ha Rómának nincs ezúttal több esze s nem mérsékli hevöket. XII. Leo ugyanis kijelenté, hogy e rendeletek által nem látja a püspöki jogokat megsértve. A püspökök erre elhallgattak, de a jezsuiták, kik mitsem akartak tudni iskoláiknak az egyetem alá rendeléséről, részben elhagyták az országot.

A nép öröme azonban nem lehetett teljes. A rendeletben megnevezetteken kivül több kis seminárium fennmaradt a jezsuiták vezetése alatt, mert a ministerium az udvar bigottsága iránti tekintetből nem merte szigorúan végrehajtani saját rendeletét. Emellett szemmellátható volt, mint növekszik a jezsuiták befolyása a királynál s mint csökken a Martignac-kabinetté, míg végre ez kénytelen volt lemondani, s a kormány az egészen ultramontánokból álló Polignac-ministerium kezébe adatott. E kormány őrülten reaktionárius gazdálkodásában épen a Jézus-társaság for-

maszerinti visszaállításához készült, midőn erőszakos rendszabályai folytán kitört a juliusi forradalom, mely a Bourbonok uralmának véget vetett s az orleansi Lajos Fülöpöt emelte a trónra. Igy buktatták meg a jezsuiták ármányai a Bourbonokat.

LIV. Fejezet.

(Kiüzetésök a juliusi forradalom által. — Visszalopódznak. — A jezsuiták harca az egyetem ellen. — A sajtó és a kamrák ellenök. — Szinleges eltávolitásuk. — Az 1848-ik forradalom.)

A juliusi forradalom által a jezsuiták kiüzettek Franciaországból. A nép nehány intézetöket, mint a St. acheulit és monterougeit kirabolta s elpusztitotta. Amabban egy kimutatás találtatott, melyszerint 1830. kezdetén a társaságnak Franciaországban 149 áldozárja, 163 skolastikusa, 124 coadjutora összesen 436 tagja volt. Lajos Fülöp egy rendelete azon 1816-ki rendeletet, mely a missiókat megengedte, megszüntette és tartásukat betiltotta. Elrendeltetett, hogy az egyetemtől függő intézetekben tiltott szerzetek tagjai tanárok nem lehetnek. Ugy látszott, mintha Lajos Fülöp el volna határozva országát végkép megmenteni a jezuitismus pestisétől, de azért a jezsuitáktól csak rövid időre maradt az ország megkimélve. Az első rémülés elmultával ismét betolakodtak, kezdetben persze kevesen és titokban, mert a nép ellenszenve óvatosságra intette őket.

Nehány jezsuita, ki ilyennek felismertetett, bör-

tönre vettetett 1832-ben, de csakhamar ismét szabadon bocsáttatott s a francia területről kiutasíttatott. Ezek egyike, Drouilhet, Prágába ment de Place társával, X. Károly kivánatára a bordeauxi herceget nevelni. Környezetének okosabb része azonban meggyőzte Károlyt e tény eszélytelenségéről s a két jezsuita nevelő még azon évben elbocsáttatott.

Hogy a jezsuiták a juliusi forradalom után oly gyorsan vissza mertek tolakodni Franciaországba, ennek oka azon tudatban rejlett, hogy Lajos Fülöp nejében, Mária Amália királynéban határozott pártfogóval birtak, s e pártfogás eszközölte ki számukra azt, hogy a kormány jó ideig ignorálta őket. Az 1828-ki rendeletek 1831-ki ismételtetésök dacára ily módon csakhamar feledékenységbe merültek, s e körülményt több püspök arra használta fel, hogy a kisebb semináriumok tanári székeit lassanként ismét jezsuitákkal töltse be. Fülöp annyira igyekezett a püspöki kart saját dynastiájával kibékíteni, hogy nem látott meg semmit, s a jezsuiták ezúttal Roothaan generális utasítására rendkivüli óvatossággal és szokatlan szerénységgel léptek fel, s nem együtt, hanem elszórva éltek az egyes püspöki megyékben. Megjelenésök annálfogva, midőn ismét észrevétettek, oly kevéssé nyugtalanította a képviselőket, hogy ezek 1837-ben a középiskolákról szóló törvényjavaslat tárgyalása alkalmával, elmulasztották intézkedni az iskoláknak a jezsuiták általi ellepetése ellen. Parlamentje ezen vétkes mulasztásának köszönhette Franciaország, hogy tiz évvel a juliusi forradalom után több jezsuita volt benne, mint 1813. előtt.

Már 1837. után megkisértették kilépni azon homályból, melybe nehány éven át burkolództak, bátorítva a király által, ki bigott neje ösztönzésére, napról-napra engedékenyebb lett egyházi dolgokban; mely gyöngeséget a főpapság s mindenek felett a jezsuiták nagy mértékben ki tudtak zsákmányolni. A clairmonti püspök 1838-ban Montlosier gróftól megtagadta az egyházi temetést, mert nem volt a jezsuiták ellen irt munkájának visszavonására rábirható. A közvélemény megbotránkozása és Cousin Viktornak a pairek kamrájában e botrányról tartott jeles beszéde dacára a kormány nem birta magát erélyes fellépésre elhatározni, s mindössze kijelentette, hogy a püspök ezáltal visszaélést követett el, de a visszaélés megfenyítésére nem gondolt.

Ettől vérszemet kapva a jezsuiták ugyanez évben Rheimsban újra kezdték a törvény által betiltott missióikat. A kormány itt is elmulasztván kötelességét, zavarok támadtak a városban, melyekben sz. Jakab templom és lelkészi lak elpusztíttatott s a jezsuiták alig tudtak a nép dühe elől menekülni. Ennek dacára nehány évvel utóbb már Párisban saját nevök alatt organizálták magokat és nyiltan felléptek. Egy királyi prokurátort, a jeles szónok Ravagnacot szerzetökbe csábították s ennek egyházi szónoklatai a jezsuita nevet ismét divatossá tették. Ugyanekkor veszté el Lajos Fülöp első fiát, Ferdinánd orleansi herceget. A jezsuiták ez esetet is ügyesen kizsákmányolták. Elhitették ugyanis a királynéval, hogy fiát isten ölte meg, amiért protestáns felesége volt, hogy a királyné, ki a

házasságba beleegyezett, fiának büntársa, s hogy Ferdinánd mindaddig iszonyu kínokat fog szenvedni a purgatoriumban míg szülei valamely rendkivüli egyházi jó cselekedet által istent ki nem engesztelik; nagyobb érdemeket pedig isten és az egyház körül nem szerezhetnek magoknak, mint ha visszavonják a jezsuiták elleni számüző itéletet s a társaságot ujra törvényesen befogadják az országba. A királyné mindent elkövetett ez irányban s a király hajlott is csábító szavaira, annálinkább, mert a népszerű orleansi hercegben családja egyik szilárd támaszát vesztette el, s most tartott tőle, ha második fia, Lajos nemoursi herceg képes lesz-e magát a trónon fenntartani. Ez okból új támaszt keresett házának a papságban, ezt pedig legbiztosabban a jezsuiták rehabilitátiója által vélte megnyerhetni.

A jezsuiták a helyzet előnyeit, mint mindig, most is ügyesen felismervén, siettek megkezdeni a harcot társaságuk törvényes befogadtatásaért. Amint a múlt században, midőn a fejedelmi trón még képviselőtestületek ellenőrzése nélkül uralkodott, magokat vagy legalább teremtményeiket igyekeztek a kabinetekbe becsempészni, úgy most a parlamentekben törekedtek, ha többséget nem lehetett is, legalább jelentékeny szószólókat szerezni magoknak; sőt, mint Belgiumban láttuk, néha még a szabadelvű párttal való szövetkezéstől sem riadtak vissza, hacsak ezáltal célt érhetni remélhettek. Hasonló taktikát követtek most Franciaországban, hol a francia püspökök az adott jelre egyszerre tanszabadságért kezdtek kiabálni.

Franciaországban a közoktatás 1808. óta a pá-

risi egyetem kizáró felügyelete és vezetése alatt állt, midőn a császár márc. 17-ki dekrétuma elrendelte, hogy bármely iskola vagy tanintézet, az egyetem beleegyezése nélkül, Franciaországban felállítható ne legyen. Csak a nagy püspöki szemináriumok, melyek kizárólag papok kiképzésével foglalkoznak, s melyeket nem szabad a fentebb említett s világiak tanításával is foglalkozó kis szemináriumokkal összetévesztenünk, voltak a szabály alól kivéve. Az 1830-ki alkotmány ugyan kimondta a tanügy szabadságát, de ez még meg nem valósíttatott. Azon keserü gyümölcsökből, melyeket Belgium szedett teljes tanszabadságának fájáról, s mely már-már oda vezetett, hogy az oktatásügy az állam kezéből végkép kicsavartassék, a franciák csakhamar belátták, hogy ama theoretikus elv feltétlen megvalósítását, a korlátlan tanszabadságot csak a clerikálisok és jezsuiták fogják kizsákmányolni; mi okból a chartában kimondott elv keresztülvitele évről-évre elhalasztatott. Nehány év óta azonban a jezsuiták minden befolyásukat arra fordították, hogy a püspöki kart meggyőzzék arról, hogy a fennálló tanügyi szervezet, s mindenek felett az egyetem felügyeleti joga nem más egy nagy öszszeesküvésnél, melynek egyetlen célja a katholikus hitet Franciaországban kiirtani, a templomokat feldúlni s a papi uralmat megbuktatni, minélfogva a püspököknek hivatalos kötelességök a charta említett elvének megvalósítására törekedni. A főpapok ezt annál inkább elhitték, mert a tanügynek állami főfelügyelete és vezetése már régen szálka volt szemökben, s mert a főpapok túlnyomó része a restaurátió korában kapta

hivatalát, midőn a jezsuiták osztogatták a püspökségeket.

A kitörendő harc előhirnöke Garot abbénak egy gyalázó irata volt. Ez az egyetemet kiméletlen módon leszidta, s a hitetlenség és pogányság tenyésziskolájának deklarálta. A jezsuiták nagy hatást vártak e pamflettől, de az elmaradt. Sem a sajtó, sem a közönség nem foglalkozott vele, pedig dühösebben káromkodni az egyetem ellen már alig lehetett. A jezsuiták erre megváltoztatták taktikájukat. Tapasztalataik azt bizonyították, hogy először, a támadásnak, hogy hatása legyen, magosabb helyről kell erednie, s másodszor, hogy bátran lehet akármivel szidni az egyetemet, mely félelemből vagy megvetésből maga nem felel, és védőkre szintén nem fog találni.

E kettős alapon tehát a jezsuiták titokban organizálták a támadást, mely márciusban több jezsuita vezetés alatt álló főpap által nagy fénynyel megújíttatott. Belley püspöke egy kiadmányt tett közzé az állami kollégiumok ellen, melyeket a „pestis iskoláinak" nevezett. E kifejezést az oktatásügyi minister kissé erősnek találta s panaszt akart emelni miatta, de Martin kultus-minister meg nem engedte s az egyetem kénytelen volt a szitkot zsebretenni. A hadjárat vezérei elhatározták, hogy lehető sok embert fognak felhasználni; ami Genin szerint „helyes belátás jele volt; mert az önzés mai korában az emberek nem igen lelkesülnek abstrakt dolgokért; tsetületi szellem már alig van egyebütt, mint a jezsuitáknál, s épen ebben

rejlik erejöknek titka; ellenben személyes megtámadások ismét felköltik azokat, kiket a közérdek neve vagy eszmélye hidegen hagy. Sokan nyugodtan nézik, mint döntetnek halomra az institutiók, de csak újja végével érjen valaki személyökhöz, s nagy lármára fognak fakadni."

E szempontból kiindulva a toulousei püspök megadta a jelt, és püspöki székéről átkot mondott Arnoult tanár bölcsészeti előadásaira. A megtámadott tanár védte magát, tanítványai és elvtársai követték, a botrány nagy lett; de épen ez kellett a jezsuitáknak: a háboru kitört. A chartresi püspök, boszankodva afelett, hogy toulousei cimborája által megelőztetett, sietett őt a küzdtéren utolérni. Pásztorlevelet adott ki, s abban kimondta: „Az egyetem csak arra való, hogy az eszmék zavarát növelje; vagy talán még annál is nagyobb szerencsétlenséget készít elő Franciaország számára, mely azt fél század előtt érte, s melynek ellenlökését majdnem az egész világ megérezte."

A kiadott harci jelszót mindenek felett a jezsuiták által alapított ultramontán lap, az „U n i v e r s" kapta fel, és 1842. március 31-kén tizennyolc tanárt névszerint denunciált a hatalomnak. A levél, melyben a tanárok alávaló s nevetséges vádakkal illettettek, Villemain közoktatási ministerhez volt intézve s azon végződik, hogy szigorú eljárásra kéri a ministert az egyetem irányában.

A francia egyetem szervezetének alapelve, vagyis az intézet függetlensége, mely ellen a jezsuiták már

IV. Henrik ellen feltámadtak, anélkül, hogy képesek lettek volna megingatni, képezte most is főtárgyát a jezsuiták gyülöletének. D e s g a r e t s jezsuita 1843-ban „Le monopole universitaire“ cím alatt egy könyvet adott ki Lyonban, mely szerint az egyetemi oktatás eredményei: öngyilkosság, apa-, ember-, gyermekgyilkosság, párbaj, megfertőztetés, rablás, csábítás, vérfertőztetés, házasságtörés, a legraffináltabb szemérmetlenségi bűnök, tolvajság, fosztogatás, pazarlás, zsarlás, igazságtalan adók és törvények, hamis tanúság, hamis eskü és rágalom, törvényszegés, vagyon- és nőiközösség, lázadás, zsarnokság, forradalom és halál, — szóval mindaz, amire a jezsuita morál tanítja az embereket. Még dühösebben, s ha lehet, még bolondabbul dúl-fúlt egy álarcos jezsuita, C o m b a l o t Tivadar, ugyanez év végén „Mémoire adressé aux évêques de France et aux pères de famille“ cimű pamflettjében, mely azért nevezetes, mert notorius őrültsége dacára nyiltabban kimutatja a jezsuiták célját, mint egyéb rágalmazó irataik. Szerinte ugyanis minden neme a világi oktatásnak, megcsorbítása az egyház jogkörének, isten megsértése, a társadalom és család elleni igazságtalanság, mert csak a pap képes az embert nevelni. E célra azonban a munkások nagy számára van szükség. Miután pedig a létező világi papok száma nem elegendő, s egyébként nem is képes a szerzetes papság helyét pótolni, első dolog, hogy a törvény által az országból kitiltott szerzetek, a jezsuiták, redemptoristák, dominikánusok, ferenciek stb. visszahozassanak s az ifjúság nevelése reájok bizassék.

Igy értelmezték a jezsuiták a kivánt „teljes tanszabadságot.“

Miután Combalot, iratában, durva bántalmakkal illette az egyetemet, sőt a kormányt is, és a többi közt a püspököket felszólította, hogy excommunikálják az egyetemet s minden világi tanintézetet, „e csarnokokat, melyek csak a bűn, az istenkáromlás tanyái“, hogy ezek tanítványait az urvacsorához s a bérmáláshoz ne bocsássák, a kormány a könyv lefoglalását s szerzője perbefogatását elrendelte. A Szajna-departement assizei a vádlottat bűnösnek nyilvánították, s a törvényszék két heti fogságra és 4000 franc birságra itélte. Valences és Chalons püspökei azonban ennek dacára nyílt iratokban dicséretekkel halmozták el a bűnöst azon érdemeiért, melyeket a kath. Franciaország körül szerzett magának.

Mig Desgarets, Combalot s más hasonszőrű individuumok hóbortos kifakadásai inkább ártottak, mint használtak a jezsuiták ügyének, egy Ravignan által 1844-ben kiadott irat e harcban valóságos korszakot alkotott. „De l' existence et de l' institut des Jésuites“ cím alatt Ravignan a jezsuiták apologiáját irta meg. A loyoliták ügyét tán még senki sem védelmezte oly ügyesen, annyi ékesszólással, oly kápráztató sofistikával, mint e munka, mely a többi közt a nagy jezsuitapör revisióját s a társaság erkölcsi és anyagi rehabilitátióját követelte. Legnagyobb jelentése azonban a könyvnek abban állt, hogy Ravignan bevallotta, hogy ő maga jezsuita s hogy kivüle még 206 jezsuita pap él Franciaországban. Ez adat igaz is volt, nem is. A

jezsuita geografiában ugyanis a francia birodalom két jezsuitaprovinciára, Franciaországra és Lyonra oszlik, s Ravignan a mentalis reservátió segélyével csak az elsőben élők számát említette, a lyoni provinciában levő 202 jezsuitát kegyesen eltagadva. Ezenkivül, ő csak papokat említett, s így a laikus testvérek s a más mindenféle jezsuiták, kik még áldozárok nem voltak, szintén eltagadtattak. Ha Ravignan kegyes csalását ez alapon rektifikálni akarjuk, kisül, hogy ez időben 825 jezsuita barangolt Franciaországban.

Egyébiránt 206 jezsuitának bevallása is merész kigúnyolása volt a törvénynek, mely a társaságot az országból kitiltotta; ami bizonyította, hogy a jezsuitáknak nagy biztosságban kell érezniök magokat, hogy e sokáig őrzött titkot kifecsegni merészlik. És jól számították. A kormány észre sem látszott venni a törvény cynikus megszegését, sőt az egyetem bátor védőivel, Micheletvel és Quinetvel félreérthetlenül éreztette haragját.

A jezsuiták nem is késtek a kormány e világos gyávaságát vagy jó akaratát új noviciátusok s másféle telepek alakítására felhasználni, miben azonban nagy óvatossággal jártak el. A püspöki kar s az egyetem közti küzdelem óta ugyanis, és mindenekfelett az egyetem tanárainak fényes védelmei óta a szabadelvű sajtó mind növekedő figyelemmel kisérte üzelmeiket. A jezsuita kérdés temérdek hirlapban és röpiratban tárgyaltatott s csakhamar elsőrendű napi kérdéssé lett, minek folytán a jezsuiták a legnagyobb óvatosságra látták kényszeritve magokat. És hogy mily elővigyázat-

tal tudták üzni gazdálkodásukat, mutatja azon körülmény, hogy tevékenységök köre és intézeteik száma nem volt felfedhető. A közönség mindössze annyit tudott rólok, hogy Párisban, Lyonban s néhány más helyen telepekkel birtak, s alig volt aki sejtette volna, hogy 25-nél több újoncházuk s más telepök van az ország különböző részeiben, leginkább Elsassban, Picardiában s a belső tartományokban. Amint a restaurátió alatt Monterouge és St. Acheul, úgy most a párisi posta-utcai jezsuita-ház volt főtűzhelye üzelmeiknek; s mint akkor, úgy most is temérdek him és nőstény testvérületekbe sorozott affiliáltak álltak a társaság szolgálatára. A telepeik felállítására szükséges pénzt elbolondított lelkek alamizsnáiból, hagyatékaiból és adományaiból harácsolták össze. Az alamizsnaszedésben legjobb szolgálatot a társaságnak a Jézus szentséges szivének hölgyei tettek.

Az örökségvadászat nemes müvészete, melyet, mint a múltból láttuk, a jezsuiták utólérhetlen virtuozitással tudtak gyakorolni, melyben azonban a maiak még felülmulják elődeiket, most is leghálásabb eszköze vala a gazdagodásnak. Ez okból tett Sue Jenő „Bolygó zsidó“ cimű regénye, melyben egy örökségvadászati eset van lefestve, oly óriási hatást a közönség minden osztályaira. Miután azonban a társaság fennállása Franciaországban törvényellenes volt, a jezsuiták a kapott s kicsalt javakat nem a magok, hanem velök összeköttetésben álló személyek neveire iratták, kik a jövedelmet a társaság pénztáraiba szállították. Ezenkivül gazdagon el tudták adni protektiójokat. A borkereske-

désen kivül most a gyári üzletre is ráadták magokat melyet emberbaráti célok palástjával igyekeztek elfedni. Azon jámbor intézetek közt, melyeket a vezetésök alatt álló nőjezsuiták, mint a Jézus szivének s a jó, pásztornak hölgyei s más effélék segélyével alapitottak, volt egy csomó apácazárdák módjára berendezett intézet is, melyekbe szolgálatnélküli cselédek vétettek fel. E jámbor intézetek a szegény leányok minden erejét szemtelen módon kizsákmányolták a Jézus-társaság számára. A leányokat ugyanis erősen dolgoztatták csupán a mindennapi kenyérért, munkáikat ennélfogva olcsóbb áron adhatták mások munkáinál, s még az alacsony árak mellett is tetemes nyereséget tudtak zsebredugni.

A Jézus-társaság e vérszopó gazdálkodása s az egyetem ellen a legszemtelenebb eszközökkel vitt harca nagy mérvben fellázítá a francia közvéleményt, miben főérdeme a szabadelvű napi sajtónak vala. A jezsuiták ugyan e téren is védték magokat lapjok, az „Univers“ által, de azért a sajtónak volt köszönhető, hogy oly brutális erőszakoskodásokat, mint a múlt századokban, többé nem követhettek el.

A közönség e felizgatott hangulatába szikraként esett ekkor egy következményei által nagy horderejű esemény. Egy marseillei kath. egylet ugyanis petitiót intézett a pairek kamrájához, melyben azt kérte, hogy Michelet és Quinet tanároknak tiltassék meg előadásaik folytatása az egyetemen. E petitio tárgyalásakor Cousin egy kitűnő beszédben feltedte a jezsuiták

veszélyességét s élesen megtámadta a kormányt a társaság protegálása miatt. Ezt követték a képviselői kámra tárgyalásai, melyekre Thiers Adolfnak a jezsuita ügyben tett interpellátiója adott alkalmat, 1845. máj. 2-kán. Majdnem egyhangúlag követelte a kamra a ministeriumtól a jezsuiták elleni törvények szigorú végrehajtását. De a közvélemény ez erőteljes nyilatkozata a jezsuiták által járszalagon vezetett püspöki kart nem állíthatta meg a társaság érdekében vitt küzdelmében. Több püspök egyenesen kijelentette a kormánynak, hogy a jezsuitáknak, ha valaki őket bántani merné, saját palotáikban fognak menhelyet adni s majd meglátják, „lesz-e bátorsága a rendőrségnek biztosait oda is elküldeni." Az ultramontán kolomposok szemtelensége már annyira ment, hogy nyiltan kijelentették, hogy a törvényt mibe sem veszik. A chalonsi püspök, Prilly, pláne a királynak irt egy dacos levelet, melyben a többi közt mondá: „A jezsuiták ügye az egész egyház ügye, s így a miénk is; mi nagyon jól tudjuk, hogy minden ellenök kimondott szó hadüzenet mi ellenünk."

A kormány, melynek élén Guizot állt, a püspökök fenyegetődzése dacára sem ignorálhatta teljesen a kamra határzatát, miután azonban eszeágában sem volt a jezsuiták elleni törvényeket szigorúan végrehajtani, a közvélemény némi megnyugtatására alkudozni kezdett Rómával. De Rómával nem lehet becsületes úton megalkudni. A római francia követnek, gr. Rossinak utasításul adatott, hogy kivánja a pápától a Jézus-társaság ökénytes eltávolítását Fran-

ciaországból. Roothaan, a jezsuiták ügyes és ravasz generálisa, kezdetben hallani sem akart a dologról, s a XVI. Gergely által 1845. junius 24-kére összehítt bíbornoki kollégium is tagadó válaszra szavazott. E hírek nagyra fokozták Franciaországban a nyugtalanságot. Ekkor egyszerre, julius 7-kén egy félhivatalos lap, a „Messager“ jelenté, hogy a jezsuita kérdés Rómában Franciaország kivánata értelmében megoldatott. A közönség bámult e váratlan fordulaton, de csakhamar kisült, hogy merő hazugság az egész. Lajos Fülöp követének ugyanis sikerült a generálist egy a külszint némileg megóvó concessióra birnia, mely valójában csak a jezsuitáknak vált hasznukra. Roothaan ugyanis színleg visszahítta embereit Franciaországból, a kormány pedig megigérte, hogy a társaságnak csak néhány telepét, melyek épen e pillanatban magokra vonták a közönség figyelmét, mint a párisi postautcait, a lyonit, avignonit és st. acheulit fogja ideiglenesen bezárni, a többieket meghagyván. Igy játszotta ki a kormány a kamra határozatát.

A francia nép azonban a csalást csakhamar észrevette. Egy pár jezsuita elment, a nagy rész maradt, s bár valamivel óvatosabban, folytatta gazdálkodását. E nyomorú játék csak fokozta a nép gyülöletét a jezsuiták és Lajos Fülöpnek mindinkább a reactio felé hajló kormánya iránt. Midőn a király ezzel be nem érve, még a külföldön is protegálni kezdte a jezsuitákat, s azon polgárháborúban, melyet, mint alább látandjuk, Sveicban támasztottak, a reakcionárius pap-

uralom részére állt, megtelt a pohár; kitört a februári forradalom, s Lajos Fülöp elveszté koronáját. A régi Bourbonok letaszíttattak a trónról, mert a jezsuiták tanácsait és csábításait követték, s Lajos Fülöp megbukott, mert egy nagy nemzetet a jezuitismus szekerébe akart fogni.

LV. Fejezet.

(Betolakodásuk Sveicba. — Üzelmeik. — A Sonderbund polgárháborúja. — Kiüzetésök.)

Alig van Európában ország, mely a 19. században keservesebben tapasztalta volna a jezuitismus rontó hatását, mint Sveic. A jezsuiták már e század elején megkisértették liguriánus név alatt az országba behatolni, s ez épen ott sikerült nekik, hol egykor a legvéresebb zavarokat okozták, Graubünden kantonban. A kanton kormánya 1804-ben több liguriánusnak megengedte a letelepedést, kiknek rövid idő alatt sikerült a lakosság katholikus részét a világi papoktól elcsábítani. A nagytanács többsége ennek folytán kivitte eltávolításukat. Négy más jezsuita „a hit atyái" név alatt 1810-ben Wallis kantonba lopództt be, mely akkor a francia császársághoz tartozott. Oly titokban tudták magokat a páterek tartani, hogy midőn az 1814-ben restaurált kanton kormánya VII. Piustól nehány jezsuitát kért, ez azt felelte nekik, hogy a hit atyáiban már vannak a tartománynak jezsuitái. Régi kollegiumaik Sillenben és Brigben vissza-

adattak nekik. Támogatva a nép míveletlensége által, csakhamar kezökbe kerítették a tanügyet, s az állam felügyeleti jogát alaposan kijátszták. A társaság visszaállítása után Solothurnba is be igyekeztek hatolni. Jezsuita barátok már egy évtizeddel előbb megkisértették a hit atyáinak letelepítését, ami megis történt volna, ha a kanton kormánya Napoleontól nem tartott volna. Napoleon bukása után azonban a pápai nuncius a kormánytól az igéret beváltását követelte, de a nagytanács kimondta, hogy a jezsuiták behozatalát „soha és semmi alakban nem szabad többé indítványozni", — később azonban az ultramontánok kivitték, hogy egyes községeknek jezsuita missionáriusok befogadása megengedtetett.

Jobban ment dolguk a köztársaság legsötétebb zugában, Freiburgban, hol mutogatni való ritkaság volt az olyan ember, ki az irás és olvasás istentelen mesterségét ismerte. Midőn tehát a jezsuiták, Napoleon hanyatlása korában, e tartományban letelepedtek, gyorsan nagy befolyásra kellett vergődniök. Napoleon bukása után az aristokratikus párt igyekezett a hatalmat kezébe keríteni, s hogy legyen hatályos eszköze a nép butaságban megtartására, elhatároztatott a jezsuiták visszahozatala. Tekintetből a szabadelvű kisebbségre, ugyan a liguriánusok neve alatt, mely álarcban már több jezsuita tartózkodott a kantonban, s azon feltétel alatt, hogy 11 páternél és 5 szolgáló fráternél többnek nem szabad a kantonban lennie.

A legközelebbi választások az ultramontánok javára ütvén ki, a jezsuiták elérkezettnek látták az al-

kalmat, formaszerinti visszaállításuk kivitelére, ami 1818-ban megtörtént, midőn a nagytanács elhatározta, hogy a kanton tanintézetei egy milliónyi alapjaikkal együtt jezsuita kézbe adassanak. A jezsuiták siettek a prédát elfoglalni, s bár a tanács végzése számukat 30-ra korlátozta, 1825-ben már 80-an voltak e kantonban.

Ez időben egy becsületes ferenci barát, Girard volt a tanügy vezetésével megbízva. A jezsuitáknak el kellett őt hivatalából rágalmazniok, hogy korlátlan szabadsággal gazdálkodhassanak. Először ráuszították Jemy püspököt, ki Girardot a népnél úgy, mint a nagytanácsnál, mint eretneket bevádolta. A közönség memorandumokban felszólalt Girard mellett s a 11 katholikus főhivatal közől 9 melegen pártolta őt, de hiába. A jezsuiták jól fegyelmezett pártja keresztülvitte Girard elbocsáttatását, mire aztán ellenőrzés nélkül működhettek.

A tanügyön kivül a jezsuiták csakhamar urai lettek a kormánynak is, melynek pártfogása alatt gombamódra termettek a jezsuita intézetek, anélkül, hogy valaki tudná, honnan került rájok pénz. A jezsuiták mindenre kiható uralma gyorsan megtermette itt gyümölcseit. Vad babona, képtelen cerimonia-kultus, tudatlanság, a törvények lábbaltapodása, a tulajdon elleni kihágások s erkölcsi elvadulás uralkodtak a tartományon. A lomhaság és a temérdek ünnepnap következtében a mezei gazdaság elhanyagoltatott, s ezáltal és exjezsuiták fosztogatásai által a leggazdagabb

községek elszegényedtek. Maga a főváros, Freiburg is sülyedni kezdett.

Midőn 1830-ban a juliusi forradalom Franciaországban kitört, a jezsuiták Freiburgban már oly alaposan megfészkelték magokat, hogy a forradalom nyomtalanul múlt el fejök felett. Az uralkodó patricius párt ugyan megbukott, de a demokrata kormány hasonlókép jezsuita kreaturákból állott, s kedveskedésül urainak behozta a nőstény jezsuitákat a kantonba, a nagytanács tudta és beleegyezése nélkül a „Jézus szivének hölgyei" számára Montelban zárdát alapítván.

A jezsuiták első dolga volt Sveicban a rég kialudt vallási gyűlöletet felszítani, s a népet úgy a protestánsok, mint minden politikai újítás ellen lázítani, mely utóbbiak segélyével igyekeztek az ország jobbjai hazájokat újjáteremteni. Miután L u z e r n, S o l o t h u r n, St. G a l l e n és A a r g a u kantonok kormányai 1830. után a szabadelvű mozgalom élére állottak, a jezsuiták legnagyobb hévvel e kantonokra vetették magokat. Szó- és gyóntatószékben izgatták a népet a kormányok és reform-terveik ellen, s midőn petitiók nem használtak, megpróbálták lázadásokat szervezni. De a tanügy újra szervezését a kormány erélye ellenében nem birták megakadályozni.

A b a d e n i k o n f e r e n c i a cikkelyei még jobban feltüzelték a pátereket. Ezen 1834-ben kelt okmányban ugyanis L u z e r n, B e r n, Aargau, T h u r g a u, St. G a l l e n, B a s e l l a n d s c h a f t és Z ü r i c h kantonok egy metropolitai kapocs létrehozására egyesültek, hogy az államot az egyház s a püspököket

Róma beavatkozása ellen megvédjék. E végzések ugyan nem igen különböztek más kath. államokban fennálló viszonyoktól, de XVI. Gergely azokat mégis kárhoztatta, s ez jeladás volt a jezsuiták számára új küzdelemre. Oly zavarokat támasztottak az országban, hogy a kormányok már Franciaország beavatkozásától kezdtek tartani. A pápai nuncius Luzernből Svytzbe tette át székhelyét, de a jezsuiták hátramadtak a népet lázítani.

A svytzi tanács e nagy tisztességet meghálálandó, a jezsuitákat beeresztette a kantonba, melyből régóta ki valának zárva, s 1836-tól fogva Svytz lett a jezsuita üzelmek sveici főtüzhelyévé, honnan a szomszéd szabadelvű kantonok nyugalmát aláásták.

Ezalatt a jezsuiták belátták, hogy az 1830-ban megbukott aristokrata párttal való szövetséggel céljokat el nem érhetik, megpróbálták tehát az ultrademokratákkal s ezenkivül a protestáns jezsuitákkal szövetkezni. E természetellenes szövetkezésnek első kisérlete a zürichi „putsch“ vala. A zürichi kormány ugyanis a hires Strauss Dávidot, Jézus életének iróját hítta meg tanárnak az egyetemre. A jezsuiták erre egy „vallási bizottmányt“ alakítottak szemenszedett fanatikusokból a lázadás szervezésére s vezetésére, mely 1839. sept. 6-kán ki is tört. Egy plébánus vezérlete alatt sok ezer paraszt felfegyverezve benyomult Zürichbe, megbuktatta a szabadelvű kormányt, s konservatívet ültetett helyébe, mely a jezsuitákban kereste és találta főtámaszát. E lázadás sikerültére egész Sveicban vérszemet kaptak a jezsuiták. Számos helyen sikerült a fanatizált nép segélyével jelöltjeiket megválasztatniok s a kormányok a fel-

világosodott államférfiak megbuktatása után a nép söpredékével töltettek be. A törvények jezsuita szellemben eltorzítattak, minden szabadabb mozgalom elfojtatott, s a jobb elemek minden oppositiója ellen a buta tömeg fizikai ereje vettetett mérlegbe.

Ez üzelmek szomorú következményei először Luzern kantonban léptek napvilágra. Az ultramontán párt már 1839-ben megkisérté a luzerni főtanodát a jezsuiták kezébe adni. A nagytanácsban ez indítvány azonban megbukott, s a jezsuiták a jövő választásokba vetették minden reményöket. A nagytanács liberális többsége, tekintettel az uralkodó jezsuita áramlatra, azon végzést hozta, hogy az alkotmány szándékba vett revisiója csak 10 év mulva menjen végbe. A jezsuiták csakis megvesztegetett árulók segélyével birták a kormányt megbuktatni.

Ezalatt az aargaui kanton a jezsuiták lázításai dacára szabadelvű szellemben reformálta alkotmányát. Az új alkotmány népszavazás által nagy többséggel elfogadtatott, mire a jezsuiták lázadást csináltak, mely azonban a kormány által szétveretett, mire a vezérek Luzernbe menekültek, a nagytanács pedig a kantonban létező zárdákat eltörölte. Luzern követte a példát, mire a jezsuiták a fellázított nép élén dühösen követelni kezdték az alkotmány revisióját.

Ily viszonyok közt jött létre a luzerni theokratiko-ochlokratikus új alkotmány, mely az államot az egyház alá rendelte. Az új nagytanácsnak első dolga volt az alkotmányt a pápa elé terjeszteni helybenhagyás vé-

gett, s a kuria legfensőbb megelégedését nyilvánítá a szörny-alkotmánynyal. Ez eléggé jellemzi e szervezetet, mely az intelligentiát elnyomva, a hatalmat a papság s az általa vezérelt csőcselék kezébe adta. Most megújíttatott a jezsuiták ünnepélyes behozatala iránti indítvány, de még a Róma inasaiból álló nagytanács kormánytanácsa is egyhangúlag ellene nyilatkozott. A nevelési tanács határozatlan választ adott az indítványra. A nagytanács ily viszonyok közt nem merte a társaság befogadását dekretálni s az ügy eldöntését halogatta, mely idő alatt jezsuita missionáriusok árasztották el a vidéket, hogy a tömeget a maguk javára fafanatizálják.

Még mielőtt a luzerni jezsuita kérdés végleg eldöntetett volna, oly dolgok történtek Sveicban, melyek hangosan hirdették a társaság veszélyességét. Freiburg, Zug és Luzern kantonok közt a jezsuitáknak sikerült egy külön szövetséget, mely Sonderbund néven lett hírhedté, hozni létre, mely a sveici szövetséget tényleg felbontotta s előbb-utóbb kikerülhetlenné tette egy vallási háború kitörését.

E külön szövetség erősítésére a jezsuiták mindenekelőtt Tessin és Walis katholikus kantonok szabadelvű kormányait igyekeztek megbuktatni. Tessinben összeesküvésük felfedeztetvén meghiúsíttatott, de annál borzasztóbban sikerült Wallisban. Itt 1839-ig a jezsuiták voltak az aristokratikus kormány segélyével az ország urai. Az új szabadelvű kormány főgondja volt a tartományt a jezsuiták uralmától meg-

tisztítani, de alig nyúlt a papság rengeteg privilégiumaihoz, ez nyíltan fellépett ellene. Jezsuiták járták be a vidéket s lázították a népet. Az aristokratákkal egyesült jezsuita párt már 1843-ban egy merénylettel megkisérté megbuktatni a kormányt, de hiába, mire a külön szövetséghez folyamodott segélyért.

Luzernban most rendszeresen szerveztetett a vallisi szabadelvűek elleni támadás, mely 1844-ben sikerült is. A Trient melletti ütközetben a liberálisok teljesen megverettek s a sereg maradékai Waadt kantonba menekültek. A jezsuita párt erre oly üldözést indított meg a protestánsok és szabadelvűek ellen s oly rémuralmat hozott létre, minő a 19. században lehetetlennek tartatott.

Ez eseményekre a szomszéd kantonok népe is belátta, hogy az általános vallási és polgárháború kikerülhetlen, ha a jezsuiták el nem távolíttatnak az országból. A nép mindenfelé kiüzetésöket követelte. A kanton-kormányok többsége azonban az inditványt elvetette. Erre a jezsuiták vérszemet kapva még nagyobb erőszakoskodásokat követtek el. Az ország lételét és szabadságát fenyegető veszélylyel szemben sereg alakult önkénytesekből s megtámadta a jezsuita szövetség székhelyét, Luzernt, de a tömeg által viszszaveretett. Iszonyú kegyetlenségek követték a jezsuiták ez új diadalát, melyek a középkori vallásüldözések legundokabb jeleneteit újították meg, s egy hónappal ez ütközet után (1845. máj.) a Jézus-társaság Luzernben ünnepélyesen installáltatott.

De e diadallal megfordultak a dolgok. A Sonderbund nyiltan polgárháborúval fenyegette a többi kantonokat, mire a legbuzgóbb katholikusok is észre tértek, s miután az 1846-iki szövetségi tanácsban megbuktak, az 1847-ikiben a különszövetséget törvénytelennek nyilvánították és feloszlatását elrendelték. Az ezalatt hétre szaporodott lázzadó kantonok: Luzern, Freiburg, Schwytz, Uri, Unterwalden, Zug és Wallis azonban kijelentették, hogy nem fogják a végzés végrehajtását megengedni. A szövetségi tanács erre szeptemberben elrendelte a jezsuiták eltávolitását a köztársaság területéről.

A jezsuiták nem engedvén, kitört a polgárháború. Sveicnak 1.953,000 protestáns és 980,000 katholikus lakója közől csak 427,000 tartozott azon külön szövetséghez, mely a nagy többséget a papság javára leigázni akarta. A jezsuiták ismerték kisebbségöket, de biztak Austria- és Franciaországban, hogy ez áruló harcban a reaktió ügyét nem fogják elhagyni. A szövetségi tanács fegyverre szólítá a szövetségi sereget s ez egy rövid hadjáratban véget vetett a Sonderbundnak. A gislikoni híd melletti ütközet megmentette Sveicnak veszélyben forgó lételét és szabadságát, és a köztársaságot egy csapással megtisztítá a jezsuitáktól, kik siettek kincseikkel megszökni azon földről, melyen nem sikerült a szabadságot megfojtaniok.

LVI. Fejezet.

(A jezsuiták Bécsben. — Üzletük az asszonyokkal. — Metternich és a jezsuiták.— Galiciában. — A birodalom egyéb tartományaiban.)

Bécsben, hova a jezsuiták a liguriánusok álneve alatt csempésztettek be Metternich reaktionárius kormánya alatt, az aristokratia köreiben s az akasztófáravalók közt tettek a jezsuiták legnagyobb haladást, amennyiben a kapucinusoktól eldisputálták szegényes előjogukat, a halálra itélteket az akaszfófához kisérhetni. Nemsokára egy csomó aristokrata ifjú dressurája volt rájok bizva, dacára annak, hogy a hír furcsa dolgokot beszélt egyik tanintézetökről, mely egy protestáns convertita igazgatósága alatt állt. A leginkább olasz és lengyel mágnásifjak az intézetben mindenféle titkos bűnöket tanultak és gyakoroltak, s többször előfordult, hogy fiatal grófok, kik a térdhajtásban, imádságban, s más efélékben társaikat dicséretes módon felülmúlták, embertársaik óráját s óraláncát ellopták, s az ezért kapott pénzt nyilvános személyekkel elverték.

Hallatlan szemtelenséggel tolakodtak e liguriánusok leginkább betegekhez s haldoklókhoz, többnyire hi-

vatlanul, örökségeket vadászni. Mint mindig, itt is leginkább pénzes vénaszonyokhoz tartották magokat, de ezeken kivül a szépnem ifjabb osztályait is fényes sikerrel kultiválták. Templomuk csakhamar gyülhelye lett a bigott fehérnépnek; a legelőkelőbb hölgyek is kezdtek hozzájok járni, s mindinkább megszerették a többnyire férfi-erejök javában álló pátereket. A férfiakról sem feledkeztek meg, s leginkább ezek elcsábítására voltak számítva Veith Manó hírhedett bőjti prédikációi, melyekben Schiller és Göthe művei, Brockhaus Conversations lexikona s más könyvek az ördög találmányai gyanánt mutattattak be a közönségnek.

Hogy a sajtóval kellőleg visszaélhessenek, 1828-ban engedélyt eszközöltek egy „mechitarista-congregátiói könyvkereskedésre“, melynek segélyével az egész birodalmat elárasztották bolondító nyomtatványokkal. I. Ferenc 1830-ban, sok ellenkezések, még a rendőrség ellenzése dacára is engedélyt adott nőstény redemptoristák számára a Rennweg külvárosban egy zárdát alapíthatni; melynek segélyével a redemptorista álarc alá bútt jezsuiták a nőnemet még jobban kizsákmányolhatták. Az üzlet igen jól indult meg, mert két gazdag s vén özvegy sietett a zárdába belépni, hogy szeretett gyóntatójával maradandó közösségben élhessen, mely célra vagyonukat természetesen a kolostorra hagyták. Ezeken kivül nehány fiatal cseléd lépett a szerzetbe, csinos, tűzrőlpattant leányok, kiknek azon egy bajuk volt, hogy papi áldás nélkül lettek anyákká. A páterek ugyanis vállalatuknak, melyet „vezeklőháznak“ neveztek el, egyik céljául a prostituáltak és cselédek protegálását

tűzték ki. E jezuitikus Magdolna-intézet elnöke egy grófnő lett, kit kicsapongó életéről ismert a világ. S az intézet oly dicsően betölté hivatását, hogy segélyével Bécs közerkölcsisége csakugyan rosszabb állapotra jutott, mint volt azelőtt.

Ily módon a jezsuiták lassankint jelentékeny befolyásra vergődtek a társadalom két szélső rétegében, a fő- és alrendű csőcselékben; s még a polgárrendből is, mely kezdet óta ellenségök volt, számosakat tudtak hálójukba csalni. Az ily módon léprementek közől a férfi és női cselédektől a gyóntatószékben kikémlelték gazdáik titkait, s e gyónó gyermekeik segélyével a város vagyonos családjait valódi kémrendszerrel vették körül. Ugyane célra használták a demimondeot, úgy annak elegáns, boudoirokban élő, mint mesterségöket az utcán gyakorló tagjait, s ahol az absolutio, papi áldás és a túlvilágra nyujtott kilátások nem használtak, ott pénzzel nyerték meg az eszközöket. Ezenkivül az álarcos jezsuiták uzsorás kereskedelmi s börzeüzleteket is űztek s a börzespekulácio müvészetében Izrael legagyafúrtabb fiait is csúffá tették.

Befolyásuk ily módon mind magosabb körökre terjedt ki, míg végre az udvarba is elért, s nemcsak I. Ferenc és I. Ferdinánd császárokat, hanem Austria tulajdonképeni uralkodóját, Metternich Kelemen herceget is befonta. E felvilágosodott, de despotikus államférfit azon körülmény nyerte meg a jezsuiták számára, hogy ezek készek és képesek voltak neki nagy politikai szolgálatokat tenni. Metternich rendszerében előkelő helyet foglalt a törekvés: elnyomni a nemzeti mozgalmakat s az olasz feje-

delmeket folytonos féltékenységben tartani egymás és bizalmatlanságban népeik ellen. Metternich az olasz uralkodókat minden reformtól visszatartóztatta, hogy kénytelenek legyenek Austriára támaszkodni, mely csak ez úton uralkodhatott a félszigeten. E terv végrehajtására eszközökre volt szüksége az olasz uralkodók megdolgozására s e célra Loyola fiai a leghasználhatóbbak valának. És csakugyan, ők támogatták és szilárdították meg Metternich uralmát, főkép XVI. Gergely alatt, Rómában, Nápolyban, Turinban és Flórencben. Egy nemzet szabadságának árán szerzették meg magoknak a jezsuiták Metternich kegyét, és használhatóságuk az olasz nép leigázásának nemes munkájában volt azon erős kapocs, mely Metternichet a társasághoz csatolta.

A jezsuiták hatalmas szószólója a hercegnél gr. Zichy Melanie volt, kivel Metternich 1831-ben lépett házasságra. Egyébiránt Metternich feltételekhez kötötte pártfogását, melyekkel a társaságot az államra nézve kevésbé veszélyessé igyekezett tenni. Arra kötelezte ugyanis, hogy adományok és hagyományok elfogadásában, külföldiek s újoncok felvételében, missiók és tankönyvek dolgában az államkormány beleegyezését legyenek kötelesek kikérni, azonkivül minden, tanító személyzetökben beállt változást a kormánynak bejelentsenek. A papi teendőkben a megyés püspökök hatósága alá vettettek; összeköttetésök a generálissal a társaság belügyeire szoríttatott, egyes professusoktól a vagyonszerzési és örökösödési jog megvonatott stb. Másutt a jezsuiták, kikről Franciaországban láttuk, mint küzdtek minden korlátozás ellen, megbotránkozva utasították

volna vissza e feltételeket, de Austriában tudták, hogy könnyü lesz azokat kijátszaniok. Metternich, ha komolyan bízott e korlátozások hatályában, csak önmagát csalta meg.

Ugyanez időben egy csomó Oroszországból elűzött jezsuita G a l i c i á b a rontott be, ide azonban saját neve alatt, mert a katholikus lengyel aristokratáktól és parasztoktól nem féltek annyira, mint Bécs felvilágosult polgárságától. I. Ferenc császár 1820-ban a t a r n o p o l i domonkos-klastromot rendeztette be számukra s mind az 50 jezsuitának évdíjt utalványozott. Csakhamar megkapták az ottani gymnasiumot is, mely mellett u. n. bölcsészeti tanintézetet s táp- és nevelőintézetet alapítottak. Ezen galiciai főtelep gyors virágzásnak indult. Jellemző a páterek gazdálkodására, hogy D u n i n jezsuita élte végeig házról járva alamizsnát gyüjtött oly szegény tanulók számára, kiknek létezéséről rajta kivül senki nem tudott semmit. A tarnopolin kivül még collégiumot szereztek magoknak P r z e m y s l-ben, U j - S a n d e c-ben, nemesi conviktust L e m b e r g b e n, s ezenkivül próbaházakat és missiókat M y l a t i n-ban, S t a r a v i c s-ban és más helyeken; miért a kormánytól 20,000 frt készpénzt s a winiteli uradalom tekintélyes jövedelmeit kapták segélyül. Ezenkivül a galiciai jezsuiták mentek voltak a bécsiekre rótt korlátozásoktól, s egyéb tanügyi privilégiumokkal ruháztattak fel, melyek segélyével jó vásárt csaphattak a hanyag s rendetlen tanulók számára kiállított bizonyítványokkal. E galád eljárás célját a pénzszerzésen kivül a lembergi egyetem tekintélyének megrontása képezte.

Metternich Galiciában is a nemzeti érzületet igyekezett elnyomni a jezsuiták segélyével, de mint a következés megmutatta, sikertelenül. A férfiak legnagyobbrészt észrevették a nemzetellenes szándékot s a jezsuiták leginkább csak az asszonyokkal boldogulhattak. Ellenben kezére dolgoztak a jezsiuta garázdálkodások az orosz üzelmeknek Galiciában. A pópák ugyanis, anélkül is csekély jövedelmeikben a jezsiuták által megkárosíttattak, mert ezek, hogy az egyesült görögöknél behízelegjék magokat, kezdtek ingyen keresztelni, esketni s temetni, s Oroszországra fordították szemöket és jó néven fogadták az orosz emissáriusok rubeleit. Metternich ily módon maga ellen dolgozott Galiciában.

Styriába a jezsuiták szintén a liguriánusok álneve alatt tolakodtak be, Zängerle seckaui püspök átadta nekik a fronleutheni lelkészséget, azután a marburgit és a munterni ferenci klastromot. Midőn azonban a püspök 1829-ben négy jezsuitát hozatott Galiciából s ezek a magok neve alatt akartak letelepedni, csakhamar kitört az oppositió. A gleisdorfi piarista kollégiumot, mely nekik átadatott, néhány hónap mulva kénytelenek voltak régi gazdáinak visszaadni. Erre egy magánházba költöztek Grácba, hol három évvel utóbb a dominikánusok zárdája adatott át, eltartásukra pedig a tanulmányi alapból évdij utalványoztatott nekik.

A redemptoristák neve alatt 1832-ben hatoltak alsó Austriába, a vidékre, s Eggenburgban egy hajdani ferenci-zárdát kaptak. Négy évvel utóbb megjelentek Felső-Austriában, Linzben, hol Estei Miksa főherceg pompás palotát s templomot épített

számukra s ahoz jószágokat és kellő jövedelmeket csatolt 30 jezsuita eltartására. Hogy mikép gazdálkodtak itt, kitetszik abból, hogy a buzgó katholikus Lincben csakhamar a polgárok csak azon feltétel alatt fogadtak fel valamely cselédet, ha ez megfogadta, hogy nem jár gyónni a jezsuitákhoz, kik kémkedési rendszerüket itt is kiterjesztették a közönségre.

Ily módon a jezsuiták, részint saját nevök, részint a liguriánusok álneve alatt, ismét elözönlötték Austriát. Itt is folytatták azon gazdálkodást, mely Franciaországra és Sveicra nézve oly végzetessé tette a társaságot, s nagy részök volt a despotismus és reaktio azon setét éjjelében, mely e korban Austriára nehezedett.

LVII. Fejezet.

(1848. — A jezsuiták kiüzetnek Franciaországból, Sardiniából, Nápolyból, Siciliából, az egyházi államból, Bajorországból, Austriából. — A reactió által visszahozatnak. — Becsempészésök Magyarországba.)

Az absolutismus és despotismus számos erős várával együtt az 1848. forradalom a Jézus-társaságot is megingatta. A mivelt világ végre megismerte a társaság pokoli hatalmát s tapasztalta, hogy a 19. században ép oly esküdt ellensége az államnak s a népnek, a szabadságnak és a haladásnak, mint három századdal előbb, s a nép igazságos haragja a forradalomban több helyen utólérte a bűn e szabadalmazott társaságát.

A sveici események nagy mértékbeu hatottak a februári forradalom megérlelésére, mely a jezsuitákat sietett száműzni Franciaországból. A köztársasági kormány gondatlansága folytán azonban még mindig találtak búvóhelyeket, főkép az orsz ág déli tartományaiban, melyekből a megbukott absolutismus javára a tömeget megdolgozhatták.

A februári forradalomhoz csatlakoztak az olasz mozgalmak. A jezsuiták elleni mozgalom, kiknek határ-

talan befolyása főkép XVI. Gergely alatt oly súlyosan nehezedett egész Olaszországra, tulajdonképen már IX. Piusnak 1846-ban történt trónraléptével kezdődött. A nép és papság gyűlölték a jezsuitákat nemcsak kapzsiságuk és hatalomvágyuk miatt, hanem mint az osztrák befolyás ágenseit, mint minden nemzeti, politikai, sőt társadalmi fejlődés ellenségeit is. Csakhamar kitűnt, hogy az új pápa reformtörekvései elébe a jezsuiták és affiliáltjaik gördítették a legnagyobb akadályokat. IX. Pius helyzete a mindenható társasággal szemben igen nehéz volt.

Midőn Károly Albert király 1847-ben reformokat igért a népnek s a forrongó Genuába jött, a nép örömújjongásba tört ki, mely hangulat csak a jezsuiták kollégiuma előtt tört ki a gyűlölet nyilatkozataiba. A nép egy 25,000 aláírással ellátott petitióban kérte a királytól a jezsuiták eltávolítását, de a király a petitiót nem fogadta el. Végre azonban Károly Albert kénytelen köpenyegváltoztatása, s Lombardia felkelése az osztrák uralom ellen már 1848. márciusban megmenté felső Olaszországot a jezsuitáktól. Ez évi februárban a jezsuiták elleni mozgalom főkép Turinban, oly fenyegető alakot öltött, hogy a kormány a pátereknek minden feltünés nélkül való elpárolgást parancsolt. Ennek dacára erőszakos kihágások követtettek el a kollégium ellen s néhány nappal utóbb a jezsuiták a közel Chieriből is elűzettek.

Ugyanekkor Genuában is kitört ellenök a nép dühe. A februári forradalom után számos Franciaországból elűzött jezsuita menekült Genuába, utánok jöttek

azok, kiknek szűre Sardiniából tétetett ki, s ezek segélyével conspiráltak most a genuai jezsuiták a nemzeti szabadság ügye ellen. Kijelentették a kormánynak, hogy készek hétszáz szuronyt állítani ki az absolutismus és önmagok védelmére, mi a nép elkeseredését még növelte. Március 1-jén este, midőn a kikötőben ismét 30 jezsuita megérkezése váratott, a nép megostromolta a jezsuita kollégiumot s annak butorzatát kiszórta az utcára. Egy sereg levelezést és mindenféle okmányt találtak a kollégiumban, ezek közt marsrutákat, állomáshelyek jegyzékét s más katonai iratokat, melyek bizonyíták, hogy a jezsuiták titkos összeköttetésben állnak az osztrákokkal. Kisült az is, hogy előkelő személyektől nagy összeget kaptak politikai célokra, s hogy a két utolsó hónapban 84,000 frankot költöttek titkos kiadásokra. A pátereket kincseikkel együtt a kormányzó még a vihar kitörése előtt titkon egy hajóra szállította, s igy személyöket megmentette. A jezsuitáknál Genuában talált papirok lényeges befolyással voltak Károly Albertnek Austria elleni politikájára; s némelyek szerint oka voltak annak, hogy Pius a társaságról kezét levette.

A szárd kamra 1848. jul. 19-kén határozatot hozott, mely augusztus 25-kén törvénynyé lett, s mely szerint a jezsuiták és affiliáltjaik az országból örökre számüzettek, javaik pedig az állam birtokába mentek át.

N á p o l y ban a jezsuiták elleni mozgalom oly erős volt, hogy a jezsuita II. Ferdinánd király maga tanácsolta Roothaannak, hívná vissza embereit Nápolyból; s miután a nép naponként macskazenével tisztelte meg a kollégiumot, a jezsuiták jónak látták ideje, korán odább

állani. Március 11-kén harminc kocsiban, fegyveres erő védelme alatt s a nép füttyei és szitkai kiséretében a kikötőbe menvén, hajóra szálltak. Siciliában is hangosan követelte a nép eltávolításukat; s julius 31-kén a parlament kimondta a társaság száműzetését, s javainak az állam javára lefoglalását.

A társaságnak felső Olaszországból való kiüzetésével az egyházi államban, sőt magában Rómában is fenyegető manifestatiókba tört ki a nép ellenszenve a jezsuiták ellen. A nép zajosan követelte a jobb jövő e halálos ellenségeinek eltávolítását. Márciusban Pius magához hivatta Roothaant s kijelenté neki, hogy tanácsosnak látja a társaságnak eltávozását az egyházi államból, mire nehány jezsuita még az éjjel elutazott, a többi pedig útra készült. De azalatt egy jezsuita szenvedélyesen reaktionárius beszéde által annyira felbőszítette maga ellen nemcsak a közvéleményt, hanem magát a pápát is, hogy ez 1848. márc. 29-kén a jezsuitákat egy pápai dekrétummal az egész egyházi államból száműzte s javaik lefoglalását elrendelte. Március 30-án a nép bámulattal és örömmel értesült e tényről. A jezsuiták kezében volt intézetek tisztességesebb kezekre bízattak.

A pápa a társaság megszüntetése helyett az eljárás rövidsége kedveért azt csak száműzte. Roothaan egy csomó jezsuitával Angliába hajózott, 50,000 scudi adósságot hagyván hátra. Itt is, mint másutt, úgy tettek a jezsuiták, hogy ingó javaikat gyorsan eltakarították szem elől, az ingatlanokra pedig nagy kölcsönöket vettek fel, hogy így javaik túlnyomó részét ma-

gokkal vihessék. Angliában Clifford lord egy szép várat adott rendelkezésökre, s példáját több katholikus mágnás követte. A jezsuiták egy része Angliában maradt, más része Amerikába vondorolt új tért keresni veszedelmes tevékenységének.

Az 1848. év viharai Németországban sem kimélték meg a társaságot. Bajorországban a redemptoristák altöttingi missiója feloszlattatott. Bécsben a nép már március 13-kán hangosan követelte eltávolításukat. Befolyásos pártfogók ideje korán intették a jezsuitákat, hogy álljanak odább, s miután ezt nem tették, april 6-án a nép által erőszakkal elűzettek.

A zárda vizsgálata jellemző világot derített a páterek gazdálkodására. Egy csomó, biztos helyen betáblázott kötlevelet találtak a zárdában, az evangéliumi szegénység égrekiáltó bizonyítványait. Azon világiak közől, kik e világcsalásban a jezsuiták kezére jártak s kiknek neveire ez adósság-levelek kiállítva valának, első sorban állt estei Miksa főherceg. A pince tele volt pompás borokkal s a zárda számadásaiból kisült, hogy a páterek a szegények javára begyűlt pénzeken állampapirokat vásároltak magoknak. Sugenheim szerint a klastrom tele volt az erkölcsi kicsapongás áruló jeleivel is.

A liguriánus név alá bújt jezsuiták Bécsből eltávolíttatván, a saját nevök alatt garázdálkodóknak sem lehetett többé maradásuk, s a jezsuiták a kormány parancsára kénytelenek voltak april 10-kén Lincet is odahagyni. Stájerben és alsó Austriában birt egyéb telepeikből a nép által űzettek ki, s miután több helytt, nevezetesen Galiciában komoly zava-

rokra adtak alkalmat', a kormány törvényt terjesztett a császár elé, mely a liguriánusokat és jezsuitákat a birodalom területéről kitiltotta.

Ezt természetesen könnyebb volt elrendelni, mint végrehajtani. A jezsuiták magában a dynasztiában, főkép ennek női tagjai közt, a főaristokratiában s a kormánykörökben oly befolyásos pártfogókkal birtak, kiket misem volt képes a jó útra téríteni. A protektió aegise alatt titokban visszalopództak Bécsbe és Lincbe s erélyesen dolgoztak a reakció kezére.

Galiciából minden ellenállás nélkül tétetett ki szűre a társaságnak, de Tirolban, az ultramontanismus e boszorkánykonyhájában már bajjal járt a dolog. Wiltan apát, a császár főkáplánja óvást adott be a rendekhez a jezsuiták száműzetése ellen, s a rendeknek egy küldöttsége János főhgnek kijelentette, hogy a tiroli nép nem fogja tűrni a jezsuiták eltávolítását. Egyszersmind petitiók intéztettek Ferdinánd császárhoz és a kormányhoz az illető dekrétum visszavétele iránt, s e petitiókat az iskolás gyermekek osztályonként, asszonyok s férfiak seregenként irták alá, kik közől a túlnyomó rész nem tudott irni, s nem is tudta, mi áll azon papiron, mely alá nevét odajegyezték. Elhitették velök, hogy a bécsi forradalmárok el akarják törölni a vallást, s ki ne csinált volna a papírra egy keresztet, hogy Krisztus-Jézust a forradalom körmei közől kiszabadítsa?

E petitiók dacára a jezsuiták kénytelenek voltak az insbrucki kollégiumból kitakarodni, amiért azzal boszulták meg magokat, hogy az egyes parasztházakban

bújtak el, kétségkivül nagy örömükre a férjökkel elégedetlen menyecskéknek.

Tudjuk, mily gyorsan követte az absolutismus szele a szabadság rövid verőfényes napjait 1848-ban egész Európában, s láttuk, hogy a reaktió minden korszaka új aerát hozott a Jézus-társaságnak. Ez most is az absolutismus használható eszközének bizonyítá magát. Alig tartotta a despotismus bevonulását, a jezsuiták is mindenfelől kimásztak rejtekeikből, hogy a népek butításának és elnyomásának nemes munkáját folytassák.

E politiko-vallási reakció először Rómában következett be. Julius 15-kén inauguráltatott a francia szuronyok fedezete alatt a pápaság restaurált hatalma s a pápai kormánynak első teendője volt a 48 előtti visszaéléseket s a jezsuiták hatalmát visszaállítani. IX. Pius egy év alatt levetette a liberalismus álarcát, s hogy senki kétségben ne lehessen a bekövetkezendő despotismus felett, egy héttel Rómába bevonulása előtt Páter Roothaan visszatért az örök városba, hol egy csomó jezsuita már várta nagymesterét. Roothaan csakhamar nagyobb hatalomra kapott a vatikánban, mint bármely elődje. IX. Pius vakon a jezsuiták karjaiba vetette magát, s ott maradt mai napig.

A reakció védszárnyai alatt a jezsuiták Németországot is újra elárasztották. S nemcsak régi helyeiket foglalták vissza, hanem oly országokba is betolakodták, honnan előbb ki valának zárva. Badenben 1849-ben kezdték meg missióikat s azok hálózatát egészen Danzigig kiterjesztették.

Austriában Insbruckba, Linzbe, Lembergbe, Sta-

rawicbe visszamentek, és Bécsben saját nevök alatt lépve fel, kezökbe kapták az egyetem templomát.

Magyarországban, úgymond Toldy István: „Ferenc több II. József által beszüntetett szerzetet visszaállított, a bencék, cisterciek, premontreiek rendje ujra feltámadt, de az 1814-ben a pápa által restaurált Jézustársaságtól az ország megkiméltetett. A Metternich kormány ugyan egy izben be akarta hozni a redemptoristákat vagy liguriánusokat, hogy a jezsuitákat pótolják, de a nádor, József főherceg, oly erélyesen ellenezte e „szerencsétlen gondolatot", hogy a kormány felhagyott szándékával. A Bach-kormány azonban, midőn minden eszközt felkeresett Magyarország elnyomására s a magyar protestantismus megtörésére, ismét behozta a szerzetet az országba. Sczitovszky bibornok, a Bach-rendszer teremtménye, a császár 1852-iki utazását használta fel rá, hogy engedélyt nyerjen tőle a jezsuiták letelepítésére, s még az évben kezökbe adta a nagyszombati gymnasiumot, melyen addig a bencések tanítottak. A reactio e fénykorában, midőn a jezsuiták nyiltan hirdették, hogy „Ausztria, ha az egyházat nem szolgálja, a leghaszontalanabb állama a világnak", midőn a bécsi kormány concordatumot kötött Rómával, s Rüdigier püspök azt azzal ajánlta hiveinek, hogy „szűz Mária a szive alatt hordta" midőn egy császári pátens a jus placetit önkényt beszüntette, midőn a Bach-kormány Magyarországot erővel katholizálni akarta, hogy aztán könnyebben germanizálhassa: e setét és szomoru korszakban Magyarországon ismét üldöztettek a protestánsok és ismét behozattak a jezsuiták. A szerzet atyái ujra kezdték

5*

régi üzelmeiket, missiókat tartottak, egyházi gyakorlatokkal traktálták a népet, tanítottak és gyóntattak. Velök együtt különféle női s férfi szerzetek és testvérületek importáltattak az országba, melyet egy világi jezsuita, Gehringer báró kormányozott. Kunszt kalocsai érsek Kalocsán, Haas püspök Szathmáron állított nekik kollégiumot, Miksa estei főherceg pedig Pozsonyban vett nekik pompás palotát, s a város kényszeríttetett egy templomot engedni át a szerzetnek. A jezsuiták ismét betolakodtak az iskolákba s templomokba, s szó- és tanszékről hirdették a protestánsok elleni gyűlöletet.“

LVIII. Fejezet.

(A jezsuiták Görögországban. — Amerikában. — Chinában. — Keletindiában. — Algirban.)

Vessünk egy pillantást a jezsuiták viselt dolgaira a világ többi részeiben. Alig támadt fel a társaság tetszhalálából, sietett külső missióit újra kezdeni. A dolog azonban nem ment oly könnyen, mint remélték; részint mert az előbb általok járszalagon vezetett népek belátták, hogy a jezsuiták nélkül jobban meg lehet élni, mint velök, részint mert a térítés jövedelmező üzletét ezalatt más szerzetesek, főkép ferenciek és dominikánusok kapták kezökbe, kik az újra fellépő jezsuitákban veszedelmes konkurrenseket látván, ezeknek tőlök telhetőleg akadályokat gördítettak útjokba.

Egyébiránt a jezsuita missiók sem szüntek meg teljesen az eltörlés alatt. A Görögországban lévő prédikátorok az 1773-iki eltörlő bulla dacára folytatták tevékenységöket. Főállomásuk Syra volt, de a görög népnek, legjobb igyekezetök dacára sem sokat tudtak ártani. A társaság 1801. és 1804-iki részletes visszaállítása után még két jezsuita küldetett Rómából Görögországba, de az üzleten ezek

se lendítettek. Syrában vagy 3000, Tinos szigetén mindössze vagy 6000 katholikus volt, — sovány falat a Jézus-társaság számára, mely csakis azért nem hagyta el Görögországot, hogy missióinak folytonosságát fenntartsa. A bajor Ottó, ki a görög szabadságharc után az ország trónjára került, mint fő barátja a jezsuitáknak, sietett őket meglátogatni, de ez sem emelte az üzlet részvényeit. Még rosszabbul ment dolguk Skutariban. Az európai konzulok védelme dacára drága pénzen kellett a törököktől missióik számára a szükséges védelmet megvásárolniok.

Nagyobb fejlődésnek indult a jezsuita missió éjszaki Amerikában. Az eltörlő bulla itt sem volt képes a gazt végkép kiirtani. Itt a missiók sajátságos alakot öltöttek. A jezsuiták feladatukká tették meggátolni, nehogy a katholikusok, kik az egyesült államok megmérhetlen területén a különböző protestáns felekezetek közt elszórva laktak, a protestantismus józanabb eszméinek zsákmányul essenek. A jezsuiták ravaszul fogták meg a dolgot. Társaságuk eltörlése után egy csomó angol jezsuita az éjszakamerikai születésű Corral vezetése alatt az egyesült államokba ment. Corral 1789-ben Baltimore püspöke, majd érsek lett, támogatva a jezsuta Neale által, ki koadjutorként állt mellette. E két, világi pap ruhájába bútt jezsuita 1803-ban Gruber generálissal összeköttetésbe lépett, ki egy csomó új jezsuitát küldött segélyökre. De a nagy birodalomban mindez nem levén elegendő, főgondjuk volt a szaporodás. Miután azonban az eszökkel élni tudó amerikaiaknak nem igen

volt kedvök a hirhedett társaságba belépnî, kénytelenek voltak az éretlen korú ifjúságra vetni ki hálójukat. E szándékkal alapítá Corral, Washington közelében a georgetowni kollégiumot. A yankeek azonban nem igen siettek gyermekeiket az iskolába küldeni, mire a jezsuiták külsőleg kivetköztették az intézetet papi jellegéből s technikus iskolának adták ki. E kegyes csalás segélyével a georgetowni intézet tantermei lassanként megteltek; e termekben pedig sikerült a jezsuitáknak, földi és másvilági előnyökkel való kecsegtetés segélyével, számos ifjút a társaságba lépésre csábítaniok.

Ily módon támaszpontot nyervén Amerikában, hálójukat mindenfelé kivetették. Missiójuk kiterjedt Maryland, Pensilvánia, Columbia, Filadelfia, Boston, New-Yorkra stb. Az amerikai türelem védszárnyai alatt a jezsuiták zavartalanul folytathatták itt üzelmeiket; de azért itt sem tudták az államhatalommal való összeütközést kikerülni. Ennek egy érdekes esete méltó a feljegyzésre. Egy katholikus nevezetes összeget lopott egy kereskedőtől. Alapos gyanú dacára sokáig nem lehetett bűnét rábizonyítani. Ekkor megtudta a törvényszék, hogy a tolvaj bünét P. Kohlmann jezsuitának meggyónta. Kohlmann a törvényszék elé idéztetett, de a gyónás pecsétjére hivatkozva, megtagadta a vallomást. A törvényszék azonban a kifogást nem ismerte el, és kijelenté, hogy az egyesült államok törvényei szerint az, ki egy gonosztevőnek nevét eltitkolja, bűntársának tekintetik.

A georgetowni kollégium 1815-ben egyetemi névvel és előjogokkal ruháztatott fel. White-Marshban újoncház alapíttatott, s 1818-ban már 86 jezsuita volt Éjszakamerikában. A kormány nem gátolta a szerzetet tevékenységében, csak, hogy egyenlő lábon álljon más tanintézetekkel, azt követelte tőle, hogy tanítványaitól szedjen tandíjat. A jezsuiták generálisukhoz fordultak tanácsért és Fortis azt felelte nekik, hogy „látszólag" engedelmeskedjenek a törvénynek.

Mialatt a civilizált népek mindenütt gyűlöletökkel tűntették ki a Jézus-társaságot, akadtak vad néptörzsek, melyek azt megkivánták s több indns törzs, valamint a sz.-domingói és haitii szerecsenek jezsuitákat kértek magoknak, a mit persze meg is kaptak, s Quickenborn és Tammermann vezetése alatt egy falka jezsuita küldetett a vadak vigasztalására. Csakhamar egy kollégiumot, missiót és több rezidenciát alapítottak s e helyekről hatoltak az országok belsejébe. Hogy e vadakat tökéletesen megnyerhessék, el kellett őket teljesen zárni az európaiakkal való érintkezéstől, amit azelőtt a jezsuitáknak sikerült is kivinniök, most azonban az Unió törvényei ezt meg nem engedték, mi tevékenységök sikerét kétségkivül alább szállította.

A jezsuiták hármas feladatot tűztek magok elé Éjszakamerikában: a katholikus lakosságot minél alaposabban saját hatalmuk alá vetni, aztán az eretnek felekezeteket a római akolba téríteni, s e célra használható papságot dressirozni eszközül. Amerikában ehez több pénz kellett, mint egyebütt. Elv a jezsui-

táknál, hogy minden egyes telepök csak saját segélyforrásaira szorítkozzék s a többiek támogatását csak végső esetben vegye igénybe. Ezáltal szerezte a társaság roppant vagyonát, mert minden egyes kollégiumának főfeladata lett a közönség kizsákmányolása. Ez elvet kellett volna Amerikában is érvényre emelni, de Amerika népét, még az asszonyokat sem lehetett oly könnyen megsarcolni, mint Európa hivőit. A georgetowni kollégium ennek folytán mind jobban adósságokba keveredett, míg végre 1827-ben a páterek kénytelenek voltak azt bezárni.

Marylandban Mac Elroy jezsuita bolondította legnagyobb sikerrel a publikumot, Fredericstownban. Oly befolyást nyert az ír származású proletariátusra, hogy 1834-ben 6000 munkás fellázadását sikerült lecsendesítenie, — természetesen még könnyebben sikerült volna őket fellázítania. Az Unióban 1803-ban csak 13, 1839-ben már 110, 1844-ben már az egy Marylandban 130, Missouriban 148 jezsuita működött.

Quickenborn 1823-ban Missouriban missiót alapított a vad indián törzsek megtérítésére. Némi sikerek után a szomszéd püspökök mind jezsuitákat hozattak magoknak, kik — meg kell vallanunk — itt viselték magokat legtisztességesebben, és történetök egyéb fejezeteihez hasonlítva, az éjszakamerikai indiánok közt aránylag becsületes és önfeláldozó térítők valának. Az egyesült államok kormánya pénzsegélyt adott a missióknak, s ez egyszer az amerikai jezsuiták meg is érdemelték, mert itt először fennállásuk óta s talán utólszor, hasznot hajtottak az emberiségnek.

De a társaság, melynek egyes tagjai, megtagadva szerzetök szellemét, becsületesen és önfeláldozással müködtek, sietett sikereiket a maga hasznára önző módon kizsákmányolni. A térítők sikereit az unió kormányának behálózására igyekezett felhasználni, de a kormány, mely gazdagon segélyezte a térítést, állhatatosan visszautasított minden beavatkozási kisérletet a maga jogkörébe, bármily dühös republikánusoknak és demokratáknak hirdették is magokat a jezsuiták, kik Európában a monarchia legerősebb támaszaiként mutatták be magokat.

Dél-Amerikában VII. Ferdinánd, ki a társaságot Spanyolországba visszavitte, a jezsuitákat arra akarta felhasználni, hogy segélyökkel a spanyol Dél-amerikát leigázva tarthassa. De a jezsuiták még nem mondtak le múlt századbeli tervökről: Dél-Amerikában önálló államot alkotni magoknak. Eszök ágában sem volt ennélfogva a spanyol uralmat, mely már a 18. században kellemetlen szomszédja volt paraguayi dicsőségöknek, támogatni; e helyett lázították, persze titokban, Mexikó népét a spanyol hatalom ellen, s igy jelentékeny részök volt az ország elszakadásában. Gyorsan elszaporodva mindenfelé munkában álltak már, midőn 1821-ben a Cortesnek a társaságot eltörlő dekrétuma kihirdettetett. A társaság erre Mexikóban is feloszláttatott, de az egyes jezsuiták magánházakba bújva folytatták tevékenységöket.

Ezen, a papi és világi absolutismus által demoralizált földön egymást követték a forradalmak s a különböző kormányrendszerek. Arillaga jezsuita azonban

úgy kedvében tudott járni a legellentétesebb politikai pártoknak, hogy két törvényhozáson át a senátusban maradhatott, s hogy végre sikerült a társaság formaszerinti visszaállítását keresztülvinnie. Santa Anna tábornok 1843-ban visszahítta Mexikóba a jezsuitákat s tág tért nyujtott tevékenységöknek a vadak megtérítésére, kiket azonban a jezsuiták ahelyett, hogy térítették és civilizálták volna, saját céljaikra siettek megdolgozni.

A szakadatlan forradalmak ugyan Mexikóban több ízben elsöpörték a jezsuitákat, de mindannyiszor sikerült magokat ismét megfészkelniök. Ők csábították az osztrák Miksa főherceget a mexikói trón elfoglalására, s midőn látták, hogy nem vezethetik orránál fogva, ők árulták el és vitték vérpadra.

A többi dél-amerikai respublikákban, melyek az európai anyaországok elszakadt gyarmataiból alakultak, a jezsuiták szintén megfészkelték magokat. Nagy ravaszul rendesen úgy tudták intézni a dolgokat, hogy látszólag önkényt engedték meg nekik a kormányok a letelepedést, s ezen rábeszélés, ármány és megvesztegetések segélyével, de titokban kieszközlött engedélyek jezsuita nyelven azt jelentik, hogy a társaság e tartományokba „meghívatott.“

Rosas diktator alatt ily módon jutottak az argentini köztársaságba. Buenos-Ayresben csakhamar vissza intrigálták hajdani kollégiumjokat, de aztán összevesztek a diktátorral, ki azt követelte tőlök, vessék magokat alá az ország törvényeinek, mit ők, hivatkozva

szabályaikra, megtagadták. Rosas ugyanis nyomára jött, hogy a derék páterek az ország ellenségeivel, a franciákkal és angolokkal konspirálnak, s ezeknek kikkel a köztársaság épen harcban állott, kémül szolgálnak, és titkos jelentéseket küldenek. Ez okból megtiltotta nekik a titkos levelezést generálisukkal, s elrendelte, hogy ehez írt vagy ettől kapott leveleik előbb a kormánynak bemutattassanak. A jezsuiták ezt megtagadván, Rosas röviden bánt el velök. A társaságnak, mely a vendégszerető befogadtatást árulással hálálta meg, ajtót mutatott s 1843-ban egy dekrétumban kimondta eltörlését és megparancsolta, hogy egy hét alatt pusztuljon Buenos-Ayresből, mire vagy 40 jezsuita távozott a városból.

Hasonlókép jártak Uj-Granadában s más délamerikai köztársaságokban.

C h i n á ban is elkezdték a jezsuiták régi munkájokat folytatni. Besi, nankingi püspöki administrátor és Chang-Tong apostoli vikáriusa egyengette itt utjokat s jezsuita missióért folyamodott. Három francia jezsuita 1841-ben Brestben hajóra is szállt, azon megbizással hogy J a p á n ban is kisértsék meg egy missió alapítását. N a n k i n g ban és C h a n-T o n g ban még vagy 145,000 állítólagos igazhivő levén, a jezsuiták els dolga volt papnöveldét állítani. Egy francia hajó 1843-ban új szállítmány jezsuitát hozott Chinába, s francia követ a mennyei birodalommal kötött kereskedelmi szerződésben biztosságot kötött ki a jezsuitá számára is.

Kelet-Indiában hasonlókép megkisértették az elvesztett positiót visszafoglalni; és miután különféle álarcok alatt itt is megmaradtak eltöröltetésök után az országban, aránylag könnyen megújíthatták régi összeköttetéseiket, s már 1834 és 1835-ben a portugallok ellenzése dacára Goában és Kalkuttában letelepedtek; 1842-ben behatoltak Bengáliába, de itt, miután csakhamar viszálkodásokat szítottak az országban, kollégiumjok bezáratott.

A halikarnassusi püspök, mint Pondichery apostoli vikáriusa 1837-ben három jezsuitát hozatott magának, de ezek oly szemtelenül beavatkoztak a világi papság jogaiba, hogy isten szolgái közt csakhamar kitört a háború. A világi papok protestáltak a püspöknél és pápánál, de hiába. A jezsuiták mind szemtelenebbül léptek fel, s új szállítmányok által számban is megszaporodva, oly épületes harcot folytattak a világi papság ellen, melyben a hadakozó felek a többi közt megmérgezett ostyákkal küldözgették egymást a másvilágra.

A franciák ügyetlenségét telepítvények alapításában s az ennek folytán Algírban soha meg nem szűnő zavarokat a jezsuiták siettek felhasználni a magok javára. Tervök volt Algírban új Paraguayt csinálni magoknak s e célra földmivelő telepeket alapítottak; de a francia kormánynak sikerült céljukat meghiúsítania. Mustafában és Delhi-Ibrahimban a jezsuiták árvagyerekeket gyüjtöttek össze s ezekkel rabszolgákként miveltették telepítvényeiket; igaz ugyan, hogy a gyermekek százával hulltak el az

erejöket meghaladó munka alatt, de Franciaországból hajószámra hozattak át a lelencházak gyermekei, hogy a jezsuitákért agyondolgozzák magokat, mely keresztyén bánásmódról, írja egy jezsuita történetíró, hogy „ily módon a társaság Algírban, nemcsak a külső, hanem a belső missiót is szolgálja nagy hasznára Franciaországnak."

LIX. Fejezet.

(A forradalom után. — A jezsuiták uralma az egyházban. — Kiüzetésök Németországból 1872. — A jezsuitakérdés Magyarországon.)

A 48 évet követett általános reaktió aegise alatt a Jézus-társaság is újra felemelte a fejét. IX. Pius, kezdetben határozott ellensége a társaságnak, oly mértékben vezetteté magát általa, mint talán egy elődje sem, XIII. Benedeket kivéve, és soha a jezuitismus annyira uralma alá nem hajtotta az egyházat, mint a jelenben. Beckx János jezsuita generális ma valódi pápája az egyháznak, IX. Pius csak a hatalom külső ékességeit viseli. Beckx 1795-ben Sichemben Löwen mellett, Belgiumban született, Hildesheimban töltötte ujonc éveit; Bécsben a szerzet provinciálisa lett és Roothaan halála után 1853-ban a Jézus-társaság generálisává választatott. Neki még Roothaannál is jobban sikerült a pápát megnyergelnie. Neki köszönhető, hogy a Jézus-társaság, mely azelőtt folytonos viszályban állt a többi papsággal, újabban kibékült vele, ami annyit jelent, hogy az egyház többi elemei felhagytak a küzdelemmel s feltétlenül meghódolnak a jezsuitáknak; mi

célra a fiatal papság tisztán jezsuita szellemben neveltetik.

Az ötvenes években, a reaktió ez aranynapjaiban vetették el a jezsuiták mindenütt befolyásuk magvait. Franciaországban Napoleon, midőn a szabadságot elárulta s a respublikát államcsínynyal megbuktatta, pártfogásába fogadta őket, hogy politikai céljaira felhasználja.

Austria az egyetemes reaktióban nem maradhatott hátra. E reaktió napról-napra vadabb lett, főkép mióta Rauscher Ottmár Bécs érsekévé neveztetett. A kormányban erős támaszszal, vagy inkább használható eszközzel birt a jezuitismus gr. Thun Leo affiliált jezsuitában és ministerben, és igy sikerült 1855-ben keresztülvinnie a konkordátum megkötését, melyben Austria a pápaság javára lemondott souverainitásáról.

Egy jezsuita lap irta ekkor: „A konkordátum megkötése által Austria császárja kijelölte az utat, melyre előbb-utóbb a kisebb közép államoknak s egy bizonyos nagyhatalomnak lépnie kellend. A konkordátumban megszólalt a császár, s ha a császár szól, az őrgrófok akarva nem akarva követni fogják“, — és a jóslat annyiban teljesedett, hogy az ultramontán reaktió déli Németországra is kiterjedt, s Würtemberg és Baden kormányai az osztráknak példájára szerződéseket kötöttek a kuriával, melyek csak a jezsuiták által vezérelt pápaságnak váltak hasznára.

A közvélemény azonban mindezen államokban erőteljesen, minden rendelkezésére álló eszközzel megindítá a harcot a jezuitismus ellen, és nem egy helytt

diadallal. Baden rendei üdvös törvényekkel véget vetettek az ultramontanismus uralmának s végre Austria is lerázta magáról a konkordátum lealázó bilincseit. A jezsuiták, az általok üstökön vezetett főpapok s világi affiliáltjaik segélyével, kik „Mihálytestvérek“, „Severinus egylet“ s más hasonló nevek alatt a birodalmat elárasztották, ugyan kétségbeesett harcot kezdtek az alkotmányos kormány ellen, de hiába. A konkordátum eltöröltetett s egy sereg törvény kivette a jezsuiták kezéből az irányadó hatalmat, melyet addig az állam rovására gyakoroltak.

Mialatt Austriában a jezuitismus e közvetett vereséget szenvedte, a francia háború által újjászületett Németország első tetteinek egyike volt e veszedelmes társaságot számüzni a birodalom területéről.

Egy Kölnben 1872. aprilis 12-kén tartott népgyülésből a város polgárai petitiót intéztek a birodalmi gyüléshez, s abban a jezsuiták kiüzetését kérték. Ennek ellensúlyozásaul az ultramontán párt mindenfelé petitiókat gyártott a jezsuiták mellett, s a pro és contra szóló kérelmek mázsa-számra érkeztek a birodalmi gyüléshez. E petitiókat a gyülés május 15. és 16-kán tárgyalta. Moufang képviselő, Ketteler püspök eszköze, büszkén hivatkozott két mázsát nyomó jezsuita petitiókra, s a jezsuiták ügyét az egyházéval azonosítá.

Erre Wagener egy talpraesett beszédben bizonyítá, mily veszélyesek a jezsuiták az államra nézve. „Efféle (jezsuita) iratokban, úgymond, hirdetik, hogy az egyháznak inkább kell engedelmeskedni, mint az államnak, mert istennek több engedelmességgel tarto-

zunk, mint az embereknek. A Syllabusban olvassuk: összeütközés esetén az egyház törvényeé az elsőség. Vestfáliában a papság azt kérdezte egy hivatalnoktól, mit gondol a zsinat végzéseiről, a hivatalnok azt felelte, hogy a csalhatatlanságban való hit ellenkezik szolgálati esküjével, mire azt felelték neki, hogy a szolgálati esküt mindig bizonyos mentális reservátával kell letenni. Ily eseményekkel szemben lehetetlen, hogy a birodalmi kormány még tovább is zsebredugott kézzel nézze e mozgalmat, mely az állam alapjait támadja meg. Önök az alkotmányra hivatkoznak? Midőn az állam alapjait igyekeznek feldúlni, mikép támaszkodhatnak annak törvényeire? Valjon az alkotmány az állam aláásását célozza? Az alkotmány azok számára van, kik állampolgári kötelességeiket teljesítik. Aki túllépi azon korlátokat, melyeket az alkotmány von az általa biztosított vallási szabadság elé, nem áll többé az alkotmány alapján. Mi meg akarjuk adni a császárnak is ami a császáré, s istennek ami istené, de sohsem fogjuk hinni, hogy a pápa lépett az élő isten helyébe" stb.

Wagener beszédét az tette fontossá, hogy végleg megfosztá a jezsuitákat azon reménytől, hogy a porosz conservativekre támaszkodhatnak. Hohenlohe herceg, a bíbornok testvére, Radowitz szavait olvasta a jezsuiták fejére, melyeket Sz. Pál templomában mondott. Másnap Kiefer kifejté, hogy a jezsuiták legdühösebb előharcosai a pápaság bitorló igényeinek, s a társaság teljes kiüzetését kivánta. Fischer Augsburgból a német katholikusok nevében protestált a jezuitismus ellen. A tudós Gneist szigorúan jogi szempontból fogta fel a

dolgot s kifejté azon okokat, melyek az országnak jogot adnak a jezsuiták kiűzésére. „A porosz országos jog szerint, úgymond, minden szerzetnek szüksége van nyílt befogadtatásra az állam által. Ha befogadtattak, különféle egyházi jogokat kapnak, a többi közt testületi magánjogokat. Ellenben korlátoztatnak a tagok felvételében, főnökükkel való közlekedésökben, szerzetszabályaik változtatásában, fegyelmi eszközök alkalmazásában stb. Ellenfeleink e viszonyt egyszerüen megfordítják. Azt mondják, hogy nincs szükségök testületi jogokra. A jezsuiták professházát nem kell a Jézus-társaság, hanem valamely barátságos pictus mascalusának nevére írni. Ezáltal nem szerzetek, hanem szabad egyletek vagyunk, melyek tehetik azt, amit akarnak. De igy csak az okoskodhatik, ki az állam minden jogát s minden államjogi felfogást elvet. A dolog világos. A testületi jog az illető elismert szerzet helyzetének eredménye. Ha el van ismerve, ipso jure bir testületi jogokkal. Ők megfordítják a tételt és azt mondják: csak az oly szerzet szerzet, mely testületi jogokat kiván. — Az államjogi fogalmak ily elferdítése csak Poroszországban volt lehetséges, mert nem volt közjogi igazságszolgáltatásunk, hanem ehelyett volt katholikus osztályunk a kultus-ministeriumban, mely 20 év óta ezen elvekkel kormányoz. Ily törvényismeret segélyével lesz az ember egyházi tanácsos Poroszországban, míg végre a jogfogalmak ez elferdítéséből éles conflictusok támadnak. E párt csak az állam kötelességeit ismeri, jogait nem. — — Az egyház békéjéről van szó, mely nem véletlen, hanem az egyház alapiránya által zavar-

tatik meg. Ez alapirány lelke és fáradhatatlan agitátora kezdete óta a Jézus-társaság volt, mely az egyház külső hatalmi állását teszi céljává a vallásnak. Hiábavaló kisérlet volna ez izgatást, mely az associatio segélyével a társadalmi elemeket igájába hajtja, ellenizgatással legyőzni akarni; mert mögöttük még mindig az egyház ideális hatalma áll, melylyel csak egyenértékű hatalom küzdhet meg. Ez nem casinók és klubokban, csak az állam souverainitásában található fel" stb.

A birodalmi gyűlés 205 szóval 84 ellen elfogadta a következő indítványt: „Határozza el a birodalmi gyülés, hogy a 6-ik kérvényi jelentésben felsorolt kérvények a birodalmi kancellárhoz utasíttassanak azon felszólítással, hogy 1) hasson oda, hogy a birodalomban helyreálljon a közjog azon állapota, mely a vallási békét, a felekezetek paritását s az állampolgárok jogát az egyházi hatalom általi megcsorbítás ellen biztosítja; hogy 2) törvényjavaslatot terjeszszen elő, mely a birodalmi alkotmány bevezetése s 4. fej. 13. és 16-ik száma alapján az egyházi szerzetes congregátiók és egyesületek jogi helyzetét, befogadtatásuk kérdését s feltételeit szabályozza s azoknak, nevezetesen a Jézus-társaságnak az államra nézve veszélyes tevékenységét büntesse."

A birodalmi gyülés e határozata után a dolog már csak a kormánytól függött. A jezsuiták lapjai kijelentették, hogy a társaság a harcban kész késre is menni, izgatták a népet a kormány és alkotmány ellen. De a kormány nem ijedt meg tőlök s junius 14-kén a következő törvényjavaslatot terjeszté a birodalmi gyülés elé:

„1. §. A tartományi rendőri hatóság a Jézus-

társaság, vagy valamely vele rokon congregátió tagjait, még ha a német indigenátussal birnak is, a szövetségi terület bármely helyén való tartózkodástól eltilthatja."

„2. §. A jelen törvény végrehajtására szükséges intézkedéseket a szövetségi tanács adja ki."

E törvényjavaslat nem elégítette ki a szabadság valódi barátait. De Wagener kijelenté, hogy a kormány nem tágít. Poroszország mindig kegyelte a katholicismust s csak a jezsuiták izgató missiói Pozenben és felső Sileziában, és francia, olasz, osztrák társaikkal való összeköttetésök, melynek célja az alsó osztályok fanatizálása, kényszeríté Poroszországot a jezsuiták ellenében védelmi eszközökhöz nyúlni. Miután azonban a jezsuitának nincs hazája, melytől szerzetesi esküje megfosztja, nem esik rajta jogtalanság, ha szaván fogják. Az ultramontánok ismét felkeltek a jezsuiták védelmére. Mallinckrodt, Vindthorst s mások blamirozták ez irányban magokat.

Még az nap este egy bizottmány gyűlt össze minden pártok — kivéve az ultramontánok — bizalmi férfiaiból s új törvényjavaslatot készített, melynek tartalmát képezte: 1) betiltása a Jézus-társaságnak s a vele rokon szerzetek és congregátióknak, azok új letelepedésének; elrendelése a fennállók 6 hónap alatt feloszlatásának. 2) E szerzetek és congregátiók tagjai, ha külföldiek, a birodalomból kiutasíthatók, ha belföldiek, bizonyos helyekről elküldhetők s másutt internálhatók. 3) Az intézkedéseket a törvény végrehajtására, a szövetségi tanács teszi meg.

A birodalmi gyülésben ez indítványt a thorni

Meyer tette meg, s az többséget kapott. A harmadik olvasás alkalmával Gneist ismét egy mesteri beszédet tartott, melyben a jezsuiták ármányos eljárását jellemezte, s a törvény a birodalmi gyűlés által élesebbé tett alakban 181 szóval 93 ellenében elfogadtatott. A német szövetségi tanács a törvényt nehány, a birodalmi gyűlés által tett módosítással, egyhangúlag elfogadta. Az 1872. julius 4-kéről kelt törvény így szól:

„1. §. A Jézus-társaság s a vele rokon szerzetek és szerzetekhez hasonló congregátiók a német birodalom területéről kizárvák. Telepeket többé nem állíthatnak. Jelenleg fennálló telepeik a szövetségi tanács által meghatározandó időszak alatt, mely azonban 6 hónapot meg nem haladhat, feloszlatandók.

„2. §. A Jézus-társaság, vagy a vele rokon szerzetek és szerzetekhez hasonló congregátiók tagjai, ha külföldiek, a szövetségi területről kiutasíthatók; ha belföldiek, bizonyos kerületekben vagy helyeken való tartózkodásra utalhatók, vagy attól eltilthatók.

„3. §. Ezen törvény végrehajtására és biztosítására szükséges intézkedéseket a szövetségi tanács teszi meg.“

A birodalmi kancellárnak egy, e törvény végrehajtására vonatkozó rendelete igy szólt:

„A Jézus-társaságról szóló törvény 3. §-sa alapján a szövetségi tanács elhatározta:

1. — Miután a Jézus-társaság a német birodalom területéről ki van zárva, a szerzet tagjainak a szerzetesi működés, főkép templomban és iskolában, valamint missióik tartása, meg nem engedendő.

2. — A Jézus-társaság telepei legkésőbb 6 hónappal a törvény hatályba lépte után feloszlatandók.

3. — A törvény végrehajtására az egyes esetekben szükséges intézkedéseket a tartományi rendőri hatóságok teszik meg.

Ezenkivül a szövetségi tanács a jogi bizottmány indítványára a következőket határozta:

4. — A szövetséges kormányoknak ajánltatik, hogy a törvény által megengedett kijelölését a tartózkodás helyének csak azon esetekben tegyék meg, melyekben az illető szerzetes kijelenti, hogy nem képes magának határozott, el nem tiltott tartózkodási helyet választani.

5. — A magas szövetségi kormányok felkéretnek, a) hogy a Jézus-társaság feloszlatásának megtörténtéről a birodalmi kancellári hivatalt értesítsék, b) hogy ugyane hivatalt mielőbb tudósítsák, valjon külföldi tagjai a szerzetnek kiutasíttattak-e, valjon német szerzettagoknak a bizonyos helyen való tartózkodás megtiltatott vagy meghagyatott-e, s végre értesítsék az ily rendszabály alá esett személyek nevéről és viszonyairól, c) hogy vizsgálják meg, vannak-e területökön a Jézustársasággal rokon szerzetek, vagy szezretekhez hasonló congregátiók, s e vizsgálatok eredményét a birodalmi kancellári hivatallal három hónap alatt közöljék.“

A jezsuita-törvény kiegészítésére a kultusminister junius 15-iki rendeletével egyházi szerzetek tagjait iskolai állomásokból kizárta. Hasonlókép e törvény kiegészítésére szolgált a ministernek egy jul. 4-kén kelt rendelete, melyből kitűnt, mily mértékben fanatizálták

a jezsuiták az éretlen ifjúságot. Falk minister rendelete igy szólt:

„Tudomásomra esett, hogy az állam nehány tartományában mariáni congregátiók, a szent család, Jézus-Mária és József nevéről nevezett testvérületek s más egyletek állnak fel, melyek részben csak a gymnásiumok s más felsőbb iskolák tanítványai számára alapítvák, részben ily intézetek tanítványait is felveszik tagokul. Egyiket sem helyeselhetem. Elrendelem tehát, minden ellenkező intézkedéseket ezennel beszüntetvén, hogy a gymnasiumok és más fensőbb tanintézetek mellett fennálló vallási egyletek feloszlatandók, hogy ily intézetek tanítványai az efféle egyletekben való részvételtől egyenesen eltiltandók, s hogy e tilalom megszegése fegyelmi uton, szükség esetében az iskolából való kizárással büntettessék. A királyi tartományi-iskolai-kollégium a közelebbi intézkedéseket megteendi.“ Hasonlókép megtiltatott a „szent gyermekség“ egyletében a tanítóknak fiú- és leánynövendékeiktől jövőben adót szedni.

A hozott törvény végrehajtása, vagyis a jezsuiták tettleges eltávolítása Németországból nagyobb nehézségek nélkül végbement. A pápa nem mert protestálni, mint nem mert soha, midőn valódi erélyt látott, s Beckx generális sem mert egyebet, mint világi egyletekben keresni kárpótlást. A generális Rómába hítta a szerzet német főnökeit, hogy velök a társaság leendő magatartása felett tanácskozzék. A tanácskozások eltagadtattak, de megtartattak. A többi közt elhatároztatott, hogy „amíg Németországban a társaság üldözése és számüzetése tart“, helyébe a világi társulatoknak

kell lépniök, kik ezentúl kell, hogy kettőzött buzgalommal működjenek a társaság érdekében. E világi társulatok számára a szükséges pénzeszközök megfognak adatni. E társulatok nevei: „Az egyesült testvérek társasága“, — „Imatársaság“, — „Jó katholikusok testvérülete“ stb. Egyszersmind a társulatok vagyontalan tagjai számára állandó fizetések szavaztattak meg.

Kiviláglott, hogy a jezsuiták nagy fenyegetődzései merő hencegés voltak, mert midőn a császári kormány erélyt mutatott, siettek behúzni farkukat. Mindenütt, bár némely helyen óvás mellett, engedelmeskedtek a számüző rendeletnek. Essenben aug. 23-kán a fanatizált nép Hővel tanácsost meg akarta gátolni a rendelet végrehajtásában, köveket dobott utánna s lerombolta a házat, melybe menekült. A vad düh másnap is tartott s fegyvérrel kellett a papság által megzavart rendet helyreállítani. Mert a nép annyira fanatizálva volt, hogy Osterhagen kereskedő, ki a pápa csalhatatlansága felett gúnyolódott, éjjel az útcán orozva meggyilkoltatott.

B a j o r o r s z á g ban Lutz kultusminister a jezsuitáknak, kik törvény által kitiltva az országból, Senestrey püspök pártfogása alatt Regensburgban mégis megtelepedtek, sept. 13-kán meghagyta, hogy három nap alatt pusztuljanak az országból. Csak egy regensburgi születésűnek volt szabad maradnia s egy gr. Fugger nevű jezsuita nem akart elmenni, miután mint született hercegnek joga van bárhol tartózkodni. A ministerium nem állt el kiutasításától, de Fugger ennek dacára még novemberben a városban volt, Ehrenberger, Löffler jezsuiták társaságában. K e t t e l e r mainzi püspök azáltal

igyekezett a törvényt kijátszani, hogy jezsuitáit lelkészi állomásokra küldte megyéjében s a mainzi seminariumban a jezsuita „lelki gyakorlatok" vezetését maga vette kezébe. A püspök öcscse pedig következőkép károsítá meg az országot. A paderborni jezsuiták 50,000 tallér értékű ingatlanaikat 850 tallérért szerződésileg eladták Kettelernek, a püspök öcscsének. A szerződés egy titkos záradéka értelmében azonban Ketteler úr kötelezte magát, hogy e birtokon négy darab jezsuitát fog eltartani tanító, inspektor s más ártatlan címek alatt. Egy berlini sociál-demokrata gyűlés a jezsuiták kiutasítása ellen nyilatkozott jun. 29-kén, jeléül a veres és fekete reaktio közti lelki rokonságnak. Porosz-Lengyelországból a népnek Bismark iránti hálája kisérte ki a jezsuitákat.

Most a jezsuitákhoz affiliált szerzetekre került a sor. Alapszabályaik megvizsgáltattak s vagyonukról leltár vétetett fel. E szerzetek különféle neveket vettek fel. Igy egy kis városban, Bonnban voltak „az örök imádás hölgyei", — „a szegény Jézus gyermek hölgyei", — „nőstény ferenciek" s „Borromaei sz. Károly irgalmas nővérei."

Az elűzött jezsuiták legnagyobbrészt Belgiumba, Franciaországba s Austriába vándoroltak ki, sőt Magyarországnak is kijutott belőlök, melynek alkotmányos kormánya és törvényhozása, a világ nagy megbotránkozására, mai napig is megtűri az országban a bűn ezen apostolait; melyek pedig százszor veszélyesebbek ma, mint bármikor ezelőtt, mert az utolsó zsinat által nemcsak tényleg kezökbe kerítették az uralmat az egyházban, úgy hogy a római nép méltán nevezi a jezsuita

generálist a „fekete pápának", — hanem elveiket is ráoktrojálták a katholikus egyházra, mely midőn a zsinat botrányos határozatait elfogadta, magát a Jézustársaság végrehajtó eszközévé degradálta.

Toldy István szavaival és kivánatával fejezzük be e munkát:

„A jezsuitáknak köszönhető mindenekfelett, úgymond, hogy a magyar katholikus papságból kiveszett azon szabadabb szellem, mely benne 1848 előtt uralkodott. A fiatalabb papi nemzedék, mely 1850-től 1867-ig nyerte kiképeztetését, már az újra betolakodott jezsuiták tanain nevekedett fel, s mestereivel már ma győztesen versenyezhet türelmetlenség s fanatismus dolgában. És ha csakugyan sikerül az ultramontánoknak Magyarországon ma egy katholikus pártot alakítniok, a mit gr. Apponyi György, a jelen (1872.) év elején megkisérlett: ez is a jezsuiták érdeme lesz, mert az aristocratia azon része, mely egy ily pártnak lelkét képezendi, a pozsonyi és kalksburgi jezsuita-collégiumban nyerte nevelését. Háromszáztizenegy éve, hogy Oláh Miklós érsek az első jezsuitákat Magyarországba behozta. Negyvenkét éven át (1561—1608) a törvényhozás elismerése nélkül, majd hetvenkilenc éven át (1608—1687) a törvény nyílt rendelete ellenére voltak az országban. I. Lipót alatt a reactio diadala e szerzetnek is meghozta a törvényes elismerést, melyben 86 éven át (1687—1773.) részesült. Hetvenkilenc évre, (1773—1852) az ország megmenekült tőlük, de husz év óta ismét befészkelték magukat a törvény ellenére. Változatos volt sorsuk ez idő alatt. Mária Terézia uralkodásának végét s

II. Józsefét kivéve, szakadatlanul birták ugyan az udvar támogatását, de a nemzet részéről állandóan annak megérdemelt gyűlöletében részesültek. De bármikép állt ügyök, az üldözés úgy, mint a hatalom napjaiban, állhatatos ellenségei voltak az ország szabadságának. Az udvarnak 341 éven át (1526—1867) a míg meg nem szűnt Magyarország szabadsága s önállása ellen küzdeni, buzgóbb, kitartóbb eszközei e szerzetnél nem álltak rendelkezésére. Minden uralkodó, minden kormány, mely különös tevékenységet fejtett ki Magyarország leigázásában, II. Ferdinánd és I. Lipót úgy, mint a Bach-kormány, különös protectora volt a jezsuitáknak. S a jezsuiták lankadatlan hévvel viselték az irtóháborút a protestantismus ellen, s viselik ma is. Ők voltak a 17. században lelke a kath. reactiónak, ők voltak Thun gróf sugalmazói a protestantismus elleni hadjáratában, ők igyekeznek ma az ország nyugalmát egy katholikus párt alakítása által megzavarni. Ők, a mint Németországot romanizálni igyekeztek, úgy dolgoztak Magyarország germanizálásán, nem hogy a német nemzetiségnek vagy culturának, hanem hogy az ultramontanismusnak s végelemzésben önmaguknak meghódítsák.“

„Ily körülmények közt természetes, hogy eltekintve mindazon erkölcsi okoktól, melyek e szerzet ellen szólnak, Magyarország, már tisztán a szabadság érdekében is, kezdet óta ellensége volt a szerzetnek. A reactio azon nehány évtizedét kivéve, mely Lipót fegyvereinek diadalát követte, s melyben csakis a közvéleményt semmibe sem vevő országgyűlések pártolták a szerzetet, a nemzet rang és valláskülönbség nélkül megegyezett

elitélésében. Az 1606. és 1608-iki törvények, s mindazok, melyek ezeket nyiltan megújították, kitiltották a szerzetet az országból, számtalan országgyűlés követelte eltávolításukat, s a királyok sok izben hittel és aláírással kötelezték magukat feloszlatására. Soha egy lépés nem történt a jezsuiták javára, mely az összes nemzet közérzületével ellentétben nem állt volna, s a magyar közvélemény sohasem nyilatkozott felettük másként, mint kárhoztatólag.

„S ha ily körülmények közt mégis azt látjuk, hogy ma, midőn az ország önrendelkezési jogát visszanyerte, midőn már öt év óta csak önmaga szab törvényt magának, a jezsuiták mégis zavartalanul terjeszthetik erkölcstelen s veszedelmes tanaikat, s e meglepő jelenség kulcsát keressük: ezt a jezsuiták azon tacticájában találjuk, melynélfogva lehetőleg észrevehetlenekké igyekeznek magukat tenni. Egyes, mindig rika kivételeket leszámítva, a jezsuiták mindig tudtak másokat, papokat vagy világiakat előtérbe tolni, s személyesen igen ritkén exponálták magukat. Még Pázmány is ünnepélyesen feloldatta magát szerzetesi fogadalmai alól, hogy port szórhasson a világ szemébe. Ez oka, hogy a nagy közönség nem ismeri őket kellőkép, s igy nem tulajdonít nekik oly fontosságot, minőt megérdemelnek."

„De ma, midőn a német birodalom erélyes fellépése a jezsuita kérdést ismét napirendre hozta, ez indolentia, melylyel a jezsuiták üzelmei Magyarországon tekintettek, szintén enyészni kezd. Ujabban a sajtó egy része dicséretes törekvéseket mutat fel a szerzetnek a nagy közönséggel való megismertetésére s az ország-

gyülés jelen ülésszaka talán nem fog elmulni anélkül, hogy e kérdés parliamenti discussió tárgyává tétessék.

„Ami már a jezsuiták elleni eljárás practikus módozatait illeti, mindenekelőtt ki kell emelnünk, hogy tévednek azok, kik gr. Andrássytól várják e tekintetben az initiativát. Nem mintha gr. Andrássy a clericális párthoz hajlanék. Magán nézeteit tekintve, az osztrák-magyar külügyminiszter csak oly felvilágosodott ember, mint bárki más Magyarországon. A mi benne azonban az államférfiút illeti, ép úgy csalódnának benne a liberalisok, mint a conservativek, ha őt quand même a magukénak tekintenék. Veleszületett ellenszenve minden abstract theoria ellen oly erős, hogy liberalismus vagy conservatió tekintetében talán nem is bir szilárd elvekkel. Mint Magyarország miniszterelnöke, nem törődött másodrangú ügyekkel s egyetlen tagja volt a magyar cabinetnek, ki tisztán állami politikát üzött. Mint az osztrák-magyar monarchia minisztere, hasonlókép nem ismer más célt, mint a monarchia állását és tekintélyét kifelé fenntartani s biztosítani, s a belügyek csak annyiban birnak előtte fontossággal, a mennyiben közvetlen befolyással vannak a monarchia állami politikájára. Mint minden ember előtt, ki egy nagy célnak él, minden egyéb csak mint e célra vezető eszköz jön tekintetbe, úgy gr. A n d r á s s y mindent alárendel céljának, s e tekintetben rokon lélek Bismarkkal. Ma egy liberális kormány elnöke, holnap kész volna a conservativ elemekkel szövetkezni, ha a monarchia érdeke úgy kivánná. Ez legszembeszökőbb hiánya, de mástelől legnagyobb előnye is A n d r á s s y grófnak, mint államférfiúnak.

„E tulajdonok alkalmatlanná tennék egy szakminiszter állására, kinek minduntalan elvi kérdéseket kell megoldania, de e tulajdonoknak köszönheti, hogy Beust gróf után Ausztriában úgy, mint Magyarországban, a közvéleménynek ő volt egyetlen jelöltje a külügyminiszteri tárcára.

„De volna bár Andrássy gróf a legszilárdabb elvekkel felszerelt anticlericális politikus, a jezsuita kérdésben mégsem ragadhatná meg az initiativát azon egyszerű okból, mert az hatáskörén kivül esik. Az 1867. XII. magyar- s az ennek megfelelő osztrák törvény a közös kormány hatáskörét a két közösügyre, hadügyre és diplomatiára korlátolja. A jezsuita kérdés pedig tisztán belügyét képezi a két országnak. Magyarország kiűzheti a jezsuitákat, Ausztria szaporíthatja, vagy megfordítva, egyiknek a másikhoz semmi köze. Ha Ausztria vagy Magyarország saját területén valamely actiót fejtene ki a jezsuita ügyben, melynek folytán valamely külhatalommal kellene érintkezésbe lépni, ekkor és csak ekkor volna hivatva a külügyminiszter lépéseket tenni. De hatásköre ez esetben sem terjedne tovább, mint az egy vagy két országos kormány értelmében a monarchiát a külföld irányában képviselni, s hozzászólása e kérdéshez csak annyiban van, amennyiben az összefüggésben áll a monarchia külpolitikájával *)

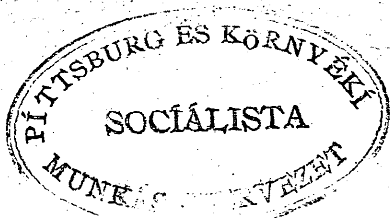
„A jezsuita kérdés tisztán belügy lévén, Ausztria úgy, mint Magyarország, csak saját törvényhozásától

*) A mióta e sorok irattak, Andrássy gróf az osztrák delegatióban ugyanez értelemben fejtette ki állását a jezsuita kérdéssel szemben.

várhatja az initiativát. Ami ismét Magyarországot illeti, aligha remélhető, hogy itt a kormány tegye meg az első lépést. A cabinet elnöke, Lónyay gróf református, és buzgó hive s protectora egyházának, s mint ilyen, nagy mértékben genirozva volna erélyesebb fellépést kezdeményezni egy oly szerzet ellenében, melynek eredeti célja a protestantismus kiirtása. De különben is, azon kétértelmü fenyegető állásnál fogva, melyet a papság a kormány és többség irányában elfoglal, kivánatosabb volna, ha a képviselőház, melynek minden egyes tagja indítványozhat törvényjavaslatokat, venné kezébe az initiativát. A többség egy, a jezsuiták ellen intézendő rendszabályra biztosan meg volna kapható, dacára annak, hogy vagy 40—50 képviselő, köztök protestánsok is, aláirták a választások alatt a katholikus programmot; s a kormány kénytelen volna e rendszabályhoz hozzájárulni. A nép képviselői kebeléből eredve, e tény sokkal nagyobb fontossággal birna, mintha a kormány tenne benne előterjesztést s a jezsuiták eltávolításán kivül azon hasznot is hozhatná az országra, hogy alkalmat nyujtana a szabadelvü elemeknek a tömörülésre s igy bevezetéseül szolgálhatna a pártok új, egészségesebb alakulásának.“

Egy évnél több telt el, mióta e sorok irattak, minden siker nélkül.

Adja isten, hogy a jövő év e tekintetben is áldást hozzon Magyarországra s megtisztítsa hazánk testét e fekélytől, mely rajta századok óta rágódik.

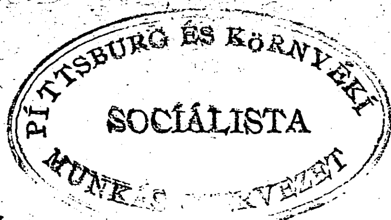
FÜGGELÉK.

—⁂—

I. Arany tanácsok. Vagy: A Jézus-társaság titkos utasításai.

II. Egy keresztyén hős.

III. A Jézus-társaság generálisainak névsora.

I.

Aranytanácsok,

vagy:

a Jézus-társaság titkos utasításai.

Emlékeztetésül.

E különös utasításokat a superiorok gondosan őrizzék és tartsák meg magoknál, a professusok közől is csak kevesekkel közöljék s nem-professusoknak csak egyes utasításokat adjanak belőlök, ha ugyan azok sikerrel szolgálják a szerzetet; de csak a hallgatás pecsétje alatt, és nem mint valamely iratból vetteket, hanem mint saját tapasztalataik gyümölcsét. Miután pedig a professusok közől sokan ismerik e titkos szabályokat, a szerzet kezdettől fogva azon elővigyázattal élt, hogy beavatott tagja más szerzetbe, mint a karthauziakéba át ne léphessen, mert annak tagjai az élettől örökre elválasztvák s ennélfogva örök hallgatásban élnek, mely rendszabályt a szentszék is meg-

megerősített. Minden körülmények közt ügyelni kell reá, hogy ez utasítás avatatlanok kezeibe ne jusson, mert ezek által, kik irígy szemmel néznek bennünket, hátrányunkra magyaráztatnék. Ha azonban ez, remény ellenére megtörténnék, tagadni kell, hogy az a szerzettől származik, s e tagadást oly szerzettagok által kell bizonyíttatni, kikről tudva van, hogy azt nem ismerik; egyszersmind a szerzethez tartozók a világ füle hallatára megismertetendők általános szabályainkkal s rendeleteinkkel, szóval a szerzetszabályokkal. A superiorok dolga lesz a legnagyobb gonddal és óvatossággal megvizsgálni, ha valjon e magatartási szabályok nem közöltettek-e szóval oly személyekkel, kik társaságunkkal csak összeköttetésben állnak. De senki közőlök ezeket sem maga, sem más számára le ne irja, se meg ne engedje, hogy leirassanak, kivévén a generális vagy provinciális tudtával. Ha pedig valaki kételkednék a felett, valjon lehetséges-e ily nagy titkot megtartania, ez ellentálláskép tudassék be neki s ő maga bocsáttassék el.

I. Fejezet.

Mikép viselje magát a szerzet, ha valahol le akar telepedni.

1. Hogy valamely hely lakóinak hajlamát megnyerjük, a szerzet törvényének, amint ez a szabályokban elő van szabva, megmagyarázása igen hasznos lesz. E törvényben ugyanis az mondatik, hogy a szerzet felebarátainak javát ép úgy szivén viseli, mint a magáét. Ez okból a szerzetes tagok az ispotályokban végezzék el a legalsóbb rendű szolgálatokat, látogassanak szegény betegeket és fegyenceket, gyóntassanak pontosan és anélkül, hogy a részletekbe behatolnának, hogy a helység előkelői ily hallatlan, mindenki irányában gyakorolt szeretetteljes tevékenység által a szerzetet megbámulják és megszeressék.

2. A szerzet minden tagja emlékezzék meg arról, hogy a szerzeti ügyek gyakorlására szükséges engedélyt szerény és ájtatos hangon kell kérni, hogy minden, főkép az egyházi, de a világi hivatalnokokat is, kiknek befolyására szükségünk van, kedvezően hangolják irántunk.

3. Távoleső helyekre, hol, habár csekélyebb mérvű szeretetadományok várhatók, szintén el kell menni, s ez alkalommal a szerzet szükségeit hangsúlyozni; ezután azonban ugyane szeretetadományok ismét más szegényeknek adandók, hogy oly személyek, kik a szerzetet még nem ismerik, ez eljárás által épüljenek, vagy annál nagyobb bőkezűségre buzdíttassanak irántunk.

4. A szerzettagok mind arra törekedjenek, hogy egy szellemben kormányoztassanak s ez okból egyforma külső életmódot sajátítsanak el, hogy az ennyi ember közt uralkodó egyenlőség mindenek épülésére szolgáljon. Akik ennek alá nem akarják magokat vetni, mint ártalmas subjektumok elbocsátandók.

5. A szerzettagok óvakodjanak mindjárt kezdetben földbirtokokat vásárolni. Ha azonban ilyeket vásárolnak, melyeknek ránk nézve kedvező fekvésök van, ez némely megbizható és hallgatag barátaink neve alatt történjék. Hogy pedig szegénységünk annál inkább a világ szemébe ötöljék, azon jószágok, melyek oly helyek közelében feküsznek, hol collégiumaink vannak, a provinciális által távol fekvő kollégiumoknak tulajdoníttassanak. Igy elérhető lesz, hogy a fejedelmek és hatóságok ne birjanak pontos tudomással a társaság jövedelmeiről.

6. Ha a szerzettagok más valahol letelepedni és kollégiumot alapítani akarnak, csak gazdag városokba menjenek. Mert szerzetünk célja a megváltó példáját követni, ki többnyire Jerusálemben tartózkodott, más jelentéktelen helyeken pedig csak keresztülutazott.

7. A jószágok bérlőitől mindig a lehető legmagasabb bért kell kicsikarni, folyvást szemök elé tartván a szerzet igen szorult helyzetét.

8. Minden egyes provinciában csak a provinciálisnak szabad a szerzet jövedelmeinek összes mennyiségét pontosan ismerni; a szerzet római kincstárának tartalma azonban titokban tartandó.

9. A szerzettagok predikátióikban s minden más alkalommal, társalgásközben jelentsék ki, hogy csak az ifjúság tanítása s a népnek támogatása végett jöttek, és pedig mindezt ingyen és a személyekre való tekintet nélkül cselekszik, s azonfelül a városi községnek nem fognak, mint a többi szerzetek és szerzetesek, terhére válni.

II. Fejezet.

Miként szerezhetik és tarthatják meg a Jézus-társaság atyái mindenütt a fejedelmek, nagyok és elökelök bizalmát.

1. Mindent el kell követni arra, hogy a fejedelmek és nagyok füleit megnyerjük, hogy senki fel ne merjen lépni ellenünk, sőt mindenki tőlünk függővé legyen.

2. Miután azonban a tapasztalás azt bizonyítja, hogy fejedelmek és nagyurak leginkább akkor lesznek egyházi személyek jóakaróivá, ha ezek az ő botrányos tetteiket elfedik, sőt védelmökbe veszik, mint pl. házassági kötéseket sógorsági vagy vérkötelékben álló személyekkel s más efféléket, azokat, kik ily célok után törekszenek, szándékukban meg kell erősíteni, azáltal, hogy reményt költünk bennök az iránt, hogy ily dolgokra a pápai dispensátió a szerzet segélyével meg lesz nyerhető; s ez be fog következni, ha oly okokat és példákat tudunk felhozni, melyek a közjónak és isten nagyobb dicsőségének, mely a szerzet célját képezi, javára válnak.

3. Hasonló módon kell eljárni, mikor a fejedelem oly vállalatba kap, mely nem egyenlőn kellemes minden nagyok előtt. A fejedelmet ilyenkor meg kell erősíteni szándékában, s annak kivitelére ösztönözni, a többieknél pedig oda kell működni, hogy a fejedelem akaratának ellenmondás nélkül alávessék magokat. Mindezekben azonban az általánosságokra kell szorítkoznunk, s ne csatlakozzunk valamely párthoz, nehogy, ha talán a dolog rosszul sül el, amiatt a szerzetet lehessen vádolni. Ha pedig valaki ez eljárást megróná, szerzetszabályainkra kell hivatkoznunk, melyek az effélét egyenesen megtiltják; ezenkivül lehet néhány oly szerzettag itéletére is hivatkoznunk, kikről bizonyosan tudjuk, hogy e titkos utasítást nem ismerik. Ezek aztán még esküvel is erősíthetik, hogy ily vádak csak rágalmat képezhetnek a szerzet ellen.

4. Avégből, hogy a fejedelmek sziveit magunk birhassuk, igen hasznos lesz, ha szerzettagok ügyes módon és harmadik személyek segítségével kieszközlik, hogy más fejedelmek és királyokhoz, főkép pedig a pápához és a legnagyobb uralkodókhoz intézett tiszteletteljes és előnyös követségek rájok ruháztassanak; mert ilyenkor alkalmuk lesz magokat és szerzetöket ajánlatóssá tenni, miért is csak buzgó és tapasztalatokban gazdag szerzettagokat szabad ily célokra felhasználni.

5. A fejedelmek nevelőit, s mindenekfelett komornyikjait apró ajándékok és mindenféle szívességek által le kell kötelezni, hogy a szerzettagokat a feje-

delmek és nagyok kedvtöltéseiről és hajlamairól koronként értesítsék; ily módon könnyű lesz a szerzetnek hozzájok alkalmazkodnia.

6. A tapasztalás azt is tanítja úgy az osztrák, mint más királyi és hercegi házakban, hogy a fejedelmek közti házasságszerzés nagy hasznára vált a szerzetnek; ez okból okos módon ajánlani kell méltó férjeket és feleségeket, kik egyes szerzettagok szüleivel és barátaival baráti és bizalmas lábon állnak.

7. A fejedelemnőket legkönnyebb komornáik által megnyerni, miért is ezeknek lehetőleg kedvezni kell; mert ezáltal mindenhez, még az uralkodó családok legnagyobb titkaihoz is hozzáférhetünk.

8. Ami a lelkiismereti tanácsadást a nagyokra nézve illeti, a szerzettagok kövessék azon írókat, kik ellentétben más szerzetes papokkal tanítják, miként lehet tággá tenni a lelkiismeretet, hogy ezek más papokról mitse akarjanak tudni s teljesen a mi vezetésünktől és tanácsainktól függeni kivánjanak.

9. A fejedelmeket és főpapokat úgy, mint minden másokat, kik rendkivüli előnyökben részesíthetik a szerzetet, a szerzet érdemeiben részeseknek kell nyilvánítani, s e legmagasabb előjog nagy jelentősége nekik kellőkép megmagyarázandó.

10. A szerzet kiterjedt szabadalmait óvatosan és eszélyesen kell elérni és alkalmazni azáltal, hogy a fejedelmeket és nagyokat, figyelmeztetvén őket más papokra és szerzetesekre, fenntartott esetek alól felol-

dozzuk; épen így kell őket a böjttől, valamely adósság visszafizetésétől vagy bekövetelésétől, házassági akadályoktól és más efféléktől dispensálni. Ily módon a legtöbben hozzánk fordulandnak és hozzánk fognak bilincseltetni.

11. A fejedelmeket és nagyokat ünnepélyes gyülekezetekbe, mulatságokba, beszédekre és színi előadásokra s szavallásokra meg kell híni, mely alkalommal őket költemények és előadások segélyével meg kell tisztelni; azután ha lehet, ünnepélyesen meg kell őket vendégelni és különböző nyelveken üdvözölni.

12. A nagyok pöreit és viszályait, melyek itélet által volnának eldöntendők, igyekezzünk kiegyenlíteni, ily módon lassanként ki fogjuk tudni a családok ügyeit s titkait s legalább az egyik felet lekötelezhetjük magunknak.

13. Ha pedig oly valaki szolgál valamely fejedelmet, ki szerzetünket nem igen kegyeli, oda kell törekednünk, hogy az vagy szerzettagok, vagy s még inkább mások által a szerzet barátjává s hívévé tétessék, azáltal, hogy fejedelme által nyerendő kedvezéseket vagy előléptetéseket helyezünk neki kilátásba.

14. Óvakodjunk elbocsátott szerzettagokat, lett légyen az elbocsátás oka bármi, s főleg azokat, kik önként akartak kilépni, bárkinek ajánlani vagy plane ügyöket előmozdítani, mert az ily emberek, bármikép tettessék magokat, mindig kiengesztelhetlen gyűlölettel viseltetnek a szerzet iránt.

15. Végre minden szerzettag azon igyekezzék, hogy mindenütt a fejedelmeket, nagyokat és a hatóságokat a szerzetnek oly módon lekötelezzék, hogy azok alkalmilag a szerzettagok javára még vérrokonaik, sógoraik és barátaikkal is szigorúan bánjanak el.

III. Fejezet.

Mikép viselje magát a szerzet azok iránt, kik az államban elökelö állást foglalnak el, és habár nem gazdagok, a társaságnak más úton mégis hasznot hajthatnak.

1. A most mondottakon kivül, amelyek majdnem egészen alkalmazhatók ezen személyekre is, gondunknak kell lenni arra, hogy ellenfeleink ellenében jóakaratukat megnyerhessük.

2. Ezeknek okosságát, tekintélyét és tanácsát fel kell használnunk jószágok vásárlására s különböző oly hivatalok elnyerésére, melyeket a szerzet viselhet; valaminthogy csendben és egész titokban, a szerzet világi javainak szaporításánál ezek neveit jelenthetjük be, ha azt hiszszük, hogy eléggé meg lehet bennök bizni.

3. Arra is lehet őket használni és rá kell birni, hogy a köznépet, mely szerzetünk ellen van, lecsendesítsék s lecsillapítsák.

3. Püspököktől, főpapoktól és más egyházi elöljáróktól, tekintettel a viszonyok különféleségére s irántunk való hajlamuk mértékére, igyekeznünk kell azt kinyernünk, ami épen hasznunkra válhatik.

5. Némely vidékeken elegendő lesz arról gondoskodni, hogy a papok és főpapok alattasaikat tiszteletre kötelezzék a szerzet irányában, s magok a mi hivatalos működésünket ne gátolják. Másutt azonban, hol többet is tehetnek, szentekként kell őket megbecsülni, hogy az ő s a fejedelmek befolyása által zárdák, lelkészségek, corporátiók, oltáralapítványok, kórházak s más jámbor intézetek nekünk adassanak. Ezekhez legkönyebben ott fogunk jutni, hol a katholikusok vegyest laknak eretnekekkel és szakadárokkal, azáltal, hogy meggyőzzük a főpapokat arról, mily megmérhetlen haszon s mily nagy nyereség háromolhatik reájok ily változásából a körülményeknek, oly nyereség, minőről világiaknak s szerzeteseknek fogalmuk sincs. Ha pedig csakugyan teljesítik kivánatunkat' nyilvánosan dicsőitenünk kell buzgalmukat s a tény emlékét iratok által kell megörökítenünk.

6. Oda kell törekednünk, hogy a főpapok szerzetünkből vegyenek maguknak gyóntatót és tanácsadót, s ha kilátásuk van'vagy igényt formálnak a pápai udvarnál magosabb állomások elnyerésére, buzgón kell őket támogatnunk magunk és szerzetünk barátainak segélyével.

7. A szerzettagok püspököknél és fejedelmeknél, ha ezek lelkészségeket vagy más egyházi testületeket alapítanak, oda törekedjenek, hogy a szerzetnek adassék meg a jog, azokba vikáriust alkalmazni, kit a lelkészkedés kötelessége illet. Az épen a hely színén levő szerzetbéli főnök tétessék ilyenkor lelkészszé; ily módon kezünkbe keríthetjük az illető helyen az egész kor-

mányzást s könnyen el fogjuk érni mindazt, amire törekszünk.

8. Ahol katholikus vagy eretnek egyetemi tanárok ellenünk vannak s a polgárokat alapítványok tevésétől visszatartják, ott a főpapok által oda kell hatnunk, hogy a főtemplom szószékének birtokába jussunk; ily módon a szerzetnek mégis módjában lesz legalább néha-néha, alkalmilag lefesteni a világ előtt szorongatott helyzetét és egyéb körülményeit.

9. Leginkább azonban akkor kell a főpapokat magunknak lekötelezni, midőn szerzettagok szentté avattatásáról van szó, s ilyenkor az ügy előmozdítására minden elöljáróságoktól és fejedelmektől ajánló leveleket kell szereznünk a szentszékhez.

10. Ha főpapok és nagyok követségeket vállalnak, őrködnünk kell afelett, nehogy más, velünk ellenséges lábon álló szerzetből válaszszanak gyóntatót; nehogy hajlamukat ezen szerzetre ruházzák át s ezt oly tartományokba és városokba bevigyék, melyekben a mi szerzetünk teleppel bir. Ha ily, követségben álló főpapok ily tartományokon vagy városokon keresztül utaznak, melyekben szerzetünknek telepei vannak, minden tisztelettel és udvariassággal kell őket fogadnunk és őket igényeik mértékéhez képest minden figyelemben részesítenünk.

IV. Fejezet.

Mire törekedjenek a prédikátorok s a nagyok gyóntatói?

1. A szerzettagok a királyoknak, fejedelmeknek és magas állású személyeknek oly módon adjanak tanácsot, hogy úgy lássék, mintha csak isten nagyobb dicsőségét hordanák lelkökön; lelkiismeret dolgában se legyenek szigorúbbak, mint mennyire a fejedelmek akarják; mert e tanácsadást nem egyszerre, hanem fokozatosan kell az egyházi és világi dolgokban való uralommá tenni igyekeznünk.

2. E célra ismételten lelkökre kell kötni, hogy méltóságok és hivatalok osztogatásában az államban igazságosan kell eljárni, s hogy a fejedelmek súlyosan vétkeznek isten ellen, ha e tekintetben az igazságot mellőzik és szeszélyöket követik. Emellett gyakran és komolyan jelentsék ki, hogy semmi módon sem akarnak az állam ügyeibe avatkozni, és nem szivesen beszélnek efféle dolgokról, mit csakis azért tesznek, mert kötelességük. Ha ez megtette hatását, arról kell a szerzetesnek beszélni, mily tulajdonok szükségesek azon személyekben, kik méltóságokra és magas nyil-

vános hivatalokra alkalmaztatnak, s végre nevezzen meg és ajánljon olyanokat, kik szerzetünk iránt őszinte barátsággal viseltetnek. Ez utóbbi azonban ne történjék közvetlenül szerzettagok által, kivéve ha a fejedelem nyiltan parancsolná; előnyösebb lesz, ha a fejedelem barátai és bizalmas emberei járnak közben a dologban.

3. Ez okból a fejedelmek gyóntatóit és udvari prédikátorait figyelmeztetni kell a szerzet azon barátaira, kik az épen kérdésben forgó hivatalra alkalmasak, mindenekelőtt pedig olyanokra, kik szerzetünk iránt bőkezűek. Ezeknek neveit tartsák eszökben, s adandó alkalommal vagy személyesen vagy mások által ajánlják a fejedelemnek, s hangolják őt kedvezőleg irántok.

4. A prédikátorok és gyóntatók sohse feledjék, hogy a fejedelmekkel szelíden és hizelgőleg kell bánni, hogy őket szónoklatokban vagy magánbeszélgetésben soha meg ne rójják, hogy mindazt, ami aggaszthatná őket, távol tartsák tőle, s hogy őket bizalomra, reményre és mindenekfelett külső becsületességre buzdítsák.

5. Csekély, az egyes személyeknek adott ajándékokat ámennyire lehetséges, soha el ne fogadjanak, hanem a (jezsuita) provincia vagy szerzetház általános szükségeit ajánlják az illetők figyelmébe. Lakásukban elégedjenek meg egy egészen egyszerű ágygyal, ne öltözködjenek túlságos gonddal, s a palotában lakó legutolsó szolgának is serényen szolgáljanak egyházi segélyökkel és vigasztalással, nehogy úgy tűnjék fel, mintha csak a nagyokat szolgálnák buzgalommal.

6. Ha udvari tisztviselők elhalnak, jókor legyenek rajta, hogy hivataluk betöltésénél a szerzet barátai figyelembe vétessenek, de oly módon, hogy ne legyenek azzal gyanúsíthatók, mintha a kormányt kezökbe ragadták volna. Ez okból, mint fentebb már mondatott, ne pártfogolják őket közvetlenül, 'hanem hatalmas és megbizható barátok útján. Ily módon dacolhatni fognak az ellenségeskedéssel, ha titokban ellenök ilyen keletkeznék.

V. Fejezet.

Mikép kell az oly szerzetesekkel bánni, kik a miéinkhez hasonló egyházi müködésekkel foglalkoznák.

1. Az ily embereket hagyni kell működni anélkül, hogy tőlök félnénk; kéz alatt azonban a fejedelmeknek és befolyásos személyeknek, kik valamely módon velünk szövetkezve vannak, meg kell magyarázni és alkalmas időpontban ismételni, hogy a mi szerzetünk valamennyi közt a legtökéletesebb, és hogy ha más szerzetek egyes tagjai valamely tekintetben ki is tüntetik magokat, a mi szerzetünk épen e tekintetben még sokkal ragyogóbban világít isten egyházában.

2. Más szerzetesek hibáit ki kell kutatni és feljegyezni, ha ezek aztán bizalmasabb barátainkkal való társalgásban eszélyes módon és a szánakozás hangján lassanként felfedeztettek és köztudomásra hozattak, akkor be kell bizonyítani, hogy azok azon ügyekben, melyekben velünk versenyeznek, mégsem oly ügyesek, mint mi.

3. Erőteljesebb eszközökkel kell élnünk azok ellen, kik az ifjúság tanítására iskolákat akarnak állí-

tani oly helyeken, hol a mi szerzetünk tagjai tiszteletben és sikerrel tanítanak. Ily helyeken el kell hitetni a fejedelmekkel és hatóságokkal, hogy ez emberek, ha meg nem gátoltatnak benne, csak zavarokra és lázadásokra szolgáltatnak okot az országban, mert már a tanítás különfélesége által vettetik ezeknek magja a gyermekek lelkébe, különben a mi társaságunk az ifjúság nevelése szükségeinek is tökéletesen meg bir felelni. Ha más szerzetesek tanügyi célra pápai levelekkel vagy bíbornokok ajánlásaival volnának ellátva, a mi szerzetünk tagjai a fejedelmek és nagyok által dolgozzanak ellenök s hassanak oda, hogy ezek világosítsák fel a pápát aziránt, mily nagy érdemeket szerzett e téren már is szerzetünk, mennyire nincs szükség e téren másokra, s mily kivánatos, hogy az ifjúság általunk békében taníttassék; egyszersmind szerezzünk a hatóságoktól bizonyítványokat szerzetünk tagjainak jó magukviselete és sikeres tanítása felett s azokat mutassuk elő.

4. Időközben a szerzettagok tőlök telhetőleg igyekezzenek nevelési és tanítási müvészetöknek kitünő próbáit adni, azáltal, hogy tanítványaikat a tudományokban és más tetszetős ügyességekben tökéletesítik s aztán a fejedelmek, nagyok, hatóságok, sőt a nép jelenlétében is mutassák be műveiket.

VI. Fejezet.

Mikép lehet gazdag özvegyeket a szerzetnek megnyerni.

1. E célra előhaladt korú, de eleven vérmérsékletű és tetszetős társalgású páterek választandók ki; ők járjanak az illető özvegyekhez. Amint ezek némi hajlamot mutatnak a szerzet iránt, le kell előttök festeni a szerzet sikereit és érdemeit, s ha ezeket szivesen hallják és elhiszik, sőt elkezdenek templomainkba is járni, gyóntatót kell nekik adni, ki őket jó tanácsokkal ellássa s mindenekfelett lassanként vegye rá arra, hogy özvegyi állapotukban megmaradjanak, azáltal, hogy ez állapot áldásait és boldogságát előttük lefesti és dicsőíti. Ezenkivül szentül biztosítsa őket, sőt álljon nekik jót is érte, hogy az ily módon szerzett örök érdem a legbiztosabb eszköz a tisztító tűz büntetéseitől való menekülésre.

2. Ugyanezen gyóntatónak legyen rá gondja, hogy az ily özvegyek magoknak saját házukban kápolnát vagy imádkozó szobát rendezzenek be, melyben a szent elmélkedéseket és más egyházi gyakorlatokat végezhetik, hogy annál könnyebb legyen őket az ud-

varlók látogatásaitól és a velök való érintkezéstől elvonni. Még ha tartanak is külön káplánt magoknak, a szerzettagok mégis soha el ne mulaszszák e kápolnában misét mondani, s főkép alkalmas időben intéseket intézni hozzájok; arra is törekedjenek, hogy a káplánt befolyásuk alatt tarthassák.

3. Oly változások, melyeknek célja a házban az uralmat számunkra biztosítani, óvatosan és fokozatosan viendők keresztül, és mint magától értetik, tekintettel a személyekre és helyiségekre, valamint az illetők hajlamaira és engedelmességére.

4. Főkép eltávolítandók az oly szolgák, de csak lassan, kik sem szóval, sem irásban nem akarnak általunk a szerzettel összeköttetésbe lépni; s helyök betöltésére olyanokat kell ajánlani, kik már szerzetünk tagjaitól függnek vagy készek ily függésbe lépni; mert ily módon kezünk benne lehet mindenben, ami a család kebelében történik.

5. A gyóntató mindig rajta legyen, hogy az özvegy minden dologban kérjen tőle tanácsot s azt feltétlenül megfogadja; alkalmilag pedig magyarázza meg neki, hogy csak ily alapon lehetséges a lelki haladás.

6. A gyóntató tanácsolja a szentségek gyakori használatát, főkép a gyónásét, mely által a lélek legtitkosabb érzelmei és minden tapasztalt kisértés készségesen és titkolódzás nélkül tudomására jutnak. Továbbá tanácsolja az özvegynek, hogy gyakran járuljon az áldozáshoz és hallgassa meg gyóntatójának prédikációit, melyekre az özvegyet azzal kell meghívnunk, hogy megigérjük neki, miszerint külön fogunk érette

imádkozni. Végre ajánlani kell neki litániák elmondását is, valamint a lelkiismeret naponkénti megvizsgálását.

7. Hogy minden hajlamaikról tökéletesen értesülve legyünk, nagy hasznát vehetjük általános gyónásuknak is; ha pedig ilyet már egyszer másnak tettek volna, azt ismételtetni kell.

8. Az özvegyi állapot előnyeiről s a házas élet, főkép egy második házasság kellemetlenségeiről s azon veszélyekről, melyeknek magát a nő ez utóbbi által kiteszi, s melyek leginkább szembeötlenek, sokat kell beszélni az özvegyeknek.

9. Ezután a gyóntató ügyes módon ajánljon az özvegynek néhány kérőt, sőt mutassa is be őket, de ezeknek olyanoknak kell lenniök, kikről tudjuk, hogy az özvegy őket ki nem állhatja. Másokat, kikről azt hiszszük, hogy megnyerhetnék az özvegy tetszését, vétkes emberekként kell lefestenünk előtte, hogy egy második házasságtól visszariadjon.

10. Ha a gyóntató bizonyos benne, hogy az özvegy megszerette özvegyi állapotát, ajánlja neki az egyházi, de ne a zárdai életet (sőt ennek kellemetlenségeit fesse le és lehetőleg nagyítsa előtte), hanem olyat, minő Pauláé volt s így tovább. Arra is legyen gondja a gyóntatónak, hogy az özvegy lehető hamar, legalább 2—3 évre a szűzesség fogadalmát letegye, s ezáltal minden rábeszélés az új házasságra egyszerre ártalmatlanná legyen. Ez idő alatt távol kell őt tartani minden érintkezéstől férfiakkal és minden lakmározástól rokonaival, azon ürügy alatt, hogy így istennel szo-

rosabb összeköttetésbe léphet. Azon papok azonban, kik az özvegyet előbb meglátogatták, vagy kikhez ő eljár, ha egyáltaljában valamennyit el nem lehet távolítani tőle, olyanok legyenek, kik a mi ajánlásunk folytán fogadtatnak el, vagy a mi intéseinktől függnek.

11. Ha egyszer ez eléretett, akkor az özvegyet lassanként jó cselekedetekre, főkép alamizsnálkodásra kell szoktatni, melyet azonban lelki atyjának tanácsa nélkül semmi módon nem szabad gyakorolnia, mert igen sok függ attól, hogy az adomány helyes kezekbe jusson, hogy lelki hasznot hajtson, és mert a roszul alkalmazott alamizsna gyakran csak bűnre csábít vagy a bűnt előmozdítja, s így csak egy irányban hat jótékonyan.

VII. Fejezet.

Mikép kell az özvegyek hajlamát biztositani és mit kell tenni vagyonukkal.

1. A gyóntató tartsa az özvegyet folyvást szeme előtt, és igyekezzék őt hódolatában és minden jóban megtartani, oly módon, hogy ne múljék el hét, anélkül, hogy önkényt, Krisztus, a szent szűz vagy saját védszentjének tiszteletére a maga feleslegéből valamit elvonjon magától, amit ő aztán a szegényekre vagy a templomok ékítésére fordítson; míg az asszony, mint egykor az egyptomiak, drágaságaitól egészen vagy legnagyobbrészt meg nem szabadult.

2. Ha az özvegy általános hajlandóságán kivül szerzetünk iránt még bőkezűnek is mutatja magát s ezt következetesen folytatja, akkor részt kell neki nyújtani szerzetünk érdemeiből, a provinciális, vagy, ha rangbéli személy az illető, a generális különös beleegyezésével.

3. Ha az özvegy a szüzesség fogadalmát letette, azt a szerzet szokása szerint évenként kétszer ismé-

telje s e napon legyen szabad szerzetünk tagjainak társaságában tisztességes lakomát ülnie.

4. A gyóntató látogassa meg őt gyakran, szórakoztassa és mulattassa kellemes társalgással, elbeszéléssel és papi tréfákkal, mindeniknek hangulatához és hajlamaihoz képest.

5. A gyónásban ne bánjék vele nagyon szigorúan nehogy elkedvetlenedjék, kivévén ha már nincs rá remény, hogy más által meghódított kegyelmét ismét visszanyerhetjük. Emellett nagy óvatossággal kell beszélni az asszonyok állhatatlanságáról.

6. Más templomok és szerzetek látogatásától eszélyes módon tartsa őt vissza, és vésse lelkébe, hogy más szerzeteknek bármely búcsúja a Jézus-társaságban semmi érvénynyel nem bir.

7. Ha gyászban vannak, engedjen nekik illedelmesen pompás félig egyházi, félig világi gyászruhát viselni; igy valószínüleg nem fogja észrevenni, hogy teljesen egyházi férfiú által vezettetik. Végre, ha elpártolásától többé félni nem lehet, s az özvegy a szerzet iránt hűnek és bőkezűnek találtatott, engedjen meg neki mindent, amit érzékisége kielégítésére megkiván, de mértékkel és célszerűen, és úgy, hogy nyilvános botrány ne legyen belőle.

8. A gyóntató vigyen az özvegyhez jó házból való tisztességes leányokat, kik igy lassanként hozzá fognak szokni a szerzet életmódjához, és ahoz, hogy általa vezettessenek. Egyikök, kit az egész család gyóntatója e célra kiválasztott és kinevezett, legyen a többinek elöljárója. Legyenek a szerzet törvényszéki

szervezetének s egyéb szokásainak alávetve, s akik nem akarnának engedelmeskedni, küldessenek vissza szüleikhez vagy azokhoz, kik által ide hozattak, és oly színben festessenek le, mint akikből mitsem lehet csinálni.

9. Egészségökre s testi jólétökre nem csekélyebb gondot kell fordítani, mint lelki üdvösségökre. Amint tehát rosszullétről panaszkodnak, rögtön el kell őket tiltani a böjtöléstől, durva felsőruhák viselésétől, testök sanyargatásától és más testi vezeklő gyakorlatoktól, ellenben meg kell nekik engedni azon mulatságokat, melyekre legnagyobb kedvök van.

10. Hogy jövedelmökről a szerzet javára rendelkezzenek, el kell nekik mondani, mily nagy tökély fokára jutottak el oly szent emberek, kik a világról, szüleikről és minden vagyonukról lemondtak, s magokat a lélek nagy önmegtagadásával és vidámságával isten szolgálatának szentelték. Ezenkivül fokozatosan fejtegetni kell előttök azt, ami a szerzet alapítólevelében és katekizmusában oly özvegyek példájáról mondatik, kik ily módon rövid idő alatt szentekké lettek, és kilátást kell nekik nyujtani a szentté avattatásra, ha éltök végeig ez életmódban megmaradnak; meg kell őket győzni arról is, hogy e célra a szerzet a pápánál hathatósan közben fog járni érdekökben.

11. Először fejökbe kell verni, hogy, ha tökéletes lelki nyugalmat akarnak élvezni, magokat ellenmondás, kedvetlenség, sőt még minden roszakaratú gondolat nélkül is úgy lelki, mint világi dolgokban

teljesen a gyóntató vezetésére kell bízniok, mint akit isten különösen e végből rendelt számukra.

12. Alkalmilag az iránt is fel kell őket világositani, hogy istennek kellemesebb dolog, ha alamizsnáikat csak a gyóntató tudtával és beleegyezésével, papi személyeknek, első sorban tiszteletben álló és példás életű szerzeteseknek adják.

13. A gyóntató minden gondoskodásával igyekezzék megakadályozni, hogy ily özvegyek más szerzetek papjait bármily ürügy alatt magukhoz meghívják és velök bizalmas ismeretséget kössenek. Ennek megakadályozására a gyóntató, ha reá illő alkalmat talál, a mi szerzetünket dicsérje fel előtte, mint a legkitünőbbet valamennyi közt, mint a leghasznosabbat az egyházban, a legtekintélyesebbet a pápák és minden fejedelmek előtt s mint magában véve a legtökéletesebbet, mert az ártalmas és hasznavehetetlen tagokat elbocsátja, s így nincs semmi tajtékja, sem salakja, míg a többi szerzetek ezzel tele vannak és gazdagon ellátvák ostoba, álmos, istenről megfeledkezett és csupán hasuknak élő tagokkal.

14. A gyóntató ajánlja az özvegynek, hogy bizonyos időközökben rendesen adjon a szerzetnek pénzt és vegye rá, hogy a kollégiumokat évenként segélyezze, azon adósságok törlesztésére, melyek a professus-házakat, főkép a rómait, terhelik; ne feledkezzék meg az egyház ékességeiről, a viaszról, a borról s főkép a misemondásra szükséges dolgokról sem.

15. Ha valamely özvegy még életében nem ajándékozta egész vagyonát a szerzetnek, a gyóntató adandó alkalommal, leginkább akkor, midőn súlyos betegségbe esett, vagy életveszélyben forgott, panaszkodjék neki arról, mily nehezen birnak az újonkeletkezett kollégiumok, melyek vagyonnal nem birnak, de sok tagot számlálnak, megélni; és kellemetes, de azért erélyes szavakkal vegye őt rá, hogy nagyobb ajándékot adjon nekik, melynek segélyével ők bizonyos tekintetben isten dicsőségét örök időkre meg fogják alapítani.

16. Hasonlókép kell tenni a fejedelmekkel, a szerzet jóltevőivel és másokkal, vagyis azon meggyőződésre kell hozni őket, hogy a világban tett maradandó hagyományok a másvilágon dicsőséget fognak hozni számukra isten előtt. Ha a rosszakarók ez alkalmat felhasználnák arra, hogy Krisztus példájára hivatkozva, kinek nem volt hová fejét lehajtania, azt kivánják, hogy a jezsuiták hasonló szegénységben éljenek, akkor magyarázza meg mindeneknek és komolyan győzze meg őket arról, hogy isten egyháza azóta megváltozott és birodalommá lett, mely kénytelen magát hatalommal és tekintélylyel védeni igen hatalmas ellenségek ellen, sőt hogy az egyház a próféta szavai szerint (Dániel 2, 34, 35.) azon kicsiny, leszakadt kő, mely hatalmas hegygyé növekedett.

17. Azoknak, kik alamizsna-adásra és a templomok diszítésére elszánják magokat, gyakran meg kell magyarázni, hogy a legnagyobb tökéletesség ab-

ban áll, ha ők minden földi dolog iránti szeretetről lemondva, azok tulajdonosaivá magát Krisztust és barátait teszik.

18. Miután azonban oly özvegyektől, kik gyermekeiket e világ számára nevelik, rendszerint kevesebbet lehet várnunk, ezekről is kell gondoskodnunk.

VIII. Fejezet.

Mikép kell kivinni, hogy az özvegyek fiai és leányai zárdákba vagy testvérületekbe belépjenek.

1. Az anyáknak ez irányban erélyes, a szerzet tagjainak szelíd eszközöket kell alkalmazniok. Oly módon kell az anyákat vezetni, hogy gyermekeikre nézve folytonos szidás és büntetések által kiskoruktól fogva kiállhatatlanokká tegyék magokat, hogy a felnövekedő leánytól minden ékszert és szép ruhát megtagadjanak, hogy gyakran nyilvánítsák kivánatukat és kérjék istent, aduá, hogy leányuk kedvet kapjon a zárdai életre, hogy ha megigérik, hogy apácákká lesznek, gazdag hozományt igérjenek nekik; hogy továbbá sokat emlegessék azon kellemetlenségeket, melyek a házasságban mindenkire várnak s melyeket ők magok is oly mértékben tapasztaltak, miszerint nagyon sajnálják, hogy a hajadonságot elibe nem tették a házas életnek. Röviden, a gyóntató úgy járjon el, hogy a leányok, ki nem állhatván azon életmódot, melyre anyjuk mellett kényszerítvék, a zárdába lépés gondolatára jussanak.

2. A fiúkkal, ha alkalmasoknak látszanak a szerzetbe való felvételre, a szerzettagok bizalmas viszonyba lépjenek. Alkalmas időben vezessék őket valamely kollégiumba s mutassák és beszéljék nekik azt, amiről hiszik, hogy tetszésöket megnyerni s őket a szerzetbe lépésre ingerelni fogja, például a kollégium kertjeit, szőllejét, nyári lakait s falusi jószágait, melyek a szerzettagok üdülésére szolgálnak. Beszéljenek nekik távol országokba teendő utazásokról, uralkodókkal való összeköttetésekről, s más effélékről, mik a fiatal szivet érdekelhetik; emellett tegyék őket figyelmessé az ebédlő és hálótermek tisztaságára, a szerzettagok egymás közti finom mulatságaira, szerzetesi szabályaink könyűségére, melyeknek azonban ennek dacára isten dicsősége biztosítva van, végre azon előkelő helyre, melyet szerzetünk minden többi szerzet fölött elfoglal. Eközben azonban szent dolgokról is kell velök beszélni.

3. Koronként, mintegy isteni sugalmazás folytán általjában tele kell őket beszélni a zárdai élet érdemes voltával, azután pedig szemök elé kell állítani azon tökéletességet és kényelmet, mely szerzetünket a többiek felett kitünteti; és ki kell fejteni előttök, hol nyilvános intésekben, hol magántársalgásban, mily bűnös dolog isten hivásának ellenállani; végre rá kell venni őket, hogy egyházi gyakorlatokat üzzenek s ezek után kell őket a pályaválasztásra birni.

4. A szerzettagok kötelessége arról gondoskodni, hogy az ily ifjak szerzetünk tagjaiból kapjanak tanítókat, kik szüntelenül őrködjenek felettök és intsék őket; ha pedig makacsul vonakodnának a zárdába belépni, el

kell tőlük vonni e tanítókat. Igy talán megtörténhetnék, hogy önkényt a szerzethez fordulnak, ami ha megtörténnék, a tanulás ürügye alatt a szerzet valamely távol fekvő gymnáziumába kell őket küldeni. Anyai részről e helyzetben csak igen csekély támogatásban részesüljenek, a szerzet részéről azonban csábító eszközöket kell alkalmazni, hogy hajlamukkal szerzetünk tagjaihoz forduljanak.

IX. Fejezet.

Mikép juthatnak a kollégiumok nagy jövedelmekhez?

1. Amennyire lehetséges, senkit sem kell az utolsó fogadalom letételéhez bocsátani mindaddig, míg még valamely örökséget várhat, kivévén, ha egy fiatalabb testvére már a szerzethez tartozik, vagy más fontos ok forog fenn. Minden esetben azonban és mindenekelőtt a szerzet gyarapodását kell szem előtt tartani, a főnökök előtt ismeretes célokhoz képest, és mindenek törekvése oda legyen irányozva, hogy az egyház istennek nagyobb dicsőségére egykori fényébe visszaállíttassék s szelleme az összes papságot áthassa. Ez okból az embereket gyakran kell arra emlékeztetni és időről-időre hirdetni kell, hogy a szerzet részben koldús-szegény tagokból áll, kik a hivők naponkénti adakozásai nélkül mindenben szükséget szenvednének, részben pedig más atyákból is, kik fekvő vagyonnal birnak, hogy tanulmányaikban és hivatalos működésökben a népnek terhére ne essenek, mint ahogy a többi kolduló szerzetek cselekszik. A fejedelmek, nagyurak, özvegyek és mások gyóntatói, kik-

től a szerzet sokat remélhet, ez okból azt, ami e tárgyra vonatkozik, komolyan lelkökbe véssék gyónóiknak, hogy azon szellemi és örök javakért, melyekben híveiket részesítik, legalább földieket és mulandókat kapjanak cserébe, és semmi alkalmat el ne mulasszanak, hogy valamit kaphassanak. Ha valaki ajánl nekünk valamit, gondoljunk eszélyes módon ezekre, de emellett, amennyire csak lehetséges, ne vétessük észre másokkal a gazdagság iránti vágyunkat. Ha a nagyurak, vagy mások gyóntatóinak valamelyike ez eljárást nem űzné elég eszélyesen s a kellő buzgalommal, akkor idővel, de óvatosan eltávolítandó s helye mással töltendő be, ő maga pedig büntetéskép s vezeklésül valamely távoli kollégiumba számüzendő. Mert nemrég azt tapasztaltuk, hogy fiatal özvegyek, váratlan halál által elragadtatva, a szerzettagok hanyagsága folytán igen pompás eszközöket, melyek a szerzet templomainak voltak szánva, elmulasztottak végrendeletileg reánk hagyni, mert a gyontató nem fogadta el ideje korán e tárgyakat. Efféle tárgyak elfogadásában nem kell bizonyos időt bevárni, hanem a gyónók jóakaratát felhasználni.

2. Főpapok, kananokok, lelkészek és más vagyonos egyházi javadalmasok különböző eszközök alkalmazása által a szerzet lelki gyakorlataiban való részvételre csábítandók, s így az egyházi dolgok iránti hajlamuk segélyével lassanként a szerzethez kötendők; ezután fokozatosan kell bőkezűségöket igénybe venni.

3. A gyóntatók ne mulasszák el gyónóikat, de csak előforduló alkalmakkor, családjaik, nevök, szüleik, barátaik és vagyoni viszonyaik felől kikérdezni, ezután fordítsák figyelmöket a gyónók örököseire, rangjára, élettervére és elhatározásaikra. Ha életpályájokra nézve még mitsem határoztak volna, olyannak választására kell őket rábeszélni, mely a szerzetre nézve előnyös lehet. Ha valami haszonra nyílik kilátás, akkor, miután ritkán vezetne jóra tőlök egyszerre mindent megkérdezni, — akár a lelkiismeret jobb vezethetése céljából, akár vezeklési gyakorlatkép rájok kell parancsolni, hogy hetenként gyónjanak; s a gyóntató udvariasan szólítsa fel őket arra, hogy azt, amit egyszerre nem birna kifürkészni, ismételt kérdezések által megtudhassa. Ha pedig ez kivánságához képest sikerült, akkor a gyónót, ha nő, a gyónás gyakori ismétlésének s a gyóntatójánál teendő gyakori látogatásoknak folytatására buzdítsa, ha férfi, vegye rá, hogy a társaságot gyakrabban látogassa meg és bizalmas viszonyba lépjen annak tagjaival.

4. Ami az özvegyekre vonatkozólag mondatik, ugyanaz alkalmazandó kereskedőknél, gazdag polgároknál és gyermektelen házasoknál is, kiktől nem ritkán lehet egész örökségeket nyerni, ha ez eljárás eszélyes módon alkalmaztatik. Leginkább követendők azonban ez utasítások gazdag fogadalmasoknál *), kik

*) A fogadalmasok, devoti és devotae, férfiak s nők, kik oly testvérületekhez tartoznak, melyek a Jézus-társasággal összeköttetésben állnak, vagy töle függnek, s az egyes fogadalmakat letették. Családi életöket és hivatásszerü foglalkozásaikat folytatják, de feltétlen eszközei a társaságnak.

a szerzettel tartanak és előkelő rangúak. A legvégső esetben csak a népnek netalán élénken nyilatkozó ellenszenvét kell tekintetbe venni.

5. A kollégiumok rektorai tudomást fognak magoknak szerezni azon házakról, kertekről, falusi jószágokról, szőllőkről, falukról és más fekvőségekről, melyek a lakhelyökön levő nemesek, kereskedők vagy polgárok birtokában vannak, s ha csak lehet, ezeknek jövedelmeikről s a vagyonukon fekvő terhekről is; ezt azonban óvatosan, legcélszerűbben a gyónásban, társaságban, vagy magán beszélgetésben cselekedjék. Ha valamely gyóntatónak egy gazdag és befolyásos gyónó került keze alá, siessen erről a rektort értesíteni, hogy ez őt tőle telhetőleg támogathassa.

6. Továbbá egyik főtörekvése legyen a szerzetnek, hogy minden tagja értsen hozzá, mikép kell gyónóiknak s másoknak, kikkel érintkeznek, jó akaratát eszélyes módon megnyerni, s mikép kell az egyesek hajlamaihoz alkalmazkodniok. A provinciálisok e célból gondoskodjanak arról, hogy oly városokba, melyekben sok és előkelő ember lakik, sok szerzettag küldessék, s hogy a provinciálisok ezt könnyebben és jobban megtehessék, a rektoroknak idejekorán legyen rá gondjuk, hogy őket pontosan értesítsék.

7. Kutassák ki azt is, valyon lehet-e szerződéseket és jószágokat fiúknak a szerzetbe való belépése által a szerzetre ruháztatni, ha a belépők azokat később készek volnának reá ruházni. E célból mindeneknek, főkép a nagyoknak és gazdagoknak a szer-

zet nagy adósságairól és szűk körülményeiről kell beszélni.

8. Ha özvegyeknek vagy gazdag házastársaknak, kik szerzetünkhöz hajlanak, leányaik vannak, a szerzettagok ezeket hizelgő szavakkal igyekezzenek rábirni, hogy a választottak állapotát, vagyis a zárdai életet válasszák; némi hozomány hagyassék meg nekik, a nagyobb rész azonban lassanként vándoroljon a szerzet kezébe. Ha fiaik vannak, kik a szerzet számára alkalmasak, igyekezzenek ezeket a belépésre birni, némelyeket arra is rá lehet venni, hogy más szerzetekbe lépjenek. Ha azonban csak egy fiú van, ez minden lehető módon szerzetünkbe vonandó. Az ilyenekből írtsuk ki a szülők iránti félelmet, s buzdítsuk őket Krisztus segítségül hivására, bebizonyítván nekik, hogy isten előtt kedves áldozat lesz, ha szüleik tudta nélkűl és akarata ellenére megszöknek. Azután küldessenek egy távolfekvő noviciátusba, miről előbb a generális értesítendő. Ha fiúk és leányok vannak, akkor előbb a leányokat kell rábirni, hogy a zárdai életet vagy a fogadalmasok állapotát válasszák; azután kell a fiúkat, kiket a jószágok örökjoga illet, a szerzetbe bevonni.

9. A superiorok hathatósan intsék ezen özvegyek és házastársak gyóntatóit, hogy ez utasítást a szerzet javára buzgón alkalmazzák; amit ha nem tennének, mások tétessenek helyökbe, ők magok pedig úgy eltávolíttassanak, hogy az illető családnak sem hírt adni, sem tőle hírt venni ne tudjanak.

10. Özvegyek és más fogadalmas személyek, kik a jámbor életben nagy gyönyörűséget látszanak találni, — mint a leghathatósabb eszközre, mely a tökéletesség tetőpontjára vezet — arra birandók, hogy minden vagyonukat engedjék át a szerzetnek s éljenek egy ettől kapott évdíjon; ez évdíjt azonban mindig a szükséghez képest kell fizetni, úgy, hogy az illető minden gond és nyugtalanság nélkül istent annál szabadabban szolgálhassa.

11. Hogy az emberek a szerzet szegénységéről alaposabban meggyőzhetők legyenek, a superiorok oly gazdag személyektől, kik a szerzet iránt hajlandósággal viseltetnek, irásra pénzt vegyenek kölcsön, s annak visszafizetését lehetőleg halogassák. Ha az illető személy beteg és pedig veszélyesen beteg lesz, a szerzettagok látogassák őt szakadatlanul s minden módon vegyék rá az adóslevél visszaadására; mert ily módon a végrendeletben nem fognak szerzettagok örökösökként szerepelni, s mégis kikapják részöket a haldokló vagyonából anélkül, hogy örökösei gyűlöletét magokra vonnák.

12. Hasznos lesz az is, ha némelyektől pénzt kölcsönzünk kamatra, s ugyane pénzt másoknak nagyobb kamatra kölcsön adjuk, úgy, hogy az egyik kamat kifizesse a másikat. Ezenközben megtörténhetik, hogy barátaink, kik ily módon nekünk pénzt kölcsönöztek, a szerzet iránti részvét által rábiratnak, a kamatot s utóbb még a tőkét is, akár végrendelet által, akár élők közti ajándékozás útján a szerzetnek át-

engedni, ha például kollégiumok alapíttatnak vagy templomok építtetnek.

13. Nagy haszonnal fog a szerzet iránta barátságos gazdag kereskedők neve alatt üzleteket csinálhatni; de ebben biztos és gazdag nyereségre kell kilátásunknak lenni, mint például a két Indiában, melyek a szerzetnek eddig nemcsak lelkeket, hanem — istennek hála! — számos kincseket is szolgáltattak.

14. A szerzettagok gondoskodjanak róla, hogy oly városokban, hol le vannak telepedve, a szerzet iránt hű és megbizható orvossal birjanak, kit a betegeknél feldícsérnek s nekik ajánlanak, hogy az viszont más szerzetesek felett előnyben részesítse a mi szerzetünk tagjait s ajánlása által kivigye, hogy itt ott az előkelő betegekhez és mindenek felett a haldóklókhoz hivassanak.

15. A gyóntatók a betegeket, főkép a veszélyeseket gyakran látogassák meg. Hogy más szerzeteseket és papokat tisztességes módon tőlök távol tarthassanak, a superiorok kötelessége lesz arról gondoskodni, hogy, ha a gyóntató a beteget elhagyni kénytelen, rögtön más szerzettagok váltsák fel. Ezalatt a betegben eszélyes módon borzalmat kell költeni a pokoltól vagy legalább a purgatoriumtól s meg kell neki magyarázni, hogy valamint a víz a tüzet, azonkép oltja el az alamizsna a bűnt; az alamizsnát pedig nem lehet jobb helyre fordítani, mint oly személyek tartására s támogatására, kiknek szerzeti hivatások a felebarátaik iránti tevékeny szeretet; mert ezáltal a betegek részesülnek a szeretet e gyakorlatának érde-

mében és eleget tesznek bűneikért, mert a szeretet a bűnök nagy tömegét elfedi. A szeretetet lehet úgy is lefesteni, mint azon mennyegzői ruhát, mely nélkül senki a mennyei lakomához nem bocsáttatik; végre az irásból s a szent atyákból helyeket kell idézni, melyek, tekintettel a beteg felfogási képességeire, eléggé hatásosaknak látszanak megnyerésére.

16. Asszonyok, kik férjeik bűnei vagy azon kellemetlenségek felett panaszkodnak, melyeket férjeiktől tűrni kénytelenek, arra tanítandók, hogy titokban tegyenek félre egy bizonyos összeg pénzt s azt áldozzák istennek, férjeik bűneinek lerovására s az isten bocsánatának kieszközlésére.

X. Fejezet.

Az utasitás alkalmazásáról magában a szerzetben.

1. Mindenki, legyen bárki vagy bármily korú, más valamely ürügy alatt, mint a szerzet ellensége bocsáttassék el, ha fogadalmasokat s a szerzet más barátait úgy elpártoltatja tőle, hogy templomainkat többé nem látogatják, vagy szerzettagok látogatásait többé szivesen nem veszik, vagy ha más templomok és más szerzetesek számára szerez alamizsnát; hasonlókép bocsáttassék el az, ki a szerzetet egy gazdag, vagy a szerzetre nézve használható ember előtt gyanússá teszi; nem kevésbbé az, ki azon időben, melyben vagyonáról rendelkeznie kell, több szeretetet mutat vérrokonai, mintsem szerzetünk iránt. Mert ez erős jele annak, hogy kedélye még nem halt ki, s a professusokhoz illik, hogy kedélyök kihalt legyen. Nemkülönben elbocsátandók azok is, kik oly alamizsnát, melyet barátok vagy gyónó hívek a szerzetnek szántak, saját szegény vérrokonaiknak juttatnak. Nehogy azonban elbocsáttatásuk okai felett panaszkodhassanak, nem kell őket rögtön elküldeni, hanem

először nem kell őket többé a gyóntatásra használni; azután a legalávalóbb gyakorlatokkal gyötörtessenek halálra, vagy hivatásszerű munka által tétessenek tönkre; kényszeríttessenek naponként véghezvinni oly dolgokat, melyekről tudjuk, hogy nagy ellenszenvvel viseltetnek irántok; a magosabb tanulmányoktól és megtisztelő foglalkozásoktól tartassanak vissza, a káptalanban megrovással és nyilvános rendreutasításokkal támadtassanak meg; a többiek mulatságaiban és látogatásaiban tiltassék meg részt venniök; ruhák és más eszközök dolgában vonassék meg tőlök mindaz, ami nem elkerülhetlenül szükséges, mindaddig, míg türelmetlenségre s elégedetlenségre nem izgattatnak; aztán bocsáttassanak el mint oly emberek, kik nem birnak önmegtagadással s kik gonosz példájokkal ártalmasan hathatnának a többiekre. Ha pedig szüleiknek vagy a főpapoknak elbocsáttatásukról számot kellene adnunk, mondjuk ezeknek, hogy hiányzott bennök a szerzet szelleme.

2. Ezeken kivül elbocsátandók azok is, kik aggályokat nyílvánítanak a szerzet vagyon-szerzése felett; ezekről azt kell mondani, hogy túlságosan ragaszkodnak egyéni nézeteikhez. Azon esetben, ha a provinciális előtt igazolni akarnák magokat, nem kell őket meghallgatni, hanem a szerzet szabályaira utasítani, melyek a feltétlen engedelmességet mindenkinek kötelességévé teszik.

3. Mindjárt kezdetben, valakinek belépésétől fogva vigyázni kell arra, kik tesznek legnagyobb

haladást a szerzet iránti szeretetben; aki azonban szeretetet mutat más szerzetek, vagy szülei, vagy a szegények iránt, az, miután előbb-utóbb ugyis használhatlanná válnék, az említett módon lassanként készíttessék elő az elbocsáttatásra.

XI. Fejezet.

Mikép kell minden tagnak magát a szerzetből elbocsátottak iránt viselnie.

1. Miután a szerzetből elbocsátottak ennek dacára némely titkok tudomásával birnak, többnyire ártanak nekünk; miokból efféle törekvéseiknek a következő módon kell elejét vennünk.

2. Elbocsáttatásuk előtt rá kell őket bírni, hogy irásban és esküvel igérjék, hogy a szerzetről soha hátrányosat mondani vagy irni nem fognak. Ezalatt a superiorok jól őrizzék meg azon irott feljegyzéseket hajlamaik, hibáik s büneik felett, melyeket ők a szerzet szokása szerint mint lelkiismeretök vizsgálatának eredményeit magok készítettek; ezeknek később szükség esetében jó hasznát lehet venni egyházi és világi elöljáróknál, hogy segélyökkel az illetők előmozdítását megakadályozzuk.

3. A kollégiumoknak haladék nélkül tudtukra adandó, ki bocsáttatott el a szerzetből. Ez értesítésben általában fel kell említeni azon okokat, melyek miatt elbocsáttattak, t. i. az önmegtagadás hiányát,

engedetlenségöket, nem kellő szeretetöket a lelki gyakorlatok iránt, önfejűségöket, azután a többiek komolyan intendők, hogy a kicsapottal semmi módon ne érintkezzenek. Ha világiak hozzák szóba ez elbocsátást, minden szerzettag egyformán nyilatkozzék róla s tegye hozzá, hogy fontos okok nélkül a szerzet senkit el nem bocsát. Óvatos módon okul oly dolgok is hozhatók fel, melyek miatt ellenségeink vannak, hogy az elbocsátás teljesen rendénvalónak találtassék.

4. A szerzetházakban tartott beszédekben a szónok biztosítsa hallgatóit, hogy az elbocsátottak nagy nyugtalanságban élnek és sürgősen kérik visszafogadtatásukat; egyszersmind körülményesen el kell beszélni azok szerencsétlenségeit, kik a szerzetből való kilépésök után nyomorúlt módon elvesztek.

5. Azon vádak ellenében, melyeket az elbocsátottak ellenünk emelhetnek, tekintélyes férfiakra kell hivatkoznunk, kik kijelentik, hogy a szerzet fontos ok nélkül senkit el nem bocsát és egészséges tagokat nem fog saját testéről levágni. Ez bizonyítható azon buzgalom által, melyet a szerzet hozzá nem tartozók lelki üdve körül kifejt, miből következik, hogy a hozzátartozók lelki üdvéről még jobban gondoskodik.

6. Oly nagyok vagy főpapok, kik elbocsátottak szavára adni és nekik hinni kezdenek, a szerzet részére mindennemű jótettek által megnyerendők és lekötelezendők. Ki kell fejteni előttök, hogy egy ép oly híres, mint az egyházra nézve hasznos szerzet közjavának felette kell állnia egyes személyek magán

előnyeinek, legyenek bárkik. Ha ennek dacára megtartanák rokonszenvöket az elbocsátott iránt, jó lesz elbocsáttatásának okait előadni és nagyítani, sőt oly okokat is felhozni, melyek nincsenek eléggé bebizonyítva, ha csak valószínű okoskodások segélyével bebizonyíthatók.

7. Minden áron meg kell akadályozni, hogy főkép azok, kik önkényt hagyták el a szerzetet, valahogy egyházi hivatalokba és méltóságokba ne mozdíttassanak elő, kivévén, ha elbocsáttatásuk alkalmával magokat és minden hivatalukat a szerzetnek alárendelték volna, midőn tehát mindenki tudhatja, hogy teljesen a szerzettől függeni akarnak.

8. Jókor gondoskodni kell arról, hogy az elbocsátottak megtisztelő templomi foglalkozáshoz: mint prédikáláshoz, gyóntatáshoz, az ifjúság neveléséhez s más effélékhez ne bocsáttassanak, nehogy a nép tetszését és szeretetét megnyerhessék. Ez okból ki kell kémlelni életmódjukat és erkölcseiket, valamint terveiket és magokviseletét társaságban. Ennélfogva intézkedni kell, hogy a szerzettagok egyike valamely tagjával azon családnak, melynél az elbocsátott lakik, különös levelezésbe bocsátkozzék. Ha ily módon valami közönséges vagy megrovásra méltó dolgot kitudtunk, azt valamely közönséges szerzet hozzánk hű tagjai által hireszteltessük el a nép közt; aztán a nagyok és főpapok, kik az elbocsátottat pártfogolták, azon szégyenre való utasítással, mely őket ezek által érhetné, tőlük visszatartandók. Ha az elbocsátottak semmi megrovásra méltót nem követnének el, és

dicséretesen viselnék magokat, akkor igyekeznünk kell ravasz előadások és kétértelmű szavak által erényeiket és jó cselekedeteiket kisebbíteni, mig a tisztelet és bizalom, melyben részesülnek, el nem enyészik. A szerzetnek mindenekfelett érdekében áll, hogy az elbocsátottak s főkép azok, kik önkényt léptek ki kebeléből, elnyomassanak.

9. Ha az elbocsátottakat szerencsétlenségek vagy csapások érik, ezeknek hírét gyorsan el kell terjeszteni, de úgy, mintha mi e csapásokat sajnálnók s a szenvedők érdekében istent kérnők, nehogy a világ azt higyje, hogy a szerzet tagjai gyűlöletből cselekszenek; a szerzetházakban azonban ez események híre minden lehető módon nagyíttassék, hogy a többiek annál könnyebben összetarthatók legyenek.

XII. Fejezet.

Mely személyeket kell a szerzetben megtartani és előnyökben részesíteni.

1. Első sorba állíttassanak a buzgó munkások, kik a szerzet világi érdekeit nem kevésbbé mozdítják elő, mint egyházi szellemi érdekét. Ide tartoznak mindenekelőtt az uralkodók és nagyok gyóntatói, gazdag fogadalmasok prédikátorai s tanítói és mindazok, kik e titkok birtokában vannak.

2. Másodszor az elaggott szerzettagok, miután erejöket a szerzet világi érdekeinek előmozdítására fordították, minélfogva illő tekintettel kell lenünk a múltban szerzett érdemeikre, nem is tekintve azt, hogy még agg korukban is alkalmas eszközül szolgálhatnak arra, hogy a superiorokat értesítsék azon közönséges hibákról, melyeket a velök együtt élőknél észrevesznek; ezek hacsak lehet, soha el ne bocsáttassanak, nehogy emiatt a szerzetet megszólják.

3. Ezenkivűl kedvezni kell mindazoknak, kik szellem, előkelő rang vagy gazdagság által kitünnek, főkép ha vannak barátaik és rokonaik, kik rokonszen-

veznek a szerzettel és hatalmas befolyással birnak, s ha ők maguk igaz szeretettel viseltetnek szerzetünk iránt. A fent adott utasításhoz képest az ilyenek Rómába vagy híres egyetemekre küldendők, hogy itt tanuljanak. Ha azonban hazájokban tanulnának, a tanárok kegyét különös előszeretettel kell számukra megnyerni. Mindaddig, míg vagyonukat a szerzetre még át nem ruházták, semmi kivánságukat nem szabad megtagadni; ha azonban ezt már megtették, akkor tanuljanak önmegtagadást, mint a többiek, de mindig némi tekintettel a múltra.

4. Különös tekintettel legyenek a superiorok azok iránt is, kik nehány válogatott ifjút vezettek a szerzet karjaiba, mert ezáltal nem csekély jelét adták a szerzet iránti szeretetöknek. Amíg azonban a szerzetfogadalmat le nem tették, nem kell túlságos elnézéssel vagy bizalommal viseltetni irántok, nehogy a vagyont, melyet a szerzetnek szereztek, valahogy ismét más felé fordítsák.

XIII. Fejezet.

A szerzetbe felveendő ifjak kiválasztásáról s arról, mikép kell ezeket megtartani.

1. A legnagyobb eszélyességgel kell arra törekedni, hogy jó tehetségű, kellemes külsejű, jó származású és vagyonos ifjak, vagy legalább olyanok, kik e tulajdonok egyikével birnak, megnyerhetők legyenek.

2. Hogy annál könnyebben megnyeressenek, amíg tanulnak, az iskolai praefektusok és tanítók kiváló szeretettel bánjanak velök. Az iskolai időn kivül fel kell világosítani őket arról, mennyire kellemes isten előtt, ha valaki magát és egész vagyonát neki, főkép fia szerzetében feláldozza.

3. Alkalmilag sétálni kell velök a kollégiumi épületekben s kertben, ki kell őket néha a falusi jószágokra is vinni, és alkalmat kell nekik nyujtani, hogy a szórakozás óráiban szerzettagokkal mulathassanak, hogy lassanként bizalmas viszonyba jussanak velök, csak arra kell vigyázni, hogy e bizalmas viszony a szerzet iránti tiszteletöket ne csökkentse.

4. Nem kell megengedni, hogy az ilyenek más tanítványok példájára a tanítók által fenyíttessenek vagy ráncba szedessenek.

5. Apró ajándékok és más, koruknak megfelelő kedvezések által le kell őket kötelezni s egyházias beszélgetések által lelköket felizgatni.

6. Fejökbe kell verni, hogy ez különös, reájok vonatkozó isteni parancsra történik, miután ők mintegy kiválasztvák a szerzet számára, amiért is más bánásmódban részesülnek, mint a gymnásiumok többi tanítványai. Más alkalmakkor, főkép megszólításokkor, rájok kell ijeszteni az örök kárhozattal való fenyegetés által, melyet ki nem fognak kerülni, ha isten hivó szavának ellenállnak.

7. Ha állhatatosan kivánnak a szerzetbe felvétetni, befogadtatásukat halogatni kell mindaddig, míg állhatatosak maradnak; ha azonban ingadozni kezdenének, lehető gyorsan felveendők és mindenféle kedvezésben részesítendők.

8. Behatólag inteni kell őket, hogy hivatásukat a szerzetes életmódra felvételök előtt családjokból senkinek, még szüleiknek se fedezzék fel. (V. ö. a 9. fejezettel.) Ha azonban később mégis kedvök kerekedném megugrani, akkor ők is, a szerzet is biztosságban lesznek. Ha pedig e kedvöket legyőzték, mindig lesz rá alkalom, jutalom által új bátorságot önteni beléjök, vagy az újonckodás korában, vagy az egyszerű fogadalmuk letétele alkalmával.

9. Miután nagyon nehéz a nagyok, nemesek, senátorok és tanácsosok fiait mindaddig, míg a szü-

lői házban vannak, a szerzet számára megnyerni, mert ezek törekedni fognak gyermekeiket saját foglalkozásuk folytatására nevelni, ez okból a szülőket inkább barátok, mintsem szerzettagok által rá kell beszéltetni, hogy fiaikat más országokba vagy oly távol fekvő egyetemekre küldjék, melyeken szerzetünk tagjai tanítanak; s a tanárokat az ily tanítványok tulajdonairól és viszonyairól előre értesíteni kell, hogy ezek szeretetöket annál könnyebben megszerezhessék a szerzet számára. Ha az ifjak valamivel idősebbek lettek, egyházi gyakorlatokra kell őket szoktatni, mire az ifjaknak Német- és Lengyelországban rendszerint kedvök is van. Egyes nyugtalanságaikon és kisértéseiken az egyesek személyiségéhez és körülményeihez képest kell segíteni; ez alkalommal példákat kell nekik felhozni azon bajokra nézve, melyek a gazdagsággal járnak, s beszélni kell nekik a kötelességről: megfogadni az isteni hivatás hivó szavát és fenyegetni kell őket a pokol büntetéseivel. Hogy a szülők könnyen engedjenek a szerzetbe lépni óhajtó fiaik kivánságának, meg kell nekik mutatni, menynyivel fölötte áll szerzetünk a többi szerzeteknek, mennyire becsüli és tiszteli az egész világ egy szerzetes atya szentségét és tudományát, s mily tiszteletben és köztetszésben részesül szerzetünk nagyoknál és kicsinyeknél egyaránt. Azután el kell sorolni azon fejedelmeket és nagyokat, kik lelkök nagy vigasztalására e szerzetben éltek és haltak, s végre bizonyíttassék be nekik, mennyire kedves isten előtt, ha fiaik magokat az ő fiának szerzetében neki szentelik,

és hogy mily üdvös az emberre nézve, ha ifjúkorától kezdve az úr igáját hordhatja. Ha a szülők fijok gyöngeségére és zsenge korára hivatkoznának, intézetünk szelídségét kell előttök lefesteni, mely a három fogadalom letételén kivül semmi más említésre méltó dologra, semmi szabályra nem kötelezi tagjait még megbocsátható bün esetében sem.

XIV. Fejezet.

A fenntartott esetekről s a szerzetből való elbocsátás okairól.

1. A szerzet konstitutióiban nyiltan megnevezett eseteken kivül, melyekben csak maga a superior, vagy ennek engedélyével a rendes gyóntató absolválhat, idetartoznak még a sodomia, paederastia, vérfertőztetés, házasságtörés, bujálkodás és valamely férfinak vagy nőnek szemérmetlen fogdosása. Ezenkivül az is, ha valaki, bármely okból, bármely alkalommal, s bármily módon valamit a szerzet s annak becsülete és haszna ellen vétene, — melyek egyszersmind igazságos okot nyujtanak az elbocsátásra.

2. Ha valaki effélét a gyónásban bevall, mindaddig fel ne oldoztassék, míg meg nem igérte, hogy azt a gyónáson kivül maga vagy gyóntatója által a superiornak felfedezi. Erre a superior fogja elhatározni, amit a szerzetre nézve előnyösnek tart: és ha biztosan lehet remélni, hogy a bűn titokban tartható, akkor a bűnös megfelelő vezeklésre itélendő, ellenkező esetben azonban gyorsan elbocsátandó. A

gyóntató azonban óvakodjék a gyónónak megmondani, hogy az elbocsáttatás veszedelme fenyegeti.

3. Ha valamely szerzetesi gyóntató valamely nem a szerzethez tartozó személytől megtudja, hogy az egy szerzettaggal gyalázatos cselekedetet követett el, akkor e személyt mindaddig ne absolválja, míg a gyónáson kivül annak nevét fel nem fedezi, akivel vétkezett. Ha megnevezte, azonban szintén ne absolváltassék, míg esküvel nem kötelezi magát arra, hogy az esetet a szerzet engedélye nélkül senkinek el nem mondja.

4. Ha két szerzettag követett el testi bűnt, akkor az, ki azt először bevallja, a szerzetben megtartandó, a másik pedig elbocsátandó; a megtartott azonban úgy kínoztassék és bántalmaztassék, hogy sorsát tűrhetetlennek találván, alkalmat szolgáltasson az elbocsáttatásra, melyet rögtön meg kell ragadni.

5. A szerzet nemes és kitűnő testületet képezvén az egyház kebelében, oly személyeket is eltávolíthat magából, kik a szerzet céljaira nézve többé hasznosoknak nem látszanak, ámbár kezdetben azok voltak. Erre könnyű lesz alkalmat találni, ha az ilyenek szünet nélkül gyötörtetnek, hajlamaikban minden lépten-nyomon megsértetnek, barátságtalan főnökök alá helyeztetnek, s tanulmányoktól és egyházi hivatalos működéstől mindaddig visszatartatnak, míg elégedetlenekké nem lesznek.

6. Azokat sem kell tovább a szerzetben megtartani, kik nyiltan fellázadnak a superiorok ellen, tegyék

ezt bár nyilvánosan vagy titokban, kik szerzettagoknál, főkép külsőknél, panaszkodnak, valamint azokat, kik belső vagy külső szerzettagok előtt a szerzet eljárását a világi javak szerzése vagy kezelése körül, vagy más rendszabályait, például a szerzet iránt nem barátságos vagy belőle elbocsátott személyek megnyerésére vagy elnyomására vonatkozókat kárhoztatják; végre azokat is, kik velenceiekkel, franciákkal s másokkal, kik szerzetünket elűzték és nagy mértékben megkárosították, mulatnak, vagy őket védelmezik.

7. Az elbocsátásra kiszemeltek előbb mindenképen a legnagyobb mértékben nyugtalanítandók. Távolíttassanak el megszokott hivatalos kötelességöktől, csatoltassanak társul hol ehez, hol ahoz *); eközben rovassanak meg, bármily jól végzik el dolgukat, s ez ürügy alatt új társ mellé soroztassanak; a legcsekélyebb mulasztás esetében, melyet elkövetnek, súlyos büntetések szabassanak rájok, részesüljenek nyilt megrovásban, míg türelmöket nem vesztik, s végre bocsáttassanak el, mint oly subjektumok, kik másokat megrontanak, de a kicsapatás olyankor történjék, midőn legkevésbbé gondolnak reá. Ha valamely szerzettagról biztosan azt lehet várni, hogy püspökké fog kineveztetni, vagy valamely más egyházi méltósággal felruháztatni, akkor rá kell őt kényszeríteni, hogy a

*) Szabály a szerzetben, hogy társalkodóul mindeniknek egy más szerzettag kijelöltetik; a superiornak a provinciális, a provinciálisnak a generális jelöli ki sociusát; a jezsuita nem választhat magának szerzetéből társaságot.

rendes szerzetesi fogadalmakon kivül még egy mást is tegyen le, t. i. azt, hogy a szerzet institutióiról mindig jót fog gondolni és beszélni, hogy soha mást, mint szerzetünkbélit, gyóntatóul nem fog használni, és hogy semmi csak némileg fontos esetben nem fog intézkedni anélkül, hogy előbb a szerzet véleményét meg ne hallgatná. Miután Toletus bíbornok e szabályt nem követte, a szerzet a szentszéktől kieszközölte, hogy szabadkőmíves és templomos be ne fogadtassék. Aki e fogadalmat nem akarja letenni, az, bármily magos állásra jusson, mint a szerzet legmérgesebb ellensége, taszíttassék ki belőle.

XV. Fejezet.

Miként kell a világ elött úgy tennünk, mintha a gazdagságot megvetnök.

Nehogy a világ azzal vádoljon, hogy túlságos szeretettel viseltetünk a gazdagság iránt, jó lesz koronként csekélyebb adományokat, melyek a szerzetnek, tett szolgálatokért kináltatnak, visszautasítani; ámbár tanácsos azoktól, kik teljesen hozzánk ragaszkodnak, a legkisebb adományt is elfogadni, nehogy kapzsisággal vádoltassunk, mint olyanok, kik csak nagyobb ajándékot fogadnak el. A templomainkba való temetkezést kisebb emberektől meg kell tagadni, nehogy a halottak nagy száma azon színben tűntessen fel bennünket, mintha gazdagságra néznénk, s nehogy azon ajándékok, melyeket a halottaktól kaptunk, köztudomásra jussanak. Özvegyekkel és más oly személyekkel, melyek vagyonuk nagy részét már átadták a szerzetnek, rövidebben s egészben véve nyersebben kell elbánni, mint másokkal. Épen igy kell tenni azokkal, kik a szerzetben vannak, magától értetődvén azonban, csak akkor, ha javaikról a szerzet

javára már lemondták; szükség esetében a szerzetből elbocsátandók, de a lehető kimélettel, hogy legalább annak egy részét, amit a szerzetnek adtak, hátrahagyják, vagy legalább végrendeletileg reá hagyományozzák.

XVI. Fejezet.

Miként kell szerzetesekkel és fogadalmasokkal elbánni.

A gyóntatók és prédikátorok vigyázzanak, nehogy apácákat megsértsenek vagy nekik alkalmat nyujtsanak a szerzetnek ellenállni; ellenkezőleg, gondoskodjanak az ellenkezőről, igyekezzenek a zárda főnöknők kegyét megnyerni, hogy legalább rendkivüli alkalmakkor nálok gyóntathassanak és prédikálhassanak, ha úgy találják, hogy beszédeik szivesen hallgattatnak. Mert tekintélyes és gazdag apácazárdák sokat használhatnak a szerzetnek, részint közvetlenül, részint tagjaik s lakóik barátai és szülei által, oly módon, hogy a szerzetek főnökeinek ismeretsége útján lassanként az egész országgal ismeretségbe és barátságba juthatunk.

Másrészt azonban női fogadalmasainkat vissza kell tartóztatni az apácazárdák látogatásától, nehogy ezeknek életmódját megkedveljék, s igy szerzetünk azon reményében, hogy egész vagyonukat megkapja, csalódjék. Arra azonban rá kell venni őket, hogy gyóntatójuk kezébe a szűzesség és engedelmesség fo-

gadalmát letegyék s ki kell előttök fejteni, hogy ez életmód által az első egyház erkölcseit utánozzák, miután a világot a házban hagyják világítani s nem rejtik véka alá, ami felebarátaikat megfosztja az épületes példától és saját lelkökre áldást nem hoz, — nem is emlitve azt, hogy az evangéliomi asszonyok példájára Krisztussal, barátai képében, vagyonuk által jót tesznek. Végre a gyóntató beszéljen el és fejtsen ki előttök mindent, amit a zárdai élet ellen csak mondani lehet. Az ily tanításokban azonban csak a hallgatagság pecsétje alatt részesítsék őket, nehogy efféle beszédeik a szerzetesek fülébe jussanak.

XVII. Fejezet.

A szerzet elömozdításának eszközeiről.

1. Minden szerzettag mindenekelőtt azon legyen, hogy csekély jelentőségű dolgokban is mindenben egy véleményen legyenek, és legalább kifelé, egy értelemben beszéljenek. Ily módon, bármily zivatarok dúljanak a külvilágban, a szerzet mindig biztosan fog szaporodni és erősödni.

2. Mindenki világolni igyekezzék tanai és példája által, hogy a többi szerzetesek, főkép a világi papság, mint a lelkészek és mások tekintélye csökkenjen s a népben azon kivánság támadjon, vajha mindent csak a mi szerzetünk tagjai végezhetnének el; nyiltan kell hirdetni, hogy a lelkészeknek, csak igazgassák jól hivatalukat, nagy tudományra nincs szükségök; hiszen a szerzet erősen támogathatja őket tanácsával, s ez oka, hogy oly nagy súlyt helyez tagjainak tudományos míveltségére.

3. Királyokat és fejedelmeket azon tannal kell lépre csalni, hogy a mostani viszonyok közt a katholikus hit politikai közreműködés nélkül fenn nem

állhat, e célra azonban erős kormány szükséges. Ily módon a nagyok meg fogják kedvelni a szerzet tagjait s őket belevonandják titkos tanácsukba.

4. Kedvökben lehet járni azáltal is, hogy minden oldalról a legolvasottabb s legbiztosabb ujdonságokkal szolgáljunk nekik.

5. Nem csekély hasznunk lesz abból is, ha a szerzetet óvatosan és titokban, a nagyok és fejedelmek viszálkodásai és ereiknek kölcsönös gyöngítése által igyekszünk erősbíteni. Ha azt vesszük észre, hogy a két fél hajlandó megegyezni, a szerzet siessen kibékülésöket előmozdítani, nehogy más részről megelőztessék. Minden áron el kell hitetnünk úgy a nagyokkal, mint a néppel, és pedig már az anyatejjel együtt beléjök kell oltatnunk, hogy a szerzet, isten különös rendelete által emeltetett oly magosra, Joachim apát jóslata szerint, és pedig azon célból, hogy a szorongatott egyházat az eretnekektől megmentse.

A nagyok és püspökök kegyét arra kell használnunk, hogy lelkészségeket s alapítványokat nyerjünk s a papságba jobb szellemet olthassunk, mely egykor püspökeivel határozott szabály szerint élt és a tökéletesség után törekedett, s végre törekedjünk apátságok és prelaturák után, minőket, ha megüresednek, a szerzetesek lustaságának és ostobaságának felhasználásával nagy fáradság nélkül fogunk kaphatni. Általjában, nagy előnyére válnék az egyháznak, ha minden püspökség szerzetünk birtokában volna, sőt ha még a szentszéket is kezünkbe kaphatnók, főkép, ha a pápa minden egyházi vagyon ura volna. Ez okból a

szerzet vagyona, eszélyesen és titokban, folytonosan szaporítandó, és nem esik kétség alá, hogy ennek folytán az egyház mindig aranynapokat fog élni s isten mindenre kiterjedő áldása által fog kisértetni.

Ha nem remélhetjük e cél elérését, akkor, miután botrányoknak koronként történniök kell, koronként döntsük fel az állami rendet és aztán buzdítsuk a fejedelmeket arra, hogy ezen a fejedelem és nép közti visszataszító háborúság leküzdésére szerzetünk tagjait hívják meg titkos tanácsukba: hogy ekként a szerzet, mindenfelől segélyül hivatván, a nyilvános kiengesztelődés létrehozására felhasználtassék s mint a közjó előmozdítója az első egyházi javadalmakkal és méltóságokkal jutalmaztassék. Végre a szerzet, ha már tekintélyre jutott s a fejedelmek kegyét megnyerte, arra törekedjék, hogy azok, kik nem szeretik, legalább féljenek tőle.

II.

Egy keresztyén hős!

Az elmult év hazánkban egy új adattal járult a Jézus-társaság szellemének ismertetéséhez, mely találóan jellemzi azon fanatikus, esztelen és egyszersmind keresztyén-ellenes szellemet, mely e társaságban uralkodik. Közöljük e tárgyról azon cikket, melyet a fentebbi cim alatt Toldy István irt a „Pesti Naplóba" s melyet egész terjedelmében magunkévá teszünk. A cikk igy szól:

„Egy keresztyén hős! E cim alatt a „Magyar Állam" egy bizar történetet beszél el, mely nevetséges volna, ha kezdete oly szánalomra méltó, közepe oly undorító és vége oly szomorú nem lenne. Van t. i. Kalocsán a törvény engedélye nélkül, a közvélemény ellenére, de Haynald érsek úr kiváló protectiója alatt egy jezsuita collégium, s e collégiumnak volt egy tanára, kinek a „M. Állam" szerint kis

ujjában volt a világ minden tudománya. Páter Belus — igy hívták a szerencsétlent — e hó elején, midőn a járvány Kalocsán is erősebben lépett fel, elhatározta, hogy „ha az Úristen a társaságból vagy a városi igazakból áldozatot kiván, önmagát e czélra a szent misében istennek felajánlja.“

A Jézus-társaság constitutiói szerint azonban ezt főnöke engedelme nélkül nem tehette. Elment tehát rectorához, egy Brandis nevü jezsuitához, közlé vele szándékát s a rector az ajánlatot elfogadta.

S vajjon mikép hajtá végre P. Belus határozatát? — Eljárt a cholerabetegeket — nem gyógyítani, hanem a haldoklók szentségeivel ellátni. Egy ily cholerabetegnek beteg organismusa azonban be nem fogadta a szent ostyát, — hanem kihányta, mire a jezsuita, hogy az úr testét „a megszentségtelenítéstől megóvja“, az ostyát — maga megette. — Másnap maga is megkapta a járványt, és belehalt.

Eddig a történet. A „Magyar Állam“ nagy szavakkal zengi az elhalt jezsuita dicsőségét és sok hasonló derék papot kiván az egyháznak.

De én kérdem, miként tűrhetünk meg magunk közt oly társaságot, melynek kebelében, melynek ápoló keze alatt az emberi elme ily borzasztó tévutakra vetemedhetik?

Nem akarom a szerencsétlennek síri nyugalmát zavarni. Páter Belus elmebeteg volt, betegsége a vallási őrültség. Az ily inség mindig igényt

tarthat részvétünkre, kivált ha, mint a jelen esetben, a koporsónál végződik.

Páter Belus nem volt bűnös, hanem áldozat; s ma egy kiszenvedett áldozat. Számára nincs egyebünk a részvét visszaemlékezésénél, — de azoktól, kik övéi közül fennmaradtak, azoktól, kiknek körében ezen élet fejlődött, mely ily tragikus végre vezetett, azoktól, kik tanaikkal, befolyásukkal e lelket az őrültség ezen fokáig tudták csigázni, — azoktól mélyen megbotránkozva kérdezzük: mikor fognak megszünni a levegőt amerre járnak megmérgezni?

Az egyház története telve van a vallási őrültség legirtóztatóbb kitöréseinek eseteivel. Volt idő, melyben az járvány volt, s ezrek és ezrek hulltak el áldozatai gyanánt. Ma már azon szellem, mely epidemicussá tette e kórságot, megszünt, s ha még ma is történnek hasonló dolgok, ezeknek okát csupán az illetőnek rajongásra hajlandó lelkében aligha kereshetjük. Páter Belus kétségkivül ábrándos hajlamú vallási rajongó volt, de e tulajdona, a felvilágosodás, a józan ész századában nem taszíthatta volna e sötét őrültség karjaiba, ha rosz végzete nem viszi egy társaság körébe, melynek kebelén a valódi vallásosság meg nem terem, mely csak hitetleneket és rajongókat nevel.

Mert vajjon találunk-e a valódi vallásosságnak csak nyomára is e szomorú történetben? Páter Belus azt hiszi, hogy Kalocsát megmentheti a cholerától, ha magát istennek engesztelő áldozatul bemutatja.

Vajjon Krisztus élete és tanai, vajjon az evangelium mutat-e fel csak egy momentumot is, mely alapjául szolgálhatna e kegyetlen felfogásnak? Az ókori pogány világ tartotta ily igazságtalan, vérengző despotának istent, kinek haragját csak egy ártatlan áldozat élete engesztelheti meg, — a kereszténység megirtózott e felfogástól és a szeretet istenét hirdette a világnak.

De nemcsak az elhatározás, hanem annak végrehajtási módja is jellemző a jezuitismus vallási nézeteire nézve. Ha Páter Belus a betegek ápolásában és gyógyításában vesztette volna el életét, — a felebaráti szeretet áldozata, a keresztény morál hőse lett volna. E helyett a szent ostyát adta be betegeinek, és — a többi sokkal undorítóbb, semhogy még egyszer elmondjuk.

A vallási rajongás legsötétebb neme egyesül e tettben a jezuitismus vallási frivolitásával, mely a vallás lényegét a külsőségekben látja s a szeretet kötelességét nem a valódi jótevés, hanem a szentség feladása által véli legjobban teljesíthetni.

Az első jezsuiták viselt dolgaiban olvassuk, hogy önfeláldozásukat és alázatosságukat bebizonyitandók, a kórházban a betegek sebeit ajkaikkal szítták ki, és ma egy jezsuita ezzel egy fokon álló undokságra vetemedik. Nem bizonyitja-e ez eléggé, hogy e társaság nem változott, hogy rosz tulajdonaiból nem vesztett semmit, hogy az elmekórság legveszélyesebb nemének, a vallási őrjöngésnek ma is termékeny talaja?

Nem akarom ezuttal e szomoru themát bővebben fejtegetni. Csak két szavam van még, az egyik a kath. szülőkhöz, a másik a magyar kir. államügyészséghez.

A kalocsai jezsuita gymnásium társadalmunk egy csekély, félrevezetett része előtt azon hírben áll, hogy kitűnő iskola. Páter Belus e gymnásium felső osztályaiban, a „M. Á.“ szerint a physikát tanította. Kell-e még valamit mondanunk annak illustrálására, mily nyomorultnak kell ez intézetnek lennie, — ha tudjuk, hogy a természettant, egyikét a legjózanabb tudományoknak, egy elmebeteg adta benne elő? Elképzelhetjük, hogy az oly észjárás, mint P. Belusé, mivé ferdíthette a természet tudományát, s erről fogalmat alkothatunk magunknak arról, mivé teszik Kalocsán a többi tantárgyakat!

Ily esettel szemben vajjon szükség-e demonstrálni, hogy minden apa, ki ily intézetbe küldi fiát, bűnt követ el a társadalom, bűnt saját gyermeke ellen, mert olyanok körmeibe adja, kik kevés kivétellel hitetlen és elvtelen bábokat vagy elmebeteg rajongókat nevelnek a reájok bizott egészséges lelkekből?

Az apákon kivül e dolog mindenekfelett az államügyészt érdekelheti.

A Jézus-társaság constitutiói szerint minden jezsuitának oly gépi, akaratnélküli eszköznek kell lennie főnökei kezében, mint a „bot vagy a hulla“, — ezek a constitutiók szavai. (Inst. Soc. Jesu. P. VI. c. 1. §. 1.) Páter Belus tudta, hogy szán-

dékát csak elöljárója engedelmével hajthatja végre, és hozzá folyamodott. És mit tett a rector, Páter Brandis?

Ha Brandis úr nem szenved ugyanazon betegségben, melyben P. Belus veszett el, be kellett látnia, hogy őrülttel van dolga, ki tulajdonképen az öngyilkolásra kér tőle engedélyt. Brandis úr tudta, hogy P. Belus öngyilkos tervét csak úgy fogja végrehajtani, ha ő beleegyezik.

És Brandis úr beleegyezett; megengedte a szegény elmebetegnek, hogy magát senkinek hasznot nem tévő módon elveszítse.

Más szóval: Brandis úr bűnrészes e halálos történetben.

Nincs ugyan büntető codexünk s én megvallom, nem ismerem criminális praxisunkat annyira, hogy meg tudnám mondani, mely törvény, vagy mely törvényszéki szokás alapján lehetne ez embert beperelni; de annyit tudok, hogy ha világi ember, kinek hatalmában áll egy szavával egy embert az öngyilkolástól megmenteni, ezt elmulasztja, ha világi ember ily módon másnak halálát okozza, azt tudom, hogy az ily ember még Magyarországon sem kerülné el büntetését. S vajjon a jezsuita főnök, ki „korlátlan“ parancsoló és tiltó hatalmát ugy használja fel, hogy vele alattvalójának halálát mozdítja elő, vajjon e jezsuita ellen nem volna a magyar igazságszolgáltatásnak fegyvere?

Páter Belusnak béke hamvaira! Fájlaljuk az áldozatot; részvétünk az övé. De tűrheti-e tovább békével Magyarország e társaságot, melynek csak bűn vagy őrjöngés jelöli lépteit?

Feleljen meg e kérdésre a törvényhozás.

III.

A Jézus-társaság generálisainak névsora.

1. *Loyola Ignác*, spanyol. Vál. 1541. apr. 19. meghalt. 1556. jul. 31.

2. *Laynez Jakab*, spanyol. Vál. 1558. jul. 2. meghalt 1565. jan. 19.

3. *Borgia Ferenc*, spanyol. Vál. 1565. jul. 2. meghalt 1572. okt. 1.

4. *Mercuvian Eberhard*, belga. Vál. 1573. apr. 28. meghalt 1580. aug. 1.

5. *Aquaviva Klaudius*, nápolyi. Vál. 1581. febr. 19. meghalt 1615. jan. 31.

6. *Vitelleschi Mucius*, római. Vál. 1616. nov. 15. meghalt 1645. febr. 9.

7. *Caraffa Vince*, nápolyi. Vál. 1646. jan. 7. meghalt 1649. jun. 8.

8. *Piccolomini Ferenc*, flórenci. Vál. 1649. dec. 21. meghalt 1651. jun. 17.

9. *Gottofradi Sándor*, római. Vál. 1652. jan. 21. meghalt 1652. márc. 12.

10. *Nickel Goswin*, német. Vál. 1652. márc. 17. meghalt 1664. jul. 31.

11. *Oliva Pál János*, olasz. Vál. 1664. jul. 31. meghalt 1681. nov. 26.

12. *Noyelle Károly*, belga. Vál. 1682. jul. 5. meghalt 1686. dec. 21.

13. *Gonzales Thirsus*, spanyol. Vál. 1687. jul. 6. meghalt 1705. okt. 27.

14. *Tamburini Mihály*, modenai. Vál. 1706. jan. 31. meghalt 1730. febr. 28.

15. *Retz Ferenc*, cseh. Vál. 1730. nov. 30. meghalt 1750. nov. 19.

16. *Visconti Ignác*, milanói. Vál. 1751. jul. 4. meghalt 1755. máj. 4.

17. *Centurioni Alajos*, genuai. Vál. 1755. nov. 30. meghalt 1757. okt. 2.

18. *Ricci Lőrinc*, flórenci. Vál. 1758. máj. 21. meghalt 1775. nov. 23.

19. *Cernievitz Staniszló*, lengyel, generálvikárius Oroszországban. Vál. 1782. okt. 17. meghalt 1785. okt. 27.

20. *Lienkiewitz Gábor*, lengyel. Vál. 1785. okt. 27. meghalt 1798. nov. 10.

21. *Karen Xav. Ferenc*, lengyel. Vál. 1799 febr. 1. meghalt 1802. jul. 10.

22. *Gruber Gábor*, német. Vál. 1802. okt. 10. meghalt 1805. márc. 26.

23. *Brzojowsky Tádé*, lengyel. Vál. 1805. sept. 2. meghalt 1820. febr. 5.

24. *Fortis Alajos*, veronai. Vál. 1820. okt. 18. meghalt 1829. jan. 27.

25. *Roothaan János*, amsterdami. Vál. 1829. jul. 9. meghalt 1853. máj. 8.

26. *Beckx Péter*, belga. Vál. 1853. jul. 4.

A HATODIK KÖTET

TARTALMA.

Függelék.

130712/78

HORVÁTH MIHÁLY, magyar történelmi rajzok. Ára 3 frt.

HORVÁTH MIKLÓS, Törökország fővárosa. 1 frt.

KÁLLAY FERENC, a pogány magyarok vallása, ötven aranynyal jutalmazott mythologiai pályamunka. Ára 3 frt.

A KIEGYENLITÉS, OKMÁNYTÁRAS TÖRTÉNETE. 2 füzet. Ára 2 frt.

LLORENTE és GALLOIS, a spanyol inquisitió története 2 kötet, franciából. Ára 1 frt 20 kr.

MAGYARORSZÁG ALAPTÖRVÉNYEI, közjogi fejtegetésekkel és felvilágosításokkal. Ára 1 frt.

MACHIAVELLI MIKLÓS, értekezések Titus Livius római történetének X. első könyve fölött. Magyarította Pados János. Ára 3 frt 40 kr.

MONTESQUIEU, a rómaiak nagysága és hanyatlása, azoknak politikája a vallásban. Magyarította Pados J. Ára 1 frt 42 kr.

PAP DÉNES, Parlament Debrecenben 1849-ben. 2 kötet. Ára 4 frt.

POTEMKIN ÖDÖN, 1849. évi magyar hadsereg feloszlásának okai az aradi és temesvári táborozással. Ára 1 frt 80 kr.

QUINET EDGAR, a forradalom. Franciából fordította Gróf Károlyi Tibor. 2 kötet. Ára 5 frt.

SZALAY LÁSZLÓ, a horvát kérdéshez. 80 kr.

— — Magyarország története, 6 köt. Ára mind a 6 kötetnek 23 frt 12 kr.

— — Ugyanaz I—V. kötet. Díszkötésben 22 frt 42 kr.

— — Második Rákócy Ferenc bujdosása. I. kötet 1. és 2. füzet. Ára 2 frt 40 kr.

— — Erdély és a Porta. 1567—1587. Ára 3 frt.

BX 3702 Bocskay, Brutus.
.B637 A jezsuiták
1873 története : a
v.6 legjobb új írók
szerint kidolgozta